

**ВИДАННЯ ПІДГОТОВЛЕНО В РАМКАХ РЕАЛІЗАЦІЇ
ПРОЄКТУ ЕРАЗМУС + «ТРАНСКАРПАТСЬКИЙ ЦЕНТР
ЖАНА МОНЕ З ДОСЛІДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ
СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ»**

(Грантова угода № – 619688-EPP-1-2020-1-UA-EPPJMO-CoE)

**THE EDITION IS PREPARED WITHIN THE ERASMUS +
PROJECT «JEAN MONNET TRANSCARPATHIAN CENTER FOR
THE STUDY OF EUROPEAN DEVELOPMENT STRATEGIES»**

(Grant agreement № – 619688-EPP-1-2020-1-UA-EPPJMO-CoE)

With the support of the
Erasmus+ Programme
of the European Union

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
ІН Інститут євроінтеграційних досліджень

І.В. Артёмов

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Ужгород
2021

УДК 327(477)(075.8)
А43

У пропонованому навчальному посібнику висвітлюються вузлові проблеми сучасного стану зовнішньої політики України. Логіка викладення матеріалу відповідає базовим теоретичним та правовим засадам зовнішньої політики України в умовах анексії Криму та гібридної війни на Донбасі.

За структурою посібник побудовано згідно з основними етапами становлення, розвитку та реалізації зовнішньополітичних пріоритетів України в глобальних аспектах сьогодення. Особливу увагу приділено стану реалізації стратегічних пріоритетів України на шляху європейської та євроатлантичної інтеграції. Визначається місце і роль України в сучасному геополітичному просторі.

Для студентів, аспірантів та викладачів закладів вищої освіти, усіх, хто цікавиться проблематикою зовнішньої політики України.

Рецензенти:

- С.В. Віднянський** доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, завідувач відділу Інституту історії України НАН України
- І.І. Вовканич** доктор історичних наук, професор, декан факультету історії та міжнародних відносин Ужгородського національного університету
- І.Я. Тодоров** доктор історичних наук, професор кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій, директор Центру міжнародної безпеки та євроатлантичної інтеграції Ужгородського національного університету

***Рекомендовано до друку Вченою радою ДВНЗ «УжНУ»
(протокол № 5 від 22.04.2021 р.)***

Підтримка Європейською Комісією випуску цієї публікації не означає схвалення змісту, який відображає лише думку авторів, і Комісія не може нести відповідальність за будь-яке використання інформації, що міститься в ній

ISBN 978-617-7825-51-6

© І.В. Артьомов, 2021

© ДВНЗ «УжНУ» Навчально-науковий інститут євроінтеграційних досліджень, 2021

With the support of the
Erasmus+ Programme
of the European Union

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
Uzhhorod National University
Research Institute of European Integration Studies

Ivan Artyomov

**ACTUAL PROBLEMS
OF FOREIGN POLICY
OF UKRAINE**

TUTORIAL

Uzhhorod
2021

УДК 327(477)(075.8)

A43

The proposed textbook highlights the key issues of the current state of Ukraine's foreign policy. The logic of presenting the material corresponds to the basic theoretical and legal principles of Ukraine's foreign policy in the context of the annexation of Crimea and the hybrid war in Donbass.

The structure of the manual is based on the main stages of formation, development and implementation of Ukraine's foreign policy priorities in the global aspects of today. Particular attention is paid to the state of implementation of Ukraine's strategic priorities on the path to European and Euro-Atlantic integration. The place and role of Ukraine in the modern geopolitical space is determined.

For students, graduate students and teachers of higher education institutions, all who are interested in foreign policy of Ukraine.

Reviewers:

- S. Vidnyansky** Doctor of Sciences in History, Professor, Corresponding Member of the NAS of Ukraine, Head of the Department of the Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine
- I. Vovkanych** Doctor of Sciences in History, Professor, Head of the Faculty of History and International Relations of Uzhhorod National University
- I. Todorov** Doctor of Historical Sciences, Professor of the Department international studies and public communications, Director of the Center for International Security and Euro-Atlantic integration of Uzhhorod national university

Recommended for printing by the Academic Council of Uzhhorod National University (protocol № 5 of 22nd April, 2021)

The European Commission's support for the publication of this publication does not imply endorsement of the content which reflects the views only of the author, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

ISBN 978-617-7825-51-6

© I.Artyomov, 2021

© SU "UzhNU" Educational and Research Institute of European Integration Studies, 2021

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	13
Розділ I. БАЗОВІ ПРИНЦИПИ, ПРАВОВІ, КОНЦЕПТУАЛЬНІ ТА БЕЗПЕКОВІ ОСНОВИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ	23
1.1. Сучасні концепції міжнародних відносин	23
1.2. Концептуальна сутність, основні функції і завдання зовнішньої політики України	36
1.3. Безпеківі фактори зовнішньої політики України	57
1.4. Співробітництво України із основними партнерами....	78
Розділ II. ЗБРОЙНА АГРЕСІЯ РОСІЇ ЯК КАТАЛІЗАТОР ПЕРЕЗАВАНТАЖЕННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ.....	96
2.1. Українсько-російські відносини 1992-2021 рр.: зовнішньополітичні аспекти	96
2.2. Анексія Криму Російською Федерацією та її вплив на національну безпеку України	110
2.3. Напрями і чинники перезавантаження зовнішньої політики України. Мінські угоди, їх наслідки та значення....	132
2.4. Ядерне роззброєння і Будапештський меморандум: ціна для України	151
Розділ III. ЄВРОПЕЙСЬКА ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНА ІНТЕГРАЦІЯ – СТРАТЕГІЧНИЙ ПРІОРИТЕТ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ.....	166
3.1. Європейська інтеграція – стратегічний зовнішньополітичний пріоритет України	166

3.2. Євроінтеграційний потенціал Східного партнерства для України: проблеми та перспективи.....	193
3.3. Євроатлантична інтеграція як стратегічний пріоритет України	217
3.4. Євроінтеграційні аспекти розвитку потенціалу вищої освіти України в контексті сучасних викликів і трендів європейського простору вищої освіти (ЄПВО)....	236
Розділ IV. РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ.....	253
4.1. Основні завдання і базові принципи державної регіональної політики України	253
4.2. Транскордонне співробітництво як передумова розвитку прикордонних територій України: зовнішньополітичні аспекти.....	269
4.3. Сучасні міграційно-демографічні виклики для України: зовнішньополітичні аспекти.....	285
4.4. Регіональна політика країн Вишеградської четвірки: досвід для України	301
Розділ V. ВЗАЄМОВІДНОСИНИ УКРАЇНИ З СУСІДАМИ – ДЕРЖАВАМИ-ЧЛЕНАМИ ЄС.....	319
5.1. Пріоритети і транскордонні аспекти українсько-угорського співробітництва.....	319
5.2. Сучасний стан українсько-польських взаємовідносин: виклики та шляхи їх вирішення	335
5.3. Актуальні аспекти регіональної співпраці з Румунією.....	348
5.4. Особливості українсько-словацького єврорегіонального співробітництва.....	358
ДОДАТКИ	376
Ядерне роззброєння України.....	376
Дванадцять пунктів стратегічного партнерства США та України. Текст спільного звернення.....	387

<i>Українсько-угорські відносини: хронологія подій</i>	401
<i>Українсько-польські відносини: хронологія подій</i>	407
<i>Українсько-румунські відносини: хронологія подій</i>	424
<i>Українсько-словацькі відносини: хронологія подій</i>	431
<i>Про Стратегію національної безпеки України від 14.09.2020 р.</i>	434
<i>Стратегія воєнної безпеки України від 25.03.2021 р. Воєнна безпека –всеохоплююча оборона</i>	446
<i>Указ Президента України №117/2021 «Про Стратегію деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя» від 11.03.2021 р.</i>	459
<i>Указ Президента України №448/2021 «Про Стратегію зовнішньополітичної діяльності України» від 30.07. 2021 р. (Витяг)</i>	488
<i>Виступ Президента Володимира Зеленського у Верховній Раді зі щорічним Посланням про внутрішнє і зовнішнє становище України від 01.12. 2021 р. (Витяг)</i>	512
ГЛОСАРІЙ	519
НАУКОВИЙ ДОРОБОК АВТОРА	643
<i>I. Монографії (одноосібні та розділи у колективних монографіях)</i>	643
<i>II. Навчальні посібники та навчально-методичні комплекси</i>	644
<i>III. Наукові статті</i>	648
<i>IV. Наукові розробки та робочі програми</i>	660
РЕЦЕНЗІЇ	664

CONTENT

FOREWORD	18
Part I. BASIC PRINCIPLES, LEGAL, CONCEPTUAL AND SECURITY BASES OF UKRAINE'S FOREIGN POLICY	23
1.1. <i>Modern concepts of international relations</i>	23
1.2. <i>Conceptual essence, main functions and tasks of Ukraine's foreign policy</i>	36
1.3. <i>Security factors of Ukraine's foreign policy</i>	57
1.4. <i>Ukraine's cooperation with key partners</i>	78
Part II. RUSSIA'S ARMED AGGRESSION AS A CATALYST OF REHABILITATION OF UKRAINE'S FOREIGN POLICY	96
2.1. <i>Ukrainian-Russian relations 1992-2021: foreign policy aspects</i>	96
2.2. <i>The annexation of Crimea by the Russian Federation and its impact on Ukraine's national security</i>	110
2.3. <i>Directions and factors of restarting Ukraine's foreign policy. Minsk agreements, their consequences and significance</i>	132
2.4. <i>Nuclear disarmament and the Budapest Memorandum: a price for Ukraine</i>	151
Part III. EUROPEAN AND EURO-ATLANTIC INTEGRATION IS A STRATEGIC PRIORITY OF UKRAINE'S FOREIGN POLICY	166
3.1. <i>European integration is a strategic foreign policy priority of Ukraine</i>	166
3.2. <i>European integration potential of the Eastern Partnership for Ukraine: problems and prospects</i>	193

3.3. <i>Euro-Atlantic integration as a strategic priority of Ukraine</i>	217
3.4. <i>European integration aspects of the development of the potential of higher education in Ukraine in the context of current challenges and trends in the European Higher Education Area</i>	236
Part IV. REGIONAL DIMENSION OF UKRAINE'S FOREIGN POLICY	253
4.1. <i>The main tasks and basic principles of the state regional policy of Ukraine</i>	253
4.2. <i>Cross-border cooperation as a precondition for the development of border areas of Ukraine: foreign policy aspects</i>	269
4.3. <i>Modern migration and demographic challenges for Ukraine: foreign policy aspects</i>	285
4.4. <i>Regional policy of the Visegrad Four</i>	301
Part V. RELATIONS BETWEEN UKRAINE'S RELATIONS WITH ITS NEIGHBORS - EU MEMBER STATES	319
5.1. <i>Priorities and cross-border aspects of Ukrainian-Hungarian cooperation</i>	319
5.2. <i>The current state of Ukrainian-Polish relations: challenges and ways to solve them</i>	335
5.3. <i>Actual aspects of regional cooperation with Romania</i>	348
5.4. <i>Features of Ukrainian-Slovak Euroregional cooperation</i>	358
ADDITIONS	376
<i>Nuclear disarmament of Ukraine</i>	376
<i>12 points of the strategic partnership between the USA and Ukraine. The text of the joint appeal</i>	387
<i>Ukrainian-Hungarian relations: chronology of events</i>	401
<i>Ukrainian-Polish relations: chronology of events</i>	407
<i>Ukrainian-Romanian relations: chronology of events</i>	424

<i>Ukrainian-Slovak relations: chronology of events</i>	431
<i>On the National Security Strategy of Ukraine</i>	434
<i>Ukraine's military security strategy. Military security is a comprehensive defense</i>	446
<i>Decree of the President of Ukraine №117 / 2021 "On the Strategy of deoccupation and reintegration of the temporarily occupied territory of the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol" of 11.03.2021</i>	459
<i>Decree of the President of Ukraine №448/2021 "On the Strategy of Foreign Policy of Ukraine" of 30.07.2021 (Extract)</i>	488
<i>Speech of the President Volodymyr Zelensky in the Verkhovna Rada with the Message on the internal and external situation of Ukraine of 01.12.2021 p. (Extract)</i>	512
TERMINOLOGICAL DICTIONARY	519
SCIENTIFIC ACHIEVEMENTS OF THE AUTHOR	643
<i>I. Monographs (individual and chapters in collective monographs)</i>	643
<i>II. Tutorials and educational and methodical complexes</i>	644
<i>III. Scientific articles</i>	648
<i>IV. Scientific developments and work programs</i>	660
REVIEWS	664

ПЕРЕДМОВА

У рік 30-ї річниці незалежності відбулося зміцнення позицій України на міжнародній арені в глобальному вимірі сучасності. Цьому сприяло те, що Україна стала активним суб'єктом міжнародних відносин, прагматично просувала і захищала свої інтереси у співпраці з ЄС і НАТО в нових умовах світоустрою.

Україна активно створює та апробує нові форми національної безпеки – Кримську платформу, Люблінський трикутник з Польщею та Литвою, Асоційоване тріо з Грузією, Молдовою, Квадригу з Туреччиною. Формується пояс свободи і безпеки навколо кордонів України в умовах війни на Донбасі та неконтрольованих міграційних процесів в Європі.

Усі формати зовнішньополітичної співпраці України дають надію на те, що вони стануть потужними інструментами глобальної і регіональної політики України. Утвердженню правосуб'єктності країни як потужного гравця на міжнародній арені сприяли надважливі зовнішньополітичні заходи, що відбулися 2021 року. Серед них:

- суттєві досягнення у виконанні Угоди про асоціацію з ЄС;
- формування міжнародної коаліції для підтримки України;
- підтримка України на саміті НАТО в Брюсселі за участі президента США Дж. Байдена;

- зустріч Президента України В. Зеленського із канцлеркою Німеччини А. Меркель у Києві та підписання підсумкових документів за результатами переговорів;
- проведення засідання Кримської платформи за участі 44 країн світу і підписання спільної Декларації;
- переговори Президента України Володимира Зеленського із президентом Дж. Байденом і прийняття спільної заяви щодо стратегічної перспективи взаємовідносин України із Сполученими Штатами Америки;
- участь та виступ Президента України на 76-й сесії Генеральної Асамблеї ООН;
- проведення в Києві 23-го саміту Україна-ЄС.

Важливим фактором успішності зовнішньої політики України залишається законотворча діяльність, розробка актуальних нормативно-правових документів з питань міжнародної, зовнішньої політики та безпекових факторів держави. До найбільш актуальних нормативно-правових документів у контексті зовнішньополітичної діяльності України, що розроблені і прийняті в 2019 – 2021 рр., належать у першу чергу:

- Стратегія національної безпеки України (вересень 2020 р.);
- Річна національна програма під егідою Комісії Україна – НАТО на 2021 рік;
- Декларація Кримської платформи (серпень 2021 р.);
- Спільна заява щодо стратегічного партнерства України та США (вересень 2021 р.);

- Спільна заява 23-го саміту Україна – Європейський Союз (жовтень 2021 р.);
- Стратегія деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя (березень 2021 р.);
- Стратегія зовнішньополітичної діяльності України (серпень 2021 р.).

Пропонований навчальний посібник присвячено сучасним актуальним проблемам зовнішньої політики України. В його основі – наукові розробки автора протягом останніх років, що були опубліковані у фаховому виданні «Геополітика України: історія і сучасність» та збірнику «Міжнародний науковий вісник», які отримали схвальні відгуки студентів.

Логіка викладення матеріалу відповідає діалектиці інтеграційних процесів в Україні на шляху до ЄС та НАТО, визначенню місця і ролі України в сучасному геополітичному просторі в умовах «гібридної війни» на Сході України після анексії Криму Російською Федерацією, формуванню нової конфігурації відносин у контексті регіонального виміру зовнішньої політики.

Структуру посібника синхронізовано з основними етапами сучасного розвитку зовнішньополітичної діяльності України. Матеріали лекцій сформовано в послідовності, яка приводить до розуміння того, що успішна зовнішня політика і національна безпека України майже повністю залежать від результатів вирішення проблем Донбасу і Криму, результативності євроінтеграційного поступу держави.

Видання розроблено з урахуванням досвіду викладання автором навчальних курсів «Актуальні проблеми зовнішньої політики», «Нормативне забезпечення євро-

пейської та євроатлантичної інтеграції України», «Транс-кордонне співробітництво України» в Ужгородському національному університеті на факультеті історії та міжнародних відносин, а також на кафедрі міжнародного права юридичного факультету.

Посібник містить передмову, п'ять розділів, список рекомендованої літератури. Видання суттєво доповнює ґрунтовний довідковий матеріал, який допоможе поглибити знання з проблематики зовнішньої політики України.

Пропонований посібник є основною складовою частиною навчально-методичного комплексу з актуальних проблем зовнішньої політики України. Його логічно доповнюють інші складові комплексу, а саме: термінологічний словник-довідник; хрестоматія, де зібрано, упорядковано і прокоментовано нормативно-правові акти зовнішньополітичного спрямування; робоча програма та рекомендації з вивчення навчальної дисципліни.

Безперечно, в навчальному посібнику не висвітлено увесь спектр зовнішньої політики України, а лише її найбільш актуальні аспекти. Це зумовлено необхідністю визначення пріоритетних напрямів зовнішньополітичної діяльності України в епоху глобалізації, коли виникли реальні загрози для національної безпеки та стабільності.

На основі експертних думок визначних політиків України обґрунтовано першочергові заходи щодо протидії загрозам в умовах окупованого Криму та війни на Сході держави, проаналізовано практичні кроки держави на шляху євроінтеграційного та євроатлантичного поступу.

Автор сподівається, що запропонований посібник не лише спонукає студентів шукати відповіді на найго-

стріші питання сьогодення, а й слугуватиме активізації їхньої участі у вирішенні проблем національної безпеки України.

Посібник розрахований на студентів, викладачів, аспірантів, а також працівників органів державної влади й місцевого самоврядування, які займаються зазначеною проблематикою на регіональному рівні.

Іван Артёмов,
*професор кафедри міжнародних студій та суспільних
комунікацій факультету історії та міжнародних
відносин УжНУ*

PREFACE

During the year, which is marked by celebrating the 30th anniversary of independence, Ukraine has strengthened its position in the international arena in the global dimension of modernity. **This was facilitated by the fact that Ukraine became an active subject of international relations, pragmatically promoting and defending its interests in cooperation with the EU and NATO in the new world order.**

Ukraine is actively establishing and testing new formats of national security – the Crimean Platform, the Lublin Triangle with Poland and Lithuania, the Associated Trio with Georgia, Moldova, the Quadriga with Turkey. The zone of freedom and security is being formed around Ukraine's borders amid the war in Donbas and uncontrolled migration processes in Europe.

All formats of Ukraine's foreign policy cooperation inspire hope that they will become powerful tools of Ukraine's global and regional policies. The most significant foreign policy events held in 2021 contributed to the establishment of the country's legal personality as a powerful player in the international arena. They include:

- substantial achievements in implementing the Agreement on Association with the EU;
- the formation of an international coalition aiming to support Ukraine;

- the provision of support to Ukraine at the NATO Summit in Brussels with the participation of US President J. Biden;
- the meeting of Ukrainian President V. Zelenskyi with the Chancellor of Germany A. Merkel in Kyiv and signing the final documents based on the outcomes of the negotiations;
- holding a meeting of the Crimean Platform with the participation of 44 countries and signing the Joint Declaration;
- the negotiations between the President of Ukraine Volodymyr Zelenskyi and President J. Biden and the adoption of the joint statement on the strategic perspectives of Ukraine's relations with the United States;
- the participation and speech by the President of Ukraine at the 76th session of the UN General Assembly;
- holding the 23rd EU-Ukraine Summit in Kyiv.

Legislative activity, the development of relevant regulatory and legal documents on international, foreign policy and security factors of the state remain an important factor in determining the success of Ukraine's foreign policy. To the most relevant regulatory and legal documents in the context of Ukraine's foreign policy, developed and adopted in 2019 – 2021, belong primarily:

- Ukraine's National Security Strategy (September 2020);
- The Annual National Program under the auspices of the NATO-Ukraine Commission for 2021;
- The Crimea Platform Declaration (August 2021);

- The Joint Statement on the US-Ukraine Strategic Partnership (September 2021);
- The Joint Statement of the 23rd EU-Ukraine Summit (October 2021);
- The Strategy for Deoccupation and Reintegration of the Temporarily Occupied Territory of the Autonomous Republic of Crimea and the City of Sevastopol (March 2021);
- The Foreign Policy Strategy of Ukraine (August 2021);

The suggested textbook is devoted to pressing contemporary issues of Ukrainian foreign policy. It is based on the author's scientific developments over recent years that have been published in the professional editions «Geopolitics of Ukraine: History and Modern Times» and «The International Scientific Bulletin», and they have received positive feedback from students.

The logic of presenting the material corresponds to the dialectic of integration processes in Ukraine on the way to the EU and NATO, the defining of the place and role of Ukraine in the modern geopolitical space in the context of «a hybrid war» in eastern Ukraine after the Russian Federation's annexation of Crimea, the formation of a new configuration of relations with regard to the regional dimension of foreign policy.

The structure of the manual is synchronized with the main stages of the modern development of Ukraine's foreign policy. The materials of the lectures are formed in a sequence that leads to understanding that the successful foreign policy and national security of Ukraine almost completely depend on the results of solving the problems linked to Donbas and Crimea, the effectiveness of European integration development of the state.

This publication has been elaborated taking into account the teaching experience of the author who delivers such academic disciplines as «Topical Foreign Policy Issues», «The Normative Support of European and Euro-Atlantic Integration of Ukraine», «Cross-border Cooperation of Ukraine» at Uzhhorod National University at the Faculty of History and International Relations, as well as at the Department of International Law of the Faculty of Law.

The manual contains a preface, five chapters, a recommended reading list. The publication is significantly complemented with the thorough reference material, which will help to deepen knowledge of Ukraine's foreign policy.

The proposed manual is the main component of the educational and methodological complex devoted to topical issues of Ukrainian foreign policy. It is logically supplemented by other components of the complex, namely: a glossary of terms; a collection of the structured normative legal acts related to foreign policy and provided with comments; the syllabus of the academic discipline and recommendations for its studying.

Undoubtedly, the manual does not cover the whole spectrum of Ukraine's foreign policy, but only its most pressing aspects. This is caused by the need to determine priority areas of Ukraine's foreign policy in the era of globalization, when there are real threats to national security and stability.

Based on the latest investigations of prominent Ukrainian politicians, the primary measures to counter threats in the situation with the occupied Crimea and the war in the east of the country have been substantiated, the practical steps of the state on the path to European integration and Euro-Atlantic progress have been analyzed.

The author hopes that the devised manual will encourage students to seek answers to the most pressing questions of today, and it will also serve to enhance their participation in solving problems of national security of Ukraine.

The manual is intended for undergraduate and post-graduate students, teachers as well as employees of public authorities and local self-government who deal with these issues at the regional level.

Author

Розділ I

БАЗОВІ ПРИНЦИПИ, ПРАВОВІ, КОНЦЕПТУАЛЬНІ ТА БЕЗПЕКОВІ ОСНОВИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

1.1. Сучасні концепції міжнародних відносин

План

- 1. Міжнародні відносини та їх сутність як загальносуспільного феномену.*
- 2. Типологізація концепцій міжнародних відносин та їх класифікація.*
- 3. Багатополярність, глобалізація та взаємозалежність сучасного світоустрою.*

Міжнародні відносини як явище виникли тоді, коли на земній кулі з'явилися хоча б два внутрішньооформлених соціуми, які добровільно або вимушено почали вступати в постійні контакти, зв'язки, відносини, взаємодіючи один з одним.

Представники численних шкіл та наукових напрямів по-різному кваліфікують сутність міжнародних відносин як загальносуспільного феномену. Але, незважаючи на відсутність єдності з цього питання, можна визначити зміст поняття “міжнародні відносини” як¹:

¹ Цыганков П. Теория международных отношений. – М.: Гардарики, 2003. – 590 с.

- взаємні дії всіх учасників міжнародних відносин, що виходять за межі національних територій;
- сукупність економічних, політичних, ідеологічних, правових, дипломатичних, військових та інших зв'язків і взаємовідносин між державами та системами держав, соціальними, економічними, політичними силами, організаціями і рухами, що діють на світовій арені;
- відносини, зв'язки, узагалі будь-які взаємодії внутрішньооформлених, організованих соціумів у зовнішньому для них, політично, владно і організаційно не оформленому, або слабо оформленому соціальному середовищі.

XXI століття внесло революційні якісні зміни в усі аспекти сутності міжнародних відносин та їх масштаби. Значний внесок в еволюцію поглядів дослідників на сутність міжнародних відносин як явища здійснюють процеси глобалізації, яка сприяє розвиткові суттєвих змін у сфері міжнародних відносин, що вийшли далеко за рамки традиційних взаємодій.

Сьогодні світ переживає глибокі якісні перетворення. Одна з визначальних тенденцій світового розвитку – зрушення у балансі сил на світовій арені.

Характер змін, які відбуваються нині, свідчить про те, що у світі формується новий міжнародний порядок. Головна особливість цього процесу – масштабна “перебудова” світової політичної та фінансово-економічної архітектури відповідно до нових реалій. У новій системі міжнародних відносин уже немає місця “зіткненню цивілізацій”, і тим більше – біполярному світоустрою, як це було за часів холодної війни. Сьогодні жодна держава не може самотужки протистояти глобальним загрозам і од-

ноосібно управляти світовими процесами. Відповідати на виклики нинішнього світу можна лише колективними зусиллями.

Епоха багатопольярного світу передбачає колективне лідерство й солідарну відповідальність. Поворотні моменти в нинішній світовій політиці вказують на те, що в глобалізованому світі, який кардинально змінюється, на порядку денному постає питання переосмислення власної місії багатьма країнами, і насамперед провідними державами світу.

За своїм характером міжнародні відносини є багатогранними і різноманітними. В різні епохи та в різних регіонах світу вони формувались по-особливому, і в кожному конкретному випадку їх специфіка і суть були іншими. Констатація багатоманітності та різноманітності міжнародних відносин робить складним їх аналіз, типологізацію та концепції.

Дослідження міжнародних відносин дає можливість не тільки глибше висвітлити і зрозуміти політику провідних країн, а й окреслити перспективи середніх і малих держав у цьому складному і мінливому світі.

Типологізація концепцій міжнародних відносин є одним із найважливіших засобів і прийомів їх теоретичного аналізу. Типологічний аналіз дає можливість виявити найбільш загальні і найбільш істотні характеристики, ознаки, сторони міжнародних відносин.

Перша класифікація – за географічним критерієм – виділяє чотири види концепцій: англосаксонські, радянські, китайські та теоретичні побудови учених-представників країн “третього світу”.

Географічні параметри держави: її територія, кількість населення, обсяги природних ресурсів є найбільш

простими і зрозумілими. Співробітники Українського центру економічних і політичних досліджень ім. О.Разумкова стверджують, що географічна близькість та геополітична взаємозалежність держав і лежить в основі стратегічного партнерства. Географічний критерій відіграє важливу роль у прагненні держави стати регіональним чи світовим лідером.

Друга класифікація – на основі ступеня спільності сучасних теорій, розрізняє глобальні концепції (політичний реалізм і філософію історії) та часткові теоретичні конструкції (біхевіоризм). Серед останніх також називають теорію міжнародних акторів, теорію інтеграції, теорію міжнародних організацій, а також теорію стратегії, конфліктів і дослідження миру.

Третя класифікація – на основі методу дослідження міжнародної проблематики – основну увагу приділяє традиційному та модерністському, або “науковому” напрямам в аналізі міжнародних відносин.

З другої половини ХХ століття формується модерністський напрям дослідження міжнародних відносин (М.Каплан, Р.Роузкранс, Р.Снайдер, Х.Брук, Б.Сепін), який враховує не лише міждержавні відносини, а й неурядові громадські організації, приватні ініціативи та ін. “Модерністи” прагнуть використовувати формальні методи оцінювання та прогнозування, запозичивши їх з теорій ігор, систем ймовірності тощо.

Традиціоналістський напрям (Т.Моргентау, К.Томсон, У.Фокс, А.Вольферс, Р.Арон, С.Хоффман) тлумачить сутність міжнародних відносин як взаємодію держав через головний засіб їх реалізації – дипломатію. У межах цієї концепції міжнародні відносини розглядаються в контексті неодмінного суперництва, зумовленого при-

родною схильністю суб'єктів політики до насильства та жагою влади.

Четверта класифікація – на основі ступеня важливості проблем теорії міжнародної політики – виділяє сучасні політичні теорії природи міжнародних відносин і концепції змісту сучасної міжнародної політики. Ця типологія характерна насамперед для представників політологічної науки.

П'ята класифікація – на основі низки комплексних критеріїв – розрізняє ряд підходів. Зокрема Д.Коляр виокремлював класичну теорію “природного стану” (тобто політичний реалізм), теорію “міжнародного співтовариства” (або політичний ідеалізм), марксистську ідеологічну течію, англосаксонську теорію і французьку школу міжнародних відносин. Французький соціолог М. Мерль основними напрямками в сучасній теорії міжнародних відносин вважає традиціоналістський (Г.Моргентау, Г.Кісінджер), англосаксонський на основі біхевіоризму та функціоналізму (Д.Сінгер, Д.Істон), марксистський і неомарксистський (П.Суїзі, І.Валлерстайн).

Виділяють також інші чотири варіанти концепцій міжнародних відносин, беручи за основу територію й економічний потенціал як основний параметр визначення величини суб'єктів.

Перший варіант характеризує ситуацію, коли дві держави симетричні за своєю територією, але асиметричні, тобто відрізняються за економічним потенціалом. Прикладом таких міжнародних взаємовідносин є відносини між Сполученими Штатами Америки та Канадою. За своєю територією ці дві країни майже однакові (територія США становить приблизно 9,5 млн. км², а Канади – приблизно 9,9 млн. км²). Щодо їх економічних по-

тенціалів, то валовий національний продукт (ВНП) США більш як у 10 разів перевищує ВНП Канади.

Другий варіант демонструє зворотну залежність, коли країни є симетричними за своїм економічним потенціалом, але незіставними за площею своєї території. Яскравим прикладом є порівняння Китаю та Італії. За своїм економічним потенціалом Італія близька до КНР, але при цьому її територія становить лише 3% від території Китаю.

Третій варіант – це тип симетричних відносин у чистому вигляді, коли дві країни зіставні і за своїм економічним потенціалом, і за територією. Прикладом такої ситуації можуть бути Італія і Велика Британія (територія Італії становить приблизно 301,2 тис. км², Великобританії – 244 тис. км²; ВВП на душу населення в Італії 27 тис. дол., Великобританії – 32 тис. дол.).

Четвертий варіант є прикладом класичних асиметричних відносин. Він демонструє асиметричність відносин як за одним, так і за іншим параметром. При цьому слід зазначити, що, на відміну від симетричних, існують два різновиди асиметричних відносин:

– одна країна переважає іншу за розмірами своєї території, а та, в свою чергу, має значну перевагу над своїм партнером в економічному потенціалі. Прикладом цього є відносини між Російською Федерацією і Японією. ВВП Японії перевищує ВВП Росії в 6,5 раза (ВВП РФ становив 620 млрд дол., Японії – 4,08 трлн. дол.), але при цьому територія Японії – лише 2% від території Росії.

У той же час у формуванні сучасної концепції міжнародних відносин названі країни відіграють неоднакову роль у геополітичному вимірі. **Зокрема Україна, незважаючи на наявність як внутрішньополітичних, так і**

економічних проблем, залишається одним з провідних гравців при формуванні та становленні сучасних концепцій міжнародних відносин. Адже Україна лежить на перехресті різновекторних геополітичних інтересів, у безпосередній зоні суперечливого стратегічного трикутника США – ЄС – Росія². Контури цього трикутника ще не набули остаточних чітких обрисів, однак мало хто не відмічає значущу роль Української держави в їх остаточному визначенні.

Україна є проміжним, санітарним кордоном, або буферною зоною, між західною і російсько-євразійською цивілізаціями. Для натівської Європи східні кордони України є лінією розлому між Європою і Росією, а Росія вбачає в західних кордонах України лінію розлому між НАТО та СНД³.

Виходячи зі своєї унікальної ролі на Європейському континенті, Україна буде найбільш зацікавленою стороною в тому, щоб максимально усунути будь-які антагонізми по лінії Схід – Захід у Європі, зокрема й успадковані від холодної війни. Така роль – більш природна для України. Її місія – не розділяти, а об'єднувати.

Нинішню світову ситуацію неможливо пояснити краще і простіше за відомого американського оглядача Фаріда Закарія: “Процеси, які зараз відбуваються у світі, – це не занепад країн Заходу, це підйом решти країн світу”.

Аналізуючи стан, проблеми та перспективи сучасних міжнародних відносин, можна виділити такі їх складові: глобалізація; інтернаціоналізація; по-

² Гальчинський А. Помаранчева революція і нова влада. – К.: Либідь, 2005. – 368 с.

³ Там само.

глиблення політичних і економічних зв'язків; підвищення значущості загальнолюдських цінностей. Незважаючи на те, що світ сьогодні складний і суперечливий, повний несправедливості, військових зіткнень, у ньому посилюються позитивні тенденції міжнародних відносин. **Серед них можна виділити чотири основних взаємозв'язаних процеси. Це такі, як:**

1. *Деідеологізація міжнародних відносин*, тобто їх звільнення від ідеологічних забобонів, які десятиріччями розділяли народи і держави на два ворогуючі табори. Міждержавні відносини, згідно з ідеологічними установками колишніх КПРС і СРСР, представлялися як «арена непримиренної класової боротьби». У результаті між народами сіялися підозрілість і страх, злість і ненависть. На зміну подібним примітивним підходам приходять розуміння природності того, що життя людства багатогранне, і будь-яке суспільство має право вибирати собі тип життєвого устрою.

2. *Перехід від конфронтації до партнерства і співпраці.* Народи і держави, ще недавно розділені “залізною завісою”, дедалі глибше усвідомлюють, що протиборство стає життєво небезпечним. Для жителів планети набагато доцільніше і вигідніше співробітничати: знаходити точки взаємних інтересів, доходити згоди, торгувати, обмінюватися науковим і господарським досвідом, здобутками своїх національних культур.

3. *Розосередження влади у світовій політиці*, тобто поступовий перехід цієї влади від однієї-двох “наддержав” до більш широкого кола країн.

4. *Демократизація і гуманізація світової політики.* Ці позитивні процеси розвиваються за чотирма напрямками:

- сучасні демократичні, правові держави прагнуть збільшити відкритість своїх кордонів, забезпечити людям свободу пересування і в той же час їх безпеку і захищеність у будь-якій точці планети;

- дедалі більша частина світової спільноти погоджується з необхідністю так званого “людського виміру” політичних процесів. При цьому визнаються самоцінність кожної окремої людини і пріоритетність її прав і свобод стосовно інтересів і прав держави;

- більш помітним стає значення етичних принципів у світовій політиці. Дедалі частіше світова спільнота колективно засуджує і вживає спільних заходів проти диктаторських режимів, тоталітаризму, націоналізму і неофашизму; проти бандитизму і терору, різного фанатизму і екстремізму, проти екологічної і військової загрози миру;

- розширення міжнародних відносин. Воно виявляється в поглибленні світової співпраці, збільшенні числа учасників міжнародних зв'язків. Сьогодні на світовій арені взаємодіють не тільки державні урядовці і ділові люди, але і політичні партії, суспільні рухи, релігійні, культурні, спортивні і багато інших організацій. Збільшується взаємопов'язаність, взаємозалежність і цілісність єдиного у своєму різноманітті сучасного світу.

У той же час сучасні міжнародні відносини характеризуються негативними тенденціями, які мають місце у світоустрої. Ці негативні тенденції проявляються в тому, що міжнародні відносини сповнені елементами: локальних міждержавних і етнополітичних конфліктів; агресії і силового тиску; міжнародного тероризму.

Таким чином, сучасний світ перебуває в перехідному, досить суперечливому періоді, коли тенденція до утвердження нового порядку, безпеки і мирного розвитку

країн наштовхується на протидію тенденції до застосування силових засобів у політиці й відносинах з іншими державами. **Прагнення людства до самозбереження повинно сприяти остаточній перемозі першої тенденції, гармонізувати політичне мислення світового співтовариства з новими реаліями.**

Література до теми

1. Послання Президента України до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України. URL: <https://www.president.gov.ua/news/poslannya-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-do-verho-64717>
2. Указ Президента України №121/2021. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661>
3. Кабінет Міністрів розробив Стратегію зовнішньої політики України на період 2021-2024 років для затвердження Радою національної безпеки і оборони (РНБО). URL: <https://ukranews.com/ua/news/781213-kabmin-rozrobyv-strategiyu-zovnishnoyi-polityky-ukrayiny-do-2025-roku>
4. Про Річну національну програму під егідою Комісії Україна – НАТО на 2021 рік. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1892021-38845>
5. Саміт НАТО: Байден, розмови про ПДЧ для України та російська загроза. URL: <https://www.dw.com/uk/samit-nato-baiden-rozmovy-pro-pdch-dlia-ukrainy-ta-rosiiska-zahroza/a-57893970>
6. Косолапов Н. Теория международных отношений: предмет анализа и предмет теории // Мировая экономика и международные отношения. – 1998. – № 11.

7. Цыганков П. Теория международных отношений. – М.: Гардарики, 2003. – 590 с.
8. Зленко А. Україна у мінливому світі // Дзеркало тижня. – 2009. – № 31. URL: <http://dt.ua/articles/57683>
9. Перепелиця Г. Теоретичні аспекти міждержавних відносин // Політика і час. – 2002.
10. Міжнародні відносини та зовнішня політика (1980 – 2000 роки): підруч. / Л. Гайдуков, В. Кремень, Л. Губерський та ін. – К.: Либідь, 2001. – 621 с.
11. Гальчинський А. Помаранчева революція і нова влада. – К.: Либідь, 2005. – 368 с.
12. Бжезинский З. Великая шахматная доска. – М.: Международные отношения, 2005. – 256 с.
13. Грищенко К. Поза межами шахівниці: прагматичний порядок денний української зовнішньої політики // Дзеркало тижня. – №27 (807). – 17 лип. – 6 серп. 2010 р. URL: <http://dt.ua/articles/60748>
14. Суліма Є., Шепелев М. Глобалістика: підруч. – К.: Вища школа, 2010. – 544 с.
15. Табачник Д. Мир без Украины? – Харьков: Фолио, 2009. – С. 440.
16. Сіцінський Н.А. Концептуальні принципи зовнішньополітичної діяльності України та її нормативно-правове наповнення. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/5_2017/21.pdf
17. Про національну безпеку України: Закон України. URL: http://w1.cl.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63531
18. Щорічне послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2018 році». URL: <https://www.president.gov.ua/news/poslannya-prezidenta-ukrayini-do-verhovnoyi-radi-ukrayini-pr-49726>

19. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях: Закон України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19>
20. Сидоренко Сергій. Є асоціація, немає інтеграції: Єврокомісія оцінила прогрес України у виконанні угоди з ЄС. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2018/11/12/7089263/>
21. Власюк О.С., Кононенко С.В. Актуальні аспекти вдосконалення моделі національної безпеки України. URL:http://www.niss.gov.ua/public/File/Str_panorama/Panorama__1_2017-druk.pdf
22. Сохар О. Україна вже готує нові серйозні види озброєння – Полторак. URL:<https://www.obozrevatel.com/ukr/crime/yakschorivnyuvati-z-2014-rokom-to-stribok-velicheznej-poltorak.htm>
23. Донбас і Крим: ціна повернення: монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна, О. С. Власюка, Е. М. Лібанової, О. М. Ляшенко. – К. : НІСД, 2015. – 474 с.
24. Основи європейської та євроатлантичної інтеграції України: навч. посіб. / В.В.Говоруха, В.Г.Бульба, Ю.П.Сурмін та ін.; за заг. ред. акад. НАН України, д.т.н. В.П. Горбуліна. – К.: ДП «НВЦ «Євроатлантикінформ», 2006. – 416 с.
25. Тороп О. Які основні перемоги і поразки України на міжнародному фронті в 2017 році. URL:<https://daily.rbc.ua/ukr/show/kakie-osnovnye-pobedy-porazheniya-ukrainy-1514377375.html>
26. Новий вимір військової співпраці: що змінили 20 років партнерства України з НАТО. URL:<https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/12/20/7075336/>
27. Українська євроатлантична платформа – що це та навіщо. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2016/12/21/7059269/>

28. Устименко В. Угода про асоціацію з ЄС: можливості та ризики. URL:https://dt.ua/macrolevel/ugoda-pro-asociaciju-z-yesmoghlivosti-ta-riziki-263548_.html
29. Заступник глави МЗС України: Можу допустити, що вплив Москви на Будапешт зростає. І це є загрозою не лише для Києва, але і для Європи. URL:<http://gordonua.com/ukr/news/politics/zastupnik-golovi-mzs-ukrajini-mozhudopustiti-shchovpliv-moskvi-na-budapesht-zrostaje-i-tse-jezagrozozu-ne-lishedlja-kijeva-ale-i-dlja-jevropi-242529.html>
30. Магда Є. Західний фронт: як конфлікт України з сусідами стає тестом на суб'єктність. URL:<https://www.euointegration.com.ua/experts/2017/11/9/7073376/>
31. Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (2017–2019) / Авт. вступ. ст., упоряд. А.Ю. Мартинов; Відп. ред. С. В. Віднянський. НАН України. Інститут історії України. – К.: Інститут історії України, 2020. – 310 с.

Інформаційні ресурси

1. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <http://rada.gov.ua/>.
2. «Дзеркало тижня. Україна». URL: <http://dt.ua/>.
3. «Європейська правда». URL: <https://www.euointegration.com.ua/>
4. «Українська правда». URL: <http://www.pravda.com.ua/rus/>.
5. Центр Разумкова. URL: <http://razumkov.org.ua/ukr/journal.php>.
6. Науковий журнал «Стратегічна панорама». URL:<http://www.niss.gov.ua/catalogue/5/>

1.2. Концептуальна сутність, основні функції і завдання зовнішньої політики України

План

1. *Концептуальна сутність зовнішньої політики України.*
2. *Головні типи зовнішньої політики держави.*
3. *Базові принципи зовнішньополітичних пріоритетів України.*
4. *Основні функції і завдання зовнішньої політики України.*
5. *Етапи формування зовнішньополітичних пріоритетів держави.*

Невід'ємною і надзвичайно важливою складовою функціонування будь-якого державного механізму, обов'язковим атрибутом незалежної держави, поряд з наявністю певної території, кордонів, етносу, мови, системи влади, є її зовнішньополітична діяльність.

На початку 90-х років незалежність нашої держави визнали понад 130 країн світу, а 106 країн налагодили з нею дипломатичні відносини. Україну як незалежну суверенну державу нині визнають 174 країни світу і 171 встановила дипломатичні відносини. Дипломатичний корпус в Україні налічує майже 2500 працівників, зокрема 1214 фахових дипломатів.

У геополітичному просторі сучасності Україна корелюється як незалежна європейська держава, що творить зовнішню політику на засадах міжнародного права і спрямовує її на захист національних інтересів. Вона вважає свою територію неподільною і недоторканною, не

має жодних територіальних претензій до будь-якої держави і такого самого ставлення вимагає до себе та захищає власні національні інтереси. **Базовим принципом української політики є рівноправність, суверенна рівність та взаємоповага інших держав.**

Концептуальна сутність зовнішньої політики України полягає в діяльності держави на міжнародній арені для регулювання відносин з іншими державами, міжнародними організаціями та можливість захищати суверенні права України, забезпечувати реалізацію національних інтересів, відстоювати права своїх громадян в інших країнах світу, формувати і відстоювати позитивний імідж на міжнародній арені, використовувати можливість членства в ООН для реалізації *міжнародно-правових принципів: державного суверенітету, незастосування сили, непорушності кордонів, територіальної цілісності, самовизначення націй та народів, співробітництва, невтручання у внутрішні справи інших держав тощо.*

Потреба у виникненні окремого типу політики (зовнішньої) пояснюється тим, що держава лише за допомогою внутрішньої політики неспроможна задовольнити всі свої інтереси та потреби. ***Зовнішня політика є фактично загальним курсом держави поза національними кордонами, тобто у сфері, де вона позбавлена суверенітету, за допомогою якого держава регулює відносини з іншими державами і народами та задовольняє свої національні інтереси.***

Зовнішня політика спрямована на обстоювання економічних, культурних та будь-яких інших інтересів держави, хоч її політичні цілі їм не завжди тотожні. Політичні відносини досить специфічні з огляду на завдання, які постають перед владою держави у цій сфері діяльності:

- забезпечення фундаментальних національних інтересів, які у політичному розумінні насамперед пов'язані з інтересами самозбереження держави і підтримання суверенітету її влади (тобто національної безпеки);
- встановлення та підтримання сталого впливу на інших учасників міжнародних відносин, щоб реалізувати будь-які національні інтереси за посередництва міжнародних відносин;
- боротьба за місце в ієрархії учасників міжнародних відносин, що дає змогу реалізувати значно ширше коло інтересів та визначальним чином впливати на характер і зміст регіональних чи глобальних суспільних процесів.

Зовнішня політика держави є процесом вибору цілей та засобів діяльності влади, спрямованої на реалізацію національних інтересів у міжнародному середовищі, й впливає зі співвідношення параметрів її внутрішнього та зовнішнього середовищ⁴.

До найпоширеніших принципів і типів визначень зовнішньої політики, закріплених у політичних науках, належать такі:

1. Зовнішня політика впливає з внутрішньої, поза-як вона є проявом однієї з двох найважливіших функцій суверенної національної влади – зовнішньої. Ця інтерпретація впливає з гіпотези про те, що власне внутрішні відносини в державі, її стан та рівень могутності роблять державу активним чи пасивним учасником міжнародних відносин, визначаючи її можливості та інтереси. З огляду на це, міжнародні відносини слід розглядати як своє-

⁴ Мальський М.З., Мацяк М.М. Зовнішня політика: основи теорії. Львів: Ліга-Прес, 2017. С.13.

рідне і логічне продовження внутрішніх явищ і процесів, що перетинають кордони держав.

2. *Зовнішня політика є автономною від внутрішньої через її виразну особливість.* Це твердження випливає з факту нетотожності внутрішнього та зовнішнього середовищ держави. Перше централізоване та підлягає суверенній владі національних державних інституцій, а друге – децентралізоване та незалежне від їх волі. Вона залежить від ступеня адаптації держави до середовища, у якому діють подібні до неї, кожна з яких керується переважно власними національними інтересами.

3. *Зовнішня політика існує паралельно з внутрішньою, оскільки впливає із зовнішніх національних інтересів, не тотожних із внутрішніми.* Сутність зовнішніх інтересів держави впливає із стану міжнародної системи, яка створює певні можливості та обмеження для діяльності держави, тим самим визначаючи коло її політичних інтересів. З цієї точки зору зовнішня і внутрішня політика держави визначаються принципово різними інтересами, оскільки їх зміст всередині держави зовсім не відповідає загрозам і викликам глобальної міжнародної системи. Між зовнішньою і внутрішньою політикою держави функціонують складні механізми взаємодії, природу яких до цього часу ще повністю не з'ясовано⁵.

Якщо вести мову про класифікацію концепцій зовнішньої політики, то слід зазначити, що вона є однією з найбільш значних проблем теорії зовнішньої політики сучасності. Досліджуючи ці питання, М.З. Мальський і М.М. Мацях спираються на сучасні класифікаційні схе-

⁵ Там само. С.14-17.

ми зовнішньої політики, запропоновані Дж. Розенау, Й. Беллерсом та Я. П'єтрасем⁶.

Зокрема Й. Беллерс формує чотири типи зовнішньої політики, а саме:

1. *Місіонерська* політика визначається нормативними цілями та дезінтегративними методами. Держава прагне нав'язати іншим державам певні правила поведінки, власні моральні, ідеологічні чи релігійні цінності, власний суспільний устрій тощо. У разі будь-якого супротиву з боку об'єкта дій вона схильна до тиску, шантажу, погроз, збройного насильства та інтервенції.

2. *Ліберальна* політика формується на перетині анархістських цілей та інтегративних методів. Її змістом є намагання держави зберегти власну свободу дій, не допустити впливу з боку інших держав, послуговуючись дипломатичними засобами.

3. *Пацифістська* політика виникає на перетині нормативних цілей та інтегративних методів. Вона спрямована на запровадження міжнародного порядку, але принципово заперечує у взаємодіях держав будь-які силові засоби.

4. *Тоталітарна* політика впливає з анархістських цілей та пов'язана із застосуванням дезінтегративних методів. Вона жорстока та безоглядна, оскільки держави послідовно відкидають будь-який міжнародний порядок і не зупиняються перед застосуванням сили для досягнення мети.

У свою чергу Я. П'єтрась виділяє три типи політичної адаптації до стану зовнішньої політики:

1. *Пасивна адаптація* держави полягає у сприйнятті впливу міжнародного середовища та підпорядкування

⁶ Там само. С.21-24.

власної політики зовнішнім впливам. Така адаптація впливає зі слабкості держави або визнання вищості інтересів розвитку над ідентичністю.

2. *Активна адаптація* полягає у перетворенні міжнародного середовища відповідно до інтересів держави, підпорядкуванні інших держав своєму впливові, нав'язуванні їм власних цінностей, інтересів та цілей. Активну зовнішню політику здійснюють держави, що спираються на значну могутність або визнають інтереси ідентичності пріоритетними щодо інших.

3. *Креативна адаптація* є певним компромісом щодо двох попередніх типів. Вона ґрунтується на фільтруванні впливів міжнародного середовища, тобто держава сприймає від нього лише те, що вважає слушним та необхідним. Така політика є спробою конвергенції внутрішнього і зовнішнього середовищ через досягнення асиметрично розташованих пунктів рівноваги між ними. Її здійснюють держави із середнім (чи асиметричним) силовим потенціалом, політичні еліти яких намагаються зберегти фундаментальні національні цінності й водночас сприяти розвиткові та модернізації суспільних структур.

Дж. Розенау визначає чотири можливі типи зовнішньої політики держави, а саме:

1. *Слабка зовнішня політика* впливає із загальної слабкості держави та полягає у її підпорядкуванні впливові міжнародного середовища. Підтримання внутрішніх структур держави здійснюється через узгодження їхньої діяльності із зовнішніми впливами.

2. *Агресивна політика* держави у міжнародному середовищі спирається на достатній для його зміни рівень могутності й впливає з незадоволення правлячої полі-

тичної еліти міжнародним порядком та статусом держави у ньому.

3. *Активна зовнішня політика* є наслідком прагнення держави одночасно змінювати своє внутрішнє та міжнародне середовища, досягаючи динамічної рівноваги між ними.

4. *Консервативна політика* є оптимальною зовнішньою політикою, яка ґрунтується на вже досягнутому пункті рівноваги між середовищами, який держави намагаються зберегти. Політичні еліти спрямовують свої зусилля на те, щоб зберегти status quo, розглядаючи будь-які його зміни як такі, що загрожують їхнім інтересам.

Кожен із наведених вище наукових підходів має право на існування. Безумовно, що діалектика життя вносить доповнення, виділяє нові особливості різних сторін зовнішньополітичної діяльності. Своє бачення проблем єдності зовнішньої і внутрішньої політики держави у процесі глобалізації та європейської інтеграції обґрунтовує С.В. Віднянський – відомий історик, науковець, дослідник різних аспектів зовнішньої політики України⁷.

Зазначимо, що **сутність зовнішньої політики України** досить зрозуміло виписана в нормативно-правових документах, що регулюють зовнішньополітичну діяльність⁸. В них зокрема даються такі визначення:

⁷ Віднянський С.В. Проблема єдності зовнішньої і внутрішньої політики України у процесі глобалізації та європейської інтеграції // Україна в історії Європи XIX — початку XXI ст.: історичні нариси / за ред. С. В. Віднянського. НАН України. Інститут історії України. – К.: Інститут історії України, 2020. С. 581-625.

⁸ Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>; Закон України «Про основні напрями зовнішньої політики України» від 02.07.1993р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3360-12>

I. Прикордонні держави – найближче зовнішнє середовище, від взаємодії з яким безпосередньо залежить мир і стабільність по всій периферії кордонів України, її нормальний внутрішній розвиток, безперешкодне і широке спілкування із зовнішнім світом.

Першочерговим завданням у цій сфері є укладання повномасштабних договорів про добросусідство і співробітництво з усіма прикордонними державами з метою остаточного підтвердження існуючих державних кордонів, створення атмосфери взаємної поваги і довіри, розбудови дружніх і взаємовигідних партнерських відносин у всіх галузях. Необхідно вести лінію на розширення і вдосконалення правових підвалин співробітництва з цими державами, приділяючи особливу увагу створенню ефективних механізмів попередження та мирного врегулювання конфліктів або спорів.

Зовнішньополітичні зусилля мають бути постійно спрямовані на те, щоб прикордонні держави утворювали навколо України надійну смугу миру і стабільності. **В цьому контексті кожна прикордонна держава є стратегічним партнером України.**

У зв'язку з особливостями історичного розвитку і специфікою геополітичного і гео економічного положення України стратегічними зовнішньополітичними пріоритетами стала європейська та євроатлантична інтеграція. Україна враховує, що західним державам належить провідна роль у сучасній міжнародній системі, зокрема у всесвітньому економічному комплексі і в міжнародних інституційних механізмах управління глобальними і регіональними процесами.

В цьому контексті особливе значення для України мають відносини із Європейським Союзом та Сполуче-

ними Штатами Америки як країною, політика якої суттєвим чином впливає на розвиток міжнародних подій.

II. **Географічно близькі** держави разом з деякими прикордонними країнами є своєрідним мостом між Україною і Заходом Європи. Україна прагнучиме до розвитку з ними повномасштабних дружніх відносин. Співробітництво з географічно близькими державами розширюватиме смугу стабільності і миру навколо України, сприятиме її утвердженню як впливової європейської держави, торуватиме шляхи до широких політичних, економічних, культурних, наукових, гуманітарних відносин з Центральною, Північно-Східною і Південно-Східною Європою.

Розгалужені і стабільні відносини України з географічно близькими державами є необхідною умовою повноцінного інтегрування України у сім'ю європейських народів, її активної участі в регіональному і субрегіональному співробітництві.

Згідно з міжнародним правом головні принципи міждержавної взаємодії такі:

Принцип суверенної рівності держав, за яким всі держави є рівноправними членами міжнародного співтовариства незалежно від розбіжностей політичного, економічного, соціального чи іншого характеру. Кожна держава зобов'язана поважати суверенітет інших учасників МВ, тобто їхнє право в межах власної території здійснювати законодавчу, виконавчу і судову владу без будь-якого зовнішнього втручання, а також проводити самостійну зовнішню політику. Оскільки держави є рівноправними суб'єктами міжнародних взаємодій, усі вони мають принципово однакові права й обов'язки. Так, всі країни повинні виконувати свої міжнародні зобов'язан-

ня й жити в мирі з іншими державами. Коли ж у взаємовідносинах немає рівності, то вони базуються не на угодах, а на відвертому або прихованому підпорядкуванні.

Принцип невтручання у внутрішні справи, який тісно пов'язаний із попереднім принципом, накладає на всі держави зобов'язання не втручатися безпосередньо чи опосередковано з будь-яких причин у справи, що належать до внутрішньої компетенції інших держав. Варто зазначити, що деякі події, які відбуваються в межах території держави, можуть розцінюватися як такі, що не належать винятково до внутрішньої компетенції останньої. Якщо Рада безпеки ООН, наприклад, констатує, що певні явища загрожують міжнародному миру і безпеці, то вони перестають бути суто внутрішньою справою цієї держави, і дії Організації Об'єднаних Націй щодо них будуть правомірними.

Принцип незастосування сили або загрози силою у міжнародних відносинах, який вимагає від держав утримуватися від силових методів, агресії та війни у зовнішній політиці. Статут ООН визнає правомірність застосування сили тільки у двох випадках: 1) для самооборони, якщо стався збройний напад на державу (ст. 51); 2) за рішенням Ради Безпеки ООН у випадку загрози миру, будь-якого порушення миру або акту агресії (ст. 42). Стаття 51 Статуту ООН прямо виключає застосування збройної сили однією державою проти іншої у разі проведення останньою економічних або політичних заходів.

Принцип територіальної цілісності (недоторканності) держав виключає насильне загарбання або зміну приналежності територій інших країн, а також забороняє протиправне використання іноземних територій (наприклад для незаконного транзиту товарів) або

завдання їм шкоди (як-от хижацька експлуатація природних ресурсів).

Принцип непорушності (недоторканності) державних кордонів є логічним продовженням попереднього принципу та полягає у міжнародно-правовому визнанні існуючих кордонів, у відмові від будь-яких зазіхань на них. Він є підставою для заперечення будь-яких територіальних домагань.

Принцип рівноправності та самовизначення народів і націй, за яким кожна держава зобов'язана поважати право народів вільно визначати свій політичний статус і здійснювати економічний, соціальний і культурний розвиток. У Декларації про принципи міжнародного права 1970 р. зазначається: «Створення суверенної і незалежної держави, вільне приєднання до незалежної держави або об'єднання з нею, або встановлення будь-якого іншого політичного статусу, вільно визначеного народом, є формами здійснення цим народом права на самовизначення». Слід відмітити, що право самовизначення не зникає, якщо нація утворила власну державу або ввійшла до складу федерації. Самовизначення не повинно здійснюватися із сепаратистських позицій всупереч принципам територіальної цілісності та непорушності кордонів суверенних держав. Водночас останні на своїх територіях зобов'язані створювати відповідні умови для розвитку самобутності етнічних, мовних та релігійних меншин.

Принцип мирного вирішення міжнародних спорів, відповідно до якого всі учасники МВ вирішують свої суперечки мирними засобами таким чином, щоб не піддавати загрозі міжнародний мир, безпеку і справедливість.

Принцип поваги до прав людини, який вимагає від держав, незалежно від їх політичних, економічних, соціальних систем та рівня розвитку, дотримуватись закріплених міжнародно-правовими документами прав усіх індивідів незалежно від їхньої расової, етнічної, статеві, мовної, релігійної чи іншої приналежності.

Принцип сумлінного виконання міжнародних зобов'язань, відповідно до якого кожна держава зобов'язана добросовісно виконувати свої зобов'язання, що випливають із загально визнаних норм і принципів міжнародного права, а також із міжнародних договорів або інших угод, які відповідають міжнародно-правовим нормам. Відповідно до Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1968 р. кожен чинний договір обов'язковий для його учасників і повинний ними сумлінно виконуватися. Більше того, учасник не може посилатися на свої внутрішні закони та інші акти в якості виправдання для невиконання ним договору.

Принцип міжнародного співробітництва, який зобов'язує держави співпрацювати одна з одною у різноманітних сферах (безпековій, торговельно-економічній, культурній, гуманітарній тощо) незалежно від їх політичних та соціально-економічних систем. Дотримання цього принципу є дуже важливим для підтримки міжнародного миру і безпеки. Крім того, сьогодні абсолютна більшість країн не в змозі поодиноці вирішувати не тільки міжнародні, але й деякі свої внутрішні проблеми.

Принцип взаємного інтересу, в основі якого лежить політика балансу інтересів держав, яка прийшла на зміну політиці балансу сил. Баланс інтересів можливий на основі загальних для всіх країн потреб та зацікавлень, таких, як збереження людства через запобігання ядерної

війни або екологічної катастрофи, чи створення сприятливих умов для розвитку міжнародної торгівлі.

Базові функції і завдання зовнішньої політики є надзвичайно різноманітними. Це передусім:

- підвищення авторитету і зміцнення міжнародних позицій держави;
- забезпечення національної безпеки країни, її територіальної цілісності і недоторканості;
- створення сприятливих міжнародних умов для успішної реалізації внутрішньополітичних цілей і завдань;
- активне співробітництво і взаємодія з усіма суб'єктами світового політичного процесу з метою реалізації загальнолюдських інтересів, насамперед збереження цивілізації;
- участь у міжнародних інтеграційних процесах, зокрема у сфері економіки, у міжнародному поділі праці і пов'язаному з ним обміні товарами, сировиною, технологіями, науково-технічними винаходами і духовними цінностями.

Українська держава реалізує зовнішню політику на таких засадах:

1. Україна здійснює відкриту зовнішню політику, розбудовує свої двосторонні та багатосторонні відносини з іншими державами та міжнародними організаціями на основі принципів добровільності, взаємоповаги, рівноправності, взаємовигоди, невтручання у внутрішні справи, уникаючи залежності від інших держав.

2. Україна не висуває територіальних претензій до сусідніх держав і не визнає жодних територіальних претензій до себе, неухильно додержується міжнародних стандартів прав і свобод людини, забезпечує права і сво-

боди національних меншин, які проживають на її території.

3. Україна керується принципом примату права в зовнішній політиці, визнаючи пріоритет загально-визнаних норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права.

4. Україна застосовує свої Збройні сили у випадках збройної агресії проти неї та будь-яких інших збройних зазіхань на її територіальну цілісність та недоторканність державних кордонів або при виконанні своїх міжнародних зобов'язань.

Сучасні пріоритети зовнішньої політики України пройшли довгий процес формування у доволі складних міжнародних умовах, коли наша держава на зорі незалежності була змушена доводити свою здатність бути гідним гравцем на міжнародній арені, завойовувати авторитет у міжнародних організаціях, захищати власні інтереси у зовнішньополітичній сфері.

Базовими пріоритетами зовнішньої політики України визначено:

- захист державного суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності державних кордонів;
- європейська та євроатлантична інтеграція;
- створення міжнародної коаліції на підтримку України за повернення анексованих територій;
- посилення міжнародної торгівлі і інвестиційної привабливості та інше.

В умовах розбудови незалежної української держави формування нових рівноправних відносин з іншими країнами, забезпечення суверенітету, здійснення інтеграції в європейські структури, виважена геостратегія відіграватимуть вирішальну роль.

Вагомим фактором реалізації зовнішньої політики України є її географічне положення. В ракурсі геополітики вона займає на Євразійському континенті винятково важливе, багато в чому унікальне місце, яке часто визначається поняттями «географічний центр Європи», «перехрестя між Сходом і Заходом».

Сьогодні молода українська держава формує власний національний геополітичний простір, свою геостратегію, вирішує широке коло проблем сучасного геополітичного вибору. І від того, якими будуть зовнішні відносини України, передусім з країнами-сусідами, багато в чому залежатиме майбутнє нашої держави.

По-перше, природою та історією Україні визначено існувати і розвиватися на межі трьох традиційних цивілізацій – православної, західної та ісламської. Ця поліцивілізаційна природа української державності одночасно створює для неї великі загрози та унікальні можливості.

По-друге, геополітичне, геочивілізаційне положення України створює сприятливі передумови її суб'єктивації у світовій політиці в якості важливого компонента, тим самим сприяючи реалізації її інтегративної місії возз'єднання континенту.

Стратегічно важливим є геопросторове положення України в європейському геополітичному просторі, оскільки вона має потенційно високий рівень транзитності в центральній частині Європи.

По-третє, Україна має один з найвищих у Євразії показників центральності – якщо взяти всю множину країн регіону, то тільки Росія і Китай мають більше сусідів. Особливо бажані для держави добросусідські економічні зв'язки з Польщею (вихід на ЄС), Росією (шляхи в Азію,

важливі ринки сировини і збуту) і Туреччиною (вихід через Босфор і Дарданелли у Світовий океан).

Протягом років незалежності основні зусилля зовнішньої політики спрямовуються на:

- досягнення міжнародного визнання України;
- утвердження міжнародної правосуб'єктності України;
- захист територіальної незалежності та реінтеграція Криму і Донбасу;
- налагодження рівноправних відносин з іншими державами;
- зміцнення позицій України на міжнародній арені в глобальному вимірі сучасності;
- захист національних інтересів у співпраці з ЄС і НАТО в нових умовах світоустрою;
- забезпечення національної безпеки на основі формування поясу стабільності навколо кордонів України в умовах війни на Донбасі і неконтрольованих міграційних процесів в Європі.

Перший етап формування зовнішньополітичних пріоритетів, який охоплює період 1992-2002 років, основним завданням визначив забезпечення її визнання іншими країнами світу, встановлення з ними дипломатичних відносин, розбудову договірно-правової бази та розвиток рівноправного співробітництва, забезпечення міжнародного визнання державних кордонів і територіальної цілісності України, відкриття дипломатичних представництв за кордоном.

Чітке дотримання Україною своїх міжнародно-правових зобов'язань та норм міжнародного права, передбачувана та орієнтована на результат зовнішня політика привели до того, що нашу країну почали розглядати як

один з вагомих факторів забезпечення безпеки і стабільності в регіоні та Європі в цілому, – відзначає С.В. Віднянський⁹. Він пропонує таку періодизацію зовнішньої політики України на шляху євроінтеграції:

Протягом першого періоду (1992-2002 рр.) формування пріоритетів зовнішньої політики України зародився курс на євроінтеграцію. Так, у червні **1994 року** було підписано Угоду про партнерство та співробітництво між Україною та Європейським Союзом, яка набула чинності у **1998 році**; у вересні **1995 року** Україна стала повноправним членом Ради Європи; у червні **1996 року** було затверджено Стратегію інтеграції до ЄС. Україна стала повноправним членом Центральноевропейської ініціативи – впливової регіональної організації, що об'єднує сьогодні 17 країн; у липні **1997 року** було підписано Хартію про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору, в якій країни НАТО визнали нашу країну невід'ємною частиною нових демократій Центрально-Східної Європи.

Другий етап в історії зовнішньої політики України, який охоплює період **2002-2004 років**, був позначений суперечливими тенденціями. У цей період європейський вектор зовнішньої політики України поступово перетворювався на пріоритетний, а курс на європейську та євроатлантичну інтеграцію – на ключову стратегічну ідею розвитку українського суспільства замість утопічних уявлень про швидке входження в Європу. У процесі реалізації на-

⁹ Віднянський С.В. Проблема єдності зовнішньої і внутрішньої політики України в процесі глобалізації та європейської інтеграції // Україна в історії Європи XIX — початку XXI ст.: історичні нариси / за ред. С. В. Віднянського. НАН України. Інститут історії України. – К.: Інститут історії України, 2020. С. 581-625.

ціональних інтересів України відбувався не лише розвиток співробітництва з європейськими країнами на міждержавному двосторонньому рівні, а й поглиблювалися відносини із загальноєвропейськими інтеграційними структурами.

Усе це свідчило про вичерпання можливостей багатовекторної політики. Зовнішня політика України демонструвала тенденцію, спрямовану не стільки на перспективу, скільки на вирішення поточних питань.

Проблеми євроінтеграційної політики нашої держави у контексті розширення Європейського Союзу набувають значної актуальності. Саме тому минулі і наступні хвилі розширення ЄС мають безперечне значення для України, оскільки від того, як вони відбуватимуться, залежатиме подальша стратегія розширення ЄС, і, відповідно, шанси євроінтеграційної політики нашої держави на успішну реалізацію.

Третій етап формування зовнішньополітичних пріоритетів й активізації євроінтеграційної спрямованості охоплює період 2004-2010 років.

Четвертий етап зовнішньополітичної діяльності України охоплює **2010-2014 роки**. Підписання так званих Харківських угод 2010 року щодо продовження базування Чорноморського флоту Росії в Севастополі до 2040 року, а також відмова підписати підготовлену спільно з ЄС нову посилену Угоду (про асоціацію) спровокували Революцію гідності – Майдан 2013 року.

Саме в цей період активізувалась зовнішньополітична діяльність у напрямі виконання Угоди про партнерство і співробітництво з ЄС. Тривала підготовка нової посиленої Угоди з 2007 року, яка у 2014 році отримала назву «Угода про асоціацію України з ЄС» після її прийняття того ж року.

2014–2021 роки можна назвати етапом становлення нової моделі зовнішньополітичної діяльності в умовах анексії Криму та війни на Сході України.

Як бачимо, концепція зовнішньої політики України формувалась як складна рухома система, покликана спрямувати діяльність нашої держави у прагматичне русло з метою ефективного забезпечення для України гідного геополітичного статусу повноцінного та рівноправного суб'єкта у системі міжнародних відносин. Разом із тим динаміка сучасних зовнішньополітичних процесів і міжнародних реалій актуалізує потребу закріплення нових підходів, концепцій, напрямів зовнішньої політики України у відповідних законодавчих актах.

Література до теми

1. Послання Президента України до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України. URL: <https://www.president.gov.ua/news/poslannya-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-do-verho-64717>
2. Указ Президента України №121/2021№121/2021. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661>
3. Про Річну національну програму під егідою Комісії Україна – НАТО на 2021 рік. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1892021-38845>
4. Кабінет Міністрів розробив Стратегію зовнішньої політики України на період 2021-2024 років для затвердження Радою національної безпеки і оборони (РНБО). URL:

- <https://ukranews.com/ua/news/781213-kabmin-rozrobyv-strategiyu-zovnishnoyi-polityky-ukrayiny-do-2025-roku>
5. Мальський М.З., Мацяк М.М. Зовнішня політика: основи теорії. Львів: Ліга-Прес, 2017. 144 С.
  6. Україна в історії Європи ХІХ – початку ХХІ ст.: історичні нариси / За ред. С. В. Віднянського. НАН України. Інститут історії України. К.: Інститут історії України, 2020. 814 с.
  7. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
  8. Заява про без'ядерний статус України від 24.10.1991. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-12#Text>
  9. Закон України «Про основи національної безпеки України». Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text>
  10. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
  11. Вовканич І., Тодоров І. Агресія Росії проти України: виклики демократичним цінностям // Геополітика України: історія і сучасність: зб. наук.пр. / ред. кол.: І. В. Артёмов (голов. ред.) та ін. – Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2020. –Вип. 1 (24). – С. 7-17.
  12. Артёмов І. Мінські угоди, їх наслідки та значення для України // Геополітика України: історія і сучасність: зб. наук.пр. / ред. кол.: І. В. Артёмов (голов. ред.) та ін. – Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2020. –Вип. 1 (24). – С. 41-53.
  13. Горбулін В. Как победить Россию в войне будущего. К.: Брайт Букс. 2020. 256 с.

14. Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. Вип. 29: міжвідомчий збірник наукових праць / відп. ред. С.В. Віднянський. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2020. 341 с.

Інформаційні ресурси

1. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <http://rada.gov.ua/>.
2. «Дзеркало тижня. Україна». URL: <http://dt.ua/>.
3. «Європейська правда». URL: <https://www.eurointegration.com.ua/>
4. «Українська правда». URL: <http://www.pravda.com.ua/rus/>.
5. Центр Разумкова. URL: <http://razumkov.org.ua/ukr/journal.php>.
6. Науковий журнал «Стратегічна панорама». URL: <http://www.niss.gov.ua/catalogue/5/>

1.3. Безпекові фактори зовнішньої політики України

План

- 1. Визначення місця і ролі України в геополітичному просторі.*
- 2. Основні напрями забезпечення національної безпеки України.*
- 3. Вдосконалення моделі національної безпеки України.*
- 4. Стратегії національної безпеки 2020 року та зовнішньополітичної діяльності України 2021 року та їх значення.*

Розглядаючи місце і роль України в геополітичному просторі сучасності, не можна не враховувати її важливого значення у становленні нової конфігурації геополітичного простору Європи. **Перебуваючи на перетині ліній інтересів світових центрів сили – Росії, ЄС, США, Азії, – Україна не може залишатися осторонь змін, що відбуваються.** Вона стала суб'єктом нової геополітики і має посісти в ній таке місце, яке б відповідало національним інтересам, власному вибору та основним пріоритетам розвитку держави. У будь-якому разі, стратегію розвитку України та її зовнішньополітичну концепцію треба будувати, виходячи з оцінок наявних світових трансформацій.

У цих непростих умовах при визначенні геополітичного курсу України необхідне врахування складної системи інтересів різних країн, розкладу сил – економічних, політичних, військових, духовних – у кожному регіоні світу. Насамперед це стосується найближчих су-

сідів України та країн глобального значення (США, ЄС, Канада), що прагнуть знайти власні інтереси в Україні або самі становлять для неї особливий інтерес для налагодження взаємовигідного співробітництва.

Водночас було б самовпевнено вважати, що вигідне геополітичне розташування України автоматично принесе їй необхідні стратегічні, економічні та політичні дивіденди. Переваги потрібно вміти ефективно використовувати для ведення активної зовнішньої політики, щоб у результаті стати визнаним партнером у новій системі міжнародних відносин.

«Українці, – писав М.Грушевський, – мусять стати нацією, коли не хочуть зостатися паріями серед народностей. Прийшов той час – час життя...».

Чинником, що найбільше ускладнює реалізацію зовнішньополітичного курсу нашої держави, є недостатня визначеність сучасних геополітичних процесів, а також проблема збереження ідентичності нації в умовах глобалізації.

Британський історик Є.Дж. Гобсбаум зазначав, що одним із основних викликів ХХІ ст. є **зниження ролі національної держави як системи, у межах якої живуть люди і на просторі якої відбувається більшість значущих для них подій**. На цій залежності держав в умовах глобалізації акцентує увагу і Зб.Бжезинський, який писав: *«Глобалізація стимулює процеси, які призводять до ерозії традиційних державних суверенітетів...»*, що загрожує *«...втратою національного контролю над основними економічними та соціальними цінностями»*.

Це особливо небезпечно для молодих держав, які стали на шлях незалежного розвитку. Небезпека в тому, що в ході глобалізації відбувається процес диференціації

бідних та багатих країн. Колишній держсекретар США **Г.Кісінджер** з цього приводу говорив, що світові лідери не можуть ігнорувати той факт, що за багатьма напрямками прірва між тими, кому випадають плоди глобалізації, і всіма іншими продовжує зростати, причому як у межах окремих держав, так і світовому масштабі. Тому складається ситуація, що змушує «сильних попірати слабких».

Заслугує уваги і вислів американського політолога **С.Гантінгтона** про те, що *Захід реалізує свої економічні інтереси і у зв'язку з цим нав'язує іншим країнам економічну політику за власним баченням.* У праці «Зіткнення цивілізацій» він пише, що прагнення Заходу насаджувати свої цінності, сприяти своїм економічним інтересам викликає зворотну реакцію в інших цивілізацій. *Центральною віссю світової політики буде найімовірніше конфлікт між Заходом і всіма іншими цивілізаціями.*

«За логікою геополітичних тенденцій інтерес до України зберігатиметься і зростатиме, оскільки вона є важливою стратегічною державою і може стати магнітом, який зведе до купи Східну і Західну Європу», пророкував Вільям Кернан.

Захід, і особливо Сполучені Штати, вважав Зб.Бжезинський, запізнився визнати важливе з точки зору геополітики значення існування самостійної Української держави, яка є важливою «клітиною» на європейській шахівниці, геополітичним стержнем, тому що саме її існування як незалежної держави допомагає трансформувати Росію .

«Без України Росія перестає бути євразійською імперією. Без України Росія все ще може боротися за імперський статус, але тоді вона стала б в основному азіат-

ською імперською державою і більш за все була втягнута у виснажливі конфлікти з піднімаючою голову Середньою Азією», – відмічав автор «Великої шахівниці».

Географічне розташування України дає підстави для висновку про її стратегічно важливе геопросторове положення в європейському геополітичному просторі, оскільки вона має потенційно високий рівень транзитності в центральній частині Євразії.

Аналіз мережі сусідських геопросторових зв'язків України свідчить, що вона покриває якраз центральну частину континенту на стику Європи й Азії (рис. 1), а саме: 1. Найважливіша геополітична вісь Євразії пролягає по лінії Росія–Чорне море–Туреччина; саме через ці території проходить межа між Європою і Азією. Для України – це кордон по Азовському і Чорному морях та Керченській протоці.

Інша важлива геополітична вісь проходить по лінії Польща–Україна–Туреччина. Це так звана Балто-Понтійська вісь, яку неодмінно має перетинати левова частка транспортних коридорів, що зв'язують Північну та Центральну Азію і Західну Європу. Найвужче місце між узбережжями Балтійського та Чорного морів – пряма між гирлами Неману та Дунаю.

Основні вектори сучасних геопросторових і транскордонних зв'язків України мають такі найважливіші напрями: а) Польща – країни ЄС Середньої Європи; б) Білорусь – країни Балтії; в) Росія – країни Центральної Азії та Далекого Сходу; г) Грузія – інші країни Закавказзя та Центральної Азії; ґ) Туреччина – країни Східного Середземномор'я; д) балканські країни.

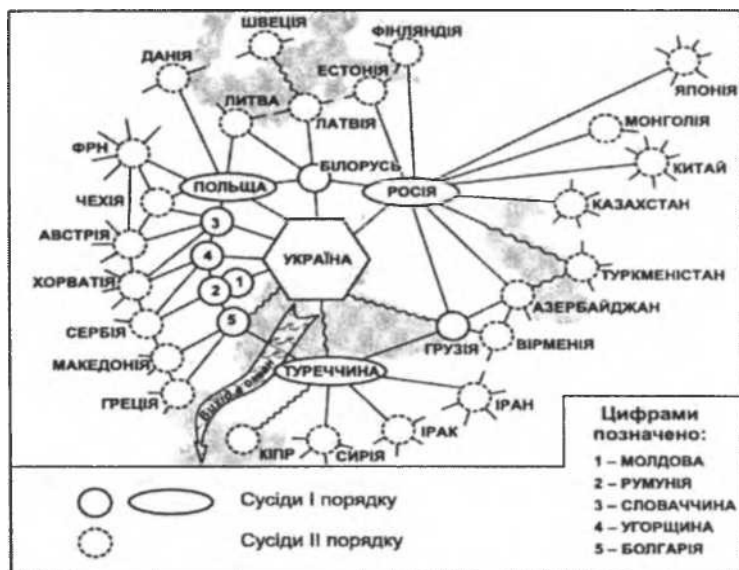

Рис. 1. Україна в системі країн центральної частини Євразії

Україна має один із найвищих у Євразії показників центральності. За кількістю сусідів I порядку (якщо врахувати сусідство з Туреччиною, Грузією та Болгарією через Чорне море) вона в одному ряду з ФРН, Туреччиною та Саудівською Аравією. Особливо цінні й бажані для держави добросусідські зв'язки з Польщею, Румунією, Словаччиною, Угорщиною (**вихід на ЄС**), Туреччиною (**вихід через Босфор і Дарданелли у Світовий океан**), Білорусією, балтійськими державами.

Розширення ЄС 2004-2007 рр. привело до виникнення спільного українсько-евросоюзівського кордону і об'єктивно зумовило для України сприятливу ситуацію, відкриваючи додаткові транскордонні можливості. Наявність транскордонних газових, транспортних,

енергетичних артерій: газопроводів «Прогрес», «Уренгой-Помари-Ужгород», нафтопроводу «Дружба», енергосистеми «Мир», 3-го та 5-го міжнародних Критських автотранспортних коридорів, розгалуженої прикордонної залізничної мережі створили можливості для забезпечення більш надійних транскордонних зв'язків.

Україна як суб'єкт міжнародних відносин і права здійснює безпосередні відносини з іншими державами в обсязі, необхідному для ефективного забезпечення національних інтересів, в першу чергу національних інтересів держави і дотримання норм міжнародного права.

Російська агресія проти України, анексія Криму в 2014 р. та фактична окупація окремих районів Донецької та Луганської областей кардинально змінили наше ставлення до проблеми національної безпеки держави. Змінюючи систему національної безпеки та механізми її забезпечення, Україна формує своє майбутнє, вона вже ніколи не залишиться такою, якою була до анексії Криму та війни на сході України.

Позиція України на міжнародному рівні зазнала кардинальних змін, що вимагає визначення ключових засад зовнішньополітичної доктрини, підпорядкованої завданню збереження суверенітету і спрямованої на відновлення територіальної цілісності держави.

Так, 26.05.2015 р. Указом Президента України затверджено рішення РНБО «Про Стратегію національної безпеки України», основними цілями якої є: мінімізація загроз державному суверенітету та створення умов для відновлення територіальної цілісності України у межах міжнародно визнаного державного кордону України, гарантування мирного майбутнього України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової дер-

жави; утвердження прав і свобод людини і громадянина, забезпечення нової якості економічного, соціального і гуманітарного розвитку, забезпечення інтеграції України до Європейського Союзу та формування умов для вступу в НАТО.

Важливим є положення Стратегії, яке стосується забезпечення національної безпеки у зовнішньополітичній сфері. Зокрема, відмовившись від політики позаблоковості, яка не забезпечила територіальної цілісності держави, Україна в середньостроковій перспективі спиратиметься на власні можливості та залишає за собою право обирати участь у системах колективної безпеки і оборони як спосіб гарантування державного суверенітету і територіальної цілісності України, в першу чергу у співпраці з НАТО.

24.09.2015 р. Указом Президента України затверджено Рішення РНБО «Про нову редакцію *воєнної доктрини України*». Воєнна доктрина України є концептуальним документом, що аналізує сутність і характер сучасних воєнних конфліктів, визначає принципи і шляхи запобігання їх виникненню, підготовку держави до загрози воєнного конфлікту, застосування воєнної сили для захисту державного суверенітету, територіальної цілісності, інших життєво важливих національних інтересів.

Нова воєнна доктрина України:

- визначає Російську Федерацію воєнним противником України та умови звільнення тимчасово окупованих територій України;
- виходить із високої імовірності великомасштабного застосування проти України воєнної сили як головної загрози національній безпеці України у воєнній сфері;

- підтверджує відмову від політики позаблоковості та відновлення стратегічного курсу на євроатлантичну інтеграцію;
- визначає ознаки виникнення збройного конфлікту всередині України, у тому числі інспірованого іноземними державами;
- враховує збільшення ролі інформаційно-психологічних операцій;
- наголошує на потребі удосконалення системи мобілізаційної підготовки і мобілізації та суттєвого збільшення професійної складової у Збройних силах України та в інших військових формуваннях;
- формулює заходи з підготовки держави до оборони, необхідні для відновлення державного суверенітету та територіальної цілісності держави, а також завдання розвитку оборонного та безпечного потенціалу України як необхідної умови відсічі збройної агресії тощо.

Важливе нормативно-правове наповнення безпечного простору України містить Закон України *«Про особливості державної політики по забезпеченню суверенітету України на тимчасово окупованих територіях Донецької і Луганської областей»*, який передбачає:

- звільнення тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях та відновлення на цих територіях конституційного ладу;
- захист прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб;
- забезпечення незалежності, єдності та територіальної цілісності України.

Серед багатьох нормативно-правових актів виокремлюється Закон *«Про національну безпеку України»*, де за-

фіксовані базові положення та чітко унормовані існуючі виклики для України після анексії Криму та тимчасової окупації окремих територій Донецької і Луганської областей. У законі чітко визначено термінологію і подано трактування таких категорій, як зокрема: *воєнний конфлікт; воєнна безпека; громадська безпека і порядок; державна безпека; демократичний цивільний контроль; загрози національній безпеці України; збройний конфлікт; національна безпека України; національні інтереси України; оборонне планування; оборонно-промисловий комплекс; планування у сфері національної безпеки; сектор безпеки і оборони; сили безпеки; стратегія національної безпеки та ін.*

Ст. 2 закону закріплює положення правової основи державної політики у сферах національної безпеки і оборони; ст. 3 – **принципи державної політики у сферах національної безпеки і оборони.**

Так, **основними принципами**, що визначають порядок формування державної політики у сфері національної безпеки, задекларовано:

- верховенство права, підзвітність, законність, прозорість та дотримання засад демократичного цивільного контролю за функціонуванням сектору безпеки і оборони та застосуванням сили;
- єдине управління у сферах національної безпеки і оборони з метою забезпечення належного реагування на потреби українського народу у сфері безпеки, ефективності виконання завдань, обов'язків та використання ресурсів;
- дотримання норм міжнародного права, участь в інтересах України у міжнародних зусиллях з підтримання миру і безпеки, міждержавних системах та механізмах міжнародної колективної безпеки;

- розвиток сектору безпеки і оборони як основного інструменту реалізації державної політики у сферах національної безпеки і оборони;
- інтеграція України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами;
- сталий розвиток національної економіки, громадянського суспільства і держави для забезпечення зростання рівня та якості життя населення.

Серед прийнятих в умовах анексії Криму та війни на Донбасі нормативно-правових актів з проблематики зовнішньої політики України актуальною є **Стратегія національної безпеки**, ухвалена РНБО в середині вересня 2020 року. Новий документ вживає жорсткішу термінологію щодо російського контролю на Донбасі – його статус прирівняли до кримського. «Де-факто владу» на цих територіях Стратегія тепер визначає як **«російську окупаційну адміністрацію...»** на тимчасово окупованих територіях АР Крим та Севастополя і в окремих районах Донецької та Луганської областей.

Зважаючи на значний обсяг документа і надаючи йому важливого значення для майбутнього України, наведемо коментар окремих його положень, опублікований в «Європейській правді»¹⁰.

Для порівняння, 5 років тому йшлося про **«маріонеткові квазідержавні утворення на тимчасово окупа-**

¹⁰ «Донбас як Крим: на що дав згоду Зеленський у новій безпековій стратегії України». С. Сидоренко. «Європейська правда». URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2020/09/15/7114351/>

ній території частини Донецької та Луганської областей», без окремого визначення окупаційної влади в Криму. Уперше одним з напрямів дій держави названо захист громадян на окупованих територіях, включно із Кримом.

Тези, які визначають шлях до повернення Донбасу та Криму, який бачить керівництво держави, заслуговують на окрему увагу. Зокрема, з документа випливає, що військовий шлях повернення Донбасу не розглядається або принаймні не є пріоритетним. Головний пріоритет – міжнародний тиск на РФ. «Україна вживатиме заходів для запобігання ескалації конфлікту з Російською Федерацією, насамперед шляхом збільшення її потенційної ціни до неприйнятної для Російської Федерації рівня.

Пріоритетними напрямками є посилення оборонних і безпекових спроможностей, зміцнення міжнародної підтримки України та ефективне використання міжнародної допомоги, а також збереження консолідованого міжнародного політичного, економічного та правового тиску на агресора», – йдеться у документі.

Привертає увагу те, що жодної згадки про «Мінськ» у Стратегії немає. Натомість президент лишив шанс для зміни переговорного формату з Кремлем та залучення інших посередників, у тому числі в трансатлантичному форматі.

«Україна вестиме переговори з Російською Федерацією за посередництва партнерів з числа держав – членів ЄС та НАТО, а також ОБСЄ», – йдеться у Стратегії.

Окремо Стратегія обіцяє, що Україна «продовжить позовну роботу у міжнародних судових інстанціях із притягнення Російської Федерації до міжнародно-правової відповідальності». У попередній Стратегії подібного твердження не було, оскільки ключові скарги «Україна

проти РФ», у тому числі в Суді ООН, були подані вже після розробки цього документа.

Одним з ключових напрямів гарантування національної безпеки є *«розвиток особливого партнерства з Організацією Північноатлантичного договору з метою набуття повноправного членства України в НАТО»*, при цьому набуття повноправного членства у блоці визначене як *«стратегічний курс держави»*.

Для порівняння, у Стратегії, ухваленій у 2015 році, йшлося лише про *«формування умов для вступу в НАТО»*. Та й загалом, до 2020 року включно у ній розраховували лише на *«розвиток особливого партнерства з НАТО»*.

Та реальність перевищила амбіції, адже Україна суттєво перевиконала плани щодо зближення з Альянсом. У 2018 році блок визнав за нами статус **держави, що прагне вступу до Альянсу**, (чи, спрощено, «держави-аспіранта»). У 2019 році прагнення до вступу **закріпили в Конституції**.

У 2020 році Альянс офіційно надав нам статус **«партнера з розширеними можливостями»**, за якими Україна має:

- *досягти у максимально стислі строки достатньої взаємосумісності Збройних сил України та інших складових сектору безпеки і оборони з відповідними структурами держав Альянсу;*
- *суттєво активізувати реформи, які необхідно впровадити з метою досягнення відповідності критеріям членства в НАТО у рамках імплементації річних національних програм під егідою Комісії Україна – НАТО;*
- *отримати запрошення та приєднатися до Плану дій щодо членства в НАТО.*

Стратегія національної безпеки України 2020 р. зазначає, що реформа СБУ має відбутися за стандартами НАТО – Служба має перетворитися на *«уповноважений держорган у сферах контррозвідувальної діяльності та охорони державної таємниці, головний орган у загальнодержавній системі боротьби з терористичною діяльністю»*. Це може стати вагомим аргументом на користь повноцінної реформи СБУ, кроком на шляху до НАТО та Європейського Союзу¹¹.

Також Стратегія доручає *«прискорити оборонну та безпекову реформи за нормами, принципами і стандартами НАТО»* та зміцнити бойовий потенціал ЗСУ, зокрема через *«трансформації професійної культури на основі доктринальних підходів і принципів командування й контролю, підготовки, освіти НАТО»*.

Надзвичайно важливим документом стала Стратегія зовнішньої політики України (2021 р.), яка чітко визначила стратегічних партнерів нашої держави.

Стратегія визначає міжнародні пріоритети – на першому місці ЄС та НАТО із визначеною метою про набуття повноправного членства. Наступний рівень – 5 основних партнерів, з якими ми плануємо розвивати всебічне співробітництво. Це США, Британія, Канада, Німеччина, Франція (саме у такому, не алфавітному порядку). Співпраця із ними *«має для України пріоритетний стратегічний характер та спрямовується на зміцнення гарантій незалежності й суверенітету, сприяння демократичному поступу та розвитку України»*.

¹¹ «Крок на шляху до НАТО та ЄС»: чому Захід так чекає від України нового закону про СБУ. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2021/11/8/7129924/>

На другому рівні за пріоритетністю ще 5 держав: Азербайджан, Грузія, Литва, Польща, Туреччина (наведені у документі за алфавітним порядком, а, очевидно, не за пріоритетністю). Із цими державами Україна **розвиватиме стратегічне партнерство**.

Трохи нижчий рівень важливості, ніж з 10 стратегічними партнерами, Стратегія присвоїла «іншим державам Балтії (крім Литви) та державам Північної Європи». Це блок держав із «**партнерськими відносинами**». Ще дві держави-сусідки, Молдова та Білорусь, де рівень проросійських сентиментів є доволі високим, проходять у блоці «**прагматичні відносини**». А з державами Азії, Близького Сходу, Африки та Південної Америки (без виділення жодної з них) Україна розвиватиме «**взаємовигідне економічне співробітництво**».

Треба зауважити, що безпекова стратегія зачіпає не лише питання «жорсткої безпеки», як-то військову співпрацю чи реформу силового блоку. Її предметом є також економічна, енергетична, інформаційна, кібербезпека тощо. Окремий наголос зроблено на проведенні реформ, включаючи «повну імплементацію та подальшу адаптацію Угоди про асоціацію» як необхідний крок на шляху до членства в ЄС.

При цьому звертає на себе увагу реалістичність у оцінці стану держави. Ось лише кілька цитат, які це ілюструють:

- «Джерелом загроз незалежності України, її суверенітету і демократії залишається недостатня ефективність державних органів, що ускладнює вироблення і реалізацію ефективної політики.
- Непослідовність та незавершеність реформ і корупція перешкоджають виведенню української

економіки з депресивного стану, унеможлиблюють її стале і динамічне зростання, підвищують уразливість до загроз, підживлюють кримінальне середовище».

Також в Україні мають з'явитися ще 14 секторальних стратегій, що стосуються нацбезпеки, як-то: стратегія енергетичної безпеки, воєнної безпеки, кібербезпеки, продовольчої безпеки тощо. Звісно, багато залежить від змісту цих майбутніх документів, однак фактом є те, що подібного комплексного підходу до стратегування в історії України ще не було.

Серед базових стратегічно важливих нормативних документів, що регулюють взаємовідносини країни з НАТО, особливе місце займають рішення євроатлантичної структури щодо **надання Україні статусу партнера НАТО з розширеними можливостями**¹².

Це статус не просто символічний. Він має конкретні переваги.

Держави, які є партнерами НАТО з розширеними можливостями, отримують допуск до актуальної інформації, що ухвалюється Альянсом; до консультацій, сертифікації, участі в навчаннях, підготовці, оперативного планування та оцінки обстановки. Доступним для нас стає також обмін розвідувальними даними з Альянсом. Понад те, військовослужбовці ЗСУ зможуть брати участь у роботі керівних органів НАТО.

Також країни з таким статусом беруть участь у спільних місіях з НАТО на рівні, схожому до повноправного члена НАТО.

---

¹² «За крок до членства у НАТО: що дасть Україні статус особливого партнера Альянсу». А. Загороднюк. «Європейська правда». URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2020/06/13/7111051/>

Отримання такого статусу передбачає згоду усіх країн – членів Альянсу, тож якби хоч одна з країн була проти, в отриманні статусу було б відмовлено.

І насправді переконувати довелося не одну країну. Спільними зусиллями вдалося зняти сумніви усіх тих, хто ще донедавна мав застереження щодо підтримки надання такого статусу. Україна переконала усіх 30 держав-союзників у тому, що ми вже змінилися і прагнемо подальшого зближення.

Важливим вкладом у розвиток концептуально-стратегічних положень зовнішньополітичних засад є висновки, зроблені у Посланні Президента України Володимира Зеленського до Верховної Ради України «Про внутрішню і зовнішню політику України у 2020 р.».

Так, у розділі Послання «Україна і світ» зазначено, що ситуація довкола України визначається конкуренцією та суперечливою взаємодією США, Європейського Союзу та Росії. Дедалі активніше свої інтереси просуває Китайська Народна Республіка, зокрема через реалізацію геостратегічного проекту «Один пояс. Один шлях». США дедалі більше концентруються на внутрішніх проблемах, зберігаючи суттєвий економічний, політичний, інформаційний, військовий вплив на ситуацію в Європі. Попри величезний економічний потенціал (другий у світі після США), Європейський Союз наразі неспроможний сформував ефективні механізми єдиної зовнішньої і безпекової політики. ЄС наразі не сформулював адекватну відповідь на новітні виклики, насамперед щодо подолання внутрішніх суперечностей та позиціонування у світі. Коронакриза та вихід Великої Британії з Євросоюзу збільшили конфліктність усере-

дині ЄС, підважують перспективи дальшої інтеграції та розширення.

На зовнішній арені, відзначається у Посланні Президента України, Україні вдалося досягти головного – перейти до проактивної політики протидії російській агресії та відновлення територіальної цілісності. Україна налаштована на конструктивний підхід до переговорів. Проте цей конструктив за жодних обставин не має сприйматися як слабкість.

Розпочато створення спеціального міжнародного кримського формату – «**Кримської платформи**». Мета – координування міжнародних зусиль на кримському напрямі, посилення ефективності міжнародної політики невизнання спроби анексії Криму та підвищення дієвості санкційних режимів. За таких умов Україна потребує збереження міжнародної підтримки, поглиблення інтеграції з ЄС і НАТО.

НАТО – основа європейської та євроатлантичної безпеки – адаптується до змін у безпековому середовищі, модифікує принципи своєї діяльності, зокрема щодо стримування РФ – в Арктиці, на Балтиці, у Чорноморському регіоні та Середземномор'ї.

Євроатлантична інтеграція – пріоритетний напрям державної політики, закріплений у Конституції України. Але реформи, відзначається у Посланні Президента України, відбуваються суперечливо і повільно. Недостатньо ефективними є річні національні програми під егідою Комісії Україна – НАТО як основний інструмент підготовки України до вступу до Альянсу. Україна має зосередитися на практичних кроках із запровадження норм і стандартів НАТО, зокрема у межах Програми розширених можливостей.

Отримання Україною статусу партнера НАТО з розширеними можливостями передбачає, зокрема, регулярні політичні консультації з питань безпеки на рівні міністрів, розширений доступ до програм взаємодії і навчань, обмін інформацією й досвідом, тіснішу взаємодію під час криз і підготовки операцій, забезпечення проведення багатонаціональних навчань в Україні та за кордоном.

Перезавантаження на засадах взаємної поваги та обопільних компромісів потребують і відносини з Угорщиною. Румунія і Молдова – південно-західні сусіди і партнери України, можливості взаємодії з якими в економічній сфері, а також у розв'язанні замороженого конфлікту у Придністровському регіоні використовуються неповною мірою. Недостатньо реалізується потенціал співпраці з Туреччиною, яка є нашим ключовим партнером у Чорноморському регіоні.

Отже, у Посланні Президента України Володимира Зеленського до ВР України чітко сформульовано положення, що суттєво доповнюють існуючі концептуальні і нормативно-правові засади зовнішньої політики і національної безпеки України. Послання стало генеруючим джерелом розробки Стратегії зовнішньополітичної діяльності України, яку було затверджено Президентом держави у серпні 2021 р¹³.

Література до теми

1. Послання Президента України до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України. URL:

¹³ Партнерство без правил: як Україна визначила своїх головних союзників у світі. URL: <https://www.euointegration.com.ua/articles/2021/11/4/7129846/>

- <https://www.president.gov.ua/news/poslannya-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-do-verho-64717>
2. Кабінет Міністрів розробив Стратегію зовнішньої політики України на період 2021-2024 років для затвердження Радою національної безпеки і оборони (РНБО). URL: <https://ukranews.com/ua/news/781213-kabmin-rozrobiv-strategiyu-zovnishnoyi-polityky-ukrayiny-do-2025-roku>
  3. Декларація про державний суверенітет України від 16.07.1990. Документ 55-XII. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>
  4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України». Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015#Text>
  5. Закон України «Про національну безпеку України». Верховна Рада України. Законодавство України. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T182469.html
  6. Указ Президента України №392/2020 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України». Президент України Володимир Зеленський. Офіційне інтернет-представництво. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>
  7. План дій щодо членства в НАТО (ПДЧ). Верховна Рада України. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_009#Text
  8. Президент затвердив Річну національну програму під егідою Комісії Україна – НАТО на 2020 рік. Президент України Володимир Зеленський. Офіційне інтернет-представництво. URL: <https://www.president.gov.ua/>

news/prezident-zatverdiv-richnu-nacionalnu-programu-pid-egidoyu-k-61333

9. Закрок до членства у НАТО: що дасть Україні статус особливого партнера Альянсу. Європейська правда. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2020/06/13/7111051/>
10. Спільна заява за підсумками 22-го саміту Україна – ЄС. Президент України Володимир Зеленський. Офіційне інтернет-представництво. URL: <https://www.president.gov.ua/news/spilna-zayava-za-pidsumkami-22-go-samitu-ukrayina-yes-64321>
11. Донбас і Крим: ціна повернення: монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна, О. С. Власюка, Е. М. Лібанової, О. М. Ляшенко. – К.: НІСД, 2015. – 474 с.
12. Горбулін В. Мой путь в зазеркалье. Не только путевые заметки. – К.: Брайт Букс. 2019. – 280 с.
13. Україна в історії Європи XIX – початку XXI ст.: історичні нариси / За ред. С. В. Віднянського. НАН України. Інститут історії України. – К.: Інститут історії України, 2020. – 814 с.
14. «Крок на шляху до НАТО та ЄС»: чому Захід так чекає від України нового закону про СБУ. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2021/11/8/7129924/>
15. Партнерство без правил: як Україна визначила своїх головних союзників у світі. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2021/11/4/7129846/>

Інформаційні ресурси

1. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <http://rada.gov.ua/>.
2. «Дзеркало тижня. Україна». URL: <http://dt.ua/>.

3. «Європейська правда». URL: <https://www.eurointegration.com.ua/>.
4. «Українська правда». URL: <http://www.pravda.com.ua/rus/>.
5. Центр Разумкова. URL: <http://razumkov.org.ua/ukr/journal.php>.
6. Науковий журнал «Стратегічна панорама».

1.4. Співробітництво України із основними партнерами

План

- 1. Співробітництво України зі Сполученими Штатами Америки.*
- 2. Взаємовідносини України з Великою Британією, Німеччиною, Францією, Канадою, Польщею.*

Україна – США

Політичні відносини України зі Сполученими Штатами продовжують зберігати високу динаміку. Головними рисами стратегічної взаємодії двох країн є інтенсивний політичний діалог та взаєморозуміння з усіх питань порядку денного співпраці, насамперед у справі системного та скоординованого тиску на РФ із метою припинення її агресії проти України.

Більш чітко виявилася провідна роль США в організації міжнародних зусиль, спрямованих на повне відновлення суверенітету та територіальної цілісності нашої держави. Сполучені Штати надають послідовну підтримку позиції України в міжнародних безпекових організаціях, зокрема в РБ ООН та ОБСЄ, сприяють збереженню українського питання у порядку денному «Великої сімки», НАТО та ЄС. Водночас у вирішенні регіональних проблем безпекового характеру США схильні підвищувати відповідальність країн – партнерів (зокрема Німеччини та Франції) та міжнародних організацій (НАТО, ОБСЄ, РБ ООН).

Для протидії гібридній війні РФ проти Заходу США ініціюють у Північноатлантичному альянсі комплексні заходи зі стримування агресора та просувають плани посилення власної військової присутності

в Центральній Європі, що відповідає прийнятій Національній військовій стратегії Пентагону. США декларують прихильність до здійснення заходів щодо відновлення територіальної цілісності України, деокупації Криму та Донбасу, і зацікавлені в зниженні деструктивних впливів та домінування РФ у регіоні.

Слід відзначити, що політичний діалог високого та найвищого рівня Україна-США розвивається динамічно. У лютому 2020 р. Київ відвідав з офіційним візитом Державний секретар США Майкл Помпео.

На початку вересня 2021 р. під час візиту до Вашингтона Президент України Володимир Зеленський анонсував візит міністра оборони США до України, і вже 19 жовтня того ж року міністр оборони США, глава пентагону Ллойд Остін прибув до Києва. Перебуваючи з візитом в Україні, він прокоментував заяви Росії щодо бажання України вступити в НАТО. Жодна третя країна не має права накладати вето на прагнення України вступити в НАТО, заявив Ллойд Остін¹⁴.

Сполучені Штати Америки підтримують суверенітет і територіальну цілісність України й надалі робитимуть усе можливе, щоби захистити її безпеку, запевнив міністр оборони США під час візиту до Києва.

Позитивну динаміку зберігає міжпарламентська співпраця. В рамках програми міжпарламентських обмінів відбуваються візити українських законодавців до США під егідою конгресової Комісії сприяння демократії.

У військовому бюджеті на 2021 рік була визначена уже звична сума у \$250 млн на військову підтримку України. Це лише бюджет Пентагону. Як завжди, до цієї суми

¹⁴ Посольство України в США. URL: <https://usa.mfa.gov.ua/>

може бути додано кошти ще через інші канали підтримки. Загалом сумарно безпекова допомога сягає близько 500 млн.доларів на рік. Президент США Байден та його держсекретар Блінкен позитивно ставляться до надання Києву летальної зброї. Важливо те, щоби сторони спільно формували розуміння про пріоритети щодо військової допомоги.

Важливим етапом взаємовідносин став візит Президента України Володимира Зеленського до США та його зустріч з президентом Джо Байденом. Президент України отримав запевнення, що Україна стане основним союзником США в НАТО.

Важливим фактором координації спільних зусиль щодо забезпечення незалежності України стала Спільна заява щодо стратегічного партнерства України та США, основні положення якої такі:

- **Поглиблення стратегічного співробітництва у сфері оборони:** Україна та Сполучені Штати завершили підготовку Стратегічної оборонної рамкової угоди, яка створює основу для посилення стратегічного співробітництва України та США у сфері оборони та безпеки та просування спільних пріоритетів, у тому числі впровадження реформ у сферах оборони та оборонної промисловості, поглиблення співпраці у таких сферах, як чорноморська безпека, кібербезпека, обмін розвідувальною інформацією та протидія російській агресії.

- **Підтримка євроатлантичних прагнень України:** Як Сполучені Штати та союзники вкотре підтвердили у комюніке саміту НАТО у червні 2021 року, Сполучені Штати підтримують право України обирати свій власний зовнішньополітичний курс вільно від зовнішнього втручання, включаючи прагнення України вступити

до НАТО. Ми також залишаємося відданими допомозі Україні у проведенні реформ, що тривають.

• **Надання Україні безпекової допомоги:** Сполучені Штати оголошують про новий пакет безпекової допомоги в обсязі 60 мільйонів доларів, що включає бронейні системи «Джавелін» та інше оборонне летальне й нелетальне обладнання, яке дасть змогу Україні більш ефективно захищати себе від російської агресії. Починаючи з 2014 року Сполучені Штати виділили 2,5 мільярда доларів на підтримку української армії, включно з 400 мільйонами доларів, які були надані Україні лише цього року.

• **Співпраця щодо НДДКР:** Україна та Сполучені Штати завершили підготовку Угоди про дослідження, розробку, випробування та оцінку, яка забезпечує основу для двостороннього військово-технічного співробітництва та співпраці у сфері озброєнь.

• **Запровадження реформ у секторі оборони та безпеки:** Сполучені Штати вітають подальший прогрес України у реформуванні секторів оборони та оборонної промисловості, у тому числі схвалення нової стратегії оборонної промисловості. Ми маємо намір продовжувати нашу потужну програму навчання та тренувань відповідно до статусу України як Партнера НАТО з розширеними можливостями. Україна планує й надалі вживати заходів щодо посилення демократичного цивільного контролю над військовими, реформування служб безпеки та модернізації процесу оборонних закупівель для просування євроатлантичних прагнень. Сполучені Штати підтримують план України з реформування Служби безпеки України шляхом упорядкування та чіткого визначення її повноважень та посилення правил, які захищають права людини та забезпечують ефективний громадський нагляд.

• **Співпраця у сфері кібербезпеки:** Україна та Сполучені Штати на рівні керівництва надають пріоритет питанням кібербезпеки. У жовтні уряди України та США планують провести в Києві 4-те засідання двостороннього українсько-американського кібердіалогу для сприяння двосторонньому співробітництву в галузі кібербезпеки, обміну інформацією та підтримки США у розбудові українського кіберпотенціалу, у тому числі у фінансовому секторі України.

• **Посилення ситуативної обізнаності в космосі:** Україна та Сполучені Штати підписали Меморандум про взаєморозуміння, який забезпечує більш ефективний обмін інформацією про космічні об'єкти, виявлені супутниками та наземними датчиками, для підвищення безпеки польотів у космосі.

• **Посилення співпраці зі зменшення ризику та загрози:** Україна та Сполучені Штати досягли домовленості щодо підтримки безпечного цілодобового зв'язку через Національний центр США зі зменшення ризику ядерної небезпеки. Ми також погодилися продовжити на сім років дію Угоди щодо надання допомоги Україні в ліквідації стратегічної ядерної зброї, а також запобігання розповсюдженню зброї масового знищення, підписаної у 1993 році, для підтримки взаємних цілей її нерозповсюдження та посилення міжнародної та регіональної безпеки¹⁵.

Стратегічне партнерство України та США передбачає також реалізацію комплексу заходів з питань:

1. Безпеки та оборони;

¹⁵ Спільна заява щодо стратегічного партнерства України та Сполучених Штатів Америки. URL: <https://www.president.gov.ua/news/spilna-zayava-shodo-strategichnogo-partnerstva-ukrayini-ta-s-70485>

2. Демократії, правосуддя та права людини;
3. Енергетичної безпеки та клімату;
4. Економічного зростання та процвітання;
5. Протидії пандемії та гуманітарної допомоги.

Слід відзначити, що після візиту Президента України Володимира Зеленського до США, його зустрічі з Президентом Джо Байденом і підписання вищенаведеної заяви щодо стратегічного партнерства сторін розпочався етап «великого перезавантаження» відносин.

П листопада 2021 р. у Вашингтоні Україна та США провели засідання Комісії стратегічного партнерства, а також оновили Хартію стратегічного партнерства. Так завершився цикл важливих ритуальних заходів, потрібних для перезапуску відносин наших держав. За неповних 10 місяців після вступу Байдена на посаду президенти Україна та США спілкувалися чотири рази, включно з довгоочікуваним візитом Зеленського до Білого дому.

Контакти рівнем нижче також поживалися: Україну відвідали держсекретар США, глава Пентагону та міністр енергетики. Було схвалено щонайменше три важливих стратегічних документи – Спільну заяву щодо стратегічного партнерства України та США, Стратегічний оборонний рамковий документ (Strategic Defence Framework) та, зрештою, Хартія стратегічного партнерства¹⁶.

Україна та Велика Британія

Велика Британія залишається одним з ключових партнерів України в Європі, в першу чергу у безпековій

¹⁶ “Велике перезавантаження”: чого чекати від нового формату відносин України та США. URL: <https://rpr.org.ua/news/velyke-perezavantazhennia-choho-chekaty-vid-novoho-formatu-vidnosyn-ukrainy-ta-ssha/>

сфері та протидії російській агресії. Незважаючи на вихід Британії з ЄС, що ослаблює, певним чином, проукраїнські настрої всередині Союзу, тим не менш відкривається вікно можливостей для активізації двостороннього українсько-британського діалогу. Це пов'язано з можливістю підписання більш амбітної угоди про зону вільної торгівлі, активізацією безпекового та оборонного діалогу, задоволення британських амбіцій у сфері нової глобальної зовнішньої політики. Водночас необхідно розуміти, що Україна буде займати важливу, але не пріоритетну роль у зовнішній політиці Британії у перші роки пост-Брекзиту через необхідність вирішення питань двостороннього порядку денного з ключовими світовими партнерами, подолання внутрішніх наслідків виходу з ЄС та пандемії COVID-19.

8 жовтня 2020 р. у Лондоні Президент України Володимир Зеленський і прем'єр-міністр Великої Британії Борис Джонсон підписали **Угоду про політичне співробітництво, вільну торгівлю та стратегічне партнерство між Україною та Сполученим Королівством Великої Британії та Північної Ірландії**.

Серед основних питань, які цікавлять Україну у відносинах з Британією:

- Підписання нової базової Угоди.
- Інвестиції в Україну (Британія є третім за розміром інвестором в українську економіку із загальним обсягом інвестицій станом на 1.10.2019 – 2.03 млрд дол. США).
- Підтримка Лондоном позиції України у рамках міжнародних організацій (в першу чергу Ради Безпеки ООН та НАТО).

- Надання фінансової, технічної та консультативної допомоги у перебудові сектору безпеки та оборони, підтримка реформ та незалежних медіа.
- Співробітництво у сфері кіберзахисту, протидії гібридним загрозам, воєнної розвідки, військової освіти, військово-технічного співробітництва, розвитку оборонної інфраструктури, розбудови військово-морських сил.
- Продовження британських санкцій проти Російської Федерації.
- Спільні дії із зміцнення військово-морського сегменту оборони України та інвестиції у спорудження військових баз на Азовському та Чорному узбережжі України.
- Боротьба з відмиванням коштів.

Велику Британію у відносинах з Україною цікавить:

- Співробітництво у сфері АПК.
- Військове та безпекове співробітництво, особливо щодо новітніх викликів, кібербезпеки та гібридних загроз.
- Прозорість ведення бізнесу, захист інвестицій, належне функціонування банківського сектору.
- Розбудова демократії та прав людини.
- Співробітництво щодо протидії відмиванню коштів та транскордонної злочинності¹⁷.

Лондон веде переговори з Києвом про можливий продаж і постачання Україні зброї, а саме ракет. Їх мають намір надати для оснащення патрульних катерів і літаків.

¹⁷ Британія веде переговори з Україною про продаж зброї на тлі газової кризи – ЗМІ. URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/politics/britaniya-vede-peregovori-z-ukrainoyu-pro-prodazh-zbroi-na-tli-gazovoi-krizi-zmi.htm>

Нині Україна є транзитером російського газу. Але якщо «Північний потік-2» у Балтійському морі почне працювати, Москва більше не залежатиме від Києва в питанні поставок газу до Європи. А це піддасть Україну ризику подальших ворожих дій з боку Росії.

Київ і Лондон домовилися про посилення співпраці у військовій сфері. Зокрема йдеться про розширення навчально-тренувальної операції ORBITAL – місії з обміну досвідом, що створить додаткові можливості для розвитку військово-морських сил України.

Україна – Німеччина

Після 2014 року відносини між Україною та Німеччиною отримали «друге дихання». Берлін відіграє ключову роль у солідарності ЄС щодо санкційної політики, помітна допомога Німеччини українському громадянському суспільству. Водночас відносини не були позбавлені напруженості.

За президентства Володимира Зеленського зовнішньополітичний фокус змістився з пошуку союзників на пошук інвесторів.

Певним викликом є потреба в аудиті німецької допомоги. Це передусім пов'язано з тим, що багато ініціатив запускались у той час, коли Україна була в неймовірно скрутному становищі на тлі незаконної анексії Криму та початку війни на Донбасі. За шість років ситуація змінилась, відповідно у Києва є бажання переглянути ефективність тих чи інших програм й ініціатив з німецького боку.

Найбільшим плюсом в українсько-німецьких відносинах є тверда позиція Берліна, на якій тримається єдність ЄС щодо питань, пов'язаних зі стримуванням російської агресії.

Серед найбільших мінусів:

- Відновлення за підтримки Німеччини повноважень російської делегації у ПАРЄ, що, з української точки зору, є першим кроком до колапсу режиму західних санкцій, оскільки російську делегацію повернули, попри невиконання РФ жодної з резолюцій Ради Європи.
- «Північний потік-2». Україна небезпідставно вважає, що не можна стримувати російську агресію, опосередковано її фінансуючи.

Серед важливих зовнішньополітичних подій стала зустріч 22 серпня 2021 р. Президента України В. Зеленського із канцлеркою Німеччини А. Меркель після її візитів у США та Росію.

Центральними питаннями в переговорах були виклики для України після введення «Північного потоку-2», проблематика Донбасу, позиція ЄС та НАТО стосовно України.

Головні підсумки переговорів В. Зеленського та А. Меркель такі:

- **Меркель заявила, що Німеччина виступатиме за нові санкції проти Росії**, якщо Москва використає «Північний потік-2» як зброю. Вона наголосила, що існуюча співпраця між Україною та Німеччиною в галузі енергетики буде продовжена.
- Зеленський підкреслив, що газопровід «Північний потік-2» порушує безпеку України, а доля переговорів щодо продовження угоди про транзит газу через Україну невизначена. Також президент заявив, що розраховує на постачання зброї із Німеччини.
- За словами Меркель, енергетичне партнерство з Україною має тривати, а договір про транзит газу

через Україну має бути продовжений після 2024 року. За її словами, про це вона проінформувала Володимира Путіна¹⁸.

Україна – Франція

Франція займає особливе місце у взаємовідносинах з Україною.

По-перше, підтримуються дружні відносини двох молодих президентів, які мають багато спільного у баченні перспектив забезпечення стабільності безпеки як в Європі, так і в Україні зокрема.

По-друге, Франція стала базовою площадкою переговорів у нормандському форматі. Так, у грудні 2019 року саме Франція організувала в Парижі зустріч на найвищому рівні президентів України, Росії, канцлера Німеччини та забезпечила необхідні умови для підтримки конструктивного діалогу у нормандському форматі щодо реалізації Мінських домовленостей по врегулюванню конфлікту на Донбасі.

В останні роки відбувається активізація двосторонніх відносин, про що свідчать телефонні розмови Президента України В. Зеленського з президентом Франції Е. Макроном.

16 квітня 2021 р. Президент України Володимир Зеленський здійснив робочий візит до Парижа. Український і французький президенти обговорили загострення безпекової ситуації на Донбасі та перспективи продовження переговорів у нормандському форматі, а також торкнулися інших актуальних тем міжнародного та двостороннього порядку денного.

¹⁸ Радіо Свобода Weekly: головні підсумки переговорів Зеленського і Меркель. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/pidsumky-perehovoriv-merkel-i-zelenskoho-holovne/31422648.html>

В Єлисейському палаці наголосили на відданості Франції цілісності й суверенітету України, а також важливості розвитку двосторонніх відносин з Києвом в усіх сферах.

Україна – Канада

Канада є одним з найпомітніших союзників України, який підтримує територіальну цілісність та суверенітет нашої держави, послідовним прихильником інтеграції України в НАТО та ЄС.

Канада здійснює підготовку українських військових у рамках тренувальної місії Unifilter. Станом на січень 2021 р. підготовку пройшло понад 20,5 тис. українських військовослужбовців.

Особливості українсько-канадського співробітництва в культурно-гуманітарній сфері обумовлені наявністю майже 1,4 – мільйонної української діаспори в Канаді, що має надзвичайно розвинену систему громадських та культурних організацій, наукових та дослідницьких установ, музеїв, художніх колективів, мистецьких об'єднань тощо. Це сприяє активному розвитку прямих міжособистісних контактів між громадянами та неурядовими організаціями України та Канади.

Україна – Польща

Договірнo-правова база між Україною та РП налічує 144 чинних міжнародних договорів та регулює переважну більшість напрямів українсько-польської співпраці, а також забезпечує належний розвиток двостороннього співробітництва на рівні стратегічного партнерства. Для розвитку стратегічного партнерства між Україною та Республікою Польща важливе значення має

подальше розширення та вдосконалення існуючої договірно-правової бази. **Нині ведеться активна робота щодо підготовки двосторонніх документів у сфері торговельно-економічного та енергетичного співробітництва, прикордонної співпраці, транспорту, екології, культурно-гуманітарного співробітництва, молодіжної політики та військово-технічної співпраці тощо.**

Польща є однією з найбільш впливових країн ЄС, вона залишається активним і дієвим посередником України в Європі. 20 травня 2021 р. у Варшаві відбулися українсько-польські політичні консультації під головуванням заступника міністра закордонних справ України Василя Боднара та заступника державного секретаря МЗС Польщі Марціна Пшидача.

Сторони констатували збіг позицій у питаннях європейської енергетичної безпеки, погодилися щодо доцільності продовження докладання зусиль з метою протидії реалізації геополітичного проекту «Північний потік-2». Марцін Пшидач підтвердив незмінність позиції Польщі щодо підтримки інтеграції України до ЄС і НАТО.

Потужний імпульс двостороннім відносинам надав візит Президента України Володимира Зеленського у Польщу на річницю початку Другої світової війни, а також участь президента Польщі А. Дуди у заходах, присвячених 30-й річниці незалежності України та роботі Кримської платформи 24-26 серпня 2021 р.

Утім, все ж проблеми у взаєминах України з сусідніми державами, на жаль, існують і навіть загострюються час від часу та підживлюються й використовуються Росією, що становить певну загрозу для України та міжнародної безпеки в Карпатському регіоні і які потребують розв'я-

зання. Це аргументовано доводить відомий український історик, член-кореспондент НАН України Степан Віднянський. Зокрема заслуговує на увагу його аналітична стаття «Проблемні питання партнерських відносин України з сусідніми країнами-членами ЄС та їх вплив на безпеку в Карпатському регіоні»¹⁹.

Наприклад, говорячи про українсько-польські відносини, які часто характеризують гучними заявами про стратегічне партнерство, не можна не згадати про безпрецедентний конфлікт між країнами в питаннях історичної пам'яті, зокрема про спроби польської сторони на тлі історичного спору між Польщею і РФ нав'язати Україні своє бачення історії, зокрема подій часів Другої світової війни (Волинська трагедія, щодо людських втрат України і Польщі часів Другої світової війни) та перших повоєнних років (насилені обміни населенням та акція «Вісла» тощо), що займає помітне місце в історичній політиці Польщі і підживлює конфлікт між обома сусідніми державами в питаннях історичної пам'яті, що стало ледь не ключовим питанням у відносинах між Україною та Польщею на сучасному етапі. Якщо в період становлення новітніх українсько-польських відносин, які в другий половині 1990-х років дійсно набули стратегічного характеру, за їх основу, зокрема, було взято формулу «Вибачаємо і просимо вибачень», і навіть 21 травня 1997 р. президенти України і Польщі Л. Кучма та А. Квасневський підписали спільну заяву «До порозуміння і єднання», то згодом про неї вочевидь забули, і українсько-польські відносини опинилися, по суті, у кризовому стані.

¹⁹ Міжнародний науковий вісник: збірник наукових праць / ред. кол. І.В.Артёмов (голова) та ін. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2021. Вип. 1-2 (23-24). С. 18-31.

До початку 2010-х рр. українсько-угорські відносини можна було вважати зразковими з погляду європейської політики добросусідства, примирення і солідарності. Угорщина багато в чому була першою серед інших держав світу щодо налагоджування та розвитку добросусідських відносин з Україною. Наприклад, сформована впродовж 1991-2009 рр. договірно-правова база українсько-угорського співробітництва складалася з 75 міжнародних документів різного статусу – від міждержавних до міжвідомчих, які охоплювали весь діапазон співпраці в політичній, економічній, соціальній, військовій та гуманітарній сферах.

Радикальне погіршення українсько-угорських відносин у 2017-2021 рр. пов'язане з дискурсом довкола прав угорської національної меншини в українському Закарпатті, зокрема з ухваленням у вересні 2017 р. закону про використання державної української мови в навчальних закладах України – Закону про освіту (7 стаття). Прояв української суб'єктності спровокував неадекватну реакцію Будапешта, що привело до взаємної висилки дипломатів, оголошення топ-посадовців персонами нон грата, звинуваченням у втручання у вибори та фінансуванні сепаратизму тощо. Угорщина, зокрема, заблокувала нормальну планову роботу Комісії Україна – НАТО.

Загалом свої подальші відносини з Україною угорська сторона ставить у залежність від її гуманітарної політики, вимагаючи коригування цієї політики, зокрема щодо угорців Закарпаття, згідно з угорським баченням розв'язання конфліктних гуманітарних проблем. Все це можна розглядати як загрозу для України й безпеки в Карпатському регіоні загалом. Отже, необхідні спільні, нестандартні зусилля з обох сторін. Адже в демократичних державах національні меншини є насправді мостом

порозуміння й зближення, а не предметом міждержавних суперечок і конфліктів.

Румунія визнала незалежність України в числі останніх сусідніх країн – 8 січня 1992 р., а 1 лютого 1992 р. були встановлені дипломатичні відносини між Україною та Румунією. Ще в період суверенізації України радикальні націоналістичні сили Румунії часто використовували український фактор в інтересах внутрішньополітичної боротьби.

Після вступу Румунії до ЄС і НАТО у 2004 р. (поблизу порту Констанца створено військову базу США) пом'яшала риторика Бухареста щодо конфлікту з Угорщиною (щодо статусу угорської національної меншини у Трансильванії) та щодо територіальних претензій на Бессарабію і Буковину. Однак румунські націоналісти, які є прихильниками проекту створення «Великої Румунії», продовжують висувати територіальні претензії до України.

Однак усі ці претензії та проблеми певною мірою нейтралізуються включенням румунської суб'єктності до системи зобов'язань у форматі ЄС і НАТО. Проте для ефективного подолання наявних проблем необхідні активні послідовні зусилля урядових та громадянських структур обох сусідніх держав.

Територіальна близькість, наявність української та словацької національних менших у двох сусідніх державах, спільність історичної долі та інтересів у Карпатському регіоні, відсутність конфліктогенних чинників між країнами в минулому й у політичному порядку денному стали стимулом для інтенсивного розвитку всіх сфер українсько-словацької співпраці.

Водночас вільні від історичних тягарів та серйозних проблемних питань українсько-словацькі відносини, на жаль, не набули системного характеру, а радше є історією

недооцінених можливостей. Україна та Словаччина багато в чому залишаються «terra incognita» одна для одної.

Отже, вирішення складних питань етнонаціонального характеру має вагоме значення для налагодження відносин України із сусідніми державами-членами Європейського Союзу. Все це, безумовно, сприятиме більш динамічному й ефективному впровадженню системних реформ і руху України в напрямі європейської та євроатлантичної інтеграції.

Література до теми

1. Указ Президента України №448/2021. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/4482021->
2. Указ Президента України №121/2021. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661>
3. Кримська платформа. Декларація. URL : <https://www.president.gov.ua/news/krimaska-platforma-deklaraciya-70293>
4. Спільна заява щодо стратегічного партнерства України та Сполучених Штатів Америки. URL : <https://www.president.gov.ua/news/spilna-zayava-shodo-strategichnogo-partnerstva-ukrayini-ta-s-70485>
5. Указ Президента України №72/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/722021-36825>
6. Спільна заява за підсумками 23-го Саміту Україна – Європейський Союз. URL: <https://www.president.gov.ua/news/spilna-zayava-za-pidsumkami-23-go-samitu-ukrayina-uevropejsk-71037>
7. Кабінет Міністрів схвалив проєкт закону про перехідний період. URL:<https://www.kmu.gov.ua/news/kabmin-shvaliv-proekt-zakonu-pro-perehidnij-period>

8. Посольство України в США. URL: <https://usa.mfa.gov.ua/>
9. Портал зовнішньої політики. URL: <http://fpp.com.ua/ukrayina-velykobrytaniya-perspektyvyu-spivpratsi/>
10. Посольство України в Республіці Польща. URL: <https://poland.mfa.gov.ua/>
11. Посольство України в Канаді. URL: <https://canada.mfa.gov.ua/>
12. Радіо Свобода Weekly: головні підсумки переговорів Зеленського і Меркель. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/pidsumky-perehovoriv-merkel-i-zelenskoho-holovne/31422648.html>
13. Спільна заява щодо стратегічного партнерства України та Сполучених Штатів Америки. URL: <https://www.president.gov.ua/news/spilna-zayava-shodo-strategichnogo-partnerstva-ukrayini-ta-s-70485>
14. “Велике перезавантаження”: чого чекати від нового формату відносин України та США. URL: <https://grp.org.ua/news/velyke-perezavantazhennia-choho-chekaty-vid-novoho-formatu-vidnosyn-ukrainy-ta-ssha/>

Інформаційні ресурси:

1. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <http://rada.gov.ua/>.
2. «Дзеркало тижня. Україна». URL: <http://dt.ua/>.
3. «Європейська правда». URL: <https://www.eurointegration.com.ua/>
4. «Українська правда». URL: <http://www.pravda.com.ua/rus/>.
5. Центр Разумкова. URL: <http://razumkov.org.ua/ukr/journal.php>.
6. Науковий журнал «Стратегічна панорама». URL: <http://www.niss.gov.ua/catalogue/5/>

Розділ II

ЗБРОЙНА АГРЕСІЯ РОСІЇ ЯК КАТАЛІЗАТОР ПЕРЕЗАВАНТА- ЖЕННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

2.1. Українсько-російські відносини 1992-2021 рр.: зовнішньополітичні аспекти

План

- 1. Тенденції розвитку українсько-російських відносин 1992-2021 рр.*
- 2. Торговельні і газові «війни» між Україною та Росією.*
- 3. Агресія Росії проти України.*

Дослідження проблематики українсько-російських відносин, як правило, розділяло науковців у трактуванні історичного минулого двох великих народів – України і Росії починаючи з часів Київської Русі, коли князь Олег проголосив: «Да будетъ Киевъ матерію городов русскіх».

Зазначимо, що історично російсько-українські відносини розвивалися на підґрунті етнічної спорідненості в рамках православної цивілізації. Однак зумовлені самою географією системні контакти, а часом і належність українців і росіян до відповідно європейського та євразійського геокультурних просторів формували у них, до

деякої міри, різну ментальність, своєрідні світоглядні цінності.

На сьогоднішній день взаємовідносини між Україною і Росією виходять за рамки відносин лише двох країн. Вони впливають на долю багатьох інших народів і держав, перш за все європейських. Саме тому стан українсько-російських взаємовідносин привертає увагу до них і постійний інтерес громадськості обох народів.

Російська Федерація як правонаступниця СРСР перед світовим товариством з перших кроків своєї діяльності дала зрозуміти, що колишні союзні республіки, які оголосили про свою незалежність і державну самостійність, в подальшому мають корегувати свої дії з урахуванням інтересів і планів Москви. **Про важливість України для РФ свідчили надвагомі аргументи.**

По-перше, наявність надпотужного ядерного потенціалу, який поступався лише США та Росії. Адже Україна успадкувала 220 одиниць стратегічних носіїв, зокрема 176 міжконтинентальних балістичних ракет (МБР) з 1240 боеголовками і 44 важких бомбардувальники ТУ-95, оснащених більш ніж тисячею ядерних крилатих ракет великої дальності, а також кількасот одиниць тактичної ядерної зброї тощо. Основою ядерної потужності України були 46 твердопаливних міжконтинентальних балістичних ракет SS-24 «Satan» (укр. «Сатана») по десять боеголовок кожна з дальністю ураження цілей більш ніж 10 тис. кілометрів²⁰.

По-друге, наявність потужного військового комплексу підприємств Південмаша в м. Дніпро, де виготовлялась космічно-ракетна продукція для всього Радян-

²⁰ Горбулін В.П. Мой путь в зазеркалье. Не только путевые заметки. Брайт-Букс, 2019. С. 241.

ського Союзу; «Арсенала» і «Антонова» в Києві, інших надпотужних промислових об'єктів, які тісно пов'язані з оборонним комплексом Російської Федерації.

По-третє, наявність в Україні міжнародних транспортно-енергетичних артерій: газопроводів «Прогрес», «Уренгой-Помари-Ужгород»; нафтопроводу «Мир» тощо – об'єктів, які грали стратегічну роль у забезпеченні енергоносіями з Росії найкоротшим шляхом до Центральної та Західної Європи.

По-четверте, Україна – перша в Європі за територією (603,7 км²), п'ята за кількістю населення (52 млн. за переписом 1991 р.). На частку України припадає 40% європейських чорноземів, вона має запасів вугілля, залізної, марганцевої, уранової руд, інших цінних металів на сотні років.

По-п'яте, Україна географічно з'єднує РФ з ЄС. Радник з питань національної безпеки адміністрації Президента США Дж. Картера З.Бжезинський ще у середині 1990-х років зауважив, що Росія не зможе відновитися євразійською імперією без України.

Відомо, що основним і базовим документом, що регулював двосторонні відносини України з Росією, був так званий Великий договір від 1 квітня 1999 р. Після підписання цього документа послідовно було підписано ще 147 міждержавних договорів та угод. Все розпочалося з вирішення долі Чорноморського флоту – найважливішої проблеми під час укладання нових відносин між Росією та Україною. Завдяки досягнутим домовленостям було створено міжнародно-правову базу для майбутнього російсько-українських відносин – платформу, на якій вони могли розвиватись на благо народів обох держав, миру, стабільності і співробітництва в Європі.

Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною та Російською Федерацією складається з 41 статті. У ньому підкреслено, що відносини між нашими дружніми рівноправними і суверенними державами ґрунтуються «на взаємоповазі і довірі, стратегічному партнерстві і співпраці», що розглядається як важливий чинник зміцнення глобальної та регіональної стабільності. Обидві держави, зазначено у Договорі, будують відносини одна з одною на основі принципів взаємної поваги, суверенної рівності, територіальної цілісності, непорушності кордонів.

Згідно зі ст. 40 Договору, він укладався на десятирічний термін, і «його дія буде потім автоматично продовжуватися на наступні десятирічні періоди, якщо жодна з Високих Договірних Сторін не заявить іншій Високій Договірній Стороні про своє бажання припинити його дію шляхом письмового повідомлення не менше ніж за шість місяців до закінчення чергового десятирічного періоду».

На сьогоднішній день існує багато суперечок навколо статті 6 Договору, де йдеться про те, що Сторони зобов'язуються утримуватися «від участі або підтримки будь-яких дій, спрямованих проти другої Високої Договірної Сторони», «не укласти з третіми країнами будь-яких договорів, спрямованих проти другої Сторони», а також не допускати, «щоб її територія була використана на шкоду безпеці другої Сторони».

18 вересня 2008 р. президент РФ Д. Медведєв, приймаючи в Олександрійському залі Кремля вірчі грамоти у посла України в Росії К.Гриценка, заявив: «Народи Росії і України нерозривно зв'язують по-справжньому братерські відносини і особливі відчуття пошани і взаємної

довіри». Отже, незважаючи на взаємні претензії, Україна і Росія продовжили дію Договору.

Україна була налаштована будувати відносини з Росією на принципах добросусідства, рівноправ'я, з повагою до незалежності кожного з народів, права суверенної нації формувати свою політику з ключових внутрішніх і зовнішніх питань. 1 жовтня 2008 р. було зроблено правову пролонгацію функціонування цього Договору ще на 10 років, отже, і Україна, і Росія з розумінням підійшли до того, наскільки важливі основоположні принципи цієї Угоди для розвитку у перспективі наших двосторонніх відносин.

Подальші дії РФ щодо України засвідчили системне одностороннє трактування умов Великого договору на основі не рівноправного партнера, а «меншого» брата. Наведемо підтвердження цього.

По-перше, починаючи з 2006 р. Росія для реалізації своїх цілей застосовує комплексний підхід з використанням впливу на Україну в енергетичній, економічній і гуманітарно-інформаційній сферах. Яскравим прикладом такого тиску стали відомі події «газових війн» 2005-2006 рр. та 2008-2009 рр.

По-друге, відбувається послідовна компрометація політики України в цих сферах від двосторонніх відносин до впливу на геополітично-глобальному рівнях.

По-третє, основним полігоном для відпрацювання політики Кремля щодо України став Крим з метою отримання вирішального впливу на політику Києва, особливо в контексті загроз національній безпеці.

Підписання у 2010 р. Угоди між Україною та Російською Федерацією з питань перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України (так звані «Харківські угоди») засвідчило започаткування но-

вого етапу тиску на Україну, особливо в контексті базування у Севастополі Чорноморського флоту.

Відомо, що в Мінській угоді щодо утворення СНД було закріплено положення про взаємне визнання і поважання територіальної цілісності країн-учасниць Співдружності, недоторканності їх кордонів. У заяві Верховної Ради України 20 грудня 1991 р. з приводу Угоди про Співдружність незалежних держав зазначалося: **«Кордон між Україною – з одного боку, та Росією і Білоруссю – з іншого, є державним кордоном України, який є недоторканим. Лінія його проходження, визначена Договором між Україною і Росією 1990 р., лишається незмінною незалежно від того, чи є Україна стороною Угоди, чи ні».**

Довжина українсько-російського кордону – 2484 км. На середину 1996 р. тут функціонувало 60 пунктів пропуску, з них залізничних – 15, автомобільних – 44 і одна паромна переправа. Планувалось після належного облаштування відкрити ще сім автомобільних і два залізничних пункти пропуску. На літо 1998 р. обидві сторони домовились про оформлення правового статусу акваторії Азовського моря і Керченської протоки і завершення делімітації державного кордону на 1999 р. На січень 2002 р. Україна повністю делімітувала сухопутний кордон з Росією.

Насторожуючими факторами у взаємовідносинах двох держав стали заяви МЗС Росії про те, що кордони держав, які утворились внаслідок розвалу СРСР, не фіксуються і не гарантуються Гельсінкськими домовленостями. Ця заява свідчила про закладання підґрунтя для майбутніх переділів територій з колишніми сусідами по СРСР, у т.ч. із Україною.

Тричі у 1992 р. МЗС України надсилало до МЗС Російської Федерації ноти з проектом Угоди про делімітацію українсько-російського кордону, а також пропозиції стосовно початку його правового оформлення. Російська сторона від усіх цих пропозицій ухилялась. Натомість влітку 1992 р. російський міністр А.Козирев попередив, що цілісність української території не може бути незаперечним фактом.

Російський парламент 9 липня 1993 р. прийняв постанову «Про статус міста Севастополя», в якій наголошувалось, що місто має перебувати у російському підпорядкуванні, оскільки при передачі Кримської області в 1954 р. зі складу Росії до складу України Указ Президії Верховної Ради РРФСР 1948 р. про безпосереднє підпорядкування Севастополя Російській Республіці не визнано таким, що втратив чинність.

Це рішення було однозначно оцінено як агресивний політичний акт, який суперечить нормам міжнародного права, спрямований на порушення кордонів і територіальної цілісності України. Позицію України підтримала світова спільнота, передусім Рада Безпеки ООН. Вона визнала такий крок несумісним із взаємними зобов'язаннями РФ та України про непорушність кордонів, таким, що суперечить цілям і принципам Статуту ООН, а відтак не має юридичної сили.

Наприкінці січня 1996 р. у м. Сочі відбулась зустріч делегацій прикордонних відомств України та РФ. За підсумками зустрічі було підписано протоколи про спільний прикордонний і митний контроль між Україною і Російською Федерацією.

Наступним недружнім кроком Росії щодо України став конфлікт навколо о. Коса Тузла восени

2003 р., коли почалося спорудження дамби Росією в Керченській протоці, де планувалось встановлення російської прикордонної застави. Незважаючи на те, що Росія тоді відступила, дискусії навколо кордонів між двома державами в Азовському морі не вщухають до сьогодні. 20 квітня 2004 р. Верховна Рада та Державна Дума одночасно ратифікували Угоду про українсько-російський державний кордон між Україною та РФ. Того ж дня було ратифіковано й Угоду про співробітництво у використанні Азовського моря та Керченської протоки.

Разом з цим Росія проводить послідовну політику тиску та блокування портів України. Так, у 2019 р. споруджується міст, що з'єднує Крим з материковою частиною Росії, через що встановлюється блокада українських портів на узбережжі Азовського моря і здійснюється значний економічний вплив на Україну.

Серед інших проблем співпраці двох країн залишається проблема статусу українських арсеналів, де за радянських часів зберігалися боєприпаси різних систем озброєння, які були вивезені з колишніх країн соціалістичного табору, – Угорщини, Чехії, Польщі у 1991-1993 рр.

Саме через поганий стан арсеналів проблема утилізації надлишкової кількості боєприпасів і ракет в Україні є гострою, а наслідки аварій останніх років – такими важкими. Прийнята постановою КМУ № 472 від 28 червня 1995 р. Програма забезпечення живучості та вибухопожежобезпеки арсеналів, баз і складів озброєння, ракет і боєприпасів Збройних сил України на 1995-2015 роки хронічно не виконується через недофінансування.

Як наслідок – серія майже щорічних підривів складів із боєприпасами. Лише за час військових дій на сході України пролунало 5 надпотужних підривів на військо-

вих складах. Зокрема були інциденти в: Новобогданівці біля Мелітополя; Калинівці Вінницької області; Балаклії Харківської області; Ічні Чернігівської області. На цих складах зберігалась величезна кількість боеприпасів (від 15 до 70 тис. тонн). Прямі збитки від вибухів на складах лише у 2018 р. становили більше 2 млрд. дол. США.

Серед існуючих проблем двосторонніх відносин одна із найбільш актуальних була пов'язана із поставкою з Росії енергоносіїв для України і країн Євросоюзу починаючи з 2006 р.

Європейська спільнота за останні роки кілька разів пережила газову війну Росії з Україною. Апофеоз першого газового конфлікту припав на 1 січня 2006 р., коли після тривалих та складних перемовин щодо ціни на блакитне паливо (для України газ подорожчав з 50 до 230 доларів за тис. кубометрів) домовленості так і не було досягнуто. Росія, звинувативши НАК «Нафтогаз України» у крадіжці природного газу, припинила поставки вуглеводнів до України, втім, продовжила їх транзит до Європи. Конфлікт вирішився досить швидко, вже 4 січня Україна «святкувала» підписання нового контракту, де ціна за російський газ сягнула 95 дол. за тис. кубометрів.

Фінал другого українсько-російського газового конфлікту 2009 р. традиційно припав на січень. Чинником конфліктного протистояння обох держав стала компанія-посередник «РосУкрЕнерго». Власне, українська сторона, посилаючись на подорожчання поставок газу, вирішила в односторонньому порядку відмовитись від послуг посередника. Натомість Москва виставила Києву рахунок у розмірі 2,4 млрд дол. як заборгованість за надані послуги.

Газові суперечки між Росією та Україною завершилися підписанням угод, які регулювали постачання газу в Україну і розблокували транзит палива до Європи. Угоди мали довготерміновий характер і були розраховані на 10 років. Один із принципових пунктів домовленостей – перехід з 1 січня 2009 р. до європейського принципу формування ціни на газ.

Зазначимо, що важливість Угоди полягала в тому, що вона давала можливість завантаження на 10 років української газотранспортної системи шляхом стабільного прокачування газу в ЄС.

Наслідками ситуації, що склалася у взаємовідносинах з Росією за часів президенства Л. Кучми (1994-2004 рр.), стало чітке визначення зовнішньополітичного курсу на європейську та євроатлантичну інтеграцію. Саме Послання Президента Л. Кучми до Верховної Ради «Європейський вибір України» стало важливою віхою на шляху формування євроінтеграційного та євроатлантичного поступу України.

Спроби РФ повернути Україну в зону впливу своїх інтересів, до єдиного економічного простору та євразійської цивілізації, провалились. Це стало зрозуміло у 2004 р., коли відбулася Помаранчева революція в Україні, та у 2013-на початку 2014 р. – Революція гідності.

Приєднання Криму до Росії в процесі т. зв. «гібридної війни» та окупація сепаратистами окремих областей Донбасу знаменували початок найбільш гострого протистояння між двома державами, яке, на превеликий жаль, досі триває.

Збулись передбачення Володимира Горбуліна, який ще у 2009 р. зазначав: «У Кремлі усвідомлюють, що історичне «вікно можливостей» щодо України для

Москви доволі коротке і може зачинитися вже дець після 2015 р., після становлення нового покоління українських еліт. Отже, «наступ на Київ» розгорнеться вже найближчим часом і буде рішучим та безпощадним».

Знаковими для обох країн стали підписані 5 вересня 2014 р. Мінські угоди, які передбачали припинення вогню, та прийняття законів «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей» і відбудову економіки Донбасу, які були затверджені Верховною Радою України 16 вересня 2014 р. Виконати домовленості передбачалось до кінця 2015 р., але цього не сталося. Втім, Мінські угоди до сьогодні є спільним майданчиком для переговорів у нормандському форматі. Остання зустріч на найвищому рівні в такому форматі відбулась у грудні 2019 р. за участі Президента України В. Зеленського, президента Росії В.Путіна, президента Франції Е. Макрона та канцлера Німеччини А. Меркель. Після 2019 р. переговорний процес у нормандському форматі зайшов у глухий кут, як і реалізація Мінських домовленостей, що потребують коректив у нових умовах двосторонніх відносин України з Росією.

Література до теми

1. Карамзин Н.М. История государства Российского: Книга первая: Олег правитель. Тома I-IV. М.: Книга. 1988. С.75 (репринтное воспроизведение издания 1842-1844 гг.)
2. Горбулін В., Литвиненко О. Стратегічною ціллю РФ є встановлення протекторату над Україною. URL: <https://>

- dt.ua/POLITICS/eksperti_strategichnoyu_tsillyu_rf_e_vstanovlennya_protectoratu_nad_ukrayinoyu.html
3. Горбулін В.П. Мой путь в зазеркалье. Не только путевые заметки. Брайт-Букс, 2019. 280 с.
  4. Бжезинський З. Велика шахівниця. Американська першість та її стратегічні перспективи. Basic Books, 1997.
  5. Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Російською Федерацією і Україною від 31 травня 1997 р. / Верховна Рада України [сайт]. URL: [http:// zakon4.rada.gov.ua/laws/show/643_006](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/643_006).
  6. Закон України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 року // Відомості Верховної Ради України. 1992. № 10. Ст. 137.
  7. Україна хоче отримати від «Газпрому» гарантії завантаження ГТС газом. URL: // <http://www.newsru.ua/finance/2laug2010/gaz.html>.
  8. Медведєв вважає, що ніщо не завадить братерським відносинам України та Росії. URL: <http://kyiv.comments.ua/country/2008/09/18/>
  9. Ісевич Є. Україна-Росія: газові війни, а що далі? // Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип. 2 (15). /ред. кол.: І.В.Артёмов (голова) та ін. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2015. С.69-72.
  10. Тодоров І., Тодорова Н. Українські міжрегіональні відмінності в контексті російської агресії проти України в 2014-2015 рр. // Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип. 1 (14). / ред. кол.: І.В. Артёмов (голова) та ін. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2015. С. 29-42.
  - II. Власюк О. В., Кононенко С. В. Актуальні аспекти вдосконалення моделі національної безпеки України // Стратегічна панорама: щоквартальний науково-практичний журнал / за заг. ред. Горбуліна В.П. Київ, 2017. Вип. 1. С.17-23.

12. Угода між Україною та Російською Федерацією з питань перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України (укр/рос). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/643_359
13. Експерти: Агресія проти України зумовлена внутрішньою ситуацією в РФ. URL: https://dt.ua/POLITICS/eksperti_agresiya_proti_ukrayini_zumovlena_vnutrishnoyu_situatsieyu_v_rf.html
14. Король І., Господар М. Особливості сучасних українсько-російських відносин та їх вплив на геополітичну ситуацію в Європі // Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип. 1. Ужгород: Ліра, 2009. С.106-128.
15. Геополітика: Україна в міжнародних відносинах. Проблема кордонів у СНД. URL: <http://readbookz.com/book/183/6468.html>
16. Григорець Т. Основні етапи та тенденції розвитку українсько-російських відносин 1991 –2006 років. URL:http://www.niss.gov.ua/book/Vlasyuk_mon/09-2.pdf
17. П'ять загроз Керченського мосту для України і не тільки. URL: <https://www.dw.com/uk/>
18. Притула В. Чи гарантує Чорноморський флот Росії безпеку України? URL: [http://www.radiosvoboda.org /content/Article /1565421.html](http://www.radiosvoboda.org/content/Article /1565421.html)
19. Тимошенко Ю.: Українсько-російські газові переговори 2009 року – приклад того, як необхідно будувати міждержавні відносини. URL: <http://www.tymoshenko.com.ua/ukr/news/first/6869/>
20. Клюк Б.О. Газотранспортна система України: надійність і безпека транзиту газу до Європи. URL: <http://www.utg.ua/wp-content/uploads/2010/11/03112010-Ukrtransgas-ukr.pdf>
21. В ЕС осторожно прокоментували договороносності Януковича-Путіна. URL:<https://news.liga.net/politics/>

- news/v_evrokomissii_privetstvovali_dogovorennosti_yanukovicha_putina
22. Зленко А. Україна в мінливому світі // Дзеркало тижня. №31 (759). 22-28 серпня 2009 р.
  23. Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001100-02#Text>
  24. Артьомов І.В. Євроінтеграційний аспект української геополітики// Україна на перехресті геополітичних інтересів: актуальні аспекти: збірник наукових праць за матеріалами міжнародної наукової конференції / відп. ред. І.В. Артьомов. Ужгород: Ліра, 2007. С.25.
  25. Про що домовилися учасники «нормандської четвірки» в Парижі. URL: https://zaxid.net/statti_tag50974/

Інформаційні ресурси

1. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <http://rada.gov.ua/>.
2. «Дзеркало тижня. Україна».URL: <http://dt.ua/>.
3. «Європейська правда».URL: <https://www.eurointegration.com.ua/>
4. «Українська правда». URL: <http://www.pravda.com.ua/rus/>.
5. Центр Разумкова. URL: <http://razumkov.org.ua/ukr/journal.php>.
6. Науковий журнал «Стратегічна панорама». URL:<http://www.niss.gov.ua/catalogue/5/>

2.2. Анексія Криму Російською Федерацією та її вплив на національну безпеку України

План

1. *Основні передумови анексії Криму: статус Чорноморського флоту та м. Севастополь.*
2. *Харківські угоди 2010 року та окупація Криму.*
3. *Кримська платформа та її значення.*
4. *Стратегія реінтеграції Криму.*

Анексія Криму Росією має глобальні наслідки як для України, так і для Європи, адже порушено базові принципи післявоєнного світоустрою щодо кордонів між державами. Створено прецедент порушення міжнародної стабільності, коли між потужними геополітичними гравцями реальною є нова домовленість щодо перерозподілу спірних територій, як це було з пактом Молотова-Ріббентропа перед початком Другої світової війни. **З'явилися нові виклики перед міжнародною спільнотою.** В аналітичній доповіді експертів Центру Разумкова (2014 р.) вони сформульовані так:

- руйнування регіональної і глобальної систем безпеки;
- зростання ймовірності застосування сили у вирішенні спорів між державами;
- створення чергового «замороженого» конфлікту в Європі;
- посилення політико-економічної конфронтації за віссю Захід-РФ.

Міжнародні структури безпеки виявили неготовність до розвитку подій в Україні. Ключові елементи європейської та євроатлантичної безпеки – НАТО, ЄС,

ОБСЄ – шукали термінові відповіді на регіональні та глобальні загрози, що виникли внаслідок дій Росії. Неспроможність міжнародних організацій ухвалювати і реалізувати своєчасні та адекватні рішення для розв’язання кризових ситуацій у регіоні засвідчила низьку здатність існуючих глобальних і регіональних безпекових механізмів, поставила питання про необхідність їх реформування і адаптування до сучасних тенденцій світового розвитку.

Основні передумови анексії Криму. Росія замислювалася щодо анексії Криму ще з часів розпаду СРСР. Так, вже в останні роки існування Радянського Союзу під час так званого Новоогарьовського процесу здійснювалася політика підвищення статусу автономних республік. Кримська область була перетворена на Кримську АРСР 22 березня 1991 р. Тоді на найвищому рівні планувалося, що Кримська АРСР підпише угоду про Союз Суверенних Держав незалежно від Української РСР. Проводилася фальсифікація історії Криму в ЗМІ та масовій свідомості кримчан і росіян. Змінювалася демографічна ситуація на півострові, зокрема у спосіб переселення до Криму та особливо до м. Севастополя військових пенсіонерів з Росії.

Активна русифікаторська політика в Криму здійснювалася місцевим керівництвом і протягом років незалежності, зокрема в спосіб штучного обмеження можливості отримання українським населенням Криму освіти державною (українською) мовою, зменшення кількості українських навчальних закладів з викладанням українською мовою.

Усе це створювало підґрунтя для антиукраїнських, сепаратистських настроїв у Криму та сприятливе середовище для діяльності російських спецслужб.

Особливої уваги набуло широке коло питань формування нового порядку двосторонніх відносин, головним з яких було питання Криму у складі України та проблеми, що виникли у зв'язку з базуванням Чорноморського флоту в м. Севастополь.

Незважаючи на те, що з 1991 р. Чорноморський флот перейшов під контроль України, частина офіцерів не визнала підпорядкування українській владі. Однак ще в січні 1992 р. президент РФ Б. Єльцин заявив: «Чорноморський флот був, є і буде російським. Ніхто у Росії його не відбере, у тому числі і Кравчук».

Щоправда, вже 28 січня позиція різко змінилася. Б. Єльцин відвідав кораблі ЧФ на зовнішньому рейді Новоросійська, де виступив перед командуванням флоту і пом'якшив свою позицію. 21 травня 1992 р. в РФ прийняли постанову № 2809-1 «Про правову оцінку рішень державної влади РРСФР зі зміни статусу Криму, прийнятих у 1954 р.», згідно з якою постанова Президії Верховної Ради РРСФР «Про передачу Кримської області зі складу РРСФР до складу Української РСР» була визнана такою, що не має юридичної сили з моменту її прийняття.

Разом із цим Б. Єльцин заявив Президенту України Л. Кравчуку, що за будь-яких спроб України змінити статус Чорноморського флоту РФ візьме флот під свою юрисдикцію. У другій половині червня 1992 р. відбулася знакова зустріч представників України і РФ з приводу розподілу Чорноморського флоту.

Україна і Росія домовилися про створення на базі ЧФ двох флотів – російського і українського, проте на перехідний період ЧФ повинен був залишатися під об'єднаним командуванням, а військовослужбовці, призовані для проходження служби на ЧФ, – приводитися до присяги

тієї держави, громадянами якої вони є. Однак це також не дало результатів, і обидві сторони лише посилили боротьбу за особовий склад флоту.

З метою зняття напруги та чіткого визначення шляхів подальшої долі Чорноморського флоту в серпні 1992 р. президентами України і Росії було підписано важливу Угоду між РФ та Україною про принципи формування ВМС України та ВМФ Росії на базі колишнього СРСР. Згідно з цією угодою, Чорноморський флот мав бути розділений на 2 частини. Але вже у квітні 1993 р. у РФ дедалі наполегливіше поширюють тези про єдиний (спільний) або лише російський Чорноморський флот.

Окрім домовленостей президентів, міністри закордонних справ двох країн підписали ще дві угоди: про розділ зарубіжного майна і про безвізовий проїзд між країнами. На зустрічі були також вироблені основні принципи майбутнього широкомасштабного договору між Росією і Україною.

18 червня президенти зустрілися в Москві, де підтвердили попередні рішення про майбутній поділ ЧФ за схемою 50 на 50 впродовж 1993-1995 років включно, а також доповнили їх підписанням угоди про поділ не лише кораблів флоту, але і берегової інфраструктури. Наступним кроком з приводу проблеми флоту стала зустріч, що відбулася 3 серпня в кримському містечку Масандра. Президенти поставили завдання главам своїх урядів і усамітнилися для бесіди віч-на-віч.

Все подальше виглядало як ультиматум – «розірвавши на шматки» українську сторону за газові борги, про які більшість делегації нічого не знала, у росіян «ніби випадково» виникає ідея розрахуватися за газові борги флотом. При цьому українська сторона нібито погодила-

ся продати і флот, і територію, на якій розміщена флотська інфраструктура. Л. Кравчук пом'якшив ці заяви, сказавши, що Україна «може розглянути» питання про продаж своєї частини флоту Росії, але жодних зобов'язуючих рішень з поділу флоту й продажу Росії української частини ЧФ не було прийнято.

Українські військові сприйняли масандрівський протокол з відвертим розчаруванням. Б. Єльцин використав «масандрівську перемогу» в питанні ЧФ для піднесення патріотизму й консолідації росіян у його внутрішньополітичній боротьбі з Верховною Радою РФ. Розстрілявши з танків Білий дім і придушивши опозицію, Єльцин зумів завоювати симпатії росіян і переміг на виборах 1996 року.

Л. Кравчук, навпаки, втратив популярність і підтримку патріотів, військових, кримчан. Він програв спровоковані цією політичною поразкою позачергові президентські вибори 1994 р., коли переміг Л. Кучма.

Зазначимо, що статус Чорноморського флоту Російської Федерації в Україні, його основні параметри, умови перебування та порядок розрахунків визначалися трьома основними документами:

- Угодою між Російською Федерацією та Україною про статус та умови перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України (Угода про статус ЧФ);
- Угодою між Україною та Російською Федерацією про параметри поділу Чорноморського флоту та перебування Чорноморського флоту Російської Федерації (Угода про поділ ЧФ);
- Угодою між Урядом України і Урядом Російської Федерації про взаємні розрахунки, пов'язані з поділом Чорноморського флоту та перебуванням

Чорноморського флоту Російської Федерації на території України (Угода про розрахунки за ЧФ).

Усі три були підписані у 1997 р. та набули чинності у 1999 р. Ці документи мають рамковий характер і з конкретних питань відсилають або до українського законодавства, або до окремих угод між сторонами. Останніх було передбачено принаймні десять. Існує також низка допоміжних нормативних актів, які не згадуються у базових угодах.

Ще однією передумовою анексії Криму став статус м. Севастополь. Спираючись на те, що місто було закладене після приєднання Криму до Росії у 1783 р. для базування російського Чорноморського флоту, а також аргументуючи фактами, що під час Кримської війни у 1854-1855 рр. Севастополь був ареною запеклих морських битв, Росія висунула вимогу щодо особливого статусу міста. Додатковими аргументами були й подвиги захисників Севастополя у 1941-1944 рр., що дало підстави назвати його символом «слави російських моряків». 9 липня 1993 р. російський парламент прийняв постанову про статус міста Севастополя як військово-морської бази російського Чорноморського флоту.

Наступним важливим етапом активізації зовнішньополітичного тиску на Україну стали так звані Харківські угоди, які безпосередньо стосувалися Криму. Президенти України та Росії В. Янукович та Д. Медведев 21 квітня 2010 р. підписали в Харкові угоди, які передбачали перебування Чорноморського флоту в м. Севастополь до 2042 р. з наступним автоматичним продовженням на чергові п'ять років.

Була передбачена вартість перебування ЧФ у розмірі 100 млн. дол. щорічно. Але головним політичним «тріум-

фом» Росії стало те, що, згідно із Законом України від 2 липня 2010 р., Україна задекларувала позаблоковий статус держави. Позаблоковий статус став державним «шлагбаумом» на шляху до НАТО. Почалося активне згортання програм євроатлантичної інтеграції.

Харківські угоди активізували опозиційний рух щодо правління В.Януковича, який, в кінцевому підсумку, привів до Революції гідності у 2013 р.

Хронологічно події, що відбувались в Криму, які призвели до його окупації, виглядають так:

- **20 лютого 2014 року** – початок збройної агресії, зафіксований на відомчій медалі Міноборони Росії «За повернення Криму»;
- **23 лютого** – найбільший мітинг проросійських сил у Севастополі;
- **24 лютого** – кораблі ВМФ РФ, які здійснювали охорону морської акваторії в районі проведення Сочинської олімпіади, прийняли на борт у Новоросійську «зелених чоловічків» (російських військовослужбовців без розпізнавальних знаків ЗС РФ, яких використовували для захоплення адміністративних будівель та блокування українських військових частин на території АРК та Севастополя) з бойовою технікою та вийшли курсом на Севастополь;
- **26 лютого** – мітинги під Верховною Радою АРК: один – проросійських організацій з вимогою автономії у складі Росії (близько 2 тисяч учасників), інший – місцевих українських патріотів і кримських татар за територіальну цілісність України (зібрав 5–10 тисяч учасників);

- **27 лютого** – російські військові без розпізнавальних знаків заблокували парламент та уряд АРК у Сімферополі;
- **28 лютого** – Верховна Рада Автономної Республіки Крим під наглядом російських військовослужбовців із 31-ї десантно-штурмової бригади ЗС РФ проголосувала за проведення референдуму про статус Криму, призначила представника партії «Русское единство» Сергія Аксьонова головою уряду Криму;
- **16 березня** – відбувся псевдореферендум про статус Криму. Зрежисований Росією захід бойкотували кримські татари та проукраїнськи налаштоване населення. За оголошеними організаторами результатами, 96,77% учасників проголосували «за возз'єднання Криму з Росією на правах суб'єкта Російської Федерації». Конституційний Суд України визнав неконституційною постанову Верховної Ради АР Крим, згідно з якою провели референдум;
- **18 березня** – підписання Договору про прийняття Республіки Крим до складу Росії;
- **21 березня** – Путін підписав указ про ратифікацію договору про прийняття Криму до складу РФ;
- **25 березня** – Автономна Республіка Крим і Севастополь окуповані ЗС РФ.

Наслідки окупації Криму. Російська збройна агресія кардинально змінила військово-політичну обстановку як довкола України, так і на європейському континенті. Домінантою впливу за рівнем воєнної загрози слід вважати анексію Криму й нарощування на його території потужного військового угруповання Росії.

Значення Криму як плацдарму для подальшої військової експансії обумовлене насамперед його унікальним географічним положенням. Розташування півострова в центрі Азово-Чорноморського регіону дозволяє контролювати весь цей регіон. Найпершим геополітичним наслідком втрати Криму для України є суттєве зменшення її впливу в Чорноморському регіоні, а також потенційної можливості бути одним із ключових регіональних гравців (зокрема в рамках ОЧЕС та ГУАМ).

Якщо виходити із засад класичної геополітики, то, безперечно, Росія отримала вагомий геополітичний вигреш і повернула собі вплив у Чорноморському регіоні. До анексії Україна юридично контролювала близько третини Чорноморського басейну, їй дісталася найбільш приваблива частина радянського спадку. Більше неї контролювала тільки Туреччина. Росія отримала досить скромну частину на сході. Після березневих подій 2014 року Україна втрачає приблизно більше половини того, що в неї було.

Також Україна втратила стратегічні підприємства, багаті родовища корисних копалин у надрах моря, котрі могли б диверсифікувати та посилити енергетичну незалежність країни від російських вуглеводнів.

Нагальними проблемами сьогодення залишаються питання мінімізації наслідків анексії Криму як в економічному, так і в оборонному аспектах. Деталізуючи ці положення, В. Горбулін відмічав: варто лише зазначити, що, наприклад, через українські морські порти проходить близько 80–90 % обсягів експорту зерна, продукції металургійної, хімічної, машинобудівної й іншої промисловості. Росія своїми агресивними діями на шляхах комунікацій між українськими портами й Босфором

може створити, за певних умов, критичну ситуацію для української економіки.

Перебування флоту й військово-повітряних сил Росії в Криму дозволяє їй контролювати акваторії Чорного та Азовського морів і забезпечує найкоротший вихід у Середземне море й Атлантику. Однак стратегічність значення російських військово-морських сил на Чорному морі завжди викликала сумнів, з огляду на турецький контроль над Чорноморськими протоками (Босфор і Дарданелли). Тому і за часів російського самодержавства, і за радянського періоду «боротьба за протоки» була одним з основних стратегічних завдань армії та флоту Росії й СРСР на південно-західному напрямку.

Разом з тим не існує жодних обмежень для застосування з території Криму військової авіації, ракетних військ і засобів технічної розвідки, що значно підвищує стратегічні можливості Росії щодо контролю Причорномор'я та всього Східного Середземномор'я.

З часу анексії Криму РФ розпочала створення на його території повноцінного й самодостатнього міжвидового угруповання своїх військ. Вже наприкінці 2014 р. в його складі було 96 з'єднань і частин. На сьогодні чисельність російських військ у Криму становить близько 24 тис. військовослужбовців. А за збереження тенденції подальшого нарощування сил не виключено, що Російська Федерація зможе подвоїти чисельність свого військового угруповання на півострові й довести її до 43 тис. осіб.

Зазначимо, що світова спільнота, хоча із затримкою, рішуче засудила дії РФ в Криму. 21 березня 2014 р. усі 57 держав-учасниць ОБСЄ ухвалили рішення про відправку в Україну Спеціальної моніторингової комісії (СМК), яка продовжує свою роботу і сьогодні. На Росію країнами

Євросоюзу накладені економічні і політичні санкції, які завдають колосальних збитків РФ, блокують вирішення багатьох нагальних програм.

Європейський Союз також засуджував будівництво Керченського мосту без згоди України та нещодавнє відкриття його залізничної секції. «Це – кроки до подальшої примусової інтеграції незаконно анексованого півострова із Росією та ще одне порушення суверенітету та територіальної цілісності України. Євросоюз очікує від Росії забезпечення безперешкодного та вільного доступу усіх суден до та з Азовського моря через Керченську протоку згідно з нормами міжнародного права. Незаконні обмеження такого доступу й досі тривають і мають негативні економічні наслідки для українських портів на Азовському морі та цілого регіону», – ішлося у заяві високого представника ЄС Жозепа Бореля²¹.

Вирішальну роль відіграють, безперечно, санкції ЄС і США. Водночас не варто применшувати і вплив, що справляють санкції, запроваджені Канадою, Японією, Норвегією, Швейцарією, Австралією, Новою Зеландією (загалом близько 40 країнами світу), а також Парламентською асамблеєю Ради Європи.

Санкції дуже суттєво впливають на економіку Росії, що можна вже сьогодні спостерігати майже за всіма основними макроекономічними показниками. Втрати РФ від санкцій за період 2014-2020 рр. становлять 150 млрд. дол. США²².

²¹ ЄС: анексія Криму залишається прямим викликом міжнародній безпеці. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2020/03/16/7243787/>

²² Анексія Криму: аналітики Bloomberg підрахували втрати Росії за 5 років. URL: <https://www.5.ua/polityka/aneksiia-krymu-analytyky-bloomberg-pidrakhuvaly-vtraty-rosii-za-5-rokiv-188593.html>

Разом з цим відзначимо, що найбільш складним і актуальним питанням, яке стоїть перед Україною, – це проблема повернення, реінтеграції Криму до складу України.

Щодо цього питання існує чимало передбачень і прогнозів. На думку проф. І. Тодорова, перспектива зупинення російської інвазії та майбутня перемога з поверненням анексованого Криму та окупованих територій Донбасу можливі винятково шляхом консолідації Заходу на основі спільних ліберально-демократичних цінностей.

Серед позитивних трендів сьогодення у питанні Криму можемо назвати наступне:

По-перше, функціонування Кримської платформи, учасниками якої стало 44 держав світу. Мета Кримської платформи – координування міжнародних зусиль на кримському напрямі, посилення ефективності міжнародної політики невизнання спроби анексії Криму та підвищення дієвості санкційних режимів. За таких умов Україна потребує збереження міжнародної підтримки, поглиблення інтеграції з ЄС і НАТО.

По-друге, Україна, Німеччина та Франція ведуть перемовини на рівні МЗС про створення «нормандського виміру» щодо проблем анексії Криму.

По-третє, політичні кола реально оцінюють перспективи повернення Криму, враховуючи існуючі реалії.

Тема реінтеграції Криму і Донбасу ґрунтовно аргументована в **Стратегії національної безпеки України**, яка затверджує комплекс практичних заходів для вирішення існуючих гуманітарних проблем українців, що живуть на окупованих територіях²³. Прийняття но-

²³ Указ Президента України №392/2020 про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» / Офіційне інтернет-представництво Президента України

вої Стратегії національної безпеки України, яка враховує існуючі виклики і загрози, – надзвичайно важлива подія. Вона дає відповіді на формування нових підходів і механізмів збереження України як незалежної держави, здатної повернути окуповані території Донбасу та реінтегрувати Крим.

Потужну мотивацію повернення Криму до складу України має **Стратегія деокупації та реінтеграції тимчасово окупованого Криму**. Цей документ визначає комплекс заходів дипломатичного, військового, економічного, інформаційного, гуманітарного та іншого характеру, спрямованих на відновлення територіальної цілісності, державного суверенітету України у міжнародно визнаних кордонах шляхом деокупації та реінтеграції Криму.

Важливим і оптимізуючим міжнародним майданчиком є Кримська платформа. Кримська платформа – це дипломатична ініціатива, започаткована Україною. Мета – за допомогою міжнародних організацій і лідерів країн світу домогтися деокупації Криму.

23 серпня 2021 р. відбувся установчий саміт Кримської платформи, на якому ухвалили підсумковий документ – декларацію. Цей документ буде відкритим до підписання і після саміту.

Кримська платформа діятиме постійно, аж до повернення Криму до складу України. Як кажуть ініціатори Кримської платформи, попри невизнання окупації Криму світом, питання деокупації півострова зникло з порядку денного міжнародної політики. Тому ключовим є створення міжнародної переговорної платформи задля того, щоб тема Криму лишалася серед пріоритетів не лише України, а й інших держав і міжнародних організацій.

Вважається, що учасники Кримської платформи мають змусити Росію сісти за стіл переговорів для обговорення мирного процесу деокупації.

Виокремлюють п'ять пріоритетних напрямів України на цьому шляху:

- консолідація міжнародної політики невизнання будь-якої зміни статусу Криму;
- посилення санкцій проти Росії;
- захист прав людини і міжнародного гуманітарного права, відновлення прав корінного кримсько-татарського народу;
- безпека в Азово-Чорноморському регіоні та за його межами;
- подолання екологічних та економічних наслідків окупації.

Ставлення до Кримської платформи з боку Кремля вкрай критичне. Москва неодноразово попереджала, що вважає участь іноземних країн у саміті Кримської платформи «недружнім кроком щодо Росії» і «зазіханням на її територіальну цілісність». Росія позиціонує Кримську платформу як суто дискусійний, експертний майданчик, без жодного політичного впливу, який не матиме результатів.

Проте сам факт винесення теми деокупації Криму на високий політичний і міжнародний рівень, консолідація навколо цієї теми – це дуже важливий крок²⁴.

Стратегія деокупації та реінтеграції Криму визначає пріоритети для держави щодо захисту прав і свобод людини, порушених внаслідок тимчасової окупації Кримського півострова, а також головні напрями відповідної

²⁴ Кримська платформа: що це таке і чи допоможе Україні повернути Крим. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-57974995>

економічної, соціальної, гуманітарної, екологічної, інформаційної, оборонної та безпекової політики.

Також Стратегія дає чіткий сигнал міжнародній спільноті, що Україна послідовна у своїх діях з відновлення територіальної цілісності, порушеної внаслідок нехтування Російською Федерацією своїми міжнародними зобов'язаннями.

Згідно зі Стратегією, у межах державної політики щодо забезпечення деокупації території Криму Україна ініціює міжнародний переговорний процес щодо визначення модальностей звільнення тимчасово окупованої території та відновлення на цій території конституційного ладу України, ґрунтуючись, зокрема, на положеннях Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, а також на результатах діяльності Кримської платформи.

«Україна засновує та розвиває Кримську платформу як ключовий зовнішньополітичний інструмент консолідації міжнародних зусиль, спрямованих на деокупацію та відновлення територіальної цілісності України, подолання наслідків, спричинених тимчасовою окупацією Російською Федерацією АР Крим та міста Севастополя, а також захисту прав та інтересів громадян України», – сказано в Стратегії²⁵.

Актуальними, у контексті вищенаведеного, є пропозиції Володимира Горбуліна, зокрема щодо необхідності²⁶:

²⁵ Президент затвердив Стратегію деокупації та реінтеграції тимчасово окупованого Криму. URL: <https://www.president.gov.ua/news/prezident-zatverdiv-strategiyu-deokupaciyi-ta-reintegraciyi-67321>

²⁶ «Донбас і Крим: ціна повернення»: монографія/ за заг. редакцією В. Горбуліна та інших; К.:НІСД. 2015. С. 128.

- реформувати Збройні сили виходячи з умов невступу України протягом найближчих п'яти років до НАТО, а також із завдання неприйнятної шкоди можливому агресору, насамперед в асиметричний спосіб. При цьому слід виходити з неможливості різкого збільшення фінансування оборонного бюджету. Отже, слід забезпечити кардинальне скорочення ЗС без втрати потенціалу для розгортання на їх основі повноцінної армії, сконцентрувавши наявні матеріально-фінансові, кадрові та інтелектуальні ресурси на двох-трьох основних напрямках;
- необхідно створити ефективну розвідку і контррозвідку, сконцентровані на вирішенні кількох чітко визначених завдань. При цьому варто усвідомлювати, що основна проблема полягає не в обсягах фінансування, а в нинішньому стані відповідних структур;
- активізувати інформаційну кампанію, спрямовану як на населення України, так і на Росію, інші країни СНД і Європи. Метою цієї кампанії має стати роз'яснення української політики, її цілей, засобів і перебігу, формування позитивного іміджу держави, пропаганда культурних, економічних та інших досягнень України.

Визначаючи державну політику, необхідно виходити з того, що російськомовне населення України – це важливий чинник суспільного розвитку, що існуватиме принаймні ще два-три покоління. Отже, необхідні термінові розробка і реалізація цілеспрямованої державної програми щодо російськомовних громадян України, яка передбачала б проведення російськомовної проукраїн-

ської пропагандистської кампанії, підтримку у Криму, на Півдні і Сході України російськомовних ЗМІ відповідного спрямування тощо.

У цьому контексті практичні кроки в процесі перезавантаження зовнішньої політики України передбачені урядом у червні 2021 року. Серед них слід виділити такі напрями:

- протидія російській агресії політико-дипломатичними засобами;
- євроатлантична інтеграція;
- співробітництво з державами Індो-Тихоокеанського регіону, Центральної Азії та з регіональними організаціями;
- співробітництво з державами Близького Сходу та Африки;
- співробітництво з державами Латинської Америки.

Середньостроковою перспективою для України на російському напрямі визначено припинення збройного конфлікту в Донбасі та повернення окупованих територій²⁷.

Зазначимо, що Україна у 2020-2021 роках отримала потужну мотивацію і засоби для успішного завершення перезавантаження зовнішньої політики, спираючись на солідарну підтримку ЄС, США, НАТО, свідченням чого є:

- отримання Україною статусу члена програми розширених можливостей НАТО у 2020 році;
- потужна підтримка України завдяки успішній реалізації базових положень річної національної програми під егідою Комісії Україна-НАТО на 2021 рік;

²⁷ Уряд затвердив Стратегію зовнішньополітичної діяльності України. URL: <https://zn.ua/ukr/POLITICS/urjad-zatverdiv-strategiju-zovnishnopolitichnoji-dijalnosti-ukrajini.html>

- чітка позиція США щодо майбутнього членства України в НАТО та недопущення російської агресії проти України, про що свідчать результати саміту НАТО та позиція президента США Джо Байдена на зустрічі з президентом Росії Володимиром Путіним у червні 2021 року;
- реалізація заходів, що входять як першочергові до нової стратегії взаємовідносин Європейського Союзу з Росією, затвердженої у червні 2021 року;
- успішна реалізація положень Стратегії національної безпеки України, ухваленої 2020 року;
- прийняття Кабінетом Міністрів України стратегії зовнішньої політики України від 09 червня 2021 року, в якій передбачено кроки на шляху деокупації території і членства в ЄС і НАТО.

Усе це дає підстави сподіватись на успішну реалізацію Україною комплексу заходів щодо практичних результатів на шляху деокупації територій і членства в Європейському Союзі та євроатлантичному Альянсі.

Література до теми

1. Послання Президента України до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України. URL: <https://www.president.gov.ua/news/poslannya-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-do-verho-6471>
2. Указ Президента України №121/2021. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661>
3. Кабінет Міністрів розробив Стратегію зовнішньої полі-

- тики України на період 2021-2024 років для затвердження Радою національної безпеки і оборони (РНБО). URL: <https://ukranews.com/ua/news/781213-kabmin-rozrobyv-strategiyu-zovnishnoyi-polityku-ukrayiny-do-2025-roku>
4. Про Річну національну програму під егідою Комісії Україна – НАТО на 2021 рік. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1892021-38845>
  5. Російсько-український конфлікт: стан, наслідки, перспективи розвитку подій (аналітична доповідь Центру Разумкова) // Національна безпека і оборона. 2014. № 5-6.
  6. Кримська платформа. Декларація. URL: <https://www.president.gov.ua/news/krimaska-platforma-deklaraciya-70293>
  7. Президент затвердив Стратегію деокупації та реінтеграції тимчасово окупованого Криму. URL: <https://www.president.gov.ua/news/prezident-zatverdiv-strategiyu-deokupaciyi-ta-reintegraciyi-67321>
  8. Горбулін В.П. Донбас і Крим: ціна повернення: монографія/ за заг. редакцією В. Горбуліна та ін.; К.:НІСД. 2015. С. 43.
  9. В.П. Горбулін. Мой путь в зазеркалье. Не только путевые заметки. Брайт-Букс, 2019. 280 с. С. 241; Горбулін В.П. Гібридна війна: все тільки починається. URL: <https://niss.gov.ua/en/node/1854>; Горбулін В.П. Гібридна війна як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу. URL: <https://zn.ua/ukr/internal/gibridna-viyna-yak-klyuchoviy-instrument-rosiyskoyi-geostrategiyi-revanshu-.html>
  10. Березовець Т. Анексія: Острів Крим. Хроніки «гібридної війни». 2015. 576 с.
  - II. Мателешко Ю. Анексія Криму Росією та її геополітичні наслідки // Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип. 1 (14). /ред. кол.: І. В. Артьомов (голова) та ін. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2015. 236 с. С. 119-130.

12. Тодоров І. Українські і міжрегіональні відмінності в контексті російської агресії проти України у 2014-2015 рр. // Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип. 1 (14). /ред. кол.: І. В. Артёмов (голова) та ін. – Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2015. 236 с. С. 29-42; Тодоров І. Агресія Росії проти України: виклики демократичним цінностям (англомовна) // Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип. 1 (24). / ред. кол.: І. І. Черленяк (гол. ред.) та ін. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2020. 184 с. С. 7-17.
13. Центр Разумкова. URL: <http://razumkov.org.ua/>; ІІ2.ua. URL: <https://ua.ii2.ua/>; Європейська правда. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/>; Борисфен Інтел. URL: <https://bintel.org.ua/>
14. Як Україна Севастополь «окупувала». URL: <https://ua.krymr.com/a/29375484.html>
15. Угода між Україною і Російською Федерацією про принципи формування ВМС України та ВМФ Росії на базі Чорноморського флоту колишнього СРСР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_020#Text
16. Сілантьєва-Папп К. В. Гібридні війни на пострадянському просторі (1990-2014 рр.): дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії. Науковий керівник Тодоров І.Я. Ужгород, 2020.
17. Григорець Т. Основні етапи та тенденції розвитку українсько-російських відносин 1991-2006 рр. URL:http://www.niss.gov.ua/book/Vlasyuk_mon/09-2.pdf
18. Артёмов І.В. Виклики збройної агресії як каталізатор перезавантаження зовнішньої політики України // Міжнародний науковий вісник: збірник наукових праць / ред. кол. І.І. Вовканич (голова) та ін. Вип. 1-2 (19-20). Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2019. 304 с. С.73-75.

19. Russia's prize in Crimea resonates in history but has little strategic benefit for navy. URL: https://www.washingtonpost.com/world/europe/russias-prize-in-crimea-resonates-in-history-but-has-little-strategic-benefit-for-navy/2014/03/13/39bcc6a2-a9df-11e3-b61e-8051b8b52d06_story.html
20. Россия развернула в Крыму полноценную войсковую группировку. URL: http://ria.ru/defense_safety/20150330/1055465190.html
21. Росія нарощує військову присутність у Криму. URL: <http://ua.interfax.com.ua/news/general/270547.html>
22. ЄС: анексія Криму залишається прямим викликом міжнародній безпеці. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2020/03/16/7243787/>
23. Анексія Криму: аналітики Bloomberg підрахували втрати Росії за 5 років. URL: <https://www.5.ua/polityka/aneksiia-krymu-analytyky-bloomberg-pidrakhuvaly-vtraty-rosii-za-5-rokiv-188593.html>
24. Тодоров І. Демократичні цінності перед викликом російської зовнішньої політики // Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. 2 (23). /ред. кол.: І.І. Черленяк (голова) та ін. – Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2019. – 190 с. С. 7-15;
25. Україна та Німеччина обговорюватимуть створення «норманді» по Криму. URL: https://zn.ua/ukr/POLITICS/ukrayina-ta-nimechchina-obgovoryuvatimut-stvorennya-normandi-po-krimu-349655_.html/?version=complete
26. Разумков про деокупацію Криму: «Швидко ми цього не зробимо». URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-razumkov-pro-deokupatsiiu-krymu/30615822.html>
27. Борисова О.В. Зовнішня політика України: історія та сучасність: курс лекцій. Київ: Кондор, 2017. 330 с.

28. Україна не пробачить окупантів Криму та тих, хто не дозволив його захистити – Зеленський. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1878865-ukrayina-ne-probachit-okupantiv-krimu-ta-tikh-khto-ne-dozvoliv-yogo-zakhistiti-zelenskiy>
29. Іванов С. Олександр Турчинов: Оголошую мобілізацію, а мені партнери кажуть, що я провокую росіян». URL: https://sensor.net.ua/ua/resonance/429784/oleksandr_turchynov_ogoloshuyu_mobilizatsiyu_a_meni_partnery_kajut_scho_ya_provokuyu_rosiyan
30. Кримська платформа: що це таке і чи допоможе Україні повернути Крим. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-57974995>

Інформаційні ресурси

1. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <http://rada.gov.ua/>.
2. «Дзеркало тижня. Україна». URL: <http://dt.ua/>.
3. «Європейська правда». URL: <https://www.eurointegration.com.ua/>
4. «Українська правда». URL: <http://www.pravda.com.ua/rus/>.
5. Центр Разумкова. URL: <http://razumkov.org.ua/ukr/journal.php>.
6. Науковий журнал «Стратегічна панорама». URL: <http://www.niss.gov.ua/catalogue/5/>

2.3. Напрями і чинники перезавантаження зовнішньої політики України. Мінські угоди, їх наслідки та значення

План

1. *Наслідки окупації Криму та війни на сході України як передумова Мінських угод.*
2. *Нормандська четвірка, «Мінськ – 1» та «Мінськ – 2».*
3. *Особливості законопроекту «Про засади державної політики перехідного періоду».*
4. *Володимир Горбулін про шляхи повернення Донбасу.*

Після Майдану 2013 року Російська Федерація анексувала Автономну Республіку Крим і Севастополь. Були також проголошені так звані Донецька народна республіка (ДНР) та Луганська народна республіка (ЛНР), які 24 травня 2014 року оголосили про об'єднання у так звану «Новоросію».

Агресія Росії проти України в Криму, створення незаконних збройних формувань бойовиків призвели до того, що окремі райони Донецької та Луганської областей були окуповані. Україна втратила приблизно 14,6 тис км² території, або 27,4% загальної площі двох названих областей. Приблизно 1,5 млн жителів Донбасу були змушені залишити свої оселі та переїхати в інші регіони України.

За даними Кабінету Міністрів, на кінець 2019 року на окупованих територіях Криму та сходу України залишилось до 5,5 млн осіб.²⁸

²⁸ «Нас уже 37 мільйонів: статистика Кабінету міністрів». URL: <https://strana.ua/news/246011-skolko-naselenija-v-ukrajine-v-2019-hodupochemu-nas-stalo-menshena-11-millionov.html>

У 2013 році Донецька область нараховувала 4 мільйони 356 тисяч осіб. За новими даними Кабміну – 1 млн 981 тис. Різниця – 2,375 мільйона. У Луганській області на початок 2014 року проживали 2 мільйони 239 тисяч осіб. У 2019 році – 1 мільйон 127 тисяч. Різниця – 1 мільйон 112 тисяч. Населення Криму у 2013 році становило майже два мільйони осіб (згідно з даними Держкомстату України).

Важливі дані щодо втрат населення внаслідок міграції, руйнування економічного потенціалу на Донбасі наводить Володимир Горбулін у монографії «Донбас і Крим: ціна повернення». Він зазначав, що на тимчасово непідконтрольних Україні територіях Донбасу проживає близько 3 млн осіб. Загальна чисельність громадян України, які виїхали з району проведення АТО до інших регіонів, за даними на кінець жовтня 2015 року становила 973,1 тис. осіб і сформувалася внаслідок кількох міграційних хвиль, безпосередньо пов'язаних із періодичністю й інтенсивністю бойових дій. На підконтрольних українській владі територіях Донецької та Луганської областей зареєстровано близько 350 тис. вимушених переселенців, решта виїхала за межі Донбасу.

Частина вихідців із тимчасово непідконтрольних Україні територій запросила притулку в іноземних державах. За даними УВКБ ООН, кількість українських громадян, які звернулися із клопотанням про визнання біженцем у семи країнах, з якими межує Україна (передусім у Російській Федерації, Білорусі та Польщі), становить 353,5 тис. осіб, ще 569,2 тис. осіб перебувають у цих країнах на інших підставах.

Офіційні особи РФ називають набагато більші обсяги переселення до цієї країни, втім, їхні дані не підтвер-

джено. Вихідці з Донбасу, які отримали або отримають правові підстави перебування в країнах ЄС, навряд чи повернуться в Україну, частина людей, які виїхали в Росію, залишиться в цій країні. Передусім до безповоротного виїзду за кордон можуть вдатися мешканці Донбасу, які народилися поза межами України, та їхні нащадки.

Управління Верховного комісара ООН із прав людини порахувало загальне число жертв бойових дій на Донбасі **від березня 2014-го до 31 жовтня 2019 року**. Для підготовки звіту УВКП ООН вивчало повідомлення із широкого кола джерел інформації, оцінюючи їх на предмет достовірності та надійності. Від 41 тисячі до 44 тисяч людей – таку загальну кількість жертв (жертвами ООН називає і загиблих, і поранених) нарахувало назване Управління. З них 9750 людей – це комбатанти, тобто люди, які зі зброєю в руках беруть участь у бойових діях з обох боків фронту. За даними ООН, на Донбасі загинуло 4100 оборонців України.

Аналізуючи основні етапи розвитку подій на сході України після 2013-2014 рр., що стали передумовою Мінських домовленостей, пригадаємо найбільш резонансні події, що в кінцевому підсумку змусили Україну піти на підписання спірних угод.

- **24 травня 2014** року біля Слов'янська було збито український літак АН-30, загинули п'ять членів екіпажу.
- **14 червня** – терористи обстріляли військово-транспортний літак Іл-76, загинули 40 десантників та дев'ять членів екіпажу.
- **24 червня** – біля Слов'янська терористи збили український військовий вертоліт Мі-8, загинуло дев'ять військовослужбовців.

- **10-24 липня** – систематичні обстріли підрозділів ЗСУ системами «Град» з території Російської Федерації.
- **17 липня** – в небі над Донбасом збито цивільний літак Boeing-777 із 298 особами на борту. Ця трагічна подія показала, що протистояння на сході України має інший характер, ніж той фейковий образ, який намагалася нав'язати всьому світові російська пропаганда. Для знищення пасажирського лайнера на висоті 10 км використовували відповідне важке озброєння й уміння ним керувати. Це поставило хрест на спробах країн Заходу робити вигляд, що російська версія про «трактористів і шахтарів, що воюють відкопаною в шахтах зброєю», має право на життя.
- **5 липня** – розпочалася активна фаза антитерористичної операції (АТО) на позиції «ДНР» та «ЛНР». Було досягнуто позитивних змін: звільнені від сепаратистів міста Лиман, Маріуполь, Слов'янськ, Краматорськ, Дружківка, Костянтинівка, Бахмут, Торецьк, Авдіївка, Красногорівка, Мар'їнка.

У серпні темпи українського наступу дозволяли розраховувати, що стратегічну мету повернення під контроль кордону, розрізання території «Л/ДНР», подальшого оточення та ліквідації сил сепаратистів буде досягнуто найближчим часом.

- **28 серпня** – сталася **Іловайська трагедія**: загинули, були поранені й потрапили в полон сотні українських бійців – і все це в результаті безпосереднього втручання російських військ у конфлікт на Донбасі.

Кремль квапився форсувати події й добити Україну, щоб потім диктувати свої умови. Києву доводилося маневрувати, виходячи з наявних сил і засобів.

- **29 серпня** відбулося **засідання РБ ООН** у зв'язку з агресією Російської Федерації проти України, на якому делегація України заявила: «Росія розпочала безпосереднє військове вторгнення на материкову частину України із застосуванням своїх регулярних збройних сил».

Генеральний секретар НАТО Андерс Фог Расмусен кваліфікував вторгнення збройних сил Російської Федерації через східний і південно-східний українсько-російський державний кордон як серйозну ескалацію збройної агресії Росії проти України.

У вересні 2014 року, а потім і в лютому 2015 року українській владі за активної підтримки західних країн (США, Франція, Німеччина) та політичного керівництва НАТО **вдалося досягнути в Мінську політичних домовленостей про послідовні кроки на шляху політико-дипломатичного врегулювання ситуації на сході України.**

Мінськ-1

Мінськ виявився місцем для переговорів багато в чому завдяки присутності Олександра Лукашенка на інавгурації його українського колеги Петра Порошенка. Столиця Білорусі була зручною і з міркувань логістики. 23 червня 2014 року там відбулися перші переговори українських представників і делегатів самозваних «республік».

Після Іловайської трагедії припинення вогню, перепопочинок і можливість для перегрупування сил були для України життєво необхідні. **5 вересня 2014 року Леонід**

Кучма, посол Росії в Україні Михайло Зурабов, представниця ОБСЄ Хайді Тальявіні й лідери самопроголошених республік як приватні особи підписали Мінський протокол, який передбачав припинення вогню, прийняття Закону «Про тимчасовий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької і Луганської областей» і відбудову економіки Донбасу. За складний, але необхідний у тих умовах для України закон парламентарії сьомого скликання проголосували на закритому засіданні Верховної Ради 16 вересня 2014 року.

Важливо: закон про ОРДЛО так і не набув чинності, на стадії першого читання зупинилися й зміни до Конституції, що передбачали розширення прав Донецької та Луганської областей.

Говорячи про зміст протоколу, усі пункти можна умовно розділити на три складові:

По-перше, основні пункти першої групи положень передбачали двостороннє припинення застосування зброї, забезпечення моніторингу перемир'я за допомогою ОБСЄ та обмін полоненими й заручниками.

По-друге, були сформовані положення про децентралізацію влади в Україні, зокрема через ухвалення закону про особливий статус деяких районів Донбасу, проведення місцевих виборів у цих районах за новим законом, а також заходи для поліпшення гуманітарного та економічного становища на території конфлікту.

По-третє, був розроблений механізм забезпечення контролю над кордоном з боку ОБСЄ, виведення незаконних збройних формувань, бойовиків та найманців, гарантії безпеки для учасників конфлікту і, звичайно, «продовження інклюзивного загальнонаціонального діалогу».

Усупереч положенням меморандуму російські війська та підпорядковані їм незаконні збройні формування захопили 8 ділянок території загальною площею 1696 км² в районах, які повинні контролюватися українським урядом, та 408 км українсько-російського кордону. В. Путін відмовився анексувати чи визнати «незалежність» «ДНР» і «ЛНР». Натомість зробив ці регіони чинником впливу на політику Києва.

Отже, перший варіант Мінських угод був спробою прийти до компромісного рішення, яке припиняло бойові дії, нормалізуючи політичний процес із гарантіями «особливих» позицій для проросійських сил. Але підписаний протокол містив кілька проблемних позицій.

Перша – нечіткі формулювання. Не було вказано, що саме передбачається під спеціальним статусом Донбасу, не було описано, як саме буде відбуватися припинення бойових дій, і, головне, у якому порядку мають реалізуватися положення. У подальшому каменем спотикання стало саме це: коли мають відбуватися вибори на Донбасі – до відновлення контролю за кордоном і відведення техніки чи після.

Другою проблемою було те, що протокол підписували в умовах, коли Україна стояла перед загрозою повномасштабного воєнного вторгнення.

Третьою проблемою Мінських угод була їхня загальна слабка легітимність. Їх підписували не лідери держав, навіть не голови міжнародних відомств. З боку України це був колишній президент (хоча МЗС України і підтвердило його права як офіційного посланця), з боку Росії – один із послів, а підписи лідерів невизнаних республік, яких на той час ніхто на їхні посади не обирав, узагалі небагато важили.

Щоб розв'язати бодай якусь із цих проблем, переговорники робили спроби конкретизувати положення угоди. 19 вересня 2014 року було підписано Додатковий меморандум, який уточнював і конкретизував заходи на забезпечення перемир'я, майже не зачіпаючи інші, ширші теми переговорів. **Передбачалося відведення важкого озброєння на максимальну дальність його пострілу, створення 30-кілометрової зони безпеки, заборона наступальних дій, використання бойової авіації та встановлення нових міцних загород.** Також передбачалося **організація роботи місії ОБСЄ з моніторингу виконання домовленостей, наголошувалося ще раз на необхідності виведення закордонних збройних формувань, бойовиків і найманців з території України.**

Додатковий меморандум дав певні результати – значно зменшилася кількість загиблих військових і цивільних, активні бойові дії припинилися на деякий час. Проте головні причини конфлікту не було подолано.

У центрі уваги жителів України були захисники Донецького аеропорту – «кіборги». Не спромігшись розвинути успіх у Приазов'ї, бойовики захопили важливий залізничний вузол Дебальцеве, в якому брали безпосередню участь російські військові.

Мінськ-2

Конфлікт на сході України набував загрозливих масштабів – під ударом опинилася безпека всієї Центральної Європи.

Пі лютого 2015 року в Мінськ прибули учасники нормандської четвірки, цій зустрічі передував візит Ангели Меркель і Франсуа Олланда в Київ і Москву, де вони готу-

вали ґрунт для досягнення домовленостей. Переговори в столиці Білорусі тривали 16 годин, уже пізніше в мемуарах Олланд напише, що Путін погрожував Порошенку «розчавити українську армію» і намагався одержати перевагу.²⁹

Але українським військовим вдалося уникнути де-бальцівського котла, що дало Києву потрібні аргументи за столом переговорів у Мінську. Після погодження 13 пунктів **Комплексу заходів щодо виконання Мінських угод** учасники зустрічі роз'їхалися, не провівши спільної пресконференції чи брифінгу.

12 лютого 2015 року документ було підписано тими самими особами, що підписали Мінський протокол у вересні 2014 року. 17 лютого 2015 року Комплекс заходів щодо виконання Мінських угод схвалила як матрицю врегулювання на Донбасі Рада Безпеки ООН, і ця оперативність є свідченням ставлення США до документа, що став показовим прикладом гібридної дипломатії.

Історичне значення Мінських домовленостей полягає в тому, що вони різко знизили інтенсивність бойових дій на Донбасі, дозволили Збройним силам України виграти час для зміцнення своїх позицій. За три з половиною роки після їх підписання на сході України не раз спостерігалися спалахи бойової активності, але українські військові відновили контроль над рядом населених пунктів. Сторони протистояння так і не почали виконання домовленостей, не зумівши досягти стабільного припинення вогню. Але українські частини вже не несли таких втрат у зіткненнях, як до лютого-2015. Зник і ризик повернення російських частин до лінії розмежування.

²⁹ Магда Є. «Третій Мінськ іде. Чого чекати на Донбасі». Корреспондент.net. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4031351-tretii-minsk-ide-choho-chekaty-nadonbasi>

Отриманий перепочинок був використаний цілком ефективно, і **18 січня 2018 року** Верховна Рада прийняла Закон України «Про особливості державної політики щодо забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях в Донецькій і Луганській областях». У цьому документі Росія названа агресором, на неї як окупанта покладено відповідальність за те, що відбувається на тимчасово окупованій території України.

На зміну Антитерористичній операції прийшла операція Об'єднаних сил, права й можливості військових у безпосередній близькості від зони зіткнення з бойовиками суттєво розширилися. Змінився і бюджет Міноборони.

Так, якщо у 2014 році бюджет Міноборони становив 27 млрд. грн., то у 2015 році – 42 млрд. грн.; у 2016 році – 57 млрд. грн.; у 2017 році – 64 млрд. грн.; у 2018 році – 86 млрд. грн. Бюджетом України на 2020 рік було передбачено вже 245 млрд. грн., а на 2021 р. – 5 % ВВП України.

Оцінюючи наведені факти щодо ситуації на Донбасі, можемо констатувати: **Мінські домовленості (Мінський протокол від 5 вересня 2014 року, Мінський меморандум від 19 вересня 2014 року та Мінський комплекс заходів від 12 лютого 2015 року)** продовжують слугувати основою роботи нормандського формату.

Останній саміт нормандського формату відбувся 9 грудня 2019 року. У «Невідкладних заходах зі стабілізації ситуації в зоні конфлікту» формально лідери нормандської четвірки затвердили загальні узгоджені висновки. Документ складається з трьох пунктів: невідкладні заходи зі стабілізації ситуації в зоні конфлікту; заходи з

імплементатії політичних положень Мінських угод та подальші кроки. Третій пункт передбачав можливість скликання наступного саміту, де лідери обговорять, зокрема, й передумови проведення місцевих виборів в ОРДЛО.

Україна виступає за першочергове проведення виборів на Донбасі лише після припинення вогню, виведення військової техніки та озброєних формувань і повернення 408 км українсько-російського кордону під свій контроль. РФ вимагає проведення виборів на Донбасі, а лише потім виведення військ та повернення українсько-російської ділянки кордону.

У серпні 2021 р. Кабмін схвалив законопроект «Про засади державної політики перехідного періоду»³⁰. У ньому прописано алгоритм дій української влади на непідконтрольних територіях під час конфлікту і потім, після повернення їх під контроль України:

- **по-перше**, в законопроекті визначено, кого визнають членами «окупаційної адміністрації» і чим це загрожує (ст.10);
- **по-друге**, законопроект визначає категорію жителів території, кому загрожує кримінальна відповідальність (ст 11);
- **по-третє**, передбачена категорія осіб, котрі попадають під люстрацію після деокупації (ст.11);
- **по-четверте**, у ст. 16 сформульовано 5 умов для проведення виборів;
- **по-п'яте**, ст. 34 передбачає право військових і всіх структур, що входять до Об'єднаних сил.

³⁰ Кабінет Міністрів схвалив проект закону про перехідний період. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/kabmin-shvaliv-proekt-zakonu-pro-perehidnij-period>

Аналізуючи законопроект Кабміну **«Про засади державної політики перехідного періоду»**, відзначимо, що він неоднозначно оцінений різними політичними силами у Верховній Раді України, що цілком закономірно.

Також паралельно із підготовкою нормативно-правових документів органами державної влади ведеться активна розробка практичних дій щодо поетапного здійснення реінтеграції окупованих територій до складу України.

Зокрема Володимир Горбулін у книзі **«Как победить Россию в войне будущего»** викладає свою версію перемоги над Росією у війні майбутнього і називає 7 конкретних кроків до мети. Вони такі³¹:

Перший крок. Усвідомлення військово-політичним керівництвом держави факту, що сучасна війна – інша по суті, не схожа на ту, до якої готується Генеральний штаб.

Відомий новатор Маск відразу заявив, що у війнах майбутнього винищувачам, навіть сучасному американському F-35, нема шансів протистояти бойовим дронам, оснащеним системою штучного інтелекту. Війна між Азербайджаном і Вірменією лише підтвердила раніше зроблені висновки – чисельність армії й танків абсолютно неважливі в сучасній війні. Оперативно-тактичні ударні безпілотники BayraktarTB2, які Баку заздалегідь закупив у Анкари, дали змогу ЗС Азербайджану доминувати на полі бою.

Другий крок. Чітка ідентифікація ворога. Пошук його слабких місць на тлі шліфування національної ідеї загального опору.

³¹ В. Горбулін. Как победить Россию в войне будущего. – К: Брайт Букс, 2020. – 256с.

Україна не має стати заручницею оборонного планування. Ухвалення стратегії національної безпеки – перший позитивний крок, у якому реалістично відбито наше становище в системі координат.

Стратегія воєнної безпеки або, інакше кажучи, нова воєнна доктрина має чітко зафіксувати: Росія – наш ворог, і боротися з нею будемо так:

- формувати блок активних союзників України та створювати передумови антипутінської коаліції;
- витіснити РФ із ринків блокуванням одержання нею нових технологій;
- вести активну інформаційну політику;
- формувати свій асиметричний потенціал.

Третій крок. Визначення своїх асиметричних можливостей протидії агресору. Стратегія воєнної безпеки має сформувавши чіткий курс на формування дієвої системи асиметричної протидії. Це комбінований асиметричний щит, в основі якого ряд нових елементів.

По-перше, це можливості несилової протидії.

По-друге, розвинена система територіальної оборони.

По-третє, професійна армія, озброєна сучасною високотехнологічною зброєю, яка має у своєму складі велику кількість підрозділів спеціального призначення.

По-четверте, активне використання парамілітарних угруповань, приватних військових компаній і автономних диверсійно-розвідувальних структур, насичених сучасними озброєннями або їх елементами.

Четвертий крок. Створення системи несилової протидії.

Це основа української асиметрії. Такі засоби мають запобігти розгорнутому Москвою інформаційному терору, проведенню інформаційно-психологічних операцій

з використанням кібератак, соціальних мереж і засобів масової інформації. І, можливо, ще важливіше: запобігти низці вбивств, які російські спецслужби організують для залякування громадян своєї країни та іноземних держав, зокрема України.

Це розгалужений і вкрай складний спектр завдань, який змушує сконцентруватися на розвитку контррозвідки, розвідок і спеціальних інформаційних структур. Розуміючи, що війна Росії проти України продемонструвала відсутність чіткої лінії фронту, ми маємо створити на фундаменті наявних структур багаторівневу систему стримування, яка, зокрема, буде готова до реагування на випередження.

П'ятий крок. Створення і розвиток територіальної оборони.

Війна буде нелінійною такою мірою, що, цілком імовірно, у ній не буде поля бою та лінії фронту, які можна ідентифікувати. Відмінності між «цивільними» і «військовими», ймовірно, зникнуть.

Під час вирішення цього хитромудрого рівняння вирішена побудова територіальної оборони здатна збалансувати саму армію, створивши разюче ємний резервуар для мобілізаційного ресурсу й одночасно давши змогу розумно скоротити ЗСУ, зробивши їх по-справжньому високотехнологічними.

Шостий крок. Кардинальне реформування армії.

Сьогодні неможливо підходити до створення і розвитку армії за старими критеріями. І характер загроз, що змінився, і зміна форм та методів ведення воєн, і розвиток нових технологій – усе це потребує зміни підходів до військового будівництва. Збройні сили будь-якої держави перестають бути самостійною організацією – вони

стають ядром сил оборони, які виконують головну функцію, але, утім, інтегровані в загальну структуру військового потенціалу держави. Для реалізації нової військової стратегії необхідна передусім технологічна перевага, особливо, як уже згадували, в управлінні військами. По суті, потрібен перехід до єдиного поля бою. З цього слідує переконання, що для такої війни потрібен обізнаний воїн, який чітко знає своє місце в бойовому порядку.

У підсумку Україна має створити сучасну компактну армію на базі фундаментального переозброєння за високотехнологічними системами.

Сьомий крок. Досягнення технологічної переваги.

На жаль, у держави, яка воює, бракує ресурсів для реалізації такого плану, якщо говорити про великі масштаби. І все це на тлі технологічного виснаження сил оборони, і передусім армії. Це змушує під час оцінювання вітчизняних напрацювань орієнтуватися на певні критерії.

По-перше, поставити на чільне місце ті технології, які здатні вже сьогодні-завтра відповісти на життєві загрози для держави.

По-друге, орієнтуватися на технології, які можуть стати основою асиметричного щита, тобто технології нелінійної дії.

По-третє, віддавати перевагу тим технологіям, які забезпечать порівняно короткі цикли виробництва озброєнь і військової техніки після взяття їх на озброєння ЗСУ.

Для України вкрай необхідно почати готуватися до майбутніх воєн як до воєн майбутнього. І ця підготовка, зазначає В. Горбулін, має трансформуватися в пріоритетні державні програми переозброєння.

Перша держпрограма – вдосконалення системи управління ЗСУ та окремих озброєнь.

Друга держпрограма – розвиток сучасних систем радіоелектронної розвідки (РЕР) та радіоелектронної боротьби (РЕБ).

Третя держпрограма – розвиток державної системи ППО.

Четверта держпрограма – розвиток високоточних засобів ураження.

П'ята держпрограма – розвиток безекіпажних платформ і ударної робототехніки.

В Україні на рубежі 2020-2025 рр. є тільки два шляхи: або стати сильною державою, або зіштовхнутися з реальною небезпекою поглинання, – відзначав В. Горбулін у монографії «Донбас і Крим: ціна повернення».

Література до теми

1. Послання Президента України до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України. URL: <https://www.president.gov.ua/news/poslannya-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-do-verho-64717>
2. Указ Президента України №121/2021. «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України» від 25 березня 2021 року. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661>
3. Кабінет Міністрів розробив Стратегію зовнішньої політики України на період 2021-2024 років для затвердження Радою національної безпеки і оборони (РНБО). URL: <https://ukranews.com/ua/news/781213-kabmin-rozrobiv-strategiyu-zovnishnoyi-polityky-ukrayiny-do-2025-roku>

4. Про Річну національну програму під егідою Комісії Україна – НАТО на 2021 рік. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1892021-38845>
5. Саміт НАТО: Байден, розмови про ПДЧ для України та російська загроза. URL: <https://www.dw.com/uk/samit-nato-baiden-rozmovy-pro-pdch-dlia-ukrainy-ta-rosiiska-zahroza/a-57893970>
6. Закон України «Про особливості державної політики щодо забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях в Донецькій і Луганській областях». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19>
7. Закон України «Про тимчасовий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької і Луганської областей» від 16 вересня 2014 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1680-18> Збірник наукових праць. Випуск I (24), 2020 52
8. Засідання Ради Безпеки ООН від 29 серпня 2014 року. URL: <https://www.unian.ua/politics/956607-zasidannya-radi-bezpeki-onn-translyatsiyu-zaversheno.html>
9. «Нас уже 37 мільйонів: статистика Кабінету міністрів». URL: <https://strana.ua/news/246011-skolko-naselenija-v-ukrajine-v-2019-hodu-pochemu-nas-stalo-menshena-11-millionov.html>
10. Виступ Президента України на загальних дебатах 70-ї сесії Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй. URL: <https://iraq.mfa.gov.ua/news/40500-vistup-prezidenta-ukrajini-na-zagalynih-debatah-70-ji-sesiji-generalnoji-asamblejiorganizaciji-objednanih-nacij>
11. Донбас і Крим: ціна повернення: монографія/ за заг. редакцією В. Горбуліна та інших; К.: НІСД, 2015. с. 128.
12. Горбулін В. Мой путь в зазеркалье. Не только путевые заметки. К.: Брайт Букс. 2019. С. 9-10.

13. В. Горбулін. Как победить Россию в войне будущего. – К: Брайт Букс, 2020. – 256с.
14. Загальні узгоджені висновки Паризького саміту в Нормандському форматі 9 грудня 2019 року / Офіційний сайт Президента України. URL: [https:// www.president.gov.ua/news/zagalni-uzgodzheni-visnovki-parizkogo-samitu-vnormandskomu-58797](https://www.president.gov.ua/news/zagalni-uzgodzheni-visnovki-parizkogo-samitu-vnormandskomu-58797)
15. Комплекс заходів з виконання Мінських угод. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2015/02/12/7058327/>
16. Чим закінчилися переговори в Мінську: документи і заяви сторін. URL: https://dt.ua/POLITICS/chim-zakinchilisya-peregovori-v-minsku-dokumenty-i-zayavistorin-164053_.html
17. Артёмов І. Виклики збройної агресії як каталізатор перезавантаження зовнішньої політики України // Міжнародний науковий вісник: зб.наук.пр./ред.кол. І.Вовканич та ін. Вип.1-2. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2019. С.67.
18. Тодоров І., Тодорова Н. Українські міжрегіональні відмінності в контексті російської агресії проти України в 2014-2015 рр. // Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип. 1 (14). / ред. кол.: І.В. Артёмов (голова) та ін. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2015. 236 с. С. 29-42.
19. Магда Є. «Третій Мінськ іде. Чого чекати на Донбасі» Корреспондент.net. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4031351-tretii-minsk-ide-choho-chekaty-nadonbasi>
20. Власюк О. В., Кононенко С. В. Актуальні аспекти вдосконалення моделі національної безпеки України // Стратегічна панорама: щоквартальний науково-практичний журнал / за заг. ред. Горбуліна В.П. Київ, 2017, Вип. 1. С.17-23.
21. Декларація саміту «нормандської четвірки»: повний текст. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2019/12/10/7104049/>

22. Розвідка Міноборони визначила чотири ймовірні сценарії подальшої агресії Росії. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30105646.html>
23. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>

Інформаційні ресурси

1. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <http://rada.gov.ua/>.
2. «Дзеркало тижня. Україна». URL: <http://dt.ua/>.
3. «Європейська правда». URL: <https://www.eurointegration.com.ua/>
4. «Українська правда». URL: <http://www.pravda.com.ua/rus/>.
5. Центр Разумкова. URL: <http://razumkov.org.ua/ukr/journal.php>.
6. Науковий журнал «Стратегічна панорама». URL: <http://www.niss.gov.ua/catalogue>

2.4. Ядерне роззброєння і Будапештський меморандум: ціна для України

План

1. *Складність проблематики ядерного роззброєння України.*
2. *Будапештський меморандум і його значення для України.*
3. *Відновлення ядерного потенціалу України: за і проти.*

В історії незалежної Української держави є чимало проблемних питань становлення і розвитку. Одним із таких питань, що активно обговорюється як в Україні, так і за її межами, є проблема ядерного роззброєння та ліквідації у 1994 році ядерного арсеналу, який за своїми показниками вважався третім у світі після США та Росії.

Проблематика дієвості Будапештського меморандуму в частині гарантій безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї загострилася після анексії Криму та війни на сході України.

Значний внесок у розроблення зазначеної тематики зробив В.П. Горбулін³². Він навів детальний перелік аргументів, що спонукали Україну відмовитись від надпотужного ядерного потенціалу.³³

Враховуючи поточну ситуацію в Україні після анексії Криму та війни на Донбасі, гостроту проблематики

³² Донбас і Крим: ціна повернення : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна, О. С. Власюка, Е. М. Лібанової, О. М. Ляшенко. – К. : НІСД, 2015. – 474 с.; Мой путь в зеркальце: не только путевые заметки. В. Горбулин. – К.: Брайт Букс. 2019. 250 с.; В. Горбулин. Как победить Россию в войне будущего. – К.: Брайт-Букс. 2020. 256 с.

³³ Матеріал «Ядерне роззброєння України» подано у розділі «Додатки».

ядерного роззброєння та бездіяльність підписантів Будапештського меморандуму – США, Великої Британії та Росії – наведемо різні оцінки і бачення проблеми. Це дозволить зіставити позиції політиків, державних діячів, представників політичних партій, щоб зрозуміти складнощі реалізації сучасних пріоритетів зовнішньої політики України.

Коротка історія проблематики. Протягом 1992-1993 року розпочалася робота щодо пошуку домовленостей та гарантій безпеки у разі ядерного роззброєння України. В лютому 1993 року РФ надіслала «Заяви про гарантії безпеки», де були задекларовані загальні формулювання гарантій територіальної цілісності, суверенітету, та наміри вирішувати все лише шляхом переговорів. Свої проекти «надання гарантій безпеки Україні» у травні 1993 року надіслали МЗС Франції та Китаю. З ініціатииви Вашингтона в Києві була проведена серія тристоронніх зустрічей.

Відзначимо, що тактичну ядерну зброю було вивезено з України до Росії вже 1992 року, про що президент дізнався з преси. Наступними роками знищенню або конверсії підлягало 220 одиниць стратегічних носіїв, серед яких було 176 розгорнутих міжконтинентальних балістичних ракет. Із них рідкопаливних SS-19 – 130 одиниць, твердопаливних SS-24 – 46 одиниць; загальна кількість ядерних боеголовок – 1240. Останні стратегічні боеприпаси поїхали до Росії 31 травня 1996 року. (Уран після їх переробки використовувався в паливних збірках для АЕС, що їх уряд України отримував від Росії безплатно, а потім продавав нашим атомним електростанціям).

Україна відмовилася від 44 важких бомбардувальників – Ту-95 МС (25 одиниць) і Ту-60 (19 красенів). Літаки

були оснащені ядерними крилатими ракетами повітряного базування великої дальності, кількість яких перевищувала 1 тис. одиниць. Остання шахтно-пускова установка ракет SS-24 була підірвана в жовтні 2001 року.

Процес передачі Україною РФ стратегічних ядерних боєприпасів завершився 31 травня 1996 року, і тільки 30 жовтня 2001-го біля міста Первомайськ (Миколаївська область) було знищено останню ракету.

За даними колишнього керівника МЗС України Анатолія Зленка і оцінками американських експертів, на паритетне стримування загрози Сполученим Штатам, яка йшла від ядерного арсеналу, дислокованого на території України, Пентагон щороку витрачав понад 10 млрд. дол. Тепер Америка спить спокійно. А ось Павлоград – не дуже, бо там досі зберігаються розібрані ракети і високо-токсичне пальне.

Після ліквідації ядерного арсеналу Україна отримала гарантії безпеки від США, Великобританії та Росії, які були прописані у Меморандумі в Будапешті. Згідно з умовами Будапештського меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, Україна не тільки відмовлялася від ядерних озброєнь, які перебували на її території, але і виключала для себе використання стратегічних ракет-носіїв, хоча про засоби доставки в Меморандумі навіть не згадується. Єдиним міжнародним документом, який зобов'язував Україну забезпечити синхронне знищення ядерних боєголовок і засобів їх доставляння, був Лісабонський протокол до Договору про стратегічні наступальні озброєння (СНО-1) 1992 року.

Будапештський меморандум було підписано 5 грудня 1994 року. Згідно з документом, країни-підписанти –

Великобританія, Росія і США – зобов'язалися бути гарантами незалежності, суверенітету і кордонів України, а також утримуватися від застосування будь-якої зброї проти України, не тільки ядерної. Крім того, підписанти обіцяли не чинити на Київ економічного тиску. В обмін Україна відмовилася від свого ядерного статусу. Під меморандумом поставили свої підписи тодішні президент України Леонід Кучма, президент РФ Борис Єльцин, президент США Білл Клінтон і прем'єр Великобританії Джон Мейджор.

Росія у 2014 році порушила умови меморандуму, анексувавши Крим і почавши збройну агресію на Донбасі.

Основні положення Будапештського меморандуму такі:

- Російська Федерація, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії і Сполучені Штати Америки підтверджують їх зобов'язання утримуватися від загрози силою чи її використання проти територіальної цілісності чи політичної незалежності України, і що ніяка їхня зброя ніколи не буде використовуватися проти України, крім цілей самооборони або будь-яким іншим чином згідно зі Статутом Організації Об'єднаних Націй.
- Російська Федерація, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії і Сполучені Штати Америки підтверджують Україні їх зобов'язання згідно з принципами Заключного акта НБСЄ утримуватись від економічного тиску, спрямованого на те, щоб підкорити своїм власним інтересам здійснення Україною прав, прита-

манних її суверенітету, і таким чином отримати будь-які переваги.

- Російська Федерація, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії і Сполучені Штати Америки підтверджують їх зобов'язання домагатися негайних дій з боку Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй з метою надання допомоги Україні як державі-учасниці Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, що не володіє ядерною зброєю, в разі, якщо Україна стане жертвою акту агресії або об'єктом погрози агресією з використанням ядерної зброї.
- Російська Федерація, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії і Сполучені Штати Америки підтверджують щодо України їх зобов'язання не застосовувати ядерну зброю проти будь-якої держави-учасниці Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, що не володіє ядерною зброєю, крім випадку нападу на них самих, їхні території чи їхні підопічні території, їхні збройні сили або на їхніх союзників з боку такої держави спільно або в союзі з державою, яка володіє ядерною зброєю.
- Україна, Російська Федерація, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії і Сполучені Штати Америки будуть проводити консультації у разі виникнення ситуації, внаслідок якої постає питання стосовно цих зобов'язань.

Думки щодо значення і ціни Будапештського меморандуму для України дуже неоднозначні. Наведемо лише деякі з них.

Леонід Кравчук, перший Президент України:

Україні загрожували санкції і блокада з боку світової спільноти, якби країна відмовилася підписати Будапештський меморандум.

За словами Леоніда Кравчука, головними на переговорах були представники США – тодішні президент Білл Клінтон і віцепрезидент Альберт Гор.

«Я зустрічався і з тим, і з тим. Вони заявляли, що Україна повинна скласти ядерну зброю. Чому? Тому що цю зброю на нашу територію поставив Радянський Союз. Це перше. Друге: Україна не мала змоги замінити ядерні боеголовки. Їх виготовили в Росії. Термін безпеки закінчувався у 1998 році, і після цього вони ставали небезпечними. Ми не мали не те що досвіду, а можливості розчленувати боеголовку. Щоби не сталося біди, ми повинні були все це вивезти, і Америка знала про це. Третє: всі без винятку ракети, які стояли в Україні, були спрямовані на США», – зазначив він.

Л. Кравчук додав, що представники США вимагали від України відмовитися від ядерної зброї. За його словами, Європа підтримала Сполучені Штати в цьому питанні. Україна могла відмовитися підписувати меморандум, але тоді опинилася б в ізоляції.

«Виходу не було. Я б підписав Будапештський меморандум так само, як і [екс-президент Леонід] Кучма. Він не міг не підписати. Єдине, що я б додав – механізм застосування меморандуму. Там все правильно написано. Тільки немає головного – як його застосувати, виконувати».

Кравчук вважає, що під час підписання Будапештського меморандуму з Україною вчинили «недостатньо коректно». Про це в інтерв'ю одному з телеканалів він заявив 5 грудня 2014 року:

«Я думаю, що з Україною вчинили тоді недостатньо ввічливо і недостатньо коректно. Україна – одна з перших країн в історії світу – відмовилася від ядерної зброї, третьої за силою ядерною, та замість цього вона не отримала головного, як було записано: гарантій безпеки і територіальної цілісності. Такого, на жаль, жодна з держав-підписантів не дотримується. Більш того, Росія замість того, щоб оберігати Україну, по суті, почала агресію проти неї, анексувавши Крим».

Утім, негативну оцінку діям першого президента України дають окремі політичні оглядачі, вважаючи, що Кравчук здав ядерну зброю в обмін на папірчик, який називається Будапештським меморандумом, документом, не вартим навіть паперу, на якому складений. Вони ставлять запитання: чи готовий Кравчук нести бодай політичну відповідальність за зроблену помилку в алгоритмі розвитку України, яка в підсумку призвела до втрати частини українських територій та до війни на Донбасі.

Зате перший президент дав пораду главі держави Володимирі Зеленському перед переговорами в нормандському форматі в ефірі одного з національних телеканалів:

«Головне тут – мужність, воля і сміливість заявити про ці інтереси. Україна зробила кроки, які від неї хотіли. Подивимося, що вони (лідери нормандської четвірки) скажуть, і в першу чергу Путін», – сказав Кравчук.

За його словами, Зеленському на переговорах слід «захищати Україну». «Це не просто слова. Наприклад, необхідно сказати відверто і щиро правду – нас обдурили з Будапештським меморандумом».

Леонід Кучма, експрезидент України, назвав підписання Будапештського меморандуму однією з головних помилок за роки незалежності.

Про це він заявив в інтерв'ю: «...Ми відмовилися від ядерної зброї та підписали Будапештський меморандум без справжніх гарантій безпеки від усіх великих держав. Ми (і я, і попередня влада, яка й розробляла цей документ) виявилися не готовими до того, що у світовій політиці такого рівня обіцянки можуть бути порожніми, що можливі такі лицемірство та цинізм»³⁴.

Стівен Пайфер – колишній посол США в Україні (1998-2000 рр.), нині один з головних американських експертів щодо України, визнав, що президент Кучма, який поставив свій підпис на цьому документі у 1994 році, а також президент Кравчук, за якого тривала підготовка Меморандуму до підписання, навряд чи дали би на нього згоду, якби припустили порушення документа Росією.

«Можна сперечатися, чи не було з боку США та України недооцінки Росії і не передбачення дій Путіна. І якби у 1993-1994 роках Кравчук та Кучма могли передбачити події 2014 року, вони мабуть не погодилися би на підписання Будапешта», – заявив дипломат.

Він також наголосив, що Будапештський меморандум не містив жодних безпекових гарантій, і США дуже чітко дали це зрозуміти українській владі у 1994 році. Натомість документ містив лише безпекові запевнення – обіцянку не нападати.

Чи може Україна нині почуватися обуреною та обдуреною?

Звісно ж, так. І Пайфер прямо це визнає: «Як частину домовленості про здачу ядерної зброї Україна розрахо-

³⁴ Сайт «Радіо Свобода». Кучма назвав підписання Будапештського меморандуму помилкою. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2523405-kucma-nazvav-tri-najbilsj-pomilki-za-roki-nezaleznosti.html>

увала отримати безпекові гарантії і від Росії, і від США. Та ні команда президента Буша, ні Клінтона (президент США 1993–2001 рр.) не були готові надавати такі гарантії. Врешті-решт, українська влада погодилася на формат «безпекових запевнень» (а не гарантій), усвідомлюючи, що американське військо не буде долучене, якщо Росія порушить свої зобов'язання за Будапештом»³⁵.

Мелінда Сіммонс – посол Великобританії в Україні (з 2019 року), вважає Мінський процес більш ефективним, ніж переговори у будапештському форматі. Про це вона сказала в інтерв'ю РБК-Україна³⁶.

Будапештський меморандум передбачав відсутність агресії щодо України та звернення до Ради Безпеки ООН, якщо виникнуть якісь питання, пов'язані з безпекою України. Британія зверталася до Ради Безпеки ООН у зв'язку з російською агресією. За словами Сіммонс, Британія завжди була готова брати участь у зустрічах у будапештському форматі, хоча цього не хотіла Росія.

«Можна проводити зустрічі, але крісло представника РФ завжди буде залишатися порожнім. Я не впевнена, що це допоможе. Проводити зустрічі тільки для того, щоб в черговий раз показати, що Росія не з'явилася? Але це вже відбувається на інших майданчиках. Навіщо повторювати?», – вважає посол Великобританії.

Сіммонс також заявила, що бачить потенціал для співпраці на різних майданчиках: Франція і Німеччина всередині нормандського формату, Британія і США –

³⁵ Сайт «Європейська правда». Якби Кучма передбачив 2014, то не підписав би Будапештський меморандум – экс-посол США. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/06/19/7083325/>

³⁶ Сайт «РБК-Україна». Посол Британії оцінила перспективи будапештського формату. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/posol-britanii-otsenila-perspektivy-budapeshtskogo-1593494538.html>

зовні, «намагаючись бути свого роду містком і допомагаючи в реінтеграції».

Павло Клімкін – колишній очільник МЗС України, наголосив, що «...коли в 1990-х роках Україна добровільно знищила третій за розмірами ядерний арсенал у світі, ми були переконані у верховенстві таких міжнародних принципів, як недоторканність міжнародних кордонів, а також територіальна цілісність і суверенітет».

За його словами, Україна все ще високо цінує ці принципи. «Але ми усвідомили, що вони не є сакральними для всіх. Ми були надто наївними», – зазначив Клімкін. Він також акцентував, що зараз це лише заохочуватиме режими, які прагнуть посилити свій ядерний потенціал та безумовно матиме вплив на глобальну архітектуру нерозповсюдження³⁷.

Сергій Сидоренко – редактор «Європейської правди»:

Понад 20 років тому, коли тривали переговори щодо БМ, Україна була надто слабкою і надто недосвідченою. В результаті вчисту програла «дипломатичну битву» і підписала геть не вигідний для себе документ. А далі – так і не змогла переконати Захід, що БМ у його нинішньому вигляді загрожує не лише нам, а й усьому світові.

А що стосується ядерної України – на жаль чи на щастя, але цей потяг пішов. У 1994 році, ймовірно, ще можна було зберегти ядерний статус. Але відновити його зараз, не ставши країною-вигнанцем, неможливо.

І це також варто усвідомлювати.

³⁷ Сайт «Європейська правда». Клімкін в ООН про Будапештський меморандум: Ми були надто наївними. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2017/09/22/7071345/>

Сергій Лавров – глава МЗС Росії:

Будапештські гарантії передбачають лише зобов'язання ядерних держав не застосовувати ядерну зброю до держави, якій такі гарантії даються.

Володимир Горбулін – академік, радник президентів України:

Сьогодні повертатися до ситуації підписання Будапештського меморандуму – на це не підуть ані США, ані Англія. Ми лише втратимо союзників у тих справах, які нам потрібно вирішувати кожного дня... Україна не має технічної можливості відновити свій ядерний потенціал.

Сьогодні в Україні практично немає промислової бази для того, щоб серйозно зайнятися відтворенням ядерних бойових блоків.

Країни-підписанти Будапештського меморандуму зобов'язалися утримуватися від загрози силою чи її використання проти територіальної цілісності. **Володіння ядерною зброєю не додало б Україні зовнішньої безпеки.**

В результаті застосування гарантантами безпеки по Будапештському меморандуму «прагматичного підходу» до міжнародної безпеки виникає питання, чи може вважатися Закон України «Про приєднання України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ)» таким, що вступив у силу.

В. Горбулін нагадує, що п. 6 Закону України «Про приєднання України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї» від 1 липня 1968 р. визначає, що «Закон набуває чинності після надання Україні ядерними державами гарантій безпеки, оформлених шляхом підписання відповідного міжнародно-правового документа».

Отут і далось взнаки різне розуміння принципів міжнародного права (як і відмінність теорії від прак-

тики їх застосування). Через два десятиліття після підписання Будапештського меморандуму гаранті безпеки України продемонстрували домінанту саме прагматичного підходу до міжнародної безпеки.

В. Горбулін пропонує гіпотетично уявити ситуацію: якби ми зараз мали ядерну зброю – чи посилило б це нашу зовнішню безпеку? Відповідь, на жаль, однозначно негативна, і пов'язано це, зокрема, з культурою управління державою.

По-перше – і, взагалі-то, лише цього вже достатньо, – наслідки того, що ядерна зброя могла опинитися в руках терористів, перекреслюють будь-які військово-політичні переваги від володіння такою зброєю. А весь перебіг подій у 2014 р. показує, що така зброя цілком могла потрапити до терористів, хоч би де вона зберігалася на території України.

По-друге, хоча ядерна зброя і є зброєю стримування, однак стримуючим фактором вона стає лише тоді, коли при заздальгідь визначених умовах може і має бути застосована. Навіть якби ми й залишили собі тактичну ядерну зброю і змогли підтримувати її в дієздатному стані, її використання проти такого агресора, як Росія, сприймалося б украй неоднозначно. Крім того, застосування зброї, з урахуванням різниці масштабів військових зусиль і прогнотованих наслідків для країни, вимагає відповідальності еліти, розуміння й готовності суспільства до катастрофічних, якщо навіть не апокаліптичних, наслідків.

Тому й спроба відновлення Україною статусу держави, яка володіє ядерною зброєю, не додасть нам зовнішньої безпеки як такої.

Про те, що ми зараз повинні створити ядерну зброю, можуть говорити лише провокатори і неукі, зазначив

політик. Сьогодні в Україні, на його думку, «немає ніякого майданчика для переговорів, окрім Мінська. Хоча ті переговори, які є, – порожні. Але це все ж таки майданчик».

Детальніше про це – у Додатку 1.

Література до теми

1. Послання Президента України до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України. URL: <https://www.president.gov.ua/news/poslannya-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-do-verho-64717>
2. Указ Президента України №121/2021. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661>
3. Кабінет Міністрів розробив Стратегію зовнішньої політики України на період 2021-2024 років для затвердження Радою національної безпеки і оборони (РНБО). URL: <https://ukranews.com/ua/news/781213-kabmin-rozrobiv-strategiyu-zovnishnoyi-polityky-ukrayiny-do-2025-roku>
4. Про Річну національну програму під егідою Комісії Україна – НАТО на 2021 рік. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1892021-38845>
5. Донбас і Крим: ціна повернення : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна, О. С. Власюка, Е. М. Лібанової, О. М. Ляшенко. – К. : НІСД, 2015. – 474 с.
6. Мой путь в зазеркалье: не только путевые заметки. В. П. Горбулин. – К.: Брайт Букс. 2019. 250 с.
7. В. Горбулин. Как победить Россию в войне будущего. – К.: Брайт-Букс. 2020. 256 с.

8. Артёмов І. Виклики збройної агресії як каталізатор перезавантаження зовнішньої політики України // Міжнародний науковий вісник: зб. наук. пр. / ред. кол. І. І. Вовканич (голова) та ін. – Ужгород : ДВНЗ «УжНУ», 2019. – Вип. 1-2 (19-20). – С. 67–82.
9. Мойсюк В. Ядерне роззброєння України: чи була альтернатива? // Геополітика України: історія і сучасність: зб. наук. пр. / ред. кол.: І. В. Артёмов (голов. ред.) та ін. – Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2019. – Вип. 1 (22). – С. 138-152. – с. 148-152.
10. Вовканич І., Тодоров І. Агресія Росії проти України: виклики демократичним цінностям // Геополітика України: історія і сучасність: зб. наук. пр. / ред. кол.: І. В. Артёмов (голов. ред.) та ін. – Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2020. – Вип. 1 (24). – С. 7-17.
11. Артёмов І., Черевко І. Українсько-російські відносини 1992-2020 рр.: зовнішньополітичний аспект // Геополітика України: історія і сучасність: зб. наук. пр. / ред. кол.: І. В. Артёмов (голов. ред.) та ін. – Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2020. – Вип. 1 (24). – С. 27-40.
12. Сайт «Радіо Свобода». Кучма назвав підписання Будапештського меморандуму помилкою. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/2523405-kucma-nazvav-trinajbilsj-pomilki-za-roki-nezaleznosti.html>
13. Сайт «Європейська правда». Якби Кучма передбачив 2014, то не підписав би Будапештський меморандум – експосол США. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/06/19/7083325/>
14. Сайт «РБК-Україна». Посол Британії оцінила перспективи будапештського формату. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/posol-britanii-otsenila-perspektivy-budapeshtskogo-1593494538.html>

15. Сайт «Європейська правда». Клімкін в ООН про Будапештський меморандум: Ми були надто наївними. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2017/09/22/7071345/>

Інформаційні ресурси

1. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <http://rada.gov.ua/>.
2. «Дзеркало тижня. Україна». URL: <http://dt.ua/>.
3. Європейська правда. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/>
4. «Украинская правда». URL: <http://www.pravda.com.ua/rus/>.
5. Центр Разумкова. URL: <http://razumkov.org.ua/ukr/journal.php>.
6. Науковий журнал «Стратегічна панорама». URL: <http://www.niss.gov.ua/catalogue/5/>

Розділ III

ЄВРОПЕЙСЬКА ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНА ІНТЕГРАЦІЯ – СТРАТЕГІЧНИЙ ПРІОРИТЕТ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

3.1. Європейська інтеграція – стратегічний зовнішньополітичний пріоритет України

План

- 1. Етапи становлення ЄС.*
- 2. Об'єктивні передумови євроінтеграції України та нормативні аспекти співпраці.*
- 3. Етапи євроінтеграційного поступу.*
- 4. Угода про асоціацію України з ЄС та її інтеграційний потенціал.*

Після закінчення Другої світової війни, яка забрала життя 50 млн. чоловік, розпочався етап відбудови зруйнованої промисловості міст, інфраструктури в більшості країн Західної Європи. Активізувалось виробництво товарів. Гостро постало питання розширення національних ринків, координації і планування виробництва як у промисловості, так і сільському господарстві.

Інтенсивна капіталістична економіка вимагала інтеграції виробництва з капіталом. Тому розпочата в 50-ті роки економічна інтеграція “відкрила шлюзи”

для накопиченого потенціалу виробництва і торгівлі в Європі.

Створення військового пакту країн-учасниць Варшавського договору у відповідь на організацію НАТО стало стимулюючим фактором на шляху інтеграції ряду країн Західної Європи у Європейський Союз.

Важливим етапом євроінтеграції країн Західної Європи є період з 1946 по 1953 роки. Початок промислового відродження Європи збігся з активізацією інтеграційних ідей, з якими виступили лідери ряду європейських країн.

19 вересня 1946 р. у виступі У.Черчилля в Цюріхському університеті були сформульовані дві ідеї, які пізніше лягли в основу інтеграції Європи, а саме:

- 1. Відродження європейської сім'ї в рамках Сполучених Штатів Європи для забезпечення миру, стабільності, безпеки і свободи.**
- 2. Примирення і налагодження партнерства між Німеччиною і Францією.**

7-11 травня 1948 р. в Гаазі під головуванням У. Черчилля відбувся Конгрес громадських діячів, які виступили за об'єднання Європи. Різні організації – учасники Гаазького конгресу – об'єднались у **Європейський Рух.**

5 червня 1947 р. державний секретар США Джордж Маршалл звернувся з пропозицією надання допомоги з боку США у післявоєнному відродженні країн Європи. Його звернення було **підтримано 16 європейськими державами.** **16 квітня 1948 р.** в рамках “Плана Маршалла” була створена **Організація Європейського економічного співтовариства (ОЄЕС),** а **15 вересня 1950р.** – **Європейський платіжний Союз.** Ці об'єднання стали дієвими інструментами нормалізації зовнішньої торгівлі та взаємних розрахунків між країнами Західної Європи.

1 січня 1948 р. підписано Угоду про створення **Бенілюкса – митного союзу Бельгії, Нідерландів, Люксембурга**, а **17 березня 1948 р.** в Брюсселі був підписаний пакт про створення **Оборонного Західного союзу** у складі Великобританії, Франції та країн Бенілюкса.

1949 р. став роком створення **Організації Північноатлантичного альянсу НАТО** (військово-політичного блоку, спрямованого проти СРСР).

Важливою віхою у розвитку реальної євроінтеграції стала Угода про створення **Європейського співтовариства вугілля і сталі**. **9 травня 1950 р.** міністр закордонних справ Франції **Роберт Шуман**, розвиваючи думку Черчилля про необхідність франко-німецького примирення, запропонував “поставити усе виробництво вугілля і сталі” у Франції та Німеччині під контроль спільного вищого органу в рамках організації, яка буде відкрита для участі інших країн Європи. Уряди ФРН, Італії, Бельгії, Нідерландів і Люксембурга в той же час заявили про свою підтримку пропозиції Шумана. На підставі цього і була підписана **Угода про створення Європейського співтовариства вугілля та сталі**, яка набрала чинності **23 липня 1953 р.** після підписання в Парижі.

Важливою передумовою поглиблення і розширення євроінтеграції країн Західної Європи стало **заснування Європейської агенції з атомної енергетики (Євратом)**. *Ініціатором активізації євроінтеграційних процесів виступив Жан Моне.*

Ідеї Ж. Моне були втілені у заснуванні **ЄЕС і Євратому**. **25 березня 1957 р.** в Римі Франція, Бельгія, Нідерланди й Люксембург підписали два договори про заснування **Європейського економічного співтовариства і Європейського співтовариства з атомної енергії**.

В цих угодах викладено правову та інституційну основу європейської інтеграції. Цілі економічної інтеграції передбачали: гармонійний розвиток економічної діяльності; безперервний збалансований ріст промислової продукції; забезпечення стабільності громадського життя; прискорене підвищення рівня життя.

Для досягнення у встановлених Римським договором цілей були вибрані два головні заходи: створення спільного ринку та координація економічної політики держав-членів ЄС.

Наступним важливим етапом євроінтеграції став Договір про об'єднання, який започаткував **єдину Раду та єдину Комісію Європейського співтовариства**. Він був підписаний 8 квітня 1965 р. і вступив у силу 1 червня 1967 р. Це дозволило прискорити створення митного союзу 1 липня 1968 р.

Договором 22 січня 1972 р. було затверджено прийняття Великобританії, Ірландії, Норвегії і Данії (але Норвегія на референдумі 1973 р. набрала лише 48% бажуючих інтегруватись).

Найбільш знаковою подією в контексті євроінтеграції стало підписання Договору про Європейський Союз (Маастрихтський договір), який вступив у силу 1 листопада 1993 р. Він задекларував головні напрями співпраці членів ЄС:

- рух від єдиного внутрішнього ринку до повної економічної і валютної інтеграції;
- надання економічній інтеграції соціального виміру на основі загальної соціальної політики;
- ведення спільної зовнішньої і внутрішньої політики.

Поряд з цим ситуація вимагала коректив, доповнень та змін до попередньо укладених договорів. Саме тому

Амстердамський договір (1997-1999) вніс суттєві зміни до попередніх основоположних договорів. Він закріпив зобов'язання держав-членів ЄС щодо:

- суворого виконання прав людини;
- введення простору свободи, безпеки і справедливості;
- включення в механізм першої опори ЄС механізму Шенгенської угоди.

29 березня 2000 р. у Ніцці (Франція) був підписаний новий Ніццький договір, за яким:

- а) встановлювались кількість і склад інститутів ЄС;
- б) упорядковувалась система розподілу голосів у Раді та інше.

Договір вступив у силу лише в 2003 р.

24-25 жовтня 2002 р. в Брюсселі відбулось засідання Європейської Ради, де були кінцево визначені терміни розширення ЄС і претенденти.

Як відомо, 10 країн стали новими членами Євросоюзу в травні 2004 р.: Естонія, Кіпр, Латвія, Литва, Мальта, Польща, Словаччина, Словенія, Угорщина, Чехія. А 1 січня 2007 р. в «сім'ю» Євросоюзу влились Болгарія і Румунія. Пізніше, 1 липня 2013 р. відбулося приєднання до ЄС Хорватії.

Після останніх двох розширень ЄС (2004 р., 2007 р.) зона його впливу вперше наблизилась до західних кордонів України. Змінився ландшафт Європи по кордонах. *Внаслідок цього Україна опинилася за штучно створеними розподільчими лініями на Європейському континенті.* В той же час розширення ЄС і виникнення спільного українсько-євросоюзівського кордону об'єктивно зумовили для України сприятливу ситуацію, відкриваючи для неї додаткові інтеграційні можливості, враховуючи її

геополітичне розташування і наявність транскордонних газових, транспортних, енергетичних артерій: *газопроводи* “Прогрес”, “Уренгой–Помари–Ужгород”, *нафтопровід* “Дружба”, *енергосистема* “Мир”, 3-й та 5-й міжнародний Критський автотранспортні коридори, розгалужену прикордонну залізничну мережу та інше.

Правовою основою відносин між Україною та ЄС є Угода про партнерство та співробітництво (УПС) від 16 червня 1994 р. Угода була ратифікована Верховною Радою України 10 листопада 1994 р. і набула чинності 1 березня 1998 р. після її ратифікації 15 державами-членами ЄС.

11 червня 1998 р. Президент України затвердив **Стратегію інтеграції України до Європейського Союзу, а 14 вересня 2000 р. – Програму інтеграції України до ЄС, яка є головним інструментом підготовки нашої держави до інтеграції з Євросоюзом.** Вона реалізується на основі щорічних планів дій.

Згідно з Указом Президента України у 2002 р. **утворено Державну раду з питань європейської і євроатлантичної інтеграції, яку очолює Президент України.**

Підтвердженням незмінності стратегічного курсу України на європейську інтеграцію стало Послання Президента України до Верховної Ради України **“Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки” (травень 2002 р.).** У ньому визначено стратегію економічного та соціального розвитку України на наступне десятиріччя, практична реалізація до 2011 р. завдань, пов’язаних із створенням внутрішніх передумов для набуття Україною повноправного членства в ЄС.

Важливе значення для розвитку двостороннього співробітництва мав **Копенгагенський саміт Україна – ЄС (липень 2002 р.)**. Він підтвердив взаємну зацікавленість сторін у посиленні співпраці у галузі юстиції та внутрішніх справ. ЄС привітав зусилля України, спрямовані на розвиток системи ефективного і комплексного управління кордоном по всьому його периметру. Важливим підсумком саміту стало рішення про підготовку **Спільної доповіді про стан виконання УПС**.

У червні 2002 р. Верховна Рада ухвалила **Звернення до Європейського парламенту та парламентів держав-членів ЄС, в якому закликала їх підтримати євроінтеграційний курс України**.

А за результатами парламентських слухань, які відбулися 20 листопада 2002р., Верховна Рада України ухвалила постанову **“Про рекомендації парламентських слухань про взаємовідносини та співробітництво України з Європейським Союзом”**.

Надзвичайно насиченим для руху до європейської інтеграції України видався 2003 рік. 11 березня ц.р. Європейська Комісія оприлюднила нову концепцію відносин з новими сусідами **«Ширша Європа – Сусідство: новий вимір відносин з нашими східними та південними сусідами»**. Метою цієї концепції, за визначенням Європейської Комісії, є утворення зони процвітання та добросусідства – кола друзів, з якими вона матиме тісні мирні стосунки та буде співпрацювати.

Стимулюючими факторами на шляху євроінтеграції України визначили певні об’єктивні фактори, які набули актуальності після «великого розширення ЄС» 2004-2007 рр. Найбільш актуальні з них такі:

1. Безпосереднє сусідство України з ЄС об'єктивно посилить його вплив на нашу країну, адже Євросоюз зацікавлений у забезпеченні миру і стабільності поблизу своїх кордонів.

2. Наближення ЄС до українських кордонів на фоні розвитку Спільної європейської політики безпеки і оборони дозволить Україні взяти активнішу участь у зміцненні безпеки на континенті.

3. Безпосереднє сусідство з ЄС сприятиме активнішому запровадженню в Україні європейських норм і стандартів у всіх сферах життєдіяльності. Увійшовши до Євросоюзу, сусідні країни будуватимуть відносини з нашою державою на основі норм і правил ЄС та орієнтуючись на Спільну стратегію ЄС щодо України.

В історії безпосередніх відносин України з Європейським Союзом можна виділити такі етапи³⁸.

Перший етап – 1991-1994 рр. – період ініціативно-динамічних зовнішньополітичних зусиль з боку України щодо налагодження співробітництва з Європейським Союзом і байдужості та нейтральної пасивності з боку ЄС. По суті, єдиною знаковою подією того періоду було те, що 14 червня 1994 р. Україна першою серед пострадянських країн підписала Угоду про партнерство і співробітництво з Європейськими Співтовариствами, яка заклала правові основи для поступової інтеграції України до європейських структур. Щоправда, ця угода, яка набула чинності 1 березня 1998 р. і була розрахована на 10 років, не передбачала євроінтеграційних перспектив у вигляді членства України в ЄС.

³⁸ Віднянський С.В. Україна – Європейський Союз: основні етапи і проблеми співпраці // Україна в історії Європи XIX — початку XXI ст.: історичні нариси / за ред. С. В. Віднянського. НАН України. Інститут історії України. К.: Інститут історії України, 2020. С. 625-672.

Другий етап – 1995-1999 рр. – період започаткування постійного партнерського діалогу між Україною і ЄС, проголошення і закріплення євроінтеграційного курсу України. Зокрема, у листопаді 1995 р. Україна стала повноправним членом Ради Європи, а вже в січні 1996 р. Президент України Л. Кучма у своєму першому виступі на засіданні РЄ вперше заявив про наміри України стати повноправним членом Європейського Союзу.

Тоді на хвилі українського європейського романтизму здавалось, що Україна не набагато відстане від інших країн Центральної Європи в просуванні до асоційованого та повноправного членства в ЄС. Тому вже на другому саміті Україна-ЄС у Відні в жовтні 1998 р. українська сторона запропонувала розпочати переговори про надання Україні статусу асоційованого члена. Це змусило ЄС погодитися на розробку перспективної стратегії відносин з Україною, і 10 грудня 1999 р. на Гельсінській сесії Ради Європейського Союзу було схвалено **Спільну стратегію ЄС щодо України**, пріоритетами якої були: допомога в реформах, стимулювання демократії, зміцнення правової держави, інтеграція України у європейський соціально-економічний простір тощо. 14 квітня 2000 р. Указом Президента України було затверджено детальну **Програму інтеграції України до ЄС**, відповідно до якої український уряд почав розробляти щорічні **Плани дій щодо її реалізації**.

Третій етап у взаємовідносинах України і ЄС – 2000- 2004 рр. – т. зв. “смутий час”, коли, з одного боку, Президентом України Л. Кучмою були зроблені нові організаційно-законодавчі кроки щодо розвитку євроінтеграційного стратегічного зовнішньополітичного курсу, а з іншого – посилились авторитарні тенденції його прав-

ління і залежність (переважно негативна) зовнішньої політики України від серйозних внутрішньополітичних випробувань (корупція, тіньова економіка, придушення свободи слова – т. зв. справа Гонгадзе тощо), що викликало розчарування з боку західних партнерів.

Звичайно, Євросоюз не міг не реагувати на таку активність України у євроінтеграційному напрямі, і в березні 2003 р. **оприлюднив нову Спільну стратегію ЄС щодо України, так звану Стратегію “спеціального сусідства”.**

На сьомому саміті Україна–ЄС, що відбувся у жовтні 2003 р. в Ялті, Євросоюз запропонував Україні свій План дій, розрахований на 3-5 років, в якому містилися переважно вимоги до України і знову не передбачалося очікуваного надання їй статусу асоційованого членства в ЄС у разі його виконання.

Четвертим етапом були 2005-2013 рр. – т. зв. “переговорний період”, який, незважаючи на насиченість подіями у відносинах України з Європейським Союзом, можна назвати **“часом нереалізованих можливостей”,** адже наближення нашої держави до ЄС переважно тільки декларувалося й імітувалося, а реальних результатів практично не було, і не в останню чергу через занадто «обережну» позицію Євросоюзу.

Угода про асоціацію між Україною та ЄС

У березні 2007 р. було започатковано переговорний процес щодо Нової посиленої угоди (НПУ) (на заміну УПС, термін дії якої спливав). Позиція української сторони полягала в тому, щоб нова Угода не стала лише посиленою УПС та надавала можливість Україні зробити перехід від партнерства і співробітництва з ЄС до відносин політичної асоціації та економічної інтеграції.

Така Угода мала містити нові механізми та інструменти співробітництва, а також закласти ефективні механізми координування дій сторін та контролю за їх виконанням.

Угода про асоціацію передбачала взаємовідносини сторін за чотирма основними напрямками:

- **політичний діалог та зовнішня політика і політика безпеки;**
- **питання юстиції, свободи і безпеки;**
- **економічне та секторальне співробітництво;**
- **створення глибокої та повномасштабної зони вільної торгівлі.**

Згідно із Спільною заявою за результатами 13-го саміту Україна – ЄС, що відбувся 4 грудня 2009 р., лідери України та ЄС відзначили значне просування у переговорному процесі щодо Угоди про асоціацію. Сторонам вдалося попередньо завершити роботу над усіма 31 главами секторального та економічного співробітництва, що уможлиблює імплементацію Україною важливих законодавчих актів та стандартів ЄС у таких сферах, як довкілля, охорона здоров'я, сільське господарство і транспорт.

Попередньо погоджений текст Угоди охоплював такі питання, як цілі політичного діалогу, формати його проведення, діалог та співробітництво у сфері внутрішніх реформ, регіональна стабільність, попередження конфліктів, антикризове управління та військово-технічне співробітництво, нерозповсюдження зброї масового знищення, роззброєння та контроль над озброєннями, а також боротьба з тероризмом. Тривало обговорення питання посилення у тексті Угоди на повагу до принципів незалежності,

суверенітету, територіальної цілісності і непорушності кордонів.

У зв'язку із завершенням терміну дії Плану дій Україна-ЄС було розроблено Порядок денний асоціації Україна-ЄС (ПДА) (схвалено 16 червня 2009 р.). ПДА став новим практичним інструментом підготовки до реалізації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС до моменту набуття нею чинності. Документ розроблено на принципах політичної асоціації та економічної інтеграції, спільної участі, спільної відповідальності та спільної оцінки. ПДА має гнучкий характер, що передбачає щорічний перегляд та запровадження механізму моніторингу його реалізації. З метою здійснення огляду поступу в реалізації пріоритетів у процесі реформ, визначених у ПДА, було створено Спільний комітет на рівні старших посадових осіб, який має регулярно представляти свої доповіді Раді з питань співробітництва Україна-ЄС. У рамках першої зустрічі 26 січня 2010 р. **Спільний комітет схвалив Перелік пріоритетів Порядку денного асоціації Україна-ЄС на 2010 рік, який нараховує 78 пріоритетів.**

Як відзначав науковець С.В. Віднянський, відсутність реальних реформ і результатів європейської інтеграції України посилили вплив євроскептиків і проросійських політичних сил у країні і привели до поразки євроналаштованих політиків на президентських виборах в Україні у 2009 р. Підписані 21 квітня 2010 р. новообраним Президентом України В. Януковичем т. зв. Харківські угоди щодо продовження терміну перебування Чорноморського флоту РФ на території України фактично розвернули Україну від ЄС назад в обійми Росії і водночас, на думку багатьох експертів, зумовили анексію Криму РФ у березні 2014 р. Відмова Президента України В. Януковича під-

писати Угоду про асоціацію з ЄС на Вільнюському саміті 28 листопада 2013 р. і брутальний розгін учасників протесту проти цього рішення 30 листопада стимулювали активну фазу прямої демократії у вигляді Євромайдану, який згодом переріс у нову українську революцію – **Революцію гідності**.

Вона привела до зміни влади і поклала початок новому, п'ятому за класифікацією С. Віднянського, етапу у взаємовідносинах України і ЄС. Зокрема Євросоюз виявив готовність надати Україні морально-політичну підтримку і у 2014 р. підписав з нею спочатку політичну, а згодом й економічну складову Угоди про асоціацію, яка апріорі стала фактом і чинником вирішального цивілізаційного вибору України.

В історичному контексті Угода про асоціацію є функціональним викликом для українського суспільства та еліти на здатність одночасно проводити європейські реформи та реінтеграцію Донбасу й Криму. Тільки вирішення цих стратегічних завдань уможливить повноцінну заявку на вступ до Євросоюзу, що було передбачено президентським планом впровадження європейських стандартів життя та **забезпечення гідного місця України у світі – “Стратегією 2020”**.

Після анексії РФ АРК у 2014 р. і розгортання нею війни на сході України для нашої країни надзвичайно важливе значення має дійова підтримка світовою громадськістю, зокрема Європейським Союзом. На жаль, не всі європейці усвідомлюють той факт, що незалежна Україна в нинішніх умовах виступає не стільки проблемою, як форпостом європейської безпеки.

Свідченням цього стали дослідження авторитетного європейського аналітичного центру **European Council for**

Foreign Relation у 2016 р. про рівень підтримки України державами-членами ЄС, які за цим критерієм були поділені на 3 умовні групи – «лідери підтримки», «спостерігачі» і «противники України». До першої групи було віднесено 12 держав ЄС: Німеччина, Велика Британія, Швеція, Польща, Литва, Латвія, Естонія, Данія, Фінляндія, Румунія, Словаччина, Болгарія. До країн-спостерігачів – 13 країн: Франція, Нідерланди, Бельгія, Чеська Республіка, Ірландія, Угорщина, Португалія, Словенія, Іспанія, Хорватія, Люксембург, Мальта, Кіпр. А в найгіршу групу щодо ставлення до України потрапили Італія, Австрія, Греція.

Відзначимо, що відносини України з Європейським Союзом мають вибудовуватися в контексті досягнення стратегічної мети – набуття нашою державою повноправного членства в ЄС та її утвердження як успішної європейської демократії з міцними державними інститутами й конкурентною економікою, інтегрованою у європейський політичний та економічний простір. Водночас у повному обсязі має використовуватися потенціал європейського вектору зовнішньої політики в рамках протидії російській агресії. Загалом перспективи відповідного зовнішньополітичного курсу мають формуватися навколо кількох стратегічних завдань.

По-перше, необхідно забезпечити продовження комплексної інтеграційної політики, яка супроводжуватиметься активними реформами та набуттям відповідності європейським стандартам української економіки, системи державного управління, суспільних норм. Успіх на цьому шляху має остаточно вирішити долю нашої держави, забезпечивши її повернення до Європи як рівноправного актора.

По-друге, необхідно забезпечувати продовження підтримки України з боку європейських інституцій у рамках консолідації сил, здатних ефективно протистояти російській агресії.

По-третє, Україна зі свого боку має **сприяти збереженню цілісності та єдності Європейського Союзу**, протидії деструктивним діям третіх сторін, передусім РФ, щодо поширення євроскептицизму та внутрішніх суперечностей у ЄС. Попри той факт, що Україна поки що не є членом ЄС та не може в повному обсязі впливати на внутрішні процеси в Союзі, вона має активізувати дипломатичні зусилля та інформаційну політику, спрямовані на висвітлення російської загрози Європі, і через це сприяти нівелюванню впливу російської пропаганди на окремі європейські політичні сили, які виступають за примирення з агресором.

У контексті реалізації Угоди про асоціацію України **для вирішення економічних завдань** необхідно ухвалити низку законодавчих актів у транспортній галузі та внести зміни через 5 років до Митного кодексу з тим, щоби приєднатися до Конвенції ЄС про єдиний режим транзиту та Конвенції про спрощення формальностей у торгівлі товарами.

«Слабкою ланкою» у виконанні умов Угоди вже не перший рік залишається підписання Угоди про оцінку відповідності та прийнятність промислової продукції (Agreementson, Conformity Assessment and Acceptance of Industrial Goods-ACAA), – по суті Угоди про взаємне визнання Україною та ЄС сертифікатів відповідності на промислову продукцію (як це передбачено статтею 57 Угоди про асоціацію).

Для виконання цього завдання Україна має насамперед ухвалити зміни до законів про технічні рег-

ламенти й оцінку відповідності та про здійснення державного ринкового нагляду. Такі кроки дозволять українським товаровиробникам та експортерам почуватися на європейському ринку так само впевнено, як і на українському.

Черговий, п'ятий етап євроінтеграційного поступу України настав після 2019 року, коли величезну підтримку виборців – 73% – отримала нова політична сила «Слуга народу» на чолі з 42-річним Президентом України В. Зеленським.

8 липня 2019 р. у Києві відбувся щорічний саміт ЄС – захід двох сторін найвищого рівня за участю нового Президента. За його підсумками було прийнято спільну заяву та ряд важливих документів щодо перегляду окремих положень Угоди про асоціацію, зокрема про надання Україні т.з. «промислового безвізу».

6 грудня 2020 р. на саміті Україна-ЄС у Брюсселі Президент України Володимир Зеленський, президент Європейської Ради Шарль Мішель та віцепрезидент Європейської Комісії Жозеп Боррель від імені Президента Європейської Комісії Урсули фон дер Ляен виступили зі спільною заявою.

Знаковим для двосторонніх відносин є п.Із спільної заяви, де ЄС однозначно підтвердив повну підтримку зусиль нормандського формату, ОБСЄ, Тристоронньої контактної групи та Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ в Україні і привітали відновлення взаємодії сторін на Нормандському саміті в Парижі в грудні 2019 р. та підкреслили важливість реалізації узгоджених з цього приводу заходів з метою повного виконання Мінських домовленостей усіма сторонами, підкреслюючи відповідальність Росії у зв'язку із цим.

У спільній заяві саміту сторони визнали існування багатьох проблемних питань щодо умов і стану реалізації базових положень Угоди про асоціацію України з ЄС. Для мінімізації цих викликів двостороннім відносинам прийнято спільну заяву саміту про можливість у 2021 р. внесення окремих змін у положення Угоди про асоціацію, на що було акцентовано увагу Президентом В. Зеленським.

У Посланні Президента України В. Зеленського до Верховної Ради України 2020 р. акцентовано увагу на глобальних змінах, що відбуваються у світі, і наголошено, що Україні слід переглянути окремі положення зовнішньополітичного спрямування. Цього вимагають сучасні виклики для України. Зокрема, у Посланні зазначено, що загострюються глобальні суперечності, що неефективність інструментів міжнародної безпеки не дозволяє вирішити наявні та провокує нові конфлікти. Посилюється конкуренція великих держав, зокрема за ресурси – людські, природні, економічні тощо. Потужніші міжнародні гравці прагнуть поліпшити свої позиції за рахунок слабших.

Важливим етапом співпраці України з Євросоюзом став візит Президента Європейської Ради Шарля Мішеля, який на початку березня 2021 р. відвідав Україну з дводенним візитом, проявивши солідарність з Україною в боротьбі за деокупацію Донбасу. Президент Європейської Ради разом із Президентом України Володимиром Зеленським відвідали Донбас і його фронтову лінію та зустрілися з воїнами ЗСУ.

Результатами візиту стало те, що:

- надано значну фінансову підтримку Україні для потерпілих від війни регіонів Донбасу. ЄС протягом 7 років після Революції гідності надав Україні

- допомогу більше, ніж на 16 млрд. євро. Це найбільший розмір допомоги країні, яка не є членом ЄС;
- ЄС надав Україні допомогу для боротьби з пандемією (190 млн. євро) та 1,2 млрд. євро макроекономічної допомоги;
- ЄС запровадив нові санкції проти Росії та інше.

Спільна заява за підсумками 23-го саміту Україна – Європейський Союз

23-й саміт Україна – ЄС відбувся 12 жовтня 2021 р. за участі Президента України Володимира Зеленського, президентів Європейської Ради та Єврокомісії – Шарля Мішеля та Урсули фон дер Ляєн³⁹.

Було обговорено питання двосторонніх відносин в контексті реалізації положень Угоди про асоціацію, стану боротьби з олігархами та корупцією в Україні та впровадження реформ у різних напрямках функціонування державних органів та судової гілки влади.

У процесі роботи саміту Україна-ЄС напрацьовано важливі положення, що підтверджують прогрес у взаємовідносинах в контексті реалізації базових положень Угоди про асоціацію з Європейським Союзом.

Європейський Союз визнав і привітав європейський вибір України і прагнення стати членом ЄС. Блок поділяє прагнення України зміцнювати політичні зв'язки та економічну інтеграцію.

За підсумками саміту Україна-ЄС Президент України Володимир Зеленський, президент Європейської Ради Шарль Мішель та президент Європейської Комісії Урсу-

³⁹ Спільна заява за підсумками 23-го Саміту Україна – Європейський Союз. URL: <https://www.president.gov.ua/news/spilna-zayava-zapidsumkami-23-go-samitu-ukrayina-yevropejsk-71037>

ла фон дер Ляен схвалили спільну заяву, яку оприлюднив Офіс Глави держави. Основні тези цієї заяви такі:

- Визнаються європейські прагнення України та вітаються вже досягнуті результати імплементації Угоди про асоціацію, успіх поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі.

- Визнається значний прогрес, досягнутий Україною у процесі реформування, та міститься заклик щодо подальшого посилення зусиль. Йдеться, серед іншого, про необхідність швидкого впровадження реформи ВККСУ та Конституційного Суду, закону про СБУ.

- Вітаються зусилля України з деолігархізації, зокрема шляхом впровадження відповідного законодавства.

- ЄС має намір запропонувати у 2021 р. двосторонню фінансову допомогу в межах Інструменту сусідства, розвитку та міжнародного співробітництва (NDICI) для підтримки ключових реформ та імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

- ЄС та Україна очікують на зміцнення економічної інтеграції в межах Угоди про асоціацію у таких сферах, як, зокрема, скасування ввізного мита, зелений курс, інтеграція енергетичних ринків та енергетичних систем тощо.

- Окремо підтверджується роль України як стратегічної країни для транзиту газу та підтверджується підтримка продовження транзиту газу територією України після 2024 року.

- Не визнається та продовжує засуджуватися незаконна анексія Росією українських Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, посилення мілітаризації півострова, серйозне погіршення там ситуації з правами людини, а також обмеження свободи в'їзду громадян України на Кримський півострів та виїзду з нього. Засу-

джується проведення “виборів” до Держдуми на тимчасово окупованих територіях України. Підтверджується відданість впровадженню санкцій.

- Підтверджується повна підтримка зусиль нормандського формату, Тристоронньої контактної групи та ОБСЄ. Підкреслюється відповідальність Росії як сторони конфлікту.

- Поновлюється засудження постійних кроків Росії “щодо спонукання громадян України на територіях, які наразі не контролюються урядом України, подавати клопотання на отримання російського громадянства за спрощеною процедурою, а також видачі російських паспортів громадянам України, що суперечить Мінським домовленостям”.

- Україна привітала висновки Євроради від 24 червня 2021 р., у яких лідери ЄС підтвердили, що повне виконання Мінських домовленостей залишається основною умовою для будь-яких серйозних змін у позиції ЄС щодо відносин із Росією. ЄС та Україна домовилися продовжувати співпрацю для подолання соціально-економічних та гуманітарних наслідків конфлікту. Також підкреслюється повна підтримка всіх зусиль із встановлення правди щодо збиття рейсу МН17. У цьому зв’язку Росію закликали визнати свою відповідальність та докласти максимальних зусиль для притягнення винних до відповідальності за збиття рейсу МН17⁴⁰.

Новим важливим етапом на шляху реалізації європейських прагнень України стало утворення так званого «асоційованого тріо» у складі України, Молдови і Грузії⁴¹.

---

⁴⁰ Там само.

⁴¹ Розділене тріо: як Молдова, Грузія та Україна шукають свої шляхи для зближення з ЄС. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2021/10/22/7129347/>

Створення «тріо» дозволяє оживити формат Східного партнерства (СхП), де поруч із нами є держави, які виключають можливість свого зближення з ЄС. Азербайджан не приховує своєї азійської ідентичності, Вірменія та тим більше Білорусь лишаються прикуті до Кремля.

Наступна хвиля розширення Євросоюзу включатиме держави тріо, які відтепер разом йтимуть до цієї мети. І логіка у тому, щоби рухатися разом до мети справді є. Це означає, що Україна, Молдова та Грузія будуть конкурувати за спільні ресурси ЄС: хто робитиме більше, той претендуватиме на вищу фінансову допомогу та політичну підтримку.

Тому ключове очікування від ЄС – **надання Україні європейської перспективи**. Для цього рішення потрібна лише політична воля Європейського Союзу.

«Асоційоване тріо» потрібне Україні як рушійна сила, і це чіткий меседж для Європейського Союзу, що ці три країни – не просто сусіди, а значно більше. Що вони – частина пан'європейської родини⁴².

Виклики на шляху євроінтеграції України

2021 рік висвітлив чимало існуючих викликів, що стоять перед Україною на шляху утвердження міжнародної суб'єктності, європейської та євроатлантичної інтеграції, збереження незалежності і суверенітету в умовах війни на Донбасі.

Відомо, що базовим документом («дорожньою картою») євроінтеграційного поступу України є спільна Уго-

⁴² «Україна увійде до наступної хвилі розширення ЄС». Програмна промова міністра Кулеби. URL: <https://www.euointegration.com.ua/articles/2021/10/21/7129294/>

да України та ЄС про асоціацію. Аналітики України та Євросоюзу щорічно відмічають позитивні тенденції щодо виконання політичної складової названої Угоди. У 2020-2021 рр. активізувалась робота з реалізації економічних складових Угоди на шляху інтегрування до ЗВТ з ЄС.

Загалом оцінка фахівців позитивного результату виконання угоди свідчить про консолідований показник (індикатор стану виконання угоди), який досяг 47-49% виконання зобов'язань України за 5 років виконання угоди. **Згідно з умовами Угоди про асоціацію, Україна через 5 років має ставити питання про перегляд окремих положень Угоди. Тому Кабінет Міністрів створив робочу групу з фахівців, які розробляють уточнені формати співпраці з ЄС в умовах інтегрування у ЗВТ.**

В основному розмова йде про збільшення квот поставки товарів промислового виробництва українських виробників на ринку ЄС, полегшення умов стандартизації та інших складових спільної торгівлі, що базуються на умовах СОТ. Поряд із позитивами євроінтеграції в руслі виконання Угоди про асоціацію з ЄС Україна, безумовно, не використала усі резерви, але загалом в інституціях ЄС у 2021 р. звучить, як правило, позитивна оцінка роботи України в контексті Копенгагенських критеріїв Євросоюзу.

На фоні позитивних оцінок роботи України на шляху євроінтеграційного поступу ще залишається позиція ряду країн ЄС щодо стимулювання нашої держави в руслі прискорення подання заявки на вступ до ЄС.

Дивним дисонансом взаємовідносин з Україною прозвучала заява А. Меркель в липні 2021 р. про те, що 6 держав незабаром стануть новими членами ЄС. Йдеться про Албанію, Сербію, Північну Македонію, Бос-

нію і Герцеговину, Чорногорію та Косово. Україні в цьому переліку місця чомусь не знайшлося.

Канцлерка Німеччини Ангела Меркель заявила, що шість західно-балканських держав «через геополітичні причини» стануть новими членами ЄС. За її словами, стимулювання цього процесу відповідає споконвічним інтересам Європейського Союзу. Цю точку зору підтримали президент США Джо Байден, голова Єврокомісії Урсула фон дер Ляєн і президент Франції Еммануель Макрон.

На жаль, України у переліку чергових членів ЄС немає. Гостроту проблеми прискорення вступу до ЄС прокоментувала чинна президентка Естонії Керсті Кальюлайд. Вона заявила: «Вам знадобиться, напевно, років 20, коли ви прийдете до готовності стати членом ЄС»⁴³. Цю ж тезу очільниця Естонії повторила 11 вересня 2021 р. в інтерв'ю для «Європейської правди»: «Україну віддаляють від ЄС світлові роки. Вам треба спочатку виконати Копенгагенські критерії, вирішити проблему Донбасу».

МЗС країни чітко окреслило позицію щодо вимог ЄС прискорювати реформи. Чинний міністр Д. Кулеба, виступаючи на форумі Пінчука в Києві 12 вересня 2021 р. із зверненням до очільників Євросоюзу, відзначив: «**Припиніть тримати нас на гачку реформ. Питання прийому України в ЄС – політичне**». Свою позицію Д. Кулеба підтвердив тим, що Росія вмело використовує запуск ПП-2 як зброю для України. Робота США по стримуванню зростання політичного впливу ПП-2 неефективна.

У той же час тиск і вплив Росії поширюється після підписання 28 цільових інтеграційних програм з

⁴³ Україні «знадобиться 20 років роботи» для членства в ЄС – президентка Естонії. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2021/08/25/7304898/>

Білорусією, військових навчань «Захід 2021», що підтверджують для України і Європи дуже серйозні ризики. Адже антиукраїнський пояс військового оточення збільшується на 1000 км після альянсу Росії з Білорусією.

Існують й інші виклики і стримуючі фактори на шляху України до ЄС, до яких Президент України Володимир Зеленський привернув увагу у своєму виступі на засіданні 76-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН.

Підсумовуючи викладене вище, зазначимо: настав час, щоб Євросоюз переходив від існуючої стратегії розуміння проблем України до стратегічного вирішення питань надання державі членства в ЄС.

Література до теми

1. Віднянський С.В. Україна – Європейський Союз: основні етапи і проблеми співпраці // Україна в історії Європи XIX – початку XXI ст.: історичні нариси / За ред. С. В. Віднянського. НАН України. Інститут історії України. К.: Інститут історії України, 2020. С. 625-672.
2. Послання Президента України до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України. URL: <https://www.president.gov.ua/news/poslannya-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-do-verho-64717>
3. Указ Президента України №121/2021. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661>
4. Кабінет Міністрів розробив Стратегію зовнішньої політики України на період 2021-2024 років для затверджен-

- ня Радою національної безпеки і оборони (РНБО). URL: <https://ukranews.com/ua/news/781213-kabmin-rozrobyv-strategiyu-zovnishnoyi-polityky-ukrayiny-do-2025-roku>
5. Про Річну національну програму під егідою Комісії Україна – НАТО на 2021 рік. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1892021-38845>
  6. Саміт НАТО: Байден, розмови про ПДЧ для України та російська загроза. URL: <https://www.dw.com/uk/samit-nato-baiden-rozmovy-pro-pdch-dlia-ukrainy-ta-rosiiska-zahroza/a-57893970>
  7. Донбас і Крим: ціна повернення: монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна, О. С. Власюка, Е. М. Лібанової, О. М. Ляшенко. – К. : НІСД, 2015. – 474 с.
  8. Артёмов І. Правові та зовнішньополітичні засади національної безпеки України: актуальні аспекти // Геополітика України: історія і сучасність : зб. наук. пр. / ред. кол.: І. В. Артёмов (гол. ред.) та ін. – Ужгород : ДВНЗ «УжНУ», 2018. Вип. 1 (20). – С.47-64.
  9. Артёмов І. В. Європейська інтеграція України: стан, проблеми, перспективи: зб. наук. статей. Книга І. – Ужгород: ПП «АУТДОР-ШАРК», 2014. 380 с.
  10. Вовканич І., Тодоров І. Агресія Росії проти України: виклики демократичним цінностям // Геополітика України: історія і сучасність: зб. наук. пр. / ред. кол.: І. І. Черленяк (гол. ред.) та ін. – Ужгород : ДВНЗ «УжНУ», 2020. Вип. 1 (24). – С. 7-17.
  11. Підсумки саміту Україна-ЄС: що згадали та про що «забули» у рішенні президентів. // Європейська правда. 2019. липень. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2019/07/10/7098307/>
  12. Спільна заява за підсумками 22-го Саміту Україна – ЄС. URL: <https://www.president.gov.ua/news/spilna-zayava-zapidsumkami-22-go-samitu-ukrayina-yes-64321>

13. Китайський Новий рік. Як онлайн-продажі виводять Китай в економічні лідери світу і що це означає для України. URL: <https://strana.ua/articles/analysis/306119-kak-izmenitsja-mirovaja-ekonomika-v-2021-hodu-i-cto-eto-znachit-dlja-ukrainy.html>
14. Перемоги і поразки України у зовнішній політиці: підсумки 2020. URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/politics/peremogi-i-porazki-ukraini-v-zovnishnij-polititsi-pidsumki-2020.htm>
15. Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. Вип. 29: міжвідомчий збірник наукових праць. Відп. ред. С.В. Віднянський. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2020. 341 с.
16. Шість років виконання Угоди про асоціацію з ЄС: що маємо і що дали? URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2021/06/25/7298366/>
17. Євросоюз представив нову стратегію відносин з Росією. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2021/06/17/7124557/>
18. Розділене тріо: як Молдова, Грузія та Україна шукають свої шляхи для зближення з ЄС. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2021/10/22/7129347/>
19. «Україна увійде до наступної хвилі розширення ЄС». Програмна промова міністра Кулеби. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2021/10/21/7129294/>
20. Україні «знадобиться 20 років роботи» для членства в ЄС – президентка Естонії. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2021/08/25/7304898/>

Інформаційні ресурси

1. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <http://rada.gov.ua/>.
2. «Дзеркало тижня. Україна». URL: <http://dt.ua/>.

3. «Європейська правда». URL: <https://www.eurointegration.com.ua/>.
4. «Українська правда». URL: <http://www.pravda.com.ua/rus/>.
5. Центр Разумкова. URL: <http://razumkov.org.ua/ukr/journal.php>.
6. Науковий журнал «Стратегічна панорама». URL: <http://www.niss.gov.ua/catalog>

Порівняльні відомості про країни (2020)

Держава	Населення в тисячах	Населення % від загального у ЄС	Площа км ²	Площа % від загальної площі ЄС	Густота населення чол/км ²
Європейський Союз	502519.9	100	4324782	100	116.0
Австрія	8404.2	1.67	83858	1.9	99.7
Бельгія	10951.7	2.15	30510	0.7	352.0
Болгарія	7504.9	1.49	110912	2.5	68.5
Кіпр	804.4	0.16	9250	0.2	86.6
Чехія	10532.8	2.1	78866	1.8	132.8
Данія	5560.6	1.1	43094	1.0	128.1
Естонія	1340.2	0.27	45226	1.0	29.6
Фінляндія	5375.3	1.07	337030	7.6	15.8
Франція	65075.3	12.95	643548	14.6	99.6
Німеччина	81751.6	16.27	357021	8.1	229.9
Греція	11325.9	2.25	131957	3.0	85.4
Угорщина	9985.7	1.99	93030	2.1	107.8
Ірландія	4480.8	0.89	70280	1.6	64.3
Італія	60626.4	12.06	301320	6.8	200.4
Латвія	2229.6	0.44	64589	1.5	35.0
Литва	3244.6	0.65	65200	1.5	51.4
Люксембург	511.8	0.1	2596	0.1	190.1
* Мальта	417.6	0.08	316	0.00007	1305.7
Нідерланди	16655.8	3.3	41526	0.9	396.9
Польща	38200.0	7.6	312685	7.1	121.9
Португалія	10636.9	2.12	92931	2.1	114.4
Румунія	19043.8	4.26	238391	5.4	90.2
Іспанія	47190.4	9.18	504782	11.4	93.4
Словаччина	5435.3	1.08	48845	1.1	110.8
Словенія	2050.1	0.41	20253	0.5	101.4
Швеція	9415.6	1.87	449964	10.2	20.6

3.2. Євроінтеграційний потенціал Східного партнерства для України: проблеми та перспективи

План

- 1. Східне партнерство та його інтеграційний потенціал для України.*
- 2. Країни-партнери ініціативи «Східне партнерство».*
- 3. Основні тренди співпраці в рамках Східного партнерства.*
- 4. Десятиліття Східного партнерства: існуючі виклики та шляхи їх мінімізації.*
- 5. Грудневий 2021 р. саміт Східного партнерства та його результати.*

Оскільки стратегічними пріоритетами зовнішньої політики України залишаються європейська та євроатлантична інтеграція, участь нашої держави в програмах та ініціативах європейської спільноти відіграє надзвичайно важливу роль. Саме тому програма ЄС «Східне партнерство» (Eastern Partnership) використовується Україною для поетапного виконання 20 пріоритетів у різних сферах життєдіяльності.

Проект «Східне партнерство», запропонований Польщею і Швецією 26 травня 2008 року і офіційно затверджений Європейською Радою 19-20 березня 2009 року, цього ж року був уведений в дію на саміті Східного партнерства 7 травня в Празі.

Відомо, що Східне партнерство офіційно має у своєму складі аж 34 члени: 27 держав ЄС, сам Євросоюз як структуру та шість умовних сусідів ЄС у Східній Європі

– Україну, Молдову, Білорусь, Грузію, Азербайджан та Вірменію. Йдеться про умовних, бо три останні держави насправді не є сусідами ЄС, дві останні не мають навіть морського сполучення з Євросоюзом, Вірменія географічно повністю перебуває в Азії, а Азербайджан має геть не європейську ідентичність.

Така собі «збірна солянка» держав з дуже різними інтересами. Та ЄС це не засмучувало. Там пояснили, що хочуть активізувати співпрацю держав-партнерів, на кшталт України, не тільки з Брюсселем, а й між собою.

Головна мета проєкту – зближення ЄС із шістьма країнами – Україною, Молдовою, Азербайджаном, Вірменією, Грузією та Білорусією. Основа співпраці – посилення двостороннього та багатостороннього співробітництва ЄС із східноєвропейськими партнерами та між ними самими і надання учасникам проєкту допомоги в реалізації завдань європейської інтеграції на основі здобутків, досягнутих у процесі Європейської політики сусідства (ЄПС).

Мета Східного партнерства - співробітництво його учасників з ЄС у рамках оборонної та економічної політики Євросоюзу. А перспектива цієї співпраці – включення в Економічне співтовариство сусідства, що є кроком до повноцінної участі в економіці ЄС. Не до «повноцінного членства», а саме до «повноцінної участі» – щось на кшталт законодавчого закріплення статусу «європейської держави», виходячи з географічної карти Європи. В економічному плані країнам Східного партнерства обіцяно створення в перспективі зони вільної торгівлі окремо з кожною з них, але не загальної вільної торгової зони. Найбільш деталізована та значна за обсягом частина програми Східного партнерства – енергетична безпека, цілі якої такі:

1. Реалізація довгострокової стратегії енергопостачання і транзиту.

2. Регіональна інтеграція енергетичної інфраструктури країн Східного партнерства (нагадування про необхідність закриття АЕС у Медзаморі, Вірменія).

3. Повна інтеграція енергетичного ринку України в енергетичний ринок ЄС, одним із позачергових завдань якої є реконструкція транзитних нафто- та газопроводів в Україні, включаючи моніторинг постачань, і також із застереженнями про оцінювання рівня ядерної безпеки всіх атомних електростанцій України, що знаходяться в експлуатації.

4. Конвергенція енергетичної сфери Азербайджану – єдиного учасника Східного партнерства, що експортує вуглеводні до ЄС – із енергетичним ринком ЄС та її інфраструктурна інтеграція до ЄС.

5. Кооперація енергетичного сектора Білорусі з ЄС і реформи в цьому секторі, а також залучення його до вуглеводного транзиту через Білорусь до ЄС.

Загалом програма робить особливий акцент на транзитному статусі учасників досліджуваного партнерства.

Ставлення ЄС до країн партнерства як «підшефних» виявляється також і в тому, що ЄС не задовольнив усі вимоги країн-учасниць програми. Наприклад, Грузії та Азербайджану не вдалося внести в проект заключного комюніке саміту положення про необхідність поваги до територіальної цілісності країн, що беруть участь у програмі.

Обсяг фінансування цього проекту засвідчує, що Європа має можливість «за невелику плату отримати додатковий вплив у регіоні». Бюджет Східного партнер-

ства з 2010 по 2013 р. становив 600 млн. євро на 6 країн, за нерівномірного фінансування програм із кожною з них. Забезпечення впливу в південному від Європи напрямі оцінюється ЄС у 16 млрд. євро в період з 2007 по 2013 р. Навіть з урахуванням різної кількості країн – до числа учасників Середземноморського партнерства входять усі 27 держав Євросоюзу та 16 партнерів у всьому Південному Середземномор'ї та на Близькому Сході, і більш тривалого терміну фінансування – різниця більш ніж суттєва.

Східне партнерство – проект, що сприймається неоднозначно як на Сході Європи, так і на Заході. Німеччина і Франція не хочуть, щоб східноєвропейські країни вважали його кроком на шляху до набуття повноправного членства в Європейському Союзі. А на Сході Європи, у тій же Україні, дивляться на нього з неприхованим розчаруванням, як на проект, що посилює «політику добросусідства» і практично перекидає будь-які перспективи на вступ до ЄС.

Проект «Східне партнерство» не передбачав надання його учасникам перспектив членства в ЄС. Він став тимчасовим компромісом у протиріччі інтересів Польщі та Німеччини. Через цей проект Польща планувала трансформувати давнє історичне прагнення до домінування на Сході. В той же час частина аналітиків і науковців припускали можливість надання країнам-членам Східного партнерства перспективу членства в ЄС.

Але в травні 2009 року на установчому саміті Східного партнерства в Празі європейські політики чітко дали зрозуміти, що їх нова ініціатива зовсім не передбачає майбутнього членства в Євросоюзі.

Однак багато європейських аналітиків і експертів критикують Євросоюз за те, що, з одного боку, у його керівників так і не вистачило сміливості зробити головний крок назустріч – **пообіцяти перспективу членства, а з іншого – реформувати Східне партнерство як таке.** За більш ніж десять років, завдяки Східному партнерству, Україна, Грузія і Молдова вже підписали DCFTA і отримали безвіз. Тому бажання почути про перспективу членства в Києві, Кишиневі та Тбілісі виглядає абсолютно логічним.

Саміт Східного партнерства 24 листопада 2017 року у Брюсселі став етапною подією для подальшого розвитку ініціативи. Результатом цього заходу стало прийняття спільної декларації, в якій, зокрема, зазначалося⁴⁴:

- **П. 12.** Учасники саміту вітають підтримку ЄС Східного партнерства, яка надається за допомогою повного і спрямованого використання Європейського інструменту сусідства, включаючи програми транскордонного співробітництва та інші наявні фінансові інструменти.

- **П. 18.** Міжлюдські контакти, в тому числі у питаннях освіти, молоді, культурних та наукових обмінів та мобільності, зближують суспільства. Учасники саміту вітають ефективне функціонування безвізових режимів з ЄС для Молдови, Грузії та України.

У той же час саміт не приніс тих результатів, на які очікували країни-учасниці, зокрема і Україна. Східне партнерство не могло стати тим форматом, який додасть нових смислів європейській інтеграції України.

⁴⁴ URL:<https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/11/24/7074139/>

Загалом саміт Східного партнерства 2017 року оголиив питання стратегічного вакууму стосовно подальшого розвитку чільного напрямку зовнішньої політики нашої держави⁴⁵.

Були відхилені чи мінімалізовані анонсовані перед самітом сміливі ініціативи. Від амбітного «Плану Маршалла для України», розробленого з ініціативи та сприяння литовських партнерів, який ще навесні обіцяв істотні нові стимули для євроінтеграційної політики України, в документі залишилася побіжна згадка про зовнішній інвестиційний план. Ініціатива «Східне партнерство плюс», що передбачала можливість більш тісної співпраці асоційованих з ЄС держав (Україна, Грузія, Молдова) і була рекомендована Європейським парламентом, не знайшла підтримки на рівні глав держав та урядів.

Стан реалізації політики Східного партнерства, його плюси і мінуси для України було детально проаналізовано з нагоди 10-річчя запровадження проекту⁴⁶. **Зокрема до плюсів для нашої держави варто віднести такі:**

- налагодження сталого співробітництва країн Східної Європи, без Росії, під егідою Європейського Союзу;
- стала формалізована присутність ЄС у регіоні Східної Європи;
- додатковий міжнародний майданчик для залучення уваги до питань, які цікавлять Україну в контексті європейської інтеграції та регіонального співробітництва;

⁴⁵ URL:https://dt.ua/international/stiykist-stabilnist-stagnaciya-tri-s-shidnogo-partnerstva-261758_.html

⁴⁶ URL: <https://ukr.segodnya.ua/ukraine/vostochnomu-partnerstvu-desyat-let-chto-poluchila-ukraina-i-budet-li-es-peresmatrivat-svoyu-politiku-1205243.html>

- розвиток міжпарламентського співробітництва в форматі Євронест;
- посилення контактів між громадянськими суспільствами країн-партнерів і країн-членів ЄС у площині Форуму громадянського суспільства Східного партнерства;
- ініціювання різних регіональних проєктів, навіть якщо вони не охоплюють всі країни Східного партнерства.

До мінусів варто віднести: обмеження амбітних цілей України щодо членства форматом Східного партнерства; відсутність сталого фінансування ініціативи Східного партнерства; слабкість безпекової складової і обмеження її питаннями внутрішньої безпеки; нездатність ЄС запропонувати країнам-партнерам щось більше, ніж просто співпраця, що дозволяє Росії утримувати частину цих країн в орбіті російських інтеграційних форматів – Митний союз, ЄврАзЕС, ОДКБ, СНД.

Насправді Східне партнерство не має чітко вираженої кінцевої мети. Це формат регіонального співробітництва під егідою ЄС. Хоча в документах Східного партнерства декларується політична асоціація та економічна інтеграція, що слід розуміти як прагнення ЄС створити зони вільної торгівлі з усіма країнами-партнерами і мати політичний вплив на них. Для, власне, Брюсселя метою Східного партнерства є створення простору безпеки і стабільності на схід від кордонів ЄС, і ця мета досить чітко проглядається в Загальному робочому документі ЄС «Східне партнерство – 20 очікуваних досягнень до 2020 року: фокусуючись на головних пріоритетах і реальних результатах», який став досить конкретним щодо завдань Схід-

ного партнерства. Членство будь-якої країни-партнера – табу для Східного партнерства. З одного боку, Євросоюз не готовий запропонувати членство жодній з країн Східного партнерства, включаючи Україну.

Уже зараз і в ЄС, і в окремих країнах-партнерах, насамперед в Україні, йдуть обговорення, що робити зі Східним партнерством далі, коли має завершитися імплементація завдань, визначених у документі «Східне партнерство – 20 очікуваних досягнень до 2020 року».

Сьогодні очевидно, що в Східному партнерстві потрібно дотримуватися закладеного в ньому принципу диференціації «більше за більше». Якщо всі країни будуть прирівнюватися до одного знаменника, як це робиться зараз, то який стимул для країни-партнера просуватися далі по шляху європейської інтеграції? Очевидно, що таким стимулом має бути багаторівневе співробітництво.

Один рівень Східного партнерства повинен бути загальним – спільним для всіх країн-партнерів. Але повинні бути і інші рівні для країн, які досягли більшого. Тому для трьох країн Східного партнерства, які підписали Угоди про асоціацію з ЄС – України, Молдови і Грузії – потрібен додатковий формат співпраці, який повинен бути відкритим для інших трьох країн, які зможуть до нього приєднатися після підписання Угод про асоціацію з ЄС. Для України, Молдови і Грузії важливо визначити кінцеву мету – членство в ЄС – як і проміжні цілі. Ними можуть бути, наприклад, приєднання до цифрового і енергетичного союзу ЄС або Шенгену⁴⁷.

⁴⁷ URL: <https://ukr.segodayna.ua/ukraine/vostochnomu-partnerstvu-desyat-let-hto-poluchila-ukraina-i-budet-li-es-peresmatrivat-svoyu-politiku-1205243.html>

Аналіз стану реалізації ініціативи «Східне партнерство» дає підстави стверджувати, що такий формат регіональної співпраці учасників проекту поки що не дає відчутних результатів у виконанні першочергових завдань євроінтеграційного руху України. **Тим паче, після війни Вірменії й Азербайджану постає питання взаємовідносин між цими країнами, а також мігрантської кризи на кордонах Білорусі, Польщі та України у листопаді 2021 р. Білорусь, як відомо, вийшла із Східного партнерства 28 червня 2021 р. після санкцій Європейського Союзу.**

***

Доцільно було б передбачити відпрацювання і впровадження багатостороннього механізму захисту критично важливої інфраструктури в країнах ЄС і Східного партнерства у транскордонному чи регіональному сегментах і створити міждержавну безпекову платформу з протидії сучасним гібридним загрозам та врегулювання затяжних конфліктів. Вирішення цих питань може надати додаткову вартість ініціативі Східного партнерства⁴⁸.

В умовах анексії Криму та війни на сході України перед нашою державою відкриваються нові перспективи співпраці в рамках Східного партнерства⁴⁹.

Перше – посилення безпеки.

Актуальність посилення безпеки для країн Партнерства – річ очевидна. Яскравим доказом тому є наявність територіальних конфліктів у п'яти з шести країн-учасниць програми.

⁴⁸ URL:<https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/11/20/7073879/>

⁴⁹ Безпека Східного партнерства: які перспективи відкриті для України. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2021/03/5/7120304/>

Актуально це й для України, де військові дії та людські жертви на сході країни не зупинились, а анексія Росією Криму й далі залишається одним із ключових питань національної безпеки.

Варто розуміти, що контекст та платформа Східного партнерства включає в себе чимало сталих напрямів посилення співпраці. Проте зараз у нашої країни є шанс для просування нових цілей і напрямів безпекової кооперації, на котрих частково наголосив також й ЄС.

Серед них варто виділити й ті, котрі самотужки розвивати практично неможливо. Йдеться про кібербезпеку, реінтеграційну політику та протидію сучасним гібридним та терористичним загрозам.

Друге – реінтеграційна політика.

Для України, Грузії та Молдови є багато спільних завдань.

Усі три країни підписали угоди про асоціацію з ЄС, мають безвізовий режим. І всі три мають непідконтрольні території, незаконні збройні формування та загрози подальшої агресії зі сторони РФ. І питання співпраці у рамках Партнерства для них – не нове.

Усі три країни вже мають співпрацю на рівні профільних інституцій.

Третє – військова освіта та наука.

Системи військової освіти в Україні та ЄС суттєво відрізняються. На усіх трьох країнах-підписантах УА так чи інакше лежить пострадянський спадок бюрократизованої системи військової освіти.

Це суттєво гальмує не лише впровадження елементів спільної безпеки та оборони ЄС (СПБО), але й

не дозволяє отримати практичну можливість глибшої співпраці.

Четверте - протидія тероризму та гібридним загрозам.

Превенція радикалізації та протидія тероризму – важлива сторона сучасних світових загроз.

Терористичні загрози для України – це, звісно, перш за все, російська агресія у формі псевдодержавних утворень ЛДНР. Радикалізація місцевого населення, мобілізація до лав квазіформувань, інформаційна пропаганда – це актуальні проблеми та загрози для безпеки всього регіону.

Східне партнерство тут також може бути ще однією платформою для дослідження та обміну практиками й інформацією щодо таких загроз. Аналітика та оперативний обмін інформацією в цьому контексті надзвичайно важливі.

П'яте - військово-промисловий комплекс.

Залучення до проєктів військово-промислового комплексу для України – ще одна потенційно важлива мета для подальшого поглиблення безпекової співпраці з ЄС.

Ключовою метою тут однозначно є просування залучення України та інших країн Партнерства до проєктів Постійного структурованого співробітництва (PESCO). Пріоритетними можна вважати ті, де Україна має власні промислові потужності, а також найбільш актуальні з точки зору потреби технічної модернізації.

Варто зазначити, що з 2020 року до проєктів PESCO можуть бути залучені треті країни, що відкриває вікно

доступу для країн Партнерства, проте, беззаперечно, спільне платформове залучення у форматі «PESCO+» як посилить можливості такого залучення (оскільки перш за все розширення участі було створене для Великої Британії), так і дозволить сфокусуватися на проектах, що актуальні саме у східноєвропейському та чорноморському регіонах.

Безумовним є й те, що чимало сучасних загроз не можуть бути вирішені всередині однієї країни, а актуальність досвіду та потреба підтримки з боку західних партнерів – лише ще один доказ для проведення співпраці.

Через багаторівневість та велику кількість безпекових інституцій ЄС, транскордонність терористичних загроз та спільність потенційних викликів у цій сфері саме Східне партнерство є оптимальним рішенням для постійної співпраці.

І ще один резерв для України у спробі Польщі створити партнерство держав від Балтійського до Чорного та Адріатичного морів, спрямоване на поглиблення інтеграції країн Центральної та Східної Європи. Підстава для такого прогнозу – проект «Тримор'я», що об'єднує 12 країн Центрально-Східної Європи: 4 країни Вишеградської групи, країни Балтії, Австрію, Хорватію, Румунію, Словенію та Болгарію. Ці держави, крім Австрії, мають кілька спільних знаменників, таких, як спільне минуле та членство в НАТО, отримане до вступу в ЄС. На жаль, у переліку країн «Тримор'я» відсутня Україна, попри запевнення сусідів співпрацювати та разом вирішувати спільні проблеми, в тому числі і безпекового характеру.

Враховуючи реальну ситуацію невизначеності у подальшій стратегії Східного партнерства, особливо

після війни Вірменії та Азербайджану, а також позиціювання Білорусії з орієнтирами на створення союзної держави разом із Росією, - назріла гостра необхідність чітко визначити пріоритети України та її місце і роль у Східному партнерстві.

Саме тому в 2021 році напередодні грудневого саміту партнерства Україна сформулювала своє бачення перспектив партнерства. Три країни хочуть просування програми Східного партнерства та закликають відкрити для них «нові горизонти».

Восени 2021 р. міністри закордонних справ України, Грузії та Молдови написали спільний лист до керівництва Євросоюзу, у якому закликали до нового етапу співробітництва у рамках програми Східне партнерство та поглиблення інтеграції.

«Спільним посиленням асоційованих партнерів було і є те, що ЄС має відкрити нові горизонти співпраці для зацікавлених та відданих партнерів Східного партнерства, що сприятиме їхньому ще більшому зближенню з Європейським Союзом з погляду поглиблення політичного діалогу, економічної та секторальної інтеграції», – йшлося у повідомленні в листі.

Три країни також заявили про необхідність розвитку співробітництва з Євросоюзом у таких сферах, як транспорт, енергетика, правосуддя, стратегічні комунікації, охорона здоров'я та інше. У листі наголошено на ролі ЄС у питанні мирного вирішення конфліктів⁵⁰.

На зустрічі в Брюсселі 15 листопада 2021 р. за участі глав МЗС ЄС та країн Східного партнерства було зазна-

⁵⁰ Україна, Грузія та Молдова закликають ЄС поглибити інтеграцію.
URL: <https://korrespondent.net/ukraine/4322766-ukrayna-hruzyia-y-moldova-pryzyvauit-es-uhlubyt-yntehratsyui>

чене наступне: за результатами цього ювілейного саміту (у грудні) **Східне партнерство вийде на новий виток розвитку, або воно залишиться як формат, але буде все складніше пов'язувати з ним якісь конкретні надії та прагматичні очікування.**

Було також озвучено три очікування України від подальшого функціонування формату:

- **По-перше**, щоб ЄС чітко задекларував свою амбіцію щодо розвитку відносин з учасниками Східного партнерства, тобто куди ми рухаємося.
- **По-друге**, щоб Європейський Союз визнав «асоційоване тріо» України, Грузії та Молдови і повноцінне застосування до цих країн принципу «більше за більше».
- **По-третє**, і, напевне, з точки зору стратегії найголовніше: ми хочемо, щоб країни Європейського Союзу не дивилися на нас, на Україну, Молдову і Грузію, і на розвиток відносин з нами, через призму їхнього бачення Росії і російської політики. Ми - три самодостатні країни, які мають чіткі амбіції і чіткі зобов'язання з ЄС, і наші відносини є цінними самі по собі», – зазначив очільник МЗС України⁵¹.

Важливим кроком актуалізації проблематики Східного партнерства стала зустріч очільників урядів України, Грузії та Молдови 25 жовтня 2021 р. Вони провели онлайн-зустріч у рамках підготовки візиту «асоційованого тріо» до інститутів ЄС. Під час розмови сторони окреслили пріоритети тристоронньої співпраці.

⁵¹ Кулеба озвучив три очікування України від формату «Східного партнерства». URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2021/11/15/7314062/>

Важливим етапом перезавантаження взаємовідносин з ЄС став 6-й саміт Східного партнерства в Брюсселі. Президент України Володимир Зеленський під час візиту зустрівся з керівництвом Європейського Союзу, а також провів переговори з президентом Франції Е. Макроном і новим канцлером ФРН О. Шольцем. Обговорювались питання перспектив Східного партнерства, війни на Донбасі і дієвість нормандського формату.

Президент України висловив надію на суттєві зрушення у цих питаннях у 2022 р., коли Франція буде головувати в Євросоюзі. Серед важливих ініціатив України на саміті особливу увагу учасників привернуло:

– укладання двосторонніх домовленостей із державами ЄС про європейську перспективу України. Це нова ініціатива нашої держави на шляху до євроінтеграції;

– проголошення «асоційованого тріо» України, Грузії та Молдови, яке має стати новою хвилею розширення Євросоюзу;

– підписання спільної заяви глав держав / урядів «асоційованого тріо» Грузії, Молдови та України за підсумками 6-го саміту Східного партнерства.

– оприлюднення ініціативи щодо створення постійного формату координації між країнами «асоційованого тріо» та інституціями ЄС з питань вирішення конфліктів; створення посади спеціального представника, уповноваженого реалізовувати політику ЄС щодо затяжних конфліктів у ширшому регіоні Чорного моря; додавання безпекового виміру до формату Східного партнерства.

– **порушення** питання залучення політичної підтримки Польщі та країн Балтії щодо поглиблення безпечної співпраці України з ЄС, а також можливе розгортання військової дорадчо-тренувальної місії ЄС в Україні або призначення спеціального представництва ЄС щодо Криму та Донбасу.

– **перезавантаження** стратегічних позицій СП з метою наближення до ЄС після визнання «асоційованого тріо»⁵².

Формально заявку трійки підписали тільки Україна, Молдова та Грузія, ЄС не є стороною документа. Але низка держав підтвердила ініціативу тріо. Наразі є підтримка Австрії, Словаччини, Словенії, Фінляндії, Хорватії, Чехії та – особливо позитивна новина – Нідерландів. Зважаючи на те, що остання країна має непростий досвід блокування Угоди про асоціацію у 2016 році, навіть неофіційна підтримка перспективи зближення України з ЄС з їхнього боку є хорошою новиною⁵³.

Перелічені ініціативи, що стали основою перезавантаження Східного партнерства, були підтримані керівниками ЄС, в той же час ніяких обіцянок щодо членства в ЄС члени Східного партнерства не отримали.

⁵² Підсумки саміту «Східного партнерства»: підтримка лідерів ЄС та заява «Асоційованого тріо». URL: <https://suspilne.media/189880-pidsumki-samitu-shidnogo-partnerstva-pidtrimka-lideriv-es-ta-zaava-asocijovanogo-trio/>

⁵³ Визнання на перспективу: про що домовлявся Зеленський під час саміту в Брюсселі. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2021/12/16/7131629/>

Про амбітність «асоційованого тріо» свідчить положення спільної заяви, яка наводиться нижче⁵⁴.

Ми, глави держав та урядів Грузії, Республіки Молдова та України, зустрілися сьогодні у Брюсселі на полях 6-го Саміту Східного партнерства і зробили таку заяву.

Ми привітали Спільну декларацію Саміту Східного партнерства «Відновлення, стійкість і реформування», оприлюднену сьогодні у Брюсселі, і, схваливши довгострокові політичні цілі та новий перелік пріоритетів на період після 2020 року, підтверджуємо нашу тверду прихильність стратегічній, амбітній та далекоглядній політиці Східного партнерства, заснованій на спільних фундаментальних цінностях, взаємних інтересах, на спільній власності та відповідальності. Ми привітали схвалення на Саміті Східного партнерства Економічного та інвестиційного плану для Східного партнерства, що містить конкретні флагманські ініціативи для країн-партнерів.

Ми ще раз наголосили, що ініціатива «асоційоване тріо», яка просуває європейський вибір, європейські прагнення та європейську ідентичність своїх народів, покликана посилити співпрацю з питань європейської інтеграції, залишається відданою подальшому стратегічному розвитку Східного партнерства відповідно до принципів диференціації та інклюзивності.

Ми підтвердили нашу тверду відданість подальшому зміцненню політичної асоціації та економічної інтеграції Грузії, Республіки Молдова та України з Європейським Союзом, зокрема шляхом продовження тісної

---

⁵⁴ Спільна заява глав держав/урядів «асоційованого тріо» – Грузії, Республіки Молдова та України за підсумками 6-го саміту Східного партнерства. URL: <https://www.president.gov.ua/news/spilna-zayava-glav-derzhavuryadiv-asocijovanogo-trio-gruziyi-72097>

співпраці з метою зміцнення верховенства права та просування реформ для досягнення відповідності Копенгагенським критеріям.

Ми нагадали, що згідно зі статтею 49 Договору про Європейський Союз будь-яка європейська держава, яка поважає цінності, зазначені у статті 2 Договору про Європейський Союз, і зобов'язується їх просувати, може подати заявку на вступ до Європейського Союзу.

Ми визнали необхідність посилення співпраці «Асоційованого тріо» з ЄС з метою посилення координації між ними з питань, що становлять спільний інтерес, пов'язаний із просуванням європейської інтеграції, включно з визнанням Європейським Союзом європейської перспективи «асоційованого тріо».

Ми наголосили, що, зважаючи на позитивний досвід неформальних міністерських зустрічей щодо ПВЗВТ, «асоційоване тріо» сподівається на розширення галузевого співробітництва з ЄС у інших сферах, зокрема з питань «зеленого» та цифрового переходів, сполученості, енергетичної безпеки, юстиції та внутрішніх справ, стратегічних комунікацій та охорони здоров'я.

Ми готові докласти всіх зусиль для посилення співпраці з ЄС, у тому числі на високому рівні, з метою зміцнення європейської енергетичної безпеки, повного використання наявних газотранспортних систем, повного застосування законодавства ЄС, синхронізації електричних мереж та запобігання використанню енергії як зброї.

Ми відзначили необхідність посилення сполученості та транспортних зв'язків між ЄС та «асоційованим тріо», у тому числі шляхом лібералізації ринку автотранспортних перевезень, розвитку транспортних коридорів, а також реалізації спільних інфраструктурних проєк-

тів за підтримки Економічного та інвестиційного плану Східного партнерства.

Ми визнали, що драматичні зміни ситуації у Східному партнерстві та Чорноморському регіоні після 5-го саміту Східного партнерства у 2017 році, включно з безпекою, енергетикою, охороною здоров'я та іншими новими викликами, повинні спільно вирішуватися країнами-партнерами у тісній співпраці з ЄС. Ми наголошуємо на тому, що постійна дестабілізація та порушення принципів міжнародного права в багатьох частинах регіону Східного партнерства становлять серйозну загрозу для миру, безпеки та стабільності у Європі.

Ми привітали активні зусилля ЄС у врегулюванні конфліктів та процесах зміцнення довіри та закликали до посилення його ролі у сприянні миру та стабільності в регіоні Східного партнерства, використовуючи всі доступні інструменти, в тому числі відповідні обмежувальні заходи, коли це необхідно. Ми закликали лідерів ЄС розглянути ці питання на засіданні Європейської Ради 16 грудня 2021 року.

Ми нагадали, що спроби анексії Росією та незаконна окупація територій Грузії, її агресія на сході України та тимчасова окупація Криму, а також невирішений конфлікт у Придністровському регіоні Республіки Молдова становлять серйозну загрозу для регіону та Європи в цілому.

Ми знову рішуче засудили явне порушення суверенітету й територіальної цілісності низки держав Східного партнерства, включно з розпалюванням та підтримкою конфліктів, використанням дезінформації та кібератак, посиленням мілітаризації регіону, порушенням прав людини або проведенням виборів на тимчасово окупованих територіях.

Ми також відзначили важливість подальшого підвищення стійкості та співробітництва у сфері спільної політики безпеки та оборони (СПБО) та спільної зовнішньої політики та політики безпеки (СЗБП) з ЄС та нагадали про спільне зобов'язання просувати принципи, закріплені в угодах про асоціацію. Ми очікуємо на розвиток співпраці з агентствами та механізмами ЄС, включно з Європейським фондом миру та участю в проектах PESCO. Ми також висловили зацікавленість у діалозі з ЄС у межах ініціативи «Компас безпеки».

Ми підтвердили нашу рішучість, підкріплену сильною волею наших народів, діяти в напрямку членства у Європейському Союзі. У цьому зв'язку ми закликаємо Європейський Союз підтримати суверенний вибір наших держав разом з усіма відповідними кроками, зробленими нами в напрямі європейської інтеграції, та визнати європейську перспективу Грузії, Республіки Молдова та України.

За результатами 6-го саміту Східного партнерства прийнято спільну заяву сторін. Ключові положення цієї заяви такі:

- Підтверджено суверенне право кожного партнера вибирати рівень амбіцій і цілей, до яких він прагне у своїх відносинах з ЄС. Визнано європейські прагнення та вибір асоційованих партнерів – України, Грузії, Молдови.
- Підтримка ЄС територіальної цілісності, незалежності і суверенітету партнерів у межах міжнародно визнаних кордонів.
- Акцентовано продовження дестабілізації та порушення принципів міжнародного права у регіоні СхП, які становлять загрозу миру, безпеці та стабільності.

- Підтримано активізацію зусиль з посилення енергетичної безпеки та запобігання використання газу як зброї. ЄС підтримує модернізацію національних газотранспортних систем.
- Наголошено на необхідності зміцнення безпеки, а також кіберстійкості, посилення діалогу з питань безпеки, боротьби з дезінформацією.
- ЄС підтримує активізацію зусиль країн-партнерів для досягнення кліматичної нейтральності до 2050 року та об'єднання зусиль для прискорення процесу енергетичного переходу.
- ЄС готовий підтримати країн-партнерів у запровадженні ефективних схем скорочення викидів вуглецю та/або політики введення вуглецевого податку, узгоджених з політикою ЄС, зокрема в контексті майбутнього Механізму прикордонного вуглецевого коригування (СВАМ).
- ЄС визнано ініціативу трьох асоційованих партнерів щодо розширення співпраці з ЄС та відзначено посилення координації між ними з питань, що становлять спільний інтерес, пов'язаних з імплементацією Угод про асоціацію та зон вільної торгівлі.
- Відзначено перспективу подальшої поступової економічної інтеграції до внутрішнього ринку ЄС.
- Виокремлено сфери посиленої секторальної співпраці, зокрема зеленої та цифрової трансформації, конективності, енергетичної безпеки, юстиції та внутрішніх справ, стратегічної комунікації та охорони здоров'я.
- ЄС залишається відкритим для співпраці з третіми країнами в кожному окремому випадку на

основі спільних цінностей, зокрема доповнюючи інші регіональні формати.

- У сфері інвестицій та доступу до фінансування акцент зроблено на покращенні доступу до фінансування для малих і середніх підприємств шляхом надання ЄС 1 млрд. євро фінансування в національній валюті та підтримки 500 000 МСП.
- Передбачені інвестиції в модернізацію 3000 км пріоритетних доріг і залізниць вздовж розширеної мережі TEN-T з метою її завершення до 2030 року.
- Ухвалено Економічний та інвестиційний плани для СхП з фінансуванням у розмірі 2,3 млрд євро з потенціалом мобілізації до 17 млрд євро⁵⁵.

Література до теми

1. Долинська С. Східному партнерству десять років: що отримала Україна і чи буде ЄС переглядати свою політику //Сьогодні. 2019. 12 січня.URL: <https://ukr.segodayna.ua/ukraine/vostochnomu-partnerstvu-desyat-let-chtopoluchila-ukraina-i-budet-li-es-peresmatrivat-svoypolitiku-1205243.html>
2. Східне партнерство ЄС: додаткові можливості для євроінтеграції України / [І.Ф.Газізулін, М.М.Гончар та ін.]; за ред.. В. Мартинюка; Укр. незалеж. центр політ. дослідж. – К.: [Агенство «Україна»], 2009. – 84 с. – Кн.-переверт.
3. Мартинюк В. Безпека для Східного партнерства: які зміни варто лобювати Україні // Європейська правда.

⁵⁵ Спільна декларація за підсумками шостого саміту Східного партнерства. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/node/4355>

- 2017.20 листопада. URL:<https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/11/20/7073879/>
4. Східне партнерство: Україна демонструє прогрес у І7 із 20 сфер // Українська правда. 2018. 2 листопада. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/11/2/7197046/>
  5. Спільна декларація саміту східного партнерства // Європейська правда. 2017. 24 листопада. URL:<https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/11/24/7074139/>
  6. Коваль Н. Східне партнерство не може стати тим форматом, який додасть нових смислів європейській інтеграції України // Дзеркало тижня. 2017. 29 листопада. URL: https://dt.ua/POLITICS/shidne-partnerstvo-nemozhe-stati-tim-formatom-yakiy-dodast-novih-smisliv-yevropeyskiy-integraciyi-ukrayini-ekspert-261785_.html
  7. Коваль Н. Стійкість, стабільність, стагнація — три «с» Східного партнерства // Дзеркало тижня. 2017. 2-8 грудня(№46). URL:https://dt.ua/international/stiykist-stabilnist-stagnaciya-tri-s-shidnogo-partnerstva-261758_.html
  8. Максак Г. Нові завдання для МЗС: експертний погляд на зовнішню політику // Європейська правда. 2019. 18 січня. URL: <http://www.eurointegration.com.ua/experts/2019/01/18/7091738>
  9. Артёмов І., Гончар А. Сучасні концепції міжнародних відносин та безпекові фактори зовнішньої політики України. // Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип. 2 (21). /ред.кол.: І.В. Артёмов (гол. ред.) та ін. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2018. 272 с.
  10. Саміт Україна-ЄС. // Європейська правда. Жовтень 2020. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/10/6/7115044/>
  11. Україна дипломатична: науковий щорічник. URL: https://gdip.com.ua/files/file/Diplomatic%20Ukraine/Diplomatic_Ukraine_2020.pdf

12. Україна, Грузія и Молдова призывают ЕС углубить интеграцию. URL: <https://korrespondent.net/ukraine/4322766-ukraina-hruziya-y-moldova-pryzyvauit-es-uhlubyt-yntehratsyui>
13. Кулеба озвучив три очікування України від формату «Східного партнерства». URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2021/11/15/7314062/>
14. Україна, Грузія та Молдова узгодили пріоритети співпраці з ЄС. URL: <https://korrespondent.net/ukraine/4409945-ukraina-hruziya-y-moldova-sohlasovaly-pryorytety-sotrudnychestva-s-es>
15. Спільна заява глав держав/урядів «Асоційованого тріо» – Грузії, Республіки Молдова та України за підсумками 6-го саміту Східного партнерства. URL: <https://www.president.gov.ua/news/spilna-zayava-glav-derzhavuryadiv-asocijovanogo-trio-gruziyi-72097>
16. Спільна декларація за підсумками шостого саміту Східного партнерства. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/node/4355>

Інформаційні ресурси

1. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <http://rada.gov.ua/>.
2. «Дзеркало тижня. Україна». URL: <http://dt.ua/>.
3. «Європейська правда». URL: <https://www.eurointegration.com.ua/>
4. «Українська правда». URL: <http://www.pravda.com.ua/rus/>.
5. Центр Разумкова. URL: <http://razumkov.org.ua/ukr/journal.php>.
6. Науковий журнал «Стратегічна панорама». URL: <http://www.niss.gov.ua/catalogue/5/>

3.3. Євроатлантична інтеграція як стратегічний пріоритет України

План

- 1. Взаємовідносини України з НАТО: історичні аспекти.*
- 2. Новий формат співпраці з НАТО в період гібридної війни Росії в Україні.*
- 3. Членство в НАТО – гарантія безпеки України: Річна національна програма Україна – НАТО на 2021 рік.*
- 4. Виклики на шляху інтеграції України до НАТО.*

Характерною особливістю сучасних зовнішньополітичних процесів в Україні залишається синхронність євроінтеграційного та євроатлантичного інтегрування.

Активні контакти України з НАТО розпочались 22-23 лютого 1992 року, коли до Києва з офіційним візитом прибув Генсек Альянсу М. Вернер.

8 лютого 1994 року Україна підписала Рамковий документ «Партнерство заради миру» (ПЗМ), а 25 квітня того ж року передала керівництву НАТО свій презентаційний документ, в якому визначено політичні цілі участі України в ініціативі НАТО ПЗМ. У ньому сформульовано заходи, які планувалось здійснити Україною для участі в ПЗМ, та зобов'язання робити фінансовий внесок у реалізацію програми заради миру.

Україна чітко усвідомлювала, що шлях до НАТО непростий, адже необхідно відповідати базовим принципам Північноатлантичного договору, згідно з яким від країн-претендентів очікується, що вони будуть:

- розв'язувати міжнародні суперечки мирним шляхом;
- демонструвати відданість принципам верховенства права та прав людини;
- вирішувати мирним шляхом міжетнічні конфлікти й зовнішні територіальні суперечки, спірні питання внутрішньої юрисдикції відповідно до принципів ОБСЄ та з метою прагнення до встановлення добросусідських відносин та інше.

Після завершення належних процедур нові члени приєднуються до Північноатлантичного договору. Отримавши запрошення, нові члени мають приєднатися до низки угод. Важливо пам'ятати, що країна-претендент для набуття повноправного членства в НАТО має пройти ряд етапів.

Так, згідно зі статтею 10 Північноатлантичного договору, «сторони можуть, за одностайної згоди, запросити будь-яку іншу європейську державу, яка спроможна втілювати в життя принципи цього Договору і робити свій внесок у безпеку північноатлантичного регіону, приєднатись до цього Договору» після проходження таких етапів, як:

I. Консультаційний етап. На цьому етапі відбувається інтенсивний індивідуальний діалог із зацікавленими країнами-партнерами. Зустрічі в межах цього діалогу допомагають країні-партнеру вивчити деталі роботи Альянсу, а НАТО має змогу детально вивчити внутрішню ситуацію в країні-претенденті та її відносини з країнами-сусідами (зокрема на предмет відсутності між ними нерозв'язаних територіальних суперечок). Паралельно військово керівництво НАТО проводить аналіз відповідних військових факторів у зацікавленій у членстві в НАТО країні.

II. Переговорний етап. Включає запрошення країни-претендента розпочати переговори про вступ до НАТО, самі переговори та надсилання країною-кандидатом листа про наміри, в якому підтверджено взяті на себе під час переговорів зобов'язання.

III. Ратифікаційний етап розпочинається підписанням Протоколу про приєднання до Північноатлантичного договору й закінчується ратифікацією Протоколу в країнах-членах Альянсу та країні-кандидаті.

IV. Імплементацийний етап розпочинається із процесу передання країною-кандидатом документів про вступ до Північноатлантичного договору на збереження до США. Країни-кандидати стають офіційними членами Альянсу.

Щоб допомогти країнам-претендентам підготуватися до вступу в НАТО, в 1999 році було розроблено та ухвалено **План дій щодо членства в НАТО (ПДЧ)**.

Участь у Плані дій щодо членства в НАТО відбувається на основі самодиференціації і не означає існування ані будь-якого часового розкладу щодо прийняття таких рішень, ані будь-якої гарантії членства. ПДЧ в жодному разі не можна вважати переліком критеріїв для набуття членства в НАТО.

План дій щодо членства (ПДЧ) в НАТО складається з п'яти розділів, а саме:

1. Політичні та економічні питання.
2. Оборона/військові питання.
3. Питання ресурсів.
4. Питання безпеки.
5. Правові питання.

У кожному з розділів ПДЧ визначено питання, які можуть бути предметом обговорення (список не є ви-

черпним), та висвітлено механізми, за допомогою яких можна якнайкраще здійснювати підготовку до можливого отримання членства.

Від кожної країни-претендента вимагається розробити річну національну програму підготовчої діяльності до можливого майбутнього членства з визначенням завдань і цілей підготовки, де б містилася конкретна інформація щодо заходів, які вживаються, органів, які відповідають за впровадження цих заходів; там, де це доцільно – графік роботи щодо конкретних аспектів такої підготовки. Програма формуватиме основу, за допомогою якої з боку Альянсу можна буде простежити прогрес, досягнутий країнами-претендентами для забезпечення зворотного зв'язку.

Зворотний зв'язок і поради з питань Плану дій щодо членства в НАТО забезпечують за допомогою механізмів, у основі яких лежать формули, що діють на сьогодні для країн-партнерів.

Щороку Альянс готує звіт для окремих країн-претендентів, у якому викладаються досягнення цих країн у виконанні щорічних національних програм. Цей документ подають для обговорення на зустрічі Північноатлантичної ради з країною-претендентом.

Важливою подією періоду взаємовідносин 90-х років стало підписання контракту з НАТО, що дав змогу розпочати грандіозний проєкт з демілітаризації. Метою проєкту є безпечне знешкодження 1,5 мільйона одиниць стрілецького та легкого озброєння, а також 133 тис. тонн боєприпасів, які зберігаються в Україні після розпаду Радянського Союзу. Першим практичним кроком став початок знищення 1 тис. одиниць переносних зенітно-ракетних комплексів.

Наступними кроками співпраці України з НАТО стало формування цілісної системи двосторонніх відносин, які в історичному ракурсі означені у такому форматі:

14 вересня 1994 року започаткована перша Індивідуальна програма партнерства (ІПП) між Україною і НАТО, яка була офіційно схвалена на спеціальному засіданні Північноатлантичної ради НАТО.

У 1995 році Україна призначила своїх перших офіцерів зв'язку до штаб-квартири НАТО у Брюсселі та Координаційного центру партнерства (КЦП) у м. Монс (Бельгія). Весною того ж року між Україною і НАТО були укладені Адміністративна угода та Угода у сфері безпеки, на основі яких відкрито офіси зв'язку у штаб-квартирі НАТО.

У 1995 році Україна однією з перших серед країн-партнерів приєдналась до Процесу планування та оцінки сил (ППОС), головною метою якого є надання державам-партнерам можливості для визначення та підготовки сил, здатних ефективно взаємодіяти зі збройними силами інших держав в операціях під проводом НАТО, а також створення механізму для обміну інформацією з питань оборонного та бюджетного планування в рамках ПЗМ.

6 травня 1996 року від імені уряду України були підписані важливі угоди, якими регулюється статус військовослужбовців Збройних сил України при перебуванні на навчаннях та інших заходах на території країн – членів НАТО або країн-партнерів і, навпаки, військовослужбовців інших держав, які беруть участь у навчаннях на території України.

Важливими етапами у розвитку співробітництва Україна-НАТО стали також засідання Північноатлан-

тичної ради (ПАР) за участю міністра закордонних справ України між Україною та НАТО у форматі "16+1", в т.ч. перший офіційний візит Генерального секретаря НАТО Х.Солани в Україну **15-16 квітня 1996 року**.

Протягом 1997 року:

- підписано **Хартію про особливе партнерство** між Україною та НАТО, яка фіксує політичні зобов'язання сторін на найвищому рівні і регламентує зміст особливого партнерства між Україною та НАТО;
- засновано Центр інформації і документації НАТО в Україні та Місію України при НАТО.

У 1998-1999 роках створено Спільну робочу групу Україна – НАТО з питань військової реформи та відкрито Офіс зв'язку НАТО в Україні у м. Києві.

27 січня 2001 року Указом Президента України затверджено Державну програму співробітництва України з НАТО на 2001-2004 роки, а в **липні 2002 року** підписано Указ Президента України "**Про затвердження Стратегії України щодо Організації Північноатлантичного договору (НАТО)**" та Меморандум про взаєморозуміння між Кабінетом Міністрів України і штабом Верховного головнокомандувача Об'єднаних Збройних Сил НАТО на Атлантиці та штабом Верховного головнокомандувача Об'єднаних Збройних Сил НАТО в Європі щодо забезпечення підтримки операцій НАТО з боку України.

У період із 2002 по 2004 рр.:

- створено Державну раду з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України;
- підписано План дій Україна – НАТО і Цільовий план дій Україна – НАТО на рівні міністрів закордонних справ, м. Прага;

- створено Національний центр з питань євроатлантичної інтеграції України;
- затверджено Цільовий план дій Україна – НАТО на 2004 рік;
- погоджено пакет Цілей партнерства на 2004-2005 роки, який налічував 54 цілі і до якого інтегровані Національні цілі воєнної реформи в Україні;
- уведено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 листопада 2005 року **“Про невідкладні заходи щодо дальшого розвитку відносин України з Організацією Північноатлантичного договору (НАТО).”**

На виконання зазначеного нормативно-правового акта розроблено та затверджено укази Президента України **“Про Національну систему координації співробітництва України з Організацією Північноатлантичного договору”** (№ 215/2006 від 13.03.06) та **“Про Міжвідомчу комісію з питань підготовки України до вступу в НАТО”** (№ 429/2006 від 22.05.06).

22 травня 2006 року указом Президента України затверджено Положення про Міжвідомчу комісію з питань підготовки України до вступу в НАТО (як консультативний дорадчий орган при Президентові). В ньому, зокрема, відзначено, що успішна реалізація вказаних реформ наблизитиме Україну до побудови демократичної, правової, соціальної держави та дозволить приєднатися до Плану дій щодо розширення НАТО.

Протягом 2007 року відбулися засідання Північноатлантичної ради (ПАР) НАТО, Комісії Україна-НАТО та Ради НАТО-Росія на рівні міністрів закордонних справ, проведено засідання Військового комітету України – НАТО на рівні начальників генеральних штабів, у

контексті виконання заходів **Державної програми розвитку ЗС України на 2006-2011 роки.**

У квітні 2008 року на Бухарестському саміті НАТО відбулася «генеральна репетиція» України щодо приєднання до ПДЧ. Оцінюючи стан справ і результати саміту, слід зазначити, що, незважаючи на те, що Україна не змогла отримати статус учасника Плану дій щодо членства, рівень громадської думки щодо позитивного ставлення до НАТО значно зріс.

Підписання Харківських угод 2010 року з Росією щодо статусу м. Севастополь і продовження терміну перебування Чорноморського флоту до 2040 року, а також Революція гідності 2013 року стимулювали НАТО до практичних кроків співпраці з Україною.

Вторгнення РФ на територію України та анексія Криму змусили НАТО переглянути стратегічні засади політики на Сході Європи. Як засвідчив саміт НАТО в Уельсі у вересні 2014 року, Альянс усвідомив, що дії Росії потребують багатовимірних відповідей і пошуку нових концептуальних підходів для підтримки трансатлантичної безпеки і співробітництва з ЄС у безпековій сфері.

Практичні дії НАТО щодо України в умовах анексії Криму і війни на Донбасі засвідчують, що Альянс оперативно втрутився в ситуацію і надає нашій державі потужну дипломатично-політичну і військову допомогу. Про це свідчать такі заходи.

2015 рік ознаменувався підписанням Угоди про статус **Представництва НАТО в Україні.**

Представництво розширило участь України в усіх заходах в рамках:

- Хартії про особливе партнерство;
- Річних національних програм;

- Програми «Партнерство заради миру»;
- Військового комітету НАТО та інше.

У 2018 році виповнилось 20 років партнерства України з НАТО. Українські військові співпрацюють із союзниками не лише під проводом Альянсу, а й на двосторонній основі. Вони навчаються за кордоном у військових закладах, а потім допомагають впроваджувати міжнародні стандарти в Збройних силах.

Протягом 2018-2020 рр. збільшено представництво ЗС України у складі Консультативної Ради НАТО з командування і управління (СЗВ) та проєктах НАТО з питань зв'язку та інформаційних систем, що, серед іншого, дозволило Україні отримати статус повноправного члена проєкту (Malware Information Sharing Platform), а також брати участь у змаганнях фахівців країн НАТО з програмування "NATO Enterprise Architecture Hackathon.

7 лютого 2019 року Верховна Рада ухвалила Закон «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)», ініційований Президентом. Зміни до Конституції, які закріплюють курс України на членство в Європейському Союзі та НАТО, з 21 лютого 2019 року набули чинності. Цим документом внесено зміни до Конституції України, якими закріплюється незворотність стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору.

2020 рік став знаковим для розвитку та зміцнення взаємовідносин України з НАТО. Підтвердженням цього є надання Україні статусу партнера розширених

можливостей⁵⁶. Новий статус дає можливість Україні обрати сфери взаємодії з НАТО, які будуть максимально корисними для двосторонніх відносин і сприяти протидії світовим загрозам.

Особливості нового формату двосторонніх відносин свідчать про нові потужні можливості для забезпечення національної безпеки України (див. рисунок).

Отримання Україною статусу партнера НАТО з розширеними можливостями передбачає, зокрема, регулярні політичні консультації з питань безпеки на рівні міністрів, розширений доступ до програм взаємодії і навчань, обмін інформацією й досвідом, тіснішу взаємодію під час криз і підготовки операцій, забезпечення проведення багатонаціональних навчань в Україні та за кордоном.

Серед інших подій, що позитивно вплинули на ефективність євроатлантичного поступу, слід виокремити стратегічні рішення **2020 року**.

26 травня 2020 року затверджено Річну програму «Україна-НАТО». В ній передбачені заходи протидії гібридній війні. **14 вересня цього ж року РНБО затвердила Стратегію національної безпеки України**, базовою основою якої є комплекс заходів з практичного вирішення питань євроатлантичного поступу України, модернізації ЗСУ згідно із стандартами НАТО.

У контексті Стратегії 29 жовтня 2020 року прийнято Закон України «Про розвідку». Згідно із Законом, передбачено створення єдиного Координаційного органу системи розвідки.

⁵⁶ URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4240197-u-kabmini-poiashnyly-scho-dast-novyi-status-v-nato>

ПАРТНЕРСТВО РОЗШИРЕНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ (ЕОР)

ЦЕ «ОСОБЛИВИЙ ФОРМАТ» СПІВПРАЦІ, ЯКИЙ НАТО ПРОПОНУЄ НАЙБЛИЖЧИМ СОЮЗНИКАМ, ЩО ГОТОВІ ТІСНО СПІВПРАЦЮВАТИ З АЛЬЯНСОМ ДЛЯ ПРОТИДІЇ СВІТОВИМ ЗАГРОЗАМ.

ТАКИЙ ФОРМАТ ДОЗВОЛЯЄ КОЖНІЙ КРАЇНІ ОБРАТИ СФЕРИ ДЛЯ ВЗАЄМОДІЇ, ЯКІ БУДУТЬ МАКСИМАЛЬНО КОРИСНИМИ ДЛЯ НЕЇ ТА НАТО.

EUWA
НАТО

ОФІС ВІДПРЕМ'ЄР-МІНІСТРА
З ПИТАНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ
ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ
ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

У ЧОМУ УНІКАЛЬНІСТЬ ЕОР?

ЕОР ВІДКРИВАЄ ЗНАЧНО ШИРШІ МОЖЛИВОСТІ –
СЕКТОРАЛЬНОЇ (ОПЕРАТИВНОЇ)
ВЗАЄМОСУМІСНОСТІ З НАТО

ЛОГІСТИКА

ЗВ'ЯЗОК

УПРАВЛІННЯ
ВІЙСЬКАМИ

КОНКРЕТНИХ РОДІВ
ВІЙСЬК ТОЩО

КРАЇНИ-УЧАСНИЦІ

АВСТРАЛІЯ

ФІНЛЯНДІЯ

ГРУЗІЯ

УКРАЇНА

ЙОРДАНІЯ

ШВЕЦІЯ

ЩО МОЖЕ ОТРИМАТИ УКРАЇНА?

1

УЧАСТЬ У ПЛАНУВАННІ ОПЕРАЦІЙ НАТО

2

ДОПУСК ДО ВСІХ НАВЧАНЬ НАТО,
ЗОКРЕМА ЗА ТЕМАТИКОЮ СТАТТІ 5
ПІВНІЧНОАТЛАНТИЧНОГО ДОГОВОРУ ПРО
КОЛЕКТИВНУ ОБОРОНУ

3

ДОСТУП ДО ПЕРЕДОВОГО ДОСВІДУ ТА
ПРІОРИТЕТНОЇ СЕРТИФІКАЦІЇ СИЛ І ЗАСОБІВ

4

МОЖЛИВІСТЬ ЗАЙМАТИ ПОСАДИ В
ШТАБ-КВАРТИРІ ТА КОМАНДНИХ
СТРУКТУРАХ НАТО

5

ПОГЛИБЛЕНИЙ І ШВИДШИЙ ОБМІН
РОЗВІДДАНИМИ З КРАЇНАМИ-ЧЛЕНАМИ НАТО

6

ПОСИЛЕННЯ СПІВПРАЦІ З ПІДТРИМКИ
БЕЗПЕКИ В АКВАТОРІЇ ЧОРНОГО МОРЯ

7

СПІЛЬНА ПРОТИДІЯ КІБЕРЗАГРОЗАМ,
МІЖНАРОДНОМУ ТЕРОРИЗМУ І
ОРГАНІЗОВАНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

Одне з основних завдань Координаційного органу – підготовка на основі здобутої розвідувальної інформації узгоджених аналітичних матеріалів для своєчасного прийняття вищими органами державної влади адекватних і своєчасних рішень у сфері національної безпеки. З цією метою вперше в законодавче поле введено таке поняття, як «споживачі розвідувальної інформації», які, своєю чергою, теж братимуть участь у визначенні пріоритетних напрямів здобуття інформації.

26 жовтня 2020 року Місія України при НАТО оприлюднила документ співробітництва «Україна-НАТО» у військовій сфері. **Зазначеними документами передбачається реалізація широкого спектру завдань на короткострокову перспективу.**

Відзначимо, що за останні 6-7 років боротьби з агресивними проявами РФ в Криму та на Сході України військовий потенціал України зміцнів.

За даними авторитетного міжнародного рейтингу Global Firepower, який дає оцінку сукупному військовому потенціалу в кожній країні світу, у травні 2020 року Україна займала 27 місце серед 138 армій різних держав світу, а серед європейських – 9 місце із 50 країн. Ці дані наводить В.П. Горбулін у вже згадуваній книзі «Как победить Россию в войне будущего».

Відзначимо, що на шляху до співпраці з НАТО Україна робить упевнені кроки. Було затверджено Річну національну програму під егідою Комісії Україна – НАТО НА 2021 рік. Зазначена програма є системним документом, який містить опис реформ за відповідними напрямами, визначає їх стратегічну мету, цілі, пріоритетні завдання, необхідні для забезпечення ефективної планомірної реалізації закріпленого Конституцією України стратегіч-

ного курсу держави на набуття повноправного членства України в Організації Північноатлантичного договору.

Деталізація цих та інших стратегічних завдань щорічно проводиться під час підготовки річних національних програм Україна-НАТО, які є важливим координуючим інструментом євроатлантичної інтеграції України.

Попри те, протягом 2019-2021 рр. Україна потужно зарекомендувала себе як майбутнього члена НАТО, її зусилля на шляху до Альянсу не завжди об'єктивно оцінюються.

Поряд з цим деякий оптимізм щодо євроатлантичного поступу України з'явився після саміту НАТО в Брюсселі в липні 2021 р. за участі президента Дж. Байдена. В заключній декларації цього саміту зазначено: **«Ми підтримуємо рішення, прийняте на Бухарестському саміті, що Україна буде членом альянсу з Планом дій щодо членства як невід'ємною частиною процесу; ми підтверджуємо всі елементи цього рішення, а також наступні рішення, включаючи те, що кожен партнер буде оцінюватися по достоїнству. Ми твердо підтримуємо право України визначати своє майбутнє і свій зовнішньополітичний курс без втручання ззовні. Щорічні національні програми в рамках Комісії НАТО-Україна залишаються механізмом, за допомогою якого Україна просуває реформи, пов'язані з її прагненням до членства в НАТО. Україна повинна повністю використовувати всі інструменти, доступні в рамках Комісії Україна-НАТО, щоб досягти своєї мети щодо впровадження принципів і стандартів НАТО»⁵⁷.**

⁵⁷ URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/750030.html>

Спільне рішення союзників також закликає нашу країну проводити далі «широкомасштабні, стійкі і незворотні реформи», і це стосується не тільки сфери безпеки і оборони, а й інших сфер. У рішенні, зокрема, згадано потребу «поваги до меншин». Цю вимогу, як відомо, послідовно висуває Угорщина. Київ повинен просуватися вперед на шляху реформ і використовувати наявні інструменти для досягнення членства.

Крім того, Альянс наголосив, що Партнерство розширених можливостей (**Enhanced Opportunities Partner, EOP**), яке Україна отримала у 2020 році, «додає імпульс до нашої і без того амбіційної співпраці та просуває подальшу (військову) взаємосумісність».⁵⁸

Президент США Джо Байден, який був учасником саміту НАТО, назвав умови надання ПДЧ НАТО. Президент США заявив, щоб отримати **План дій щодо членства в НАТО** і стати частиною Альянсу, **Україні необхідно відповідати критеріям і переконати всіх членів НАТО.**

При цьому Байден уточнив, що перешкодою Києва на шляху членства є корупція, а не війна на Донбасі. Американський лідер пообіцяв, що США робитимуть «усе можливе, щоб Україна могла чинити опір фізичній агресії РФ», і підтвердив підтримку її суверенітету та територіальної цілісності.⁵⁹

Важливою подією на шляху до НАТО став візит Президента України В. Зеленського до США, під час якого від президента Дж. Байдена було отримано запевнення,

⁵⁸ URL: <https://zn.ua/ukr/WORLD/v-nato-oholosili-shcho-ukrajina-otrimaje-chlenstvo-cherez-pdch.html>

⁵⁹ URL: <https://ua.korrespondent.net/world/worldabus/4367667-baiden-nazvav-pereshkodu-na-shliakhu-ukrainy-do-nato>

що Україна стане основним союзником США в НАТО. Затверджено і програму допомоги в оборонній сфері від США і НАТО.

При цьому лідери НАТО залишилися вірними обіцянці прийняти Україну до своїх лав. Утім, реальність виглядає дещо іншою – частина членів Альянсу побоюється, що ризики від членства України в НАТО перевищують вигоди. Головна проблема полягає в тому, що ці ризики не залежать від зусиль Києва – ключовий виклик пов'язаний із погрозами Росії. В Альянсі існує думка, що стрімке зближення з Україною (зокрема і запрошення до Плану дій щодо членства) може спричинити ще більшу дестабілізацію в регіоні, аж до відновлення гарячої фази воєнних дій Росії проти України. Існують й інші стримуючі фактори руху України до Альянсу.

По-перше, незважаючи на рішення Бухарестського саміту, в НАТО, як і раніше, немає однастайності в питанні надання Україні ПДЧ. Ряд країн – Німеччина, Франція, Італія та інші – виступають проти членства України. Насамперед тому, що надання нашій країні ПДЧ означає ускладнення їхніх відносин із Росією і загрозу дестабілізації ситуації в Донбасі. Ці країни також не розуміють, як Україна, що воює з Росією, до того ж глибоко уражена корупцією, ставши членом Альянсу, зможе посилити його безпеку.

По-друге, противників надання Україні ПДЧ лякає й перспектива «чорногорського сценарію» в нашій країні: після перемоги на парламентських виборах у Чорногорії проросійських і просербських партій ця країна стала потроху коригувати свої відносини з НАТО.

По-третє, різко знижує українські шанси й позиція Вашингтона: він поки що утримується від підтримки Ки-

єва в питанні ПДЧ. Головний меседж, який останніми тижнями неодноразово передавали українцям високопоставлені представники США, – лише виконання критеріїв Альянсу, проведення реформ допоможе Україні отримати План дій щодо членства в НАТО.

Після саміту Альянсу заступник Генсека НАТО Мірчі Джоане закликав Україну до подальшого здійснення внутрішніх реформ на шляху до членства в Альянсі.

За його словами, рішення про вступ України і Грузії в НАТО є, і воно було підтверджено на найвищому політичному рівні в Альянсі.

Глава Української держави Володимир Зеленський подякував НАТО за перспективу членства і водночас дорікнув членам Альянсу за відсутність конкретних термінів щодо наступних кроків для досягнення мети.

«Ми продовжимо курс на реформи в сфері безпеки і оборони з тим, щоб ще більше відповідати стандартам сумісності з державами-членами НАТО», – заявив глава держави. За його словами, Україна, не будучи членом НАТО, вже сьогодні вносить вагому частку в євроатлантичну безпеку. Протистояння російській агресії на Сході, під час якого, на жаль, продовжують гинути українські воїни, є безцінним внеском України у безпеку всього євроатлантичного простору»⁶⁰.

---

⁶⁰ URL: <https://strana.ua/news/338652-zelenskij-konstatiroval-otsutstvие-konkretnykh-itohov-sammita-nato-po-pdch-dlja-ukrainy.html>

Література до теми

1. Послання Президента України Володимира Зеленського до Верховної Ради про внутрішнє та зовнішнє становище України / Офіційне інтернет-представництво. URL: <https://www.president.gov.ua/news/poslannya-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-do-verho-64717>
2. Указ Президента України №121/2021 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661>
3. Кабінет Міністрів розробив Стратегію зовнішньої політики України на період 2021-2024 років для затвердження Радою національної безпеки і оборони (РНБО). URL: <https://ukranews.com/ua/news/781213-kabmin-rozrobyv-strategiyu-zovnishnoyi-polityky-ukrayiny-do-2025-roku>
4. Зеленський затвердив Річну програму Україна – НАТО. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4233374-zelenskyi-zatverdyv-richnu-prohramu-ukraina-nato>
5. Указ Президента України №392/2020 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>
6. Закон «Про розвідку». URL: <https://zn.ua/ukr/internal/zakon-pro-rozvidku-tse-nova-storinka-v-istoriji-natsionalnoji-bezpeki-nashoji-krajini.html>
7. Співробітництво у військовій сфері. URL: <https://ukraine-nato.mfa.gov.ua/ukrayina-nato/spivrobitnictvo-u-vijskovij-sferi>
8. Зеленський поскаржився на відсутність конкретики в питанні руху України до НАТО. URL: <https://strana.ua/news/338652-zelenskij-konstatiroval-otsutstvие>

- konkretnykh-itohov-sammita-nato-po-pdch-dlja-ukrainy.html
9. В НАТО оголосили, що Україна отримає членство через ПДЧ. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2021/06/14/7124428/>
  10. Байден назвав умови надання Україні ПДЧ НАТО. URL: <https://zn.ua/ukr/POLITICS/bajden-nazvav-umovi-nadannja-ukrajini-pdch-nato.html>
  11. Байден назвав перешкоду на шляху України до НАТО. URL: <https://ua.korrespondent.net/world/worlddabus/4367667-bajden-nazvav-pereshkodu-na-shliakhu-ukrainy-do-nato>
  12. Саміт НАТО: Рішення про майбутнє членство України в Альянсі в силі, для Києва головне – просувати реформи. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/750030.html>
  13. Новий вимір військової співпраці: що змінили 20 років партнерства України з НАТО. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/12/20/7075336/>
  14. Основи європейської та євроатлантичної інтеграції України: навчальний посібник/В.В.Говоруха, В.Г.Бульба, Ю.П.Сурмін та ін.; за заг.ред академіка НАН України, д.т.н. В.П.Горбуліна. – К.: ДП «НВЦ «Євроатлантикінформ», 2006. С. 284.
  15. Горбулін В.П. Донбас і Крим: ціна повернення: монографія/ за заг. редакцією В. Горбуліна та ін.; К.: НІСД. 2015. 474 с.
  16. Горбулін В. Мой путь в зазеркалье. Не только путевые заметки. – К.: Брайт Букс. 2019. 280 с.
  17. Горбулін В. Как победить Россию в войне будущего. К.: Брайт Букс. 2020. 256 с.
  18. Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (2017–2019) / авт. вступ. ст., упоряд. А.Ю. Мартинов; відп. ред.

- С. В. Віднянський. НАН України. Інститут історії України. К.: Інститут історії України, 2020. 310 с.
19. Виступ Президента України Володимира Зеленського на загальних дебатах 76-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН. URL: <https://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-na-zagalnih-70773>

Інформаційні ресурси

1. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <http://rada.gov.ua/>.
2. «Дзеркало тижня. Україна». URL: <http://dt.ua/>.
3. «Європейська правда». URL: <https://www.eurointegration.com.ua/>
4. «Українська правда». URL: <http://www.pravda.com.ua/rus/>.
5. Центр Разумкова. URL: <http://razumkov.org.ua/ukr/journal.php>.
6. Науковий журнал «Стратегічна панорама». URL: <http://www.niss.gov.ua/catalogue/5/>

3.4. Євроінтеграційні аспекти розвитку потенціалу вищої освіти України в контексті сучасних викликів і трендів європейського простору вищої освіти (ЄПВО)

План

- 1. ЄПВО: сучасні виклики та нові тренди.*
- 2. Інтернаціоналізація вищої школи України на шляху до ЄПВО.*
- 3. Економіка та соціум регіону як середовище розвитку університету.*
- 4. Ужгородський національний університет на шляху до ЄПВО.*
- 5. Науковий парк та Концепція інноваційного розвитку УжНУ на 2015-2025 рр.*

Глобальні трансформаційні процеси сучасних міжнародних відносин наочно віддзеркалюють проблеми в різних сферах функціонування суспільства, в т.ч. і в освітньо-науковій. Вони потребують вироблення нових стратегій, механізмів і підходів до мінімізації сучасних викликів. Перед освітньо-науковими системами багатьох країн стоїть завдання зближення усіх вершин «трикутника знань» – вищої освіти, наукових досліджень та економічно і суспільно значимих інновацій.

Вітчизняна освіта і наука, попри наявність низки серйозних проблем, розвиваються в цілому відповідно до загальноєвропейських тенденцій і вирішують ці ж питання, спираючись на положення Закону України «Про вищу освіту».

Відомо, що Україна долучилась до європейського простору вищої освіти (ЄПВО) у 2005 р. Підписання Уго-

ди про асоціацію стало важливим стимулом для динамічного прискорення інтеграції України до ЄС. Разом з цим, в Угоді чітко окреслено шляхи і механізми розвитку потенціалу вищої школи в контексті сучасних викликів і нових трендів європейського простору вищої освіти.

На початку березня 2020 р. у м. Києві проходило одне з підготовчих засідань групи супроводу Болонського процесу Bologna Follow-Up Group (BFUG) з підготовки основних документів на конференцію міністрів освіти країн, що входять до складу європейського простору вищої освіти. Було відзначено, що ЄПВО продовжить розвиток співпраці між університетами, зміцнюватиме і розширюватиме контакти з метою реалізації спільних освітніх програм, наукових та інноваційних проєктів.

Акцентувалась увага на питаннях активізації діяльності університетів щодо подальшого розвитку потенціалу у сфері вищої освіти. Ці заходи спрямовані на підтримку модернізації, доступності й інтернаціоналізації вищої освіти у країнах-партнерах програми Еразмус+ і запроваджуються в контексті пріоритетів, визначених раніше в Новому Консенсусі ЄС з розвитку, комюніке «Європейська вища освіта у світі», програмі «Горизонт 2020» та положеннях Стратегії ЄС 2020 щодо розвитку вищої освіти.

Зазначимо, що напрям ЄПВО на розвиток потенціалу у сфері вищої освіти реалізується в рамках зовнішньої політики ЄС, визначеної у фінансових інструментах Європейського Союзу, що підтримують цей напрям, а саме в:

- Інструменті європейського сусідства (European Neighbourhood Instrument, ENI);
- Інструменті співпраці у галузі розвитку (Development Cooperation Instrument, DCI);

- Інструменті надання допомоги на етапі, що передує входженню до ЄС (Instrument for Preaccession Assistance, IPA);
- Європейському фонді розвитку.

Як видно, напрям ЄПВО сприяє розвитку сталого та всеосяжного суспільно-економічного зростання у країнах-партнерах програми і повинен забезпечити розвиток і досягнення цілей і принципів зовнішніх дій ЄС, включаючи національне право власності, соціальну злагоду, рівність, належний географічний баланс і різноманітність. Особливу увагу приділено найменш розвиненим країнам, університетам у найбільш віддалених регіонах, а також малозабезпеченим студентам із незахищених категорій населення, а також студентам з особливими потребами.

Через структуровану співпрацю, обмін досвідом і успішними практиками, а також мобільність окремих осіб, проекти з розвитку потенціалу спрямовані на:

- **підтримку** модернізації, доступності й інтернаціоналізації сфери вищої освіти у відповідних країнах-партнерах Програми;
- **допомогу** відповідним країнам-партнерам Програми у відповіді на виклики, що стоять перед їх закладами та системами вищої освіти, включаючи проблеми якості, відповідності, рівного доступу, планування, викладання, менеджменту та управління;
- **сприяння** співпраці між ЄС і відповідними країнами-партнерами (а також між самими відповідними країнами-партнерами);
- **сприяння** добровільному наближенню до тенденцій ЄС у сфері вищої освіти;

- **сприяння** особистим контактам, міжкультурній поінформованості та порозумінню.

Втім, поряд з позитивними тенденціями, у ЄПВО існують виклики і нові тренди. До викликів, у першу чергу, слід віднести те, що цінності правди, знань, демократії та наукового методу, властивого вищій освіті, ставляться під сумнів. Не всюди забезпечені академічні свободи та інституційна автономія закладів вищої освіти, не досягнуто рівного доступу до вищої освіти для всіх. Пандемія коронавірусу, військові конфлікти, економічні, політичні та інші кризи створюють істотні загрози як для світу загалом, так і для якості та потенціалу систем вищої освіти. Тим часом вища освіта розглядається як один із ключових інструментів вирішення цих проблем.

До нових трендів ЄПВО слід віднести те, що сьогодні задіяні не лише традиційні напрями співпраці, а й створюються великі університетські альянси, які дають змогу ефективніше використовувати спільні ресурси та потенціал кожного партнера. Прикладом є Альянс Берлінських університетів, до якого належать Університет ім. Гумбольдта, Технічний та Вільний університети Берліна, а також клінічний комплекс Шаріте.

Але плани ЄПВО значно амбітніші. **Торік у червні Єврокомісія оголосила про створення 17 альянсів, у яких беруть участь 14 закладів вищої освіти з 23 країн ЄС. Поки що це пілотний проєкт, і подальші перспективи залежать від успішності його реалізації**⁶¹.

Оскільки розвиток потенціалу у сфері вищої освіти є головним напрямом співпраці країн-учасниць ЄПВО,

⁶¹ URL: https://dt.ua/UKRAINE/ostannim-chasom-dedali-bilshe-ydetsya-pro-stvorennya-universitetskiy-alyansiv-ekspert-342532_.html

а базовим принципом співробітництва є інтернаціоналізація вищої освіти, простежимо ці аспекти на практиці функціонування ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

За 75 років своєї діяльності УжНУ сформувався як багатопрофільний класичний університет, що відіграє особливу роль у житті регіону і не має в цьому собі рівних серед інших вищих навчальних закладів. Ужгородський національний університет інтегрує не тільки освітню, а й управлінську, соціокультурну сферу, являє собою тип «широкого інтегратора», який є *alma mater* для багатьох учасників крайового та державного економічного і політичного життя. Університет є також найбільшою державною бюджетною установою області.

Економіка та соціум регіону як середовище розвитку УжНУ

Вплив університету на регіональний розвиток та прилеглий соціокультурний простір за всіх часів несе на собі відбиток соціально-економічного стану території своєї локалізації.

У Закарпатській області України – самобутнього центральноєвропейського регіону на відрогах Карпат – більш ніж тисячолітня писемна історія, значний людський та природно-ресурсний потенціал, вигідне географічне і транзитне положення. В історичній пам'яті поколінь жителів краю – досвід проживання в складі трьох супердержав, чотирьох монархій, двох диктатур та двох парламентських республік, створення трьох власних державних і квазідержавних утворень.

Менталітету населення притаманні міжнаціональна толерантність, орієнтація на європейські та релігійні цін-

ності, нонпатерналізм і підприємливість, конструктивний конформізм та висока життєздатність. Характерні для активного населення та молоді висока мобільність, компактність території та близькість кордонів дозволяють доволі успішно компенсувати аграрний уклад життя та невисокий рівень урбанізації. Просвітництво та отримання вищої освіти, створення власного вищого навчального закладу в усі часи було громадянським *idea-fix*.

Починаючи з 1991 року цей єдиний регіон європейського континенту, де проходять кордони чотирьох європейських країн-членів ЄС та Вишеградської четвірки з Україною, позиціонувався як плацдарм європейської інтеграції та транскордонної співпраці України, увійшов до числа фундаторів Карпатського євро регіону у складі прикордонних територій Румунії, Словаччини, Угорщини та України і реалізує численні програми Східного партнерства ЄС.

На наступному етапі розвитку в якості сутнісних пріоритетів УжНУ на шляху досягнення стратегічної мети – створення потужного університету, який здійснює функції інтегратора знань та інновацій у ході імплементації норм Закону України «Про вищу освіту», засад Болонського процесу, Лісабонського порядку денного та інших національних і міжнародних актів та програм інноваційної трансформації вищої освіти – розглядаються:

- відбір та перевірка на практиці результативних інструментів розміщення усіх сторін трикутника знань на платформі регіонального розвитку університетського регіону із залученням можливостей транскордонної та міжнародної співпраці та взаємодії з партнерськими освітньо-науковими інноваційними агломераціями інших регіонів

України, країн Вишеградської четвірки та Європейського Союзу;

- забезпечення у повному обсязі ефективного функціонування в УжНУ та області європейського механізму підключення університетів до соціально-економічного зростання регіонів своєї локалізації;
- реалізація узгоджених в квартеті: «університет-влада-підприємництво-громадянське суспільство» дорожньої карти регіону, що передбачає суттєве зростання частки економіки знань та інновацій у валовому регіональному продукті та створеній у регіоні доданої вартості і набуття областю статусу «learning region» за критеріями ОЕСР⁶².

На сьогодні ДВНЗ «УжНУ» активно співпрацює із 120 закордонними партнерами на основі міжнародних білатеральних договорів, партнерських угод з реалізації міжнародних проєктів та з метою супроводу академічної мобільності Erasmus+. На основі домовленостей із зарубіжними науковими установами та вищими навчальними закладами визначено основні потенційні сфери співробітництва, враховуючи сильні сторони і потреби партнерів. Узгоджуються освітня методологія, наукові пріоритети, залучення інновацій. Університет активно співпрацює з іноземними партнерами із США, Китаю, Казахстану, Грузії, Туреччини, Іспанії, Італії, Великобри-

---

⁶² Концепція інноваційного розвитку ДВНЗ «Ужгородський національний університет» на 2015-2025 рр.: наукова розробка за результатами реалізації стандартного гранту № 21470150 Міжнародного Вишеградського фонду (2015-2016рр.) / В.І. Смоланка, І.В. Артёмов, В.П. Приходько та н.. – Ужгород: ПП «А.А. Демидов», 2016. –81 с.

танії, Німеччини, Бельгії, Хорватії, Угорщини, Румунії, Литви, Польщі, Чехії, Словаччини та ін.

Метою практичної реалізації принципів інтернаціоналізації на базі Ужгородського національного університету **утворено Міжнародний консорціум університетів, до якого увійшло 18 зарубіжних та українських ЗВО**. Зокрема меморандум про створення Міжнародного консорціуму університетів підписали представники таких зарубіжних вищих навчальних закладів, як: Університет ім. М. Ромеріса (Литва), Поморська академія у Слупську (Польща), Вища школа бізнесу – Національний університет Луїса (Польща), Університет Бабеш-Бояї (Румунія), Західний університет ім. Васіле Голдіш (Румунія), Братиславський економічний університет (Словацька Республіка), Євразійський національний університет ім. Гумільова (Казахстан), Батумський державний університет ім. Ш. Руставелі. Основні напрями співпраці між сторонами-партнерами такі: спільна проектна діяльність, участь у міжнародних грантових програмах, організація спільних міжнародних науково-практичних конференцій, активізація наукової роботи, залучення до неї студентів, налагодження керівництва студентськими роботами; розвиток різних форм академічної мобільності, розробка спільних освітніх програм, налагодження взаємовигідного співробітництва з органами влади, співпраця вищих навчальних закладів з органами місцевого самоврядування та ін.

Про якість роботи в контексті євроінтеграційного поступу до ЄПВО свідчать міжнародні рейтинги університетів. За даними рейтингу Webometrics Ranking of World's Universities, які було оприлюднено у липні 2021 року, УжНУ посідає 13 місце серед українських вишів.

Важливе значення для подальшої інтеграції в європейський науковий простір стало приєднання ДВНЗ «УжНУ» до Великої Хартії університетів у вересні 2018 року. Magna Charta Universitatum об'єднує понад 80 провідних університетів світу, закріплює основні цінності, права та обов'язки університету як ключового інституту суспільства, діяльність якого присвячена визначенню й поширенню найважливіших принципів і знань, наданню суспільству інтелектуальних орієнтирів.

Активно продовжується співпраця Ужгородського національного університету в рамках Конференції ректорів Дунайського регіону. Дунайський регіон має великий інноваційний потенціал, що стало очевидним через спільну реалізацію різних проєктів ЄС, серед яких у першу чергу Horizon 2020 року, Life +, Interreg, Jean Monnet, Erasmus+ та ін.

З метою об'єднання зусиль випускників усіх поколінь для розвитку університету, підвищення його престижу як провідного навчального закладу світового рівня в УжНУ створена та плідно працює Міжнародна асоціація випускників. Діяльність Асоціації створює діалектичну синергію з прискорення соціальної імплементації євроінтеграційного поступу університету. Важливу роль в цьому відіграють відокремлені підрозділи цієї громадської організації, які діють в Ізраїлі, США, Японії, а також сусідніх країнах ЄС – Угорщині, Словаччині, Польщі, Румунії. Зазначені відокремлені підрозділи Асоціації очолюють колишні випускники УжНУ, які є знаними науковцями далеко за межами України.

Важливою складовою реалізації принципів інтернаціоналізації вищої школи є навчання іноземних сту-

дентів. Протягом останніх років в Ужгородському національному університеті навчається до 2000 іноземців, зокрема це студенти з Азії. Навчання проводяться українською та англійською мовами. Отримані кошти за навчання студентів-іноземців є солідним інвестиційним внеском в бюджет УжНУ, а також важливим стимулом для залучення кращих викладачів, які, як правило, вільно володіють іноземними мовами. Поряд з цим, в університеті створено значну кількість робочих місць як викладацького складу, так і обслуговуючого персоналу. Це – важливі фактори діяльності вишу.

Для прикладу, навчання студентів-іноземців у США за останні десять років стає п'ятою складовою статей доходу від загального американського експорту. У 2016 р. доходи від навчання іноземних студентів перевищили 40 млрд. дол. та дали змогу створити 52 тис. робочих місць. В Україні кількість іноземних студентів впродовж десяти останніх років коливалась від 44 до 79 тис. В казну держави щороку надходить близько 10 млрд. грн.

Важливою і дієвою формою інтернаціоналізації вищої освіти в умовах євроінтеграційного поступу УжНУ є робота з реалізації міжнародних наукових проєктів. Одним із прикладів цього напрямку є результати виконання наукового проєкту за фінансової підтримки Вишеградського фонду «Інноваційний університет – інструмент інтеграції в європейський освітній і науковий простір».

Результатом роботи створеного у 2015-2016 рр. міжнародного науково-дослідницького колективу стала робота двох важливих документів:

- Концепції інноваційного розвитку Ужгородського національного університету на 2015-2025 рр.;
- Концепції Наукового парку УжНУ.

У розробці цих «дорожніх карт» розвитку УжНУ на 10 років були задіяні колеги УжНУ – провідні фахівці Жешувського університету (Польща), Технічного університету (Словацька Республіка), Дебреценського університету (Угорщина).

Концепція інноваційного розвитку ДВНЗ «Ужгородський національний університет» на 2015-2025 рр. стала сьогодні базовою складовою загальної Стратегії розвитку Ужгородського національного університету. Адже в Концепції чітко окреслено шляхи досягнення таких цілей, як:

- створення нормативно-правової основи та методологічних засад трансформації традиційного університету в інноваційний;
- формування інноваційної моделі розвитку Ужгородського національного університету на основі реалізації трикутника знань;
- розвиток Ужгородського національного університету як інтегратора знань, науки та інновацій, важливого чинника регіонального зростання;
- розвиток міжнародного співробітництва УжНУ та його роль в інтегруванні до європейського освітнього простору;
- впровадження системи індексації та моніторингу ефективності інноваційного розвитку університету;
- диверсифікація джерел фінансування інноваційного університету в умовах автономної діяльності.

Активізація діяльності із створення освітньо-наукової та інноваційної платформи регіонального розвитку в рамках реалізації трикутника знань потребує від вищого навчального закладу змін в організаційній стратегії та

додаткових заходів із підвищення ефективності діючої інноваційної інфраструктури університету. Вони передбачають зокрема:

у короткостроковому періоді (з термінами 1-2 роки):

- модернізацію інноваційної інфраструктури УжНУ як університету-інтегратора в таких її складових, як освітня інноваційна діяльність спеціалізованих кафедр, супровід інноваційних проєктів та захист прав інтелектуальної власності;
- підготовку та реалізацію програм створення «spin-off» академічних підприємств, побічних підприємств та малих інноваційних підприємств;
- відповідну корекцію та переорієнтацію форм і методів діяльності НДЧ, міжнародного відділу, центрів бізнесу, кар'єри, інновацій та розвитку, Наукового парку з центром трансферу технологій, контактного пункту та інших структурних підрозділів тощо;

у середньостроковому періоді (з термінами 2-5 років):

- безперервний пошук та адаптацію до потреб реалізації ролі національного університету – регіонального інтегратора найбільш адекватної організаційно-правової форми інноваційного (підприємницького) вищого навчального закладу відповідно до прогресивних трендів, закладених у Законі України «Про вищу освіту»;
- постійну трансформацію економічного механізму функціонування університету як інтегратора регіональної економіки знань та інновацій з великими можливостями міжнародної і транскордонної співпраці;

Реалізація зазначених та інших кроків означатиме перехід до пакету управлінських заходів «проектно-орієнтованого університету», застосування у вищому навчальному закладі методів стратегічного управління, зорієнтованих на інтенсифікацію взаємодії із зовнішніми фінансово-економічними, виробничими, науково-освітніми, владними та соціокультурними структурами, доповнення канонічної організаційної основи ВНЗ у вигляді науково-освітніх шкіл динамічною організаційною підсистемою, яка гнучко реагує на зміни зовнішнього соціально-економічного середовища.

Ефективність освітньо-інноваційної та наукової інтеграції УжНУ і регіонального розвитку визначається такими індикаторами:

1. Співпраця в галузі науки і розвитку, інтелектуальної власності

- Кількість наукових публікацій (спільних публікацій), виконаних у рамках інтеграційної регіональної платформи.
- В т.ч у виданнях міжнародних наукометричних систем.
- Спільні НДР, НДДКР.
- Підтримка досліджень студентів (залучення до спільного фінансування, спонсорування).
- Спільне патентування та ліцензування патентів університету, авторських прав та будь-яких інших форм інтелектуальної власності.

Мобільність працівників галузей економіки, випускників ВНЗ, науково-педагогічного складу, аспірантів та студентів УжНУ, їх фінансування

- Практика, двостороннє стажування.

- Подвійні робочі місця працівників галузей економіки, науково-педагогічних працівників, аспірантів.

Співпраця в галузі освіти

- Навчання, професійна підготовка, перепідготовка, тренінги персоналу за договорами з підприємствами, установами, кампаніями.

- Спонсорування, надання грантів, оплата за навчання студентів у рамках регіональної платформи.

- Контракти на працевлаштування студентів, запрошення на роботу в компанії, підприємства, установи.

Напрацювання Ужгородського національного університету в контексті євроінтеграційних напрямів розвитку потенціалу вищої освіти згідно з напрямами, визначеними в Законі України «Про вищу освіту» та відповідними положеннями Угоди про асоціацію України з ЄС, отримали високу оцінку міжнародної наукової виставки «Освіта і кар'єра 2020», яка проходила в м. Києві.

Ужгородський національний університет був відзначений найвищою нагородою – Гран-прі за презентацію «Університет – інтегратор освітньо-наукового середовища в регіоні».

Перед університетом постає ще більш актуальне завдання – готувати кадри, які будуть здатні:

- мислити за межами існуючих загальноприйнятих уявлень;
- вирішувати завдання, які досі не мали вирішення;
- використовувати свої знання для забезпечення стратегічних інтересів України в умовах глобальної економічної конкуренції;

- діяти практично, беручи на себе відповідальність у ситуації невизначеності, обмеженості ресурсів і персонального ризику;
- доводити свою ефективність реальними досягненнями і результатами;
- бути здатним захищати національні та економічні інтереси України в умовах глобальної конкуренції сучасності.

Література до теми

1. Закон України «Про вищу освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
2. Як змінюється вища освіта в Україні та в європейському освітньому просторі. URL: <http://education-ua.org/ua/articles/1296-yak-zminyuetsya-vishcha-osvita-v-ukrajini-ta-v-evropejskomu-osvitnomu-prostori>
3. Угода про асоціацію між Україною та ЄС. Офіційний текст. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011
4. Як буде розвиватися європейська вища освіта. Прогноз на завтра. URL: https://dt.ua/EDUCATION/yak-bude-rozvivatisya-yevropeyska-vischa-osvita-prognoz-na-zavtra-342508_.html
5. The new European consensus on development “Our World, our Dignity, our Future”. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/5a95e892-ec76-11e8-b690-01aa75ed71a1>
6. «Європейська вища освіта у світі». Повідомлення Комісії до Європейського Парламенту, Ради, Європейського економічного та соціального комітету та Комітету регіонів. Брюссель, 11.07.2013 COM (2013) 499 фінальний.

7. Горизонт 2020. Національний портал. URL: <https://h2020.com.ua/uk/>
8. EU Strategy 2020. A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth. URL: <https://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf>
9. Постанова (ЄС) № 232/2014 Європейського Парламенту та Ради від 11 березня 2014 року про заснування Європейського інструменту сусідства. URL: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2014:077:0027:0043:EN:PDF>
10. Постанова (ЄС) № 233/2014 Європейського Парламенту та Ради від 11 березня 2014 року про заснування фінансового інструменту співпраці розвитку на період 2014-2020. URL: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2014:077:0044:0076:EN:PDF>
11. Постанова (ЄС) № 231/2014 Європейського Парламенту та Ради від 11 березня 2014 року про заснування інструменту передвступної підтримки (IPA II). URL: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2014:077:0011:0026:EN:PDF>
12. Останнім часом дедалі більше йдеться про створення університетських альянсів – експерт. URL: https://dt.ua/UKRAINE/ostannim-chasom-dedali-bilshe-ydetsya-pro-stvorenniya-universitetskiy-alyansiv-ekspert-342532_.html
13. Концепція інноваційного розвитку ДВНЗ «Ужгородський національний університет» на 2015-2025 рр.: наукова розробка за результатами реалізації стандартного гранту № 21470150 Міжнародного Вишеградського фонду (2015-2016рр.) / В.І. Смоланка, І.В. Артёмов, В.П. Приходько та н.. – Ужгород: ПП «А.А. Демидов», 2016. –81 с.
14. Свеженцева О. І. Основні тенденції глобалізації сучасної вищої освіти: з досвіду міжнародної співпраці Ужгород-

- ського національного університету // Міжнародний науковий вісник: збірник наукових праць / ред. кол. І.В.Артьомов (голова) та ін. – Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2020. – Спецвип. 1 (21). – 208 с. С. 161-174.
15. Вісник Міжнародної асоціації випускників Ужгородського національного університету / відпов. за випуск І.В. Артьомов. Ужгород, 2017. Вип. 1.
  16. Концепція Наукового парку ДВНЗ «УжНУ». Наукова розробка за результатами реалізації стандартного гранту № 21470150 Міжнародного Вишеградського фонду (2015-2016 рр.) / В.І. Смоланка, І.В. Артьомов, І.П. Студеняк та ін. – Ужгород: ПП «А.А. Демидов», 2016. – 143 с.
  17. Україна в історії Європи ХІХ – початку ХХІ ст.: історичні нариси / За ред. С. В. Віднянського. НАН України. Інститут історії України. – К.: Інститут історії України, 2020. – 814 с.

Інформаційні ресурси

1. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <http://rada.gov.ua/>.
2. «Дзеркало тижня. Україна». URL: <http://dt.ua/>.
3. «Європейська правда». URL: <https://www.eurointegration.com.ua/>
4. «Українська правда». URL: <http://www.pravda.com.ua/rus/>.
5. Центр Разумкова. URL: <http://razumkov.org.ua/ukr/journal.php>.
6. Науковий журнал «Стратегічна панорама». URL: <http://www.niss.gov.ua/catalogue/5/>

Розділ IV

РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

4.1. Основні завдання і базові принципи державної регіональної політики України

План

- 1. Стратегічні завдання регіональної політики: базові положення.*
- 2. Пріоритети і принципи державної регіональної політики.*
- 3. Основні виклики сучасній регіональній політиці України.*
- 4. Нова регіональна політика України: роль децентралізації та її наслідки.*

Головне завдання регіональної політики – створення і зміцнення єдиного економічного простору, забезпечення економічних, соціальних, правових і організаційних основ державності; вирівнювання умов соціально-економічного розвитку, ефективне використання потенціалу регіонів та їх комплексний екологічний захист.

До стратегічних завдань регіональної політики слід віднести:

1. Підвищення конкурентоспроможності регіонів та зміцнення їх ресурсного потенціалу.

2. Забезпечення розвитку людських ресурсів.
3. Розвиток міжрегіонального співробітництва.
4. Створення інституціональних умов для регіонального розвитку.

Державна регіональна політика має спрямовуватися насамперед на розв'язання таких проблем: низька інвестиційна привабливість регіонів та інноваційна активність в них; нерозвинена виробнича та соціальна інфраструктура; зростання регіональних диспропорцій у сфері соціально-економічного розвитку регіонів; слабкі міжрегіональні зв'язки; нераціональне використання людського потенціалу.

Характеризуючи сутність, принципи та основні завдання державної регіональної політики, слід наголосити на наступному⁶³.

Регіональна політика має спрямовуватися на: створення в усіх регіонах, містах, сільській місцевості, населених пунктах будь-якого масштабу адекватних умов для життєдіяльності людини, реалізації її можливостей, відтворення робочої сили, праці, побуту, відпочинку; поступове зниження антропо- та техногенного тиску на територію з урахуванням екологічної ємності кожного з регіонів, підтримання або відновлення екологічної рівноваги.

Термін «регіональна політика» слід тлумачити в широкому та вузькому розумінні⁶⁴.

У широкому розумінні регіональна політика – це система цілей і дій, що спрямовані на реалізацію інте-

⁶³ Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: монографія; за ред. З.С. Варналія. – К.: НІСД, 2077. – 768 с.

⁶⁴ Долішній М.І. Регіональна політика на рубежі ХХ-ХХІ століть: нові пріоритети: монографія / М.І. Долішній. – К.: Наукова думка, 2006. – 512 с.

ресів держави щодо регіонів та внутрішніх інтересів самих регіонів, яка реалізується за допомоги методів, що враховують історичну, етнічну, соціальну, економічну та екологічну специфіку територій. Сьогодні регіональна політика стає вагомим інструментом просторового регулювання соціально-економічного розвитку, особливо в тих сферах, де дія ринкових важелів обмежена (соціальної, екологічної, науково-технічної).

Тільки через механізми регіональної політики як важливого елемента загальнонаціональної стратегії можна активізувати внутрішні потенціали регіонів для соціально-економічного зростання територій і держави в цілому. Саме регіональна політика може стати універсальним засобом ефективного використання внутрішніх регіональних резервів, чого важко досягти за допомоги галузевих методів управління.

Останнє дуже важливо, адже жодна країна у світі не може сьогодні серйозно здійснювати свою регіональну політику, не враховуючи потужного чинника глобалізації світової економіки, оскільки її суб'єктами й об'єктами дедалі більше стають окремі частини держави, тобто регіони»⁶⁵.

Таким чином, під регіональною політикою, як правило, розуміють сферу діяльності з управління економічним, соціальним, екологічним і політичним розвитком країни в регіональному аспекті відповідно до заздалегідь розробленої програми. **Державна регіональна політика є невід'ємною складовою політики держави, спрямованої на організацію території країни відповідно до державної стратегії розвитку.**

⁶⁵ Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: монографія; за ред. З.С. Варналія. – К.: НІСД, 2077. – 768 с.

До основних засад регіональної політики України належать:

- ✓ конституційність і законність – реалізація політики здійснюється відповідно до Конституції та законів України, актів Президента України та Кабінету Міністрів України на засадах чіткого розподілу завдань, повноважень та відповідальності між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування;
- ✓ забезпечення унітарності України та цілісності її території, зокрема єдність економічного простору на всій території держави, грошово-кредитної, податкової, митної, бюджетної систем;
- ✓ диференційованість надання державної підтримки регіонам відповідно до умов, критеріїв та строків, визначених законодавством;

Управління регіональним розвитком та удосконалення механізмів його стимулювання включає:

- **по-перше**, розроблення та затвердження регіональних стратегій розвитку з визначенням пріоритетів на середньо- та довгострокову перспективу, з урахуванням державних пріоритетних напрямів;
- **по-друге**, підготовку та укладання угод щодо розвитку регіонів, у яких реалізуються пілотні проекти;
- **по-третє**, проведення моніторингу розвитку регіонів, районів і міст обласного значення для визначення проблем, що стримують розвиток територій з ознаками депресивності.

До основних пріоритетів і принципів державної регіональної політики належать:

1. Пріоритет загальнонаціональних інтересів, коли дії всіх суб'єктів регіональної політики потрібно

спрямувати на зміцнення державності України, збереження її територіальної цілісності, вони не повинні загрожувати національній безпеці держави.

2. Пріоритет інтересів регіону в цілому, його населення щодо галузевих, відомчих, корпоративних, а також інтересів окремих суб'єктів господарювання.
3. Поєднання інтересів. Поточні і стратегічні завдання регіональної політики мають враховувати державні, регіональні та місцеві інтереси, а її практичне здійснення – згладжувати можливі суперечності між ними.
4. Принцип збалансованості критеріїв соціальної справедливості та загальнодержавної ефективності, особливо під час вибору методів і форм державної підтримки окремих територій.
5. Принцип партнерства, який передбачає необхідність налагодження тісного співробітництва між органами державної влади всіх рівнів та органами місцевого самоврядування, забезпечення політичної стабільності й суспільної злагоди у процесі регіональної політики.

У цьому контексті потрібно ефективніше використовувати конкурентні переваги регіонів України. Регіональні конкурентні переваги – це сукупність природних, соціально-економічних, науково-освітніх, технічних, інформаційних, культурних та інституційних умов, які склалися в регіоні, відрізняють його від інших регіонів і визначають довгострокові перспективи виробництва в ньому товарів і послуг.

Сучасні виклики для регіонального розвитку України

Якщо говорити про виклики регіональній політиці в Україні, то їх можна класифікувати на зовнішні та внутрішні.

Зовнішні виклики:

1. Розгортання глобальних, світових процесів таким чином, що істотно змінюється міжнародний ринок розподілу праці, наростає конкуренція за всі види ресурсів, у першу чергу енергетичні, не тільки ускладнює умови для розвитку України, а й призводить до втрати державою переваг свого геополітичного розміщення як транзитної держави, мосту між Заходом і Сходом, між Північчю та Півднем Європи. Реальні проекти розміщення нових шляхів транзиту російських та середньоазіатських енергоносіїв у Європу поза Україною, а також будівництво автотранспортних коридорів та логістичних центрів авіатранспортних перевезень за межами України лише підтверджує реальність цієї ситуації.
2. Відставання України від розвинутих країн за показниками якості життя громадян, рівня інвестиційної привабливості, конкурентоспроможності та розвиненості інноваційного середовища продовжує стрімко наростати.
3. Створення потенційного напруження на українських кордонах через формування сусідніми державами на прилеглих до державного кордону України територіях центрів зростання, що призводить до відтоку трудових, інтелектуальних та інших ресурсів з прикордонних регіонів України,

додаткової соціальної напруженості в цих регіонах.

Внутрішні виклики:

1. Політична структуризація регіонів і намагання використати її разом з проблемами регіонального розвитку, економічними, соціальними, культурними, ментальними та іншими відмінностями між регіонами для загострення політичного протистояння як на національному рівні, так і в міжрегіональних відносинах.

2. Нетерпимість між політичними силами, що мають дуже виразну регіональну електоральну підтримку, призводить до паралічу інститутів демократії, руйнує перші паростки єдності в українському суспільстві, створює загрозу збереженню територіальної цілісності держави.

3. Відсутність адекватної державної регіональної політики ще більш посилила ризики та негативні тенденції українського життя: наростання асиметрії в рівнях розвитку регіонів, деградація села, криза міської мережі, скорочення кількості та погіршення якості трудового потенціалу, посилення міграції з багатьох регіонів України працездатного населення, особливо молоді за межі України.

Поряд з наведеним переліком внутрішніх та зовнішніх викликів регіонального розвитку України, науковці-регіоналісти дають їх більш широку класифікацію. Основними сучасними викликами регіонального розвитку України є:

- **по-перше**, небезпека загострення міжрегіонального відчуження внаслідок політичної регіоналізації та відмінностей геополітичної орієнтації населення;
- **по-друге**, порушення ефективної взаємодії по лініях «центр – регіони» та «регіон – регіони»;

- **по-третє**, намагання штучної економічної та політичної автономізації окремих регіонів;
- **по-четверте**, значна диференціація регіонів за рівнем економічного розвитку та якістю життя людей;
- **по-п'яте**, наявність регіональної асиметрії у системі міжбюджетних відносин.

Загрози регіональному розвитку в Україні. До загроз стабільному та збалансованому регіональному розвитку можна віднести:

- відсутність рівноправних, партнерських відносин між центром і регіонами, збереження практики ручного управління, втручання органів державної влади у сферу компетенції місцевого самоврядування;
- високий рівень енергетичної залежності локального виробництва та відсутність структурно-інноваційних зрушень, спрямованих на зменшення матеріалоємності, енергоємності продукції;
- збереження високих показників монополізації регіональних ринків: особливо це стосується ринків енергетичних ресурсів;
- збереження орієнтації промислового виробництва індустріальних і старопромислових регіонів – традиційних лідерів економічного розвитку – на збільшення експорту продукції енергоємного та екологічно-ризикованого виробництва (металургійне, хімічне, деревообробне тощо).

Неефективність системи міжрегіонального перерозподілу ресурсів і доходу, наявність зазначених системних загроз посилює диспропорційність соціально-економічного розвитку регіонів, перешкоджає гармонійній взає-

модії держави та регіонів у процесі посткризового оновлення національної економіки. Тому Україна потребує нової регіональної політики, орієнтованої на раціоналізацію відносин «центр – регіони» та максимальне сприяння освоєнню і використанню власного економічного потенціалу регіонів.

Необхідність нової регіональної політики

Досягнення нової якості регіонального розвитку вимагає мобілізації та використання наявних у регіоні ресурсів, здатних примножити потенціал розвитку та надати стимули для економічного зростання. Потреба досягнення стабільного та збалансованого регіонального розвитку формує низку завдань у посткризовий період, у тому числі:

- ✓ вирівнювання надмірних диспропорцій регіонального розвитку, передусім за соціальними показниками;
- ✓ дотримання принципів стабільного та збалансованого регіонального розвитку, гармонійної взаємодії держави та регіонів на основі відмови від «державного патерналізму», активізації місцевої ініціативи, розвитку підприємництва, підвищення дієздатності місцевого самоврядування і місцевих громад;
- ✓ стимулювання розвитку на регіональному рівні економічних «точок зростання» та посилення їх взаємозв'язків із периферією; залучення до цього процесу наявних місцевих матеріальних, фінансових і людських ресурсів;
- ✓ формування на регіональному рівні розвиненої інфраструктури, в тому числі транспортної, ви-

робничої, інвестиційної, соціальної, комунікаційної тощо. Орієнтирами розвитку інфраструктури є усунення перешкод на шляху залучення місцевої економіки до процесів регіональної та міжрегіональної кооперації;

- ✓ формування єдиного загальнонаціонального економічного простору для здійснення господарської та комунікаційної політики, створення сприятливих умов для розвитку проблемних (периферійних і віддалених) територій;
- ✓ розвиток регіональних і міжрегіональних кластерів, індустріальних парків як основи реалізації інноваційно-інвестиційних структурних зрушень, створення нових робочих місць тощо;
- ✓ створення на регіональному рівні ефективних господарських структур, орієнтованих на інтенсифікацію використання регіонального потенціалу;
- ✓ розширення участі громадськості у вирішенні питань розвитку територій, забезпечення відкритості інформації, налагодження прозорого моніторингу соціально-економічного розвитку територій.

Досягнення нової якості регіонального розвитку вимагає застосування партнерських підходів у відносинах держави та регіонів.

Пріоритетними напрямками забезпечення партнерства держави та регіонів є:

- модернізація відносин «держава – регіон – громада» шляхом удосконалення нормативно-правового забезпечення регіонального розвитку; мінімізація практики «ручного управління» регіонами;

- реформування адміністративно-територіального устрою, оптимізація державного управління на місцях і підвищення його ефективності, усунення дублювання та зайвих рівнів адміністрування;
- формування розвиненого інституційного середовища розвитку регіонів шляхом активізації діяльності агенцій та фондів регіонального розвитку;
- забезпечення регіонального виміру реалізації «національних проєктів» розвитку України;
- покращення інвестиційного клімату в регіонах, у тому числі за рахунок формування системи перспективних інвестиційних проєктів, підготовлених за міжнародними стандартами, створення «єдиного вікна» для роботи з інвесторами.

Євроінтеграційна стратегія України вимагає й оновлення моделей транскордонного співробітництва. На законодавчому рівні мають бути усунені бар'єри для співпраці України з європейськими організаціями, фондами та інституціями, що регулюють питання регіонального розвитку. Транскордонне співробітництво має розширитися до реалізації конкретних інвестиційних проєктів.

Окремо слід зазначити, що регіональна політика в країнах Європейського Союзу підпорядкована вирішенню аналогічних завдань, має схожі принципи та стратегічні пріоритети. Тому аналіз головних принципів, завдань та механізму реалізації регіональної політики ЄС становить особливий інтерес, адже:

- сприяє кращому розумінню перспектив міжрегіонального та транскордонного співробітництва України з Європейським Союзом;
- імплементація головних принципів регіональної політики ЄС у національне законодавство України спри-

ятиме реалізації одного з пріоритетів зовнішньої політики України – євроінтеграції;

- створення відповідної інфраструктури як системи інституцій (інструментів) для регулювання єврорегіональної політики в Україні є обов'язковою умовою для вступу будь-якої держави в Європейський Союз, отже і для України.

Сучасні моделі регіонального співробітництва та розвитку

Будь-яка регіональна політика, а особливо активна політика, передбачає процес формування сприятливих передумов для підвищення конкурентоспроможності регіонів. Сьогодні саме цей аспект є ключовим стратегічним пріоритетом регіональної політики України. Говорячи про сучасні моделі єврорегіонального розвитку, слід зазначити, що регіональна модель може розглядатися як частина національної, а тому механізми та інструменти її реалізації будуть тісно пов'язані з методами регулювання пропорцій, що впливають із конкретних особливостей домінуючої в країні парадигми. В основному їх можна звести до п'яти груп⁶⁶:

1. *Ліберальна, неоліберальна чи приватно-корпоративна* – характерна для англосаксонських країн (США, Австралія, Нова Зеландія). Для неї притаманні: низька питома вага державної власності, законодавче забезпечення максимальної свободи суб'єктів ринку, низька питома вага державного бюджету в структурі ВВП.

2. *Соціально-ринкове господарство* – притаманна для країн-членів ЄС, Канади та Ізраїлю. Інколи її на-

⁶⁶ Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: монографія; за ред. З.С. Варналія. – К.: НІСД, 2077. – 768 с.

зивають соціал-демократичною (соціал-ліберальною) моделлю. Характерним для неї є перерозподіл доходів приватного сектора через податкову систему. Частка держбюджету в ВВП перевищує 50%, розвинута система соціальної підтримки, яка здійснюється не на рівні підприємств, а на національному рівні.

3. *Азійсько-тихоокеанська модель* – характерна для Японії, Південної Кореї, Тайваню, Сінгапуру. Полягає у рідкісній гармонізації інтересів підприємців та держави, експортній орієнтації економіки та організації фірм на довготермінову перспективу.

4. *Соціалістична* – представлена невеликою кількістю країн (Куба, В'єтнам, Північна Корея). Планова економіка, що панувала в них, призвела до значних спотворень у виробництві та розподілі, вичерпала екстенсивний шлях розвитку господарства і сформувала низьку конкурентоспроможність національної економіки.

5. *Пострадянська* – притаманна для Білорусі, Туркменістану, Казахстану, Молдови. В економічному плані вона являє собою конгломерат як ринкових моделей правління регіональним розвитком, так і традиційних соціалістичних, пов'язаних з активним адмініструванням і спрямуванням розвитку окремих територій за рахунок значних дотацій з боку національних бюджетів депресивним регіонам.

Чимало країн запровадили форми регіонального розвитку, які фундаментально не вимагають суттєвої модифікації суспільних або державних органів чи перегляду їхніх повноважень. Такою, як правило, але не завжди, є ситуація в невеликих країнах – Ірландії, Норвегії, Швеції, Фінляндії, Нідерландах; такою, принаймні до 1998 року, була вона й у Великій Британії – скрізь існують форми втручання на

рівні регіонів (або безпосередньо з боку держави, або через місцеві інституції), але жодна з них не вимагала проведення масштабних реформ державних інститутів.

Процеси регіонального розвитку, що мають такий характер, ми можемо назвати функціональними, на відміну від політичних та адміністративних. Функціональний регіональний розвиток має на меті, головним чином, економічний розвиток і може й не супроводжуватися ширшими політичними процесами на зразок децентралізації чи регіоналізації держави. У принципі ті країни, котрі в контексті політики регіонального розвитку ЄС розробили певну форму функціонального регіонального розвитку, загалом не здійснювали ніяких основоположних реформ державних інститутів.

Водночас на практиці існували випадки, коли більш широкі процеси децентралізації або регіоналізації держави (як правило, з політичних або інших неекономічних міркувань) здійснювалися одночасно зі створенням структур регіонального розвитку або в рамках створення таких структур. У таких випадках часто проходить перегляд конфігурації державних інвестицій (та час від часу податкових повноважень), внаслідок яких формується певна регіональна політика або навіть відбувається регіоналізація. Саме це трапилося в Західній Німеччині після війни, в Іспанії після 1981 р., Італії (у дедалі більшому обсязі після 1970 р.), Бельгії (після 1980 р.), Великій Британії (після 1997 р.), Польщі з 1999 р., Чехії з 2001 р. та, певною мірою, у Франції після 1982 р. Деякі з цих країн уже проводили політику функціонального регіонального розвитку в тій чи іншій формі, як правило, на основі іншої логіки, але поглиблене реформування держави вело до децентралізації та регіоналізації.

Література до теми

1. Про стимулювання розвитку регіонів: Закон України від 08.09.2005 № 2850-IV. URL: http://kodeksy.com.ua /pro_stimulyuvannya_rozvitku_regioniv.htm
2. Про затвердження Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2007–2010 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2006 р. № 1819. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1819-2006-%D0%BF>
3. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: монографія; за ред. З.С. Варналя. – К.: НІСД, 2007. – 768 с.
4. Долішній М. І. Регіональна політика на рубежі ХХ-ХХІ століть: нові пріоритети : монографія / М.І. Долішній. – К.: Наукова думка, 2006. – 512 с.
5. Ващук Ф. Г. Пріоритети державної стратегії регіонального розвитку України та роль інституціональних об'єднань у процесі її реалізації // Євро регіональне співробітництво України та його інтеграційний потенціал: зб. наук. пр. за матеріалами круглого столу експертів (м. Ужгород, 20 квітня 2012 р.) /відп. ред. І. В. Артёмов. – Ужгород: ЗақДУ, 2012.
6. Про транскордонне співробітництво: Закон України від 24.06.2004 № 1861-IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>
7. Регіональне співробітництво між Україною та ЄС // Офіційний веб-сайт Міністерства закордонних справ України. URL: <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/europeanintegration/eu-regional-cooperation>.
8. Артёмов І. В. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України: монографія. Ужгород: Ліра, 2009. – 520 с.

9. Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (2017–2019) / Авт. вступ. ст., упоряд. А.Ю. Мартинов; Відп. ред. С. В. Віднянський. НАН України. Інститут історії України. – К.: Інститут історії України, 2020. – 310 с.
10. Послання Президента України до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України. URL: <https://www.president.gov.ua/news/poslannya-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-do-verho-64717>

Інформаційні ресурси

1. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <http://rada.gov.ua/>.
2. «Дзеркало тижня. Україна». URL: <http://dt.ua/>.
3. «Європейська правда». URL: <https://www.eurointegration.com.ua/>
4. «Українська правда». URL: <http://www.pravda.com.ua/rus/>.
5. Центр Разумкова. URL: <http://razumkov.org.ua/ukr/journal.php>.
6. Науковий журнал «Стратегічна панорама». URL: <http://www.niss.gov.ua/catalogue/5/>

4.2. Транскордонне співробітництво як передумова розвитку прикордонних територій України: зовнішньополітичні аспекти

План

- 1. Формування системи транскордонного співробітництва України.*
- 2. Транскордонні регіони за участі України.*
- 3. Рівні реалізації транскордонної співпраці.*
- 4. Роль транскордонного співробітництва в євроінтеграційній стратегії держави.*
- 5. Основні форми і механізми реалізації транскордонного співробітництва.*

Транскордонне співробітництво України в контексті сучасних європейських інтеграційних процесів має вагомe значення для розроблення і реалізації стратегії зовнішньої та внутрішньої політики України на сучасному етапі. На початку XXI ст., за умов зміни геополітичної ситуації на європейському континенті, Україна стоїть перед важливим завданням у сфері зовнішньої політики – розбудовою нової діючої системи транскордонного співробітництва. **Актуальність питання міжнародних відносин на регіональному рівні визначається перспективою і логікою європейського інтеграційного розвитку, адже важливою складовою зовнішньої політики України у центральноєвропейському регіоні має стати активізація відносин на новому рівні, динамічна розбудова ефективної системи транскордонного співробітництва.**

Ключовим, якщо не одним з найважливіших складових транскордонного співробітництва, є кордон, власне

транспарентність кордону. Транскордонні відносини і транскордонне співробітництво – невід’ємна складова частина – підсистема і підрівень цілісної системи сучасних міжнародних відносин.

Водночас відносини транскордонного співробітництва – це специфічна сфера міжнародних стосунків, яка здійснюється і розвивається на основі чітких критеріїв і принципів.

Геополітичний статус транскордонного співробітництва України з регіонами ЄС, а отже і геополітичний статус нового східного кордону ЄС піднявся на якісно вищий щабель. Україна може більш ефективно вирішувати проблеми зміцнення транскордонних відносин не лише з кожною із європейських держав або їх регіональними об’єднаннями (Вишеград, Центральноевропейська ініціатива тощо), але і безпосередньо з Брюсселем та Страсбургом – на рівні центральних загальноєвропейських інституцій. У свою чергу, з кожною державою – західним сусідом та на рівні співпраці межуючих з ними прикордонних адміністративно-територіальних одиниць, Україна може погоджувати і здійснювати спільні кроки в структурах ЄС, наприклад, з метою реалізації спільних транскордонних проектів.

Стратегічна мета транскордонного співробітництва полягає у його спрямованості на зміцнення держави у цілому через гармонізований комплексний розвиток регіонів та поглиблення їх участі в міжнародних інтеграційних процесах.

Географічне розташування України, її економіко-ресурсний потенціал, геостратегічні і транзитні переваги, наявність трудових ресурсів та інші фактори національно-культурного і освітнього потенціалу нації – ідеальні

складові для здійснення прагматичної політики регіонального розвитку через дійовий механізм транскордонного співробітництва.

Враховуючи, що 19 з 24 регіонів України межують з прикордонними регіонами інших країн, існують об'єктивні умови для постійної транскордонної співпраці.

Транскордонні регіони України:

1. Українсько-російський, площа – 385.1 тис. км², до його складу входять 10 областей – Донецька, Луганська, Харківська, Сумська та Чернігівська області України та Брянська, Курська, Белгородська, Воронежська та Ростовська області Росії.

2. Українсько-білоруський, включає 7 областей: з українського боку – Волинська, Рівненська, Житомирська, Київська та Чернігівська області, з білоруського – Берестейська та Гомельська області.

3. Українсько-румунський, площа становить 100 872 км², населення – 8,3 млн осіб, охоплює 4 області України (Закарпатську, Івано-Франківську, Чернівецьку, Одеську) та 5 повітів (жудеців) Румунії (Сату-Маре, Марамуреш, Сучава, Ботошань, Тулча).

4. Українсько-молдовський утворюють 5 районів Молдови – Єдинець, Сороки, Тігхіна, Ляпушна, Кагул, 2 молдовських автономних утворення – Придністровська республіка та Гагаузія, та 3 області України: Чернівецька, Вінницька та Одеська.

5. Українсько-угорський, площа – 26 тис. км², становлять 2 області (медье) Угорщини (Саболч-Сатмар-Берег, Боршод-Абауй-Земплен) та Закарпатська область України.

6. Українсько-словацький складають Закарпатська область України та Кошицький, Пряшівський краї Словаччини.

7. Українсько-польський охоплює Закарпатську, Волинську та Львівську області України та Люблінське, Підкарпатське воєводства Польщі.

Об'єктивні умови географічного розташування України зумовили активну і плідну співпрацю в транскордонних регіонах на взаємовигідних міждержавних умовах.

Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями так визначає поняття транскордонного співробітництва: «...**будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення добросусідських відносин між територіальними общинами або властями, що знаходяться під юрисдикцією двох або кількох Договірних Сторін, а також на укладання з цією метою будь-яких необхідних угод або досягнення домовленостей**».

Необхідність вирішення спільних проблем, які виникають у транскордонному регіоні – суміжних прикордонних територіях сусідніх держав, а саме: територіальне та просторове облаштування, розбудова транскордонної інфраструктури, спільне використання водних та інших ресурсів тощо розширює сферу державної регіональної політики на міжнародний рівень і потребує врахування стратегій розвитку сусідніх територій. В цьому контексті важливим чинником економічного розвитку цих регіонів є транскордонне співробітництво (ТКС), яке в останні роки активізується, і особливо в економічній сфері.

Транскордонне співробітництво в Україні має потужну економічну мотивацію, значення якої зросло після розширення Євросоюзу у 2004-2007 роках і виникнення нового характеру відносин із сусідніми країнами. Утворилась цілковито нова ситуація на кордонах. Західний кордон України став східним кордоном Євросоюзу. Україна

отримала можливість більш раціонально використовувати своє географічне розташування в Європі з урахуванням пріоритетних напрямів транскордонного співробітництва в системі загальнорегіонального розвитку.

Про те, що сьогодні транскордонне співробітництво у країнах Європи, у т.ч. і в Україні, знаходиться в системі якісних змін, свідчить:

- По-перше, те, що в рамках розширеного Європейського Союзу транскордонне співробітництво знаходиться у стадії активного розвитку на основі суттєвого пониження бар'єрного характеру внутрішніх для ЄС державних кордонів.
- По-друге, транскордонне співробітництво стає засобом реалізації спільної регіональної політики ЄС, принципів субсидіарності, децентралізації влади тощо, а в більш широкому розумінні – будівництва цілісної “Європи регіонів”.
- По-третє, Україна, як і кожна суверенна держава, має власні національні інтереси як на міжнародній арені, так і на регіональному рівні, а головним аргументом тут виступає прискорення європейського інтеграційного поступу нашої країни⁶⁷.

Відомо, що більшість країн Європи прийшли до розуміння необхідності проведення збалансованої регіональної політики як однієї з основ національної стратегії. Враховуючи, що транскордонне співробітництво є основною рушійною силою і важливим механізмом регі-

⁶⁷ Кіш Є., Ковач В. Формування системи транскордонного співробітництва України // Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип. 4 / Матеріали міжнародної науково-практичної конференції “Ефективність транскордонного співробітництва через міжнародний моніторинг та координацію діяльності національних суб'єктів”, м. Ужгород, 8-9 квітня 2011р. – Ужгород: ЗакДУ, 2011. – С. 243-250.

ональної політики, Україна приймає адаптовані до умов ЄС державні нормативні акти, на підставі яких і розвивається транскордонна співпраця при реалізації спільних проектів.

Слід виокремити чотири рівні реалізації транскордонної співпраці:

- *міжнародний рівень*: реалізується політика загальноєвропейських інтересів, здійснюється координація національних регіональних політик для збалансованого розвитку європейського простору;
- *державний рівень*: виробляється національна політика розвитку ТКС та узгоджуються національні інтереси з загальноєвропейськими, а також здійснюється гармонізація національних та регіональних цілей;
- *регіональний рівень*: реалізується регіональна політика транскордонного співробітництва з урахуванням інтересів держави та місцевих органів влади, здійснюється координація дій між регіонами сусідніх країн;
- *місцевий рівень*: здійснюється координація планів розвитку місцевої влади з істотною увагою до регіональних та національних інтересів, відбувається конкретна співпраця між суб'єктами прикордонних територій.

Отже, **транскордонне співробітництво** – спеціальна система взаємодії між регіонами суміжних держав, пов'язаних спільним відрізком міждержавного кордону, спрямована на вирішення конкретної проблеми транскордонного характеру або співпрацю в окремій галузі, де характер взаємодії в межах

національних законодавств і міждержавних угод визначається відповідно до Мадридської Конвенції спільними рішеннями регіональної і місцевої влад.

Для успішної реалізації програм регіонального, транскордонного співробітництва поряд з багатьма факторами особливе місце займає **координація зусиль усіх учасників співробітництва з метою формування сприятливого середовища, яке повинно виконувати низку умов, зокрема:**

- існування швидкої комунікаційної інфраструктури, такої, як аеропорти, мережі автострад, доступ до інтернету із швидкісною передачею даних і т.п., які полегшать мобільність людей і товарів;

- наявність специфічних ресурсів, які відрізняють ці регіони і становлять їх відмінність; такими факторами може бути поява транснаціональних підприємств, які володіють престижною торговою маркою, розміщення яких притягує інші фірми та викликає кумуляційний ефекти; концентрація таких підприємств розвиває певну промислову культуру, підносить кваліфікацію працівників, якість виробів, сприяє співробітництву, приводить у дію механізми навчання; істотним елементом тут є позиція транснаціональних фірм і міра їх територіалізації, скільки ці фірми можуть значно полегшити локальним підприємства входження до глобальних мереж;

- наявність певної кількості інституцій і організацій, які займаються наданням послуг у міжнародній сфері, тут мається на увазі діяльність підприємств характеру експорт-імпорт, діяльність різноманітних навчальних центрів у сфері міжнародного розвитку та управління;

- існування публічних та приватних організацій, які полегшують міжнародну торгівлю, як, наприклад, клуби

експортерів, міжнародні сервіси торгово-промислових палат тощо.

Транскордонне співробітництво сприяє:

- зміцненню взаємної довіри та безпеки;
- активізації торговельно-економічного співробітництва;
- залученню іноземних інвестицій для реалізації спільних проєктів;
- спільному використанню енергетичних ресурсів;
- виробленню спільної стратегії охорони довкілля;
- розвитку транспортної та прикордонної інфраструктури;
- взаємодії у сфері боротьби з нелегальною міграцією та організованою злочинністю;
- боротьбі з наслідками стихійних лих та екологічних катастроф (паводки, землетруси та ін).

У процесі транскордонного співробітництва вирішуються такі завдання:

- не допускається перетворення нових східних кордонів ЄС у жорсткі розподільчі лінії, які відмежовують Україну від Європи, та перетворення регіонів з обох боків нових східних кордонів ЄС і України в периферійні і тупикові;
- координуються концепції соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів;
- створюється єдина і взаємодоповнююча транспортна, прикордонна та інша інфраструктура;

Актуальним для транскордонного співробітництва України є необхідність:

✓ забезпечити встановлення і результативність важливих ділових контактів з відповідними європейськими регіональними структурами і організаціями – Палатою

регіонів Ради Європи, Комітетом регіонів і місцевих рад Європейського Союзу, Асоціацією товариств європейських регіонів тощо;

✓ здійснити заходи з адаптації вже існуючих законодавчих актів України, що забезпечують транскордонне співробітництво, до стандартів ЄС та здійснити заходи для вдосконалення договірно-правової бази, а також інституційного забезпечення транскордонного співробітництва;

✓ удосконалити механізм державної фінансової підтримки програм і проєктів ТКС та розвитку єврорегіонів;

✓ розробити конкретні проєкти у сфері транскордонного співробітництва, забезпечити їх подальше просування у структурі ЄС, міжнародні фінансові інституції, інституції з менеджменту, на етапі реалізації цих проєктів забезпечити їх кваліфікованими кадрами, особливо районного та селищного рівнів;

✓ підвищити рівень інформаційного забезпечення ТКС достовірною та порівняльною транскордонною статистичною інформацією.

Основні форми і механізми реалізації транскордонного співробітництва

1. Єврорегіон як інституціональна форма транскордонного співробітництва

Єврорегіони виступають основною організаційною формою транскордонного співробітництва, а практика їх функціонування в останні роки довела свою ефективність у питаннях ліквідації бар'єрів для вільного руху людей, товарів, послуг, капіталів.

Єврорегіон – це форма транскордонного співробітництва між територіальними громадами або місцевими

органами влади прикордонних регіонів двох або більше держав, що мають спільний кордон, яка спрямована на координацію їх взаємних зусиль і здійснення узгоджених заходів у різних сферах життєдіяльності у відповідності до національних законодавств і норм міжнародного права для вирішення спільних проблем і в інтересах людей, що населяють його територію по обидва боки державного кордону.

Сьогодні в Європі налічується понад 50 єврорегіонів, і їх кількість продовжує зростати.

Слід підкреслити, що 19 регіонів України є прикордонними, їх площа становить близько 77 % від всієї держави. Усі області України уклали угоди про співробітництво з сусідніми територіями суміжних країн, більшість областей мають також угоди про співпрацю з регіональними органами влади багатьох держав світу.

2. Спеціальні економічні зони і території пріоритетного розвитку

Важливим механізмом реалізації завдань транскордонного співробітництва є спеціальні економічні зони й території пріоритетного розвитку з пільговим режимом інвестиційної діяльності як каталізatori соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів.

З метою стимулювання нових форм господарювання, промислового виробництва, зовнішньоекономічних відносин та реалізації переваг транспортно-географічного розташування України і потенціалу її прикордонних територій з 1990 року в Україні розпочалися процеси щодо створення спільних економічних зон (СЕЗ) і територій пріоритетного розвитку (ТПР), основним інструментом яких були податкові і митні пільги.

В Україні були створені і функціонували 11 СЕЗ: «Азов», «Миколаїв», «Курорттополіс Трускавець», «Донецьк», «Порто-франко», «Яворів». «Закарпаття», «Порт Крим», «Славутич», «Інтерпорт Ковель», «Рені».

Спеціальний режим інвестиційної діяльності був уведений на 9 територіях пріоритетного розвитку, а саме: в Автономній Республіці Крим; Волинській, Донецькій, Закарпатській, Житомирській, Луганській, Чернігівській областях; у м. Харків, м. Шостка Сумської області.

Загальна територія, на яку поширюється режим СЕЗ і ТПР, становить 6360 тис. га, або 10,5 % від території України.

Особливі умови, при яких інвестор одержує право на пільги в СЕЗ і ТПР, такі:

- ✓ реалізація інвестиційних проєктів у пріоритетних видах економічної діяльності, які визначаються Кабінетом Міністрів України;
- ✓ реалізація інвестиційних проєктів кошторисною вартістю не менше установленої мінімальної межі (від 200 тис. дол. США до 3 млн дол. США) залежно від галузі виробництва;
- ✓ затвердження інвестиційних проєктів відповідним органом керування СЕЗ або ТПР;
- ✓ розташування і державна реєстрація на території СЕЗ та ін.

3. Транскордонні кластери в системі транскордонного співробітництва

Кластерами можуть бути невеликі мережі малого та середнього бізнесу на мікротериторії (менше, ніж 50 підприємств). Існують також мегакластери, що охоплюють

велику частку економіки на національному та регіональному рівнях.

Найбільш узагальнено кластери можна визначати як групу незалежних компаній та асоційованих інституцій, які:

- ✓ співпрацюють та конкурують;
- ✓ географічно зосереджені в одному чи сусідніх регіонах (навіть якщо кластер охоплює кілька країн);
- ✓ спеціалізуються в конкретній сфері діяльності, пов'язані спільними технологіями та навичками;
- ✓ традиційні або інноваційні, більшість кластерів базуються на традиційних заходах;
- ✓ інституціоналізовані (є підрозділ з управління кластерами) або неінституціоналізовані.

Транскордонні кластери охоплюють суміжні прикордонні території сусідніх держав, до складу яких входять інституції та фірми, розміщені по обидва боки кордону. Тому транскордонні кластери можна визначати як групи незалежних компаній та асоційованих інституцій, які географічно зосереджені у **транскордонному регіоні**.

Потужний потенціал у сфері стимулювання регіонального розвитку та активізації міжрегіонального, транскордонного співробітництва має **розвиток регіональних кластерів**, які довели свою високу перспективність як форма економічної взаємодії суб'єктів господарювання на регіональному та міжрегіональному рівнях.

В Україні успішно функціонують такі регіональні кластери:

- науковий парк «Інноваційно-інвестиційний кластер Тернопілля» (Тернопільська обл.);
- інноваційно-технологічний кластер «Сорочинський ярмарок» (Полтавська обл.);

- кластери сільського туризму, бджільництва та сільськогосподарського машинобудування (м.Мелітополь);
- Інноваційно-технологічний кластер малого та середнього машинобудівного бізнесу (Запорізька обл.);
- кластер народних промислів «Сузір'я» (Івано-Франківська обл.);
- кластер деревообробки «Полісся Рокитнівщини»;
- інноваційний кластер «Впровадження» (Рівненська обл.);
- транспортно-туристичний кластер «Південні ворота України» та швейний кластер (Херсонська обл.);
- асоціація «Поділля Перший», що об'єднує будівельні й туристичні кластери (Хмельницька обл.);
- асоціація сталого розвитку «Аура».

4. Промислово-індустріальні парки в системі транскордонного співробітництва

Вагому роль у стимулюванні структурно-інноваційних зрушень на регіональному рівні відіграють **індустріальні парки** – територія, виділена при плануванні місця для промислового розвитку. Метою створення таких парків є забезпечення підприємств розвинутою інфраструктурою та забезпечення контролю над виробництвом та впливом на навколишнє середовище. Завдяки ухваленню законів «Про наукові парки» та «Про індустріальні парки» сьогодні в Україні діють:

- ✓ 11 наукових парків;
- ✓ 57 бізнес-інкубаторів (більшість яких зосереджені в Харківській, Донецькій, Київській, Миколаївській та Одеській областях);

- ✓ 27 регіональних кластерів з інвестицій та розвитку;
- ✓ 10 регіональних центрів науки, інновацій та інформатизації (у м. Київ, Житомир, Запоріжжя, Івано-Франківськ, Львів, Полтава, Рівне, Хмельницький, Черкаси та Чернігів).

Подальший розвиток інноваційних кластерних об'єднань, наукових та індустріальних парків, спеціальних правових режимів економічної діяльності та їх функціональних одиниць, що діють в Україні (у т.ч. спеціальних економічних зон, технологічних і наукових парків), потребує відповідального інституційного забезпечення, у т.ч. удосконалення чинного законодавства.

Стимулювання регіонального розвитку, реалізація в регіонах національних проєктів, формування регіональних і міжрегіональних кластерів, інтенсифікація міжрегіонального співробітництва в Україні уповільнюються внаслідок недосконалості інституційно-правового забезпечення регіонального розвитку, низької ефективності залучення механізму державно-приватного партнерства, недооцінки можливостей і потенціалу державного замовлення та державних контрактів для стимулювання проєктів міжрегіонального співробітництва.

Література до теми

1. Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2016-2020 рр.: Постанова Кабміну України України від 23.18.2016 р.
2. Закон України Про стимулювання розвитку регіонів // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2005. – № 51.

3. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року: Постанова Кабміну України від 21 липня 2006 р.
4. Закон України Про транскордонне співробітництво // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2004. – № 45.
5. Про затвердження Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2007-2010 роки: Постанова Кабміну України від 27 грудня 2006 р.
6. Транскордонне співробітництво України: стан, проблеми, нормативи: монографія / за заг. ред. І. В. Артьомова. – Ужгород. МПП «Гражда», 2012 р.
7. Про Угоду про асоціацію Україна – ЄС. URL: <https://mfa.gov.ua/yevropejska-integraciya/ugoda-pro-asociaciyu-mizh-ukrayinoyu-ta-yes/pro-ugodu-pro-asociaciyu-ukrayina-yes>
8. Кіш Є., Ковач В. Формування системи транскордонного співробітництва України // Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип. 4 / Матеріали міжнародної науково-практичної конференції “Ефективність транскордонного співробітництва через міжнародний моніторинг та координацію діяльності національних суб’єктів”, м. Ужгород, 8-9 квітня 2011р. Ужгород: ЗакДУ, 2011. С. 243-250.
9. Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (2017–2019) / Авт. вступ. ст., упоряд. А.Ю. Мартинов; Відп. ред. С. В. Віднянський. НАН України. Інститут історії України. – К.: Інститут історії України, 2020. – 310 с.

Інформаційні ресурси

1. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <http://rada.gov.ua/>.

2. «Дзеркало тижня. Україна». URL: <http://dt.ua/>.
3. «Європейська правда». URL: <https://www.eurointegration.com.ua/>
4. «Українська правда». URL: <http://www.pravda.com.ua/rus/>.
5. Центр Разумкова. URL: <http://razumkov.org.ua/ukr/journal.php>.
6. Науковий журнал «Стратегічна панорама». URL:<http://www.niss.gov.ua/catalogue/5/>

4.3. Сучасні міграційно-демографічні виклики для України: зовнішньополітичні аспекти

План

- 1. Демографічна ситуація на сході України після анексії Криму та війни на Донбасі.*
- 2. Роль мігрантів у зміцненні ВВП України.*
- 3. Відтік «мізків» з України та його наслідки.*
- 4. Основні зовнішні чинники ринку праці та їх наслідки для України*
- 5. Шляхи мінімізації існуючих викликів у міграційній сфері.*

За останні роки, особливо після отримання безвізового режиму з ЄС, проблема міграції, демографічна ситуація та війна на сході України, що привела до тимчасового переміщення близько 2 млн чол., загострили існуючі виклики в різних сферах життєдіяльності суспільства.

Для правового регулювання і мінімізації цих викликів Кабінет Міністрів України прийняв розпорядження №482 від 12 липня 2017 р. **«Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року»**. Але суттєвого покращення ситуації не відбулося.

Геостратегічне значення України в геополітичному просторі сучасності залишається надзвичайно привабливим як для східних сусідів, так і для ЄС та США зокрема. Відомий вислів Збігнева Бжезінського «Україна – це шах і мат для будь-якого гравця, що оперує у Східній Європі. А хто контролює Україну, той контролює Євразію». Ці пророчі висновки і є основною причиною боротьби Сходу і Заходу за Україну.

Глобальним викликом сьогодення для багатьох країн світу є міграція, біженці та демографічні проблеми. Враховуючи, що на земній кулі проживає більше 7 млрд людей, кількість яких щорічно збільшується на 80 млн, міграційні процеси є закономірним, об'єктивним явищем розвитку людства.

Зазначимо, що зовнішня трудова міграція є природною реакцією населення на негативні зміни у соціально-економічному житті суспільства в період структурних перетворень в економіці, за умови нерозвиненості та деформованості внутрішнього ринку праці, масового і галузевого регіонального безробіття. На жаль, сьогодні держава практично не реалізує довгострокову стратегію та дієві механізми, які б могли принципово змінити ситуацію на внутрішньому ринку праці, вплинути на мотивацію трудових колективів, передусім збільшити конкурентоспроможність зазначеного ринку.

Характерною особливістю цих процесів є те, що мігранти стали важливим джерелом наповнення національних бюджетів. Вони є, по суті, інвестиційними донорами для своїх країн. Про потреби країн світу в припливі мігрантів свідчать дані, наведені на рис. 4.1.

Загалом мігранти стали переказувати більше грошей з Польщі, Росії, Іспанії та США. Всього у світі, включаючи країни з високим рівнем доходу, мігранти 2018 року переказали 689 млрд доларів, 2017-го – 633 млрд доларів. Основними одержувачами грошей від трудових мігрантів 2018 року стали Індія, Китай, Мексика, Філіппіни та Єгипет.

Тому є всі підстави говорити про те, що мігранти фактично творять ВВП своїх держав. На початку листопада 2019 року Світовий банк опублікував показники ТОП 20

держав світу, які забезпечують приріст світового ВВП. Лідерами глобального світового економічного зростання є Китай – 32%, США – 13,8%, Індія – 13,5%, Індонезія – 3,9%, Японія – 2,4%, Росія – 2%, Німеччина – 1,6%, Франція – 1,5%, Великобританія – 1,5%, Єгипет – 1,5%, Бразилія – 1,4% та ін.

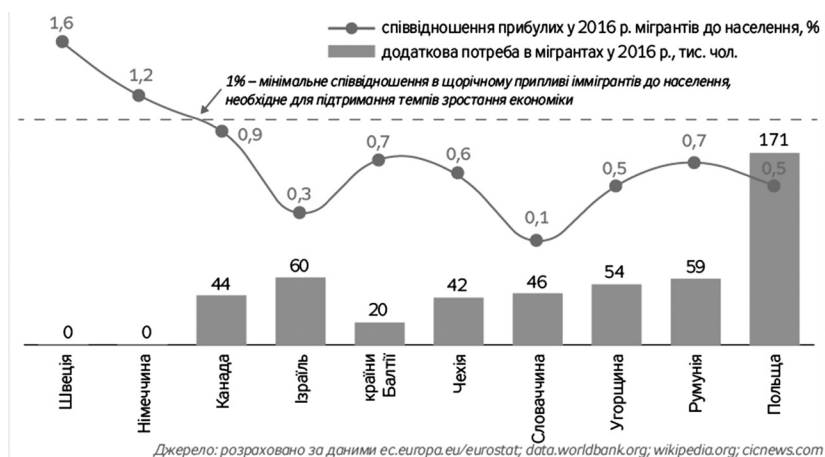

Рис. 4.1. Потреби країн світу у припливі мігрантів у 2016 р.⁶⁸

Грошові перекази до Європи і Центральної Азії збільшилися приблизно на 10%, до 59 млрд доларів. У цьому регіоні банк називає Україну основним одержувачем грошей мігрантів: до країни 2018 року надійшло понад 14 млрд доларів, це на 19% більше, ніж 2017 року.

⁶⁸ Трудові мігранти з усього світу переказали рекордний обсяг грошей. URL: <https://ukr.segodayna.ua/economics/enews/trudovye-migranty-po-vsemu-mirupereveli-rekordnyy-obem-deneg-1250238.html>

До прикладу, надходження від трудових мігрантів у **процентному відношенні до ВВП** країн за 2017 рік становили: Киргизія – 41,3%, Таджикистан – 36,8%, Молдова – 14,8%, Узбекистан – 12,7%, Вірменія – 9,1%, **Україна – 8,3%**, Білорусь – 2%. Показовими для порівняння є дані щодо надходжень від трудових мігрантів у **перерахунку на одного жителя України**. Так, показники варіюються за країнами: Киргизія – 413 дол., Вірменія – 365,5 дол., Молдова – 343 дол., Таджикистан – 292 дол., **Україна – 220 дол.**, Узбекистан – 122,5 дол., Білорусь – 111,5 дол.

Цікаво, що авторитетне польське видання Dziennik Gazeta Prawna опублікувало рейтинг 50 найвпливовіших людей економіки Польщі. **На другому місці опинилися українські мігранти**. Видання зазначило, що українці є «колективним героєм польської економіки». У цьому рейтингу українські мігранти випередили навіть президента Польщі Анджея Дуду (посів третє місце) та всіх успішних особистостей країни. Це свідчить про дуже важливу роль українців в економіці Польщі.

Мігранти відіграють значну роль в економіці нашої держави. На відміну від іноземних інвестицій, грошові перекази мігрантів досить рівномірно розподіляються між регіонами України. До прикладу, у 21 із 22 областей перекази мігрантів істотно перевищують приплив іноземних інвестицій, причому майже в половині регіонів – у десять разів і більше (рис.4.2.).

Поряд з позитивними факторами фінансових надходжень від трудових мігрантів слід зазначити серйозний дисбаланс на трудовому ринку України, який став наслідком того, що близько 10 млн найбільш кваліфікованих молодих українців працюють на економіці інших країн.

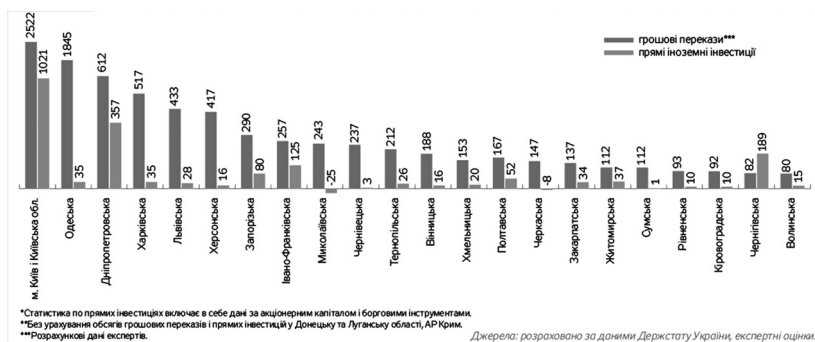

Рис. 4.2. Порівняння припливу грошових переказів і прямих іноземних інвестицій у регіони України у 2017 р., млн дол. США⁶⁹

За різним даними, за межами України заробляють на життя від шести до восьми мільйонів наших громадян. Втім, частково вже не тільки наших, бо тенденція «виїхати, заробити й повернутися» переростає у «виїхати, влаштуватися й залишитися». Навіть офіційна статистика відображає цей тренд – кількість зареєстрованих безробітних за 2017 рік скоротилася з 429 тис. осіб у січні до 354 тис. у грудні, але кількість вакансій на українському ринку праці, навпаки, за цей самий період зроста з 47 до 50,5 тис. З тих, хто ще не сів у поїзди й маршрутки, що йдуть на Захід і Схід, – майже третина живе із думкою про те, що це слід зробити.

Тривожним є факт, що з тих, хто має намір покинути Україну, 55% – молодь у віці від 18 до 29 років; 44% – від 30 до 39 років; 33% – 40-50-річні. Країна поки що не може адекватно зреагувати на цей виклик. Гостру нестачу ін-

⁶⁹ Герої нашої економіки. URL: https://dt.ua/internal/geroyi-nashoyi-ekonomiki-304373_.html

телектуалів, висококласних фахівців і майстеровитих людей Україна відчуває вже сьогодні. З тих, хто готовий шукати щастя на чужині, 40% – люди з вищою освітою; 27,6 – із середньою спеціальною; 23,2 – із середньою і 17,8% – із неповною середньою освітою.⁷⁰

Замислюються про те, щоб виїхати з України, 32% всього чоловічого населення країни і 27% – жіночого. Найбільш уразливий західний регіон – 34% його жителів планують виїхати. У центральному такі плани виношують 27%, на півдні країни – 29% і на сході – кожен четвертий житель.

Цікавими є відповіді потенційних мігрантів на запитання «На який період ви плануєте виїхати з України?»⁷¹

Доти, доки в Україні не почнеться стійке економічне зростання	26,1
Я хочу їздити на сезонні роботи за кордон, але не виїжджати назавсім	15,4
Назавжди	14,1
Я хотів би заробити гроші, а потім відкрити свою справу в Україні	12,8
Я би хотів би отримати нові знання й досвід, а потім повернутися в Україну	9,3
Поки не закінчиться війна	2,9
Інше	0,4
Важко сказати/Не знаю	19,0

Як бачимо, кожен четвертий з опитаних має намір перечекати за кордоном лихоліття, поки в Україні все, очевидно, саме по собі врегулюється й розквітне.

При збереженні подібної тенденції сегмент ринку низькокваліфікованої праці в Україні може

⁷⁰ Мостова Ю., Рахманін С. Кровотеча. Чому українці покидають свою країну. URL: https://dt.ua/internal/krovotecha-chomu-ukrayinci-pokidayut-svoyu-krayinu-267394_.html

⁷¹ Там само. Мостова Ю., Рахманін С. Кровотеча. Чому українці покидають свою країну. URL: https://dt.ua/internal/krovotecha-chomu-ukrayinci-pokidayut-svoyu-krayinu-267394_.html

бути заповнений нелегальними трудовими мігрантами з країн Азії, Африки, сусідньої Молдови, інших країн СНД.

Основними внутрішніми чинниками, що зумовлюють трудову міграцію українців як на загальнодержавному, так і регіональному рівнях, є такі:

- високий рівень галузевого та регіонального безробіття в умовах структурних трансформацій в економіці;
- суттєве зниження рівня добробуту серед окремих соціальних груп, потреба в коштах на придбання житла, освіти дітей, відкриття власного бізнесу, які неможливо реально та легально заробити;
- невідповідність між рівнем оплати праці та фактичною вартістю життя в Україні та суттєво нижчий рівень оплати праці, ніж у країнах можливого працевлаштування.

Основні зовнішні чинники визначають переважно стан та особливості зовнішнього ринку праці:

- сталий попит на українських заробітчаних, як легальних, так і нелегальних трудових мігрантів у приймаючих країнах;
- значно вищі рівні оплати праці, ніж в Україні, та вигідніші умови для працевлаштування. Так, середньомісячна реальна заробітна плата становила в 2014 р. 94% від рівня 2013 р., а в 2015 р. – 80% від рівня попереднього року. Хоча номінально середня заробітна плата зросла – 3480 грн. в 2014 р. і 4195 грн. в 2015 р., в результаті стрімкої інфляції національної валюти в доларовому еквіваленті вона різко скоротилася – 292 дол. США в 2014 р. і 192 дол. США в 2015 р.;

- можливість легалізації з метою подальшої зміни місця постійного проживання та інші.

Умовно структура трудової еміграції громадян України може бути представлена трьома групами, що суттєво відрізняються умовами, статусом та тривалістю працевлаштування, професійною, статево-віковою, освітньою структурами мігрантів, сферами зайнятості, географією країн, що приймають:

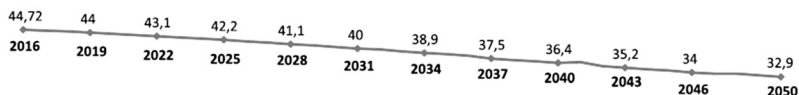
- **офіційна (легальна)** трудова міграція, за якої українські громадяни виїжджають за кордон через структури, що здійснюють ліцензовану посередницьку діяльність з працевлаштування;
- **неофіційна (прихована) легалізована** трудова міграція, за якої цілями виїзду за кордон декларуються туризм, відвідування родичів тощо. Проте фактично ця категорія українських заробітчан працює нелегально;
- **неофіційна (прихована) нелегальна** трудова міграція – категорія мігрантів, які працюють у тіньовому секторі економіки країн-реципієнтів, передусім це сфера приватних господарств, готельно-ресторанний бізнес, сільськогосподарські (сезонні) роботи та інші.

Позитивними наслідками трудової міграції є:

- надходження в Україну значних коштів, зароблених за кордоном;
- накопичення досвіду життя та роботи в іншому соціально-економічному середовищі в ринкових умовах, формування європейської системи цінностей;
- формування нових осередків української діаспори, розширення їх географії.

Негативними наслідками трудової міграції є:

- погіршується вікова структура населення – зростає чисельність населення похилого віку і скорочується – молоді;
- депопуляція. В Україні більше людей помирає, ніж народжується. *За даними ООН, до 2050 року українців буде трохи більше 36 мільйонів. За інформацією Держстату, кількість померлих перевищила кількість народжених у пропорціях 100 до 57 (не враховуючи Донецьку та Луганську області, АР Крим). В Україні досить низька народжуваність, при цьому тривалість життя нижча, ніж у середньому по Європі;*
- погіршується співвідношення між працездатним і непрацездатним населенням. На 9,5 млн працюючих українців припадає 12,5 млн пенсіонерів;

Джерело: Комплексний демографічний прогноз України на період до 2050 року /Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України

Рис. 4.3. Прогноз чисельності населення України за умови незмінних показників народжуваності, тривалості життя та міграції, млн осіб⁷²

⁷² Міграція в Україні: факти і цифри (2016). http://iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.pdf

- відбувається «відплив інтелекту», що є однією з найвагоміших проблем у контексті перспектив України на шляху науково-технічного прогресу. На сьогодні за кордоном працює до 35% українських вчених. Триває подальше старіння наукових кадрів;
- наростає нестача на вітчизняному ринку праці висококваліфікованих фахівців.

Необхідною є реформа міграційної політики держави, яка, на думку доктора економічних наук Андрія Гайдучького, має вирішити такі завдання:

1. Залучення іноземних іммігрантів. Беручи до уваги, що в багатьох країнах ЄС українці вже лідери з імміграції, можна припустити, що щорічно 300–400 тис. українців виїжджатимуть до країн ЄС. Через демографічну кризу Україна додатково втрачає близько 200 тис. людей на рік. Таким чином, щорічна потреба України в іммігрантах уже становить 500–600 тис. людей. Тільки в цьому разі країна зможе компенсувати відплив і природні втрати людських ресурсів і спрямувати їх на розвиток економіки.

2. Повернення українських мігрантів. Досвід інших країн показує, що в основі політики повернення емігрантів лежить комплекс фінансово-економічних та організаційних механізмів (мотиваційних програм). Їх запуск дозволяє спочатку істотно збільшити приплив грошових переказів та інвестицій мігрантів, які виїхали, а вже потім вони починають самі повертатися на батьківщину. Під фінансово-економічними механізмами і програмами розуміють плідну роботу влади та фінансово-банківського сектора. Серед ключових мотиваційних продуктів можна виділити розміщення облігацій серед

мігрантів і діаспори. За 60 років близько 20 країн (включаючи Індію, Ізраїль) залучили понад 50 млрд дол. розміщенням облігацій для своєї діаспори в країнах їх проживання. Ці гроші йдуть на розвиток інфраструктурних проєктів на батьківщині, фінансування держборгу, будівництва соціально важливих проєктів.

3. Запуск організаційних механізмів та програм.

На першому етапі потрібно створити Міністерство у справах мігрантів і діаспори для розвитку мотиваційної політики їх реінтеграції в Україну. Уже в 46 країнах є центральний орган (у т.ч. у Вірменії, Грузії, Ірландії, Канаді), який розробляє ключові мотиваційні механізми і працює з донорами. Також необхідно створити профільні підрозділи в центральних і регіональних органах влади для впровадження мотиваційної політики міністерства. Уже в 56 країнах працює понад 400 спеціальних підрозділів, які реалізують програми з повернення мігрантів на батьківщину. Крім цього, необхідно увести посаду аташе у справах мігрантів при посольствах України.

4. Створення профільних підрозділів у фінансово-банківських організаціях. У 30 країнах світу в найбільших банках створено спеціальні підрозділи з розробки послуг та залучення грошей мігрантів і діаспори. Крім банків, влада може залучити міжнародних донорів та асоціації діаспор. З іншого боку, Україна повинна стимулювати повернення українських емігрантів, але робити це необхідно запуском мотиваційних програм для збільшення їхніх грошових переказів на батьківщину. Тут найкращий досвід мають Ірландія, Ізраїль, Філіппіни, Індія. Реалізація таких економічних та організаційних заходів дозволить у найкоротший строк встановити контакт з українськими мігрантами, стимулювати їх по-

вернення розвитком їхнього підприємництва на батьківщині. Крім того, впровадженням мотиваційних програм і проєктів Україна зможе регулювати і контролювати так званий відплив мізків (braindrain), перетворювати його на циркуляцію мізків (braincirculation) і максимально використовувати знання діаспори (braingain).

5. Законодавче оформлення міграційної політики та чітке визначення її цілей, інструментів та імплементація прийнятих політичних рішень та законодавчих норм, зокрема реалізація цілей і завдань, визначених Стратегією державної міграційної політики України на період до 2025 р. та виконання Плану заходів із її реалізації. Для цього доцільно посилити роль Міністерства соціальної політики України, яке має виконувати провідну роль у регулюванні трудової міграції, зокрема підрозділу міністерства, на який покладено відповідні питання. Для забезпечення координації діяльності в міграційній сфері різних міністерств та відомств, місцевої влади варто створити при уряді постійно діючу міжвідомчу комісію з питань міграційної політики держави, до складу якої залучити як працівників органів виконавчої влади, так і громадянського суспільства, зокрема мігрантських організацій, експертів.⁷³

Проблеми України щодо тимчасово переміщених (внутрішньо переміщених) осіб. Поряд з викликами, зумовленими міграційними процесами, значною проблемою України є внутрішньо переміщені особи.

Починаючи з 2014 р., після анексії Криму та початку військових дій на Донбасі, значною проблемою для Укра-

⁷³ Аналітична доповідь до щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2018 році». К.: НІСД, 2018.

їни стало питання облаштування переселених біженців з цих регіонів.

Перша хвиля внутрішньо переміщених осіб виникла навесні 2014 року внаслідок анексії Криму. Більшість переселенців залишили півострів з березня по серпень 2014 року. Переважно це були політично активні громадяни, журналісти, активісти релігійних громад, студенти, які прагнули продовжити навчання в українських вишах, а також особи, професійна діяльність яких була пов'язана із застосуванням українського законодавства або здійснювалася на основі українських ліцензій (юристи, нотаріуси, фармацевти, представники малого бізнесу). Основним мотивом переселення було небажання залишатися на окупованій території. Проте з початком антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей виникла нова, значно чисельніша група ВПО.

Якщо перші переселенці з Донбасу виходили переважно з політичних міркувань, не сприймаючи порядків самопроголошених республік, розгортання воєнних дій змусило тисячі людей рятувати своє життя. Згідно з першими даними з Донбасу, оприлюдненими в червні 2014 року, ВПО нараховувалося на той час трохи більше ніж 3 тис. осіб. Проте кожне загострення ситуації викликало нові масштабні переселення. Найінтенсивнішими вони були в липні-серпні та в жовтні 2014 року, а також січні-лютому 2015 року. Виїзди з району бойових дій відбувалися здебільшого спонтанно, з мінімальною кількістю особистих речей та коштів, часто з ризиком для життя.

За урядовою інформацією, станом на 23 жовтня 2015 року з тимчасово окупованої території та районів проведення АТО до інших регіонів України переміщено 973120 осіб, зокрема з Донецької, Луганської областей 951891

особу, з АР Крим і м. Севастополя 21229 осіб, поміж яких 162717 дітей та 476882 інвалідів та осіб похилого віку.

Значна активізація розв'язання проблем ВПО має базуватися на ефективній співпраці держави з бізнесом та іншими зацікавленими сторонами, зокрема волонтерськими та благодійними організаціями, міжнародними донорами. Особливу увагу варто приділяти організаціям самих ВПО, які стали впливовими членами громадянського суспільства, змогли налагодити активну взаємодію з владою. Необхідними є консультивання з ними перед ухваленням будь-яких рішень стосовно переселенців. Водночас держава повинна координувати їхні зусилля, які могли би бути набагато результативнішими, якби централізовано спрямовувалися на досягнення визначених стратегічних цілей.

Література до теми

1. Боротьба за мігрантів. Україні приготуватися. URL: https://dt.ua/internal/borotba-za-migrantiv-ukrayini-prigotuvatisya-289703_.html
2. Трудові мігранти з усього світу переказали рекордний обсяг грошей. URL: <https://ukr.segodnya.ua/economics/enews/trudovye-migranty-po-vsemu-miruperevelirekordnyu-obem-deneg-1250238.html>
3. Герої нашої економіки. URL: https://dt.ua/internal/geroyi-nashoyi-ekonomiki-304373_.html
4. Кузнецы глобального ВВП в 2019-м и 2024 годах: ТОП-20 государств. URL: <https://www.2000.ua/v-nomere/forum/puls/kuznecy-globalnogo-vvp-v-2019-i-2024---top-20-gosudarstv.htm>

5. Гастарбайтери переказують в Україну майже 10 млрд дол. на рік. Ми вже обігнали Узбекистан? URL: <https://ua.112.ua/statji/hastarbaitery-perekazuiut-v-ukrainumaizhe-10-mlrd-dol-za-rik-my-vzhne-obihnaly-uzbekystan-456356.html>
6. Мостова Ю., Рахманін С. Кровотеча. Чому українці покидають свою країну. URL: https://dt.ua/internal/krovotecha-chomu-ukrayinci-pokidayut-svoyu-krayinu-267394_.html
7. Населення України за 2017 рік. Демографічний щорічник. Державна служба статистики України. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2018/zb_dy_2017.pdf
8. Міграція в Україні: факти і цифри (2016). http://iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.pdf
9. Україна вимирає: державі загрожує масштабна криза. URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/society/ukrainavimirae-derzhavi-zagrozhue-masshtabna-kriza.htm>
10. Как изменилось количество жителей Украины по областям. URL: <https://kr.ua/life/621862-kak-uzmenylos-kolychestvo-zhytelei-ukraynu-po-oblastiam>
11. Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. № 482-р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80>
12. Аналітична доповідь до щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2018 році». – К.: НІСД, 2018.
13. Донбас і Крим: ціна повернення : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна, О. С. Власюка, Е. М. Лібанової, О. М. Ляшенко. – К. : НІСД, 2015. – 474 с.
14. Лавер О.Г. Війни та народонаселення країн світу у ХХ-ХХІ століттях (1900-2016 рр.) : монографія / вид. 2-е, допов. Ужгород: РІК-У, 2018. – 760 с. – С. 614.

Інформаційні ресурси

1. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <http://rada.gov.ua/>.
2. «Дзеркало тижня. Україна». URL: <http://dt.ua/>.
3. «Європейська правда». URL: <https://www.eurointegration.com.ua/>
4. «Українська правда». URL: <http://www.pravda.com.ua/rus/>.
5. Центр Разумкова. URL: <http://razumkov.org.ua/ukr/journal.php>.
6. Науковий журнал «Стратегічна панорама». URL: <http://www.niss.gov.ua/catalogue/5/>

4.4. Регіональна політика країн Вишеградської четвірки: досвід для України

План

- 1. Вишеградська четвірка як перший досвід інтеграції країн Європи.*
- 2. Взаємовідносини України з державами Вишеградської четвірки.*
- 3. Пріоритетні напрями співпраці та їх результати.*
- 4. Досвід країн В-4 для України та значення двосторонніх відносин.*

Відносини з країнами Вишеградської четвірки (В-4) для України завжди мали фундаментальне значення. По-перше, три з чотирьох країн Вишеградського об'єднання є сусідніми для України державами, з якими вона мала історично дружні відносини. А по-друге, всі чотири країни стали прикладом успішного набуття членства в ЄС, а відтак підтримка та авторитет об'єднання для просування євроінтеграційних прагнень України перетворилися на цінне джерело запозичення корисного досвіду.

Міжнародна регіональна інтеграція центральноєвропейських країн зумовлюється низкою причин: їх спільним історичним минулим та регіональними інтересами, географічним положенням, а також політичними і економічними зв'язками, схожими можливостями та прагненнями.

Заснування регіонального об'єднання «Вишеградська четвірка», куди входять Чехія, Словаччина, Угорщина і Польща, відбулося 15 лютого 1991 року у місті Вишеград в Угорщині. За назвою цього міста об'єднання отри-

мало назву «Вишеградський трикутник», а після розпаду Чехословаччини на 2 незалежні держави – «Вишеградська четвірка».

Довідково. У листопаді 1335 р. у Вишеградському замку монархи Угорщини, Польщі, Чехії, відповідно Карл Роберт Анжуйський, Казимир III та Іоанн Люксембурзький після тривалої попередньої дипломатичної підготовки та підписання мирних договорів домовилися про співпрацю у політичній та економічній сферах (саме тому назва «Вишеград» має символічне значення для сучасного формату співробітництва центральноєвропейських країн). На початковому етапі Другої світової війни, а саме у 1940 р., екзильні уряди Польщі та Чехословаччини у Лондоні підписали договір про формування післявоєнної Польсько-Чехословацької конфедерації. Польський уряд також наполягав на участі Угорщини, однак небажання Будапешта відмовитися від територій, які були приєднані в результаті Мюнхенської угоди 1938 р., ускладнювали процес центральноєвропейського об'єднання, проектування якого було призупинене після початку війни між Німеччиною та СРСР у червні 1941 року. У 1986 р. дисиденти з Польщі, Чехословаччини, Угорщини та Східної Німеччини підписали спільну петицію про поширення демократичних свобод у регіоні. У наступні роки ідеї щодо створення нової системи стабільності в Центральній Європі формувалися насамперед у середовищі, близькому до Вацлава Гавела.

П'ять основних позицій чітко визначали мету Вишеградського об'єднання центральноєвропейських країн:

- відновлення державної незалежності, демократії і свободи;
- ліквідація залишків тоталітарного режиму у всіх сферах життя суспільства;

- формування парламентської демократії і сучасної правової держави поряд із дотриманням основних прав людини і свобод;
- створення сучасної ринкової економіки;
- повна інтеграція у європейські політичну, економічну, безпекову і правову системи.

Співпраця з Україною розвивалася як на двосторонньому рівні, так і в форматі «Вишеградська четвірка плюс». Проте в деяких сферах співпраця, розпочата вже після відновлення Вишеградської групи у 1998 році, вступу країн В-4 до Європейського Союзу, а пізніше підкріплена багатообіцяючими політичними змінами в Україні взимку 2004 року, може вважатися імпульсом для більш ґрунтовної співпраці.

Початком формальних взаємовідносин В-4 з Україною стала зустріч у Високих Татрах у грудні 1999 р., коли президенти чотирьох країн Вишеградської групи заявили про своє бажання підтримувати проєвропейські сили в Україні. Україна, в свою чергу, ще у 1993 р. на законодавчому рівні зафіксувала прагнення до співробітництва з країнами В-4 у Постанові Верховної Ради України «Про основні напрями зовнішньої політики України».

Першим кроком на цьому шляху стала українсько-польська міжурядова угода 1993 р. про міжрегіональне співробітництво. Цією угодою було започатковано створення специфічного сегменту міжнародно-правової бази співробітництва України з державами Центрально-Східної Європи, зокрема з країнами Вишеградської четвірки.

Взаємодія між Києвом і Варшавою має також ще більш важливий аспект: після 2004 р. вперше серед членів ЄС з'явилася країна, яка лобювала поглиблення

європейської інтеграції України аж до відкриття перед нею європейської перспективи на умовах інституційного членства. Цей статус «адвоката» Києва свідчить про значні зусилля дипломатів, експертів, громадських і культурних діячів, спрямовані на примирення двох народів, зважаючи на велику кількість конфліктів у минулому.

У контексті розвитку Східного партнерства Польща у 2011-2012 рр. запропонувала запровадити для його членів, включно з Україною, принцип «більше за більше», що має стимулювати проведення реформ, а також перелік ключових ініціатив і проєктів, які повинні бути реалізовані в рамках наступної фінансової перспективи, створення бізнес-форуму, який би став платформою співробітництва між підприємницькими колами східно-європейських держав, ЄС, міжнародними фінансовими установами. До польських пріоритетів так званої «східної політики» також належить запровадження інтегрованого підходу до управління кордонами з країнами СП, програм розвитку регіонів на основі принципів відповідної європейської політики.

Окрім того, Польща претендує на роль лідера у відносинах між «новими сусідами» та ЄС на Сході, переслідуючи, з одного боку, власні інтереси у контексті своєї східної політики (економічні у колишніх Республіках Радянського Союзу і підвищення політичної ваги всередині Євросоюзу), а також інтереси всієї європейської спільноти загалом. Під час головування в ЄС у другому півріччі 2011р. Варшава приділяла основну увагу збільшенню ресурсів на реалізацію програм у Східній Європі у планованому бюджеті на 2014-2020 рр.

Аналіз свідчить, що держави В-4 надають відчутну політичну підтримку євроінтеграційному курсу нашої

держави в рамках так званої «групи друзів» України в ЄС, під час головування в Євросоюзі, офіційно підтримуючи План дій Україна – ЄС. Одночасно співпраця ведеться у різних формах: зміцнення міжурядових контактів, урізноманітнення заходів у форматі «В-4 + Україна» у політико-безпековій, військовій, енергетичній, соціокультурній сферах, а також на регіональному рівні.

Сучасна Україна виходить з того, що формування навколо держави безпечного міжнародного середовища є однією з передумов її успішного розвитку. Нової динаміки набули процеси єврорегіонального співробітництва, поширюючи простір демократії, сталого розвитку та безпеки.

Відомо, що єврорегіональний рівень інтеграції базується на спільності територіальних кордонів держав, які інтегруються, на схожих шляхах історичного розвитку і доповнюються природним, економічним, транспортно-комунікаційним, науково-технічним потенціалом, спільністю економічних проблем, зовнішньополітичних та геополітичних інтересів. З огляду на розставлені акценти у сфері єврорегіональної інтеграції України, досвід країн Вишеградської четвірки є корисним і актуальним.

З урахуванням практики співпраці країн Вишеградської четвірки в Україні активізується єврорегіональне співробітництво по багатьох напрямках.

Застосування практики взаємодії наших найближчих західних сусідів і партнерів, апробованих у рамках «Вишеграду» механізмів, форм і видів співпраці спроможне сприяти нарощуванню зусиль щодо реалізації європейської інтеграційної стратегії Української держави, пошуку нею додаткових важелів, які могли б вплинути на

поглиблення стосунків держави з Євросоюзом та нашими найближчими сусідами.

Одним з важливих для України та країн Вишеградської четвірки є питання транскордонного та міжрегіонального співробітництва. Подібне співробітництво розглядається сторонами як складова загального європейського інтеграційного процесу. В грудні 2005 р. в м. Братислава за принципово новими стандартами було укладено Угоду між Кабінетом Міністрів України і Урядом Словацької Республіки про транскордонне співробітництво.

Країни Вишеградської четвірки, як і Україна, усвідомлюють, що ця сфера співпраці вимагає прийняття та реалізації швидких та ефективних рішень. Перш за все мова йде про необхідність створення належної прикордонної інфраструктури, розвиток загальноновигідного економічного співробітництва прикордонних областей країн Вишеградської четвірки та України тощо.

У цьому контексті, зокрема у період з 2004 по 2006 рр., Європейська Комісія запропонувала Україні розпочати «сусідські програми» з метою більш плідного прикордонного співробітництва України з ЄС. Реалізація цих програм сприяла продовженню активної роботи України та країн Вишеградської четвірки з Європейською Комісією. Відповідно до представленого списку «сусідських програм» Україні було запропоновано участь у трьох із них: 1) співробітництво України, Польщі та Білорусі; 2) співробітництво Угорщини, Словаччини та України; 3) співробітництво України з країнами Центральної та Східної Європи (CARDS). Учасникам програм була надана можливість самостійно визначати сумісні пріоритети для прикордонного співробітництва та формувати спільні керівні структури.

На сучасному етапі транскордонне та міжрегіональне співробітництво між Україною та країнами В-4 відбувається у таких формах:

- реалізація програм сусідства;
- діяльність єврорегіонів;
- діяльність міжнародних регіональних організацій та асоціацій;
- міжрегіональна співпраця (угоди про транскордонне співробітництво, укладені з усіма країнами В-4, до яких залучені Львівська, Волинська, Вінницька, Чернівецька, Закарпатська та інші області).

Насамперед йдеться про необхідність створення сучасної прикордонної інфраструктури, в першу чергу в пунктах перетину на кордоні України з Польщею, Словаччиною та Угорщиною.

Важливе значення регіональне і транскордонне співробітництво має для ефективного і взаємовигідного економічного співробітництва прикордонних областей України та країн-сусідів, а також об'єднання спільних дій для розв'язання екологічних проблем, регулювання потоків жителів прикордонних областей міграційних процесів, пов'язаних з працевлаштуванням. Науковець-регіоналіст Є. Кіш виділяє такі пріоритетні напрями співпраці:

- ✓ **сприяння структурній перебудові та розвитку депресивних регіонів;**
- ✓ **надання фінансових ресурсів регіонам, де спостерігається стагнація економічної діяльності;**
- ✓ **боротьба з тривалим безробіттям та підтримка ініціатив зайнятості;**
- ✓ **адаптація підприємців, робітників промисловості та виробничої сфери до системних проблем, які загрожують безробіттям;**

✓ **фінансування розвитку сільськогосподарських територій та прискорення структурної перебудови сільського господарства.**

Варто підкреслити, що В-4 має усі можливості стати енергетичним союзом, який використовуватиме геополітичне положення країн-учасниць для координування транзитної політики. Словаччина, Чехія, Польща й Угорщина разом з Україною є важливими транзитерами російського газу і його споживачами. Через їхню територію здійснюється значний відсоток постачання газу з Росії до Європи (80 % російського і середньоазійського газу до ЄС, що становить близько 40 % від загального обсягу імпортованого Євросоюзом газу).

Країни В-4 також є імпортерами і можливими транзитерами електроенергії з України до інших країн Європи. Головним партнером «Укрінтеренерго» (державний оператор експорту електроенергії) з постачання української електроенергії в Європу є угорська компанія System Consulting, співпраця з якою почалася ще у 1994 р. У перспективі можуть стати партнерами для української сторони й компанії інших країн ВГ.

Значне місце в питанні забезпечення енергетичної незалежності України може мати досвід країн В-4 у переході на світові ціни розрахунку за російські енергоносії, адже раніше ці країни, як і Україна, мали пільгові ціни на постачання енергоресурсів. Особливо може стати в нагоді досвід Польщі, яка перейшла на ринкові ціни ще у 2006 році.

Відомо, що Європейська Комісія (ЄК) реалізувала 12 програм сусідства, у трьох з яких брала участь Україна разом із Вишеградськими партнерами:

1. Програма сусідства «Польща – Білорусь – Україна». В Україні поширювалась на Волинську, Закарпатську, Львівську області.

2. Програма сусідства «Угорщина – Словаччина – Україна». В Україні поширювалась на Закарпатську область.
3. Україна свого часу, приєдналась і до четвертого раунду транснаціональної програми CADSES.

У межах міжрегіональної співпраці на сьогоднішній день усі області України мають укладені угоди про співпрацю з сусідніми територіальними одиницями суміжних країн, а також угоди про співпрацю з регіональними органами влади сусідніх країн. Такі угоди укладені з усіма країнами Вишеградської групи.

Активною є співпраця України з сусідніми країнами ВГ в рамках єврорегіонів відповідно до наявних двосторонніх та багатосторонніх угод, з метою розв'язання спільних проблем та узгодження механізмів їх реалізації. Відомо, що на сьогодні в Україні діє 6 єврорегіонів, у 2 з яких входять території країн Вишеградської четвірки:

- ✓ «Буг» (Україна, Польща, Білорусь);
- ✓ Карпатський єврорегіон (Україна, Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія).

Проте на перешкоді виконанню важливих цілей регіональної співпраці в єврорегіонах існує багато проблем, найголовнішою серед яких є відсутність необхідних повноважень місцевої влади для плідної співпраці, а також надто великий розмір єврорегіонів, зокрема Карпатський єврорегіон сягає більше 140 тис. км², що позначається на ефективності його функціонування.

Слід зазначити надзвичайно важливе значення міжрегіональної співпраці України з сусідніми країнами ЄС і, в першу чергу, у сфері узгодження та реалізації стратегічних пріоритетів регіональної політики, які тісно пов'язані з вирішенням завдань соціально-економічно-

го розвитку та досягнення економічної безпеки, у першу чергу:

- ✓ сприяння мобільності громадян та вільному руху капіталу товарів та послуг;
- ✓ посилення стабільності та безпеки на кордонах, що включатиме боротьбу з нелегальною міграцією, створення інтегрованих структур управління кордонами, приведеним у відповідність до законодавства ЄС;
- ✓ розробки та прийняття двосторонніх транскордонних проєктів та удосконалення системи транскордонного транзиту енергоносіїв;
- ✓ залучення коштів програм транскордонного співробітництва для створення проєктів з модернізації вітчизняних об'єктів та запровадження енергоефективних технологій;
- ✓ запровадження у практику регіонального самоврядування спеціальних договірних відносин – угод про міжрегіональну співпрацю.

Таким чином, співпраця між Україною та Вишеградською четвіркою здійснюється у політико-безпекових сферах, є ефективною та перспективною, здебільшого в плані отримання стимулів та допомоги Україні на шляху інтеграції до Європейського Союзу.

Прикордонна співпраця України з Вишеградською групою

Державні та міжнародні правові питання кордонів завжди були чутливими та делікатними. Відзначаючи «безпроблемність» сучасних українсько-польського, українсько-словацького, українсько-угорського кордонів, науковець-регіоналіст Є. Кіш привертає увагу до оцінки кордонів.

Зокрема, вона зазначає, що «кордон є своєрідним інститутом, рамки дії політичних систем аналізуються крізь функцію кордонів, наприклад, у межах прикордонного регіону як території нових договірних зв'язків. Насамперед кордони виконують три тісно пов'язані функції:

- **по-перше** – встановлюють межі державного суверенітету;
- **по-друге** – розділяють у просторі символічні співтовариства, тобто держави, кожна з яких має власний прапор, гімн, історію та інше;
- **по-третє** – розділяють у просторі своє (національну територію) та чуже (сусідню територію), а потім увесь світ.

Довідково

Українсько-польський кордон

Довжина становить 526,2 км.

Він є найпотужнішим новим зовнішнім кордоном Євросоюзу з травня 2004 року в Центральній Європі.

Україна та Польща 18 травня 1992 року підписали у Варшаві Договір про добросусідство, дружні відносини і співробітництво. Договір встановив основи та загальні правила співробітництва в різних галузях співпраці і закріпив такі принципи, як непорушність кордонів, територіальна цілісність, мирне врегулювання спорів, невтручання у внутрішні справи, повага прав людини і основних свобод, рівноправність і права народів, співробітництво і сумлінне виконання міжнародних зобов'язань. Передбачається, що сторони збільшуватимуть кількість прикордонних переходів, а також удосконалюватимуть прикордонний та митний контроль. На особливу увагу заслуговують положення статті 10 названого договору

щодо співпраці двох держав, безпосередньо у прикордонній політиці та розвитку прикордонної інфраструктури та міжрегіонального співробітництва.

На сьогодні на українсько-польському кордоні функціонує 12 пунктів пропуску: шість для автомобільного руху, шість – для залізничного сполучення, а саме: «Ягодин – Дорогуск», «Ягодин – Дорогуск – зал.ст.», «Устилуг – Зосин», «В.Волинський – Зосин – вант.ст.», «Рава-Руська – Хребенне», «Рава-Руська – Хребенне – зал.ст.», «Шегині – Медика», «Мостиська – Медика – зал.ст.», «Смільниця – Кросценко», «Хирів – Устішки Дольна – зал.ст.».

Українсько-словацький кордон

Довжина становить 98,5 км.

Договір про добросусідство, дружні відносини і співробітництво між Україною та Словацькою Республікою був підписаний в Києві 29 червня 1993 року і визначив (стаття 1 Договору), що Договірні сторони розвиватимуть свої відносини як дружні держави на основі принципів суверенної рівності, територіальної цілісності та політичної незалежності, непорушності існуючих кордонів, мирного врегулювання спорів, невтручання у внутрішні справи та ін.

На сьогодні на українсько-словацькому кордоні діють 5 пунктів пропуску:

«Малий Березний – Убля», «Ужгород – Вишне Німецьке», «Павлово – Матевце», «Чоп (Страж) – Чіерна над Тісоу», «Малі Селменці – Велке Селменце». Також здійснюється розбудова пункту перетину «Соломоново – Чіерна над Тісоу».

Українсько-угорський кордон

Довжина кордону становить 135,1 км.

Нормативно-правовою основою двосторонньої співпраці обох країн слід вважати Договір про основи добросусідства та співробітництва між Україною та Угорською Республікою, підписаний 6 грудня 1991 р. Відповідно до названого договору Україна і Угорщина мають будувати свої відносини, дотримуючись принципів суверенної рівності, територіальної цілісності та політичної незалежності, непорушності існуючих кордонів, мирного врегулювання спорів, невтручання у внутрішні справи, поважання прав і свобод людини.

На сьогодні на українсько-угорському кордоні функціонують 7 пунктів пропуску: «Чоп (Тиса) – Захонь», «Чоп (Дружба) – Захонь», «Саловка – Єперешке», «Дзвінкове – Лонья», «Косино – Барабаш», «Лужанка – Берегшурань», «Вилок – Тисобеч». Також здійснюються переговори щодо будівництва та відкриття пункту пропуску «Велика Паладь – Кіш Паладь».

Слід відзначити значний внесок країн В-4 в отриманні безвізового режиму з ЄС. Запровадження так званого «малого (місцевого) прикордонного руху» з Україною поклало початок прогресу на шляху до безвізу для українських громадян.

Основним принципом зовнішньої політики України щодо країн Центральної Європи стало усвідомлення стратегічної важливості налагодження відносин з членами В-4 не лише як з *адвокатами поглиблення європейської інтеграції Києва*, але як з *партнерами які поділяють єдину цивілізаційну модель та модель модернізації соціально-економічного життя*.

Серед сучасних пріоритетів функціонування В-4, які були визначені у Братиславській декларації (2011р.), релевантними до зовнішньополітичних пріоритетів Украї-

ни у сфері європейської інтеграції є завдання підтримки відповідних прагнень країн Східного партнерства, зокрема шляхом передачі «ноу-хау» демократизації, забезпечення енергетичної безпеки регіону методом диверсифікації джерел, шляхів та постачальників енергоносіїв, розвитку відповідної інфраструктури.

Зокрема, для українського суспільства і політикуму є корисним досвід налагодження діалогу між різними соціальними групами цієї країни та політичними акторами щодо європейської інтеграції, залучення громадянського суспільства до моніторингу стану виконання договірно-правових зобов'язань, прийнятих перед ЄС.

Однак такий трансфер демократизації і європеїзації буде мати результати лише у разі врегулювання відкритих та латентних політичних, етнічних і гуманітарних конфліктів чи, принаймні, нейтралізації їх найбільш гострих форм.

Зокрема, усвідомлюючи те, що етнічні та гуманітарні конфлікти складно подолати без зусиль щодо формування спільної центральноєвропейської ідентичності, упродовж останніх років високопосадовці В4 спрямовують зусилля на формування спільної політики збереження та просування культури народів, що проживають на цій території.

Для уникнення розгортання конфліктів між суспільствами сусідніх країн на ґрунті історичної пам'яті доцільним є продовження спільних науково-дослідницьких проєктів щодо оцінки спірних подій, зокрема у відносинах з Польщею, підтримку проведення семінарів, конференцій, форумів, інших акцій міжетнічного примирення, що зменшить можливості для маніпулювання історією та проведення електоральних кампаній на такій проблематиці.

Тісні історичні зв'язки та спільні зовнішньополітичні цілі сьогодення України та Вишеградської четвірки заклали основи для ефективного розвитку добросусідських відносин на сучасному етапі і створили можливості для подальшої масштабної взаємодії в майбутньому. Можна стверджувати, що вишеградсько-українські зв'язки є доволі збалансовані, про що свідчить успішна реалізація дво- та багатосторонніх домовленостей, досягнутих за результатами систематичних зустрічей на всіх рівнях. Все це створює міцний фундамент для подальшого розширення такого співробітництва на основі спільного врахування інтересів сторін.

Країни Вишеградської четвірки розвинули доволі гнучкі та різноманітні зовнішні стосунки й співробітництво з Україною в рамках вироблення й реалізації добросусідської політики ЄС. **Мова йде про такі основні напрями співробітництва України та Вишеграду:**

- забезпечення солідарної підтримки країнами Вишеграду європейських інтеграційних прагнень України;
- передача країнами Вишеграду досвіду їх європейської інтеграції України;
- координація зовнішньополітичної діяльності України і Вишеградської групи на дво- та багатосторонній основі;
- поширення програм Вишеградського фонду на Україну.

Співпраця України з В-4 сприяє:

- ✓ кращому розумінню перспектив міжрегіонального та транскордонного співробітництва України з сусідніми державами ЄС;

- ✓ імплементації головних принципів регіональної політики ЄС у національне законодавство України;
- ✓ створенню відповідної прикордонної інфраструктури з урахуванням специфіки адміністративного поділу України та ін.

Окреслена канва співробітництва між Україною та Вишеградською групою була підкріплена конкретними пропозиціями та рішеннями у таких сферах, як: політичне співробітництво, торговельно-економічна кооперація, співробітництво у сфері юстиції та внутрішніх справ, в інфраструктурі транспорту, енергетики та зв'язку, а також у сфері культури, освіти, взаємних контактів між людьми.

Зокрема, транскордонна співпраця пропонує багатообіцяючий потенціал. Україна та Вишеградська четвірка разом реалізували кілька таких проектів, що уможливило співпрацю, наприклад, між регіонами, містами і селами, а також громадянами на різних рівнях. Ця співпраця принесла учасникам гарні результати, корисніші за різні політичні декларації.

Література до теми

1. Артёмов И. В. Актуальные аспекты еврорегионального сотрудничества Украины в контексте опыта стран Вишеградской четверки /И. В.Артёмов//Україна та Вишеградська четвірка: на шляху до взаємовигідних відносин. – Братислава, 2010. – С.158-167.
2. Вишеградська четвірка найактивніше в Європі допомагає Україні розвивати демократію // Інформаційний бюлетень Міжнародного центру перспективних досліджень. – Число 37(429), 24 листопада 2008 року.

3. Вагнер П. Чи може Вишеградська група служити моделлю для розвитку співпраці між іншими країнами? // Україна та Вишеградська четвірка: на шляху до взаємовигідних відносин. – Братислава, 2010. – С.10-11.
4. Кудряченко А. І. Україна і Вишеградська четвірка: стан та перспективи співпраці // Україна та Вишеградська четвірка: на шляху до взаємовигідних відносин. Братислава, 2010. – С.44-45.
5. Регіональна політика Європейського Союзу // Регіональна політика в країнах Європи. Уроки для України: [Проект Київського центру Ін-ту Схід-Захід]. С. Максименко, Є. Кіш, М. Ленджел, І. Студенніков; за ред. С. Максименка. – К.: Логос, 2000. – С.35-36.
6. Кіш Є. Міжнародна регіональна інтеграція країн Центральної Європи в форматі Вишеградської четвірки після вступу до Європейського Союзу // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: історія. – 2006. – Випуск 16. – С.120-130.
7. Кіш Є. Приклади конструктивної співпраці України з країнами Вишеградської четвірки // Досвід країн Вишеградської четвірки на шляху до ЄС: можливості для України: матеріали міжнар. конф. (Мукачево, 30- 31 жовтня 2003 р.). – Ужгород, 2003. – С. 74-80.
8. Угода між Україною та Угорщиною про місцевий прикордонний рух. URL: http://www.mfa.gov.hu/kulkerpviselt/Beregovo/uk/ua_Konzuliinfo.
9. Угода між Україною та Словацькою Республікою про місцевий прикордонний рух. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
10. Україна та Вишеградська четвірка: на шляху до взаємовигідних відносин. – Братислава, 2010. – 167 с.
11. Єврорегіональне співробітництво України та його інтеграційний потенціал: збірник наукових праць за мате-

ріалами круглого столу експертів (м. Ужгород, 20 квітня 2012 р.) / відп. ред. І. В. Артьомов. – Ужгород: ЗакДУ, 2012. – 364 с.

12. Співробітництво з країнами Вишеградської четвірки як інструмент європейської інтеграції України: аналітична доповідь НІСД. – Київ. 2013. С. 37-38.

Інформаційні ресурси

1. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <http://rada.gov.ua/>.
2. «Дзеркало тижня. Україна». URL: <http://dt.ua/>.
3. «Європейська правда». URL: <https://www.eurointegration.com.ua/>
4. «Українська правда». URL: <http://www.pravda.com.ua/rus/>.
5. Центр Разумкова. URL: <http://razumkov.org.ua/ukr/journal.php>.
6. Науковий журнал «Стратегічна панорама». URL: <http://www.niss.gov.ua/catalogue/5/>

Розділ V

ВЗАЄМОВІДНОСИНИ УКРАЇНИ З СУСІДАМИ – ДЕРЖАВАМИ- ЧЛЕНАМИ ЄС

5.1. Пріоритети і транскордонні аспекти українсько-угорського співробітництва

План

- 1. Нормативно-правова основа українсько-угорських відносин.*
- 2. Екологічні аспекти прикордонної співпраці в басейні р. Тиса.*
- 3. Стан задоволення національно-культурних потреб національних меншин у прикордонному регіоні.*
- 4. Існуючі виклики двосторонніх взаємовідносин та шляхи їх вирішення.*

Нормативно-правовою основою єврорегіонального співробітництва України з Угорщиною є Договір про основи добросусідства та співробітництва, підписаний 6 грудня 1991 року, який набув чинності 16 червня 1993 року.

Серед інших нормативно-правових актів важливе значення мають угоди:

- про співробітництво між Верховною Радою України та державними Зборами Угорської Республіки (23-24 листопада 2010 р.);

- про контроль прикордонного руху в автомобільних та залізничних пунктах пропуску між Кабінетом Міністрів України та Урядом Угорщини (травень 2012 р.);
- про співробітництво між Міністерством освіти і науки України та Міністерством людських ресурсів Угорщини.

Завершується підготовка до підписання угоди між Кабінетом Міністрів України і Урядом Угорщини **про міжнародні комбіновані перевезення та міжурядової угоди про реконструкцію, утримання та експлуатацію автомобільних прикордонних мостів на спільному державному кордоні.**

Загальновизнаним в експертному середовищі є те, що вже протягом тривалого часу єврорегіональне співробітництво між Україною та Угорщиною продовжує слугувати прикладом цивілізованої та прагматичної міжнародної співпраці у Центральній Європі.

Стратегічним кроком для розвитку транскордонного співробітництва в прикордонних областях України та Угорщини стало впровадження комплексу заходів з метою синхронізації дій органів регіональної влади та розвиткових інституцій по обидва боки кордону в рамках розробки спільних концептуальних та стратегічних документів, а також впровадження «дзеркальних проєктів», використовуючи досвід прикордонних регіонів. На сьогоднішній день розроблені і діють такі концептуальні документи координуючого характеру:

- Концепція спільного розвитку прикордонних регіонів України та Угорщини;
- Концепція спільного розвитку прикордонних територій України, Угорщини та Румунії ІНТЕРРЕГІО.

Практика міжнародної регіональної інтеграції країн Центральної Європи, і зокрема досвід країн Вишеградської четвірки на шляху до ЄС, де Угорщина відіграла вагомую роль, свідчить про дію потужних механізмів євро регіонального співробітництва, використання яких дає змогу Україні вносити необхідні корективи в плани інтеграції до ЄС.

Однією з особливостей двосторонніх відносин є наявність комплексу спільних проблем, довкола вирішення яких об'єднуються зусилля України і Угорщини. Серед них:

- **по-перше**, повсякденна двостороння співпраця з гармонізації міжнаціональних відносин з урахуванням того, що в Україні, на території Закарпаття, компактно проживає понад 150 тис. угорців, а це понад 12 відсотків від загальної кількості населення області;
- **по-друге**, збереження багатой етнографічної спадщини, історичних традицій, культурних пам'яток та ін.;
- **по-третє**, об'єднання зусиль у боротьбі з паводками в басейні ріки Тиса, довжина якої на Закарпатті становить 262 км, а також співпраця в галузі екологічної безпеки;
- **по-четверте**, вдосконалення транзитно-логістичної схеми доставки вантажів та вдосконалення прикордонно-транскордонної інфраструктури, підвищення ефективності роботи 5-го міжнародного автотранспортного коридору Київ – Лісабон.

Саме для успішного спільного вирішення названих та інших проблем у 2003 р. була розроблена **Концепція спільного розвитку прикордонних територій Укра-**

їни та Угорщини. У цьому документі були сформульовані

5 стратегічних цілей спільної роботи:

- 1) створення конкурентоспроможної економічної системи;
- 2) розвиток людських ресурсів та сфери послуг;
- 3) полегшення доступу до прикордонного регіону;
- 4) збереження природних та культурних цінностей, створення здорового та привабливого середовища;
- 5) успішне використання досвіду Угорщини на шляху до ЄС.

Для досягнення зазначених стратегічних цілей було визначено також п'ять пріоритетів розвитку:

Перший: *Розвиток економіки, що передбачає:*

- стимулювання створення спільних підприємств, спільних економічних проєктів та систем співпраці;
- розвиток інновацій і сприяння їх поширенню;
- розвиток туризму, реалізація спільних програм його розвитку;
- реалізація маркетингових акцій на регіональному рівні з метою залучення капіталу.

Другий: *Полегшення доступу до регіону, який передбачає:*

- розвиток транспортної мережі, шляхів, які перетинають кордон;
- розвиток залізничних шляхів та послуг залізниць;
- розвиток інфраструктури пунктів перетину кордонів.

Третій: *Охорона природи, навколишнього середовища, що передбачає:*

- спільні зусилля зі збереження природи прикордонних регіонів (охорона від паводків, утилізація сміття, очистка нечистот тощо);
- збереження природних цінностей прикордонних територій, захист природної екосистеми.

Четвертий: *Розвиток людських ресурсів. Він передбачає:*

- реалізацію програм із співробітництва в освіті та навчанні;
- розвиток культурного, мистецького та спортивного співробітництва;
- підготовку кадрів з питань територіального та економічного розвитку, сприяння обміну практичним досвідом.

П'ятий: *Інституційний розвиток, який передбачає:*

- сприяння інституційному співробітництву;
- поширення та поліпшення обміну інформацією, створення спільної інформаційної мережі.

Геополітичні зміни, що відбулися і відбуваються сьогодні, є позитивним стимулом до розвитку і вдосконалення співробітництва між Україною та Угорщиною.

Після вступу Угорщини до Європейського Союзу 1 травня 2004 р. українсько-угорські зв'язки набули нової якості. У контексті підготовки до європейської інтеграції угорсько-українське співробітництво значною мірою поширилось на зовнішню політику та політику безпеки, соціально-економічні реформи та розвиток, податки та

митні справи, юстицію та сімейну політику, транспортування, енергетику, інформаційне суспільство та навколишнє середовище, охорону здоров'я, імплементацію законів, сферу гуманітарних контактів.

Угорщина є також важливим партнером в інвестиційному співробітництві, на неї припадає 62,5% обсягу прямих іноземних інвестицій в економіку Закарпатської області.

Співпраця у сфері протипаводкового захисту і довкілля

Суттєві резерви поглиблення і розширення співпраці Угорщини і України задекларовані в низці програм, зокрема в програмі довгострокової дії на Закарпатті – Регіональній стратегії розвитку області.

В останні роки співробітництво активізувалось, розширилось і набуває конкретних форм. Здійснюється узгодження проектної документації на реконструкцію діючих і будівництво нових гідротехнічних споруд на ділянках спільного інтересу. Відбувається обмін оперативною та необхідною супровідною інформацією, особливо під час виникнення паводкової ситуації, а також досвідом з питань експлуатації меліоративних систем та інженерних об'єктів на прикордонних ділянках річки Тиса.

Основними напрямками співпраці є:

- співробітництво в питаннях водного господарства;
- співробітництво у створенні інформаційної системи протипаводкового захисту;
- участь у міжнародних науково-практичних конференціях, семінарах та в розробці проектів і документів щодо співпраці на прикордонних водах.

Створена в області за участі угорської сторони автоматизована інформаційно-вимірювальна система АІВС-“Тиса” забезпечує:

- оперативне прогнозування паводків на річках басейну р. Тиса за допомогою спеціальних пристроїв математичного інформаційного і програмного забезпечення;
- підготовку достовірної прогнозної інформації про параметри паводка і передачу її в автоматичному режимі відповідним службам оповіщення і протипаводковим підрозділам;
- видачу рекомендацій для прийняття управлінських рішень щодо безаварійного пропуску паводків.

Протипаводкова програма “Тиса” вартістю 1,5 млрд грн. до 2015 року передбачала захист не тільки населених пунктів Закарпаття, а і значне зниження загрози для Угорщини.

Щорічно на прикордонних створах р. Тиса, Вилок–Тисабеч, Чоп–Загонь відбираються 24 проби води, із них 4 – спільні на території України та на території Угорщини з аналізами згідно з прийнятими методиками. Поряд з цим, для поліпшення міжнародного співробітництва у сфері екології необхідно:

- **розглянути можливість розширення спільних програм моніторингу та систем прогнозу та оповіщення** через встановлення стаціонарних станцій моніторингу якості поверхневих вод р. Тиса та гідрологічних вимірювань, **забезпечення лабораторій необхідними сучасними приладами та обладнанням;**
- **взяти участь у розробці та впровадженні в дію єдиної методики розрахунку збитків, завданих довкіллю у зв'язку з забрудненнями прикордонних вод;**

- налагодити систематичне **проведення робочих зустрічей з проблем прикордонного співробітництва** в частині збереження та охорони тваринного і рослинного світу, розвитку заповідної справи.

Розбудова пунктів пропуску на спільному кордоні

За пропозиціями Міністерства закордонних справ Угорщини щодо визначення прийнятності змін до Угоди між урядами Угорщини і України про пункти пропуску через державний кордон, Закарпатська облдержадміністрація погодила запропоновані угорською стороною зміни до Угоди щодо надання відповідного статусу пунктам пропуску:

- **Лоня-Дзвінкове** – міжнародного пасажирського, за винятком автобусного руху, з режимом роботи з 8 до 16 год. за середньоевропейським часом;

- **Барабаш-Косино** – міжнародного пасажирського, за винятком автобусного руху, з режимом роботи з 7 до 19 год. за середньоевропейським часом;

- **Берегшурань-Лужанка** – міжнародного пасажирського з цілодобовим режимом роботи;

- **Тисабеч-Вилок** – міжнародного пасажирського з цілодобовим режимом роботи.

Співробітництво у сфері освіти і науки

У населених пунктах з компактним проживанням національних меншин при відсутності навчальних закладів з відповідними мовами учні мають можливість вивчати мову свого народу факультативно.

Педагогічні кадри для навчальних закладів, в яких навчання ведеться мовою національної меншини, готує

кафедра угорської філології Ужгородського національного університету, а також Закарпатський угорський університет імені Ференца Ракоці II у м. Берегово.

Поряд з цими позитивними трендами українсько-угорських відносин існують окремі розбіжності щодо виконання закону України «**мовного спрямування**» в районах компактного проживання угорців – громадян України, які в основному мешкають на Закарпатті.

Саме навколо питання щодо виконання «мовного закону» тривають активні політичні дебати. Зокрема, цим питанням були присвячені двосторонні зустрічі високопосадовців обох країн.

У червні 2014 року Президент України П. Порошенко зустрічався із прем'єр-міністром Угорщини В. Орбаном у рамках інавгурації Глави Української держави. А в грудні цього ж року міністр зовнішньої економіки і закордонних справ Угорщини П. Сійярто здійснив робочий візит до України.

Позитивна динаміка двосторонніх відносин була збережена завдяки робочому візиту прем'єр-міністра Угорщини В. Orbana в Україну 13 лютого 2015 року, зустрічі міністра закордонних справ України П. Клімкіна з міністром зовнішньої економіки та закордонних справ Угорщини П. Сійярто у рамках засідання міністрів закордонних справ Ради Європи, яке відбулося 20 квітня 2015 року в Люксембурзі. 7 вересня 2016 року відбулася зустріч прем'єр-міністра України В. Гройсмана з прем'єр-міністром Угорщини В. Орбаном у рамках 26-го Економічного форуму в місті Криниця-Здруй (Польща). А вже 24-25 листопада 2016 року український глава уряду здійснив офіційний візит до Угорщини, в рамках якого провів зустрічі з президентом Угорщини Яношем Аде-

ром, прем'єр-міністром Угорщини Віктором Орбаном та головою Державних Зборів Угорщини Ласло Ковером. Глава уряду Угорщини підтвердив підтримку Будапештом євроінтеграційних прагнень України.

26 вересня 2017 року МЗС Угорщини заявило, що у відповідь на прийняття Києвом Закону «Про освіту» Угорщина блокуватиме подальший рух України до ЄС. «Угорщина, перебуваючи в Європейському Союзі, блокуватиме і буде накладати вето на будь-які кроки, які могли б бути подальшим прогресом у процесі європейської інтеграції України у дусі програми Східного партнерства», – відмічено у заяві МЗС.

Наступним кроком, що ускладнив двосторонні відносини, стало те, що в серпні 2018 року в уряді Угорщини заснували посаду міністра, який буде відповідати за розвиток Закарпатської області України, що викликало хвилю обурення. В жовтні 2018 року Угорщина змінила скандальну назву посади на урядового «уповноваженого по Закарпаттю»; у новій назві йдеться не про розвиток однієї області, а про співпрацю двох сусідніх прикордонних регіонів.

На жаль, існує ряд інших проблем, що потребують вирішення. Серед них, безумовно, масштабна паспортизація угорськомовного населення на Закарпатті. Про масштаби паспортизації можна судити із заяв урядовців. Так, відповідальний за національну політику в угорському уряді А.-Я. Потапі повідомив, що станом на лютий 2015 року майже 94 тис. закарпатців отримали громадянство Угорщини за спрощеною процедурою. Крім того, станом на серпень 2015 року з України надійшло 124 тис. заявок на угорське громадянство. У квітні 2018 року заступник глави українського МЗС В. Боднар заявив, що Угорщина

роздала на Закарпатті понад 100 тис. паспортів до введення безвізового режиму України з ЄС.

Слід зазначити, що існуючі виклики у двосторонніх відносинах спонукають керівників відповідних державних органів як України, так і Угорщини шукати шляхи до взаєморозуміння у партнерських відносинах.

Зокрема, у Верховну Раду України внесено проект закону про подвійне громадянство. Реалізуються заходи щодо виконання Рекомендацій Венеціанської комісії про внесення змін у мовний закон та інше. Угорщина у свою чергу розглядає можливість зняття блокування подальшого руху України до ЄС і НАТО за умови вирішення існуючих проблем.

Угорщина погодилася і далі приймати у себе на реабілітацію та оздоровлення українських військових, поранених у зоні бойових дій на сході України. З початку 2018 року тут побували 14 учасників АТО.

Попри розбіжності у питанні мовно-національної освіти меншин, не будуть згортатися проекти регіональної співпраці. Угорщина також не відмовляється від своїх планів постачати природний газ до України. Угорські підприємства автопрому та в деяких інших сферах, зокрема на будівництві, через значний дефіцит робочої сили продовжують працевлаштовувати українців, незважаючи на незнання ними угорської мови.

Слід відзначити, що інтерес в Угорщині до України є. Про це свідчить і зростаючий товарообіг між двома країнами, і заява керівників МЗС країн В4, в якій надана підтримка з боку Вишеградської групи територіальній цілісності та суверенітету України, а також налаштованість підтримувати офіційний Київ у реалізації євроінтеграційного курсу, і наявність в Угорщині сотень тисяч симпатиків України.

Для того, щоб цей інтерес перетворити на добросусідські відносини, потрібна продумана, ґрунтовно розроблена програма подальшого розвитку українсько-угорських відносин.

Посилилась динаміка і результативність співпраці у двосторонніх відносинах. Зокрема про це свідчать конкретні справи України:

- активізувалась робота із забезпечення виконання **Концепції інтегрованого управління кордонами**;
- розроблено проекти **Концепції міграційної політики** і нормативно-правових актів, необхідних для реалізації Закону України «**Про прикордонний контроль**»;
- успішно виконана Державна цільова програма «**Облаштування та реконструкція державного кордону на період до 2015 року**»;
- оптимізувалась робота з виконання Закону України «**Про прикордонний контроль**»;
- здійснюються важливі заходи щодо інтеграції іноземних мігрантів та реінтеграції українських мігрантів на 2011 – 2015 рр. та введено в дію автоматизовану інформаційну систему «**Біженці**»;
- розпочато роботу із забезпечення громадян України, що виїжджають за кордон, біометричними закордонними паспортами уже в 2011 році.

Аналізуючи особливості реалізації регіональної політики в місцях компактного проживання національних спільнот Закарпаття, слід особливу увагу звернути на законодавче забезпечення прав національних меншин та відповідність української нормативно-правової бази міжнародним стандартам.

Добросусідське двостороннє співробітництво України та Угорщини, зумовлене їх геополітичним розташуванням, є вигідним для обох країн. Спільність важливих транспортних коридорів (зокрема Київ – Чоп – Будапешт), нафтопроводів, річкових каналів породжує потребу проведення виваженої політики у двосторонніх відносинах.

У першу чергу Угорщина є стратегічним зовнішньо-економічним партнером для нашої країни. По-друге, це країна з певним досвідом, корисним для України щодо проведення реформ та організації функціонування економіки на ринкових засадах. Адже тісне партнерство з країною-членом ЄС наближає Україну до практики запровадження європейського досвіду, а, отже, сприяє у її прагненнях приєднання до Європейського Співтовариства.

Аналіз сучасного стану українсько-угорського євро-регіонального співробітництва дає підстави стверджувати таке:

- існує обопільна зацікавленість сторін у налагодженні співпраці з реалізації конкретних проєктів на засадах спільної концепції з широкого спектру питань транскордонного та прикордонного співробітництва, зокрема у галузях енергетики, туризму, охорони навколишнього середовища, розвитку прикордонної та транспортної інфраструктури тощо;
- органами влади прикордонних регіонів Угорщини й України розроблені програми та конкретні проєкти для їх спільної реалізації на коротко- та середньострокову перспективу, визначені пріоритети щодо послідовності їх реалізації.

Проте успішність виконання цих програм та проєктів залежить від належного фінансового забезпечення не лише за рахунок малопотужних регіональних і локальних бюджетів прикордонних областей, але й за участі центральних державних органів і бюджетів України та Угорщини. Узгоджених дій сторін як на регіональному, так і на міжурядовому рівнях, а також погоджених кроків у рамках відповідних органів Євросоюзу вимагає широкомасштабне залучення фінансових ресурсів ЄС, у тому числі з Програми сусідства Україна-Угорщина-Словаччина для розвитку українсько-угорської транскордонної співпраці.

Таким чином, українсько-угорське співробітництво має різноплановий, але цілісний і комплексний характер. Воно здійснюється на всіх рівнях міждержавних взаємин – від центрального до регіонального і локального. При цьому співробітництво охоплює різноманітні сфери – від захисту прав національних меншин до господарської співпраці та координації соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів. Поступово поглиблюється міжрегіональна співпраця та формування основ транскордонного (прикордонного) українсько-угорського регіону, а також мультикультурних і поліетнічних євrorегіональних спільнот.

Література до теми:

1. Андрейко В. Роль та місце угорської нацменшини в українсько-угорських міждержавних відносинах // Схід. – 2012. – № 1. – С. 133 – 137.
2. Договір про основи добросусідства та співробітництва між Україною і Угорською Республікою від 06 грудня 1991 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/348_004

3. Кіш Є.Б. Основні пріоритети сучасних українсько-угорських міждержавних відносин // Розвиток гуманітарного співробітництва в українсько-угорському прикордонному регіоні: аналіз, оцінки: матеріали міжнародного круглого столу 26-27 січня 2011 р. – Ужгород: Ліра, 2011. – С.130-141.
4. Кіш Є. Політико-правові засади українсько-угорського кордону в контексті розширення ЄС//Людина і політика. – 2003. – №6 . – С. 15 – 21.
5. Ткач Д.І. Українсько-угорські відносини новітньої доби // Науковий вісник Дипломатичної академії України: збірник / Дипломат. акад. України при М-ві закорд. справ України. – К., 2009. – Вип. 15: Світова та українська дипломатія: історичний досвід, сучасний стан, перспективи. – С. 78-89.
6. Гаврош О. Непомітна мадяризація? // Закарпаття онлайн. 2018. 10 квітня. URL: [https://zakarpattya.net.ua/Blogs/180438-Nepomitnama diaryzatsiia?%202018.%209.04](https://zakarpattya.net.ua/Blogs/180438-Nepomitnama-diaryzatsiia?%202018.%209.04) (дата звернення: 07.11.2018).
7. Мусина Р. И. Особенности проявления «мягкой силы» во внешней политике Венгрии // 25 лет внешней политике России: сб. материалов X Конвента РАМИ (Москва, 8-9 декабря 2016 г.). В 5 т. Москва: МГИМО-Университет, 2017. Т. 2: Россия и современный мир: политика и безопасность. В 2 т. Ч. 2. – С. 181-200.
8. Мусина Р. И. Политика Венгрии в сфере образования как инструмент «мягкой силы» // Образование и наука: современные тренды: коллективная монография. – Чебоксары: ЦНС «Интерактив плюс», 2018. – С. 248-255.
9. Програма вивчення угорської мови на Закарпатті користується великим успіхом / Офіційний сайт Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II. 2016. 15

- грудня. URL: <http://kmf.uz.ua/uk/prohrama-vyvchennya-uhorskoji-movy-na-zakarpatti-korystuyetsya-velykum-uspikom/> (дата звернення: 15.11.2018).
10. Тужанський Д. 100 тисяч вірних Угорщині: історія та приховані деталі паспортного скандалу на Закарпатті // Європейська правда. 2018. 20 вересня. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2018/09/20/7087153/> (дата звернення: 02.11.2018).
  11. Тодоров І. Українсько-угорські відносини у вимірі євроатлантичних прагнень України // Україна дипломатична: науковий щорічник. URL: https://gdip.com.ua/files/file/Diplomatic%20Ukraine/Diplomatic_Ukraine_2020.pdf.

Інформаційні ресурси

1. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <http://rada.gov.ua/>.
2. «Дзеркало тижня. Україна». URL: <http://dt.ua/>.
3. «Європейська правда». URL: <https://www.eurointegration.com.ua/>
4. «Українська правда». URL: <http://www.pravda.com.ua/rus/>.
5. Центр Разумкова. URL: <http://razumkov.org.ua/ukr/journal.php>.
6. Науковий журнал «Стратегічна панорама». URL: <http://www.niss.gov.ua/catalogue/5/>

5.2. Сучасний стан українсько-польських взаємовідносин: виклики та шляхи їх вирішення

План

- 1. Українсько-польське співробітництво та його роль у розвитку регіонів.*
- 2. Основні нормативні акти двосторонньої співпраці.*
- 3. Роль Польщі у Вишеградській четвірці.*
- 4. Сучасний стан двосторонніх відносин.*

Базовим нормативно-правовим документом, що регулює українсько-польське двостороннє співробітництво, є Договір про добросусідство, дружні відносини і співробітництво. Договір встановив основи та загальні правила співробітництва в різних аспектах співпраці і закріпив такі принципи, як непорушність кордонів, територіальна цілісність, мирне врегулювання спорів, невтручання у внутрішні справи, повага до прав людини і її основних свобод, рівноправність і права народів, співробітництво і сумлінне виконання міжнародних зобов'язань.

На особливу увагу заслуговують положення статті 10 названого договору щодо співпраці двох держав безпосередньо у прикордонній політиці та розвитку прикордонної інфраструктури та міжрегіонального співробітництва.

Важливе значення для двостороннього міжрегіонального співробітництва має також Угода між Урядом України та Урядом Республіки Польща про міжрегіональне співробітництво, підписана 24 травня 1993

року. Зазначеним міжнародним договором закріплюються правові засади співпраці органів місцевої влади та органів місцевого самоврядування України і Республіки Польща, зокрема в економічній, культурно-гуманітарній, освітній та туристичній сферах.

Окрім зазначених нормативно-правових документів, між Україною та Польщею діє низка інших двосторонніх угод, зокрема:

- Угода між Урядом України і Урядом Республіки Польща про пункти пропуску через державний кордон;
- Договір між Україною і Республікою Польща про правовий режим українсько-польського державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу з прикордонних питань;
- Угода про створення Транскордонного об'єднання «Євро регіон Буг»;
- Декларація про створення українсько-польського форуму партнерства між Міністерством закордонних справ України та Міністерством закордонних справ РП та інші.

Поряд з названими двосторонніми нормативно-правовими актами українсько-польське міжрегіональне, транскордонне співробітництво здійснювалось на основі пріоритетів **Дорожньої карти українсько-польського співробітництва на 2007-2008 роки та Польсько-української стратегії транскордонного співробітництва на 2007-2015 рр.**

Для вирішення ключових питань українсько-польського міжрегіонального співробітництва на міжурядовому рівні створено інституційний механізм – Українсько-польську міжурядову координаційну раду з питань

міжрегіонального співробітництва (МКРМС). МКРМС приймає рішення з ключових питань міжрегіонального співробітництва, визначає загальні напрями і головні принципи його розвитку, надає компетентним органам України і Польщі відповідні пропозиції, розробляє спільні програми діяльності, спрямовані на розвиток міжрегіональної співпраці та в цілому координує міжрегіональне співробітництво на рівні областей України та воєводств Республіки Польща. У складі МКРМС функціонують комісії з питань пунктів пропуску та прикордонної інфраструктури, з питань просторового планування та з питань транскордонного співробітництва. Засідання МКРМС відбуваються один раз на рік, а засідання комісій, як правило, – двічі на рік.

Характеризуючи соціальний потенціал міжрегіонального, транскордонного співробітництва, слід зазначити, що на території польсько-українського прикордоння проживає 9120,5 тис. осіб, у тому числі у Люблінському і Підкарпатському воєводствах – 4270,3 тис. осіб, що становить 48,8% населення прикордоння, або 11,2 % населення Польщі. В українській частині прикордоння **на території Львівської, Волинської та Закарпатської областей проживає загалом 4850,2 тис. осіб, що становить 51,2 % населення названих територій, або 10,3 % населення України.**

Спостерігається високий рівень мобільності трудових ресурсів у названих регіонах, що викликано більшою доступністю ринку праці деяких країн Європейського Союзу. Велика різниця у заробітній платі між Польщею, Україною та іншими країнами-членами ЄС.

Джерела фінансування польсько-українського транскордонного співробітництва

Протягом кількох останніх років польсько-українська співпраця розвивається завдяки доступу до зовнішніх фондів. Розширення ЄС привело до збільшення кількості програм, що фінансуються з Європейського фонду регіонального розвитку (ЄФРР). У зв'язку з цим Євросоюз вирішив розпочати програми, спрямовані на забезпечення єдності прикордонних регіонів ЄС та нових сусідів на сході і півдні.

Характерною ознакою польсько-українського співробітництва у цьому напрямі є доступні джерела фінансування транскордонних програм. Серед них **Програма підтримки польсько-українського співробітництва.** Ця програма польсько-української співпраці розвивається завдяки надання доступу до зовнішніх фондів. Починаючи з 1997 року, заходи транскордонного характеру отримали підтримку в рамках програми PHARE (Східний кордон Польщі). Програма не мала окремої бюджетної лінії, функціонуючи як частина національної програми PHARE.

Ця рамкова програма охоплювала:

- фонд малих проектів;
- фонд малих інфраструктурних проектів;
- фонд інфраструктури навколо бізнесу.

Інша програма добросусідства «Польща – Білорусь – Україна» стала однією з семи програм транскордонного співробітництва, що реалізуються за участі Польщі. У рамках названої програми було виділено пріоритети, що передбачали:

- 1. Зростання конкурентоспроможності прикордонних регіонів шляхом модернізації і розбудови транскордонної інфраструктури.**

2. Розвиток людського капіталу та інституційних форм транскордонного співробітництва, підвищення безпеки на кордонах ЄС.

3. Технічну допомогу, що включала:

- управління, впровадження і контроль;
- оцінку і популяризацію програм.

Крім цього, системну підтримку і розвиток польсько-української співпраці забезпечували інші неєвросоюзні фонди і програми, зокрема:

- ✓ програма «Схід – Схід», що впроваджується за посередництва фонду ім. Стефана Баторія, охоплює країни Центральної і Східної Європи та фінансується і координується Інститутом громадського суспільства;
- ✓ програма технічної допомоги для країн на етапі трансформації, що надається урядом Республіки Польща у вигляді конкурсів на отримання грантів організаціями неурядового сектору, за посередництва Міністерства закордонних справ.

Наступним важливим етапом українсько-польського міжрегіонального транскордонного співробітництва стали **Програми європейського територіального співробітництва на 2007-2013 рр. (Europe an Territorial Cooperation 2007-2013).**

У рамках цих програм співробітництво здійснюється за допомоги трьох типів оперативних програм:

- **транскордонного співробітництва** з метою розвитку спільної місцевої і регіональної ініціативи;
- **транскордонного співробітництва**, спрямованого на територіальну інтеграцію Європейського Союзу шляхом підтримки доступності і збалансованого розвитку міст, інноваційності та охорони навколишнього середовища;

- **міжрегіонального співробітництва**, яке забезпечує можливість обміну досвідом, найкращими практичними методами, зокрема щодо підтримки інноваційності економіки, що базується на знаннях та охороні довкілля.

Надзвичайно цікавою для України стала **Програма «Європейський інструмент сусідства і партнерства» (ЄІСП)**.

Ще однією важливою для України програмою була **Програма транскордонного співробітництва «Польща-Білорусь – Україна 2007-2013»**, яка охоплювала Волинську, Львівську, Закарпатську, а також прилеглі регіони Тернопільської, Рівненської та Івано-Франківської областей.

Успіх польської трансформації привів до того, що основними торговельними партнерами Польщі стали країни ЄС. За останні роки вартість польського експорту збільшилась у понад 20 разів, і станом на 2018 рік польський експорт до Німеччини досяг 63,1 млрд євро.

Для порівняння: експорт польських товарів до України в 2019 році за польськими статистичними даними становив \$5,6 млрд, а загальний товарообіг між Польщею та Україною згідно з польськими статистичними даними становив \$8,71 млрд США, і це робить Україну лише 16-м торговельним партнером Польщі, з часткою 2,1% від загального обсягу експорту.

Натомість за результатами 2019 року Польща залишалася четвертим найбільшим торговельним партнером України у світі після Китаю, РФ та Німеччини за обсягом двосторонньої торгівлі та другим найбільшим у світі після Китаю ринком для українського експорту.

Разом з цим слід визначити, що, починаючи з 2015 р., конкурентами України стають інші геополітичні гравці з числа країн, що можуть бути залучені до реалізації **ініціативи «Тримор'я»**.

Започаткована у 2015 році президентами Польщі Анджеєм Дудою та Хорватії Коліндою Грабар-Китарович ініціатива створення партнерського блоку від Балтійського до Чорного та Адріатичного морів спрямована на поглиблення інтеграції країн Центральної та Східної Європи, за три роки отримала шанс перетворитися з ідеї на амбітний проєкт.

Проєкт об'єднує 12 країн Центрально-Східної Європи, які є членами ЄС: чотири країни Вишеградської групи, країни Балтії, Австрію, Хорватію, Румунію, Словенію та Болгарію. Усі держави-члени, крім Австрії, мають кілька спільних знаменників, таких, як недавнє комуністичне минуле та членство в НАТО, отримане до вступу в ЄС.

Як бачимо, серед учасників цього проєкту трьох морів України немає, що свідчить про необхідність активного лобіювання інтересів України серед держав по фронту маршрутів «Тримор'я», від Балтійського через Адріатичне і до Чорного морів.

Втім, «вікно можливостей» для України залучитись до «Ініціативи трьох морів» залишається відкритим. Адже наша держава є важливим транзитним коридором по осях Схід-Захід та Північ-Південь. В енергетичному плані Україна все ще є ключовим транзитером енергоресурсів з Росії до ЄС.

Але є й інший підхід – Україна має скористатися можливостями створення анонсованого газового коридору «Північ-Південь» для диверсифікації власних джерел надходження енергоресурсів.

Насамперед Україна має можливість залучення до окремих інфраструктурних проєктів, таким чином втілюючи євроінтеграцію не декларативно, а практично – прикметно, що якраз українці, з-поміж іншого, очікують від євроінтеграції саме інфраструктурного покращення.

Крім того, використання Тримор'я як майданчика для налагодження ефективної комунікації із західними сусідами з питань, що становлять взаємний інтерес, буде корисним для посилення позицій України в регіоні Центральної та Східної Європи.

У ситуації, коли між членам нової організації є консенсус, посилення політичної складової Тримор'я та офіційне приєднання країн з-за меж ЄС створить додаткові конфлікти, прийнятним варіантом для України може бути статус спостерігача.

Таким чином вона формалізує відносини з об'єднанням і матиме змогу пильніше стежити за динамікою розвитку проєкту.

Разом із тим необхідна належна координація українських міністерств і відомств щодо Тримор'я, враховуючи, що кожним аспектом співпраці в рамках проєкту займаються різні структури.

І нарешті, Україна має використати всі можливості співпраці в рамках Карпатського макрорегіону, які пропонує Ініціатива.

Те, що Україна активізувала діалог з Польщею щодо проєкту «Тримор'я», свідчить позиція Президента В. Зеленського, який 12 жовтня 2020 р. під час зустрічі в Києві з президентом Польщі А. Дудою порушив це питання. Позиція України з цього питання чітко заявлена.

Київ і досі незадоволений, що геополітична і економічна ініціатива Дуди щодо **Трьох морів**, яка об'єднує 12

держав між **Балтійським, Адріатичним та Чорним морями**, була прописана так, що в ній можуть брати участь лише члени ЄС. Ініціатива створювалась у 2017 році, на який припала велика криза у двосторонніх взаєминах Києва та Варшави. Але вести мову про **Тримор'я**, маючи серед учасників ініціативи України, це значно обмежувати потенціал **Міжмор'я**, і Україна також розуміє важливість налагодження транспортних магістралей не лише в напрямку Схід-Захід, а також і магістралей з Півночі на Південь, що є суттю ініціативи.

Геостратегічні проекти «Ініціативи трьох морів» і «Міжмор'я» відіграють помітну роль у процесі подальшого просування ЄС на Схід, що зустрічає опір Росії. У травні 2009 року ЄС затвердив програму «Східне партнерство» як особливий вимір європейської політики сусідства. Його метою проголошувалась активізація руху східноєвропейських і кавказьких країн до політичної асоціації та економічної інтеграції з ЄС. Перший саміт Східного партнерства відбувся 7 травня 2009 року у Празі у складі 27 країн ЄС, Азербайджану, Вірменії, Білорусі, Грузії, Молдови, України. Росія вважає, що Східне партнерство перетворилось на «партнерство проти Росії».

Актуалізація традиційних регіональних проектів на зразок «Балтійсько-Чорноморської вісі», а також поява відносно нових регіональних проектів на кшталт «Ініціативи трьох морів» є закономірним наслідком швидкої трансформації європейської системи міжнародних відносин. Внаслідок цього виникає нова архітектура європейського континенту, органічно доповнюються новими структурами вже існуючі європейські союзи та міждержавні організації. Росія реагує насамперед на ініціативу «Міжмор'я», яку вважає черговою спробою

вбудувати «санітарний кордон» між Росією та Євросоюзом.

28 липня 2020 року було оголошено про створення «Люблінського трикутника» у складі Литви, Польщі, України. Цю геополітичну геометрію можна вважати доповненням проекту Балтійсько-Чорноморської вісі та наповнення його конкретикою співпраці, зважаючи на сталі історичні традиції Великого князівства Литовського та Речі Посполитої.

У жовтні 2020 року Україна висловила зацікавлення у залученні до проекту «Тримор'я». Це важливо для європейських партнерів України та для США, зважаючи на ключову роль, яку Україна відіграє у геополітиці Чорноморсько-Каспійського регіону. Фактично Україна через проект ГУАМ (Грузія, Україна, Азербайджан, Молдова) є сполучною ланкою між проектами «Міжмор'я» і «Тримор'я». До речі, Велика Британія раніше за країни Євросоюзу усвідомила цей факт і 8 жовтня 2020 року підписала з Україною угоду про стратегічне партнерство.

Це засвідчує продовження процесу розбудови європейської архітектури безпеки, яка ґрунтується на НАТО, а одночасно доповнюється формальними і неформальними міждержавними формами співробітництва, в тому числі за участі України, які можуть демонструвати свою ефективність, коли НАТО не готове до викликів «гібридних війн»⁷⁴.

Розглядаючи українсько-польські відносини, слід відзначити, що Польща завжди була адвокатом України в ЄС. Тому, незважаючи на існуючі розбіжності в трак-

⁷⁴ Віднянський С., Мартинов А. Геостратегічні проекти Міжмор'я і Тримор'я у зовнішній політиці України (1991-2020 рр.) // Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип. 2 (25). / ред. кол.: Л. М. Газуда (гол.ред.) та ін. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2020. с. 9-19.

туванні окремих епізодів історичного минулого, президенти України та Польщі продемонстрували спробу перегорнути сторінку непорозумінь і сварок на історичному ґрунті між двома країнами, що мали місце особливо в останні три роки.

Оцінюючи українсько-польські відносини з позицій сьогодення, Г.Перепелиця – директор українського Інституту зовнішньополітичних досліджень – відзначив: «Ми були партнерами, але це було асиметричне партнерство з Польщею, хоча ми називали його стратегічним партнерством. Воно було і стратегічним, і асиметричним водночас, бо наші інтереси з Польщею збігаються. Але зараз пріоритети в цьому партнерстві змінюються: Польща вже не може виступати патроном нашої європейської і євроатлантичної інтеграції, як вона була раніше. У двосторонніх відносинах вже відбувся відхід від патронажу, але тепер потрібно, щоби настало справді рівноправне – зі взаємною щирою повагою – партнерство.

Важливим кроком на шляху зміцнення українсько-польських відносин стала участь президента Польщі А. Дуди у роботі саміту Кримської платформи, на якій він заявив, що Польща не визнає незаконну окупацію Кримського півострова Росією, є і буде активним учасником Кримської платформи⁷⁵.

Україна і Польща солідаризувались також із висновками щодо проблеми з мігрантами на білорусько-польському кордоні в листопаді 2021 р. Україна активно включилася у заходи мінімізації існуючих викликів, ко-

---

⁷⁵ Дуда на Кримській платформі зробив сильну заяву. URL:<https://www.slovoidilo.ua/2021/08/23/novyna/polityka/duda-krymskij-platformi-zrobyv-sylnu-zayavu>

ординовала свої дії у цьому контексті із сусідньою Польщею, що дало позитивні результати⁷⁶.

Література до теми

1. Єврорегіональне співробітництво України та його інтеграційний потенціал: збірник наукових праць за матеріалами круглого столу експертів (м. Ужгород, 20 квітня 2012 р.) / відп. ред. І.В.Артюмов.– Ужгород: Закарпатський національний університет імені Якова Галанича, 2012. – 364 с.
2. Кіш Є.Б. Центральна Європа в сучасній системі єврорегіональної інтеграції: моногр. – Ужгород: Ліра, 2008. – 440 с.
3. Макаренко Є. Україна і Польща в процесах євроінтеграції // Актуальні проблеми МВ. – К. – 2005. – Вип. 55. – Ч. 2. – С. 3–9.
4. Офіційний сайт Посольства України в Республіці Польща. URL: <http://poland.mfa.gov.ua/ua/ukraine-pl/regions>
5. „Ініціатива трьох морів“: що може внести та що отримати Україна. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2016/09/2/7054023/>
6. Тодоров І., Тодорова Н. Геополітичний проект «Міжмор'я» і російська агресія // Геополітика України: історія та сучасність 2016 (17). С. 27-40.
7. Конкуренти України чи двері до ЄС: чим може стати для нас ініціатива Тримор'я. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2018/09/17/7087014/>
8. Підсумки візиту президента Польщі до України: більше про геополітику, менше про історію. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/pidsumky-visytu-dudy-do-ukrainy/30891160.html>

⁷⁶ ЄС схвалив санкційний режим проти режиму Лукашенка за створення міграційної кризи. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2021/11/15/7314013/>

9. Невиконане домашнє завдання: що не так у відносинах України та Польщі. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2020/06/25/7111493/>
10. Віднянський С., Мартинов А. Геостратегічні проекти Міжмор'я і Тримор'я у зовнішній політиці України (1991-2020 рр.) // Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип. 2 (25). / ред. кол.: Л. М. Газуда (гол.ред.) та ін. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2020. С. 9-19.
11. Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (2017–2019) / Автор вступної статті та упорядник доктор історичних наук, професор А.Ю. Мартинов. – К.: Інститут історії України НАН України, 2020. – 310 с. С. 106.117.
12. Дуда на Кримській платформі зробив сильну заяву. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/08/23/novyna/polityka/duda-krymskij-platformi-zrobyv-sylnu-zayavu>
13. ЄС схвалив санкційний режим проти режиму Лукашенка за створення міграційної кризи. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2021/11/15/7314013/>

Інформаційні ресурси

1. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <http://rada.gov.ua/>.
2. «Дзеркало тижня. Україна». URL: <http://dt.ua/>.
3. «Європейська правда». URL: <https://www.eurointegration.com.ua/>
4. «Українська правда». URL: <http://www.pravda.com.ua/rus/>.
5. Центр Разумкова. URL: <http://razumkov.org.ua/ukr/journal.php>.
6. Науковий журнал «Стратегічна панорама». URL: <http://www.niss.gov.ua/catalogue/5>

5.3. Актуальні аспекти регіональної співпраці з Румунією

План

- 1. Нормативно-правова основа двосторонніх відносин.*
- 2. Особливості транскордонної співпраці України з Румунією.*
- 3. Виклики історичного минулого та шляхи їх мінімізації у двосторонніх відносинах.*
- 4. Стан задоволення національно-культурних потреб національних меншин в Україні та Румунії.*
- 5. Перспективи зміцнення взаємовідносин на основі євроінтеграційних прагнень України.*

Питання стану українсько-румунського єврорегіонального співробітництва та перспектив його розвитку у контексті сучасних геополітичних процесів є надзвичайно актуальним. Під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників ситуація в регіоні постійно змінюється, отже з'являються нові аспекти і тенденції у двосторонньому співробітництві.

Проголошення незалежності України у 1991 році внесло суттєві зміни в румунсько-українські відносини. Перед румунським парламентом і урядом, політичними партіями і громадськими організаціями постала проблема розроблення нової стратегії двосторонніх стосунків. 8 січня 1992 року Румунія визнала незалежність України, а 1 лютого 1992 року встановила дипломатичні відносини з нею. На думку високопосадовців Румунії, Україна є найважливішим сусідом їхньої країни з політичної, економічної точок зору, тому відносини з Україною мають

для Румунії пріоритетний характер. Співробітництво Румунії з Україною в Чорноморському басейні – зоні напруги у російсько-українських відносинах, бачиться румунськими політиками як важливий резерв, який необхідно використовувати.

Договірно-правова база двосторонніх відносин являє собою комплекс документів міждержавного, міжурядового та міжвідомчого рівнів. Слід зазначити, що українсько-румунські відносини набули досить динамічного характеру, підтвердженням чого є активна підготовка до підписання відповідних угод і договорів. Між державами триває переговорний процес щодо низки проєктів двосторонніх договорів у різних сферах. *До основних документів, що регулюють міждержавні двосторонні відносини, належать:*

- у **Чернівецькій області** – 114,6 тис., або 12,5% населення краю;
- в **Закарпатській** – 32,1 тис. (2,6%);
- **інші проживають дисперсно** в АРК, Донецькій, Одеській, Миколаївській, Херсонській, Кіровоградській областях, у м. Києві, де їхня кількість становить близько 1 тис. осіб.

Найбільш рельєфно етнонаціональний склад населення простежуються у Закарпатській області України, де у прикордонних Виноградівському, Рахівському, Тячівському та Хустському районах проживає 32,1 тис. румунського населення. Названі райони Закарпатської області межують з **повітами Румунії Сату-Маре та Марамуреш**, у яких мешкає понад 34 тис. українців із 67 тис., що загалом проживають у прикордонних з Україною повітах Румунії. Спільний кордон між районами області та румунськими повітами становить 203,9 км.

Глобальні виклики історичного минулого державних утворень

Сьогодні добросусідські взаємовигідні відносини України з Румунією успішно розвиваються завдяки добре налагодженому міжрегіональному, транскордонному співробітництву. У той же час слід зазначити гальмівні чинники, що стримують позитивну динаміку економічного, етнопонаціонального, прикордонного співробітництва, що є зрозумілим і логічним. Адже так склалось, що прикордонні регіони з Румунією, Угорщиною та Словаччиною (тобто колишні повіти Марамуреш, Сату-Маре, Ужгородський, Берегівський райони) послідовно входили:

1. До Угорської середньовічної держави, потім до Австрії, а після 1867 р. і до кінця Першої світової війни (осінь 1918 року) – до Австро-Угорської імперії.

2. Після підписання мирних договорів з державами, переможеними у війні (Німеччина, Австро-Угорщина), у рамках Паризької конференції (1919-1920 рр.), після Трианонського миру з Угорщиною (4 червня 1920 р.) ця територія була розділена між Королівством Румунії, Чехословацькою Республікою (державою, яка була утворена 28 жовтня 1918 р.) та Угорщиною у такий спосіб:

- підтримати українську сторону в залученні до реалізації Програми комплексного протипаводкового захисту у басейні р. Тиса коштів міжнародної спільноти, в тому числі і на фінансування будівництва потужних гідротехнічних споруд (акумулюючих водосховищ) у верхів'ях р. Тиса;
- беручи до уваги катастрофічні наслідки паводків, що сталися останніми роками у Закарпатті (Україна), Сату-Марському повіті (Румунія) та області Саболч-Сатмар-Берег (Угорщина), спільно опра-

цювати питання щодо створення в басейні р. Тиса на погоджених методичних принципах єдиної інформаційно-вимірювальної системи спостереження, обробки і передачі даних для попередження і прогнозування природних катаклізмів;

- враховуючи значні обсяги нанесених матеріальних збитків та важкі наслідки, спричинені небезпечними забрудненнями вод р. Тиси, що мали місце в 2000 році з території Румунії (мається на увазі злиття у Тису ціанідних відходів від промивання золота австралійською фірмою в районі м.Бая-Маре), українська сторона розраховує на активні і вичерпні заходи з боку румунської сторони щодо недопущення подібних явищ у майбутньому.

Гармонізація національно-культурних потреб румунського населення в Україні

Етномовна ситуація. Для задоволення потреб національних меншин створена мережа освітніх і культурно-мистецьких закладів, приведена у відповідність до національного складу населення, яка постійно вдосконалюється. Вона повною мірою відповідає як чинному законодавству України, так і міжнародним нормам. У Чернівецькій області діють ліцеї та гімназії, де вивчається румунська мова. Це зокрема Красноільська гімназія Сторожинецького району, Боянська гімназія Новоселицького району, Новоселицький районний ліцей, Герцаївський та Карапчівський ліцеї. Станом на 1996 р., наприклад, в області налічувалося 93 школи з румунською мовою навчання.

Аналогічний підхід у задоволенні національно-культурних потреб румунського населення забезпечується і в Закарпатській області, де поряд з українськими

функціонують 2 школи з румунською мовою навчання, 11 українсько-румунських шкіл та 2 дошкільних заклади, де виховання ведеться румунською мовою. **Підготовка кадрів для цих закладів здійснюється на філологічному факультеті Ужгородського національного університету, де функціонують угорське, російське, німецьке, словацьке та румунське відділення.**

Видання підручників. За останні роки за рахунок коштів державного бюджету для шкіл з румунською мовою навчання видано близько 80 підручників і навчальних посібників. З 1997 р. у Чернівцях працює регіональний Науково-методичний центр Міністерства освіти і науки України, одним з основних напрямів діяльності якого є проведення науково-дослідницької та експериментальної роботи, підготовка до видання навчально-методичної літератури для освітніх закладів з навчанням мовами національних меншин Чернівецької, Закарпатської та Одеської областей.

Заклади культури. В Україні функціонує розгалужена мережа закладів культури, що сприяють збереженню і розвитку духовної культури і традицій румунської національної меншини. Так, у населених пунктах Чернівецької області, в яких проживають етнічні румуни, діють 95 румунських аматорських театрів, театрів-студій, 3 дитячі художні школи, 100 танцювальних колективів, 82 музичні ансамблі.

Засоби масової інформації та періодичні видання. Потреби румунської меншини у засобах масової інформації рідною мовою задовольняються періодичними виданнями, теле- і радіопрограмами.

Популяризують національні румунські традиції, мову, культуру, історію близько 10 періодичних видань, заснованих у Чернівецькій області, зокрема «Аркашул», «Плай

роминеск», «Куріерул де Чернеуць», «Жунімя», «Лумя», журнал для дітей «Фегурел». У Закарпатській області для задоволення інформаційних потреб румунів видаються газети «Мараморошани» і «Апша». Обсяг використання місцевими теле- радіокомпаніями ефірного часу румунською мовою у Чернівецькій області становить 426,8 год/рік.

Задоволення духовних потреб вірян. Відомо, що Румунія, як і Україна, є православною країною. Саме тому в Україні відсутні проблеми із задоволення духовних потреб вірян у місцях компактного проживання румунської національної меншини. Свідченням цього є достатня кількість культових споруд, які функціонують безконфліктно.

Представництво в органах влади. Відповідно до чинного законодавства України представники національних меншин на рівних підставах обираються до органів місцевого самоврядування та виконавчої влади. Зокрема, серед депутатів обласної, районних і міських рад 1,3 % становлять румуни. Вже кілька років функціонує Об'єднання прикордонних органів самоврядування Закарпаття, до якого ввійшли відповідні органи населених пунктів компактного проживання румунів.

Гармонізація національно-культурних потреб українського населення в Румунії

Слід зазначити, що Румунія також приділяє значну увагу питанням забезпечення національно-культурних потреб української національної меншини. Зокрема у повіті Сату-Маре діє 26 загальноосвітніх шкіл, 27 ліцеїв та 8 навчальних закладів постліцейної освіти. **Вищу освіту студенти здобувають у філії Університету Бабеш-Болья в Коложварі та у філії Університету**

ім. Василе Голдіша в м. Арад. У 2001 р. у загальноосвітніх школах навчалося 12 852 учні, а в середніх закладах освіти – 2 169 студентів. Повіт Сату-Маре має мережу культурних закладів: театри, філармонію, 60 бібліотек, 1 постійно діючий кінотеатр, 4 багатофункціональних будинки культури, 17 музеїв, 2 мистецькі галереї.

Стан задоволення духовних потреб вірян. Щодо релігійної приналежності населення у прикордонних регіонах Румунії, то це православні (більшість румунів і українців); католики (угорці і шваби); кальвіністи (угорці); греко-католики (румуні та українці); неопротестанти (баптисти, п'ятидесятники тощо), інші етнічні групи. Таким чином, християнське населення Румунії становить 99,3% від загальної чисельності населення. У Добруджі існує і мусульманська меншина, яка складається, в основному, з турків і татар.

Слід відзначити позитивну тенденцію у розвитку українсько-румунських відносин.

За останні роки політичні контакти між сусідніми державами набули сталої динаміки: крім офіційного візиту в Україну Президента Румунії К. Йоханніса (17.03.2015 р.), відбулися: робочий візит до Києва прем'єр-міністра Румунії В. Понти (2.10.2014 р.), офіційний візит до Румунії міністра закордонних справ України П. Клімкіна (17.02.2015 р.). Підписано важливі для громадян двох країн документи, насамперед Угоду про малий прикордонний рух (2014 р.), Угоду між Кабінетом Міністрів України та урядом Румунії про зміцнення заходів довіри та безпеки – (2014 р.), Угоду про відкриття поромної переправи через Дунай між населеними пунктами Орлівка (Україна) та Ісакча (Румунія), 2015 р.

Сторони розпочали реальний процес переа-

вантаження двосторонніх відносин на основі дружби, добросусідства, взаємної вигоди та довіри.

Нинішній етап українсько-румунських відносин характеризується сталими позитивними тенденціями, що дають підстави стверджувати про початок нового етапу двосторонніх відносин. **На експертному рівні обговорюються перспективи розбудови стратегічного партнерства між Україною та Румунією.** Одним з визначальних факторів, що спричинив початок реального перевантаження відносин між країнами, є активна позиція румунського громадянського суспільства, його відповідний запит до політикуму.

Серед офіційних та політичних кіл Румунії, парламентських партій, впливових громадських організацій, засобів масової інформації відсутня діяльність, що була б спрямована на порушення суверенітету та територіальної цілісності нашої держави.

Незважаючи на складну історичну спадщину, наявні труднощі і проблеми, українсько-румунські відносини неухильно вступають у фазу прагматичного, взаємовигідного розвитку.

Геостратегічне становище обох країн, їхні об'єктивні національні інтереси у важливих стратегічних питаннях поступово зближуються.

Розвиток та удосконалення потенціалу геостратегічного, торговельно-економічного, людського і культурного українсько-румунського співробітництва на засадах добросусідства, обопільної довіри та поваги до інтересів кожної з сторін, конструктивізму та взаємовигідного партнерства є важливими факторами у справі забезпечення і зміцнення стабільності, безпеки та співробітництва як у регіоні, так і в Європі.

Література до теми

1. Договір між Україною та Румунією про режим українсько-румунського державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу з прикордонних питань/ Договір ратифіковано Законом № 1714-IV (1714-15) від 12.05.2004, ВВР, 2004, №35, ст.417. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=642_022
2. Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією / Договір ратифіковано Законом №474/97-ВР від 17.07.97. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/main/642_003,nreg –
3. Угода між Україною та Європейським Союзом про спрощення візового режиму та реадмісію. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_850
4. Артёмов І. В. Стан, проблеми і перспективи українсько-румунських відносин // Румунсько-українські відносини. Історія і сучасність: збірник наукових праць за матеріалами III Міжнародної наукової конференції «Румунсько-українські відносини. Історія і сучасність»; 30 червня – 1 липня 2009 року., м. Сату-Маре (Румунія) / Ред. кол.: І. І. Вовканич (голова), І. Л. Горват, В. Чубота та ін. – Ужгород – Сату-Маре, 2011. – С.330.
5. Артёмов І. В. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України: [монографія] – Ужгород: Ліра, 2009. – 520 с. (Серія «Євроінтеграція: український вимір». Вип. 13).
6. Офіцинський Р. Острів Зміїний та українсько-румунські відносини на початку XXI століття // Румунсько-українські відносини. Історія і сучасність: збірник наукових праць за матеріалами III Міжнародної наукової конференції «Румунсько-українські відносини. Історія і су-

- часність»; 30 червня – 1 липня 2009 року., м. Сату-Маре (Румунія) / Ред. кол.: І. І. Вовканич (голова), І. Л. Горват, В. убота та ін. – Ужгород – Сату- Маре, 2011.– С. 266-276.
7. Румунсько-українські відносини. Історія і сучасність: збірник наукових праць/ Ред. кол.: І. І. Вовканич (голова), І. Л. Горват, В. Чубота та ін. – Ужгород – Сату- Маре, 2011. – 577 с.
  8. Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (2017–2019) / Автор вступної статті та упорядник доктор історичних наук, професор А.Ю. Мартинов. – К.: Інститут історії України НАН України, 2020. – 310 с. –С. 119-123.
  9. Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність. Сату Маре, 8-9 березня 2016 р. – Сату Маре-Клуж Напока, 2016. – 487 с.
  10. Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність. Сату Маре, 8-9 березня 2019 р. – Сату Маре-Бухарест, 2019. - 590 с.

Інформаційні ресурси:

1. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <http://rada.gov.ua/>.
2. «Дзеркало тижня. Україна». URL: <http://dt.ua/>.
3. «Європейська правда». URL: <https://www.eurointegration.com.ua/>
4. «Українська правда». URL: <http://www.pravda.com.ua/rus/>.
5. Центр Разумкова. URL: <http://razumkov.org.ua/ukr/journal.php>.
6. Науковий журнал «Стратегічна панорама». URL:<http://www.niss.gov.ua/catalogue/5/>

5.4. Особливості українсько-словацького євро регіонального співробітництва

План

- 1. Українсько-словацьке співробітництво та його роль у розвитку регіонів.*
- 2. Основні нормативні акти двосторонньої співпраці.*
- 3. Роль Словаччини у Вишеградській четвірці.*
- 4. Сучасний стан двосторонніх відносин.*

Українсько-словацьке євро регіональне співробітництво виступає одним з важливих інструментів європейської інтеграції України та водночас інструментом формування особливої спільної просторової зони безпеки, європейських гуманітарних цінностей по обидва боки кордону. Адже між Україною та Словаччиною існують тісні взаємозв'язки, які сприяють усесторонньому взаємовигідному співробітництву. Тому стратегія України на довгострокову перспективу має враховувати фактори нової східної політики Європейського Союзу.

Підтримка багатовікових історичних та культурних традицій має вагомe значення для подальшого розвитку українсько-словацького співробітництва.

Відомо, що новітня історія українсько-словацьких міждержавних відносин офіційно бере початок з 1 січня 1993 р., коли на політичній карті світу з'явилася нова незалежна держава – Словацька Республіка. Дипломатичні відносини були затверджені в офіційних нормативних документах обох держав: Основних напрямках зовнішньої політики України та Пріоритетах зовнішньої політики Словаччини.

Вступ Словацької Республіки до Європейського Союзу 1 травня 2004 року ознаменував новий етап у відносинах між нашими країнами, який характеризується появою як нових можливостей, так і викликів для двостороннього співробітництва. Вплив розширення ЄС на відносини України з центральноевропейськими сусідами, зокрема на українсько-словацькі відносини, є багатовимірним.

Регіон Східної Словаччини та Закарпатська область України, а також прилеглі території Західної України, південно-східної Польщі, північно-східної Угорщини та північно-західної Румунії є унікальним регіоном в Європі, де сходяться кордони п'яти посткомуністичних країн. Ці прикордонні регіони мають надзвичайно гетерогенну етнічну, культурну та релігійну структуру і є найбіднішими регіонами відповідних країн.

Однак вони мають спільну складну історію, вони географічно близькі, схожі за рівнем економічного розвитку і тому мають спільну мету – економічний добробут та європейську інтеграцію, а отже і бажання розвивати транскордонне співробітництво. Головною ініціативою з міжнародного співробітництва на словацько-українському кордоні упродовж останніх років було створення євро регіону.

Упродовж періоду офіційних міждержавних відносин незалежних України та Словацької Республіки сформувалася цілісна і багаторівнева система та досить чіткий механізм двосторонніх українсько-словацьких відносин, які спираються на міцну нормативно-правову базу. Учасниками цих відносин є вищі, центральні, галузеві, регіональні та місцеві органи державної влади і самоврядування, політичні, громадські, культурні та інші організації і об'єднання, інші інституції двох країн.

Центральними елементами системи двосторонніх міждержавних відносин України і Словацької Республіки, їх рушійною силою є постійна безпосередня взаємодія глав держав, парламентів і урядів, галузевих міністерств і відомств та інших державних структур. У рамках політичного діалогу між президентами, головами парламентів і урядів України і Словаччини погоджуються, координуються і спільно визначаються стратегія, основні напрями і завдання двостороннього співробітництва та найважливіших взаємних кроків на міжнародній арені.

За період офіційних міждержавних українсько-словацьких відносин сформувалася багаторівнева система та чіткий механізм їх двосторонніх відносин, які мають міцну нормативно-правову базу – більше ніж 100 договорів та угод міждержавного, міжурядового та міжвідомчого характеру.

Основоположним нормативно-правовим документом двосторонньої співпраці наших держав є Договір про добросусідство, дружні відносини і співробітництво між Україною та Словацькою Республікою, підписаний у 1993 році.

Згідно з цим договором, Україна та Словаччина (Договірні Сторони) «розвиватимуть свої відносини як дружні держави, здійснюватимуть дружнє співробітництво в дусі взаємної поваги, добросусідства і партнерства; визнають непорушність існуючих між ними державних кордонів і підтверджують, що не мають ніяких територіальних претензій одна до одної і не висуватимуть таких претензій у майбутньому; розвиватимуть співробітництво в галузі оборони; розширюватимуть своє співробітництво в між-

народних організаціях, у тому числі в рамках процесу Наради з безпеки та співробітництва в Європі, та інших відповідних європейських структурах....» тощо.

Слід зазначити, що важливим кроком на шляху нормалізації єврорегіональної співпраці України з Словаччиною стало підписання у травні 2008 року Угоди про місцевий прикордонний рух, яка набрала чинності у вересні 2008 року.

Згідно зі статтями цієї угоди, право перетинати спільний українсько-словацький кордон в режимі місцевого прикордонного руху мають «жителі прикордонної зони за умови, що вони: а) володіють дійсним дозволом на місцевий прикордонний рух та дійсним проїзним документом; б) не розглядаються як загроза громадському порядку, внутрішній безпеці, громадському здоров'ю або міжнародним відносинам України й будь-якої держави-члена ЄС, та, зокрема, коли в національних базах даних Договірних Сторін відсутнє попередження про заборону в'їзду на зазначених підставах».

Такий дозвіл на перетин кордону рівноцінний візі Словацької Республіки. В угоді також зазначається, що «максимально дозволений строк кожного безперервного перебування в режимі місцевого прикордонного руху в прикордонній зоні іншої Договірної Сторони не повинен перевищувати тридцяти (30) днів, проте максимальний строк перебування в прикордонній зоні іншої Договірної Сторони не має перевищувати дев'яноста (90) днів протягом кожних ста вісімдесяти (180) днів. Територіальна дія дозволу на місцевий прикордонний рух обмежена прикордонною зоною Договірної Сторони, що видає дозвіл».

У зону дії місцевого прикордонного руху входить 281 населений пункт Берегівського, Великоберезнянського, Воловецького, Мукачівського, Перечинського, Свалявського та Ужгородського районів (415 тис. мешканців). У Словаччині Угода стосується 283 населених пунктів округів Сніна, Собранце, Міхаловце, Гуменне, Требішов, Вранов-над-Теплов, Медзілаборце (431 тис. мешканців).

Угодою про малий прикордонний рух було знято значну кількість перешкод для оформлення віз громадянам України.

Разом з тим зв'язки суб'єктів – структурних елементів системи українсько-словацького міждержавного співробітництва – мали різну інтенсивність: офіційні контакти президентів двох країн посилилися лише в 1999-2000 рр.; дещо раніше – в 1995-1997 рр. була започаткована принципово нова форма співпраці урядів – регулярні зустрічі і переговори міжурядових делегацій. Адже з деяких питань недостатньою була координуюча спільна робота зовнішньополітичних відомств. І тільки наприкінці 1990-х років більш інтенсивним стало двостороннє міжпарламентське і міжпартійне співробітництво.

Покращення двосторонніх відносин між Україною та Словаччиною відбулося наприкінці 1990 – на початку 2000-х рр., що пояснюється зміною політичного керівництва у Братиславі. Починаючи з жовтня 2001 р., ця країна керувалася у формуванні своєї зовнішньої політики Стратегією розвитку відносин з Україною, в якій було визначено, що національним інтересам Словаччини відповідає максимальне зближення Києва із НАТО та ЄС. Це насамперед пояснювалося фактором спільного кордону, газової залежності від російських енергоносіїв, що

надходять через територію України. Двосторонні відносини також отримали новий імпульс у зв'язку із започаткуванням реалізації програми ЄС «Східне партнерство». Зокрема, під час зустрічей міністрів закордонних справ України та Словацької Республіки, що відбулися у першій половині 2010 р. було досягнуто домовленостей про надання українсько-словацькій співпраці пріоритетного статусу в період головування СР у Вишеградській групі у 2010-2011 рр.

Розвиток українсько-словацьких відносин відбувався у контексті налаштованості Словаччини активно підтримувати інтеграційні та модернізаційні наміри свого найбільшого сусіда – України, – та позиціонування Києва як важливого елемента загальноєвропейської стабільності. Окрім того, Братислава заявила про готовність вести інтенсивний діалог одночасно з представниками української влади та громадянського суспільства.

Оптимізації відносин між Україною та Словаччиною сприяє зростання зацікавленості Братислави у створенні зони вільної торгівлі між Києвом та ЄС, функціонування якої забезпечить збільшення обсягів зовнішньої торгівлі товарами та послугами (у першу чергу у сфері транспорту і логістики). До періоду, коли мають бути введені в експлуатацію нові енергоблоки атомної електростанції у м. Моховце, Словаччина зазнаватиме дефіциту електроенергії власного виробництва, з огляду на що виробництво будь-яких енергоємних товарів для словацьких підприємств в Україні може виявитись взаємовигідною формою співробітництва у промисловій сфері.

Великий потенціал для співробітництва між Україною і Словаччиною має також спільне забезпечення енергетичної безпеки, що зумовлено негативним досві-

дом російсько-українського газового конфлікту 2009 року. Упродовж останніх років Братислава налагодила реверсні поставки газу із Чехії, Австрії, Угорщини і цими можливостями прагне скористатися Україна, що, в свою чергу, викликає опір російського «Газпрому».

Налагодженню міжнародного співробітництва між Києвом і Братиславою сприяють і спільні партнерські проекти між неурядовими організаціями, як, наприклад, «Національний конвент України щодо ЄС: діалог громади, влади та бізнесу», що спирався на успішний досвід Словаччини в реалізації власних форумів відносно ЄС. Позитивної оцінки заслуговує діяльність Центру передачі інтеграційного та трансформаційного досвіду, створеного у 2010 р. при МЗС Словаччини, який сприяв проведенню стажувань представників України в міністерствах та відомствах Словацької Республіки.

Саме в Братиславі розміщено секретаріат Вишеградської четвірки та Вишеградський фонд, що, зокрема, обумовлює найбільшу громадську підтримку так званої «вишеградської ідеї», «бренду», «центральноевропейського духу» саме серед словацького суспільства. Ця країна також робить найбільший фінансовий внесок у розрахунку на душу населення до Вишеградського фонду.

Вважається, що Словаччина може відіграти визначальну роль у підвищенні економічної ефективності реанімації Вишеградської групи, залучивши до членства в ній сусідню Австрію. Остання може співфінансувати проект «Східного партнерства», а також лобіювати в структурах ЄС більш прихильне ставлення до східноєвропейських держав.

Початок третього тисячоліття ознаменувався новим етапом в розвитку українсько-словацьких взаємовідно-

син, основним завданням якого є максимальне використання потенціалу двостороннього співробітництва для успішної реалізації євроінтеграційних планів України.

Українсько-словацькі проекти транскордонного співробітництва

Згідно зі Стратегією транскордонного співробітництва ЄС на 2007 – 2013 роки, ці програми були спрямовані на виконання чотирьох взаємопов'язаних завдань:

- сприяння економічному та соціальному розвитку в прикордонних районах;
- співпраця в подоланні спільних викликів у таких сферах як навколишнє середовище, охорона здоров'я, попередження й боротьба з організованою злочинністю;
- забезпечення ефективних і безпечних кордонів;
- сприяння поширенню між людських контактів.

Євросоюз виділив лише для Закарпаття 6,3 млн. грн. на реалізацію 13 проектів у межах **Програми прикордонного співробітництва європейського інструменту суспільства та партнерства (ЄІСП) «Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна» 2007-2013**. Метою цієї програми стала підтримка за допомогою Європейського Союзу заходів, спрямованих на інтенсифікацію та поглиблення соціально-економічного співробітництва між регіонами України та регіонами країн-членів, що мають спільний кордон.

Можна навести кілька прикладів успішних проектів українсько-словацького транскордонного співробітництва. Серед них:

- проект словацько-української транскордонної співпраці у сфері туризму (Неприбуткова організація «Панонія»);

- комплексне дослідження можливостей використання біомаси в угорсько-словацько-українському прикордонному регіоні (Агентство регіонального розвитку і прикордонного співробітництва «Закарпаття»);
- проект сприяння підприємництву уздовж словацько-українського кордону (Асоціація розвитку малого і середнього бізнесу та інновацій «Ужгород – XXI вік») тощо.

Так, наприклад, метою проекту словацько-української транскордонної співпраці у сфері туризму було підвищення транскордонних туристичних потоків між Закарпаттям та регіоном Нижній Земплін у Словаччині.

Основна діяльність:

- ✓ створення спільної мережі туристично-інформаційних центрів та офісів, налагодження обміну інформацією між Україною та Словаччиною у сфері туризму;
- ✓ видання туристичного путівника і вказівних таблиць;
- ✓ проведення конференцій та семінарів;
- ✓ проведення міжнародного фестивалю народної культури та фольклору.

Проект виконувала Регіональна туристична асоціація регіону Нижній Земплін (Словаччина).

Хорошим стимулом стала також **Програма транскордонного співробітництва «Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна 2007-2013».**

У рамках Європейського Інструменту сусідства та партнерства 2007-2013 рр. (ЄІСП) окремо виділяються програми прикордонного співробітництва, які передбачають співпрацю на регіональному рівні між країнами-партнерами ЄІСП та країнами-членами ЄС.

Пріоритетами Програми «Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна» стали: промоція економічного та соціального розвитку, покращення навколишнього екологічного середовища, підтримка співробітництва між людьми («люди людям»).

Основою двосторонніх взаємовідносин України і Словацької Республіки є єврорегіональна співпраця, яка має певну самостійну правосуб'єктність, але не може розвиватися поза існуючим конституційним, законодавчо-нормативним полем держав.

Особливостями українсько-словацької співпраці є:

- **У політичній сфері:**
  - ✓ інтенсивність українсько-словацьких зовнішньополітичних контактів;
  - ✓ підтримка Словацькою Республікою євроінтеграційних прагнень України та передача словацького досвіду інтеграції до ЄС.
- **В енергетичній сфері:**
  - ✓ гарантування безпеки постачання нафти та газу через територію України до Словаччини;
  - ✓ активізація інтенсифікація співпраці між главами обох держав.
- **У торгово-економічній сфері:**
  - ✓ напрацювання спільних рішень щодо відновлення та збільшення обсягів зовнішньоторговельного обігу;
  - ✓ реалізація проектів щодо обладнання спільних автотранспортних і залізничних автомагістралей.

Практика словацько-українського економічного співробітництва на регіональному та транскордонному

рівні свідчить про те, що корпоративні механізми на цьому рівні є набагато менш ефективними, ніж механізми, створені на національному рівні.

Успішна в цілому українсько-словацька єврорегіональна співпраця є надійною основою міжрегіонального транскордонного співробітництва. **Основою ефективної співпраці обох країн є:**

- **по-перше**, співпраця в енергетичній галузі та у сфері транзиту енергоносіїв. Особливе місце у міжрегіональних транскордонних зв'язках Словаччини та України займає транспортування російської нафти та газу трубопроводами, що пролягають територією України;
- **по-друге**, створення системи акумулюючих гідропоруд у прикордонних регіонах України, Словаччини, Угорщини, Румунії з метою відвернення загрози повеней;
- **по-третє**, наявність спільних інтересів України і Словацької Республіки у використанні транспортних коридорів. Адже з дев'яти існуючих міжнародних транспортних коридорів чотири проходять територією України, яка є транзитною державою;
- **по-четверте**, ефективна співпраця з розвитку транскордонного співробітництва.

Україна розглядає транскордонне співробітництво із Словацькою Республікою як інструмент розвитку прикордонних територій та водночас як складову свого євроінтеграційного процесу. **Чинниками формування об'єктивного економічного підґрунтя розвитку транскордонного співробітництва із Словацькою Республікою є:**

- постійне зростання автономності господарюючих суб'єктів, із посиленням їхньої фінансової потужності, надбанням досвіду та методик ефективного менеджменту, організації участі підприємств у зовнішньоекономічних відносинах, послабленням адміністративної залежності від місцевої влади тощо;
- створення сприятливих умов для розвитку бізнесу в прикордонних регіонах нових членів ЄС при посиленні конкурентного тиску на них, що спонукає бізнес до пошуку та освоєння нових ринків збуту та ресурсних джерел;
- поступова адаптація українських суб'єктів господарювання до європейських норм і правил ведення бізнесу, що підвищує довіру до них як партнерів, спрощує вихід на ринки сусідніх країн, поліпшує середовище для ведення бізнесу на прикордонних територіях України;
- прикордонна співпраця дедалі активніше інтегрується до економічних комплексів прикордонних регіонів України та членів ЄС, що розширює коло суб'єктів, зацікавлених у розширенні такої співпраці;
- зберігається ситуація фактичного недозавантаження цілого комплексу ресурсів прикордонних регіонів України (людських, виробничих, природних, туристсько-рекреаційних тощо), що формує зацікавленість закордонних партнерів у включенні їх в обіг та ін.

Багаторічний досвід українсько-словацьких відносин засвідчує можливість тісної партнерської співпраці між різними за потенціалом, розмірами, глибиною та

характером реформування державами Центрально-Східної Європи. Для Словацької Республіки Україна – найбільший сусід, а для України, навпаки, Словаччина – найменша з-поміж межуючих із нею держав на заході. Але це не стало на заваді формування рівноправних українсько-словацьких стосунків на принципах взаємної поваги суверенітету і незалежності.

Міцну основу для динамічного розвитку українсько-словацького міждержавного співробітництва заклало те, що між Україною і Словаччиною з самого початку не існувало принципових розбіжностей або спірних питань, які не можна було б вирішити шляхом переговорів, компромісу і зміцнення добросусідських відносин.

Від початку 2019 року розвивався активний діалог між Україною та Словаччиною на урядовому рівні. Зокрема, 24 січня 2019 року відбулася зустріч віцепрем'єр-міністра з питань європейської і євроатлантичної інтеграції України І.О. Климпуш-Цинцадзе з міністром закордонних справ і європейських питань СР М. Лайчаком в рамках Всесвітнього економічного форуму у м. Давос. 16 квітня 2019 року було проведено робочий візит у Словацьку Республіку Прем'єр-міністра України В.Б. Гройсмана, з яким зустрівся прем'єр-міністр СР П. Пеллегріні. В рамках переговорів тет-а-тет та у розширеному форматі сторони обговорили розвиток двосторонньої торгівлі, питання співпраці у транспортній, енергетичній, прикордонній сферах, взаємодію у сфері захисту прав трудових мігрантів з України та забезпечення інтересів української національної меншини Словаччини. П. Пеллегріні наголосив на незмінності позиції СР щодо підтримки суверенітету та територіальної цілісності України, а також на підтримці словацькою стороною процесу внутрішніх

реформ в Україні та її європейської і євроатлантичної інтеграції.

Зважаючи на головування Словацької Республіки в ОБСЄ, у 2019 році активний діалог відбувався на рівні керівників зовнішньополітичних відомств наших держав. Зокрема, протягом року відбулися чотири візити діючого голови ОБСЄ, міністра закордонних справ і європейських питань СР М.Лайчака в Україну, під час яких Глава МЗСЄП СР зустрічався з керівництвом Української держави, а також відвідував населені пункти на лінії розмежування на сході України. Крім того, керівники зовнішньополітичних відомств кілька разів зустрічалися в рамках багатосторонніх заходів у Брюсселі та Люксембурзі. Кульмінацією словацького головування в ОБСЄ у 2019 році було проведення у м. Братислава засідання Ради ОБСЄ на рівні глав МЗС (5-6 грудня), в якому взяв участь міністр закордонних справ України В.В.Пристайко.

За результатами парламентських виборів 29 лютого 2020 року до влади в Словаччині прийшла нова коаліція політичних сил, що сформувала уряд, який у якості одного зі своїх ключових зовнішньополітичних пріоритетів визначив відносини з Україною, підтримку її суверенітету та територіальної цілісності, сприяння її інтеграційним амбіціям.

Зазначене знайшло свій прояв у встановленні та розвитку протягом 2020 року, незважаючи на пандемію Covid-19, численних контактів між українськими урядовцями та представниками нової словацької влади.

Кульмінацією політичних контактів між Україною та Словаччиною у 2020 році стало проведення офіційного візиту Президента України Володимира Зеленського в СР 23-24 вересня, у ході якого відбулися зустрічі Глави

Української держави з президентом СР Зузаною Чапутовою, прем'єр-міністром СР Ігорем Матовичем, головою Національної Ради СР Борисом Колларом.

Візитами президентів України і Словаччини закладено міцну основу подальшої співпраці між двома державами з урахуванням інтересів кожної сторони.

Про плідну співпрацю країн свідчить зустріч в Ужгороді прем'єр-міністрів України і Словаччини 11 листопада 2021 р⁷⁷. У заяві за підсумками зустрічі прем'єр-міністри констатували потенціал для подальшого розвитку українсько-словацького партнерства, в основі якого міцні добросусідські зв'язки, взаємна повага і спільні європейські цінності. Наочним результатом спільної роботи сторін є відновлення функціонування Міжнародного аеропорту Ужгород, відзначили політики.

Також сторони домовилися активізувати співпрацю для реалізації курсу України на європейську і євроатлантичну інтеграцію. Вони відзначили зростання торговельно-економічних показників між Україною та Словаччиною за останні роки, незважаючи на негативний вплив пандемії.

Крім того, співрозмовники наголосили на стратегічному характері двосторонньої співпраці у сфері енергетики і енергетичної безпеки, підтвердили спільну зацікавленість у подальшому поглибленні співпраці у сфері транспортування та транзиту нафти і природного газу, інтеграції України в європейський ринок електроенергії та природного газу, включаючи синхронізацію електрич-

⁷⁷ Прем'єр-міністри України і Словаччини за підсумками зустрічі в Ужгороді зробили спільну заяву. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4416551-shmyhal-i-heger-domovylysia-zmitsnuivaty-vidnosyny-ukrainy-i-slovachchynu>

ної мережі України з ENTSO-E і газової системи України з ENTSO-G.

Прем'єр-міністри оцінили співпрацю на рівні міністерств оборони і збройних сил, висловили підтримку активізації розвитку транскордонного співробітництва між прикордонними регіонами і погодилися з необхідністю продовжити співпрацю в перспективних транспортних проектах.

Зрештою, прем'єр-міністри погодилися, що українсько-словацьке партнерство є важливим надбанням як для двох країн, так і для центральноєвропейського регіону і Європи загалом. Вони висловили намір і надалі докладати спільних зусиль для його зміцнення, розвитку і наповнення конкретним змістом.

Література до теми

1. Договір про добросусідство, дружні відносини і співробітництво між Україною та Словацькою Республікою /Міністерство закордонних справ України. Відділ архіву зовнішньої політики (МЗС України. ВАЗП). Ящик України архіву ООН та інших міжнародних організацій. – Розділ Словаччина, Словацька Республіка. – ЗЗОс.
2. Договір між Україною та Словацькою Республікою про режим українсько-словацького державного кордону, співробітництво та взаємодопомогу з прикордонних питань// Там само. – Спр. 324. – С.1-12.
3. Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом СР про транскордонне співробітництво // Там само. – Спр. 2370. – С.1-5.
4. Угода про реадмісію. URL: [www.ukraine- eu.mfa.gov.ua/](http://www.ukraine-eu.mfa.gov.ua/)

5. Угода про співробітництво між Міністерством внутрішніх справ України та Міністерством внутрішніх справ СР / Міністерство закордонних справ України. ВАЗП). Ящик України архіву ООН та інших міжнародних організацій. – Розділ Словаччина, Словацька Республіка. – Спр. І633. – С.І- 4.
6. Артьомов І.В. Український вимір європейської та євроатлантичної інтеграції: навчальний посібник: У 2-х кн. – Ужгород: Ліра, 2008. – Кн. І. – 476 с. (Серія «Євроінтеграція: український вимір». Вип.ІІ).
7. Артьомов І.В. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України: монографія. – Ужгород: Ліра, 2009. (Серія «Євроінтеграція: український вимір». Вип.І3).
8. Регіональна політика і транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України: збірник наукових праць за матеріалами міжнародної наукової конференції (м. Ужгород, 24- 25 травня 2007 р.) / Відп. ред. І.В. Артьомов. – Ужгород: Ліра, 2007. – 456 с. (Серія «Євроінтеграція: український вимір». Вип.І).
9. У присутності президентів України та Словаччини відбулося підписання низки двосторонніх документів. URL: <https://www.president.gov.ua/news/u-prisutnosti-prezidentiv-ukrayini-ta-slovachchini-vidbulosy-63933>.
10. Андрейко В.І. Специфіка становлення і розвитку чесько- словацьких міждержавних відносин 1990-х – початку 2000-х років: монографія. – Ужгород: ЗакДУ, 2011. – 247с.
- II. Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (2017–2019) / Автор вступної статті та упорядник доктор історичних наук, професор А.Ю. Мартинов. – К.: Інститут історії України НАН України, 2020. – 310 с. – С.123-125.

12. Прем'єр-міністри України і Словаччини за підсумками зустрічі в Ужгороді зробили спільну заяву. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4416551-shmyhal-i-heger-domovylysziazmitsnuivaty-vidnosyny-ukrainy-i-slovachchyny>

Інформаційні ресурси

1. Офіційний портал Верховної Ради України. URL:<http://rada.gov.ua/>.
2. «Дзеркало тижня. Україна». URL: <http://dt.ua/>.
3. «Європейська правда». URL:<https://www.eurointegration.com.ua/>
4. «Українська правда». URL:<http://www.pravda.com.ua/rus/>.
5. Центр Разумкова. URL:<http://razumkov.org.ua/ukr/journal.php>.
6. Науковий журнал «Стратегічна панорама». URL:<http://www.niss.gov.ua/catalogue/5/>

ДОДАТКИ

Додаток 1

ЯДЕРНЕ РОЗЗБРОЄННЯ УКРАЇНИ

*(Горбулін В. П. Мой путь в зазеркалье. Не только путевые заметки. К.: Брайт Букс, 2019. 280 с. С. 240-254.
(Переклад з російської).*

Питання, що стосуються ядерного роззброєння, після 2014 року знову стали активно обговорюватися в українському суспільстві. Як і раніше, я вважаю цю дискусію абсолютно безпідставною і спробую аргументувати свою точку зору. Між іншим, нова дискусія щодо відновлення Україною статусу країни, що володіє ядерною зброєю, нині об'єктивно працює на інтереси Росії як країни-агресора. Такі кроки розв'язують Кремлю руки як у політичному та ідеологічному, так і у військовому та економічному вимірах протистояння з нами.

Але зовсім не обговорювати цю тему теж було б помилковим. Інша справа – дискусія має бути професійною і розпочати її потрібно з нашого недавнього минулого – часу, коли Україна формально володіла третім у світі ядерним потенціалом (після США і Росії).

Отже, після розпаду СРСР Україна успадкувала 220 одиниць стратегічних носіїв, зокрема 176 міжконтинентальних балістичних ракет (МБР) з 1240 боеголовками і 44 важких бомбардувальника, оснащених більш ніж тисячею ядерних крилатих ракет великої

дальності, не рахуючи кількох сотень одиниць тактичної ядерної зброї.

Питання про подальшу долю цього надпотужного ядерного арсеналу було одним з ключових для розвитку молодого української державності, оскільки головні світові гравці, перш за все США і Росія, однозначно бажали бачити Україну без'ядерною державою і обіцяли надати належні міжнародні гарантії безпеки. Відмова від такого сценарію, зрозуміло, швидко привела б до міжнародної ізоляції України.

Однак не тільки суто міжнародно-політичні чинники зумовили прийняття тодішнім українським керівництвом стратегічного рішення про відмову від ядерної зброї. Потрібно було врахувати також військово-політичні аспекти проблеми. Адже основна ударна міць ядерного потенціалу України – 46 твердопаливних міжконтинентальних балістичних ракет 88-24 по десять боєголовок кожна – мали дальність польоту понад 10 тисяч кілометрів. Це означало, що Євразійський континент не був їхньою метою. Чи готові ми були шантажувати, скажімо, Сполучені Штати – державу, яка і понині, як і тоді, є головним донором міжнародної підтримки української державності і незалежності?

Техніко-технологічні та фінансово-економічні чинники також зумовлювали прийняття непростих політико-стратегічних рішень. Варто нагадати, що в 1999 році спливали гарантійні терміни для 36 цих МБР, а в 2002-му – для решти 10. Якщо українські фахівці-ракетники так чи інакше могли знайти рішення проблеми підтримки в робочому стані стратегічних ракетних носіїв (техніко-технологічна база у нас існувала, хоча подібні роботи вимагали відповідного фінансування, якого бракувало), то у

випадку з ядерними зарядами все було значно складніше. Проблема полягала в тому, що ядерні заряди проектували, виготовляли і обслуговували підприємства, розміщені в Росії – державі, яке вимагало передачі їй цих зарядів.

При цьому гарантійні терміни для деяких боєголовок почали спливати вже в 1993 році, а окремі боєголовки навіть «задихали» – в них критично підвищилася температура. Україна ж не мала ні часу, ні ресурсів, ні наукової підтримки, ні фінансового забезпечення для організації повноцінного обслуговування, продовження ресурсу, безпечного зберігання зарядів, що вичерпали свій гарантійний ресурс.

Спробу вибудувати логічну реконструкцію процесів роззброєння, які Україна пройшла в 1992-1996 роках. Вважаю, в цьому контексті необхідно говорити про скорочення стратегічних ракетно-ядерних озброєнь, а не тільки про те, що Україна відмовилася від ядерної зброї. Саме в цьому полягає суть рішень Будапештського меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. Згідно з цим документом, Україна не тільки відмовлялася від ядерних озброєнь, які перебували на її території, але і виключала для себе використання стратегічних ракет-носіїв, хоча про засоби доставки в Меморандумі навіть не згадується. А єдиним міжнародним документом, який зобов'язував Україну забезпечити синхронне знищення ядерних боєголовок і засобів їх доставляння, був Лісабонський протокол до Договору про стратегічні наступальні озброєння (СНО-1) 1992 року.

Необхідно чітко розділити дві самостійні, але в 1994 році міцно взаємопов'язані сфери стратегічних озброєнь – ядерні заряди і ракети-носії.

Це вкрай важливо для розуміння причин приєднання нашої країни до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ). Варто відзначити ключовий момент: в Україні ядерні заряди не проєктували, не виготовляли і не денуклеаризували. У той час як ракети-носії (а це чотири покоління ракет з 1959 по 1988 рік) були розроблені в КБ «Південне» і виготовлені на Південному машинобудівному заводі в Дніпропетровську.

Процес передачі Україною РФ стратегічних ядерних боєприпасів завершився 31 травня 1996 року, і тільки 30 жовтня 2001-го біля міста Первомайськ (Миколаївська область) було знищено останню шахтно-пускову установку міжконтинентальних ракет 88-24, а самі ракети в розібраному стані продовжують зберігатися в Павлограді.

Цей побіжний екскурс зроблено для того, щоб виділити в самостійний предмет обговорення ракетно-космічну сферу, пов'язуючи з нею або, навпаки, виключаючи інші галузі. Такі, як, наприклад, ядерний потенціал України, розробки в галузі протиракетної оборони, ракетне озброєння в бойовій авіації.

Після здобуття Україною незалежності Леонід Кравчук, зіткнувшись з проблемами перенасичення країни ядерними і звичайними озброєннями, падінням виробництва військово-промислового комплексу, який в одну мить опинився без звичної системи державних замовлень, скоріше політичним чуттям, ніж усвідомлено, дійшов висновку, що Україні необхідне роззброєння. Він дуже швидко зрозумів, що треба шукати виходи як з міжнародної ізоляції, обумовленої наявністю в Україні ракетно-ядерного потенціалу, так і з погіршення економічної ситуації, коли підприємства важкого машинобудування і «оборонки» виявилися без роботи.

У цьому контексті Кравчук разом з МЗС став формувати єдину правильну на той час позицію: Україна – без'ядерна держава. Завершив цей процес вже другий президент. Я вже неодноразово говорив і писав, що Леонід Кучма взяв на себе величезну відповідальність, підписавши на Будапештському саміті 1994 року Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. Не зайвим буде підкреслити, що саме цей Меморандум зняв політичну і дипломатичну блокаду України. Сьогодні його піддають гострій критиці, але я хочу відзначити ті найважливіші переваги, які отримала Україна завдяки підписанню Меморандуму. Наполягаю, що ці вельми значні переваги були недостатньо очевидними для багатьох політиків уже тоді, залишаються вони недооціненими і зараз.

Україна стала учасником Договору СНО-1 як одна з чотирьох правонаступниць СРСР за цим Договором, а також повноправним членом Режиму контролю над ракетними технологіями (РКРТ) без прийняття дискримінаційних обмежень, що дало можливість зберегти ракетно-космічну галузь і перспективи широкого міжнародного співробітництва. На Україну поширюються гарантії МАГАТЕ, що дозволило як розвивати ядерну енергетику, так і проводити наукові дослідження в цій сфері і мати на своїй території ядерні об'єкти. Все це стало можливим завдяки Меморандуму.

Єдиний, хоча і дуже суттєвий недолік Меморандуму, – він мав політичний, а не юридичний характер. І це створило передумови для того, щоб країни, які є гарантами нашої безпеки, дозволили собі вільно трактувати свої обов'язки – аж до фактичної відмови від взятих на себе зобов'язань.

Проте, що стосується стратегічного ядерного озброєння, я наполягав і наполягаю на правильності, безальтернативності прийнятих тоді рішень, а голоси, що лунають сьогодні на користь відновлення ядерного статусу, відношу до безвідповідального популізму.

І що б там хто не говорив про рішення відмовитися від ядерного статусу, саме завдяки цьому рішенню Україна увійшла у третє тисячоліття як одна з провідних космічних країн світу. А п'ять космічних ракетних комплексів української розробки і виготовлення «Циклон-2», «Циклон-3», «Зеніт-2», «Зеніт-38ь» і «Дніпро» забезпечують запуски космічних апаратів з космодромів різних країн.

Сьогодні, після початку російської агресії проти України, часто доводиться чути нові заяви радикально налаштованих політиків про необхідність відновлення ядерного статусу.

На цьому моменті варто зупинитися детально. Де-факто Україна в міжнародній ядерній ієрархії залишається пороговою державою. Це означає, що економічні та науково-технічні можливості України теоретично цілком достатні для розробки ядерної зброї. За своїм науковим і технологічним потенціалом Україна, знову ж у теорії, могла б досягти статусу ядерної держави. За умови виділення неосяжних ресурсів, яких вимагало б набуття такого статусу.

Ресурс на ядерну програму – взагалі окреме питання для держави, яка на п'ятому році війни тільки підійшла до переозброєння своєї армії новими конвенціональними озброєннями. Відчуваєте, куди я хилю? Чи можна воювати з автоматами, але потай від світу займатися ядерною програмою? До речі, будучи в фінансової залежно-

сті від цього світу. Однак навіть за такої, вочевидь слабо обґрунтованої постановки питання, все-таки пропоную розділити ресурси і технології, з одного боку, і чисту політику, з іншого.

Хоча історично атомна енергетика визріла з програм створення ядерної зброї, тут, зрозуміло, можливий і реверс. В країні збереглося два підприємства з видобутку і переробки урану, технології створення електронних компонентів і навіть спеціальна вимірювальна техніка визначення ізотопного складу ядерних матеріалів. Крім того, за запасами урану і цирконію Україна займає одне з перших місць у світі.

Але деяких технологій для організації замкнутого ядерного циклу все ж бракує. На підприємствах України можливий тільки початковий етап рудного збагачення урану. Треба взяти до уваги й відсутність технології та виробничих потужностей для побудови реакторів. В Україні немає повного (замкнутого) ядерно-паливного циклу. Правда, є його окремі ключові елементи: видобуток, подрібнення і збагачення уранової руди з отриманням закису-окису урану (U_3O_8) – так званого жовтого кеку; використання ядерного палива (енергетичні та дослідницькі реактори); зберігання відпрацьованого ядерного палива; перевезення свіжого та відпрацьованого палива та радіоактивних відходів, зберігання та захоронення радіоактивних відходів.

Такі елементи ядерно-паливного циклу, як конверсія урану (переведення закису-окису урану U_3O_8 в гексафторид урану UF_6 – газоподібну сполуку, що технологічно необхідно для подальшого збагачення), ізотопне збагачення урану і його реконверсія (перетворення гексафториду збагаченого урану в окис урану), виготовлен-

ня паливних таблеток з окису урану і фабрикація готових тепловиділяючих збірок, – сьогодні в Україні відсутні.

Далі. Що стосується безпосередньо створення ядерної зброї, то, зваживши всі «за» і «проти», візьму на себе відповідальність заявити: ми сьогодні не можемо створити ядерний бойовий блок. У нас практично немає промислової бази для того, щоб серйозно зайнятися відтворенням ядерних бойових блоків. В Україні відсутня радіохімічна промисловість як така. У нас немає і ніколи не було фахівців, які б проектували, розробляли, створювали і, найголовніше, відпрацьовували ядерні блоки в напівбойових або бойових умовах. Для цього потрібно отримати обладнання та освоїти ряд відсутніх на сьогодні в Україні елементів ядерно-паливного циклу, таких, як конверсія урану, його ізотопне збагачення і реконверсія. Найбільш критичним є ізотопне збагачення урану, закупівля технологій і обладнання для якого практично неможлива, оскільки все це підпадає під заборонний режим експортного контролю. Виділення з відпрацьованого ядерного палива плутонію теж не вирішує «збройового» питання, оскільки «енергетичний» плутоній, на відміну від «збройового», не придатний для створення ефективного ядерного заряду.

З технологічної точки зору найскладніше вирішити проблему ядерної «начинки», для виготовлення якої потрібен або уран із збагаченням не менше, ніж 80 відсотків (а для ефективного заряду – не менше 90-95 відсотків), або «збройовий» плутоній, в якому частина ^{239}Pu становить не менше 90 відсотків. Таких матеріалів в Україні немає. У нас використовується ядерне паливо зі збагаченням по ^{235}U менше 5 відсотків, а для наукових досліджень – не більше 20. Технологій, обладнання

та фахівців з ізотопного збагачення урану також немає. Закупівля технологій і обладнання практично неможливі, оскільки вони підпадають під експортний контроль і заборону.

Що стосується «збройового» плутонію, то його напруцьовували лише на спеціальних «промислових» реакторах. «Енергетичний» ж плутоній, що міститься у відпруцьованому ядерному паливі АЕС, через високий ступінь забрудненості іншими ізотопами плутонію (в першу чергу $^{238,240}\text{Pu}$) для виготовлення класичного ядерного заряду непридатний, оскільки перенасичений «первинними» нейтронами.

Як бачимо, спроба одержання всіх необхідних компонентів вимагає багатьох років і неймовірних фінансових ресурсів, вимірюваних десятками, якщо не сотнями мільярдів доларів, яких в Україні немає – і тим більше не буде в статусі країни-ізгоя, який стане неминучим результатом відновлення ядерного статусу.

Дискусія про відновлення Україною статусу країни, що володіє ядерною зброєю, зараз об'єктивно спрацює на інтереси Росії як країни-агресора.

По-перше, вихід України з ДНЯЗ однозначно викличе величезний негативний міжнародний резонанс, призведе до міжнародної ізоляції України, втрати в цей складний кризовий для нас час підтримки наших партнерів, до відтоку інвестицій і кредитів, до введення проти нас режиму міжнародних санкцій.

По-друге, навіть не беручи до уваги технологічні труднощі з виготовленням ядерної зброї, створення подібного виробництва вимагає значного часу (більше п'яти років, яких ми не маємо в своєму розпорядженні), а також величезних валютно-фінансових ресурсів (за різ-

ними оцінками, від кількох мільярдів до сотні мільярдів доларів США), яких в Україні немає, а в умовах міжнародної ізоляції і санкцій – тим більше не буде.

Крім того, слід зрозуміти, що сьогодні на перший план вийшли саме ті загрози, проти яких ядерна зброя безсила. І колосальні суми, витрачені на відновлення ядерного потенціалу, в результаті виснажать країну, не вирішивши проблем в області безпеки. Тим часом, зробивши ставку на ядерну зброю, Україна не зможе адекватно профінансувати створення конвенціональних озброєнь, які необхідні для забезпечення всебічного захисту від терористичної небезпеки, від втягування в регіональні та прикордонні конфлікти.

Я вже не кажу про ту протидію, яку довелося б долати, якби Україна оголосила про бажання відновити ядерний статус. Для прийняття такого рішення Україні довелося б піти на порушення Лісабонського протоколу 1992 року. В результаті за жорсткою риторикою міжнародного співтовариства пішли б санкції, реальний економічний тиск. І цей тиск не тільки позбавив би Україну таких необхідних союзників на міжнародній арені, а й у кінці кінців змусив би відмовитися від такого рішення. Тому повторюю: реінкарнація України в країну, що володіє ядерною зброєю, була б помилковим рішенням як з економічної та політичної точок зору, так і з оборонної, тому що відвернула б від створення нових досконалих зразків озброєнь, які можуть забезпечити ефект стримування противника. І ще: необхідно згадати про те, що Україна – космічна держава. І те, що ми перестали створювати стратегічні ракетні комплекси, не означає, що, працюючи в рамках міжнародних угод, ми не можемо створювати оперативно-тактичні ракетні комплекси. Їх

не можна віднести в прямому сенсі до засобів стримування, проте українська армія відчувала б себе впевненіше, а конструкторські бюро і заводи не тільки зберегли б свій потенціал, а й примножили б його.

У всьому комплексі питань ядерного роззброєння я вважаю дискусійним тільки одне – компенсація, яку в результаті отримала Україна.

Безперечно, ми могли отримати набагато більше. На жаль, Україна не раз демонструвала невміння торгуватися. І ця наша слабкість відбилася на підсумкових домовленостях з ядерного роззброєння.

Що ж далі, чи існують можливості для України створити зброю стримування зовнішньої агресії? І чи є для цього підстави?

Українські розробники ракетних озброєнь переконані, що наявні у галузі технологічні напрацювання дозволяють створити, з використанням комплектуючих ракет, які серійно випускалися раніше, українську крилату ракету дальністю 1500 км, що втричі перевищує діючі обмеження РКРТ. Вкрай важливо, що такі роботи можуть бути забезпечені в рамках оборонної промислової кооперації всередині України.

Головним стримуючим фактором у вирішенні цієї ситуації на сьогоднішній день виступають політичні детермінанти, зокрема встановлені для України обмеження по дальності створення крилатої ракети в інтересах власної обороноздатності у 500 і 280 км – для виробництва такої ракети на експорт. Але ж Україна погодилася на ці умови членства в РКРТ з урахуванням згаданих гарантій, які, як з'ясувалося, не діють.

**ДВНАДЦЯТЬ ПУНКТИВ СТРАТЕГІЧНОГО
ПАРТНЕРСТВА США ТА УКРАЇНИ.**
Текст спільного звернення⁷⁸

Ми, американські та українські політики і дипломати, колишні урядовці, експерти та громадські діячі, наполегливо закликаємо уряди США та України розробити амбітний і всеосяжний порядок денний, який поглибить наші стратегічні відносини.

Цей порядок денний повинен просувати взаємні інтереси, сприяти зміцненню безпеки та стабільності в Центральній та Східній Європі, сприяти подальшій інтеграції України до ЄС і вступу до НАТО, а також окреслювати та визначати пріоритети трансформаційних демократичних реформ, необхідних для повноцінного розвитку економіки України та прогресу її трансатлантичного руху.

Цей план має ґрунтуватися на таких ключових елементах:

1.

В основі американсько-українських відносин незмінно має залишатися взаємна відданість зміцненню демократичних цінностей. Це передбачає посилення демократії та верховенства права, свободи особистості, свободи слова, повної незалежності судової системи та антикорупційних органів, більшої прозорості і підзвітності дій влади та відкритого урядування, незалежності

---

⁷⁸ Подано за: 12 завдань для України та США: що варто зробити командам Байдена та Зеленського. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2021/03/10/7120720/>

медіа та активного громадянського суспільства. Солідарність і конкретні дії з просування цих цінностей потрібні для зміцнення взаємної довіри, втілення демократичних прагнень українців та забезпечення єдиного підґрунтя для співпраці обох країн.

2.

Сполучені Штати та Україна повинні діяти разом задля відновлення суверенітету та територіальної цілісності України, а також стримування подальшої агресії Росії. Це передбачає розширення нашого стратегічного партнерства та оборонного співробітництва і пошук Сполученими Штатами нових можливостей задля збільшення оборонної допомоги з метою посилення здатності України стримувати наступ Росії. Це означає продовження надання летальної оборонної допомоги та посилення українських Військово-морських сил. Інші сфери можливої військової співпраці включають розвиток сил спеціальних операцій, протиповітряної та прибережної оборони.

3.

Сполучені Штати Америки та Україна мають підтримувати тісний діалог, щоб збільшити для Кремля ціну триваючої агресії проти України. Сполучені Штати також мають вести з цього питання тісні консультації з Європою, зокрема щодо посилення санкцій. Такі переговори, як і переговори з Росією стосовно України, повинні ґрунтуватися на принципі «нічого про Україну без України».

4.

Ведучи консультації з Україною та її європейськими партнерами, адміністрації Джозефа Байдена варто

вивчити можливості більш активного залучення на вищому рівні з боку США до переговорного процесу, який зараз проводять федеральний канцлер Німеччини та президент Франції, щоб вивести ситуацію з глухого кута і сприяти справжньому завершенню конфлікту на Донбасі, виведенню всіх російських та керованих Росією сил і відновленню повного суверенітету України над Донбасом.

5.

Сполучені Штати та Україна також мають вести консультації щодо політичних, дипломатичних та економічних кроків, необхідних для повернення Криму до України. Вони повинні працювати разом над міжнародним дотриманням принципу «Крим – це Україна» і збереженням санкцій, вжитих проти Росії за незаконне захоплення півострова. Ми вітаємо зусилля Уряду України зі створення «Кримської платформи» як ініціативи, яка зберігатиме тему окупованого Криму на міжнародному порядку денному і нагадуватиме людям, включно з Росією, що в очах міжнародного співтовариства Крим залишається українським.

6.

Сполучені Штати та Україна мають вести консультації щодо кроків для зміцнення безпеки та стабільності в Чорноморському регіоні, зокрема за підтримки НАТО та європейських партнерів. Сполучені Штати разом із союзниками з НАТО мають продовжувати регулярне розміщення повітряних, сухопутних та морських сил у регіоні, де сходяться Росія, Європа, Близький Схід, Балкани та Кавказ. Регіон перебуває в центрі чотирьох великих сил: демократія – на його західному краї, військова агре-

сія Росії – на півночі, фінансовий вплив Китаю – на сході і нестабільність на Близькому Сході – з південного боку. Україні та США слід співпрацювати з іншими союзниками в цьому регіоні, щоб захищати спільні інтереси та знижувати напруженість.

7.

За останні роки Сполучені Штати та Україна стали об'єктами російського політичного втручання, дезінформаційних кампаній та кібератак. Вони мають обмінюватися набутим досвідом та ділитися передовими практиками боротьби з цими та іншими формами російської гібридної війни.

8.

Трубопровід «Північний потік-2», у разі завершення, поставить під загрозу Євроатлантичну єдність і позбавить Україну значних доходів з транзиту. Сполучені Штати та Україна мають консультуватися, яким чином формувати та підтримувати єдність трансатлантичної позиції проти завершення трубопроводу, а також стосовно дій, яких може вжити Росія щодо України, аби скасувати санкції проти «Північного потоку-2». Водночас Україна повинна провести серйозні реформи, щоби підвищити енергоефективність та викоринити корупцію в цьому та інших секторах.

9.

Сполучені Штати та Україна мають співпрацювати для просування інтеграції України до НАТО і досягнення кінцевої мети Києва – членства в НАТО. США повинні твердо дотримуватися політики «відкритих дверей» НАТО і надавати Києву поради, яким чином найкраще

підготуватися до членства, запевненого лідерами НАТО на саміті в Бухаресті в 2008 році. Україна повинна взяти на себе зобов'язання провести необхідні реформи та здійснити практичні кроки, які приведуть її військові та інші структури безпеки та оборони у відповідність до стандартів і норм НАТО. Членство України в НАТО зміцнить Північноатлантичний альянс, сприятиме історичному об'єднанню Європи і створить передумови для трансформації відносин з Росією.

Ю.

Оновлене американсько-українське партнерство пов'язане з готовністю української влади швидко здійснювати трансформаційні демократичні реформи та активно діяти для захисту та зміцнення незалежності таких ключових інституцій, як Національне антикорупційне бюро та інші. Для потужної антикорупційної роботи необхідні ефективні реформи прокуратури та судової системи. Україна також повинна зробити незворотними вже досягнуті значні реформи, зокрема у сферах ринку землі, приватизації державних підприємств, незалежності Національного банку, децентралізації, прозорості фіскальної і бюджетної політик на додаток до реформ у газовому секторі, реформи системи державних закупівель та у справі прозорості активів і доходів державних службовців і парламентаріїв.

II.

Також важливими є кроки задля усунення надмірного впливу олігархів, встановлення верховенства права зі справедливими економічними нормами та практиками для великого, середнього, малого та іноземного бізнесу, а також для посилення інституційної спроможності

Української держави – все це має вирішальне значення для поліпшення життя українських громадян. Україна має гарантувати захист права власності для всіх українських та іноземних інвесторів.

12.

У той час як українській владі слід невідкладно зосередитися на втіленні реформ, розглядаючи їх як завдання найнагальнішого порядку, Сполучені Штати в координації з міжнародними фінансовими установами, Європейським Союзом та партнерами з Групи семи мають продовжити супровід та підтримку, щоб допомогти Україні побудувати сучасну демократичну економіку, повністю сумісну зі стандартами та нормами Європейського Союзу. У цьому сенсі чітку дорожню карту становлять Копенгагенські критерії ЄС. Така допомога має прямо залежати від проведення ефективних реформ.

Ми рекомендуємо ці дванадцять положень як дороговказ для посилення стратегічного партнерства між Сполученими Штатами та Україною і для досягнення цілей, які кожна з наших держав прагне втілити завдяки цьому ключовому для нас партнерству.

Документ підписали:

З американської сторони:

- **Андерс Аслунд**, старший науковий співробітник Атлантичної ради.
- **Брендан Бойл**, член Палати представників США.
- **Ян Бжезинський**, заступник помічника міністра оборони США у справах Європи і політики НАТО у 2001-05 роках.

- **Деймон Вілсон**, спеціальний радник президента США і старший директор з європейських питань Ради національної безпеки у 2004-06 і 2007-09 роках.
- **Александр Вершбоу**, почесний науковий співробітник Центру Скаукрофта зі стратегії та безпеки Атлантичної ради, посол США в Російській Федерації у 2001-05 роках, заступник генерального секретаря НАТО у 2012-16 роках.
- **Курт Волкер**, почесний науковий співробітник Центру з аналізу європейської політики (СЕРА), посол США при НАТО у 2008-09 роках, спеціальний представник уряду США з питань України у 2017-19 роках.
- **Кеннет Воллак**, голова Національного фонду на підтримку демократії та колишній президент Національного демократичного інституту США.
- **Мелінда Гарінг**, заступник директора Євразійського центру Атлантичної ради.
- **Енді Гарріс**, член Палати представників США, співголова групи підтримки України в Конгресі США.
- **Джон Гербст**, директор Євразійського центру Атлантичної ради та посол США в Україні у 2003-06 роках.
- **Бенджамін Годжес**, генерал-лейтенант (у відставці), голова кафедри стратегічних досліджень Центру аналізу європейської політики (СЕРА), командувач армії США в Європі у 2014-18 роках.
- **Джеффри Гедмін**, засновник і головний редактор «American Purpose», президент «Радіо Вільна Європа / Радіо Свобода» у 2007-11 роках.

- **Пола Добрянська**, старший науковий співробітник Центру Роберта і Рене Белферів Гарвардського університету з науки і міжнародних відносин, заступник державного секретаря США з глобальних відносин у 2001-09 роках.
- **Ерік Едельман**, радник Центру стратегічного та бюджетного оцінювання.
- **Марі Йованович**, старший науковий співробітник Джорджтаунського університету і Фонду Карнегі з міжнародного миру, посол США в Україні у 2016-19 роках.
- **Джонатан Кац**, старший науковий співробітник Німецького фонду Маршалла, заступник керівника Бюро у справах Європи та Євразії Агентства Сполучених Штатів з міжнародного розвитку (USAID).
- **Девід Крамер**, старший науковий співробітник Міжнародного університету Флориди, заступник помічника державного секретаря США з європейських та євразійських справ у 2005-08 роках, помічник державного секретаря США у 2008-09 роках.
- **Майкл МакФол**, директор Інституту Фрімена-Сполі з міжнародних досліджень Стенфордського університету, посол США в Російській Федерації у 2011-14 роках.
- **Том Маліновський**, член Палати представників США.
- **Томас Меліа**, заступник помічника державного секретаря США у 2010-15 роках і заступник адміністратора Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) у 2015-17 роках.

- **Стівен Пайфер**, науковий співробітник Фонду Роберта Боша, посол США в Україні у 1998-2000 роках.
- **Герман Піршнер**, президент Ради американської зовнішньої політики.
- **Роман Попадюк**, президент Дипломатичної фундації, посол США в Україні у 1992-93 роках.
- **Майкл Савків**, директор Української інформаційної служби у Сполучених Штатах.
- **Вільям Тейлор**, віцепрезидент Інституту миру США, посол США в Україні у 2006-09 та 2019 роках.
- **Френсіс Фукуяма**, директор Центру демократії, розвитку і верховенства права (CDDRL), професор Інститут Фрімена-Сполі з міжнародних досліджень Стенфордського університету.
- **Андрій Футей**, президент Українського конгресового комітету Америки.
- **Наталя Яресько**, старший науковий співробітник-нерезидент Атлантичної ради.

З української сторони:

- **Михайло Басараб**, старший науковий співробітник Київського безпекового форуму, член неурядової Комісії з питань розслідування та попередження порушень прав людини.
- **Роман Безсмертний**, посол України у Республіці Білорусь у 2010-11 роках, колишній представник України у Тристоронній контактній групі.
- **Володимир Василенко**, посол України у Великій Британії у 1998-2002 роках і представник України при ЄС і НАТО у 1992 році, суддя Міжнародного

- кримінального трибуналу для колишньої Югославії у 2001-05 роках, представник України в Раді ООН з прав людини у 2006-10 роках.
- **Світлана Войцеховська**, член наглядової ради фонду «Відкрий Україну», засновниця Українського жіночого конгресу.
  - **Артур Герасимов**, співголова парламентської фракції партії «Європейська солідарність».
  - **Ірина Геращенко**, співголова парламентської фракції партії «Європейська солідарність», член комітету Верховної Ради України у закордонних справах, перша заступниця голови Верховної Ради України у 2016-19 роках.
  - **Ганна Гопко**, голова комітету Верховної Ради України у закордонних справах у 2014-19 роках, голова правління «Мережі захисту національних інтересів АНТС».
  - **Володимир Горбулін**, секретар Ради національної безпеки і оборони України у 1994-99 та 2006 роках.
  - **Лілія Гриневич**, міністр освіти України у 2016-19 роках, проректор Київського університету імені Бориса Грінченка.
  - **Віктор Єленський**, професор Інституту політичних та етнонаціональних досліджень імені Івана Кураса.
  - **Костянтин Єлісеєв**, дипломатичний радник президента України у 2015-19 роках, посол України при ЄС у 2010-15 роках, голова Центру нових рішень.
  - **Володимир Єрмоленко**, філософ, головний редактор UkraineWorld.org.

- **Ярослав Железняк**, голова парламентської фракції та заступник голови партії «Голос», перший заступник голови комітету Верховної Ради України з питань фінансів, податкової та митної політики.
- **Йосиф Зісельс**, правозахисник, співпрезидент Асоціації єврейських організацій та общин України.
- **Марія Іонова**, член комітету Верховної Ради України у закордонних справах, голова підкомітету з питань законодавчого забезпечення реалізації курсу держави на членство в ЄС та НАТО, член парламентської фракції партії «Європейська солідарність».
- **Юрій Камельчук**, член комітету Верховної Ради України з питань енергетики, член парламентської фракції партії «Слуга народу».
- **Сергій Квіт**, міністр освіти України у 2014-16 роках, професор Національного університету «Києво-Могилянська академія».
- **Іванна Климпуш-Цинцадзе**, голова комітету Верховної Ради України з питань інтеграції України до Європейського Союзу, віцепрем'єр-міністр з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України у 2016-19 роках, член парламентської фракції партії «Європейська солідарність».
- **Олена Кондратюк**, заступниця голови Верховної Ради України.
- **Геннадій Курочка**, співзасновник і член правління Українського кризового медіа центру.
- **Данило Лубківський**, заступник міністра закордонних справ України у 2014 році і дипломатич-

- ний радник прем'єр-міністра України у 2015-16 роках, директор Київського безпекового форуму.
- **Маркіян Лубківський**, дипломатичний радник заступниці голови Верховної Ради України, посол України у Республіці Хорватія та Боснії і Герцеговині у 2006-09 роках.
  - **Мирослав Маринович**, правозахисник, член-засновник Української Гельсінської групи, проректор Українського католицького університету.
  - **Олександр Моцик**, посол України у США у 2010-15 роках, колишній представник України у Тристоронній контактній групі.
  - **Григорій Немирня**, перший заступник голови комітету Верховної Ради України у закордонних справах, член парламентської фракції партії Всеукраїнський союз «Батьківщина».
  - **Володимир Огризко**, міністр закордонних справ України у 2007-09 роках.
  - **Андрій Осадчук**, заступник голови партії «Голос», перший заступник голови комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності.
  - **Андрій Парубій**, голова Верховної Ради України у 2016-19 роках, секретар Ради національної безпеки і оборони України у 2014 році.
  - **Наталія Попович**, співзасновниця і член правління Українського кризового медіа центру, засновниця «One Philosophy».
  - **Микита Потураєв**, голова комітету Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики, член парламентської фракції партії «Слуга народу».

- **Кіра Рудик**, голова партії «Голос», перший заступник голови комітету Верховної Ради України з питань цифрової трансформації.
- **Остап Семерак**, міністр Кабінету міністрів України у 2014 році, міністр екології України у 2016-19 роках.
- **Оксана Сироїд**, заступниця голови Верховної Ради України у 2014-19 роках, співголова Львівського безпекового форуму.
- **Інна Совсун**, заступник голови партії «Голос», член комітету Верховної Ради України з питань енергетики та житлово-комунальних послуг.
- **Олександр Сушко**, виконавчий директор Міжнародного фонду «Відродження».
- **Олександр Турчинов**, в.о. президента України у 2014 році, секретар Ради національної безпеки і оборони України у 2014-19 роках.
- **Ірина Фріз**, член комітету Верховної Ради України з питань антикорупційної політики, міністр у справах ветеранів України у 2018-19 роках, член парламентської фракції партії «Європейська солідарність».
- **Володимир Хандогій**, посол України у Великій Британії у 2010-14 роках, глава місії України при НАТО у 2000-05 роках, президент Української асоціації зовнішньої політики.
- **Валерій Чалий**, дипломатичний радник президента України у 2014-15 роках, посол України у США у 2015-19 роках, голова правління Українського кризового медіа центру.
- **Олег Шамшур**, посол України в США у 2005-10 роках, старший науковий співробітник Атлантичної ради.

- **Юрій Щербак**, посол України в США у 1994-98 роках.
- **Єлизавета Ясько**, член комітету Верховної Ради України у закордонних справах, голова підкомітету з питань міжпарламентського співробітництва, член парламентської фракції партії «Слуга народу».
- **Арсеній Яценюк**, прем'єр-міністр України у 2014-16 роках, голова Верховної Ради України у 2007-08 роках, голова Київського безпекового форуму.

УКРАЇНСЬКО-УГОРСЬКІ ВІДНОСИНИ:
ХРОНОЛОГІЯ ПОДІЙ⁷⁹

23 березня 2017 р. – Верховна Рада України ратифікувала Рамковий договір між Урядом України та Урядом Угорщини про надання кредиту на умовах пов'язаної допомоги, вчинений 24 листопада 2016 р. у м. Будапешті. (Голос України. – 15 квітня 2017).

25 березня 2017 р. – Газета «Голос України» повідомила, що в Угорщині під час аграрного бізнес-форуму буде представлена українська продукція.

4 квітня 2017 р. – Газета «Україна молода» повідомила, що посла Угорщини в Україні Ерно Кешкенья викликали до МЗС України у зв'язку з натяками на автономію угорців Закарпаття.

29 квітня 2017 р. – Газета «Голос України» повідомила, що в університеті угорського прикордонного міста Ніредьгаза відкрили кафедру української мови та культури, яка працюватиме в рамках Інституту славістики.

11 вересня 2017 р. – МЗС Угорщини висловив протест Україні через прийняття закону про нібито заборону освіти мовами національних меншин. (Голос України. – 13 вересня 2017).

26 вересня 2017 р. – Газета «Голос України» повідомила, що міністр людських ресурсів Угорщини З. Балог

---

⁷⁹ Подано за : Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (2017–2019). Автор вступної статті та упорядник доктор історичних наук, професор А.Ю. Мартинов. – К.: Інститут історії України НАН України, 2020. – 310 с. С. 126-129.

обговорив у Берегові з міністром освіти України Л. Гриневич питання нового закону України про освіту. Через закон про освіту Угорщина вимагала перегляду Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

12 жовтня 2017 р. – Будапешт. Візит міністра закордонних справ України П. Клімкіна. На думку української сторони, «угорці не надали жодних доказів невідповідності українського закону про освіту міжнародним принципам». (Голос України. – 13 жовтня 2017).

20 жовтня 2017 р. – Газета «Голос України» повідомила, що Україна та Угорщина мають намір спільно працювати над механізмом імплементації закону про освіту.

25 жовтня 2017 р. – Газета «Голос України» повідомила, що Закарпаття відвідав міністр юстиції Угорщини Л. Трочані. Обговорювались питання імплементації положень українського закону про освіту.

7 грудня 2017 р. – Газета «Голос України» повідомила, що блокування Угорщиною європейської інтеграції України опротестували 11 країн-членів НАТО.

5 січня 2018 р. – Мюнхен. Прем'єр-міністр Угорщини В. Орбан відвідав з'їзд баварського Християнсько-соціального союзу.

26 січня 2018 р. – Газета «Голос України» повідомила, що відбулися переговори щодо відкриття нового пункту прикордонного пропуску у Виноградівському районі «Велика Паладь» (з українського боку) – «Надьгодош» (з угорського).

28 лютого 2018 р. – Газета «Голос України» повідомила, що у спільній заяві Закарпатської обласної державної адміністрації і Товариства угорської культури Закарпаття засуджено повторний підпал офісу товариства в Ужгороді та висловлено побажання, аби жодним провокаторам не вдалося розсварити українців і угорців.

6 квітня 2018 р. – Парламентські вибори в Угорщині. Перемогла партія «ФІДЕС» на чолі з В. Орбаном. (Голос України. – 11 квітня 2018).

10 травня 2018 р. – Будапешт. Парламент Угорщини 134 голосами «за», 28 – «проти» проголосував за призначення В. Orbana на посаду прем'єр-міністра.

15 травня 2018 р. – Фонд Сороса переїхав із Будапешта в Берлін. (Голос України. – 16 травня 2018).

20 червня 2018 р. – Газета «Голос України» повідомила, що делегація Закарпатської області України взяла участь у Дні побратимів угорської області Бошодь-Абай-Земплен.

10 липня 2018 р. – Газета «Голос України» повідомила, що Україні вдалося обійти блокування Угорщиною участі в саміті НАТО.

3 серпня 2018 р. – Газета «Голос України» повідомила, що МЗС України висловив протест Угорщині у зв'язку зі створенням посади уповноваженого міністра Угорщини, відповідального за розвиток Закарпатської області.

12 вересня 2018 р. – Європарламент рекомендував покарати Угорщину за відмову прийняти квоти мігрантів. (Голос України. – 14 вересня 2018).

21 вересня 2018 р. – Газета «Голос України» повідомила, що на Закарпатті за останні два роки було видано понад 100 тисяч угорських паспортів.

22 вересня 2018 р. – Газета «Голос України» повідомила, що міністр закордонних справ Угорщини П. Сійярто заявив про те, що в разі висилання консула через роздачу паспортів у Берегові Будапешт застосує заходи у відповідь.

28 вересня 2018 р. – Газета «Голос України» повідомила, що СБУ розпочала розслідування фактів видачі угорських паспортів мешканцям Закарпатської області.

1 жовтня 2018 р. – Нью-Йорк. Міністр закордонних справ Угорщини П. Сійярто заявив українському колезі П. Клімкіну, що українське законодавство не забороняє подвійне громадянство.

3 жовтня 2018 р. – Газета «Голос України» подала заклик Генерального секретаря НАТО Є. Столтенберга до Угорщини не блокувати взаємодію НАТО з Україною.

5 жовтня 2018 р. – Газета «Голос України» повідомила, що консула Угорщини в м. Берегово оголошено персоною нон-грата.

13 жовтня 2018 р. – Газета «Голос України» повідомила, що за підсумками українсько-угорських переговорів у Мукачеві міністр закордонних справ України П. Клімкін заявив, що «немає підстав звинувачувати угорців з подвійним громадянством у зраді».

23 жовтня 2018 р. – Газета «Голос України» повідомила думку Г. Москаля про те, що «антиугорські борди на Закарпатті – це провокація російських спецслужб».

26 жовтня 2018 р. – Газета «Голос України» повідомила, що Будапешт змінить назву посади урядового уповноваженого із Закарпаття, після чого МЗС України запровадить схожу посаду.

14 листопада 2018 р. – Київ. Новий посол Угорщини в Україні Іштван Ійдярто вручив вірчі грамоти. У м. Шіофок (узбережжя озера Балатон) відкрито почесне консульство України. (Урядовий кур'єр. – 15 листопада 2018).

23 листопада 2018 р. – Газета «Голос України» повідомила, що десять шкіл, де навчаються учні-угорці, отримали нові кабінети української мови.

9 грудня 2018 р. – Із Будапешта розпочалося регулярне залізничне сполучення з Мукачевом. (Голос України. – 11 грудня 2018).

24 січня 2019 р. – Газета «Голос України» повідомила, що новий посол Угорщини в Україні І. Сійярто з візитом відвідав Закарпаття.

13 лютого 2019 р. – Газета «Урядовий кур'єр» повідомила, що державний секретар США М. Помпео закликав Будапешт пам'ятати, як Росія тисне на менші держави.

26 лютого 2019 р. – Газета «Голос України» повідомила, що в Угорщині пройшли дні української культури.

1-2 березня 2019 р. – Газета «День» повідомила, що почесний консул України в м. Шіофон З. Хорват посприяв вивченню угорської мови у Волновасі.

25 березня 2019 р. – Газета «Голос України» повідомила, що Росія та Угорщина домовилися про постачання газу з 2020 р. в обхід території України.

27 березня 2019 р. – Газета «Голос України» повідомила, що міністр закордонних справ Угорщини П. Сійярто назвав ухвалений закон про забезпечення функціонування української мови як державної неприйнятним для прав угорської національної меншини в Україні.

15 травня 2019 р. – Газета «Урядовий кур'єр» повідомила, що найстаріша угорська газета «Karpátí Igazszo» почала виходити українською мовою он-лайн.

20 травня 2019 р. – Президент Угорщини Я. Адер був присутній на інавгурації президента України В. Зеленського. (Голос України. – 21 травня 2019).

30 травня 2019 р. – Газета «Урядовий кур'єр» повідомила, що спеціальний представник державного департаменту США з питань України К. Волкер закликав Угорщину більше непокоїтись із приводу російської агресії проти України.

15 липня 2019 р. – Міністр закордонних справ Угорщини П. Сійярто засудив обшуки в лідерів угорських ор-

ганізацій Закарпаття та заявив, що виборча кампанія в Україні має антиугорський характер.

26 липня 2019 р. – Газета «Голос України» повідомила, що в Угорщині відбувся вечір українського мистецтва з нагоди Дня хрещення Київської Русі-України.

13 жовтня 2019 р. – На виборах до місцевих органів влади вперше з 2010 р. правляча партія «ФІДЕС» програла опозиції у 10 із 23 великих міст, включаючи Будапешт. Парламентські вибори мають відбутися 2022 року.

30 жовтня 2019 р. – Будапешт. Переговори прем'єр-міністра Угорщини В. Орбана і президента Росії В. Путіна. Угорщина блокувала надання плану дій щодо членства України в НАТО.

16 листопада 2019 р. – Газета «Урядовий кур'єр» повідомила, що Європейський парламент знову не влаштувала угорська кандидатура на посаду європейського комісара з питань розширення. Раніше це був Ласло Трочані, тепер Олівер Вартеї.

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ ВІДНОСИНИ:
ХРОНОЛОГІЯ ПОДІЙ⁸⁰

5 січня 2017 р. – Газета «Голос України» повідомила, що з 1 січня 2017 р. у Польщі офіційно функціонують Війська територіальної оборони.

12 січня 2017 р. – Газета «Голос України» повідомила, що українська і польська сторони засудили війну пам'ятників. 9 січня 2017 р. в с. Гута Пеняцька Бродівського району Львівської області «третя сила» зруйнувала пам'ятник загиблим 1944 р. полякам.

14 січня 2017 р. – Газета «Голос України» повідомила, що пам'ятник у Гуті Пеняцькій буде відновлено. А місця польських поховань мають бути занесені до списку зон ризику.

26 січня 2017 р. – Газета «Голос України» повідомила, що президент Польщі А. Дуда виступив за продовження антиросійських санкцій.

27 січня 2017 р. – Газета «Голос України» повідомила, що рішення про заборону в'їзду в Україну меру Перемишля Р. Хомі шкодить польсько-українським відносинам. СБУ заборону скасувало.

31 січня 2017 р. – Газета «Голос України» повідомила, що 27-28 січня на форумі «Європа – Україна» в м. Жешуві посол Польщі в Україні Ян Пекло зазначив, що «знищення пам'ятника в Гуті Пеняцькій, що сталося вночі на право-

---

⁸⁰ Подано за: Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (2017–2019). Автор вступної статті та упорядник доктор історичних наук, професор А.Ю. Мартинов. – К.: Інститут історії України НАН України, 2020. – 310 с. С. 106-117.

славне Різдво й було спрямовано проти символу християнства – хреста, який є дорогим для українців і поляків, формує відчуття спільної солідарності та загрози. В 73-тю річницю вбивств треба відновити місце пам'ятника».

7 лютого 2017 р. – Варшава. Польський прем'єр-міністр Б. Шидло провела переговори з бундесканцлером А. Меркель. Зазначалось, що поки Росія не припиняє втручання в Україні, ЄС має дотримуватися санкцій. (День. – 8 лютого 2017).

17 лютого 2017 р. – Газета «Голос України» повідомила, що у Варшаві буде створено сквер імені Василя Стуса.

23 лютого 2017 р. – Газета «День» повідомила, що депутат Сейму Польщі М. Госевська подала позов до Гаазького трибуналу щодо скоєних Росією воєнних злочинів на Донбасі.

23 лютого 2017 р. – Газета «Голос України» повідомила, що Івано-Франківщина прагне залізничного сполучення з Польщею.

24 лютого 2017 р. – Газета «Голос України» повідомила, що у Мазовецькому воєводстві Республіки Польща представлені проекти, важливі для Рівненщині.

1 березня 2017 р. – Газета «День» повідомила, що в Києві побували міністр закордонних справ Польщі В. Вашиковський і британський міністр закордонних справ Б. Джонсон, які запропонували залучити їхні країни до «нормандського формату» переговорів щодо Донбасу.

16 березня 2017 р. – Газета «Голос України» повідомила, що з візитом у Варшаві побував міністр закордонних справ України П. Клімкін. Відбувся українсько-польський форум партнерства.

28 березня 2017 р. – Газета «Голос України» повідомила, що голова Верховної Ради України А. Парубій у

Варшаві взяв участь у роботі восьмого засідання Міжпарламентської асамблеї Верховної Ради України, Сейму Литовської Республіки та Сейму і Сенату Республіки Польща. Відбулося засідання комісій із питань культурного і гуманітарного співробітництва, з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України, комісії з питань розвитку економічного, регіонального та транскордонного співробітництва.

29 березня 2017 р. – Луцьк. Обстріляно консульство Польщі в Україні. (Голос України. – 30 березня 2017).

5 квітня 2017 р. – Газета «Голос України» повідомила, що МЗС Польщі оголосило про відновлення роботи консульських установ в Україні, призупиненої після атаки на Генеральне консульство Польщі в Луцьку.

12 квітня 2017 р. – Варшава. Міністр закордонних справ України П. Клімкін взяв участь у засіданні міністрів закордонних справ країн Вишеградської групи та Східного партнерства. Україна закликала посилити протидію російській пропаганді. (Голос України. – 12 квітня 2017).

27 квітня 2017 р. – Інститут національної пам'яті України засудив знесення в селі Грушовичі поблизу Перемишля пам'ятника УПА в Перемишлі. (Голос України. – 29 квітня 2017).

28-29 квітня 2017 р. – Перемишль. Українці вшанували пам'ять депортованих 70 років тому українців унаслідок акції «Вісла». (Голос України. – 29 квітня 2017).

29 квітня 2017 р. – Газета «Голос України» повідомила, що міжнародну магістраль М-07 Київ–Варшава розширять на ділянці Ковель – міжнародний пункт пропуску «Ягодин».

5 травня 2017 р. – Газета «Урядовий кур'єр» повідомила, що президент України П. Порошенко привітав

президента Польщі А. Дуду з 226-річчям Конституції Речі Посполитої.

19 травня 2017 р. – Газета «Голос України» повідомила, що голова Верховної Ради України А. Парубій зустрівся у Варшаві з маршалком Сейму Польщі М. Кухчінським та маршалком Сенату Польщі С. Карчевським, а також із керівниками парламентів Грузії, Молдови, Чорногорії, Угорщини. Домовилися про тіснішу співпрацю в рамках Міжмор'я Центральної і Східної Європи.

1 червня 2017 р. – Газета «Голос України» повідомила, що на Рівненщині перебуває делегація представників добровільної пожежної охорони Республіки Польща.

27 червня 2017 р. – Газета «Голос України» повідомила, що в Трускавці Голова Верховної Ради України А. Парубій та маршалок Сейму Республіки Польща М. Кухчінський взяли участь у пленарній дискусії «Карпатська макроекономічна стратегія: чи можемо творити нову якість співпраці в центрі Європи».

6 липня 2017 р. – Варшава. Президент США Д. Трамп зустрівся з главами держав басейнів Балтійського, Чорного та Адріатичного морів. (Голос України. – 6 липня 2017).

11 липня 2017 р. – Газета «Голос України» повідомила, що 74-ту річницю трагічних подій на Волині 1943 р. вшанували в Луцькому римсько-католицькому кафедральному соборі святих апостолів Петра і Павла, де відправили Святу Літургію за тими, хто загинув у ті роки.

18 липня 2017 р. – Газета «Голос України» повідомила, що виконавчий апарат Рівненської обласної ради стажуватиметься в Польщі.

9 серпня 2017 р. – Газета «Голос України» повідомила, що послу Республіки Польща в Україні Яну Пекло

МЗС України висловило рішучий протест щодо намірів МВС і адміністрації Польщі розмістити на сторінках нового польського паспорта зображення каплиці-ротонди, розташованої на території польських військових поховань на Личаківському кладовищі в Львові. «Україна розглядає такі наміри як недружній крок, що негативно впливає на розвиток стратегічного українсько-польського партнерства. Оцінка історичних подій – справа істориків. Україна виступає проти політизації окремих історичних фактів, що шкодили б розвитку взаємовигідного стратегічного партнерства між Україною та Республікою Польща».

10 серпня 2017 р. – Газета «Голос України» повідомила, що Тернопіль уклав угоду про партнерство з польським містом Сувалки.

17 серпня 2017 р. – Газета «Голос України» повідомила про візит в Польщу міністра оборони України С. Полторака. Обговорювались питання надання Україні польської військової допомоги.

30 серпня 2017 р. – Газета «Голос України» повідомила, що Україна та Польща планують створити спільний музейний простір.

5-6 вересня 2017 р. – Голова Верховної Ради України А. Парубій перебував із робочим візитом у Польщі. Він узяв участь у роботі конференції «Європа Карпат» у рамках XXVII Міжнародного економічного форуму. Відбулися переговори з маршалком Сейму Республіки Польща М. Кухцінським. А. Парубій закликав польську сторону залучитися до спільної ініціативи з головою Сейму Литви В. Пранцкетісом щодо підготовки спільної заяви до Європейської комісії про небезпеку, яку несе будівництво другої черги газопроводу Північний потік.

6 вересня 2017 р. – Газета «Голос України» повідомила, що у Варшаві відкрили фотовиставку українських національних костюмів.

8-10 вересня 2017 р. – Львів. Українсько-польський фестиваль партнерства.

12 вересня 2017 р. – Газета «Голос України» повідомила, що Польща відмовилася від зображення львівського Меморіалу орлят у нових паспортах.

19 вересня 2017 р. – Нью-Йорк. Президент України П. Порошенко провів переговори з президентом Республіки Польща А. Дудою. Польська сторона висловила політичну підтримку Україні (Голос України. – 21 вересня 2017).

5 жовтня 2017 р. – Люблін. Міністри оборони України, Польщі, Литви взяли участь в урочистостях з нагоди другої річниці з дня створення Литовсько-Польсько-Української бригади. (Голос України. – 7 жовтня 2017).

13 жовтня 2017 р. – Газета «Голос України» повідомила про візит в Київ маршалка Сенату Республіки Польща С. Карчевського. Голова Верховної Ради України А. Парубій запевнив поляків, що «закон про освіту» не несе жодної загрози вивченню мов національних меншин».

19 жовтня 2017 р. – Газета «Голос України» повідомила, що Україна і Польща підпишуть спільну декларацію щодо гарантування прав меншин навчатися рідною мовою.

24 жовтня 2017 р. – Газета «Голос України» повідомила, що міністерство інфраструктури України та міністерство інфраструктури та будівництва Польщі підписали меморандум про співпрацю в рамках будівництва транспортного коридору «Via Carpatia».

26 жовтня 2017 р. – Газета «Голос України» повідомила, що м. Підгайці (Тернопільщина) підписало угоду про партнерство з польським м. Стшегом.

31 жовтня 2017 р. – Газета «Голос України» повідомила, що під час Всеукраїнської конференції громадської організації «Спілка вчителів-полоністів України» у Хмельницькому зазначалося, що учні польськомовних шкіл – двомовні, а тому можуть навчатися за програмами українських шкіл.

4 листопада 2017 р. – Газета «Голос України» повідомила, що перший заступник Голови Верховної Ради України І. Геращенко під час зустрічі з делегацією Республіки Польща на чолі з головою Верховної Контрольної Палати Республіки Польща К. Квятковскі зазначила, що «Україна розраховує на активну підтримку Польщі на шляху до ЄС і НАТО та в питаннях відновлення територіальної цілісності та суверенітету нашої держави».

9 листопада 2017 р. – Газета «Голос України» повідомила, що очільник польського МЗС В. Ващиковський не рекомендував президенту Польщі А. Дуді у грудні відвідати Україну. МЗС України заявив, що «в українській політиці немає політиків з антипольськими настроями. У нашій проєвропейській політиці Польща є стратегічним партнером, а Україна – стратегічний партнер Польщі. Це лежить в основі нашої політики по відношенню до Польщі та польського народу».

10 листопада 2017 р. – Газета «Голос України» повідомила, що Президент України П. Порошенко запропонував провести надзвичайне засідання консультативного комітету президентів України і Польщі.

14 листопада 2017 р. – Газета «Голос України» повідомила, що під час надзвичайного засідання Консультативного комітету президентів України та Польщі на рівні зовнішньополітичних радників розпочалась підготовка до запланованого на грудень візиту в Харків президента

Польщі А. Дуди та координації позицій сторін на саміті Східного партнерства 24 листопада в Брюсселі. Україна прагнула рівноправного партнерства з Польщею.

15 листопада 2017 р. – Газета «Голос України» повідомила, що урочистості з нагоди Дня Незалежності Республіки Польща відбулися у Тернополі в українському домі «Перемога». Окрім Тернополя, польські громади зареєстровані у Кременці (Товариство відродження польської культури ім. Ю. Словацького), Чорткові (Польсько-українське товариство) та Скалаті (Товариство польської культури).

18 листопада 2017 р. – Газета «Голос України» повідомила, що з 10 грудня 2017 р. розпочне курсувати ще один прямий потяг в Республіку Польща: Здолбунів–Ковель–Хелм.

21 листопада 2017 р. – Газета «Голос України» повідомила, що Україна і Польща погодилися зняти мораторій на проведення пошуково-ексгуманіційних робіт на українських і польських могилах, введення якого стало однією з причин загострення напруги у відносинах.

7 грудня 2017 р. – Відставка прем'єр-міністра Польща Б. Шидло. (Голос України. – 9 грудня 2017).

11 грудня 2017 р. – Прем'єр-міністром Польщі став Матеуш Моравецький.

12 грудня 2017 р. – Газета «Голос України» повідомила, що завдяки співпраці з польською фірмою «Sniezka» на базі тернопільського професійного училища імені Михайла Парашука відкрили сучасну лабораторію для малярів.

13 грудня 2017 р. – Візит в Україну президента Польщі А. Дуди. Відбулися переговори з Президентом України П. Порошенком. Сторони домовились «залишити іс-

торію історикам, а політикам перейматися майбутнім». (Голос України. – 14 грудня 2017).

3 січня 2018 р. – Будапешт. Польський прем'єр-міністр М. Моравецький провів переговори з угорським колегою В. Орбаном. Угорщина обіцяла заблокувати будь-які санкції ЄС проти Польщі. Замість В. Вашиковського міністром закордонних справ Польщі став Яцек Чапутович.

10 січня 2018 р. – Газета «Голос України» повідомила, що з метою неприйняття мусульманських біженців польські власті «біженцями свідомо називають громадян України, які через проблеми суто економічного характеру, а не політичні чи інші, виїхали на заробітки до Польщі».

13 січня 2018 р. – Газета «Голос України» повідомила, що, на думку МЗС України, заяви польської сторони про масовий наплив біженців із України – «абсолютна нісенітниця».

26 січня 2018 р. – Сейм Республіки Польща прийняв закон про криміналізацію бандерівської ідеології у Польщі. МЗС України висловив протест із цього приводу.

27 січня 2018 р. – Варшава. Переговори міністра закордонних справ Польщі Я. Чапутовича та державного секретаря США Р. Тіллерсона. США підтвердили, що Польща є ключовим союзником США в Євросоюзі.

3 лютого 2018 р. – Газета «Урядовий кур'єр» подала оцінку польського закону про зміни до закону про Інститут національної пам'яті – Комісію з розслідування злочинів проти польського народу та інших законодавчих актів Президентом України П. Порошенком: «Ми насамперед пам'ятаємо наші спільні перемоги й боротьбу проти тоталітарних режимів. Жодне політичне рішення не може замінити історичну правду».

6 лютого 2018 р. – Верховна Рада України прийняла Заяву у зв'язку з ухваленням Сеймом і Сенатом Республіки Польща змін до закону про Інститут національної пам'яті – Комісію з розслідування злочинів проти польського народу та інших законодавчих актів. (Голос України. – 7 лютого 2018).

7 лютого 2018 р. – Газета «Голос України» повідомила, що президент Польщі А. Дуда, попри заклики України, Ізраїлю, США, підпише Закон «Про внесення змін до закону про Інститут національної пам'яті – Комісію з розслідування злочинів проти польського народу».

8 лютого 2018 р. – Газета «Урядовий кур'єр» подала оцінку польського закону від міністра закордонних справ України П. Клімкіна: «Історична правда не має національних меж і не встановлюється законами».

12 лютого 2018 р. – М. Саакашвілі повернули до Польщі, звідки він виїхав до дружини в Нідерланди. (Голос України. – 14 лютого 2018).

16 лютого 2018 р. – Газета «Голос України» повідомила, що у Варшаві віцепрем'єр-міністр П. Розенко провів переговори з віцепрем'єр-міністром Польщі П. Глінським щодо роз'яснень змін до польського закону про Інститут національної пам'яті. Українська сторона наголошувала, що українці обрані історичними ворогами з метою об'єднання електорату та домовленостей Польщі з Росією.

27 лютого 2018 р. – Газета «Голос України» опублікувала Спільну заяву щодо українсько-польських взаємин за підписами заступника голови Комітету Верховної Ради України у закордонних справах Б. Тарасюка та лідера меншості Сенату Республіки Польща Б. Кліха. Сторони констатували, що «дослідження і висловлювання на тему історії повинні мати абсолютну свободу, ніхто не

повинен бути покараний за висловлювання власних поглядів, якщо в них не висловлюються заклики до насилля і ворожнечі».

3 березня 2018 р. – Газета «Голос України» повідомила, що міністр закордонних справ України П. Клімкін вшанував у с. Павлокома пам'ять убитих 2-3 березня 1945 р. вояками Армії Крайової українців. Він закликав польських колег до взаємної поваги і здорового глузду.

22 березня 2018 р. – Комітет Сейму Польщі з питань спеціальних служб обговорив роль російських спеціальних служб у діях, спрямованих на дестабілізацію польсько-українських відносин.

27 березня 2018 р. – Газета «Голос України» повідомила, що Польща отримає тисячі документів з українських архівів про польську операцію НКВС у 1937–1938 роках.

11 квітня 2018 р. – Газета «Урядовий кур'єр» опублікувала інтерв'ю голови польського Інституту національної пам'яті Я. Шарека: «Польська сторона готова вести переговори щодо зруйнованих місць пам'яті українців».

3 травня 2018 р. – Газета «Голос України» повідомила, що у Кракові на засіданні Європейського конгресу місцевого самоврядування вирішили закликати активізувати роботу із залучення фінансових ресурсів ЄС для розв'язання проблем Карпатського регіону.

7 червня 2018 р. – Газета «Голос України» повідомила, що в Польщі погіршилося ставлення до українців, що пояснювалося «антиукраїнською риторикою польських політиків та негативним ставленням частини суспільства до зростаючої присутності і значущості громадян України на польському ринку праці», а також «погіршенням відносин, що пов'язано зі спорами навколо політики історичної пам'яті».

9 червня 2018 р. – Газета «Голос України» повідомила, що удесяте в Уманському державному педагогічному університеті імені П. Тичини відбулися Дні Польщі – традиційне свято польської культури.

13 червня 2018 р. – Варшава. Засідання Парламентської асамблеї України та Республіки Польща. Обговорювались спільні дії для блокування будівництва «Північного потоку – 2». (Голос України. – 14 червня 2018).

10 липня 2018 р. – Газета «Голос України» повідомила, що з нагоди 75-х роковин трагічних подій на Волині Президент України П. Порошенко і президент Польщі А. Дуда вшанували пам'ять жертв українсько-польського етнічного конфлікту.

14 липня 2018 р. – Газета «Голос України» повідомила, що у Польщі побувала делегація представників органів місцевого самоврядування Луганщини.

29 серпня 2018 р. – Газета «Голос України» повідомила, що у Вроцлаві відкрили консульство України.

6 вересня 2018 р. – Верховна Рада України ратифікувала Генеральну угоду між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про співробітництво в сфері оборони, вчинену 2 грудня 2016 р. у Варшаві. (Голос України. – 3 жовтня 2018).

7 вересня 2018 р. – Газета «День» повідомила, що Польща прийняла рішення запросити Україну до проекту «Тримор'я».

19-20 вересня 2018 р. – Світязь. Відбулося XVII засідання Українсько-польської комісії у справах прикордонних вод. (Голос України. – 22 вересня 2018).

5 жовтня 2018 р. – Газета «Голос України» повідомила, що у Кракові до 7 жовтня проходили Дні українського кіно.

9 жовтня 2018 р. – Газета «Урядовий кур’єр» подала слова прем’єр-міністра Польщі М. Моравецького про сподівання, що США заблокують санкціями будівництво газопроводу «Північний потік-2».

2 листопада 2018 р. – Газета «Голос України» повідомила, що в Ужгороді побувала делегація польського міста-побратима Кросно.

20 листопада 2018 р. – Газета «Голос України» повідомила, що у Луцьку до 100-річчя незалежності Польщі відбулася виставка малюнків юних українських художників.

24 листопада 2018 р. – Газета «Голос України» повідомила, що Інститут національної пам’яті Польщі завдяки співпраці з українськими архівами отримав 60 тис. сторінок документів про радянські репресії проти поляків у 1930-х роках. Це результат договорів з обласними архівами в Одесі, Вінниці та Хмельницькому.

24 листопада 2018 р. – Газета «Голос України» повідомила, що Голова Верховної Ради України А. Парубій провів переговори із сенатором Республіки Польща, заступником голови Комітету закордонних справ та ЄС Я. Обремські. Сторони наголосили, що Україна і Польща спільно виконують роль щита перед російською агресією.

30 листопада – 1 грудня 2018 р. – Візит в Україну міністра закордонних справ Польщі Я. Чапутовича. Польща висловила готовність протидіяти побудові другої черги газопроводу «Північний потік». (Голос України. – 1 грудня 2018).

14 грудня 2018 р. – Газета «Голос України» повідомила, що польська прокуратура не виявила фактів «прославлення Бандери» у с. Сагрині.

19 грудня 2018 р. – Уряд Польщі оголосив, що 31 січня 2019 р. посла Польщі в Україні Яна Пекло мав замінити Бартош Цихоцький. (Факти. – 20 грудня 2018).

5 січня 2019 р. – Газета «Урядовий кур'єр» повідомила, що міністр закордонних справ Польщі Я. Чапутович попередив, що «Північний потік-2» вбиває Україну. Коли транзит російського газу територією України буде припинено, країна втратить гарантію захисту перед імовірною російською агресією». Він також запропонував змінити нормандський формат переговорів по Донбасу та залучити до нього Польщу, США і Велику Британію.

13 січня 2019 р. – Гданськ. Вбито мера міста П. Адамовича. (День. – 16 січня 2019).

17 січня 2019 р. – Конституційний суд Польщі за поданням президента А. Дуди визнав незаконними положення закону про інститут національної пам'яті, в яких йдеться про «Малопольщу» та заборону бандерівської ідеології. (Голос України. – 19 січня 2019).

23 січня 2019 р. – Газета «Голос України» повідомила, що Одесу і Гданськ з'єднає швидкісна магістраль.

26 січня 2019 р. – Газета «Голос України» повідомила, що у Давосі відбулися переговори Президента України П. Порошенка і президента Польщі А. Дуди.

13-14 лютого 2019 р. – Візит до Польщі міністра закордонних справ України П. Клімкіна. У Варшаві відкрили меморіальну дошку на згадку про місію УНР. (Голос України. – 15 лютого 2019).

22 лютого 2019 р. – Газета «Голос України» повідомила, що в Любліні відбулися переговори президентів Польщі А. Дуди, України – П. Порошенка, Литви – Д. Грибаускайте. Обговорювались питання тристороннього військово-політичного співробітництва.

12 березня 2019 р. – Газета «Голос України» повідомила, що в Києві відбулася XI сесія Парламентської асамблеї України і Польщі. Наголошувалося, що безпека Європи залежить від ефективності співпраці України і Польщі.

20 березня 2019 р. – Газета «Голос України» повідомила, що на початок січня 2019 р. на території Польщі перебували 1 мільйон 270 тис. вихідців із України, що становить майже 3,5% населення цієї країни.

2 квітня 2019 р. – Газета «Голос України» повідомила, що у Житомирі пройшов «круглий стіл» «Поляки Житомирщини: вчора й сьогодні», присвячений 100-річчю незалежності Польщі та 100-літтю державності України.

19 квітня 2019 р. – Газета «Урядовий кур'єр» повідомила, що польський прем'єр-міністр М. Моравецький звинуватив Німеччину в тому, що «платити за російський газ – це платити за російську зброю».

23 квітня 2019 р. – Газета «Голос України» повідомила, що президент Польщі А. Дуда привітав В. Зеленського з обранням на посаду президента України.

20 травня 2019 р. – Київ. Міністр закордонних справ Польщі був на інавгурації президента України В. Зеленського.

31 травня 2019 р. – Газета «Голос України» повідомила про візит в Україну міністрів закордонних справ Польщі і Швеції.

5 червня 2019 р. – Брюссель. Переговори президента Польщі А. Дуди з Президентом України В. Зеленським. Польща вітала продовження європейської інтеграції України. (Урядовий кур'єр. – 6 червня 2019).

12 червня 2019 р. – Вашингтон. Президент США Д. Трамп провів переговори з президентом Польщі А. Дудою. Американська військова присутність у Польщі суттєво збільшиться. (Голос України. – 14 червня 2019).

19 червня 2019 р. – Газета «Урядовий кур'єр» повідомила, що у містах Польщі відбулися Дні українського бізнесу в Польщі.

20 липня 2019 р. – Газета «Голос України» повідомила, що через агресію проти України Польща не запросила В. Путіна на роковини початку Другої світової війни 1 вересня.

6 серпня 2019 р. – Газета «Голос України» опублікувала дані соціологічного опитування щодо виборів до Сейму та Сенату (вони мали відбутися в одну з неділь між 12 жовтня та 12 листопада). Лідером була правляча партія «Право і справедливість» – 41,7%, до парламенту мали пройти «Громадянська коаліція» у складі партій «Громадянська платформа», «Сучасна» та групи «Самоврядування» – 25% та коаліція «Об'єднані ліві» (Союз демократичних лівих сил, «Весна» та «Разом») – 10,2%, Рух Кукіз-15 – 5%.

30 серпня – 1 вересня 2019 р. – Візит до Польщі Президента України В. Зеленського, який провів переговори з президентом Польщі А. Дудою та взяв участь у заходах із нагоди 80-річчя початку Другої світової війни. (Голос України. – 3 вересня 2019).

24 вересня 2019 р. – Газета «День» повідомила, що президент Польщі А. Дуда і Д. Трамп підписали декларацію про збільшення американських збройних сил у Польщі.

13 жовтня 2019 р. – Вибори до Сейму і Сенату Республіки Польща. Перемогла партія Ярослава Качинського «Право і справедливість». (Голос України. – 16 жовтня 2019).

24 жовтня 2019 р. – Газета «Урядовий кур'єр» повідомила, що прем'єр-міністр України О. Гончарук провів телефонну розмову з прем'єр-міністром Польщі М. Моравецьким щодо відновлення роботи українсько-польського комітету торговельно-економічного співробітництва.

25 жовтня 2019 р. – Газета «Голос України» повідомила, що національні меншини Польщі, зокрема українська, стурбовані значним скороченням їх фінансування у проєкті бюджету Польщі на 2020 рік. Також повідомлялось, що у Житомирі в рамках Днів польської культури в Україні відбувся українсько-польський бізнес-форум.

5 листопада 2019 р. – Газета «Голос України» повідомила, що Польща допоможе Україні створити систему підтримки ветеранів.

6 листопада 2019 р. – Газета «День» повідомила, що у Варшаві відбулися Дні української музики.

14 листопада 2019 р. – М. Мазовецький знову став прем'єр-міністром Польщі. (Урядовий кур'єр. – 15 листопада 2019).

16 листопада 2019 р. – Газета «Голос України» повідомила, що Польща попередила, що може вжити юридичних кроків стосовно ФРН, якщо та не врахує позицію Варшави щодо «Північного потоку-2».

19 листопада 2019 р. – Газета «Голос України» повідомила, що в Кракові відкрито пам'ятник Анні Ярославні.

21 листопада 2019 р. – Газета «Голос України» повідомила, що американський скраплений газ для України вже у Польщі.

30 листопада 2019 р. – Газета «Голос України» повідомила, що українські перевізники додатково отримають 5000 польських транзитних дозволів.

13 грудня 2019 р. – Газета «Голос України» повідомила, що польських побратимів знайшли три громади Чернігівщини: Пільзно стало містом-побратимом Сосниці, Жиракув–Мени, Бжостек–Плисків.

УКРАЇНСЬКО-РУМУНСЬКІ ВІДНОСИНИ:
ХРОНОЛОГІЯ ПОДІЙ⁸¹

4 січня 2017 р. – Прем'єр-міністром Румунії став близький до соціал-демократів Сорін Гріндяну.

14 січня 2017 р. – Газета «Голос України» повідомила, що голова Комітету Верховної Ради України у закордонних справах Г. Гопко і посол Румунії в Україні Крістіан-Леон Цуркану обговорили питання відновлення українсько-румунського міжпарламентського діалогу.

21 січня 2017 р. – Газета «Голос України» повідомила, що в Бухаресті відбулися протести проти планів уряду амністувати корупціонерів без рішення парламенту. Збирались погасити умовну дворічну судимість лідера Соціал-демократичної партії Румунії Лівіу Драгня.

3 лютого 2017 р. – Газета «Урядовий кур'єр» повідомила, що в Румунії зібрався антикорупційний майдан.

7 лютого 2017 р. – Газета «Голос України» повідомила, що після скасування амністії корупціонерам учасники протестів вимагають відставки уряду С. Гріндяну.

11 квітня 2017 р. – Газета «Голос України» повідомила, що делегація румунських науковців-екологів відвідала Львівщину. Гостями львівських науковців стали колеги з Трансільванського університету.

6 травня 2017 р. – Газета «Голос України» повідомила, що в Бухаресті відновилися акції протесту після того,

---

⁸¹ Подано за: Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (2017–2019). Автор вступної статті та упорядник доктор історичних наук, професор А.Ю. Мартинов. – К.: Інститут історії України НАН України, 2020. – 310 с. – С. 119-123.

як юридичний комітет Сенату Румунії прийняв рішення про амністію корумпованим колишнім чиновникам.

17 червня 2017 р. – Газета «Голос України» повідомила, що на засіданні національного виконавчого комітету правлячої в Румунії Соціал-демократичної партії було висловлено недовіру уряду Соріна Гріндяну.

8 липня 2017 р. – Газета «Голос України» повідомила про візит в Київ мера м. Клуж-Напока, колишнього прем'єр-міністра Румунії Е. Бока.

8 вересня 2017 р. – Газета «Голос України» повідомила, що міністр оборони Румунії А. Цуцуну пішов у відставку через неможливість виплатити у повному обсязі заробітну плату військовослужбовцям.

23 вересня 2017 р. – Газета «Голос України» повідомила, що президент Румунії К. Йоханніс через прийняття нового закону України «Про освіту» скасував раніше запланований на жовтень візит в Україну.

27 вересня 2017 р. – Газета «Голос України» повідомила, що міністр освіти України Л. Гриневич провела переговори з міністром національної освіти Румунії Лівіу Мар'яном Попом. Серед головних тем розмови – новий закон про освіту в Україні, який передбачав навчання мовами національних менших лише в початкових класах.

18 жовтня 2017 р. – Газета «Голос України» повідомила, що парламентарі України і Румунії обговорили питання закону про освіту, прийнятого в Україні. Українська сторона заявляла, що утвердження української мови в освітній галузі відповідає європейській практиці.

25-29 жовтня 2017 р. – Бухарест. Сім українських компаній взяли участь у роботі Міжнародного ярмарку продовольчих товарів. (Тижневик 2000. – 3.IX.2017).

28 жовтня 2017 р. – Газета «Голос України» повідомила, що єдиний український навчальний заклад у Румунії – педагогічний ліцей імені Т. Шевченка в м. Сігет-Мармаціей – відзначив 20-річчя відновлення своєї діяльності.

23 листопада 2017 р. – Газета «Голос України» повідомила, що подарункові видання книг, що презентують Вінницьку область, доставили у Бухарест для нової української бібліотеки.

24 листопада 2017 р. – Брюссель. Президент України П. Порошенко провів переговори з президентом Румунії К. Йоханнісом. (Голос України. – 25 листопада 2017).

25 листопада 2017 р. – Газета «Голос України» повідомила, що опозиційні Національно-ліберальна партія, Союз «Врятуйте Румунію», партія «Народний рух» не змогли відставки соціал-демократичного уряду М. Тудосе, який проводив податкову реформу.

7 грудня 2017 р. – Газета «Голос України» повідомила, що у Швейцарії на 96-му році життя помер останній король Румунії Михайл Перший.

21 грудня 2017 р. – Газета «День» повідомила, що попри критику ЄС, Сенат Румунії прийняв судову реформу, яка підпорядкувала судову систему політикам.

12 січня 2018 р. – Газета «Голос України» повідомила, що міністр закордонних справ України П. Клімкін і міністр освіти Л. Гриневич відвідали м. Сірет (Румунія).

12 січня 2018 р. – Газета «Урядовий кур'єр» повідомила, що румунські власті готові виплачувати стипендії школярам, які навчатимуться румунською мовою.

13 січня 2018 р. – Газета «Урядовий кур'єр» повідомила, що Україна та Румунія вирішили напрацювати спільний документ щодо втілення мовних положень нового закону про освіту в Україні.

17 січня 2018 р. – Президент Румунії К. Йоханніс прийняв відставку уряду Л. Драгня (Соціал-демократична партія) і вперше в румунській історії запропонував формування нового уряду Румунії жінці – депутатці Європейського парламенту Віоріці Денчіле. (Голос України. – 18 січня 2018).

31 січня 2018 р. – Газета «Голос України» повідомила, що парламент Румунії затвердив В. Денчіле на посаду прем'єр-міністра. У новому складі уряду 27 міністрів і чотири віце-прем'єри. Також у новому уряді працюватимуть вісім жінок-міністрів.

5 лютого 2018 р. – Колишній президент Румунії Т. Басеску закликав прийняти постанову про денонсацію пакту Молотова – Ріббентропа.

7 лютого 2018 р. – Газета «Голос України» повідомила, що румунська делегація відвідала місто Білгород-Дністровський, чию фортецю пропонується включити до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

2 березня 2018 р. – Газета «Голос України» повідомила, що Верховний орган судової влади Румунії підтримав діяльність очільниці антикорупційного управління країни Лаури Кевеші, відставки якої домагалися соціал-демократи та ліберали.

21 квітня 2018 р. – Газета «Голос України» повідомила, що Румунія вирішила перенести своє посольство до Єрусалима.

28 квітня 2018 р. – Газета «Голос України» повідомила, що уряд України відправив запит щодо відкриття на українсько-румунському кордоні прикордонного пункту «Біла Церква – Сігет Мармаціей».

19 червня 2018 р. – Газета «Голос України» повідомила, що президент Румунії К. Йоханніс, попри рішення Конституційного суду, відмовився підписати документи

про звільнення з посади Національного антикорупційного управління Л. Кевеші.

9 липня 2018 р. – Бухарест. Відставка з посади Національного антикорупційного управління Л. Кевеші.

10-11 серпня 2018 р. – Бухарест. Масові протести проти корупції та злиднів. Уряд Румунії скоротив бюджетне фінансування офісу президента Румунії К. Йоханніса. (Голос України. – 10 серпня 2018).

6 вересня 2018 р. – Газета «День» повідомила, що в Ізмаїлі і Бреїлі завершилися українсько-румунські військові навчання.

6 вересня 2018 р. – Верховна Рада України ратифікувала Угоду між Кабінетом Міністрів України та урядом Румунії стосовно співробітництва у сфері військових перевезень, вчинену 21 квітня 2016 р. в м. Бухаресті. (Голос України. – 3 жовтня 2018).

14 листопада 2018 р. – Газета «Голос України» повідомила, що президент Румунії К. Йоханніс закликав уряд піти у відставку тому, що, на його думку, Румунія не готова з 1 січня 2019 р. головувати в ЄС.

1 січня – 30 червня 2019 р. – Румунія головувала в Європейському Союзі.

12 січня 2019 р. – Газета «Голос України» повідомила, що спікер нижньої палати парламенту Румунії Л. Драгня оголосив про намір позиватися до судових органів проти Європейської комісії, що звинувачує його у корупції.

13 квітня 2019 р. – Газета «Голос України» повідомила, що європейські соціалісти заморозили відносини із соціал-демократами Румунії.

18 травня 2019 р. – Газета «Голос України» повідомила, що побачила світ книжка В. Рябича «Україна – Румунія: мости народної дипломатії».

20 травня 2019 р. – Віцепрем'єр уряду Румунії був на інавгурації Президента України В. Зеленського. (Голос України. – 21 травня 2019).

28 травня 2019 р. – Газета «Голос України» повідомила, що Національно-ліберальна партія (27,8%) перемогла Соціалістичну партію Румунії (24,8%). Президент К. Йоганніс закликав уряд соціалістів піти у відставку.

20 червня 2019 р. – Газета «Голос України» повідомила, що уряд В. Денчіле витримав вотум недовіри.

28 серпня 2019 р. – Газета «Голос України» повідомила, що розпалася коаліція Соціал-демократичної партії і Альянсу лібералів і демократів Румунії. Прем'єр-міністр Віоріка Денчіле планувала конкурувати на президентських виборах із К. Йоганнісом.

3-7 вересня 2019 р. – У дельті річки Дунай, у районі Ізмаїла й румунської м. Тулча відбулися українсько-румунські військові маневри. (Голос України. – 5 вересня 2019).

27 вересня 2019 р. – Газета «Голос України» повідомила, що в Нью-Йорку відбулися переговори Президента України В. Зеленського і президента Румунії К. Йоганніса.

12 жовтня 2019 р. – Газета «Голос України» повідомила, що парламент Румунії висловив вотум недовіри уряду В. Денчіле.

16 жовтня 2019 р. – Лідер Національної ліберальної партії Румунії Людовік Орбан формує новий уряд країни. (Голос України. – 17 жовтня 2019).

10 листопада 2019 р. – Перший тур виборів президента Румунії. К. Йоганніс отримав 36,6% голосів, В. Денчіле – 24,5%. (Голос України. – 12 листопада 2019).

24 листопада 2019 р. – Другий тур виборів президента Румунії. Переміг К. Йоганніс. (День. – 26 листопада 2019).

29 листопада 2019 р. – Газета «Голос України» повідомила, що на весну 2020 р. будуть призначені дострокові парламентські вибори в Румунії. Це мало бути черговою спробою очищення політичної системи Румунії від корупційних зв'язків та створення політичних передумов для економічного зростання.

30 листопада 2019 р. – Газета «Урядовий кур'єр» повідомила, що 20 тонн використаних батарейок уперше вивезено з України на завод у Румунії для подальшої переробки.

УКРАЇНСЬКО-СЛОВАЦЬКІ ВІДНОСИНИ:
ХРОНОЛОГІЯ ПОДІЙ⁸²

31 січня 2017 р. – Газета «Голос України» повідомила, що в Ужгороді на українсько-словацькій конференції зазначалося, що Словаччина активно підтримувала Україну під час головування в Раді ЄС.

19-27 квітня 2017 р. – У Словаччині відбулися «Дні України – 2017».

11 червня 2017 р. – Ужгород. Президент України П. Порошенко і президент Словаччини А. Кіска взяли участь у символічній церемонії «відкривання дверей» до Європи на українсько-словацькому кордоні. (Голос України. – 13 червня 2017).

19 вересня 2017 р. – Нью-Йорк. Президент України П. Порошенко провів переговори з президентом Республіки Словаччина А. Кіскою. (Голос України. – 21 вересня 2017).

18 жовтня 2017 р. – Газета «Голос України» повідомила, що на Луганщину було доставлено медичне устаткування з державного резерву Словаччини.

16 листопада 2017 р. – Газета «Урядовий кур'єр» повідомила, що Україна і Словаччина будуть спільно виступати проти побудови другої гілки газопроводу «Північний потік».

---

⁸² Подано за: Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (2017–2019). Автор вступної статті та упорядник доктор історичних наук, професор А.Ю. Мартинюк. – К.: Інститут історії України НАН України, 2020. – 310 с. – С.123 – 125.

24 листопада 2017 р. – Брюссель. Президент України П. Порошенко провів переговори з прем'єр-міністром Словаччини Р. Фіцо. (Урядовий кур'єр. – 28 листопада 2017).

27 січня 2018 р. – Газета «Голос України» повідомила, що адміністрації Ужгорода і Кошице домовились у квітні провести Дні Ужгорода в Кошице.

14 березня 2018 р. – Прем'єр-міністр Словаччини Р. Фіцо заявляв про готовність піти у відставку через діяльність італійської мафії у Словаччині.

15 березня 2018 р. – Братислава. Прем'єр-міністром Словаччини став Петер Пелегріні.

21 квітня 2018 р. – Газета «Голос України» повідомила, що з 19 по 26 квітня у м. Кошице проходять Дні України, присвячені 25-річчю партнерства м. Кошице та Ужгорода.

6 жовтня 2018 р. – Газета «Голос України» повідомила про візит в Україну міністра закордонних справ та європейських питань Словацької Республіки М. Лайчака. Українська сторона розраховувала на підтримку санкцій проти агресора.

14 листопада 2018 р. – Газета «Голос України» повідомила, що у Словаччині вперше висунуто обвинувачення громадянину країни за участь у війні на сході України.

23 листопада 2018 р. – Газета «Голос України» повідомила про візит в Україну президента Словацької Республіки А. Кіски. Під час переговорів з Президентом України П. Порошенком обговорювалися питання двостороннього торговельно-економічного співробітництва та взаємодії у рамках програми «Східного партнерства».

1 січня 2019 р. – Словаччина розпочала річне головування в ОБСЄ. (Голос України. – 3 січня 2019).

15-16 січня 2019 р. – Київ. Візит міністра закордонних справ Словаччини М. Лайчака, який відвідав також Донбас. (Голос України. – 17 січня 2019).

30 березня 2019 р. – Другий тур виборів президента Словаччини. З. Чапутової перемогла М. Шевчовича. (Україна молода. – 2 квітня 2019).

2 квітня 2019 р. – Словацьке м. Кошице з'єдналося потягом із м. Мукачево. (Голос України. – 4 квітня 2019).

16 квітня 2019 р. – Братислава. Прем'єр-міністр Словаччини П. Пеллегріні обговорив з прем'єр-міністром України В. Гройсманом газовий контракт. (Урядовий кур'єр. – 17 квітня 2019).

7 травня 2019 р. – Газета «Урядовий кур'єр» повідомила, що в м. Кошице відбулися «Українські дні».

20 травня 2019 р. – Віцепрем'єр уряду Словаччини був на інавгурації президента України В. Зеленського. (Голос України. – 21 травня 2019).

13 червня 2019 р. – Київ. Візит міністра закордонних справ Словаччини М. Лайчака. Висловлено занепокоєння загостренням ситуації на Донеччині. Словаччина як головуюча в ОБСЄ закликала до активізації місії спостерігачів на Донбасі.

16 вересня 2019 р. – Київ. Візит президента Словаччини З. Чапутової. Президент України В. Зеленський закликав Словаччину підтримати режим санкцій проти Росії. (Голос України. – 17 вересня 2019) .

**ПРО СТРАТЕГІЮ НАЦІОНАЛЬНОЇ
БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ**

Указ Президента України від 14.09.2020 №392/2020

Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»

Відповідно до статті 107 Конституції України **постановляю:**

1. Увести в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» (додається).

2. Затвердити Стратегію національної безпеки України (додається).

3. Визнати такою, що втратила чинність, статтю 2 Указу Президента України від 26 травня 2015 року № 287 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України».

4. Контроль за виконанням рішення Ради національної безпеки і оборони України, введеного в дію цим Указом, покласти на Секретаря Ради національної безпеки і оборони України.

5. Цей Указ набирає чинності з дня його опублікування.

Президент України В.ЗЕЛЕНСЬКИЙ

14 вересня 2020 року

URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2020/09/15/7114351/>

Президент Зеленський ввів у дію нову стратегію національної безпеки, схвалену перед тим членами РНБО.

Такий комплексний документ, що визначає напрямки розвитку безпекового сектору та до певної міри, зовнішньополітичні пріоритети, в Україні затверджується утретє. Уперше він з'явився за Ющенка, у 2007 році (за Януковича його змінили, підчистивши і без того обережні згадки про НАТО). Другу стратегію ухвалили за Порошенка, у травні 2015 року. Нинішня редакція – третя.

Цікава деталь: хоча указ підписав Зеленський, та під самою стратегією, тобто документом із пріоритетами нашої держави, стоїть підпис не президента, а глави його офісу, Андрія Єрмака. Це може видаватися дивним, але такою є традиція: попередні документи схвалювали глави секретаріату та адміністрації президента, Віктор Балоба та Борис Ложкін відповідно.

Та найбільшою несподіванкою – цього разу приємною – можна вважати зміст цього документа.

Документ рясніє згадками та жорсткими формулюваннями щодо держави-агресора, визначає амбітні завдання щодо НАТО.

А от у зовнішньополітичній сфері до пріоритетів України є питання.

Росія – агресор, Донбас – окупований

Документ сформований структурно інакше, ніж попередній і доволі системно – є підстави припустити, що його кістяк готували не на Банковій – джерела кажуть, що до його розробки був залучений Національний інститут стратегічних досліджень (НІСД).

Документ відштовхується від норми Конституції про те, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недо-

торканність і безпека є найвищою соціальною цінністю в Україні». Реалізація цієї норми визначена як головна ціль державної політики нацбезпеки, а прагнення миру задеклароване як ключовий пріоритет.

Та попри це, документ не уникає напрому називати Росію «державою-агресором» та «окупантом». В цьому сенсі кидається у вічі разюча відмінність між політичною лексикою Зеленського та Єрмака, які усіяко намагаються уникати будь-яких образливих для РФ термінів, та Стратегією, під якою стоять підписи тих самих Єрмака за Зеленського!

Новий документ вживає навіть жорсткішу термінологію щодо російського контролю на Донбасі – його статус прирівняли до кримського.

«Де-факто владу» на цих територіях Стратегія відтепер згадує як **«російську окупаційну адміністрацію... на тимчасово окупованих територіях АР Крим та Севастополя і в окремих районах Донецької та Луганської областей»**. Для порівняння, 5 років тому йшлося про **«маріонеткові квазідержавні утворення на тимчасово окупованій території частини Донецької та Луганської областей»**, без окремого визначення окупаційної влади в Криму.

До слова, у оновленій Стратегії Криму взагалі приділено дещо більше уваги, ніж у попередній її редакції. І йдеться не лише про зростання числа згадок про нього.

Уперше одним з напрямів дій держави названий захист громадян на окупованих територіях, включно із Кримом.

«Україна захищатиме права, свободи і законні інтереси своїх громадян на тимчасово окупованих територіях Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, реа-

лізуватиме ініціативи щодо реінтеграції цих територій, соціального захисту та підтримки населення, яке проживає на зазначених територіях, а також захисту прав і свобод осіб, що належать до кримськотатарського народу, караїмів і кримчаків, утримуватиме зазначені питання на міжнародному порядку денному» – йдеться у документі.

Це – перша згадка про кримськотатарське корінне населення півострова у документі такого статусу.

Як перемогти Росію?

Тези, які визначають шлях до повернення Донбасу та Криму, який бачить нинішнє керівництво держави, заслуговують на окрему увагу.

Звісно, жодних дат та термінів там немає, але конкретика наявна.

Зокрема, з документу випливає, що військовий шлях повернення Донбасу не розглядається або принаймні не є пріоритетним. Головний пріоритет – міжнародний тиск на РФ.

«Україна вживатиме заходів для запобігання ескалації конфлікту з Російською Федерацією, насамперед шляхом збільшення її потенційної ціни до неприйнятної для Російської Федерації рівня. Пріоритетними напрямками є посилення оборонних і безпекових спроможностей, зміцнення міжнародної підтримки України та ефективного використання міжнародної допомоги, а також збереження консолідованого міжнародного політичного, економічного та правового тиску на агресора», – йдеться у документі.

Привертає увагу те, що жодної згадки про «Мінськ» у Стратегії немає. Ба більше, президент лишив шанс для зміни переговорного формату з Кремлем та залучення

інших посередників, у тому числі в трансатлантичному форматі.

«Україна вестиме переговори з Російською Федерацією за посередництва партнерів з числа держав – членів ЄС та НАТО, а також ОБСЄ», – йдеться у Стратегії. Без жодної згадки саме про Німеччину та Францію у цьому контексті.

Окремо Стратегія обіцяє, що Україна «продовжить позовну роботу у міжнародних судових інстанціях із притягнення Російської Федерації до міжнародно-правової відповідальності». У попередній стратегії подібного твердження не було, оскільки ключові скарги «Україна проти РФ», у тому числі в Суді ООН, були подані вже після розробки цього документу.

Йдемо до НАТО – але не так, як досі

А от аббревіатура НАТО зустрічається удвічі рідше, ніж 5 років тому – 11 згадок проти 24. Втім, це не означає зменшення уваги до блоку. Навпаки – як не дивно – за меншої кількості згадок, їхня амбітність зросла. Це є природним, зважаючи на розвиток відносин із Альянсом за минулі роки.

Одним з ключових напрямів гарантування національної безпеки є «розвиток особливого партнерства з Організацією Північноатлантичного договору з метою набуття повноправного членства України в НАТО», при цьому набуття повноправного членства у блоці визначене як «стратегічний курс держави».

Для порівняння, у Стратегії, ухваленій у 2015 році, йшлося лише про «формування умов для вступу в НАТО». Та й загалом, до 2020 року включно у ній розраховували лише на «розвиток особливого партнерства з НАТО».

Та реальність перевищила амбіції, визначені за президентства Порошенка.

Україна суттєво перевиконала плани щодо зближення з Альянсом.

Як відомо, у 2018 році блок визнав за нами статус **держави, що прагне вступу до Альянсу**, (чи, спрощено, «держави-аспіранта»). У 2019 році прагнення до вступу **закріпили в Конституції**, а у 2020 Альянс офіційно надав нам статус **«партнера з розширеними можливостями»**

Що конкретно має робити Україна, щоби досягти нових цілей? Стратегія визначає такі завдання-вектори:

– *досягти у максимально стислі строки достатньої взаємосумісності Збройних Сил України та інших складових сектору безпеки і оборони з відповідними структурами держав Альянсу;*

– *суттєво активізувати реформи, які необхідно впровадити з метою досягнення відповідності критеріям членства в НАТО у рамках імплементації річних національних програм під егідою Комісії Україна – НАТО;*

– *отримати запрошення та приєднатися до Плану дій щодо членства в НАТО.*

Від редакції додамо, що напрями визначені вірно, і тепер головне, щоби так само коректною була їхня реалізація.

Втім, маємо і ложку дьогтю.

Амбітність завдань могла би бути вищою, але чомусь в РНБО випустили з уваги важливий пріоритет: у документ взагалі не увійшло прагнення України до участі у формуванні стратегії оновлення НАТО, відомою також як **#NATO2030** або **NATO reflection process**.

А це має бути пріоритетом України, якщо ми бачимо для себе місце у майбутньому Альянсі!

Виникає питання: а чи радилися автори стратегії з урядом на фінальному етапі?

Адже щонайменше в офісі профільного віцепрем'єра, в Урядовому офісі з євроінтеграції та у МЗС цим питанням опікуються вельми предметно. Лишається сподіватися, що і без фіксації цього напрямку в стратегії робота у цій сфері не припиниться.

І, насамкінець, згадаємо кілька пріоритетних реформ, критично важливих для зближення з НАТО.

Позитивна новина: стратегія зазначає, що реформа СБУ має відбутися за стандартами НАТО – Служба має перетворитися на *«уповноважений держорган у сферах контррозвідувальної діяльності та охорони державної таємниці, головний орган у загальнодержавній системі боротьби з терористичною діяльністю»*. Це може стати вагомим аргументом на користь повноцінної реформи СБУ (відповідний законопроект зараз перебуває на розгляді у парламенті).

Також Стратегія доручає *«прискорити оборонну та безпекову реформи за нормами, принципами і стандартами НАТО»* та зміцнити бойовий потенціал ЗСУ, зокрема, через *«трансформації професійної культури на основі доктринальних підходів і принципів командування й контролю, підготовки, освіти НАТО»*.

Підсумовуючи: попри дивну відсутність #NATO2030, блоки щодо НАТО та щодо протидії російській агресії вийшли доволі непоганими.

Цього не скажеш про наступний блок – зовнішньополітичні пріоритети нашої держави.

Несподівані міжнародні пріоритети

«Порошенківська» редакція Стратегії визначала лише одну державу, відносини з якою мають стратегіч-

не значення – це Сполучені штати Америки. Крім США, пріоритетними були також відносини з міжнародними організаціями (НАТО, ЄС, Рада Європи, ООН, ОБСЄ); жодну іншу державу документ виділяти не став.

Нинішня стратегія змінила цей підхід, що загалом можна вітати. Але градація ключових партнерів викликає низку запитань.

На першому місці у розділі за назвою «Основні напрями зовнішньополітичної діяльності» – ЄС та НАТО із визначеною метою про набуття повноправного членства. Тут питань немає.

Наступний рівень – 5 основних партнерів, з якими ми плануємо розвивати «всебічне співробітництво». Це США, Британія, Канада, Німеччина, Франція (саме у такому не алфавітному порядку). Співпраця із ними «має для України пріоритетний стратегічний характер та спрямовується на зміцнення гарантій незалежності й суверенітету, сприяння демократичному поступу та розвитку України», каже стратегія.

Звісно, про окремі держави з цього списку можна дискутувати; так само хтось може ставити питання, чому до переліку додали, приміром, Польщу – та загалом ці пріоритети не заперечити. Ця п'ятірка точно входить до числа тих держав Заходу, які є для нас найвагомішими партнерами.

А от далі у списку починається якась дивина.

На другому рівні за пріоритетністю ще 5 держав: Азербайджан, Грузія, Литва, Польща, Туреччина (наведені у документі за алфавітним порядком, а, очевидно, не за пріоритетністю). Із цими державами Україна **розвиватиме «стратегічне партнерство»**.

Присутність Азербайджану в цьому переліку, м'яко кажучи, дивує.

Ця держава точно не є для нас партнером у просуванні демократії. Вона не допомагає боротися з російською агресією. Економічних підстав для цього також немає: за перше півріччя 2020 року ми експортували до Азербайджану товарів на \$179 млн, це лише 0,78% українського експорту.

Так, ми імпортуємо звідти певні обсяги нафти; ба більше, формально Азербайджан є ключовим постачальником (63% імпорту сирової нафти у 1 половині 2020 року), але не йдеться про обсяги аж такої стратегічної ваги! По-перше, власний український видобуток є вищим за імпорт з Баку та має великий потенціал зростання; по-друге, Україна імпортує кількаразово більші обсяги перероблених нафтопродуктів.

Словом, поява Азербайджану у переліку стратегічних партнерів змушує замислитися – чи йдеться про прорахунок, чи про банальний лобізм (а про те, що Азербайджан **вміє «зацікавити» іноземних посадовців**, здавна ходять легенди).

А от для Румунії – чорноморської держави-члена НАТО, яка має доволі сильні антиросійські настрої і в суспільстві, і серед політиків, місця серед стратегічних пріоритетів України знову не знайшлося.

І це – ще сумніше. Бо ця держава має вагомий потенціал підтримки України, у тому числі безпекової, який Київ чомусь системно ігнорує.

Та й загалом, на жаль, ми досі недооцінюємо вагу відносин із сусідами. У пріоритетних напрямках у новій стратегії взагалі немає також Словаччини, яка має для нашої енергетичної незалежності ще більшу вагу, ніж Азербайджан – майже весь обсяг газу іде через словацький кордон. Але для неї подібного місця у Стратегії

не знайшлося. Всіх їх об'єднали у єдину групу «держав Центральної та Південно-Східної Європи», з якими ми будемо розвивати «тісні добросусідські відносини», незалежно від наявності спільного кордону.

Втім, інші зовнішньополітичні пріоритети можна лише підтримати.

Трохи нижчий рівень важливості, ніж з 10 стратегічними партнерами, Стратегія присвоїла «іншим державам Балтії (крім Литви) та державам Північної Європи». Це блок держав із «партнерськими відносинами». Ще дві держави-сусідки, Молдова та Білорусь, де рівень проросійських сентиментів є доволі високим, проходять у блоці «прагматичні відносини». А із державами Азії, Близького Сходу, Африки та Південної Америки (без виділення жодної з них) Україна розвиватиме «взаємовигідне економічне співробітництво».

Стратегічному партнерству з Китаєм, таким чином, покладено край. І це, певно, правильний вибір у нинішній ситуації, адже дружба з Пекіном була би здатна зруйнувати партнерство із нашим найважливішим стратегічним партнером – США. Історія з «Мотор Січчю» це дуже яскраво проілюструвала.

Між реформами і реалізмом

Попри критику окремих деталей зовнішньополітичного блоку, треба визнати: це лише невелика частина Стратегії. А загалом документ справляє дуже непогане враження.

Треба зауважити, що безпекова стратегія зачіпає не лише питання «жорсткої безпеки», як-то військову співпрацю чи реформу силового блоку. Її предметом є також економічна, енергетична, інформаційна, кібер-

безпека тощо. Окремий наголос на проведенні реформ, включаючи «повну імплементацію та подальшу адаптацію Угоди про асоціацію» як необхідний крок на шляху до членства в ЄС.

При цьому звертає на себе увагу реалістичність у оцінці стану держави. Ось лише кілька цитат, які це ілюструють:

«Джерелом загроз незалежності України, її суверенітету і демократії залишається недостатня ефективність державних органів, що ускладнює вироблення і реалізацію ефективної політики...

Непослідовність та незавершеність реформ і корупція перешкоджають виведенню української економіки з депресивного стану, унеможливають її стале і динамічне зростання, підвищують уразливість до загроз, підживлюють кримінальне середовище»

Необхідні реформи, які згадує документ як шлях до виходу з цього глухого кута, також не викликають заперечень – від боротьби з корупцією до підвищення рівня цифрової грамотності населення.

Втім, очевидно, що це – лише рамковий перелік реформ. Стратегія це на пряму визнає та зазначає: окремі напрямки мають бути деталізовані. І тут – чи не найбільша несподіванка. Вже ближчим часом РНБО має підготувати (а президент – затвердити) також **Стратегію зовнішньополітичної діяльності**. Такий документ з'явиться вперше; хоча неясно, чи буде це документ публічним, чи матиме обмежений рівень доступу.

Є шанс, що у цьому документі будуть уточнені чи виправлені речі, які викликали подив у загальній Стратегії.

Також в Україні мають з'явитися ще 14 секторальних стратегій, що стосуються нацбезпеки, як-то стратегія

енергетичної безпеки, воєнної безпеки, кібербезпеки, продовольчої безпеки тощо. Звісно, багато залежить від змісту цих майбутніх документів, тому рано говорити про «перемогу», однак фактом є те, що подібного комплексного підходу до стратегування в історії України ще не було

Крім того, якість та сміливість нинішнього документу, дає підстави для принаймні обережних позитивних сподівань.

URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2020/09/15/7114351/>

ЗАТВЕРДЖЕНО

*Указом Президента України
від 25 березня 2021 року № 121/2021*

**СТРАТЕГІЯ
воєнної безпеки України
Воєнна безпека — всеохоплююча оборона
(Витяг)**

Загальні положення

Воєнна безпека України є однією із засадничих умов реалізації права українського народу на самовизначення, збереження держави Україна та забезпечення її сталого розвитку на основі найвищих цінностей демократії, верховенства права, свободи, гідності, безпеки і процвітання громадян усіх національностей.

Захист суверенітету і територіальної цілісності України – найважливіша функція держави, справа всього українського народу. Реалізація цієї норми Конституції України в умовах екзистенційної воєнної загрози національній безпеці, зростання дефіциту фінансових ресурсів та дисбалансу воєнних потенціалів України та Російської Федерації обумовлює необхідність розроблення нової стратегії воєнної безпеки, яка базується на всеохоплюючій обороні України.

Всеохоплююча оборона України – це комплекс заходів, основний зміст яких полягає у:

➤ превентивних діях та стійкому опорі агресору на суші, на морі та в повітряному просторі України, проти-

дії в кіберпросторі та нав'язуванні своєї волі в інформаційному просторі;

➤ використанні для відсічі агресії всього потенціалу держави та суспільства (воєнного, політичного, економічного, міжнародно-правового (дипломатичного), духовного, культурного тощо);

➤ застосуванні всіх форм і способів збройної боротьби з агресором, зокрема асиметричних та інших дій для оборони України, з дотриманням принципів і норм міжнародного права.

Головною метою **Стратегії воєнної безпеки України (далі – Стратегія)** є завчасно підготовлена та всебічно забезпечена всеохоплююча оборона України на засадах стримування, стійкості та взаємодії, що забезпечує воєнну безпеку, суверенітет і територіальну цілісність держави відповідно до Конституції України та в межах державного кордону України, сприяє інтеграції України в євроатлантичний безпековий простір та набуттю членства в НАТО, передбачає активну участь у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки.

Правовою основою всеохоплюючої оборони України є Конституція України та інші акти законодавства України, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Всеохоплююча оборона України також відповідає закріпленому Статутом ООН суверенному невід'ємному праву кожної держави на самооборону від агресії.

Всеохоплююча оборона України не має на меті досягнення воєнного паритету з Російською Федерацією, що призвело б до надмірної мілітаризації держави та відповідно виснаження національної економіки, а передбачає підтримання певного балансу та синергії

воєнних і невоєнних засобів для забезпечення воєнної безпеки України, зокрема:

➤ координацію спроможностей Збройних Сил України, інших складових сил оборони з можливостями інших складових сектору безпеки і оборони України, узгодження їх розвитку з розвитком оборонної промисловості та політико-дипломатичними заходами;

➤ гармонійний розвиток всіх складових військового резерву людських ресурсів з поєднанням можливостей оперативного і мобілізаційного резерву, до яких зараховано резервістів і військовозобов'язаних, та громадян, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки і оборони та входять до громадського резерву;

➤ розвиток спроможностей сил територіальної оборони Збройних Сил України та руху опору за підтримки громадянського суспільства;

➤ використання новітніх високотехнологічних і високоефективних засобів ведення збройної боротьби.

Агресивна зовнішня і воєнна політика Російської Федерації загрожує національній безпеці України та інших держав Балтійського і Чорноморського регіонів, може призвести до подальшої ескалації збройної агресії проти України та спровокувати міжнародний збройний конфлікт у Європі.

На національному рівні Російська Федерація залишається воєнним противником України, який здійснює збройну агресію проти України, тимчасово окупував територію Автономної Республіки Крим та міста Севастополь, території у Донецькій та Луганській областях, системно застосовує воєнні, політичні, економічні, інформаційно-психологічні, космічні, кібер- та інші засо-

би, що загрожують незалежності, державному суверенітету і територіальній цілісності України.

Цілі, пріоритети та завдання реалізації державної політики у воєнній сфері, сфері оборони і військового будівництва

Ураховуючи фундаментальні національні інтереси, визначені Конституцією України та іншими законами України, **Стратегія передбачає досягнення таких цілей реалізації державної політики у воєнній сфері, сфері оборони і військового будівництва:**

– достатні оборонні спроможності держави, які в поєднанні з консолідованим міжнародним тиском на Російську Федерацію можуть забезпечити стримування подальшої ескалації збройної агресії проти України та відновлення її територіальної цілісності в межах державного кордону України;

– потужна територіальна оборона, яка у взаємодії з рухом опору сприятиме підвищенню рівня обороноздатності держави, згуртуванню суспільства, патріотичному вихованню громадян, наданню обороні України всенародного характеру та готовності населення до оборони держави;

– ефективний менеджмент у сфері оборони, заснований на засадах демократичного цивільного контролю, інших євроатлантичних принципах і стандартах, інноваційних рішеннях та сучасних бізнес-практиках, програмно-проектному управлінні оборонними ресурсами, удосконалених процесах визначення та задоволення потреб оборони України;

– професійний особовий склад Збройних Сил України та інших складових сил оборони, який перебуває в центрі уваги держави, підтримується вдосконаленими

системами кадрового менеджменту, підготовки до військової служби та військово-патріотичного виховання молоді, може бути в короткі строки посилений підготовленим і вмотивованим військовим резервом;

– сучасне високотехнологічне озброєння, військова та спеціальна техніка Збройних Сил України, інших складових сил оборони, яка забезпечує виконання ними покладених завдань, зокрема в операціях НАТО;

– розвинута військова інфраструктура, об'єднана логістика та достатні запаси матеріальних засобів, дієва система медичного забезпечення, що відповідають потребам сил оборони;

– побудовані на національних і євроатлантичних цінностях сили оборони, які відповідають критеріям набуття повноправного членства України в НАТО, взаємосумісні з відповідними компетентними органами держав – членів НАТО та спроможні робити гідний внесок у проведення операції НАТО.

Визначені пріоритети будуть реалізовані шляхом виконання таких основних завдань:

– *за пріоритетом* – запровадження об'єднаного керівництва з підготовки та ведення всеохоплюючої оборони України

- створення системи комплексного стратегічного аналізу воєнних загроз національній безпеці України, координація діяльності розвідувальних органів, розвиток об'єднаних розвідувальних спроможностей сил оборони з метою отримання повної та достовірної упереджувальної інформації для своєчасного ухвалення рішень щодо забезпечення воєнної безпеки держави;

- формування відповідно до євроатлантичних принципів системи об'єднаного керівництва з підготовки та ве-

дення всеохоплюючої оборони України як складової системи управління державою, що забезпечить мобілізацію всього воєнного, економічного, соціального, іншого потенціалу для всеохоплюючої оборони України та демократичний цивільний контроль над силами оборони України;

- нарощування спроможностей щодо охорони повітряного простору та протиповітряного прикриття важливих державних і військових об'єктів, їх трансформації в загальнодержавну систему оборони України;

- забезпечення формування та реалізації ефективної державної політики у воєнній сфері, у сфері оборони і військового будівництва, імплементації поєднаних єдиними цілями, пріоритетами та завданнями Стратегії, Стратегічного оборонного бюлетеня України, програм і планів діяльності Кабінету Міністрів України, взаємоузгоджених з іншими документами планування у сфері національної безпеки і оборони;

- набуття повноправного членства України в НАТО, подальша інтеграція в європейські структури безпеки, прагматичне міжнародне оборонне співробітництво та інше.

– за пріоритетом – розвиток інституційних спроможностей Міністерства оборони України та інших органів управління складових сил оборони

- досягнення Міністерством оборони України необхідних інституційних спроможностей для забезпечення формування та реалізації державної політики у воєнній сфері, сфері оборони і військового будівництва за участю інших органів управління складових сил оборони, здійснення в установленому порядку координації діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування, а також взаємодії з компетентними органами інших

держав та міжнародними організаціями під час підготовки до всеохоплюючої оборони України, надання відсічі і стримування збройної агресії проти України, ліквідації збройного конфлікту та під час відбудовного періоду після закінчення воєнних дій;

- узгоджене з ресурсними можливостями національної економіки планування розвитку оборонних спроможностей та планування всеохоплюючої оборони України, їх поєднання в системі планування у сфері національної безпеки і оборони;

- упровадження програмно-проектного управління оборонними ресурсами з розробленням та своєчасним оновленням комплексу програм і проектів розвитку оборонних спроможностей, планів утримання і розвитку відповідних складових сил оборони, забезпечення виконання державних цільових програм та інше.

– за пріоритетом – нарощування спроможностей Збройних Сил України, сил територіальної оборони у їх складі, інших складових сил оборони до виконання покладених завдань

- оновлення доктрин, концепцій, планів, інших документів щодо підготовки та застосування сил оборони в частині забезпечення їх здатності швидко утворювати необхідні угруповання та розгортатися на загрозливих напрямках, вести превентивні, непередбачувані, асиметричні та інноваційні дії для нівелювання чисельної і технологічної переваги противника, виконання завдань у відриві від основних сил, використовуючи єдиний інформаційний простір;

- підвищення якості та інтенсивності спільної підготовки сил оборони до ведення стратегічних дій (стра-

тегічного розгортання, територіальної оборони України, руху опору, операцій сил оборони), участь у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки;

- підвищення рівня боєздатності Збройних Сил України та інших складових сил оборони з досягненням і підтриманням визначених спроможностей щодо вогневого ураження противника, застосування авіації та протиповітряної оборони України, контролю ближньої морської зони, ведення спеціальних операцій, територіальної оборони України, управління та всебічного забезпечення військ (сил), відбиття агресії в кіберпросторі (ведення кібероборони) та інше.

- розвиток за стандартами НАТО системи логістичного забезпечення Збройних Сил України та інших складових сил оборони під час виконання завдань всеохоплюючої оборони України, автоматизація логістичних процесів, їх об'єднання з відповідними процесами національної економіки для підтримки операцій Об'єднаних сил та участі у здійсненні заходів у сфері протимінної діяльності;

- забезпечення живучості, захисту та пожежної безпеки арсеналів, баз і складів, упровадження прийнятих у НАТО принципів і стандартів щодо організації зберігання боезапасу, пально-мастильних матеріалів, іншого майна;

- досягнення сумісності Збройних Сил України, інших складових сил оборони з відповідними структурами держав – членів НАТО, введення в дію нових військових статутів (доктрин) на основі євроатлантичних принципів та з урахуванням національних традицій, розвиток спроможностей щодо отримання допомоги від іноземних партнерів та її надання іншим державам та інше.

З урахуванням пріоритетності та ресурсних можливостей держави завдання з реалізації державної політики

у военній сфері, сфері оборони і військового будівництва виконуватимуться в такій послідовності:

– у короткостроковій перспективі

- удосконалення та законодавче унормування з урахуванням сучасних підходів та національного досвіду мобілізаційної підготовки та мобілізації, територіальної оборони України, організації руху опору, підготовки території і населення до оборони держави;

- розвиток інституційних спроможностей Міністерства оборони України щодо формування та реалізації державної політики у военній сфері, сфері оборони і військового будівництва на засадах демократичного цивільного контролю за участю інших органів управління складових сил оборони;

- удосконалення форм і способів застосування та реформування сил оборони, їх реорганізація на основі принципів і стандартів НАТО з урахуванням підготовки до ведення мережецентричних бойових дій, що передбачають поєднання в єдиній інформаційній мережі джерел інформації (розвідки), органів управління та засобів ураження географічно розосереджених військових частин і підрозділів;

- підвищення якості та інтенсивності спільної підготовки органів військового управління, військових частин і підрозділів Збройних Сил України та органів управління і підрозділів інших складових сил оборони;

- створення мотиваційних чинників для проходження військової служби у військовому резерві, участі в територіальній обороні, підвищення ефективності підготовки резервістів і військовозобов'язаних, формування потужного військового резерву;

- розвиток військово-морських спроможностей держави, зокрема системи висвітлення надводної та підводної обстановки, розширення доступу сил оборони до інформації, що надходить від космічних систем подвійного призначення та інше.

– у середньостроковій перспективі

- розвиток та інтеграція оборонних спроможностей держави, зокрема шляхом раціонального планування та ефективного використання наявних оборонних ресурсів і міжнародної допомоги;

- підвищення рівня бойової готовності та спроможностей Збройних Сил України, інших складових сил оборони виконувати завдання за призначенням, у тому числі за рахунок завершення переведення їх на професійну основу та оснащення новітніми системами озброєнь;

- розвиток територіальної оборони як цілісної системи, удосконалення її системи управління та всебічного забезпечення;

- розгортання захищеної мережі обміну інформацією між органами управління сил оборони, яка відповідає вимогам до захисту інформації;

- постачання у війська (сили) сучасної ракетної зброї, здатної вражати важливі воєнні, інфраструктурні та інші об'єкти противника на великій відстані;

- розвиток ракетного озброєння визначених класів і типів як одного з основних засобів стримування противника;

- забезпечення поступового переозброєння Збройних Сил України, інших складових сил оборони сучасними комплексами протиповітряної оборони;

– *у довгостроковій перспективі*

- посилення потенціалу стримування шляхом нарощування боєздатності Збройних Сил України та інтеграції спроможностей всіх складових сил оборони;

- забезпечення здатності держави швидко адаптуватися до змін безпекового середовища, ефективно протистояти воєнним загрозам, безперебійно функціонувати до і під час воєнного конфлікту, а також у короткі строки відновлюватися після його завершення;

- створення запасів матеріальних засобів, необхідних для проведення стратегічного розгортання, організації руху опору, ведення територіальної оборони України та операцій сил оборони;

- модернізація та усунення диспропорцій розвитку військової інфраструктури, розв'язання житлової проблеми в силах оборони;

- завершення впровадження в силах оборони військових (адміністративних, оперативних і технічних) стандартів, прийнятих у збройних силах держав – членів НАТО;

- трансформація професійної культури на основі принципів і стандартів НАТО в системах керівництва силами оборони, управління військами (силами), їх підготовки, військової освіти і науки;

- оснащення сил оборони високотехнологічним озброєнням, забезпечення сучасною військовою та спеціальною технікою, зокрема з використанням космічних технологій, переозброєння Збройних Сил України багаточільовими бойовими літаками та бойовими вертольотами.

Успіх реалізації стратегії залежить від:

- узгодженості заходів щодо підготовки до всеохоплюючої оборони України, виконання превентивних і адекватних воєнним загрозам дій;

– єдності, патріотизму та готовності держави і суспільства до захисту, зокрема збройного, демократичного ладу, незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України;

– рівня довіри українського суспільства до органів законодавчої, виконавчої та судової влади в Україні, дієвої протидії корупції, політичної та правової культури в суспільстві, розвитку добрососуського та недискримінаційного суспільства, об'єднаного як повагою до сил оборони, так і повагою до закону;

– достатності економічного розвитку держави для нарощування можливостей оборонної промисловості щодо розроблення, виробництва і постачання силам оборони новітнього озброєння, військової та спеціальної техніки;

– рівня боєздатності Збройних Сил України, опанування силами оборони нових форм і способів ведення бойових дій з урахуванням досвіду протидії гібридній війні проти України, ведення бойових дій на Близькому Сході та інших воєнних конфліктів;

– політичної, економічної та воєнної підтримки України світовою спільнотою в геополітичному протистоянні Російській Федерації.

Прикінцеві положення

Стратегія ґрунтується на положеннях Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392, враховує звіт щодо результатів проведення Міністерством оборони України оборонного огляду, затверджений рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 24 березня 2020 року «Про звіт щодо результатів прове-

дення оборонного огляду Міністерством оборони України», уведеним у дію Указом Президента України від 24 березня 2020 року № 106, та є основою для розроблення Стратегічного оборонного бюлетеня України, плану оборони України, а також державних цільових програм та інших програм, спрямованих на забезпечення реалізації державної політики у сфері оборони, які розробляються з метою посилення обороноздатності держави, зокрема розвитку систем управління військами і зброєю, військово-морських спроможностей, протиповітряної оборони України, авіації, ракетних військ і артилерії, систем розвідки, радіоелектронної боротьби, безпілотних і роботизованих комплексів, удосконалення систем мобілізації, територіальної оборони України та руху опору.

Всеохоплююча оборона України з комплексним використанням усього потенціалу держави і суспільства для реалізації суверенного права України на самооборону, впровадженням сучасних форм і способів застосування сил оборони, організацією територіальної оборони України та руху опору, стримуванням агресора, підтриманням стійкості та забезпеченням взаємодії в ході підготовки до всеохоплюючої оборони України, відсічі і стримування збройної агресії проти України, ліквідації збройного конфлікту та під час відбудовного періоду після закінчення воєнних дій, а також координація заходів оборони України з міжнародними партнерами є найбільш раціональним підходом, який забезпечить воєнну безпеку України, створить сприятливі умови для відновлення її територіальної цілісності та допоможе досягти більш безпечного майбутнього.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text>

УКАЗ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ №117/2021
«ПРО СТРАТЕГІЮ ДЕОКУПАЦІЇ ТА РЕІНТЕГРАЦІЇ
ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНОЇ ТЕРИТОРІЇ
АВТОНОМНОЇ РЕСПУБЛІКИ КРИМ ТА МІСТА
СЕВАСТОПОЛЯ» ВІД 11.03.2021 Р.

Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 березня 2021 року «Про Стратегію деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя»

Відповідно до статті 107 Конституції України **постановляю:**

1. Увести в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 березня 2021 року «Про Стратегію деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя» (додається).

2. Затвердити Стратегію деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя (додається).

3. Контроль за виконанням рішення Ради національної безпеки і оборони України, введеного в дію цим Указом, покласти на Секретаря Ради національної безпеки і оборони України.

4. Цей Указ набирає чинності з дня його опублікування.

Президент України В.ЗЕЛЕНСЬКИЙ

24 березня 2021 року

Введено в дію

Указом Президента України

від 24 березня 2021 року № 117/2021

РІШЕННЯ

Ради національної безпеки і оборони України

від 11 березня 2021 року

Про Стратегію деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя

Відповідно до положень статті 4 Закону України «Про Раду національної безпеки і оборони України» Рада національної безпеки і оборони України, розглянувши проект Стратегії деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, **вирішила:**

1. Схвалити проект Стратегії деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя.

2. Запропонувати Президентові України затвердити Стратегію деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя.

3. Кабінету Міністрів України у тримісячний строк розробити та затвердити план заходів з реалізації Стратегії деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя.

Секретар Ради національної безпеки і оборони України

О. ДАНИЛОВ

ЗАТВЕРДЖЕНО

*Указом Президента України
від 24 березня 2021 року № 117/2021*

**СТРАТЕГІЯ
деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої
території Автономної Республіки Крим та міста
Севастополя**

Преамбула

Збройна агресія Російської Федерації проти України, розпочата у 2014 році, призвела до тимчасової окупації Російською Федерацією невід'ємних частин території України – Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, окремих районів у Донецькій та Луганській областях, створивши перший у Європі після Другої світової війни прецедент спроби анексії частини території однієї держави іншою.

Російська Федерація як одна зі сторін Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї 1994 року грубо знехтувала своїми міжнародними зобов'язаннями за цим міжнародним договором, порушила один з основних принципів міжнародного права щодо непопущеності кордонів, піддала ревізії архітектуру європейської системи безпеки.

Реалізуючи агресивні зовнішньополітичні стратегії, Російська Федерація проводить активну мілітаризацію тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, створює військово-стратегічний плацдарм поширення зони збройного конфлікту

з Кримського півострова на Середземноморський регіон, Близький Схід та Африку.

Кримський півострів поступово перетворюється Російською Федерацією на військову базу, стає джерелом небезпеки і загрози для стабільності Європи і всього світу. А в разі розміщення на території Кримського півострова тактичної ядерної зброї і засобів її доставки Російська Федерація руйнує міжнародний режим нерозповсюдження зброї масового ураження, перетворює тимчасово окуповану територію Автономної Республіки Крим та міста Севастополя на потенційну військову мішень, ставить під загрозу безпеку та життя громадян України.

На тимчасово окупованій території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя Російською Федерацією та її окупаційною адміністрацією системно порушуються права людини і основоположні свободи, зокрема право на свободу слова, мирних зібрань, свободу світогляду та віросповідання, вчиняються злочини проти людяності, воєнні злочини та інші порушення норм міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права, здійснюються політично вмотивовані кримінальні переслідування, систематичне переслідування осіб, які засуджують окупацію Російською Федерацією території України, проводиться призов місцевого населення на військову службу держави-окупанта, застосований масовий примус місцевого населення до набуття громадянства Російської Федерації, здійснюються незаконні позбавлення волі, обшуки, застосовуються катування, порушується право на справедливий суд.

Від початку тимчасової окупації Російською Федерацією на території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя здійснюється системне та масове блокування

ня доступу до українських інформаційних ресурсів, зокрема засобів масової інформації, офіційних вебсайтів органів державної влади України та органів місцевого самоврядування, інших суб'єктів владних повноважень, сайтів окремих громадських об'єднань у мережі Інтернет, що робить російські пропагандистські інформаційні ресурси іноді єдиними доступними джерелами отримання інформації громадянами України на тимчасово окупованій території України.

Російською Федерацією та її окупаційною адміністрацією на тимчасово окупованій території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя порушуються права корінних народів і національних меншин України, зокрема право на етнічну ідентичність, культурну і мовну самобутність, свободу світогляду і віросповідання, свободу об'єднань, право на освіту, спостерігаються утиски та системні прояви дискримінації за етнічною та релігійною ознаками, впроваджується цілеспрямована політика щодо зміни демографічного складу населення. З тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя здійснюється витискання українців, представників корінних народів, знищення ознак їх національної ідентичності.

Російською Федерацією, окупаційною адміністрацією Російської Федерації вчиняються дії щодо протиправного заволодіння, користування та розпорядження майном, у тому числі земельними ділянками, що знаходяться на тимчасово окупованій території України і належить державі Україна, Автономній Республіці Крим, територіальним громадам, у тому числі територіальній громаді міста Севастополя, а також громадянам і юридичним особам України.

З метою створення умов для деокупації та безпечної реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, нейтралізації загроз національній та міжнародній безпеці, гарантування прав людини і основоположних свобод на основі Декларації про державний суверенітет України та Конституції України, керуючись Статутом Організації Об'єднаних Націй та Декларацією про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй від 24 жовтня 1970 року, Заключного акта Наради з безпеки та співробітництва в Європі від 1 серпня 1975 року, Резолюцією Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй «Про територіальну цілісність України» від 27 березня 2014 року № 68/262, положеннями актів інших міжнародних організацій, членом яких є Україна, з урахуванням Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392, Постанови Верховної Ради України від 22 вересня 2016 року № 1602-VIII «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Стратегія реінтеграції в Україну тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополь: проблемні питання, шляхи, методи та способи» Україна визначає Стратегію деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя.

Загальні положення

1. Наскрізним елементом політики деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної

Республіки Крим та міста Севастополя (далі – тимчасово окупована територія) є реалізація комплексу заходів дипломатичного, військового, економічного, інформаційного, гуманітарного та іншого характеру.

2. Одним із найважливіших елементів політики реінтеграції тимчасово окупованої території є застосування інклюзивного суспільного діалогу за участю інститутів громадянського суспільства, залучення їх до процесу підготовки та реалізації політики і механізмів установалення та підтримання миру.

3. Формування в Україні політики деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території поєднується із заходами щодо розбудови миру, посилення обороноздатності держави, забезпечення подальшого суспільно-політичного і соціально-економічного розвитку України на засадах європейської та євroatлантичної інтеграції.

4. Цілями державної політики щодо забезпечення деокупації тимчасово окупованої території та її безпечної реінтеграції є:

відновлення територіальної цілісності України у межах її міжнародно визнаного державного кордону, забезпечення державного суверенітету України;

забезпечення національної єдності, стійкості та згуртованості українського суспільства і держави Україна;

припинення використання тимчасово окупованої території для діяльності, яка загрожує національній безпеці України та/або спрямована на підрив міжнародної безпеки і миру;

визначення правових засад перехідного правосуддя;

формування та реалізація політики у правовій, соціальній, освітній, інформаційній, гуманітарній та інших сферах щодо зростання та зміцнення рівня довіри, гаран-

тування прав та законних інтересів громадян України, які постраждали внаслідок тимчасової окупації;

забезпечення сталого суспільно-політичного, гуманітарного та економічного розвитку України відповідно до визначених засад внутрішньої і зовнішньої політики, стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору.

Керівні принципи

5. Територія Автономної Республіки Крим та міста Севастополя є невід'ємною складовою частиною території України.

6. Україна послідовно всіма засобами протидіє легітимізації Російською Федерацією спроби анексії тимчасово окупованої території та інтеграції цієї території у правовий, політичний, соціально-економічний, гуманітарний, інформаційний простір Російської Федерації.

7. Україна не визнає і не визнаватиме результатів так званих «референдумів і виборів», проведених на тимчасово окупованій території з порушенням законодавства України та міжнародного права.

8. Україна наголошує на пріоритетності політико-дипломатичних засобів із вирішення збройного конфлікту, розв'язаного Російською Федерацією, відновлення та розбудови миру.

9. Україна залишає за собою право застосування всіх передбачених міжнародним правом і національним законодавством засобів захисту прав і свобод людини, національних інтересів, відновлення територіальної цілісності України у межах її міжнародно визнаного державного кордону та забезпечення державного суверенітету.

10. Україна визнає недійсними будь-які правочини, вчинені фізичними і юридичними особами на тимчасово окупованій території з порушенням вимог законодавства України.

11. Україна не визнає примусового або автоматичного набуття громадянами України, які проживають на тимчасово окупованій території, громадянства Російської Федерації, розцінюючи це як акт примусу щодо громадян України та порушення міжнародного гуманітарного права.

12. Україна запроваджує заходи у сфері перехідного правосуддя, зокрема щодо відшкодування шкоди, завданої у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією території України, захисту та відновлення порушених прав, притягнення до відповідальності винних осіб, забезпечення права на правду про збройний конфлікт, недопущення виникнення збройного конфлікту в майбутньому.

13. Україна відстоює принцип денуклеаризації і демілітаризації Кримського півострова, перетворення Чорноморського регіону на територію миру і безпеки.

14. Україна формує доказову базу щодо міжнародних злочинів, які вчиняє Російська Федерація та її окупаційна адміністрація на тимчасово окупованій території, зокрема порушень прав людини, воєнних злочинів та злочинів проти людяності, норм міжнародного гуманітарного права та міжнародного кримінального права, а також забезпечує збір інформації про моральну і матеріальну шкоду та збитки, заподіяні державі Україна, її громадянам і юридичним особам у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією території України.

15. Україна формує правові засади та вживає заходів із надання допомоги громадянам України, які постраждали

внаслідок збройної агресії Російської Федерації, збройного конфлікту, тимчасової окупації території України, відшкодування завданої їм шкоди, встановлює з урахуванням норм міжнародного права правові підстави притягнення до відповідальності осіб, причетних до здійснення збройної агресії Російської Федерації проти України, встановлення режимів тимчасової окупації та контролю щодо частини території України з боку Російської Федерації, зокрема визначає підстави для застосування амністії, люстрації.

16. Україна відстоює позицію щодо недопущення послаблення (зменшення кількості, обсягу та форм контролю за фактичним станом) персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій), запроваджених Україною, іноземними державами, міжнародними (міждержавними) організаціями (об'єднаннями) до Російської Федерації, її фізичних та юридичних осіб, до досягнення мети їх запровадження, а також щодо необхідності посилення санкційного тиску на Російську Федерацію, у тому числі запровадження нових санкцій, з метою забезпечення деокупації території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя.

17. Україна застосовує особливий режим в'їзду на тимчасово окуповану територію та виїзду з неї з метою гарантування безпеки громадян, захищення критично важливих об'єктів інфраструктури, недопущення поширення з тимчасово окупованої території терористичних та інших загроз.

18. Україна здійснює постійний моніторинг перетину її державного кордону та перетину адміністративної межі з тимчасово окупованою територією, вживає відповідно до законодавства України заходів щодо притягнення до відповідальності фізичних осіб, які незаконно прибувають на тимчасово окуповану територію.

19. Україна вживає усіх необхідних соціальних, гуманітарних, освітніх, комунікаційних, правових, медичних та інших заходів для забезпечення можливості реалізації громадянами України, які проживають на тимчасово окупованій території, їхніх прав та законних інтересів на підконтрольній Україні території.

20. Україна створює умови для зростання та зміцнення рівня довіри громадян України, які проживають на тимчасово окупованій території, до органів державної влади України, інших суб'єктів владних повноважень.

21. Україна розробляє заходи із підтримки в соціальній, гуманітарній, економічній, освітній, медичній сферах, спрямовані на відновлення прав та законних інтересів громадян України, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації, збройного конфлікту, тимчасової окупації території України, у тому числі тих, які проживають на тимчасово окупованій території.

22. Україна визнає незаконним будь-яке ввезення/вивезення товарів військового призначення та подвійного використання на/із тимчасово окупованої території, що здійснюється з порушенням законодавства України у сфері експортного контролю.

Пріоритетні напрями

23. Передумовами реінтеграції тимчасово окупованої території є:

розвиток демократичних інститутів, механізмів забезпечення захисту прав, свобод людини і громадянина;

розвиток економіки України, що має забезпечити поступове наближення якості життя в Україні до європейських стандартів;

підвищення ефективності державного управління, зміцнення обороноздатності держави, поліпшення спроможностей та розвиток Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних органів, розбудова оборонно-промислового комплексу;

підвищення рівня національної стійкості, запобігання потенційним конфліктам;

вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації, збройного конфлікту, тимчасової окупації території України;

постійна підтримка та розвиток контактів соціально-гуманітарного, культурного, інформаційного характеру з громадянами України, які проживають на тимчасово окупованій території;

сприяння консолідації українського суспільства, формування патріотичного, державницького світогляду, збереження та розвиток духовно-моральних цінностей Українського народу;

консолідація міжнародних зусиль з метою сприяння процесу деокупації тимчасово окупованої території, вирішення проблемних питань, пов'язаних із тимчасовою окупацією Російською Федерацією частини території України, зокрема щодо посередництва під час переговорів у різних міжнародних форматах, здійснення моніторингу, надання допомоги Україні у військово-технічній, економічній, гуманітарній та інших сферах;

забезпечення реалізації громадянами України, які проживають на тимчасово окупованій території, гарантованого Конституцією України права на освіту.

Захист прав і свобод людини

24. Державна політика щодо тимчасово окупованої території виходить з пріоритетності гарантій безпеки людини, ужиття усіх необхідних заходів із забезпечення її прав і основоположних свобод, доступу до освіти та медичного обслуговування, реалізації права на свободу світогляду і віросповідання, а також прав у соціально-економічній, культурній, інформаційній та інших сферах.

25. Україна фіксує всі факти порушень Російською Федерацією, окупаційною адміністрацією Російської Федерації прав і свобод та законних інтересів громадян України на тимчасово окупованій території, вживає заходів для надання їм відповідної правової оцінки, захисту та відновлення прав, свобод і законних інтересів.

26. Україна визначає одним із пріоритетних завдань своєї політики щодо тимчасово окупованої території ужиття усіх необхідних заходів із захисту прав і законних інтересів громадян України, а також іноземців та осіб без громадянства, які перебувають на цій території на законних підставах.

27. Україна наполягає на необхідності звільнення всіх заручників і незаконно утримуваних осіб, які перебувають на тимчасово окупованій території або території Російської Федерації, всіх громадян України, що незаконно переслідуються владою Російської Федерації, окупаційною адміністрацією Російської Федерації за політичними мотивами, а також об'єктивного розслідування із залученням експертів міжнародних організацій усіх випадків зникнення громадян України на тимчасово окупованій території.

28. Україна здійснює постійний моніторинг рішень і дій Російської Федерації, окупаційної адміністрації Ро-

сійської Федерації щодо тимчасово окупованої території, які порушують права та законні інтереси юридичних осіб та громадян України, а також іноземців, осіб без громадянства, які на законних підставах перебувають на тимчасово окупованій території, та надає правову оцінку таким рішенням і діям.

29. Україна підтримує ініціативи, спрямовані на захист прав і свобод людини на тимчасово окупованій території, здійснення моніторингу додержання Російською Федерацією, окупаційною адміністрацією Російської Федерації норм міжнародного права, насамперед у сфері прав і свобод людини та міжнародного гуманітарного права.

30. Україна виходить із необхідності широкого залучення і всебічного сприяння діяльності на постійній основі міжнародних організацій та громадських правозахисних організацій щодо захисту прав і свобод людини на тимчасово окупованій території.

31. Україна продовжує співробітництво в рамках міжнародних організацій з метою підготовки і прийняття рішень щодо міжнародного засудження порушень прав людини і основоположних свобод на тимчасово окупованій території, та застосування до Російської Федерації, її окупаційної адміністрації відповідних заходів впливу, домагатиметься виконання таких рішень.

Правовий захист громадян України і юридичних осіб України, права і законні інтереси яких порушені внаслідок збройної агресії Російської Федерації та тимчасової окупації території України

32. Україна надає сприяння у здійсненні правового захисту і представленні прав і законних інтересів грома-

дян і юридичних осіб України, які порушені внаслідок збройної агресії Російської Федерації, збройного конфлікту, тимчасової окупації території України, у судах України і міжнародних судових установах.

33. Україна надає правову оцінку діям або бездіяльності посадових і службових осіб державних органів, органів місцевого самоврядування, військових формувань та правоохоронних органів України, що порушили присягу і вчинили державну зраду під час здійснення Російською Федерацією збройної агресії проти України та тимчасової окупації Автономної Республіки Крим і міста Севастополя.

34. Україна вживає заходів, передбачених Законом України «Про санкції», та інших законних заходів щодо так званих «посадових і службових осіб» органів окупаційної адміністрації Російської Федерації і збройних формувань Російської Федерації, посадових і службових осіб Російської Федерації, безпосередньо причетних до тимчасової окупації території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, юридичних осіб Російської Федерації та інших держав, які здійснюють незаконну діяльність на тимчасово окупованій території.

35. Україна використовує всі доступні міжнародно-правові механізми для захисту майнових прав та інтересів держави Україна, її громадян і юридичних осіб, порушує в установленому порядку в судах України і міжнародних судових установах питання щодо відшкодування шкоди, завданої внаслідок обмеження у здійсненні права власності на майно, що знаходиться на тимчасово окупованій території, знищення або пошкодження такого майна у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією території України.

36. Україна вживає всіх законних заходів для повернення майна держави Україна, її громадян і юридичних осіб, яке незаконно захоплене у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією території України, чи компенсації вартості такого майна та втраченої вигоди внаслідок його незаконного відчуження.

37. Україна забезпечує населення тимчасово окупованої території адміністративними послугами шляхом створення відповідних центрів біля адміністративної межі з тимчасово окупованою територією, доступ до яких здійснюватиметься за документами, що посвідчують особу відповідно до законодавства України, розвиває у пріоритетному порядку онлайн-сервіси для забезпечення відповідними послугами.

38. Україна здійснює заходи із визначення засад перехідного правосуддя, зокрема запровадження механізмів відшкодування шкоди у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією території України, захисту та відновлення порушених прав, притягнення винних у кримінальних правопорушеннях за злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку до відповідальності.

39. Україна запроваджує програму підготовки кадрів для забезпечення процесу деокупації та реінтеграції, управління деокупованою територією.

Економічна політика

40. Україна застосовує персональні спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи (санкції) щодо громадян і юридичних осіб Російської Федерації, інших іно-

земних суб'єктів, які незаконно здійснюють діяльність на тимчасово окупованій території.

41. Україна наполягатиме на продовженні існуючих та застосуванні нових міжнародних санкцій щодо Російської Федерації, її фізичних і юридичних осіб на період до повної деокупації тимчасово окупованої території і забезпечення державного суверенітету України, а також відшкодуванні шкоди, завданої державі Україна, її громадянам та юридичним особам у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією території України.

42. Україна за участю міжнародних аудиторських компаній, експертів визначає та підтверджує збитки, завдані державі Україна, її громадянам та юридичним особам у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією та незаконною діяльністю Російської Федерації на тимчасово окупованій території та в Азово-Чорноморській акваторії.

43. Україна вживає заходів щодо протидії Російській Федерації у веденні нею геологічної розвідки надр на тимчасово окупованій території, у тому числі на прилеглий ділянці континентального шельфу України.

44. Україна провадить активну позовну діяльність проти держави-агресора Російської Федерації, її представників у міжнародних судових установах, сприяє громадянам і юридичним особам України у поданні позовів про захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією та супроводженні таких позовів.

45. Україна впроваджує стратегію випереджального розвитку, орієнтовану на зміцнення потенціалу терито-

ріальних громад, створення робочих місць, подолання негативних демографічних тенденцій.

46. Україна здійснює постійний моніторинг фактів протиправного заволодіння, користування та розпорядження Російською Федерацією, її окупаційною адміністрацією майном, у тому числі земельними ділянками, різних форм власності на тимчасово окупованій території та формує доказову базу з метою захисту порушених прав та законних інтересів у судовому порядку, посилення санкцій.

47. Україна забезпечує соціально-економічний розвиток територій, прилеглих до тимчасово окупованої території, на яких органи державної влади та органи місцевого самоврядування України здійснюють свої повноваження.

48. Україна забезпечує заходи з подолання наслідків тимчасової окупації, формує перспективну політику та моделі економічного розвитку регіонів з урахуванням потреби підтримки соціальних інновацій, залучення ресурсів держав-партнерів для відновлення тимчасово окупованої території.

49. Україна формує перспективні заходи із відновлення і налагодження економічних зв'язків, які будуть реалізовані після відновлення територіальної цілісності України у межах її міжнародно визнаного державного кордону та забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованій території.

50. Україна створює реєстр заподіяної шкоди державі Україна, її громадянам і юридичним особам у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією території України.

Соціальна і гуманітарна політика

51. Україна гарантує забезпечення прав, свобод і законних інтересів внутрішньо переміщених осіб відповідно до Конституції України, Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» та інших законів України.

52. Україна сприяє доступу до закладів освіти громадянам України, які проживають на тимчасово окупованій території, для забезпечення реалізації ними права на освіту, зокрема впроваджує механізм спрощеного здобуття освіти для осіб, які проживають на тимчасово окупованій території, а також заохочення осіб, які здобували освіту на тимчасово окупованій території, до продовження здобуття освітнього рівня на підконтрольній Україні території.

53. Україна сприяє залученню спортсменів з тимчасово окупованої території до участі у фізкультурно-оздоровчих та спортивних заходах, включених до Єдиного календарного плану фізкультурно-оздоровчих та спортивних заходів України.

54. Україна здійснює моніторинг дотримання норм міжнародного права і законодавства України щодо збереження на тимчасово окупованій території культурної спадщини, у тому числі спадщини кримськотатарського народу, і у разі їх порушення вживає необхідних заходів реагування, насамперед шляхом подання позовів у міжнародні судові установи.

55. Україна сприяє та надає необхідну підтримку реалізації гуманітарних ініціатив і програм для громадян, які проживають на тимчасово окупованій території, залучає до впровадження таких ініціатив інститути громадянського суспільства.

56. Україна сприяє збереженню етнічної та релігійної самобутності громадян України, які проживають на тимчасово окупованій території, створює умови, зокрема інституційні, для розвитку культури кримськотатарського та інших корінних народів, національних меншин.

57. Україна вживає додаткових заходів у сфері соціального забезпечення громадян України, які проживають на тимчасово окупованій території, для задоволення їхніх законних інтересів.

58. Україна створює необхідні умови для отримання населенням тимчасово окупованої території гуманітарної допомоги, у тому числі міжнародної.

59. Україна впроваджує проведення медичної, освітньої реформ з урахуванням потреб громадян України, які проживають на тимчасово окупованій території.

60. Україна вживає заходів щодо збереження культурної спадщини на тимчасово окупованій території, зокрема формує реєстр культурних цінностей та музейних колекцій України на тимчасово окупованій території та реєстр втрачених культурних цінностей.

61. Україна створює на контрольних пунктах в'їзду-виїзду на тимчасово окуповану територію сучасні сервісні зони для надання адміністративних та інших послуг громадянам України, які проживають на тимчасово окупованій території, зокрема щодо отримання кваліфікованого електронного підпису, можливості укладення договорів із сімейними лікарями та використання державних програм щодо доступу до лікарських препаратів.

Екологічна політика

62. Україна вживає заходів для продовження здійснення моніторингу навколишнього природного сере-

довища на тимчасово окупованій території, зокрема земель, надр, поверхневих і підземних вод, атмосферного повітря, лісів та іншої рослинності, тваринного світу, морського середовища та природних ресурсів територіальних вод, континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони України, природних територій та об'єктів, що підлягають особливій охороні, стану навколишнього природного середовища, та фіксування фактів екологічних правопорушень і злочинів.

63. Україна застосовує усі можливі механізми міжнародного співробітництва у сфері охорони навколишнього природного середовища, зокрема в рамках природоохоронної діяльності ООН та організацій, що входять в її систему, інших урядових і неурядових міжнародних організацій, для захисту, аналізу та контролю за станом навколишнього природного середовища на тимчасово окупованій території.

64. Україна створює реєстр шкоди, заподіяної державі Україна, її громадянам і юридичним особам внаслідок дій Російської Федерації, її окупаційної адміністрації, що призвели до забруднення та іншого негативного впливу на навколишнє природне середовище на тимчасово окупованій території, організовує та здійснює відповідну позовну діяльність у міжнародних судових установах і арбітражах питання щодо відшкодування таких збитків і втрат.

65. Україна, дотримуючись своїх міжнародних зобов'язань, вживає заходів щодо забезпечення виконання на тимчасово окупованій території міжнародних договорів у сфері охорони навколишнього природного середовища, зокрема шляхом участі у розробці та реалізації відповідних міждержавних проектів (програм), прове-

денні інспекційної діяльності, у тому числі з питань, що стосуються збереження довкілля Чорного та Азовського морів, знищення залишків хімічної та інших видів зброї в акваторії Чорного моря.

66. Україна забезпечує створення умов для організації водопостачання Кримського півострова після звільнення тимчасово окупованої території та відновлення на цій території конституційного ладу України.

Інформаційна політика

67. Україна вживає всіх можливих заходів для забезпечення права громадян України, які проживають на тимчасово окупованій території, на доступ до повної, об'єктивної, неупередженої й оперативної інформації про події, які відбуваються в Україні та світі.

68. Україна реалізує інформаційну політику, спрямовану на об'єктивне і достовірне висвітлення ситуації на тимчасово окупованій території у засобах масової інформації, зокрема закордонних.

69. Україна впроваджує комплекс дій, спрямованих на створення постійно діючих каналів інформування громадян України, які проживають на тимчасово окупованій території, про актуальні суспільно-політичні події в Україні та світі, організовує з цією метою виготовлення та поширення на тимчасово окуповану територію контенту адаптивного характеру, зокрема через розвиток новітніх цифрових засобів комунікації, теле- і радіомовлення.

70. Україна налагоджує та підтримує зворотний зв'язок із громадянами України, які проживають на тимчасово окупованій території, зокрема з використанням сучасних інформаційних технологій.

71. Україна протидіє поширенню дезінформації щодо тимчасово окупованої території на світовій арені на основі активної співпраці органів державної влади України та органів місцевого самоврядування, інших суб'єктів владних повноважень з громадянським суспільством у межах національного, регіонального чи міжнародного форматів, зокрема шляхом поширення українського медіаконтенту за межами України.

72. Україна забезпечує відновлення радіомовлення на середніх хвилях, у тому числі для забезпечення поширення українських радіопрограм на тимчасово окупованій території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя.

73. Україна забезпечує системну підтримку засобів масової інформації, які вимушено були переміщені на підконтрольну Україні територію у зв'язку з тимчасовою окупацією і продовжують діяльність, а також засобів масової інформації, організацій, інших суб'єктів інформаційної діяльності, у тому числі соціальних медіа, що на постійній основі об'єктивно та достовірно висвітлюють кримську тематику.

74. Україна сприяє формуванню національних механізмів констатації правди про факти щодо збройної агресії Російської Федерації та тимчасової окупації Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, вживає заходів для забезпечення об'єктивної та достовірної документальної реконструкції відповідних подій, оприлюднення встановлених випадків щодо найбільш резонансних фактів або грубих порушень прав і основоположних свобод людини, норм міжнародного гуманітарного та кримінального права задля запобігання маніпуляціям історією в політичних, освітніх та інших інтересах.

Зміцнення національної стійкості

75. Україна впроваджує реформи у сфері децентралізації, розвитку та забезпечення спроможності територіальних громад, зміцнення національної стійкості, розробляє заходи з відновлення роботи органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування на території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя після звільнення тимчасово окупованої території та відновлення на цій території конституційного ладу України.

76. Україна впроваджує гуманітарні, соціальні проекти, спрямовані на підвищення рівня соціальної взаємодії та партнерства, посилення національної стійкості, громадської безпеки та цивільного захисту.

77. Україна підтримує проекти та програми міжрегіональної взаємодії територіальних громад на засадах інклюзивного суспільного діалогу, розвитку інститутів громадянського суспільства, суспільних ініціатив, спрямованих на зростання та зміцнення рівня соціальної довіри, соціального капіталу.

78. Україна протидіє спробам використання етнічного та релігійного чинників для легітимізації окупаційної діяльності Російської Федерації, її окупаційної адміністрації на тимчасово окупованій території чи штучного створення розколів в українському суспільстві.

79. Україна забезпечує спеціальну підготовку Збройних Сил України та інших передбачених законом України військових формувань, правоохоронних органів для виконання покладених на них завдань з урахуванням особливостей процесів деокупації та реінтеграції, а також з використанням досвіду громадян України, які брали участь у міжнародних операціях із підтримання миру і безпеки.

80. Україна сприяє науковому процесу з питань дослідження постконфліктного врегулювання, реінтеграції, внутрішньої та зовнішньої політики Російської Федерації.

Міжнародне співробітництво

81. Україна засновує і розвиває Кримську платформу як ключовий зовнішньополітичний інструмент консолідації міжнародних зусиль, спрямованих на деокупацію та відновлення територіальної цілісності України, подолання наслідків, спричинених тимчасовою окупацією Російською Федерацією Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, а також захисту прав та інтересів громадян України.

82. Україна вживає заходів для підтримання актуальності питання тимчасової окупації та спроби анексії Російською Федерацією Автономної Республіки Крим та міста Севастополя у європейській і світовій політиці, порушення Російською Федерацією одного з основних принципів міжнародного права щодо непорушності кордонів держав.

83. Україна активно застосовує міжнародні безпеківі механізми з метою посилення тиску на Російську Федерацію для забезпечення деокупації тимчасово окупованої території, зокрема механізм Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї.

84. Україна вживає усіх можливих зовнішньополітичних заходів з метою запобігання і протидії випадкам порушення міжнародної політики невизнання спроби анексії Російською Федерацією території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, зафіксованої у відповідних актах Організації Об'єднаних Націй, Європейського Союзу, НАТО, Ради Європи, ЮНЕСКО, інших міжнародних організацій, рішеннях дружніх до України

держав. Спільно з міжнародними партнерами Україна розробляє і здійснює заходи з метою нейтралізації діяльності Російської Федерації, спрямованої на міжнародну легітимізацію спроби анексії Російською Федерацією Автономної Республіки Крим та міста Севастополя.

85. Україна застосовує персональні спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи (санкції) щодо Російської Федерації, її громадян і юридичних осіб, інших іноземних суб'єктів, причетних до здійснення збройної агресії Російської Федерації проти України та тимчасової окупації території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, співпрацює з міжнародними партнерами щодо посилення міжнародного санкційного тиску на Російську Федерацію для відновлення територіальної цілісності України.

86. Україна у рамках міжнародних режимів експортного контролю, нерозповсюдження зброї масового знищення та засобів її доставки вживає заходів з метою протидії незаконним переміщенням товарів військового призначення та подвійного використання з/на тимчасово окуповану територію.

87. Україна використовує можливості міжнародного співробітництва і міжнародні судові інструменти з метою мінімізації негативного впливу тимчасової окупації Російською Федерацією території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя та її мілітаризації на регіональну і міжнародну безпеку та свободу судноплавства в акваторіях Чорного і Азовського морів.

88. Україна бере активну участь у міжнародному співробітництві для запобігання порушенням та захисту прав і свобод людини, прав корінних народів і національних меншин на тимчасово окупованій території, зокрема шляхом взаємодії в рамках міжнародних моні-

торингових механізмів, надання сприяння відповідній діяльності міжнародних правозахисних і гуманітарних організацій, гуманітарних місій іноземних держав.

89. Україна у співпраці з міжнародними партнерами вживає заходів для забезпечення ефективного моніторингу і документування порушень Російською Федерацією норм міжнародного права та притягнення її до міжнародно-правової відповідальності за здійснення збройної агресії проти України, тимчасової окупації території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя.

Оборонна та безпекова політика

90. Україна забезпечує реформування та розвиток сектору безпеки і оборони відповідно до Закону України «Про національну безпеку України», Стратегії національної безпеки України, інших актів законодавства України.

91. Україна відповідно до статті 51 Статуту Організації Об'єднаних Націй залишає за собою право застосування всіх передбачених міжнародним правом і законодавством України засобів захисту прав і свобод людини і громадянина, незалежності, державного суверенітету, територіальної цілісності.

Особливості державної політики щодо забезпечення деокупації території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя

92. Україна ініціює міжнародний переговорний процес щодо визначення модальностей звільнення тимчасово окупованої території та відновлення на цій території конституційного ладу України, ґрунтуючись, зокрема, на положеннях Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсю-

дження ядерної зброї, а також на результатах діяльності Кримської платформи.

93. Україна гарантує і забезпечує захист прав, свобод і законних інтересів громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які на законних підставах перебуватимуть на території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя після деокупації.

94. Україна забезпечить проведення виборів на території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя відповідно до стандартів Організації з безпеки і співробітництва в Європі та законодавства України після звільнення та повного відновлення конституційного ладу України на тимчасово окупованій території, повної і остаточної реінтеграції Кримського півострова в політико-правове, культурне та інформаційне поле України.

95. Процедура повернення тимчасово окупованої території під загальну юрисдикцію України відбуватиметься відповідно до Конституції та законів України.

Механізм реалізації

96. Кабінет Міністрів України розробляє та затверджує план заходів з реалізації Стратегії деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, на основі якого відповідні державні органи розробляють і реалізують плани заходів щодо забезпечення деокупації тимчасово окупованої території.

Очікувані результати

97. Очікуваними результатами реалізації Стратегії є:
– відновлення територіальної цілісності України у межах її міжнародно визнаного державного кордону, за-

безпечення державного суверенітету України та розбудова миру й безпеки;

- повна безпекова, правова, політична, економічна, екологічна, інформаційна, гуманітарна і соціальна реінтеграція тимчасово окупованої території;

- відбудова та розвиток економіки, соціальної і гуманітарної сфер деокупованої території;

- зростання рівня соціальної стійкості та згуртованості українського суспільства;

- формування правових засад перехідного правосуддя, зокрема впровадження механізмів відшкодування шкоди у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією території України, захисту та відновлення порушених прав, притягнення винних у кримінальних правопорушеннях за злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку до відповідальності, забезпечення права на правду про збройний конфлікт, недопущення виникнення збройного конфлікту в майбутньому;

- відновлення та забезпечення прав представників кримськотатарського народу та інших корінних народів, національних меншин;

- зміцнення національної стійкості України;

- посилення спроможностей органів сектору безпеки і оборони України;

- запровадження моделі соціально-економічного розвитку деокупованої території;

- сталий розвиток територій, які стали об'єктом збройної агресії Російської Федерації проти України.

URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1172021-37533>

Указ Президента України №448/2021
«Про Стратегію зовнішньополітичної
діяльності України» від 30.07. 2021 р.
(Витяг)

Відповідно до статті 107 Конституції України **постановляю:**

1. Увести в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 липня 2021 року «Про Стратегію зовнішньополітичної діяльності України» (додається).

2. Затвердити Стратегію зовнішньополітичної діяльності України (додається).

3. Контроль за виконанням рішення Ради національної безпеки і оборони України, введеного в дію цим Указом, покласти на Секретаря Ради національної безпеки і оборони України.

4. Цей Указ набирає чинності з дня його опублікування.

Президент України
В.ЗЕЛЕНСЬКИЙ
26 серпня 2021 року

Введено в дію
Указом Президента України
від 26 серпня 2021 року № 448/2021

РІШЕННЯ**Ради національної безпеки і оборони України
від 30 липня 2021 року
Про Стратегію зовнішньополітичної діяльності
України**

Відповідно до рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України», введеного в дію Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392, Рада національної безпеки і оборони України, розглянувши проект Стратегії зовнішньополітичної діяльності України, **вирішила:**

1. Схвалити проект Стратегії зовнішньополітичної діяльності України (додається).
2. Запропонувати Президентові України затвердити Стратегію зовнішньополітичної діяльності України.
3. Кабінету Міністрів України у двомісячний строк затвердити план дій із реалізації Стратегії зовнішньополітичної діяльності України на середньостроковий період.

*Секретар Ради національної
безпеки і оборони України* **О.ДАНІЛОВ**

ЗАТВЕРДЖЕНО

*Указом Президента України
від 26 серпня 2021 року № 448/202*

V. Напрями зовнішньополітичної діяльності України

Протидія агресії Російської Федерації політико-дипломатичними засобами

46. Вчинення Російською Федерацією злочину агресії проти України та здійснення тимчасової окупації частини її території, протиправне використання природних ресурсів України у Чорному та Азовському морях та на тимчасово окупованих територіях, прискорена мілітаризація тимчасово окупованих територій, незаконна побудова мосту через Керченську протоку є грубими порушеннями загальновизнаних норм і принципів міжнародного права, зобов'язань Російської Федерації за двосторонніми міжнародними договорами та державного суверенітету України.

47. З метою відновлення територіальної цілісності України у межах її міжнародно визнаного державного кордону зовнішньополітичні зусилля будуть зосереджуватися на:

- забезпеченні збереження на міжнародному порядку денному питання збройної агресії Російської Федерації проти України та пов'язаних із цим безпекових, гуманітарних, економічних, екологічних та інших загроз;

- забезпеченні врахування міжнародною спільнотою довгострокового негативного та деструктивного впливу агресивної політики Російської Федерації на міжнародну, зокрема європейську, безпеку;

- розширенні кола держав, які активно підтримують територіальну цілісність і державний суверенітет України у протистоянні з Російською Федерацією;

- збереженні та посиленні наявних зовнішніх механізмів та інструментів щодо протидії збройній агресії Російської Федерації проти України;

– активізації з метою забезпечення підтримки позиції та ініціатив України у питанні відновлення її територіальної цілісності в межах міжнародно визнаного державного кордону діалогу з державами-партнерами, зокрема у форматі «Нормандської четвірки», новому міжнародному консультаційно-координаційному форматі «Кримська платформа», інших наявних та перспективних багатосторонніх форматах, а також у рамках міжнародних організацій, з урахуванням положень Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, підписаного 5 грудня 1994 року (далі – Будапештський меморандум);

– розробленні нових інструментів, зокрема з використанням засобів міжнародної взаємодії, для відновлення територіальної цілісності України, реалізації політики деокупації та безпечної реінтеграції тимчасово окупованих територій;

– роботі з державами-партнерами для забезпечення дотримання політики невизнання спроби анексії Російською Федерацією території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя і закріплення цієї політики у документах міжнародних організацій;

– активізації діяльності з використанням усіх доступних міжнародно-правових механізмів з метою отримання від Російської Федерації відшкодування шкоди та збитків, завданих державі Україна, її громадянам та юридичним особам внаслідок тимчасової окупації частини території України;

– зміцненні міжнародного консенсусу щодо необхідності збереження і посилення політико-дипломатичного та економічного тиску на Російську Федерацію

(зокрема, через запровадження обмежувальних заходів (санкцій) з огляду на триваючу агресію проти України; ужитті заходів для збереження міжнародних санкцій, застосованих до Російської Федерації, до моменту відновлення територіальної цілісності України, а також їх посилення у разі подальших дій Російської Федерації щодо підризу територіальної цілісності України, порушення прав і свобод людини на тимчасово окупованих територіях;

– максимально широкому донесенні до міжнародної спільноти правдивої інформації про скоєні злочини та наслідки агресії Російської Федерації проти України;

– комплексній протидії гібридним операціям впливу, передусім у суміжних з Російською Федерацією регіонах України.

48. Притягнення Російської Федерації до міжнародно-правової відповідальності за вчинення злочину агресії проти України буде здійснюватися передусім шляхом звернення до міжнародних судових органів, зокрема до Міжнародного суду ООН, Європейського суду з прав людини, міжнародних арбітражів.

49. Україна продовжуватиме активну позовну роботу в міжнародних судових органах, сприятиме встановленню міжнародно-правових фактів збройної агресії Російської Федерації проти України та кваліфікації дій Російської Федерації як держави-агресора, фіксації фактів порушень Російською Федерацією її зобов'язань за міжнародним правом та інформуватиме міжнародних партнерів і відповідні міжнародні судові органи про такі порушення.

50. Вживатимуться заходи щодо залучення міжнародної підтримки для вирішення питань звільнення усіх

незаконно утримуваних осіб (військовополонених, політв'язнів), які перебувають на тимчасово окупованих територіях або на території Російської Федерації, буде опрацьовано з міжнародними партнерами питання щодо можливості запровадження проти Російської Федерації додаткових санкцій за порушення прав людини.

51. Деокупація тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя є пріоритетом зовнішньополітичної діяльності України.

52. Основним майданчиком, який координуватиме міжнародні зусилля у правовій, безпековій, гуманітарній, економічній, екологічній та інших сферах для досягнення цієї мети, має стати ініційований Україною міжнародний консультаційно-координаційний формат «Кримська платформа». З метою реалізації зазначеної ініціативи буде залучено максимально широку політичну та практичну міжнародну підтримку.

53. Особлива увага приділятиметься протидії порушенням прав і свобод людини на тимчасово окупованій території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, зокрема прав корінних народів України.

54. Україна продовжуватиме протистояти агресії Російської Федерації на сході держави, намагаючись політико-дипломатичними засобами забезпечити державний суверенітет на тимчасово окупованих територіях в Луганській і Донецькій областях. Взаємодія з міжнародними партнерами та продовження переговорного процесу є ключовими інструментами з деокупації зазначених територій.

55. У відповідь на застосування Російською Федерацією технологій гібридної агресії докладатимуться зусилля для зменшення спроможностей Російської Феде-

рації поширювати пропагандистські наративи в Україні та в інших державах, буде вжито заходів до активізації взаємодії з державами-партнерами та міжнародними організаціями у протидії дезінформації.

56. Агресивна політика Російської Федерації, яка проявляється в проекції її силового потенціалу в Азово-Чорноморському регіоні, на Південному Кавказі, у Східній і Південно-Східній Європі та у Середземномор'ї, спричинює ерозію регіональної безпекової архітектури. Серед засобів гібридної війни, які держава-агресор застосовує проти України та інших держав регіону, – використання енергоносіїв як засобу тиску; втручання у вибори; дезінформаційні та маніпуляційні кампанії; кібератаки на критично важливі об'єкти інфраструктури, державні органи, фінансові установи тощо.

57. Задля покращення міжнародного безпекового середовища зовнішньополітичні зусилля будуть спрямовані на:

– максимальне використання існуючих регіональних форматів (Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ), Бухарестська дев'ятка, Вишеградська група, Люблінський трикутник, Організація за демократію та економічний розвиток – ГУАМ, Організація Чорноморського Економічного Співробітництва (ОЧЕС), Веймарський трикутник тощо) для стабілізації безпекової ситуації в регіоні шляхом участі України у спільних безпекових та оборонних ініціативах;

– консолідацію позицій чорноморських держав з метою протидії загрозам, які генерує політика Російської Федерації в Азово-Чорноморському регіоні, зокрема мілітаризації тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя;

– опрацювання разом із НАТО, її державами-членами та Грузією ініціатив з посилення присутності сил Альянсу в Чорноморському регіоні;

– просування спільних ініціатив, спрямованих на забезпечення свободи судноплавства в Чорному та Азовському морях.

58. З метою підвищення обороноздатності та національної стійкості важливим є посилення взаємодії України з ЄС, НАТО та їхніми державами-членами.

59. Порушення Російською Федерацією зобов'язань за Будапештським меморандумом підриває міжнародний режим нерозповсюдження зброї масового знищення та засобів її доставки. Зафіксовані у зазначеному Меморандумі гарантії Сполучених Штатів Америки, Сполученого Королівства Великої Британії і Північної Ірландії та Російської Федерації були принциповою умовою приєднання України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї як держави, що не володіє ядерною зброєю. Цей Договір залишається наріжним каменем системи ядерної безпеки у світі.

60. Україна продовжить співпрацю з державами-партнерами для того, щоб примусити Російську Федерацію повернутися до виконання положень Будапештського меморандуму та дотримуватися своїх зобов'язань.

61. Будуть вживатися заходи, спрямовані на зміцнення енергетичної безпеки і подолання загроз енергетичній стабільності в Європі. Продовжиться координація дій із ключовими міжнародними партнерами, зокрема Сполученими Штатами Америки та державами – членами ЄС, з метою запобігання намаганням Російської Федерації використовувати енергетичні ресурси та інфраструктуру їх постачання як інструмент тиску та впливу на інші держави, впроваджувати міжнародні енергетичні

проекти, які суперечать національним інтересам України та зумовлюють зростання залежності європейських держав від Російської Федерації.

62. Україна залишатиметься надійним і відповідальним партнером ЄС у питанні транзиту газу, що слугуватиме гарантією зміцнення енергетичної безпеки Європи, розвиватиме стратегічне партнерство з ЄС в енергетичній сфері. Буде продовжено роботу з метою забезпечення повної інтеграції енергетичних ринків України та ЄС.

Зовнішньополітична діяльність щодо Російської Федерації

63. Головною метою зовнішньополітичної діяльності України щодо Російської Федерації є припинення російсько-українського збройного конфлікту, відновлення територіальної цілісності України у межах її міжнародно визнаного державного кордону та забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях.

64. Агресивна політика Російської Федерації щодо України має тривалий та важкопрогнозований характер. Російська Федерація продовжує дестабілізувати Україну, прагне стримувати її реформи та економічне зростання, на постійній основі намагається блокувати інтеграцію України в ЄС та в НАТО.

65. У фокусі довгострокової протидії такій політиці Російської Федерації перебуває зміцнення стійкості України, посилення на основі широкої міжнародної коаліції тиску та стримування Російської Федерації до повного припинення її агресії проти України, відновлення територіальної цілісності України у межах її міжнародно визнаного державного кордону, відшкодування Російською Федерацією завданої шкоди.

66. Україно-російські міждержавні відносини тривалий час перебуватимуть у режимі конфронтації, обмежених контактів, жорстких переговорів за участю міжнародних посередників.

67. Зовнішньополітична діяльність України щодо Російської Федерації обумовлюватиметься подальшим перебігом російсько-українського конфлікту, перспективами його закінчення і можливими наслідками.

68. Очевидними умовами перегляду відносин із Російською Федерацією та переходу від конфронтації до «мирного співіснування» мають бути припинення збройної агресії Російської Федерації проти України, відновлення територіальної цілісності України у межах її міжнародно визнаного державного кордону та забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях, звільнення громадян України, військовополонених, незаконно утримуваних або засуджених на тимчасово окупованих територіях або території Російської Федерації, здійснення відшкодування шкоди, завданої державі Україна, її громадянам та юридичним особам у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією території України, відмова Російської Федерації від практики втручання у внутрішні справи України.

69. Агресивна політика Російської Федерації щодо України і надалі перешкоджатиме розвитку двосторонніх економічних відносин. До припинення збройної агресії Російської Федерації проти України та повної деокупації тимчасово окупованих територій буде вжито заходів для скорочення залежності від торгівлі з Російською Федерацією товарами та послугами у стратегічних і чутливих сферах та в подальшому їх повного заміщення з інших джерел.

70. Агресивна зовнішня політика Російської Федерації супроводжується грубими порушеннями та утисками прав і свобод людини як на тимчасово окупованих територіях, так і всередині Російської Федерації. Російська Федерація реалізує політику насильницької асиміляції української діаспори в Російській Федерації. Україна використовуватиме всі наявні міжнародні механізми та інструменти, зокрема санкційного характеру, для спонукання Російської Федерації виконувати свої міжнародні зобов'язання в галузі прав людини.

71. Інтересам України відповідають демократичні перетворення в Російській Федерації.

Європейська інтеграція

72. ЄС є одним із головних суб'єктів світової політики та ключовим партнером України в Європі.

73. Набуття повноправного членства України в ЄС є стратегічним курсом держави.

74. На цьому шляху завданнями зовнішньополітичної діяльності України є:

– повне використання потенціалу політичної асоціації та економічної інтеграції України з ЄС на основі Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами – членами, з іншої сторони, ратифікованої Законом України від 16 вересня 2014 року № 1678–VII (далі – Угода про асоціацію), зокрема шляхом оновлення окремих положень цієї Угоди;

– подальше залучення підтримки ЄС для реалізації внутрішніх реформ в Україні, подолання соціально-економічних наслідків пандемії COVID-19 та відновлення економіки Донецької і Луганської областей;

- розвиток секторальної інтеграції України з ЄС;
- забезпечення поступової інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС;
- досягнення Україною відповідності Копенгагенським критеріям набуття членства в ЄС;
- забезпечення політичної підтримки державами – членами ЄС перспективи України щодо набуття повноправного членства згідно зі статтею 49 Договору про ЄС;
- посилення стратегічного значення ініціативи ЄС «Східне партнерство» з урахуванням інтеграційних прагнень держав-учасниць, зокрема шляхом розвитку взаємодії у рамках «Асоційованого тріо» – тристороннього формату посиленої співпраці України, Грузії та Республіки Молдова з питань європейської інтеграції.
- Беручи до уваги всі переваги реалізації поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі з ЄС, зокрема потужний сприятливий вплив поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі на зовнішню торгівлю України, здійснюватимуться заходи для:
  - покращення умов торгівлі з ЄС з урахуванням національних інтересів України шляхом мінімізації торговельних бар'єрів, прискорення тарифної лібералізації, подальшої гармонізації відповідних національних норм і стандартів із європейськими;
  - перегляду положень Угоди про асоціацію в частині поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі з метою їх актуалізації відповідно до потреб і потенціалу торгівлі між Україною та ЄС;

Євроатлантична інтеграція

88. Набуття повноправного членства України в НАТО є стратегічним курсом держави

89. Ключовими напрямками розвитку відносин України з НАТО є:

– активізація спільної діяльності щодо протидії тривалим безпековим викликам у регіоні, насамперед збройній агресії Російської Федерації проти України, з використанням допомоги, що надається Альянсом;

– розвиток особливого партнерства з НАТО з метою набуття повноправного членства України в Альянсі як гарантії національної безпеки.

90. Пріоритетним завданням є активне використання існуючих та створення нових форматів взаємодії між Україною та НАТО в рамках заходів щодо відновлення та зміцнення безпеки у Чорноморському регіоні, зокрема як зоні відповідальності Альянсу.

91. Докладатимуться зусилля для нарощування присутності НАТО у регіоні Чорного моря, збільшення кількості спільних навчань Україна – НАТО на морі та у прибережній зоні, належного застосування «Чорноморського пакета» НАТО для України і Грузії та подальшого його розширення. Також буде вжито заходів для залучення України до розроблення Стратегії Альянсу в Чорноморському регіоні та ін.

92. З метою протидії гібридним загрозам, насамперед дезінформаційним кампаніям, у рамках Платформи Україна – НАТО з вивчення досвіду протидії гібридній війні розширюватиметься співпраця з Альянсом щодо обміну досвідом із протидії гібридній війні в Україні. За мету також ставиться започаткування та розвиток співробітництва з центрами передового досвіду НАТО у різних сферах.

93. На шляху євроатлантичної інтеграції та набуття повноправного членства в НАТО першочерговими цілями зовнішньополітичної діяльності України є:

– досягнення відповідності критеріям членства в НАТО через цілеспрямоване та планомірне впровадження широкого спектра внутрішньодержавних реформ у рамках виконання річних національних програм під егідою Комісії Україна – НАТО;

– ефективне використання всіх можливостей для розвитку взаємодії з Альянсом, наданих Україні у зв'язку з набуттям статусу партнера з розширеними можливостями;

– прийняття Альянсом рішення про запрошення України до плану дій щодо членства в НАТО.

94. Реформування сектору безпеки і оборони та виконання політичних критеріїв членства в Альянсі посилять роль України як надійного партнера і контрибутора євроатлантичної, європейської та регіональної безпеки.

95. Маючи на меті зробити важливий внесок у покращення міжнародного безпекового середовища, Україна продовжить активну участь у поточних операціях і місіях під проводом НАТО, Силах реагування НАТО, а також приєднається до навчально-тренувальної місії Альянсу в Республіці Ірак та операції НАТО «Морський охоронець» у Середземному морі.

Розбудова двосторонніх відносин

Відносини пріоритетного стратегічного характеру та стратегічного партнерства

96. Розбудова з іншими державами системи відносин пріоритетного стратегічного характеру здійснюється відповідно до пріоритетів зовнішньої політики та відображає особливий рівень і характер співробітництва, що ґрунтується на взаємних інтересах і цінностях демократії, верховенства права, поваги до прав людини.

97. Ключовими елементами системи відносин пріоритетного стратегічного характеру є двостороннє співробітництво у політичній, безпековій та військовій сферах, зокрема з метою протидії агресії Російської Федерації та зміцнення стійкості держави.

98. Уживатимуться заходи для активізації розвитку відносин з іншими державами в економічній, інвестиційній, інфраструктурній, енергетичній, культурно-гуманітарній, науково-технічній сферах, з питань захисту довкілля та інших питань, що становлять взаємний інтерес.

99. Згідно зі Стратегією національної безпеки України, затвердженою Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392, пріоритетний стратегічний характер для України мають відносини зі Сполученими Штатами Америки, Сполученим Королівством Великої Британії і Північної Ірландії, Канадою, Федеративною Республікою Німеччина, Французькою Республікою.

100. Сполучені Штати Америки є лідером у консолідації зусиль міжнародної спільноти щодо підтримки державного суверенітету і територіальної цілісності України, протидії агресії Російської Федерації, наданні допомоги Україні у сферах безпеки і оборони та щодо проведення реформ та ін.

101. З метою подальшого розвитку стратегічного партнерства зі Сполученими Штатами Америки основні зусилля спрямовуватимуться на:

– забезпечення сталої двопартійної підтримки України з боку Сполучених Штатів Америки з питань відновлення територіальної цілісності у межах міжнародно визнаного державного кордону, надання безпекової та військової допомоги, сприяння євроатлантичній інтеграції України;

– забезпечення подальшої підтримки проведення реформ в Україні, які є основою для розширення торговельно-економічного та інвестиційного співробітництва, зокрема у сферах енергетики, інфраструктури, аерокосмічній та інших високотехнологічних сферах, в оборонно-промисловому комплексі;

– співробітництво у протидії дезінформаційним атакам та сприянні свободі релігій;

– співробітництво щодо протидії глобальним змінам клімату.

102. Основними інституційними форматами двосторонньої співпраці виступатимуть Комісія стратегічного партнерства Україна – США, Українсько-Американська рада з торгівлі і інвестицій, Українсько-американська робоча група з питань нерозповсюдження та експортного контролю, кібернетичний діалог, стратегічний енергетичний діалог, Українсько-американська Робоча група з науки і технологій.

103. У розбудові відносин особливого партнерства з Канадою, яка займає тверду і послідовну позицію щодо підтримки України і є одним із лідерів у наданні безпекової та військової допомоги, пріоритетами будуть ефективне впровадження Угоди про вільну торгівлю між Україною та Канадою, ратифікованої Законом України від 14 березня 2017 року № 1917-VIII, зокрема включення до сфери її дії питань інвестицій та послуг, подальша лібералізація умов двосторонньої торгівлі, забезпечення сприятливих умов для реалізації канадських інвестиційних проектів в Україні, лібералізація візового режиму для поїздок громадян України в Канаду, підтримка та розвиток зв'язків з українською діаспорою в Канаді.

104. Важливими напрямками залишатимуться забезпечення підтримки Канадою євроатлантичної інтеграції та проведення реформ в Україні, розширення торговельно-економічної та інвестиційної співпраці, зокрема у сфері видобутку корисних копалин, розвитку інформаційних технологій, альтернативної енергетики, сільсько-го господарства, в аерокосмічній галузі.

105. Федеративна Республіка Німеччина та Французька Республіка є ключовими партнерами України у питаннях набуття повноправного членства держави в ЄС та в НАТО, протидії агресії Російської Федерації, деокупації та безпечної реінтеграції тимчасово окупованих територій.

106. У рамках стратегічного партнерства з Федеративною Республікою Німеччина розширюватиметься багатомірна взаємодія з використанням таких механізмів двосторонньої співпраці, як Українсько-німецька група високого рівня з економічного співробітництва, міжрядові переговори про співробітництво задля розвитку, українсько-німецьке енергетичне партнерство, українсько-німецькі економічні форуми за участю вищих посадових осіб держав. Буде вжито заходів для відновлення формату двосторонніх українсько-німецьких міждержавних консультацій на чолі з Президентом України та Федеральним канцлером Федеративної Республіки Німеччина.

107. Розвиток всебічного співробітництва між Україною та Французькою Республікою має стратегічне значення. Підвищення рівня партнерства буде досягатися шляхом підтримання регулярного двостороннього політичного діалогу на всіх рівнях, започаткування нових форматів співпраці, зокрема ради з торгівлі та інвестицій, розширення співробітництва у кібернетичній та енергетичній сферах.

108. Важливим є залучення економічного потенціалу Французької Республіки до реалізації спільних економічних проектів із високим ступенем локалізації виробництва в Україні у сферах енергетики, машинобудування, з питань розбудови інфраструктури, високих технологій, в аграрному секторі.

109. Сполучене Королівство Великої Британії і Північної Ірландії розглядається Україною як впливова держава поза межами ЄС і як стратегічний партнер, який відіграє важливу роль у формуванні та збереженні міжнародної солідарності щодо підтримки державного суверенітету і територіальної цілісності України, поступу України на шляху євроатлантичної інтеграції, допомоги у зміцненні обороноздатності.

110. Подальший розвиток відносин зі Сполученим Королівством Великої Британії і Північної Ірландії здійснюватиметься на основі Угоди про політичне співробітництво, вільну торгівлю і стратегічне партнерство між Україною та Сполученим Королівством Великої Британії і Північної Ірландії, ратифікованої Законом України від 16 грудня 2020 року № 1100–ІХ, зокрема шляхом підтримання інтенсивної політичної комунікації у форматі діалогу стратегічного партнерства на високому рівні, практичної реалізації двосторонніх домовленостей щодо посилення обороноздатності України, забезпечення функціонування режиму вільної торгівлі. Значна увага приділятиметься питанням спрощення умов поїздок громадян України до Сполученого Королівства Великої Британії і Північної Ірландії та поступової подальшої лібералізації візового режиму.

111. Стратегічне партнерство з Республікою Польща в європейському, євроатлантичному, регіональному та двосторонньому вимірах є одним із головних пріоритетів

зовнішньополітичної діяльності України. Таке партнерство потребує подальшого наповнення новими масштабними проектами в безпековій, енергетичній, військовій, торговельно-економічній сферах.

112. Наявність значної української національної меншини в Республіці Польща зумовлює підвищену увагу до питань захисту прав і законних інтересів українців у цій державі. Україна відкрита для двостороннього діалогу з питань історичної пам'яті з метою подолання наявних стереотипів, мінімізації впливу трагічних сторінок спільної історії на двосторонню співпрацю.

113. Пріоритетне значення у розбудові стратегічного партнерства з Турецькою Республікою матиме підтримання політичного діалогу на рівні глав держав, зокрема у форматі Стратегічної ради високого рівня між Україною і Турецькою Республікою, а також розвиток нового механізму політико-безпекових консультацій на рівні міністрів закордонних справ і міністрів оборони (формат «Квадрига»).

114. Зміцненню українсько-турецького партнерства сприятиме укладення збалансованої та взаємовигідної Угоди про вільну торгівлю, тісніша кооперація у сфері оборонно-промислового комплексу, продовження залучення інвестицій Турецької Республіки у розвиток економіки України, зокрема з метою реалізації масштабних проектів.

115. Серед пріоритетів залишатиметься взаємодія щодо зміцнення безпеки Чорноморського регіону, зокрема із залученням потенціалу НАТО. Велике значення матимуть активна участь Турецької Республіки у діяльності міжнародного консультативно-координаційного формату «Кримська платформа», а також подальше спів-

робітництво з Турецькою Республікою з питань захисту прав кримських татар.

П6. Відносини стратегічного партнерства з Азербайджанською Республікою, Грузією, Литовською Республікою та встановлення таких відносин із Румунією є вагомим чинником стабільності в Центральній і Східній Європі, у регіоні Азовського, Чорного, Балтійського і Середземного морів та важливим елементом архітектури загальноєвропейської безпеки.

П7. У відносинах з Азербайджанською Республікою особлива увага приділятиметься енергетичній співпраці та створенню умов для розширення діяльності українського бізнесу в цій державі, зокрема залучення юридичних осіб України до реалізації інфраструктурних та інших проектів.

П8. Пріоритетними завданнями у відносинах із Грузією є об'єднання зусиль щодо пошуку ефективних шляхів протидії агресії Російської Федерації, деокупації та забезпечення державного суверенітету на тимчасово окупованих територіях держав, а також взаємодія щодо просування по шляху європейської та євроатлантичної інтеграції.

П9. Стратегічне партнерство з Литовською Республікою обумовлено особливими історичними зв'язками двох держав, активною позицією Литовської Республіки щодо підтримки України в рамках діяльності ЄС, НАТО, а також на інших ключових глобальних і регіональних форумах. Литовська Республіка ініціює на міжнародному рівні та просуває важливі для України рішення, пов'язані з імплементацією європейського та євроатлантичного інтеграційного порядку денного України та протидією агресії Російської Федерації. Для координації зусиль

будуть використовуватися механізм Ради Президентів України та Литовської Республіки, інструменти міжпарламентської взаємодії.

120. Перспективним є розвиток тристороннього співробітництва між Україною, Республікою Польща і Литовською Республікою у форматах Люблінського трикутника, Міжпарламентської асамблеї Україна – Польща – Литва та військового компонента (спільної литовсько-польсько-української бригади (ЛИТПОЛУКРБРИГ)).

121. Встановлення стратегічного партнерства з Румунією важливе з огляду на роль цієї держави в ЄС, НАТО та її міцні позиції у системі регіональної безпеки Чорноморського регіону, зокрема її енергетичної складової.

122. Започаткування тісної взаємодії у форматах «трикутників» Україна – Республіка Польща – Румунія, Україна – Румунія – Республіка Молдова сприятиме формуванню спільного порядку денного з актуальних питань у сферах зовнішньої політики, безпеки, оборони, економіки, регіонального співробітництва. Окрему увагу буде приділено поглибленню двосторонньої співпраці з Румунією в економічній та енергетичній сферах, які мають для обох держав стратегічний характер.

123. З метою поглиблення відносин пріоритетного стратегічного характеру та стратегічного партнерства, наповнення їх конкретним змістом буде здійснено заходи для розроблення конкретних довгострокових проєктів співробітництва у ключових сферах – високі технології, енергетика, комунікації, оборона і військово-технічне співробітництво, інфраструктура.

124. Відповідно до укладених міжнародних договорів України розвиватиметься стратегічне партнерство з Китайською Народною Республікою, глобальне партнер-

ство з Японією та стратегічне партнерство з Федеративною Республікою Бразилія.

125. Розбудова відносин з Китайською Народною Республікою здійснюватиметься на основі принципів міжнародного права щодо поваги до державного суверенітету і територіальної цілісності держав шляхом реалізації базових міждержавних документів, зокрема Спільної декларації про встановлення і розвиток відносин стратегічного партнерства між Україною і Китайською Народною Республікою, підписаної 20 червня 2011 року. Зовнішньополітичні зусилля будуть спрямовані на активізацію політичного діалогу, подальшу лібералізацію торгівлі та візового режиму, практичне наповнення двосторонніх відносин шляхом започаткування та реалізації спільних проєктів у сферах інфраструктури, енергетики, транспорту, промислового виробництва.

126. Стабільним політичним союзником в Азійському регіоні є Японія, відносини з якою визначені як глобальне партнерство. Пріоритетами двостороннього співробітництва є розвиток активного діалогу з політичних та безпекових питань, посилення взаємодії в рамках міжнародних організацій, насамперед щодо протидії агресії Російської Федерації, нейтралізації гібридних загроз, подолання негативних наслідків зміни клімату та сприяння декарбонізації економіки, розширення співробітництва в торговельно-економічній, інвестиційній сферах та з питань міжнародної технічної допомоги, зокрема шляхом створення передумов для лібералізації торгівлі, трансферу технологій, реалізації спільних проєктів щодо альтернативної енергетики, телекомунікацій, захисту навколишнього природного середовища, розбудови сучасної інфраструктури.

127. Партнерські відносини з Федеративною Республікою Бразилія базуються на спільній декларації Президентів України та Федеративної Республіки Бразилія від 2 грудня 2009 року, якою було проголошено стратегічне партнерство між державами. Українсько-бразильський діалог включає політичні та безпекові питання, зокрема співпрацю у боротьбі з гібридними загрозами, міжнародним тероризмом та кібербезпеку, а також подальший розвиток торговельно-економічного співробітництва, зокрема у фармацевтичній, енергетичній, транспортній, науковій та науково-технічній сферах, щодо реалізації інфраструктурних проектів, боротьби з наслідками надзвичайних ситуацій.

128. Важливим партнером в Азійському регіоні є також Республіка Індія, зважаючи роль цієї держави як одного з регіональних лідерів. Подальший розвиток відносин з Республікою Індія передбачає забезпечення сталого політичного діалогу на високому рівні, розширення договірно-правової бази співробітництва, розширення залучення інвестицій, збільшення у товарній структурі двосторонньої торгівлі питомої ваги продукції з високою доданою вартістю. Пріоритетними напрямками співробітництва розглядаються військово-технічне співробітництво, співпраця у сферах високих технологій, альтернативної енергетики, фармацевтики, медицини, освіти, туризму, реалізація інфраструктурних проектів.

Регіональне співробітництво

129. Зміцнення лідерських позицій України в регіоні є важливою складовою успішної реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в ЄС та в НАТО, поліпшення безпекового середовища.

130. Пріоритетом є проактивна позиція у розвитку добросусідських та партнерських відносин з державами Центральної, Південної та Східної Європи, посиленні своєї ролі у Балто-Чорноморському регіоні.

131. Крім взаємовигідного двостороннього співробітництва, важливими аспектами регіонального співробітництва є взаємодія з питань урегулювання конфліктів у регіоні на основі принципів і норм міжнародного права, запобігання та протидія екологічним загрозам, реалізація масштабних транскордонних та інфраструктурних проектів та ін.

(неповний текст)

URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4482021-40017>

**ВИСТУП ПРЕЗИДЕНТА ВОЛОДИМИРА
ЗЕЛЕНСЬКОГО У ВЕРХОВНІЙ РАДІ ЗІ ЩОРІЧНИМ
ПОСЛАННЯМ ПРО ВНУТРІШНЄ І ЗОВНІШНЄ
СТАНОВИЩЕ УКРАЇНИ ВІД 01.12. 2021 Р.**

(Витяг)

Шановні громадяни України!

Дорогий український народе!

Рік тому я починав своє Послання словами про те, що його формат варто змінити. І, крім народних депутатів, звітувати безпосередньо перед людьми, які на п'ять років найняли всіх нас, найняли мене на роботу! Це наші військові та їхні родини, наші лікарі, науковці, студентство, митці, спортсмени. **Громадяни України.** З усіх регіонів України, включно з нашим Донбасом і Кримом. Я радий розпочати сьогодні це Послання, вітаючи всіх їх у цій залі!

30 років тому ми зробили великий крок. Але не пішли далі. Ми відновили, проголосили, обрали й здобули незалежну Україну. Але так і не почали її будувати. Незалежну від чужого впливу та чужих інтересів.

Незалежна країна – це передусім здорова країна. Два роки ми протидіємо COVID-19. Починали майже ні з чим. І це правда. Зараз маємо майже все. Лікарні, ліжка, кисень і, найголовніше, вакцини. Ще вчора ми не знали, як поділити першу партію у 500 тисяч доз. Наразі доступні мільйони доз AstraZeneca, CoronaVac, Pfizer і Moderna. Ми починали з десяти тисяч щеплень на день. У листопаді зробили 6,5 мільйонів. Дякую нашим медикам. А загалом на сьогодні – 24 мільйони щеплень.

Попри глобальну пандемію та економічну кризу, спричинену цією пандемією, ми стабілізували економічну ситуацію. У 2021 році розмір економіки України **вперше досягне рекордного рівня** за період незалежності – перевищить **190 мільярдів доларів**. Це більше, ніж у докризових 2008-му та 2013 роках.

Вперше, починаючи з того ж 2013 року, ми зменшимо **державний борг** до рівня **нижче 50% ВВП**. При тому, що в останні роки у більшості країн він стрімко зростає і в середньому у світі перевищує 90%. Наші золотовалютні резерви зросли й сьогодні досягають 30 мільярдів доларів. Це є найвищим показником з того ж 2013 року.

Із сьогоднішнього дня мінімальна **зарплата** в Україні становить 6,5 тисяч гривень. Ми не тільки підвищили мінімальну зарплату. Середня заробітна плата **вперше** за останні 30 років у доларовому еквіваленті перевищила 500 доларів на місяць. Вперше зарплата лікарів зросла за рік вдвічі.

З нового року, з 1 січня, вона становитиме мінімум 20 тисяч гривень, а середня заробітна плата лікаря в Україні становитиме 24 тисячі гривень. Ми вперше починаємо гідно ставитися до лікаря, і не тільки тоді, коли нам це потрібно. І я впевнений, що у своєму наступному Посланні такі ж слова я скажу про заробітну плату наших вчителів.

Я пишаюсь тим, що ми в наступному році вперше з початку війни на сході повністю закриємо чергу на квартири для всіх наших ветеранів війни на сході країни. Одразу після ветеранів ми розпочнемо такий самий процес для всіх наших військовослужбовців.

Я пишаюсь тим, що вперше за 30 років у 2022 році фінансування сектору оборони і безпеки, всіх програм,

перевищить 320 мільярдів гривень. При тому, що у 2018 році ця сума була 191,7 мільярда гривень.

У межах цих коштів ми вперше запускаємо комплексну ракетну програму, програму відновлення українського флоту, створення кібервійськ в Україні.

Вперше за період незалежності держава будує літаки «Антонов» Ан-178 для своєї армії. Вперше розпочинаємо в Україні будувати военний завод з виготовлення сучасних дронів.

Ми будуюмо країну, незалежну від допомоги та підтримки інших. Яка завжди вдячна за це – я дякую кожній країні, – але ніколи не чекає тільки на це, і перш за все розраховує на себе. Ми не чекаємо десятки місяців від захоплення Криму, а збираємо десятки країн для його звільнення і запускаємо **Кримську платформу**.

Вперше з 2014 року розроблена й ухвалена Стратегія деокупації та реінтеграції Криму. Територія площею 27 тисяч квадратних кілометрів. Більша за деякі країни Європи і світу. Але ми боремось не за гектари, а за людей, за своїх громадян. І вперше за всю історію ми ухвалили закон про корінні народи, який закріпив статус і права кримських татар. Ми боремось за нашу молодь і суттєво спростили школярам з Криму та тимчасово окупованого Донбасу доступ до вищої освіти в Україні: без ЗНО, безоплатно, без обмежень, без будь-яких умов у будь-який університет.

В цьому році ми зберегли двопартійну підтримку Сполучених Штатів і вивели наші відносини на новий, більш високий рівень.

За підсумками моєї зустрічі з Президентом Байденом ухвалено Спільну заяву. Військова підтримка. Оновлено Хартію стратегічного партнерства України і США. В

основі наших відносин з Європейським Союзом – довіра, солідарність, взаємна підтримка. Це доводять результати 23-го саміту Україна – ЄС та його амбітна підсумкова заява. Наша мета – імплементація Угоди про асоціацію. За підрахунками уряду, загалом виконано близько 60% всіх зобов'язань України за Угодою, причому 25% – тільки у цьому році. Дякую вам, шановні депутати.

Вперше спільно з Великою Британією ми реалізуємо амбітний проект розвитку Військово-Морських сил України на суму 1,7 мільярда фунтів стерлінгів.

З Туреччиною вже будуємо перший корвет для наших Військово-Морських сил.

Вперше укладено чотири масштабні угоди з Францією на 1,3 мільярда євро на великі інвестиційні проекти.

Ми вперше запропонували лідерам ЄС створити регіональну платформу зміцнення енергетичної безпеки. Актуальність цієї ініціативи підтверджує наявна енергетична криза в Європі. Ми послідовно доводимо: «Північний потік – 2» – це енергетична зброя, яка створює загрозу всьому регіону. Ми вдячні всім партнерам, які нас підтримують.

Важлива складова нашої міжнародної політики – **підтримка світового українства**. Я знаю, наскільки важливим для українців, що мешкають у США, Канаді, ЄС, є питання множинного громадянства. Сьогодні я вношу відповідний законопроект на розгляд парламенту. Нас 65 мільйонів.

Всі думали, що хороші дороги й Україна – це антоніми. Ми довели, що вони стали синонімами. Ми вже побудували 13 тисяч кілометрів доріг. Але багато якісних доріг не буває, тому ціль на два наступні роки не зменшується – це 15 тисяч кілометрів доріг.

Ми також прагнемо побудувати аеропорт міжнародного значення на Закарпатті, між Ужгородом та Мукачевом – це новий проект, та два аеропорти на сході України. Бо Донбас – це Україна.

Перший рейс національного перевізника буде в 2022 році. До 2025-го буде повністю сформовано флот компанії – не менше 20 суден. Будуть відкриті регулярні рейси як всередині, так і зовні.

Незалежна країна – це там, де ти будеш здоровим, незалежно від свого соціального статусу. Для цього ми вперше запустили програму «Здорова Україна», в межах якої ми вже побудували 600 активних парків, 900 спортивних майданчиків, 193 стадіони та 25 басейнів.

Вперше за довгі роки ми почали будувати наші вітчизняні локомотиви та вагони у Кременчуці. Вперше за довгі роки ми почали будувати в Харкові наші танки, сучасні українські. І це будівництво дійсно велике і стає все більшим з кожним днем. Інфраструктура – це нові робочі місця, нова якість життя кожного.

Незалежна країна – розумна країна. Освічена. А тому – сильна країна не може бути зі слабкою освітою. Ми підтримуємо талановитих школярів. Запроваджено нові державні, президентські премії: 100 тисяч гривень – переможцям міжнародних учнівських олімпіад з математики, фізики, інформатики та хімії.

Уперше для держави кібербезпека, штучний інтелект, нанотехнології аерокосмічні, енергетичні та біотехнології – це не просто розумні слова, а пріоритетні спеціальності в Президентському університеті, який ми починаємо створювати.

Два роки тому запрацював Національний фонд досліджень. Це грантова підтримка науки. За два роки гроші

отримали 222 наукові проекти на загальну суму близько 1 мільярда гривень. Це наукові розробки, до яких залучено понад 1500 провідних і молодих українських вчених.

Ми будемо власний бізнес, незалежний від «хотелок» чиновників, де враховано всі побажання бізнесменів. Для цього ми нарешті запустимо «Дія City», яка дасть змогу створити в Україні найпотужніший IT-хаб у Центральній та Східній Європі. Українці й підприємці з усього світу матимуть змогу швидко реалізовувати найамбітніші інноваційні та бізнес-ідеї та ефективно їх впроваджувати. За п'ять років «Дія City» допоможе збільшити обсяг ринку IT вдвічі – до \$11,8 мільярда, а кількість робочих місць – до 450 тисяч. Це будуть одні з найкращих умов для ведення IT-бізнесу та креативної індустрії у світі.

Пишаюся тим, що Україна стане другою країною у світі, яка проведе перепис населення у співпраці з Apple вже у лютому 2023 року.

Розпочато судову реформу в Україні не вперше, але вперше її буде доведено до кінця. Я дякую всім народним депутатам ще раз, які підтримують законопроекти, а також хочу подякувати нашим міжнародним партнерам, які нас підтримують на цьому складному шляху. Дякую. А шлях цей буде дійсно непростим.

Вперше за 30 років повністю проголосована земельна реформа. Вітаю вас! Вперше за 30 років ми починаємо повномасштабне облаштування державного кордону по всьому периметру нашої держави. Нарешті ми ухвалили закон про територіальну оборону, ми затвердили Стратегію деокупації Криму.

Ми вперше за 30 років розпочали системну боротьбу з олігархами. І я впевнений, що Україна в цій боротьбі переможе. Україна з цим закінчить.

А тоді – давайте чесно. Вісім років триває війна на Донбасі. Вісім років, як Росія анексувала Крим. І я не боюся говорити всім, і говорити прямо росіянам. Саме тому, водночас, я не боюся прямої розмови з ними. Ми не боїмося прямого діалогу.

Ми знаємо, хто з європейських країн підтримує Україну, це правда, і дякуємо їм. Знаємо, хто з європейських країн вдає, що підтримує Україну і нашу незалежність.

Ми знаємо, що наша армія – найкраща у світі, і захистить нас. Всі нас підтримують, але ніхто, крім нашої армії, нас не захистить. Це правда. І ми повинні зізнатися, що без нашого війська ми не зможемо зупинити війну. І ми повинні сказати правду, що ми не зможемо зупинити війну без прямих перемовин з Росією. І сьогодні це визнали вже всі, всі зовнішні партнери. Всі зовнішні визнали, а деякі внутрішні цього не визнають. Ми повинні говорити, знаючи, що у нас сильна, потужна армія. І не боятися зараз говорити один одному правду. Якщо ми хочемо повернути Донбас – давайте. А якщо хочемо просто ходити і про це говорити, то давайте нічого не робити.

І давайте в цьому питанні поставимо крапку, просто і чесно. І зрозуміємо нарешті – це наша держава, як можемо – давайте боротися за це, за наші території, усіма можливостями, усі разом з усіма політиками, незважаючи на колір цих політиків. І з усіма бізнесменами, незважаючи на їх калібр, поки це не пізно.

Ми – велика країна!

Слава кожному з вас!

Слава Україні!

URL: <https://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-volodimira-zelenskogo-u-verhovnij-radi-zi-71805>

ГЛОСАРІЙ

А

АБСОЛЮТИЗМ (франц. *absolutisme*, від лат. *absolutus* – безумовний, необмежений) – абсолютна самодержавна влада, деспотична форма державного правління, яка ґрунтується на сваволі правителя і за якої досягається надзвичайний ступінь централізації державної влади. В умовах А. політична влада – законодавча, виконавча і судова – цілковито належить одній особі (цареві, королю, імператору). Поряд з цим створюється розгалужений бюрократичний апарат, цілком підпорядкований монархові; активно застосовуються постійна армія і репресивні органи; ліквідуються або втрачають значення і припиняють свою діяльність представницькі інституції.

АВТАРКІЯ (від грец. *autarkeia* – самозадоволення) – політика самоізоляції, замкненого самодостатнього господарювання, відокремлення держави від зовнішнього світу й відмова від економічних, політичних, культурних тощо зв'язків з іншими державами.

АВТОКЕФАЛІЯ – самоврядування, адміністративна незалежність помісної православної Церкви.

АВТОНОМІЯ (від грец. *auto* – сам, *nomos* – закон) – прагнення і здатність суб'єкта політики до самоврядування на підставі власного законодавства, до більшої

самостійності в межах існуючого підпорядкування без остаточного відокремлення. Автономією називають право населення національно-територіальної одиниці самостійно визначати і здійснювати власний розвиток, управляти процесами суспільного життя.

АВТОНОМІЯ КУЛЬТУРНО-НАЦІОНАЛЬНА – одна з форм етнонаціональної самоідентифікації та самовизначення етнічних груп у поліетнічній державі, закріплена відповідними законодавчими актами і гарантована етнополітикою держави. Передбачає всебічне задоволення культурних потреб етнічної групи, що зберігає поряд з національною своєю етнічну свідомість, стереотипи поведінки, має розвинену релігійну і побутову обрядовість, прагне зберегти власну етнічну специфіку у державі-нації.

АВТОРИТАРИЗМ (від грец. *autoritas* – вплив, влада, наказ) – державно-політичний режим, стиль громадського життя, який характеризується значним зосередженням влади в руках однієї особи або окремої групи, обмеженням, звуженням політичних прав і свобод громадян та суспільно-політичних організацій, строгою регламентацією їхньої активності, різким обмеженням прерогатив та повноважень представницьких установ.

АДАПТАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ЗАКОНОДАВСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ – пристосування чинних національних правових норм до нових міжнародних зобов'язань держави, що відбувається згідно з Загальнодержавною програмою адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, затвердженої Законом України від 18 березня

2004 р. Метою адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу є досягнення відповідності правової системи України з урахуванням критеріїв, що висуваються Європейським Союзом до держав, які мають намір вступити до нього. Адаптація законодавства є планомірним процесом, що включає три окремих етапи, на кожному з яких досягається певний ступінь відповідності законодавства України законодавству ЄС.

АДМІНІСТРАЦІЯ ВІЙСЬКОВА – військове управління територією, зайнятою під час воєнних дій.

АКРЕДИТАЦІЯ – у міжнародному праві – сукупність дій, пов'язаних з призначенням і вступом на посаду глави дипломатичного представництва або постійного представника держави при будь-яких міжнародних організаціях.

АКТ ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ (*лат. actus – вчинок, дія*) 24 серпня 1991 р. позачергова сесія Верховної Ради прийняла **А.п.н.У.**, у якому зазначалося, що незалежність України та створення самостійної Української держави – України проголошується, виходячи з права народів на самовизначення, передбаченого Статутом ООН та іншими міжнародно-правовими документами.

АКЦІЯ – дія, вчинена всередині країни або на міжнародній арені для досягнення конкурентної політичної, економічної, дипломатичної та іншої мети.

АЛЬЯНС – 1) союз, об'єднання держав, організацій на основі договірних зобов'язань. 2) шлюбний союз.

АМСТЕРДАМСЬКИЙ ДОГОВІР – поширена неофіційна назва Амстердамського договору про внесення змін в Договір про Європейський Союз, договори про утворення Європейських співтовариств і деякі пов'язані з ними акти, підписаний 2 жовтня 1997 р. міністрами закордонних справ країн Європейського Союзу (ЄС) за результатами міжурядової конференції ЄС (29.03.1996 р. – 17.06.1997 р.) та який набув чинності 1 травня 1999 р. Договір став черговим етапом розбудови ЄС. Договір не засновував нових організацій. Мета договору – внести зміни і доповнення в установчі договори, які після набрання ним чинності були інкорпоровані в Договір про Європейське Співтовариство (колишне ЄЕС), Договір про ЄСВС, Договір про Євратом і Договір про Європейський Союз. Положеннями Договору розширювалася компетенція Європейського Співтовариства та Європейського Союзу.

АНЕКСІЯ (від лат. *appexio* – привласнення) – насильницьке приєднання, загарбання державою всієї або частини території іншої держави. Вважається грубим порушенням сучасних норм міжнародного права, зокрема принципу самовизначення націй.

АНЕКСІЯ АВТОНОМНОЇ РЕСПУБЛІКИ КРИМ ТА м. СЕВАСТОПОЛЯ – насильницьке відторгнення Російською Федерацією частини суверенної території України – Автономної Республіки Крим (АРК) та м. Севастополя у результаті проведеного впродовж кінця лютого – березня 2014 р. комплексу військових, спеціальних інформаційно-психологічних та інших операцій. За результатами псевдореферендуму 16.03.2014 р., 18.03.2014 р.

було підписано договір між Російською Федерацією і АРК про прийняття останньої до складу Росії, відповідно до якого в складі Росії утворюються нові суб'єкти – Республіка Крим і місто федерального значення Севастополь, що суперечить нормам міжнародного права та одностайно засуджено цивілізованим світовим співтовариством.

АНКЛАВ – територія або частина території однієї держави, оточена з усіх боків територією іншої держави.

АНТИКОМУНІЗМ – сукупність стратегічних доктрин, політичних та ідеологічних акцій, теоретичних концепцій і пропагандистських заходів, що використовуються проти ідеології, теорії та практики комунізму.

АНТИТЕРОРИСТИЧНА ОПЕРАЦІЯ (АТО) – комплекс заходів, спрямованих на попередження, запобігання та припинення дій, здійснюваних із терористичною метою, звільнення заручників, знешкодження терористів, мінімізацію наслідків терористичного акту. Правова база боротьби з тероризмом включає Європейську конвенцію про боротьбу з тероризмом (1977), міжнародні конвенції про боротьбу з бомбовим тероризмом (1997) і з фінансуванням тероризму (1999). **А.о.** здійснювали НАТО в Афганістані з 2001 р., Росія – у Чечні у 1999-2009 рр. В Україні **А.о.** проводилася з квітня 2014 р. на території Донецької та Луганської областей. **А.о.** включає військові операції, дії щодо припинення фінансування тероризму, забезпечення підтримки населення.

АНШЛЮС – політика загарбання (наприклад, Австрії Німеччиною).

АПЕЛЯЦІЯ – 1) у праві – форма оскарження судових рішень і вироків до (апеляційного) суду. 2) Звернення за підтримкою, порадою (наприклад, апеляція до громадської думки).

АРБІТРАЖ МІЖНАРОДНИЙ – спосіб мирного вирішення міжнародних спорів через обрання за загальною згодою сторонами у спорі третьої сторони (арбітра), яка, керуючись правом, розглядає справу і виносить рішення, що є обов'язковим.

АРГУМЕНТ – підстава, доказ, які наводяться для обґрунтування, підтвердження чого-небудь.

АРМІЯ (від *франц. armee*, від *лат. armare* – озброювати) – сукупність збройних сил держави, один з найважливіших засобів здійснення політичної влади. З політологічної точки зору А. – важливий інститут політичної системи суспільства, котрий являє собою орган держави, покликаний захищати інтереси, забезпечувати безпеку різних груп населення й суспільства в цілому; механізм і інструмент верховної влади в державі, що становить разом з нею єдине ціле; специфічна організація; об'єднання озброєних людей, що становить собою самодостатню політичну силу в суспільстві.

АСОЦІАЦІЯ – об'єднання, союз, угруповання для досягнення спільної мети.

АСОЦІЙОВАНЕ ЧЛЕНСТВО (від *лат. associatio* – сполучення, з'єднання) – неповне, часткове членство держави, громадської організації, соціальної групи або осо-

би в якомусь об'єднанні, що часто обмежується статусом спостерігача. А.ч. використовується як компроміс, коли хтось із суб'єктів політики не погоджується визнавати й дотримуватися зобов'язань, умов та вимог, передбачених угодою, але схильний брати участь в окремих програмах, діях тощо.

АСОЦІЙОВАНИ З ЄС КРАЇНИ – держави, що уклали з Європейським Союзом договір про асоціацію. Такий договір передбачає розширені рамки співробітництва у сфері політики, торгівлі, культури, безпеки тощо. Як правило, договори про асоціацію укладаються з тими країнами, які зобов'язуються провести економічні та політичні реформи, поліпшити умови дотримання прав людини. У відповідь ЄС, зазвичай, відкриває безтарифний доступ до усіх чи деяких своїх ринків, надає фінансову та технічну допомогу. Деталі угод уточнюються, виходячи з конкретних умов та існуючих відносин між ЄС та окремими країнами. Договір про асоціацію має бути ратифікований усіма країнами-членами ЄС.

АСПІРАНТ АЛЬЯНСУ (АСПІРАНТ НАТО) – загальний термін для позначення країн, які заявили про свою зацікавленість у приєднанні до НАТО (*англ. Aspirant countries*). Вони отримують запрошення до інтенсифікованого діалогу з НАТО з питань свого прагнення до членства та пов'язаних з цим реформ. Додаткова вимога до «аспірантів»: вони повинні сповідувати принципи Вашингтонського договору (тобто бути демократичними державами) і принципи Хартії ООН, а також сприяти безпеці євроатлантичного простору. Згідно з даними на офіційному сайті НАТО на сьогодні чотири країни-парт-

нери заявили про прагнення вступити до Альянсу: Боснія, Грузія, Македонія та Україна. Проте статус «аспіранта Альянсу» не накладає на НАТО жодних зобов'язань щодо членства зазначених країн у майбутньому.

ACQUIS COMMUNAUTAIRE – правова система Європейського Союзу, яка включає акти законодавства (хоча й не обмежується ними), прийняті в рамках Європейського співтовариства, спільної зовнішньої політики та політики безпеки і співпраці у сфері юстиції та внутрішніх справ. Термін «*acquis communautaire*» використано в тексті Договору про Європейський Союз (ст. 3) у відповідних редакціях французькою та англійською мовами. На практиці, в праві і правовій доктрині Європейського Союзу поняття «*acquis communautaire*» означає не абстрактні «досягнення Співтовариства» («спадщину Співтовариства»), а перш за все досягнення в галузі права.

Б

БАЛАНС СИЛ (від франц. *balance* – букв. *терези*) – зовнішньополітична концепція, основною засадою якої є ідея закономірності розвитку відносин між державами в межах певних циклів упродовж всієї світової історії. Поняття «Б.с.» відрізняється від поняття «рівновага сил», котре означає співвідношення рівних за могутністю держав у кожний конкретний момент. Якщо перше поняття характеризує динаміку, принципи та сутність зовнішньої політики держави, то друге поняття – це передусім якісна оцінка стану й позицій суб'єктів міжнародної системи стосовно один одного.

«БАЛКАНІЗАЦІЯ» – розвиток подій і міждержавних взаємин, коли в конфлікт між двома державами або народами втягуються сусідні і навіть віддалені держави.

БЕЗВІЗОВИЙ РЕЖИМ – порядок перетину кордону однієї держави громадянами іншої, згідно з яким відсутні адміністративні обмеження, встановлені країною в'їзду, що регламентовано відповідними угодами та договорами. Водночас може бути встановлений певний термін (найчастіше 90 днів) перебування на території країни та інші додаткові умови. **Б.р.** з певною країною передбачає перевірку документів на кордоні і, найчастіше, наявність закордонного паспорта.

БЕЗДІЯЛЬНІСТЬ ВЛАДИ – безпідставне повне або часткове ухилення від здійснення передбачених конституцією та іншими законами функцій і повноважень влади; несвоєчасне, несумлінне, некваліфіковане чи інше неналежне їх виконання органами законодавчої, виконавчої або судової влади, органами місцевого й регіонального самоврядування.

БЕЗПЕКА – діяльність людей, суспільства, держави, співтовариства народів щодо виявлення (вивчення), запобігання, послаблення, усунення (ліквідації) і відвернення загрози, здатної згубити їх, позбавити матеріальних і духовних цінностей, завдати невідшкодованих збитків, заблокувати шляхи для прогресивного розвитку.

БЕЗПЕКА ЄВРОПЕЙСЬКА – система ефективних заходів, спрямованих на гарантування колективної безпеки народів Європи на основі визнання територіальних

і політичних реалій, що склалися на континенті в результаті Другої світової війни 1939-1945 рр.

БЕЗПЕКА НАЦІОНАЛЬНА – сукупність внутрішніх та зовнішніх умов, які забезпечують стабільний розвиток суспільства, захист державних і суспільних інтересів від внутрішніх та зовнішніх загроз, гарантії прав і свобод громадян.

БЕЗ'ЯДЕРНА ЗОНА (іноді вживається також «безатомна зона») – зона, вільна від ядерної зброї; територія, на якій забороняється випробування, виробництво, розміщення, збереження, транзит та застосування (на ній або проти неї) ядерної зброї. Створення **Б.з.** проголошується та здійснюється окремими державами (групами держав) на своїй території і є однією з форм підтримання миру та безпеки відповідно до принципів і вимог Статуту ООН.

БЕЗ'ЯДЕРНИЙ СТАТУС – міжнародно-правовий стан держави, відповідно до якого вона не бере участі у військових блоках і дотримується трьох неядерних принципів: не приймати, не виробляти і не набувати ядерної зброї.

БЕЗ'ЯДЕРНИЙ СТАТУС УКРАЇНИ (проголошений Верховною Радою України в Декларації про державний суверенітет 16 липня 1990 р., потім підтверджений у її Заяві від 24 жовтня 1991 р. та в постанові від 9 квітня 1992 р.) – перша у світі гуманістична ініціатива уряду ядерної держави добровільно позбутися успадкованої від попередньої політичної системи зброї масового зни-

щення, дійова форма практичного сприяння підтриманню міжнародного миру і безпеки.

БІЛА КНИГА (англ. *White Paper*) – офіційний документ Європейської Комісії, який містить низку практичних пропозицій щодо дій Спільноти в конкретній сфері (соціальна політика, єдина валюта, телекомунікації тощо). Оприлюднення Білої книги здійснюється після публікації Зеленої книги, яка ініціює громадське обговорення та розпочинає процес консультацій на європейському рівні. Якщо Біла книга сприймається Радою Європейського Союзу позитивно, то ЄС здійснює розробку програми дій у відповідній сфері.

БІЛІНГВІЗМ – функціонування двох мов для обслуговування потреб етнічного колективу і його окремих членів. Б. відрізняється від простого знання ще однієї мови нарівні з рідною і припускає можливість користування різними мовами в різних життєвих ситуаціях.

БІЖЕНЦІ – особи, котрі змушені залишити місце свого постійного проживання через соціальні обставини.

БІПАТРИДИ – особи, які за міжнародним правом мають статус громадянства в двох або навіть кількох державах.

«БЛАКИТНА КАРТА» (англ. «*Blue Card*») – європейська альтернатива американської «зеленої карти», інструмент міграційної політики, спрямований на цільове стимулювання міграції висококваліфікованих «громадян з третіх країн» у країни ЄС. Відповідно до Директиви

Європейської Комісії 2009/50 «Про встановлення умов в'їзду та перебування громадян третіх країн з метою висококваліфікованої праці» від 25 травня 2009 р., під терміном «громадянин третьої країни» розуміється будь-яка особа, яка не є громадянином ЄС.

БЛОК ВІЙСЬКОВИЙ – військово-політичний союз або угода держав, метою яких є спільні дії для розв'язання спільних політичних, економічних і військових завдань.

БЛОК ПОЛІТИЧНИЙ – угода, союз між державами, партіями чи окремими угрупованнями для досягнення спільної політичної мети.

БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС – комплекс заходів, спрямованих на формування єдиного європейського освітнього простору. У 1997 р. під егідою Ради Європи та ЮНЕСКО було розроблено і прийнято Лісабонську конвенцію про визнання кваліфікацій, що належать до вищої освіти Європи. У числі 43 країн, які підписали цю конвенцію, була й Україна. Наступного року Франція, Італія, Велика Британія та Німеччина підписали Сорбонську декларацію, завдання якої спрямовані на створення відкритого європейського простору вищої освіти. Згідно з цими документами передбачено двоступеневу структуру вищої освіти, використання системи кредитів (ECTS), міжнародне визнання бакалавра як рівня вищої освіти та надання йому права продовжувати навчання за програмами магістра, дотримання положень Лісабонської угоди. 18-19 червня 1999 р. було укладено Болонську конвенцію, що є спільною заявою європейських міністрів освіти. Таким чином остаточно оформилися основні шляхи

реформування європейської освіти, які отримали назву Болонського процесу.

БРЕТТОН-ВУДСЬКА СИСТЕМА – система золотовалютного стандарту, яка функціонувала у 1944-1976 рр. відповідно до угод, підписаних урядами провідних західних держав під час міжнародної валютно-фінансової конференції (Бреттон-Вудс, США, 1944 р.); базувалась на фіксованих обмінних курсах валют і золотодоларовому стандарті.

БЮРОКРАТИЗМ – антисупільна форма державного управління для якої характерне формальне ставлення посадових і службових осіб до своїх службових обов'язків, внаслідок чого порушуються конституційні права громадян, надаються неякісні та невчасні послуги фізичним і юридичним особам, завдається моральна, політична і економічна шкода суспільним інтересам і цінностям.

В

ВАЛОВИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРОДУКТ – статистичний показник, який становить сукупну вартість кінцевих товарів і послуг, виражену у ринкових цінах.

ВЕЛИКА ДЕРЖАВА – держава, що має вирішальний вплив на функціонування та розвиток міжнародної системи. Термін «В.д.» уперше застосований у документах Віденського конгресу (1815). Відтоді В.д. стали називати Австрію (пізніше Австро-Угорщину), Велику Британію, Пруссію (пізніше Німеччину), Росію (пізніше СРСР) і Францію. Згодом до цього переліку долучили Італію,

США та Японію. Сьогодні **В.д.** вважаються постійні члени Ради Безпеки ООН (Велика Британія, Китай, Росія, США, Франція), які мають статус ядерних держав, відіграють системоутворюючу роль у сучасних міжнародних відносинах. Останнім часом на статус **В.д.** претендують Німеччина, а також Бразилія, Індія, Японія.

ВИЗНАННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ – акт, за допомогою якого держава, група держав чи міжнародна організація констатують наявність фактів, що є основою для правовідносин, різних за обсягом та формами. У міжнародно-правовій науці і практиці існують дві основні доктрини визнання держав: декларативна і конститутивна. Перша заснована на тому, що держава набуває статусу суб'єкта міжнародного права від часу свого виникнення, визнання тільки констатує цю правосуб'єктність. Конститутивна ж ґрунтується на твердженні, що нова держава стає суб'єктом міжнародного права лише після визнання іншими державами.

ВІДНОСИНИ УКРАЇНА–ЄС – стосунки, дії, процеси, започатковані в грудні 1991 р., коли міністр закордонних справ Нідерландів, як головної в ЄС, у своєму листі від імені Євросоюзу офіційно визнав незалежність України. Правовою основою відносин між Україною та ЄС є Угода про партнерство та співробітництво (УПС) від 16 червня 1994 р. (набула чинності 1 березня 1998 р.), яка започаткувала співробітництво з широкого кола політичних, торговельно-економічних та гуманітарних питань. На сьогодні її замінює новий документ – Угода про асоціацію України з ЄС, яку було підписано у два етапи – 21 березня 2014 року (політична частина) та 27 червня 2014

року (економічна частина) та ратифікованої 16 вересня 2014 р. Верховною Радою України та Європейським Парламентом синхронно. Укладення Угоди про асоціацію формує договірно-правову основу співробітництва України та ЄС на середньострокову перспективу. Угодою про асоціацію передбачено підтримання регулярного діалогу на найвищому рівні у формі щорічних самітів, а також створення нових постійних органів двостороннього співробітництва – Рада асоціації, Комітет асоціації, Комітет асоціації у торговельному форматі, галузеві підкомітети Комітету асоціації, Парламентський комітет асоціації та Платформа громадянського суспільства.

ВІДНОСИНИ УКРАЇНА-НАТО – відносини України з Організацією Північноатлантичного договору (НАТО), які були встановлені невдовзі після здобуття Україною незалежності у 1991 р. Україна розбудовує відносини з НАТО на основі Хартії про особливе партнерство між Україною та НАТО 1997 року і Декларації про доповнення Хартії про особливе партнерство (21.08.2009 р.), Плану дій Україна-НАТО 2002 року, документа Україна-НАТО 2005 року «Поглиблення співпраці Україна-НАТО: короткотермінові заходи», яким започатковано Інтенсифікований діалог щодо прагнень України до набуття членства та відповідних реформ, а також у рамках Ради євроатлантичного партнерств. Ключовим інструментом здійснення реформ в Україні за підтримки Альянсу є річні національні програми під егідою Комісії Україна-НАТО (РНП), які розробляються з 2009 року.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ КОНСТИТУЦІЙНА – політико-правова відповідальність, що застосовується до

державних органів чи вищих посадових осіб держави за конституційне правопорушення і проявляється в особливо негативних наслідках для суб'єкта конституційного правопорушення. Конституційне правопорушення можна визначити як протиправні, винні діяння органів влади або інших суб'єктів, які посягають на форму державного правління, державний устрій та порядок утворення органів держави, конституційні права громадян.

ВІДРОДЖЕННЯ – процес відновлення різних сфер (економічної, національної, духовної, культурної, мовної, релігійної та ін.) буття певного народу після їх загрози. Передбачає наявність відповідних об'єктивних та суб'єктивних передумов. Пов'язане зі значним зростанням уваги до проблем і процесів, які свідомо чи несвідомо гальмувалися або замовчувалися у минулому, з активізацією діяльності національно свідомих суспільних сил (політичних партій, рухів, громадських організацій, лідерів).

ВІДРОДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНЕ – процес розкриття та реалізації свого часу затриманих чи нездійснених через ті чи інші причини можливостей нації (народу) до розвитку, більш широкого, ніж у минулому задоволення потреб та запитів людей, які належать до певного національного колективу. **В.н.** означає не повернення народів до колишніх стадій їхньої соціально-культурної революції, а розвиток національних культур відповідно до вимог сучасної епохи.

ВІЗА – 1) напис на документі, що надає йому юридичної сили, засвідчує його автентичність. 2) У міжна-

родному праві – відмітка в закордонному паспорті чи документі, що його замінює, про дозвіл особі, якій він належить, в'їздити на територію певної держави, перебувати на ній або проїздити через неї, а також виїздити за її межі.

ВІЗИТ ДЕРЖАВНИЙ – форма зовнішньополітичної діяльності країни, що сприяє розвитку міждержавних зв'язків та оперативному розв'язанню актуальних питань, що становлять взаємний інтерес. В.д., до яких належать візити в інші країни глав держав та урядів, офіційних делегацій на вищому рівні тощо, поділяють на візити офіційні, ділові (робочі) та неофіційні.

ВІЙНА – збройний конфлікт між двома та більшою кількістю сторін, який зазвичай має політичну мету. Зміст поняття в тому, що під час зіткнення інтересів крупних політичних утворень – держав чи імперій – використовують силу. «Війною» також називають силові конфлікти. Відомо чимало визначень війн, які залежать від масштабів і засобів їх провадження: громадянська, партизанська, обмежена, тотальна, міжусобна, міжплемінна, холодна, расова, торгівельна, визвольна тощо.

ВІЙСЬКОВА ДИПЛОМАТІЯ (*грец. diplomn – аркуш, документ згорнений удвічі*) – різновид дипломатичної діяльності держави, який стосується військової сфери. Метою В.д. є захист інтересів громадян шляхом збору інформації в іноземних країнах. В.д. виконує такі завдання: здійснення консультування та допомоги у військових питаннях в країнах, які здійснюють реформування свого оборонного сектора; забезпечення ство-

рення і функціонування змішаних військово-цивільних місій на територіях, де відбувається збройний конфлікт або постконфліктна реконструкція; здійснення заходів із контролю над новими видами озброєнь та ін.

ВІЙСЬКОВИЙ ПЕРЕВОРОТ – різновид політичного перевороту, що являє собою озброєний виступ певних груп військовослужбовців проти політичної влади, уряду. Розрізняють відмінні типи виступу армії з метою завоювання політичної влади: бунт – стихійний, неорганізований виступ групи військовослужбовців; заколот – виступ головним чином офіцерських груп для встановлення військової диктатури.

ВІЙСЬКО-ПРОМИСЛОВИЙ КОМПЛЕКС (ВПК) – специфічне об'єднання монополій та підприємств, що виробляють воєнну продукцію, представників збройних сил, частини державно-адміністративного апарату, певного прошарку інтелігенції, профспілкових керівників, деяких представників засобів масової інформації, яке склалося в цілому ряді країн і відверто або таємно виступає за необхідність гонки озброєнь, проти загального і повного роззброєння.

ВІРТУАЛЬНА ДЕРЖАВА (*англ. virtual state*) – 1) маленьке невизнане самопроголошене псевдодержавне утворення; 2) неологізм, який використовують для позначення віртуальних, опосередкованих відносин у державі. У першому значенні термін В.д. використовують для опису мікродержав – нових штучних держав, що існують лише в уяві їхніх творців, на папері чи в Інтернеті. Вони заявляють про свою державність, але не є державами, а

лише імітують їхні певні риси. У другому – В.д. трактують як кардинальну зміну порядку взаємодії державного сектора з громадянами, бізнесом, іншими державами; переведення діяльності чиновників у світ Інтернету, а також взаємодія з використанням Інтернет-технологій у рамках процесу надання державних послуг.

ВІТЧИЗНА – 1) рідний край. 2) Історично належна певному народові територія. Зміст цього поняття майже збігається з поняттям «батьківщина», однак має більш загальнений, абстрагований характер.

ВОЄННА ДОКТРИНА – головний документ певних соціальних сил та спеціально утворених ними інститутів влади, в якому викладені основні принципи та зміст їхньої військової політики. Спираючись на оцінку геополітичного, економічного та соціального стану країни, держава (чи інший суб'єкт політики) у В.д. формулює свої воєнно-політичні цілі та міжнародні пріоритети в галузі забезпечення національної безпеки; показує можливі причини воєнної небезпеки та своє ставлення до війни, до ядерної та інших видів зброї; розкриває основні напрями забезпечення воєнної безпеки, закріплює основні завдання збройних сил та принципи їх будівництва, порядок підготовки збройних сил до захисту від агресії.

ВОЄННИЙ СТАН (*Martial law*) – використання воєнної сили для охорони порядку та забезпечення громадської безпеки на внутрішній території під час надзвичайної ситуації, коли цивільний уряд не в змозі функціонувати.

ВОЛОНТЕРСТВО – у міжнародному праві участь добровольців – іноземних громадян у воєнних діях на боці жертви агресії або народу, що веде збройну боротьбу за свою свободу і незалежність.

Г

«ГАЗОВА ВІЙНА» – низка економічних конфліктів між компаніями НАК «Нафтогаз України» та «Газпром» щодо умов постачання природного газу з Російської Федерації до України та його транзиту до країн Європи. Перехід газу в розряд стратегічного енергетичного ресурсу збільшив на геополітичній мапі світу кількість економічних конфліктів, спровокованих Росією як монополістом «блакитного палива», серед яких «Г.в». Паливно-енергетичний комплекс Російської Федерації відіграє значну роль у визначенні її зовнішньої політики, експорт енергетичних ресурсів є ефективним інструментом, який прямо чи опосередковано впливає на процеси прийняття економічних і політичних рішень у державах, економіка яких певною мірою залежить від таких поставок.

ГАРМОНІЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА (від грец. – *скріплення, зв'язок, злагодженість, відповідність*) – процес цілеспрямованого зближення та узгодження нормативно-правових приписів з метою досягнення несуперечливості законодавства, усунення юридичних колізій, дотримання міжнародних, європейських та національних прав, стандартів.

ГЕГЕМОНІЗМ (від грец. *hegemonia* – *провід, керівництво, панування*) – термін, що у міжнародних відно-

синах означає переважання, панування, провідну роль якоїсь країни).

ГЕНДЕРНА ДЕМОКРАТІЯ – система суспільних відносин, за якої жінки і чоловіки мають правовий та політичний статус як рівні між собою у правах, свободах, обов'язках, відповідальності та можливостях, закріплених і реально забезпечених у політико-правових і моральних принципах, діях, створенні суспільних і державних структур із урахуванням гендерних інтересів і потреб. Існуючі соціальні відмінності статей є наслідком культури, що складалася ході історичного розвитку цивілізації. Г.д. передбачає зміну світогляду та ролей у суспільстві як жінки, так і чоловіка. Важливим аспектом Г.д. є участь чоловіків і жінок у політичному житті. В українському парламенті VIII-го скликання 47 жінок (10,4% від депутатського корпусу), у той час як середній показник в парламентах світу 22% жінок, а у країнах Європи – бл. 25%.

ГЕНЕЗИС – походження, виникнення; зародження і процес поступового розвитку.

ГЕНЕРАЛЬНА АСАМБЛЕЯ ООН (ГА ООН) – один з головних органів Організації Об'єднаних Націй. Складається з представників усіх держав-членів ООН. Кожна держава має однаковий з іншими державами правовий статус незалежно від її розмірів, чисельності населення, рівня економічного розвитку тощо. Основним актом, який регулює діяльність ГА ООН, є Статут ООН. Генеральна Асамблея уповноважена обговорювати будь-які питання у межах Статуту ООН (за винятком віднесених

до відання Ради Безпеки ООН) та приймати відповідні рішення. Головними для ГА ООН є проблеми міжнародного співробітництва держав у напрямі підтримання миру та безпеки, роззброєння, соціального, економічного і національно-культурного, розвитку всіх держав, охорони навколишнього природного середовища тощо (ст. 10 Статуту). ГА ООН сприяє розвитку міжнародного права та його кодифікації (ст. 13). ГА ООН має важливі повноваження щодо внутрішнього життя Організації Об'єднаних Націй.

ГЕНЕРАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР НАТО – міжнародна посадова особа вищого рівня, голова Північноатлантичної ради (ПАР), Комітету оборонного планування (КОП) та Групи ядерного планування (ГЯП), номінальний голова інших вищих комітетів, головна виконавча особа НАТО, повноваження якій надаються урядами держав-членів НАТО. Генеральний секретар заохочує та скеровує процес консультацій та прийняття рішень в Альянсі, пропонує питання, які потребують обговорення або прийняття рішення, надає свої послуги для врегулювання спорів між державами-членами, керує роботою Міжнародного секретаріату як головний речник Альянсу у зовнішніх відносинах і у контактах з урядами держав-членів та представниками засобів масової інформації. Відповідає за керівництво роботою Міжнародного секретаріату, має Заступника Генерального секретаря, Особисту канцелярію та Канцелярію Генерального секретаря.

ГЕНОЦИД – цілеспрямовані дії, що мають на меті знищити будь-яку етнічну, расову або релігійну групу населення. Г. є найтяжчим злочином перед людством.

ГЕОПОЛІТИКА (мистецтво управління державою) – політологічна концепція, що вбачає у політиці засадничу, визначальну роль географічних факторів: просторове розташування країни, розмір території, наявність чи відсутність, обмеженість природних ресурсів, клімат, кількість населення. Існує класична геополітика та критична (постмодерна).

ГЕОПОЛІТИЧНИЙ СТАТУС ДЕРЖАВИ – політико-правове становище держави, її місце та роль у світовій ієрархії держав певної історичної епохи, що визначається сукупною потугою та масштабом освоєння державою геополітичного простору. Сучасна геополітика базовим критерієм Г.с.д. вважає рівень експансії держави (глобальний, регіональний, локальний), і можливості кожної держави в цьому аспекті визначаються обсягом її сукупної потуги щодо розширення зони контролю в географічному, економічному, інформаційно-кібернетичному та інформаційно-ідеологічному вимірах геополітичного простору. За критерієм Г.с.д. визначаються такі типи держав, як наддержава, велика держава, регіональна наддержава, регіональна держава та мала держава.

ГЕОСТРАТЕГІЯ (дав.-грец. *στρατηγία* – мистецтво полководця) – сукупність напрямків зовнішньої політичної та економічної діяльності держави або групи держав на світовій арені, пов'язаних із реалізацією зусиль для досягнення своїх цілей у глобальному геополітичному та геоекономічному просторі. Головною метою Г. є просування національних або регіональних інтересів, збереження та примноження могутності учасника світового політичного процесу, з огляду на стратегічні властивості географічно-

го середовища, в якому реалізується Г. Розрізняють сухопутну, морську, повітряну і космічну Г. Г. сучасних держав має трирівневу структуру – національна стратегія, стратегія національної безпеки та військова стратегія.

«ГІБРИДНА ВІЙНА» – дії, пов'язані з використанням військових і невійськових інструментів в інтегрований кампанії, мета якої – застати ворога зненацька, а потім унеможливити перехоплення ним ініціативи і отримання психологічної переваги. Для досягнення цієї мети широко використовується дипломатія, інформаційне прикриття, кібероперації, якомога довше приховується проведення військових операцій і розвідки в поєднанні з економічним тиском.

ГІТЛЕРИЗМ – праворадикальний різновид тоталітаризму, який існував в Німеччині періоду т.зв. Третього райху, після приходу до влади в 1933 р. Націонал-соціалістичної німецької робітничої партії на чолі із своїм вождем («фюрером») А. Гітлером до поразки в Другій світовій війні в травні 1945 р. Термін «Г.» за своїм значенням та застосуванням не може бути замінений поняттями «фашизм» чи «націонал-соціалізм». Влада «фюрера» німецького народу Г. Гітлера від початку та до історичного краху не була абсолютною. Програмні засади Г. викладені в книзі А. Гітлера «Моя боротьба». Чільне місце в ідеології та діяльності Г. займали расизм, передовсім, антисемітизм. «Г.» вважають крайньою формою прояву націоналізму в історії людства.

ГЛАВА ДИПЛОМАТИЧНОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА – офіційно акредитований представник д-ви

в країні перебування (посол, посланник, повірений у справах). Г.д.п. відповідає за дотримання загального політичного курсу стосовно держави перебування та за діяльність дипломатичного представництва і кожного його працівника. Він також сприяє діяльності всіх підприємств, установ, організацій та осіб своєї держави, які тимчасово знаходяться на території країни перебування представництва.

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ – процес кількісного зростання й інтенсифікації політичних, економічних, соціальних, культурних зв'язків і відносин держав світу.

ГЛОБАЛІЗМ (від *франц. global – загальний, всесвітній*) – політична практика, зорієнтована на вирішення локальних суспільних проблем з урахуванням їхнього взаємозв'язку з проблемами зовнішніми, більш загальними, з передбаченням наслідків для світових процесів.

ГОНКА ОЗБРОЄНЬ – прискорене нагромадження запасів зброї, військової техніки, якісне удосконалення їх на основі мілітаризації економіки.

ГОРДІСТЬ НАЦІОНАЛЬНА – соціально-психологічна категорія, яка виражає патріотичне почуття відданості, любові, і поваги до власної країни та народу на основі врахування їхнього реального внеску в світову культуру та цивілізацію. Це поняття не тотожне поняттю «патріотизм», а входить до нього як складову частина.

ГРОМАДЯНСТВО – правова належність особи до певної держави.

ГРОМАДЯНСТВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ – правовий зв'язок громадян держав – членів Союзу з цією організацією, який знаходить свій вияв у взаємних правах та обов'язках, установлених Маастрихтським договором – Договором про утворення Європейського Союзу (ЄС), підписаним 7.02.1992 р. За ним кожна особа, що володіє громадянством будь-якої держави-члена організації, є водночас і громадянином ЄС, має право вільно пересуватися і проживати в його межах. Кожен з них може голосувати і висувати свою кандидатуру на муніципальних виборах у державі – члені ЄС, де живе, не будучи її громадянином, на тих самих умовах, що й громадяни цієї держави. Крім того, особа, що живе у державі, громадянином якої не є, голосує і висуває свою кандидатуру на виборах до Європейського Парламенту на тих самих умовах, що й громадяни цієї держави. Кожен громадянин Союзу на території третьої країни, в якій його держава не представлена, має право на захист з боку дипломатичних і консульських служб будь-якого члена ЄС у цій країні. Зазначені права можуть бути обмежені лише у встановленому договором порядку. Кожен громадянин Союзу може звертатися зі скаргами на порушення його права до Європейського Парламенту або до омбудсмена ЄС. Громадяни Союзу зобов'язані дотримуватися законодавства країн – членів ЄС і відповідних союзних договорів.

ГРУПА СВІТОВОГО БАНКУ – група з чотирьох інститутів, яка входить до системи ООН. Вона включає: Міжнародний банк реконструкції і розвитку (МБРР, заснований 1945); Міжнародну фінансову корпорацію (МФК, засновану 1956); Міжнародну асоціацію розвит-

ку (МАР, засновану 1960); Багатостороннє агентство з інвестиційних гарантій (БАІГ, засноване 1988). Загальною метою Г.С.б. є сприяння економічному і соціальному розвитку найменш розвинених країн – членів ООН шляхом фінансової і консультативної допомоги, а також допомоги у підготовці кадрів. Зазначені інститути виконують різні функції і вважаються самостійними юридичними особами. Їх організаційні структури підпорядковані єдиному президентові (президентові Світового банку) та єдиній адміністративній системі управління.

ГУМАНІТАРНА ІНТЕРВЕНЦІЯ – воєнне втручання однієї держави або групи держав у внутрішні справи іншої держави з метою усунення масових грубих порушень прав людини в цій країні, якщо вона не бажає чи неспроможна самостійно захистити права людини в межах власної території. Маючи давню історію, Г.і., однак, найбільшого поширення набула у практиці міжнародних відносин 19 ст. Класичними прикладами застосування Г.і. вважаються: втручання Великобританії, Росії і Франції 1827 р. у боротьбу між Грецією і Туреччиною, окупація французькими військами деяких районів Сирії у 1860–1861 рр. У 20 ст. особливо часто до Г.і. вдаються розвинені західні країни, наприклад, США (інтервенція в Домініканську Республіку 1965 р., Гренаду 1983 р. та Панаму 1989р.), хоча й держави, що розвиваються, теж іноді застосовували Г.і. (втручання Індії у Бангладеш 1971 р., Танзанії в Уганду 1978 р., В'єтнаму в Камбоджу 1978 р.).

Д

ДВОСТОРОННІЙ МІЖНАРОДНИЙ ДОГОВІР – угода між державами або іншими суб'єктами міжнародного права з різних питань їхніх взаємних і міжнародних відносин, що встановлює для його учасників відповідні права та обов'язки.

ДЕБАТИ ПОЛІТИЧНІ (фр. *debats* – обмін думками) – чітко структурований і спеціально організований публічний обмін думками між політичними сторонами з актуальної теми, покликаний переконати третю сторону, як правило, громадськість. Історія **Д.п.** починається з античної Греції, коли дебати використовували як демократичний метод обговорення законів. Сучасні **Д.п.** засновані на дебатах у британському парламенті, що веде свою історію з 1265 р. Першими телевізійними **Д.п.** були теледебати між Дж. Кеннеді та Р. Діксоном у ході передвиборчої президентської кампанії в США в 1960 р. Вербальні та невербальні засоби, що використовуються учасниками **Д.п.**, мають на меті отримання певного результату – сформувані у слухачів позитивне враження від власної позиції. Про **Д.п.** говорять «*elections can be won or lost based on these debates*», тобто вибори можуть бути виграні чи програні на основі цих дебатів. **Д.п.** передбачають відкритий формат. Учасники **Д.п.** не завжди є опонентами або ж представляють полярні політичні позиції. Дебати – це змагання ідей.

ДЕВАЛЬВАЦІЯ (від лат. *de* – префікс, *valeo* – маю значення, *вартий*) – знецінювання, зниження обмінного курсу валюти однієї країни по відношенню до іншої. Ос-

новні причини Д. – інфляція, її експорт з однієї країни в іншу в умовах взаємозалежності їх економік. Безпосередньою причиною Д. є таке падіння попиту на валюту, коли її ринковий курс відхиляється від фіксованого паритету більш ніж на $\pm 1\%$. Д. стає неминучою, коли уряд не в змозі підтримувати курс національної валюти на офіційному рівні за допомогою валютних інтервенцій (скуповування національної валюти або продаж іноземної валюти).

ДЕЕСКАЛАЦІЯ – зниження рівня або інтенсивності кризи чи конфлікту, звуження його масштабів. Іноді Д. настає швидко, коли сторони побоюються катастрофічних наслідків подальшої ескалації. Частіше, Д. не відбувається доти, доки сторони не дійдуть до безвихідності, і тоді конфлікт переростає в латентну форму. Термін використовується у психіатричній практиці, як інструмент управління гнівом зняття напруги між двома учасниками в конфліктних відносинах. Включає в себе методи: прийняття тайм-ауту, «переведення» теми розмови особами, котрі менш пристрасно беруть у ній участь і под.

ДЕМІЛІТАРИЗАЦІЯ – (франц. *demilitarisation*, від лат. *de...* – префікс, що означає скасування, припинення, і *militaris* – військовий) – міжнародно-правовий режим певної території, який забороняє використання її у військових цілях у мирний час. Здійснюється на основі міжнародного договору між зацікавленими країнами. Може бути повною і частковою. Обов'язковими елементами повної Д. є ліквідація старих і заборона будівництва нових військ, укріплень і споруд, а також заборона розміщення там будь-яких збройних сил.

ДЕРЖАВА – а) структурована і правовим шляхом унормована суверенна (публічна) влада, що здійснює контроль над певною територією та виступає від імені всього суспільства під час вирішення внутрішніх і зовнішніх питань; б) політично організоване в межах визнаних кордонів суспільство на чолі з суверенною владою.

ДЕКЛАРАЦІЯ (від лат. *declaro* – заявляю, сповіщаю) – офіційне проголошення державою, політичною партією, міжнародними, міждержавними організаціями головних принципів їхньої діяльності, програмних позицій, повідомлення про суттєву, принципову зміну їх статусу.

ДЕКОМУНІЗАЦІЯ – процес усунення із суспільного, політичного й правового життя комуністичної ідеології. Д. – теоретична та практична діяльність органів влади, суспільних інститутів, спрямованих на відмову від комуністичних ідеалів, на усунення комуністичної ідеології з усіх сфер життя держави. Д. відбувається в контексті деідеологізації вивільнення усіх сфер життя від впливу певних ідеологічних принципів). Процес Д. розпочався в країнах Центральної та Східної Європи соцтабору наприкінці 80-х – на початку 90-х рр. і відбувалася через механізм люстрації чиновників, які співпрацювали з комуністичним режимом. В Україні процес Д. активізувався під час Революції гідності – засуджувалася антиукраїнська діяльність КПУ та розпочалася активна фаза ленінопаду. Д. проявилася у поразці на позачергових парламентських виборах 2014 р. та у початку судового процесу проти КПУ.

ДЕЛІМІТАЦІЯ КОРДОНІВ (лат. *delimitatio* – встановлення кордонів, розмежування) – договірне встановлення лінії (межі) державного кордону, яке здійснюється за картами з детальним зображенням на них рельєфу, гідрографії, нас. пунктів та ін. фізико-географічних об'єктів. При Д. к. сторони, які домовляються, проведену на карті лінію кордону супроводжують її докладним описом.

ДЕМАРКАЦІЯ КОРДОНІВ (франц. *demarcation*, від ісп. *demarcación* – розмежування) – визначення і позначення лінії державного кордону на місцевості згідно з договорами про делімітацію кордонів і доданими до них картами та описами. Визначення лінії кордону на місцевості здійснюють спеціально створювані урядами на паритетних засадах змішані комісії прикордонних держав.

ДЕМАРШ (від франц. *demarche* – дія, виступ) – заява, виступ держави, партії, політичних рухів, висловлена на адресу інших держав, органів влади, посадових осіб із висловленням підтримки, визнання солідарності або ж, навпаки, осуду, протесту, розмежування в якомусь питанні.

ДЕМІЛІТАРИЗАЦІЯ – особливий, договірно встановлений правовий режим певних регіонів, територій, районів, просторових сфер і космічних тіл, згідно з яким там забороняються всі види і форми військової діяльності, розташування військової техніки і озброєнь, а також будівництво оборонних споруд, військова промисловість. Часто Д. доповнюється нейтралізацією.

ДЕНОНСАЦІЯ (від франц. *denoncer* – повідомляти, розривати) – повідомлення однією із сторін про

відмову від виконання умов договору, що призводить до дострокового припинення його дії.

ДЕПОРТАЦІЯ (від лат. *deportation* – вигнання, вислання) – примусове виселення, переміщення з місця постійного проживання або навіть вигнання за межі держави особи чи групи осіб, навіть частини населення, які визнані правлячим режимом «соціально небезпечними», «небажаними».

ДЕ-ФАКТО ВИЗНАННЯ (від лат. *de facto* – насправді, на ділі) – у міжнародному праві та політичній географії фактичне визнання однією державою будь-якої іншої держави (або уряду), що не обумовлює собою встановлення дипломатичних відносин. Де-факто визнання дає можливість вступати в торгівельні зв'язки та вести переговори із врегулювання окремих політичних питань.

ДЕ-ЮРЕ ВИЗНАННЯ (від лат. *de jure* – по праву) – у міжнародному праві та політичній географії офіційне, повне і остаточне визнання держави або уряду, що веде до встановлення дипломатичних та інших відносин між державами, які необхідні для підтримання й розвитку політичних, економічних, культурних та інших зв'язків.

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ – процес розподілу функцій та повноважень центральних органів державної влади на користь місцевих органів державної влади і місцевого самоврядування.

ДІАСПОРА – перебування значної частини народу (етнічної спільноти) поза країною її походження.

ДИПЛОМАТ (франц., від грец. – аркуш, документ, складений удвоє) – посадова особа, яка працює в галузі зовнішньополітичних зносин і пройшла ряд ієрархічних ступенів дипломатичної служби у зовнішньополітичному відомстві країни або в її закордонних установах. Оскільки поступове досягнення вищих дипломатичних посад є дипломатичною кар'єрою, то професійних Д. часто називають кар'єрними дипломатами.

ДИПЛОМАТИЧНА МІСІЯ (лат. – посилення, відправлення) – 1) Форма міждержавного спілкування. 2) Тимчасова закордонна установа зовнішніх зносин держави, розміщена на території іншої держави. Акредитується для підтримання політичних, фінансово-економічних відносин з країною перебування, а також для представництва і захисту національних інтересів своєї держави. Очолюється дипломатичним агентом – посланником або повіреним у справах. До створення інституту посольств і спеціального апарату дипломатичної служби виконання Д.м. доручалося особам, не пов'язаним у своїй повсякденній діяльності з питаннями зовнішніх зносин держав. Нині переважна більшість країн утримує пост, дипломатичні представництва, які офіційно іменуються посольствами. Поряд з ними існують також тимчасові або надзвичайні дипломатичні представництва, призначені для виконання спеціальних місій.

ДИПЛОМАТИЧНА СЛУЖБА – державна служба, призначена забезпечувати практичну реалізацію зовнішньої політики держави, представляти і захищати її інтереси у сфері міжнародних відносин, а також її юридичних осіб та громадян за межами країни. Згідно з Положенням

про дипломатичну службу в Україні, затвердженого указом Президента України 16.07.1994 р., службовці-дипломати проходять Д.с. у Міністерстві закордонних справ України та в закордонних установах. На Д.с. в тому числі для роботи у закордонних установах, приймають на конкурсній основі громадян України, які мають вищу освіту у галузі міжнародних відносин, необхідні професійні та ділові якості, володіють іноземними мовами і за станом здоров'я можуть працювати за кордоном. Добір, підготовку, призначення та ротацію дипломатичних кадрів для роботи у закордонних установах здійснює Управління кадрів МЗС України.

ДИПЛОМАТІЯ (від грец. *diploma* – аркуш, складений навпіл) – діяльність урядовців та вповноважених посадових осіб щодо організації та здійснення зносин з іншими державами, міждержавними органами та міжнародними організаціями. Це мирна, ділова (на відміну від деструктивної, силової) форма розв'язання завдань зовнішньої політики держави, захисту її прав та інтересів за кордоном.

ДИСКРИМІНАЦІЯ – обмеження або позбавлення прав певної категорії громадян за ознакою расової або національної приналежності, ознакою статі, релігійними і політичними переконаннями тощо.

ДОГОВІР ПРО ЄЕС – Договір про заснування Європейського економічного співтовариства; підписаний у Римі 25 березня 1957 р.

ДОГОВІР ПРО ЄВРОАТОМ – Договір про заснування Європейського економічного співтовариства з атомної енергії; підписаний у Римі 25 березня 1957 р.

ДОГОВІР ПРО ЄОВС – Договір про заснування Європейського об'єднання вугілля і сталі; підписаний у Парижі 18 квітня 1951 р.

ДОКТРИНА (*лат. doctrina – вчення, наука*) – вчення, наукова або філософська теорія, система поглядів, керівна політична програма.

ДОГОВІР ПРО НЕПОШИРЕННЯ ЯДЕРНОЇ ЗБРОЇ (ДНЯЗ) – комплексний документ, що відображає підтримку і виконання принципів нерозповсюдження ядерної зброї, суворе виконання його положень, посилення запобіжних механізмів Міжнародної агенції з атомної енергії (МАГАТЕ), подальшого ядерного роззброєння. Підписаний у 2000 р. у Нью-Йорку.

«ДОНЕЦЬКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА» (ДНР) – воєнізоване сепаратистське угруповання, що діє на частині території Донецької області, завдяки збройній допомозі Російської Федерації і претендує на визнання підконтрольної території як держави. Генеральною прокуратурою України кваліфікується як терористична організація. ДНР визначає себе як парламентську республіку з можливістю приєднання до Росії як рівноправний суб'єкт. 07.04.2014 р. було проголошено «Декларацію про суверенітет ДНР» 11.05.2014 р. на території області проведено «референдум», що дало підставу сепаратистам 12.05.2014 р. проголосити «суверенітет» ДНР, та звернутися до Російської Федерації з проханням про приєднання. 24.05.2014 р. оголошено про об'єднання з «Луганською народною республікою» у «державу» «Новоросія». 27.01.2015 р. Верховна Рада України прийняла

урядовий законопроект про визнання ДНР терористичною організацією.

Е

ЕКЗЕКВАТУРА (від лат. – з'ясовувати, встановлювати, виконувати) – 1) Офіційний документ, який надається іноземному консулу державою перебування (як правило, її МЗС) після вручення йому консульського патенту, якщо немає заперечень щодо виконання консулом його функцій у відповідному консульстві, окрузі. Отже, Е. офіційно підтверджує визнання консула у цій ролі урядом держави перебування.

ЕКОНОМІЧНА І СОЦІАЛЬНА РАДА ООН – один з головних органів ООН, що вивчає питання координації та розвитку виробництва держав, проблеми економіки, соціальної сфери, включаючи питання міжнародної торгівлі, освоєння природних ресурсів, захисту прав людини, охорони здоров'я, запобігання злочинності тощо. ЕКОСОР уповноважена координувати під керівництвом Генеральної Асамблеї ООН діяльність ООН та її спеціальних установ, проводити дослідження тощо. До складу ЕКОСОР входять 6 функціональних комісій, 5 регіональних економічних комісій.

ЕКОНОМІЧНИЙ І ВАЛЮТНИЙ СОЮЗ – передбачає формування єдиного внутрішнього ринку, гармонізацію і координацію економічної, податкової, фінансової політики країн-учасниць на основі спільно прийнятих рішень і контролю за їхнім виконанням, заміну на-

ціональних валют єдиною валютою і проведення єдиної валютної політики.

ЕКСТЕРИТОРІАЛЬНІСТЬ (*франц., від лат. ex – з, поза і – той, що стосується території*) – повна виключеність з-під юрисдикції держави особи або організації, яка вважається такою, що не покинула території власної держави, національність якої має. Теорію Е. тривалий час використовували для обґрунтування дипломатичних привілеїв та імунітетів.

ЕКЮ – аббревіатура європейської розрахункової одиниці; елемент Європейської валютної системи, що почала функціонувати 1 січня 1979 р. ЕКЮ обраховувалась на базі «валютного кошика» національних валют країн-членів ЄЕС з урахуванням їхньої частки у валовому продукті й внутрішній торгівлі Співтовариства. З 1 січня 1999 р. ЕКЮ була замінена новою європейською валютою – євро.

ЕМБАРГО – 1) засіб політичного та економічного тиску однієї держави (або групи держав) на іншу (інші) шляхом обмеження або повного припинення торгово-економічних зв'язків з нею (ними); 2) заборона державної влади на ввезення із своєї країни в іншу товарів або валют.

ЕМІГРАЦІЯ – виїзд унаслідок тих чи інших причин громадян зі своєї держави. ЗПУ Борисова

ЕСПЕРАНТО (*esn. esperanto – той, що сподівається*) – міжнародна штучна мова (корені слів взято з най-

більш поширених європейських мов), створена у 1887 р. варшавським лікарем Зіменгофом.

Є

ЄВРО – назва нової європейської валюти, ухвалена на засіданні Європейської Ради в Мадриді (15-16 грудня 1995 р.), Запроваджена 1 січня 1999 р.

ЄВРОАТЛАНТИЧНА ІНТЕГРАЦІЯ – інтеграція України в Організацію Північноатлантичного договору (НАТО), яка передбачає визнання і зобов'язання виконувати положення Північноатлантичного договору від 4 квітня 1949 р. Він зобов'язує країни-учасниці взяти на себе частину ризиків і відповідальності за колективну безпеку, а також утримуватись від приєднання до будь-яких інших міжнародних зобов'язань, які можуть суперечити договору. За Договором головна роль НАТО полягає у забезпеченні свободи і безпеки країн-членів за допомогою політичних і військових засобів. НАТО дотримується спільних для Альянсу цінностей демократії, індивідуальної свободи, верховенства права та мирного розв'язання суперечок і підтримує ці цінності в усьому євроатлантичному регіоні. Альянс залишається міжурядовою організацією, в якій кожен член зберігає свій суверенітет, а усі рішення приймаються спільно на основі консенсусу.

ЄВРОАТЛАНТИЧНИЙ БЕЗПЕКОВИЙ ПРОСТИР – військово-політична система, яка склалася та існує в межах території країн-членів євроатлантичного

регіону спрямована на комплекс заходів, які здійснюються всіма зацікавленими державами з підтримки стану нейтралізації зовнішніх і внутрішніх загроз миру в світі. Формування **Є.б.п.** є закономірним результатом політичного шляху розвитку, через який пройшли країни північноатлантичного регіону починаючи з середини ХХ ст. до сьогодні. У результаті розпаду «соціалістичної системи» політичні й географічні межі **Є.б.п.** розширилися. Сьогодні очевидно подальший розвиток **Є.б.п.** йде шляхом розширення традиційних західних організацій. У першу чергу, саме цей напрямок знаходить свій вияв у розширенні ЄС та НАТО.

ЄВРОЗОНА – сукупність 19-ти країн, у яких основною грошовою одиницею є євро. Не дивлячись на те, що в останні роки виникають складні проблеми з євро, в цю зону ЄС включає нових членів. Початково Є. нараховувала 12 країн, в яких євро було введено 01.01.1999 р. (готівка 01.01.2002 р.); у 2007-2015 рр. приєдналися ще 7 країн. Є. охоплює: Австрію, Бельгію, Ірландію, Іспанію, Італію, Люксембург, Нідерланди, ФРН, Португалію, Фінляндію, Францію, Грецію, Словенію, Кіпр, Мальту, Словаччину, Литву, Латвію, Естонію. Питання приєднання до Є. обговорюється в Чехії, Польщі та Болгарії. Румунія планує приєднатися до Є. 01.01.2019 р. У таких державах, як, напр., Данія, Швеція, Велика Британія негативне ставлення до переходу на спільну валюту.

ЄВРОКЛУБ – недержавне об'єднання, основною метою діяльності якого є сприяння процесам європейської інтеграції в Україні, розвитку культурних, наукових, ділових та гуманітарних зв'язків України з країнами Євро-

пейського Союзу, поширення серед української молоді інформації про Європейський Союз, а в країнах-членах Європейського Союзу – інформації про Україну. Євроклуб надає допомогу навчальним закладам в отриманні та поширенні інформації про Європейський Союз. Створено в 1993 р. (м. Львів).

ЄВРОКОРПУС – спільні європейські військові частини, що залучаються для виконання гуманітарних та рятувальних місій, евакуації громадян країн-членів, врегулювання кризових ситуацій і виконання миротворчих операцій під егідою ЄС, ООН чи ОБСЄ. Структура складається з командування, генерального штабу корпусу (м. Страсбург), бойових з'єднань, частин і підрозділів забезпечення. Заснований в 1992 році на 59-му франко-німецькому саміті в м. Ла-Рошель (Франція). З червня 2001 року Єврокорпус в офіційних документах має назву Сил Швидкого Реагування ЄС (Rapid Reaction Corps EU), що знаходяться в розпорядженні ЄС та НАТО.

ЄВРОПА РЕГІОНІВ – концепція, яка відбиває зростаюче значення субнаціональних і транскордонних територіальних спільнот у ЄС та має на меті визначити місце регіонів у ньому. Вона протистоїть централістичній концепції творення загальноєвропейських інститутів і передбачає активну участь регіонів країн Європи у владних функціях ЄС. Є.Р. концептуалізується у трьох варіантах: 1) радикальна інтерпретація Є.Р. (відмирання національної держави та формування Єдиної Європи двох рівнів – наднаціонального та регіонального); 2) Є.Р. як інтенсифікація міжрегіонального співробітництва (горизонтальна інтеграція); 3) Є.Р. як трирівнева Європа:

ЄС – національна держава – регіони (вертикальна інтеграція). Становлення Є.Р. через горизонтальну та вертикальну інтеграцію регіонів триває.

ЄВРОПЕЙСЬКА ВАЛЮТНА СИСТЕМА – система, створена, у 1979 р. для підтримання стабільності взаємних валютних курсів держав-членів ЄС, Основні елементи ЄВС: ЕКЮ, механізм фіксованих обмінних курсів, система валютного й фінансового співробітництва.

ЄВРОПЕЙСЬКА КОМІСІЯ (*European Commission*) – комісія Європейських Співтовариств – до листопада 1993 р.; Комісія Європейського Союзу – після листопада 1993 р. Постійний виконавчий інститут ЄС; забезпечує реалізацію установчих договорів та постанов Ради ЄС, має «право ініціативи» в законодавчому процесі, може приймати самостійні рішення з різних питань.

ЄВРОПЕЙСЬКА МІГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА – політика Європейського Союзу з метою виявлення та визначення спрямованості міграційних процесів, тенденцій їх подальшого розвитку; визначення взаємозв'язку цих процесів та явищ; вироблення ефективних, практичних рекомендацій для їх регулювання; прогнозування розвитку міграції; управління міграційним рухом населення за допомогою спеціальних методів і засобів, впорядкування і регулювання стихійних міграційних процесів.

ЄВРОПЕЙСЬКА ПОЛІТИКА СУСІДСТВА – це комплекс правил, які регулюють відносини між ЄС та країнами-сусідами. Принципи політики сусідства були розроблені в березні 2003 р. у документі Єврокомісії під

назвою «Ширша Європа». Згодом вони були доопрацьовані і вступили в дію у травні 2004 р. після розширення ЄС. Метою Європейської політики сусідства проголошено «запобігання появі нових ліній поділу між розширеним ЄС та країнами-сусідами і посилення стабільності, безпеки та добробуту для усіх задіяних сторін». У межах Політики сусідства ЄС надає цим країнам привілейовані політичні та економічні відносини, засновані на спільних цінностях: демократії та правах людини, пануванні закону, принципах ринкової економіки та сталого розвитку. Водночас Політика сусідства не надає перспектив членства в ЄС.

ЄВРОПЕЙСЬКА РАДА (англ. *European Council*) – директивний інститут ЄС; складається з голів держав або урядів країн-членів і голови Європейської Комісії; приймає рішення з ключових питань інтеграції, визначає загальні політичні орієнтири ЄС і дає необхідні імпульси для його розвитку. **ЄВРОПЕЙСЬКЕ ЕКОНОМІЧНЕ СПІВТОВАРИСТВО** – регіональна міжурядова економічна та політична організація, головною метою якої є формування спільного ринку шляхом створення умов для вільного руху товарів, послуг, робочої сили та капіталів; поступове скасування між країнами-членами митних тарифів та кількісних обмежень на імпорт і експорт товарів; введення загального митного тарифу та спільної торгівельної політики щодо третіх країн; проведення спільної політики в галузі сільського господарства і транспорту; гармонізація законодавства і технічних норм та координація економічної, соціальної та валютної політики. Заснована у 1957 р. (м. Рим). В результаті ухвалення Договору про Європейський Союз у 1992 р. (Маастрихтський договір),

відповідно до його положень ЄЕС було реорганізовано і перейменовано в Європейське Співтовариство.

ЄВРОПЕЙСЬКЕ СПІВТОВАРИСТВО ВУГІЛЛЯ І СТАЛІ – регіональна міжурядова економічна організація, що об'єднала кам'яновугільну, залізорудну, металургійну галузі промисловості країн-учасниць (Німеччина, Франція, Італія, Бельгія, Нідерланди, Люксембург) з метою координації і модернізації виробництва заради зростання його обсягів, зниження цін шляхом скасування торговельного мита та кількісних обмежень на рух товарів. Заснована в 1951 році (м. Париж). Припинила існування у 2002 році унаслідок вступу у дію Договору про заснування Європейського Співтовариства.

ЄВРОПЕЙСЬКЕ СПІВТОВАРИСТВО З АТОМНОЇ ЕНЕРГІЇ – регіональна міжурядова організація з фінансування та координації діяльності в галузі виробництва і використання атомної енергії, завдання якої полягають у створенні необхідних умов для виникнення та швидкого росту атомної промисловості, сприянні підвищенню життєвого рівня в країнах-членах та розвитку взаємних обмінів з іншими країнами, а діяльність спрямовано на розроблення єдиних норм безпеки для захисту здоров'я робітників на атомних підприємствах і всього населення; нагляду за регулярним і справедливим постачанням споживачів у Співтоваристві ядерним паливом і рудою; гарантування шляхом належного контролю неможливості використання ядерних матеріалів на інші цілі тощо. ЕАЕС співпрацює із Міжнародним агентством з ядерної енергії (МАГАТЕ), фінансується країнами-учасницями у відповідності із встановленими для кожної з

них квотами. Основними органами ЕАЕС є Генеральний директор з питань енергетики, Директорат з гарантій (забезпечення гарантій нерозповсюдження ядерних матеріалів), Агентство Євратому з поставок і Спільні дослідницькі центри. Створена у 1957 р.

ЄВРОПЕЙСЬКЕ СПІВТОВАРИСТВО, СПІВТОВАРИСТВО – широко вживаний термін, який охоплює збірну назву всіх трьох Європейських Співтовариств. Нова назва Європейського Співтовариства, введена договором про Європейський Союз (Маастрихтським).

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ БАНК РЕКОНСТРУКЦІЇ І РОЗВИТКУ – міждержавна фінансова установа, основною метою якої є сприяння процесам розвитку відкритої ринкової економіки, розвиток приватної і підприємницької ініціативи в країнах Центральної і Східної Європи та Співдружності незалежних держав (СНД). ЄБРР здійснює інвестування регіонів, проектне фінансування банків, підприємств і компаній, працює з державними компаніями у сфері підтримки процесів приватизації і структурної реорганізації, вдосконалення комунального господарства тощо. Створений в 1991 р.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ІНВЕСТИЦІЙНИЙ ФОНД – фонд при Європейському інвестиційному банку; надає кредити й гарантії за кредитами, як правило, для фінансування транс'європейських проектів.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ КУРС УКРАЇНИ – напрямок зовнішньополітичного розвитку України, який передбачає забезпечення інтеграції України в європейський

політичний, економічний, правовий простір із метою набуття членства в ЄС. Є.к.У. слід розглядати як вирішальний засіб глибокої перебудови українського суспільства та досягнення їм сучасних європейських стандартів у всіх сферах життя. Є.к.У. нормативно закріплений у ст. 11 Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики». Сьогодні процес постійної взаємодії України та ЄС створює умови для практичної реалізації завдань, пов'язаних зі вступом нашої країни до ЄС. Отримання Україною статусу асоційованого члена ЄС в 2014 р. є одним із важливих кроків на шляху реалізації Є.к.У.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПАРЛАМЕНТ, ЄВРОПАРЛАМЕНТ (англ. *European Parliament*) – консультативно-законодавчий орган ЄС, складається з представників держав-членів, що обираються прямим голосуванням в цих країнах. Здійснює функції консультацій і контролю; затверджує бюджет і укладає міждержавні угоди; схвалює або вносить поправки до правових актів, що приймаються, і бюджету ЄС. Парламенту відведена провідна роль при призначенні голови і членів Комісії. Парламент контролює діяльність Ради за допомогою розгляду програм і звітів головної в Раді держави-члена. Діяльність Парламенту здійснюється під керівництвом Бюро, що складається з голови і 14 віце-голів, що обираються на два з половиною роки. Порядок денний сесії визначає Конференція голів. Крім пленарних засідань, депутати працюють в 20 комісіях, що відають окремими напрямками діяльності ЄС. Міжпарламентські делегації підтримують зв'язки з національними парламентами всього світу.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ (англ. *European Union*)
ЄС – міжнародна регіональна інтеграційна структура, яка об'єднала європейські країни для вирішення економічних, політичних і соціальних питань.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД – вирішує спори із правовідносин, що виникають на підставі норм установчих договорів та законодавства ЄС; розглядає запити судових органів держав-членів, які стикаються з проблемами тлумачення та застосування норм права Європейського Союзу; розглядає справи в порядку попереднього контролю. За загальним правилом позови до приватних осіб, а також до посадових осіб держав-членів Суд не розглядає. Його юрисдикція поширюється на спори, які є найбільш складними і важливими з політичної точки зору і стосуються інтересів ЄС в цілому. В якості відповідача можуть виступати держави-члени та органи ЄС і їх посадові особи. Рішення Суду є обов'язковим. Також Суд володіє виключним правом тлумачення законодавства Співтовариства, але не займає ієрархічного положення стосовно національних судів держав-членів. Коли виникають сумніви, суд держави-члена може звернутися до Суду щодо тлумачення права Співтовариства.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ФОНД РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ – один з чотирьох структурних фондів ЄС, складова частина бюджету ЄС, фінансування якої спрямовується переважно на підтримку діяльності Ініціативи з транскордонного, міждержавного та міжрегіонального співробітництва (INTERREG III) з метою сприяння соціально-економічному розвитку і структурним перетворенням в регіонах, ВВП яких на 75% нижче, ніж в серед-

ньому по ЄС, а також в містах, які знаходяться у кризовому стані. Утворено у 1975 р.

ЄВРОПЕЙСЬКІ УГОДИ – угоди про асоціацію з ЄС країн Центральної та Східної Європи.

ЄВРОПОЛ (ЄВРОПЕЙСЬКА ПОЛІЦІЯ) – установа правопорядку ЄС, що збирає та систематизує інформацію відносно кримінальних злочинів з метою координації роботи національних служб країн-членів ЄС у боротьбі з міжнародною організованою злочинністю, оптимізації інформаційного обміну між національними поліцейськими службами, оперативного аналізу заходів, до яких вдаються держави-члени, підготовки стратегічних звітів та дослідження злочинності, експертизи та технічної підтримки в рамках розслідувань і операцій всередині ЄС. Базується в м. Гаага (Нідерланди). Створена відповідно до Маастрихтського договору в 1998 р.

ЄВРОПОЦЕНТРИЗМ – ідеологічна концепція, відповідно до якої повідну роль у розвитку сучасної цивілізації й культури відіграла Європа.

ЄВРОРЕГІОН (англ. *euroregion*) – європейська форма міжнародної інтеграції, яка ґрунтується на співробітництві двох чи більше територіальних утворень, що перебувають у прикордонних районах сусідніх держав Європи. По суті, це територія, що включає не менш як дві європейські країни, між якими розвивається цілеспрямована транскордонна співпраця, що реалізує певні економічні, соціальні та культурні проекти та програми і є своєрідним інструментом їх інтеграції в європей-

ські структури. У 1958 р. створено перший єврорегіон EUREGIO між учасниками з Німеччини та Нідерландів. Сьогодні на території європейського континенту функціонує понад 50 єврорегіонів. Перший єврорегіон за участю України – «Карпати».

ЄВРОСКЕПТИЦИЗМ (англ. *euroscepticism*) – термін впроваджений «The Times» у 1985 р. на позначення сумніву у доцільності політичної, правової та економічної інтеграції Європи та в існуванні ЄС; негативне ставлення до Союзу і його інтеграції «вшир» і(чи) «вглиб». Характерний для частини громадської думки як всередині ЄС, так і кандидатів на членство. Первісно виник серед противників членства Британії у ЄС. У першу чергу зумовлений скептицизмом щодо швидкості роботи, демократичності, об'єму повноважень керівників ЄС, побоюванням втрати суверенітету та ідентичності нації і незбалансованості розподілу ресурсів у Союзі, а не розчарованістю в ідеї чи цінностях Європи. Синонім «єврофобії (антиєвропеїзму)». Переважно асоціюється із «новими правилами».

ЄВРОСТАТ – статистична служба Європейського Союзу, що займається збором статистичної інформації по країнах-членах ЄС і гармонізацією статистичних методів, використовуваних цими країнами, здійснює співробітництво з національними службами статистики країн ЄС з метою вироблення єдиних статистичних стандартів. Євростат очолює Генеральний директор, якому підпорядковуються сім директорів, відповідальних за ресурси; статистичні методи і інструменти; публікації; державну і загальноєвропейську статистику; економіку і регіональну статистику; сільське господарство

і екологію; співпрацю; соціальну статистику та інформаційне співтовариство; бізнес-статистику. Заснований в 1953 р. як статистична служба Європейського об'єднання вугілля і сталі. В 1958 р. на її базі сформований генеральний директорат, основним завданням якого було забезпечення іншого генерального директорату Єврокомісії, а також інших європейських інститутів, статистичною інформацією, необхідною для формування, реалізації і аналізу політики, що проводиться ними. Механізми

ЄВРОЮСТ – структурний підрозділ організацій ЄС, завданням якого є підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів держав-членів ЄС в області розслідування і судового переслідування особливо небезпечних міжнародних злочинів, організованого криміналу. Сформований в 2002 році.

ЄДИНИЙ ЄВРОПЕЙСЬКИЙ АКТ – підписаний країнами-членами в лютому 1986 р., набув чинності 1 липня 1987 р. ЄЄА модифікував Римський договір, інкорпорував положення стосовно завершення формування єдиного внутрішнього ринку ЄЕС, включив механізм Європейського політичного співробітництва у правову систему Європейських Співтовариств.

Ж

ЖЕНЕВСЬКИЙ ФОРМАТ ПЕРЕГОВОРІВ – форма проведення міжнародних перемовин щодо українського питання у період після анексії АР Крим та м. Севастополя та початку бойових дій на Донбасі. Започаткований

у квітні 2014 р. на зустрічі в Женеві за участю представників України, Росії, США і ЄС. Політологи й політики називають його найкращим із погляду України завдяки участі США. У той же час Російська Федерація вважає цей формат урегулювання української кризи без участі представників «ДНР» і «ЛНР» «пройденим етапом», який був «корисний певної міри, коли не було прямого діалогу між Києвом і південно-сходом» (С. Лавров). Є прикладом реалізації поширеної в глобальній політиці з другої половини ХХ ст. дипломатії з міжнародним посередництвом.

ЖОРСТКА СИЛА (англ. *hard power*) – здатність держави досягти поставленої мети шляхом впливу на інших акторів міжнародних відносин через примус і нав'язування власних інтересів за допомогою економічної та військової сили. Остання передбачає використання примусової дипломатії, війни або загрози з метою примусу, залякування та захисту. Економічна сила передбачає надання допомоги, хабара та економічних санкцій. Термін Ж.с. використовується в міжнародних відносинах і суб'єктивно сприймається як влада зовнішніх сил, що підкоряють собі людську волю. Зазвичай протиставляється терміну «м'яка сила», яка передбачає добровільне підпорядкування суб'єкта влади та ґрунтується на культурних і політичних цінностях.

3

ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІДЕР – особа, здатна навколо себе згуртувати людей, мотивувати їх на виконання спільного завдання та обрана (планує бути

обраною) на всенародних виборах на найвищу посаду в державі. **З.л.** користується авторитетом, повагою, довірою, популярністю, має не втрачати зв'язок із народом, відповідати очікуванням мас, володіти певними професійними якостями та харизмою. **Обов'язковою рисою З.л.** є здатність бачити ключові проблеми країни і знати шляхи їх вирішення. **Наміри та дії З.л.** мають відповідати суспільному розвитку. **Наявність З.л.** сприяє привабливості держави. Прикладами **З.л.** останнього століття є Г. Алієв (Азербайджан), Н. Назарбаєв (Казахстан), Т. Рузвельт і Д. Ейзенхауер (США), Ш. де Голль (Франція), В. Путін (Російська Федерація). Проблема **З.л.** надзвичайно актуальна сьогодні для України.

ЗАГАРБНИЦЬКА ПОЛІТИКА (*англ. policy of grab*) – одна з форм зовнішньої політики держав, спрямована на розширення сфери економічного, політичного, культурного та ін. впливу шляхом захоплення державами або монополістичними об'єднаннями чужих територій, ринків, джерел сировини тощо. **З.п.** проводиться зазвичай економічними методами (вивезення капіталу, демпінг, валютна політика), шляхом дипломатичного тиску або відкритої військової інтервенції. **Об'єктом З.п.**, як правило, є країни, які розвиваються та не володіють потужною виробничою, науково-технічною базою та кваліфікованою робочою силою. **Суб'єктом З.п.**, зазвичай, виступає держава-монополіст з імперіалістичними амбіціями та потужним військового-економічним потенціалом.

ЗАГРОЗИ БЕЗПЕЦІ – потенційні або реальні реально можливі дії, які спрямовані проти держави чи гру-

пи держав, що призводять до виникнення потенційної небезпеки життєво важливим інтересам особистості, суспільства та держави. До З.б. відносять різні кризи та кризові ситуації, катастрофи, ситуації з деструктивні змістом. Загрозу як безпосередню небезпеку, що вимагає швидкого реагування, доцільно відрізнити від ризику як можливу небезпеку, що потребує профілактичних дій, і уразливості як індикатора стану безпеки, що свідчить про її потенційну незахищеність. Джерелами загроз можуть бути: закордонна держава (група держав), угруповання осіб, окремі особи, процеси і явища в економіці, екології, інформаційній сфері та под.

ЗАКРИТІСТЬ ВЛАДИ (*англ. closed power*) – відсутність у системі органів влади механізмів обов'язкового й активного інформування громадян про свою діяльність, незважаючи на наявність запитів. Ознаки З.в.: підміна справжнього народовладдя формальним представництвом; зростання масштабів бюрократичного апарату, узурпація значної частини законодавчих функцій виконавчою владою; зведення нанівець самостійності громадських організацій, їх фактичне одержавлення; згортання гласності, набирає сили тенденція монополії на інформацію.

ЗАМОРОЖЕНИЙ (ТЛЮЧИЙ) КОНФЛІКТ – ситуація, в якій активний збройний конфлікт завершено, але мирний договір чи інший політичний документ, укладений задля вирішення конфлікту, не задовольняє сторін. Традиційно термін використовують на позначення сепаратистських суперечок у Східній Європі та на Південному Кавказі в результаті розпаду Радянського Союзу

(Південна Осетія та Абхазія, Придністров'я, Нагірний Карабах), проте дедалі частіше його застосовують для характеристики багаторічних територіальних суперечок. Після збройного протистояння із застосуванням насильства між центральною владою та сепаратистськими силами відповідна територія переходить під контроль останніх, які де-факто встановлюють свій режим і створюють державні установи. Проте міжнародна спільнота не визнає цих самопроголошених республік.

ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ – замкнене воєнно-політичне угруповання країн Європи, що пов'язаний з НАТО, має оперативні повноваження у сфері оборони та головною функцією якого є забезпечення і підтримка колективної безпеки. До складу ЗЄС входять країни-члени, асоційовані члени (Ісландія, Норвегія, Польща, Туреччина, Угорщина, Чехія), асоційовані партнери (Болгарія, Естонія, Латвія, Литва, Румунія, Словаччина, Словенія), спостерігачі (Австрія, Данія, Фінляндія, Ірландія, Швеція). Створений в 1955 році відповідно до Паризьких угод строком на 50 років.

ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ (ЗМІ) – певний соціальний інститут, що охоплює систему друкованих видань, радіо-, теле-, відеопрограм, кінохронікальних програм та інших форм періодичного поширення масової інформації; широко використовується при обробці та розповсюдженні країнознавчої інформації.

ЗЕЛЕНА КНИГА (англ. *Green Paper*) – документ Європейської Комісії, за яким ініціюється громадське обговорення та розпочинається процес консультацій на

європейському рівні з певної тематики (соціальна політика, єдина валюта, телекомунікації тощо). Результатом таких консультацій згодом може стати публікація більш офіційних Білих Книг, де висновки дебатів узагальнені у формі практичних пропозицій Комісії.

ЗЕЛЕНІ – політична течія, сформована у вигляді політичної партії, яка виступає за збереження довкілля (проти ядерної загрози, за чистоту атмосфери, вод і т.п.) «Зелені» особливо активні в країнах Західної Європи (Австрії, Великобританії, Італії, Іспанії, ФРН, Португалії, Данії, Бельгії та інших). В нашій країні теж діє партія «зелених» та Українська екологічна асоціація «Зелений світ».

ЗБРОЙНІ СИЛИ – військові формування, що являють собою основний структурний елемент воєнної могутності держави; одне з найважливіших знарядь політичної влади, що створюється й утримується державою чи державним утворенням для захисту й забезпечення політичних та інших цілей.

ЗБРОЙНІ СИЛИ ООН – військові формування, за допомогою яких Рада Безпеки ООН може здійснювати примусові воєнні заходи від імені ООН з метою підтримання або відновлення миру і безпеки, та які створюються з контингентів збройних сил країн-членів ООН.

ЗВ'ЯЗКИ З ГРОМАДСЬКІСТЮ (англ. *public relations* / *паблік рилейшнз*) – 1) система теоретичних знань та практики їх застосування, що відображають ті комунікаційні процеси в суспільстві, які спрямовані на

встановлення взаєморозуміння між різними соціально організованими суб'єктами та громадськістю; 2) організація громадської думки, метою якої є найефективніше функціонування підприємства (установи, фірми) та підвищення його репутації, яке здійснюється різними засобами масової інформації; 3) міжнародні публік рилейшнз – комунікації зі світовою громадськістю, що відбуваються в мультикультурному середовищі та спрямовані на гармонізацію стосунків між різними суб'єктами міжнародних відносин; мають особливе значення для передачі різноманітної країнознавчої інформації.

ЗМІНА СУСПІЛЬНОГО УСТРОЮ – в пострадянських країнах – це перехід від загальнонародної у формі державної власності до різноманітних, рівноправних і рівнозначних форм (державної, приватної, колективної та ін.). Зміна базисних економічних відносин власності приводить до формування принципово нових відносин у всіх сферах життєдіяльності суспільства (економіка, політика, соціальна сфера, культура, освіта, мораль та ін.), на всіх рівнях (міжнародному, державному, регіональному, колективному, сімейному, особистому), тобто змінює устрій життя суспільства.

ЗОВНІШНІЙ БОРГ (*англ. External debt*) – пакет фінансових зобов'язань держави по відношенню до іноземних кредиторів, які мають бути погашені у встановлені терміни.

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА – політика, що здійснюється державою або угрупованням держав у сфері економічних відносин з іншими державами

або групами держав, спрямована на забезпечення найбільш сприятливих умов включення економіки країни або груп країн у світову економіку.

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА – це діяльність держави та інших політичних інститутів, що здійснюється на міжнародній арені; комплекс дій, спрямованих на встановлення і підтримку відносин із міжнародним співтовариством, захист власного національного інтересу та поширення свого впливу на інші суб'єкти міжнародних відносин.

«ЗОЛОТИЙ МІЛЬЯРД» – метафоричний вираз-термін, яким позначають населення розвинутих країн, географічно розміщених у різних регіонах планети, з рівнем життя, що є непропорційно великим, виходячи з їх природних та ін. ресурсів. Умовний мільярд осіб визначається сумарним населенням таких країн і регіонів, як Євросоюз (28 країн, 504 млн), США (318 млн), Японія (128 млн), Канада (34,3 млн), Австралія (22,5 млн), Ізраїль (7,5 млн), Нова Зеландія (4,4 млн) та ін. (В. Смолянук). **СПЛ**

ЗОНА АТО – територія, на якій здійснюється анти-терористична операція (АТО) як комплекс скоординованих спеціальних заходів, спрямованих на попередження, запобігання та припинення злочинних діянь, здійснюваних з терористичною метою. Поняття застосовується до територій охоплених бойовими діями у частині Донецької і Луганської областей, в якій Збройні сили України та добровольчі батальйони захищають конституційний лад та територіальну цілісність держави у боротьбі з незаконними збройними формуваннями.

ЗОНА ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ – торговельна асоціація, створена з метою скасування митних тарифів і позатарифних бар'єрів між країнами-учасницями, які зберігають комерційний суверенітет і національні тарифи щодо третіх країн.

I

ІММІГРАНТ – іноземець, що прибув у будь-яку країну на постійне проживання.

ІММІГРАЦІЯ – складова частина міграції населення, що характеризується в'їздом в ту чи іншу країну.

ІМПІЧМЕНТ (англ. *impeachment*, від старофр. *etreechment* – осуд, обвинувачення) – особливий порядок (процедура) обвинувачення вищих посадових осіб держави (президентів, міністрів, суддів та ін.) за грубі порушення ними законів до завершення терміну повноважень. Процедура І. передбачена конституціями низки країн, зокрема США, та в тій чи іншій формі – у Великій Британії, Франції, деяких державах Латинської Америки. Процесуально І. є схожим до судової процедури, основна відмінність полягає у тому, що у порядку І. дається політична оцінка дій відповідної посадової особи, з наслідком – можливого усунення з посади. Застосування І. є своєрідною формою оцінки діяльності посадової особи з позицій визначення її конституційності та законності.

ІМПОРТНА КВОТА – нетарифні кількісні засоби обмеження на ввезення певних товарів на внутрішній ринок країни.

ІНДЕКС ДЕМОКРАТИЧНОСТІ – рейтинг країни, який вираховується за 10-бальною шкалою на основі п'яти показників: конкурентної основи участі в політичній діяльності, регулюванні участі в політичній діяльності, конкурентної основи найму керівників, відкритості при наймі керівників, обмеження повноважень глави виконавчої влади. Постсоціалістичні країни разом з Китаєм за цією шкалою мають приблизно 5 балів.

ІНСТИТУТИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ – інституційна структура ЄС, елементи якої формуються з осіб, що діють як офіційні представники держав-членів та з осіб, які пропонуються національними урядами, але діють від імені всього Співтовариства. Головними органами управління ЄС є: Європейська рада; Рада ЄС; Європейська Комісія; Європейський парламент; Європейський суд. Допоміжні і консультативні органи: Економічний і соціальний комітет; Комітет регіонів; Рахункова палата (або Палата аудиторів).

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ МЕТОД (ПІДХІД) – комплекс різноманітних прийомів, за допомогою яких досліджується вплив політичних інститутів на розвиток окремих регіонів/районів, територій, країн, груп країн тощо.

ІНТЕГРАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКА – процес, завдяки якому європейські держави і суспільства об'єднують політичні, економічні та соціальні структури в загальний комплекс; кінцевий продукт цього об'єднання може вилитися у формальний політичний та економічний союз або у неформальну конфедерацію держав.

У Європі процес інтеграції проводиться певною кількістю інституціональних структур, таких як Європейський Союз, Рада Європи, Вишеградська група, Співдружність Незалежних Держав тощо.

ІНТЕГРАЦІЯ ПОЛІТИЧНА – процес поширення на країни- учасниці влади спільних наднаціональних інституцій, покликаних здійснювати спільні компетенції у сферах, делегованих ним у спільних інтересах країнами-учасницями.

ІНТЕРПОЛ – неурядова міжнародна організація кримінальної поліції, основним завданням якої є співробітництво в боротьбі зі злочинністю (торгівля наркотиками, тероризм тощо). Створена у 1923 р.

ІНФОРМАЦІЙНА АТАКА (*англ. information attack*) – спроба цілеспрямованого впливу на інформаційні функції та середовище центру прийняття рішень, завдання шкоди його інформаційним системам, процесам і ресурсам, засобам, елемент досягнення переваги щодо нього. У І.а. інформація (дані про середовище центру рішень та їх інтерпретація) є ціллю, об'єктом і засобом водночас. Виявляється у поданні неправдивої інформації для прийняття неправильних рішень. Опосередкована І.а. зводиться до впливу на складову інформації – «якість» даних; пряма – до впливу на команди, згідно з якими інтерпретуються дані та на зміст інтерпретації. Метою І.а. є підрив соціальної системи, зокрема її політичної підсистеми, дестабілізація держави.

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА – стан захищеності життєво важливих інтересів держави, суспільства, особи, за якого інформаційні впливи на них неспроможні викликати деструктивних наслідків. Основний напрямок І.б. держави становлять інформаційні війни. І.б. передбачає забезпечення прав усіх на своєчасну та повну інформацію. І.б. досягається реалізацією єдиної державної політики у цій галузі, яка будується на принципах: законності; дотримання балансу життєво важливих інтересів держави, суспільства та особи; взаємної відповідальності держави, суспільства та особи за стан безпеки; інтеграції з міжнародними системами забезпечення інформаційної безпеки.

ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА – 1) вплив на цивільне населення і (або) військовослужбовців іноземної держави шляхом поширення певної інформації; 2) цілеспрямовані дії, розпочаті для досягнення інформаційної переваги шляхом заподіяння шкоди інформаційним процесам та системам супротивника при одночасному захисті власних інформаційних процесів та систем. Об'єктом І.в. є як масова, так і індивідуальна свідомість. Засобами ведення І.в. є будь-які засоби передачі інформації – від ЗМІ до пошти і пліток. Як правило, методами І.в. є розповсюдження дезінформації, або подання інформації у вигідному для себе ключі. У результаті може змінюватися оцінка населенням супротивника, починають формуватися поразкові настрої, і в перспективі – перехід на бік провідного інформаційного впливу.

ІНФЛЯЦІЯ – переповнення каналів грошового обігу країни масою надлишкових паперових грошей, що

спричинює їхнє знецінення і відповідне зниження купівельної спроможності.

ІСЛАМОФОБИЯ (англ. *islamophobia*) – різновид ксенофобії, сукупне визначення для різних форм негативної реакції на іслам, а також на пов'язані з ним суспільні явища. Перше згадування терміну «І.» – в есе сходознавця Е. Діне «Схід очима Заходу». І. притаманні абсолютизування окремих несистемних негативних фактів діяльності мусульман; накидання ярликів, пов'язаних із проблемою тероризму та релігійного екстремізму; продукування ідей про «відсталість» і жорстокість мусульман; генерація та гіперболізація негативних упереджень у суспільстві, які є рудиментами колишніх протистоянь із ісламськими країнами, а також відверто насильницькі дії проти мусульманського населення. Функціональний зміст І. акцентує увагу на релігійно-політичних відносинах у суспільствах зі значною кількістю мусульман.

«ІСЛАМСЬКА ДЕРЖАВА» (ІДІЛ) – невизнана мусульманська терористична держава (халіфат з 29 червня 2014) і міжнародна терористична, мілітаристська група напрямку салафітський джихадизм. Вперше заявила про себе у 2006 році, щоправда, тоді це була лише другорядна ісламістська група у складі «Аль-Каїди» в Іраку. Назва організації змінювалася залежно від цілей. Спершу це була ІДІ – «Ісламська держава Іраку», потім ІДІЛ – «Ісламська держава Іраку і Леванту» (ще одна назва Сирії, або ж регіону, що включає Сирію, Ліван, Йорданію та Ізраїль). Нині найменування позбавлене назв країн чи регіонів і спрощене до «Ісламської Держави». Організація має кілька повнометражних фільмів, медіа агентство

«Аль-Фуркан» (в перекладі «Розрізнення добра і зла»), яке координує велику частину інформаційної роботи, а також власний журнал під назвою «Дабік» (Dabiq).

К

КАРТ-БЛАНШ (фр. *Carte blanche* – букв. «біла/чиста картка») – повна свобода дій, необмежені повноваження, надані певній особі, державі і т.д.

КВАЗИДЕРЖАВА (лат. *quasi* – щось, начеб, неначе, як би, букв. «нібито» держава, «уявна» держава) – суспільна організація людей з усіма основними ознаками держави (напр., територія, населення, органи влади, податкова система), але не визнається як держава в правовому полі. Характеристики К.: порушення основних прав і свобод людини, виражена аморфність соціокультурного середовища, недостатній рівень політичної культури та поведінки, боротьба політичних кланів за владу. Головною метою К. є бажання її очільників переконати всіх у своїй та її легітимності.

КОАЛІЦІЯ – у міжнародних відносинах об'єднання держав, яке виникло не на засадах домінування когось із членів об'єднання а за згодою та взаємними поступками, компромісами, на підставі балансу інтересів та рівноправності всіх партнерів.

КОЛАБОРАЦІОНІСТИ (франц. *collaborationists*, похідне від *collaboration* співробітництво) – зрадники своєї батьківщини, які співробітничали під час Другої

світової війни (1939-1945 рр.) з фашистами в окупованих гітлерівською Німеччиною країнах Західної Європи. Термін «К.» вперше з'явився 1940 р. у Франції, частина правлячих кіл якої (режим «Віші» на чолі з Петеном-Лавалем) відмовилась від опору німецько-фашистським агресорам і стала на шлях співробітництва з ними. У сучасній літературній мові термін «К.» у абстрагованому значенні – «колабораціонізм» – часто вживається як синонім зрадництва, співробітництва з ворогом.

КОЛЕКТИВНА БЕЗПЕКА – співробітництво країн, їх спільні зусилля з підтримання миру, відвернення загрози війни, ліквідації актів агресії, що може здійснюватися в межах загальної міжнародної організації (ООН), або в межах регіональних організацій або угод.

КОЛОНІАЛІЗМ (від лат. *colonia* – поселення) – панування більш розвинених країн (метрополій) над залежними від них і розташованими, як правило, поза їх межами країнами, територіями та їх населенням. Політичну основу К. становило примусове позбавлення населення колоній можливостей реалізовувати свої суверенні права, які узурпувалися метрополіями.

КОЛЬОРОВІ РЕВОЛЮЦІЇ – ненасильницькі революції у постсоціалістичному та пострадянському світі; відбувалися у Союзній Республіці Югославія (Бульдозерна революція, 2000 р.), Грузії (Трояндова революція, 2004р.), Україні (Помаранчева революція, 2004 р.), Киргизії (Тюльпанова революція, 2005 р.), Молдові (Цегляна революція, 2009 р.) та подібні **К.р.** репрезентувалися як рух «за збільшення демократії», наслідком ставали

зміни політичних режимів у тих країнах, де **К.р.** перемагали. В окремих країнах проти мирних протестантів застосовувалася зброя. **К.р.** проходили під європейськими гаслами, широко розповсюджувалася ідея національного відродження, протестуюча спільнота була політично монолітною; успіх **К.р.** значною мірою залежить від організаторів протестів, а також протестуючих, значну частину яких складала молодь, студенти.

КОМІСІЯ УКРАЇНА-НАТО – формат, в якому Північноатлантична рада відповідно до Хартії НАТО-Україна періодично проводить засідання з Україною. Членами Комісії є усі країни-члени НАТО та Україна. Головою Комісії є Генеральний секретар НАТО. Консультації з політичних питань здійснюються в рамках Комісії Україна-НАТО та РЄАП. Комісія збирається для загальної оцінки стану розвитку відносин, огляду за процесом планування та розробки пропозицій щодо шляхів поліпшення або подальшого розвитку співробітництва між Україною і НАТО.

КОМІТЕТ ВНУТРІШНЬОЇ БЕЗПЕКИ НАТО – дорадчий орган з питань безпеки НАТО, що діє при Північноатлантичній раді. До складу комітету входить робоча група з питань гарантування безпеки автоматизованої обробки даних.

КОМІТЕТ РЕГІОНІВ – консультативний орган, який виступає гарантом участі місцевих і регіональних органів влади в діяльності інститутів влади Європейського Союзу з питань економічної і соціальної єдності, транс'європейського транспорту, телекомунікацій і енергетичних

мереж, охорони здоров'я, освіти, культури, політики трудової зайнятості, професійного навчання, соціальної політики тощо, має автономну організаційну структуру і власні процедурні правила. Основна робота Комітету полягає в оцінці з погляду інтересів регіонів пропозицій Європейської Комісії. В структурі Комітету шість комісій: Комісія з єдиної територіальної політики (COTER), Комісія з економічної і соціальної політики (ECOS), Комісія з життєздатного розвитку (DEVE), Комісія з культури і освіти (EDUC), Комісія з питань Конституції і європейського управління (CONST), Комісія із зовнішніх відносин (RELEX). Створений в 1994 р.

КОМІТЕТИ ТА РОБОЧІ ГРУПИ – інститути, завданням яких є надання допомоги установам ЄС, прийняття участі на всіх етапах законодавчого процесу, виконання консультативних та експертних функцій. Існує близько 60 консультативних комітетів Європейської Комісії, комітети Європейського парламенту, комітети Ради Європи тощо.

КОМПЛІМЕНТАРНІСТЬ – взаємна симпатія/антипатія індивідів, що визначає розподіл на «своїх» і «чужих».

КОМЮНІКЕ (від лат. *communicatio* – повідомлення) – офіційне повідомлення про хід і підсумки переговорів між державними діячами чи повноважними делегаціями держав; узгоджена з усіма учасниками переговорів спільна заява про досягнуті результати переговорів, про розходження позицій і проблеми, які залишаються не вирішеними.

КОНВЕНЦІЯ (від лат. *conventio* – договір) – угода, міжнародний договір з якогось одного спеціального питання, що визначає права і обов'язки держав у певній окремій галузі (наприклад, конвенції з морського права, із захисту авторських прав, бактеріологічної зброї тощо).

КОНВЕРГЕНЦІЯ (сходження, зближення) – процес зближення економічної політики і економік країн-членів ЄС з метою реалізації економічного і валютного союзу.

КОНДОМІНІУМ (від лат. *condominium* – сумісне володіння) – згідно з нормами міжнародного права, це спільне володіння двома або кількома державами однією територією. Найбільш показовим сучасним прикладом кондомініума є Андорра.

КОНСЕНСУС – принцип одностайного прийняття рішень; застосовується у сферах діяльності ЄС, визначених установчими договорами.

КОНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ МЕТОД – метод політичної інтеграції, який передбачає опрацювання і прийняття Європейської Конституції з метою заснування політичного союзу.

КОНСТИТУЦІЯ (лат. *constitutio* – установлення, устрій, порядок) – основний державний документ (закон), що визначає державний устрій, порядок і принципи функціонування представницьких, виконавчих та судових органів влади, виборчу систему, права й обов'язки держави, суспільства та громадян. Інші закони держави, як правило спираються на конституцію.

КОНСЦІЄНТАЛЬНА ВІЙНА (лат. *conscientia* – свідомість, сумління) – війна на ураження свідомості: психологічна за формою, цивілізаційна за змістом та інформаційна за засобами форма політичного насильства, в якій об'єктом руйнування та трансформації є ціннісні установки громадян. **К.в.** є специфічною складовою гібридної війни. З-поміж інших видів неконвенціональних воєн **К.в.** виділяють за її спрямованістю на руйнування самої здатності людини до самоідентифікації, вільного віднесення себе до певної етнічної, конфесійної, національної, політико-ідеологічної спільноти і, як наслідок, на знищення групової ідентичності, перетворення народу на населення.

КОНФЕДЕРАЦІЯ (від лат. *confoederatio* – союз, об'єднання) – форма слабо централізованого державного устрою, за якої ознаки державного утворення мають як держава в цілому, так і її складові частини, що визнаються суб'єктами К. і за якої сфера компетенції центральних органів дуже обмежена, а основні владні повноваження належать вищим органам суб'єктів К. К. – союз суверенних держав, створений для досягнення певних зовнішньополітичних і воєнних цілей, який може бути перетворений на федерацію.

КОНФІНІУМ (нім. *konfinium* – кордон; прикордонна область; прикордонний стовб) – замкнений прикордонний простір, що перебуває під спеціальним управлінням. Приклади **К.**: «романські замкнуті простори», які були утворені в Південному Тіролі (Австрійська імперія); Славонський військовий кордон, який був організований принцом Євгенієм Савойським проти турків; грани-

чар – територія проживання сербів і хорватів за своїми природними рубежами (Динарські Альпи, річки Купа, Уна, Сава і Дунай), які отримали військову адміністрацію спочатку від хорватського уряду, а потім – від австрійського.

КОНФЛІКТ МІЖНАРОДНИЙ – безпосереднє або непряме зіткнення двох або кількох учасників міжнародних відносин (держав, груп держав, народів, політичних рухів тощо) за можливість реалізації своїх життєво важливих або принципових інтересів на основі наявних між ними протиріч об'єктивного чи суб'єктивного характеру. За своїм походженням ці протиріччя і породжені ними проблеми у взаєминах між суб'єктами міжнародних відносин можуть бути територіальні, національні, релігійні, економічні, військово-стратегічні, науково-технічні тощо. Найбільш істотними характеристиками **К.м.** виступають динамічні взаємодії суб'єктів міжнародних відносин, що мають форму протистояння з приводу досягнення взаемонесумісних і взаємовиключних цілей.

КОПЕНГАГЕНСЬКІ КРИТЕРІЇ – умови прийняття країн Центральної і Східної Європи до ЄС, сформульовані Європейським Союзом у Копенгагені в червні 1993 р. Політичні критерії передбачають стабільність інституцій, які забезпечують демократію, верховенство закону, права людини та захист інтересів національних меншин. Юридичні критерії мають на увазі спроможність взяти на себе в повному обсязі зобов'язання, пов'язані з членством у ЄС, включаючи відданість цілям політичного, економічного і валютного союзу. Економічні критерії вимагають наявності функціонуючої ринкової економіки, а

також здатності конкурувати й витримувати тиск ринкових сил на внутрішньому ринку Європейського Союзу.

КОРДОН – лінія, що визначає межі державної території та проведена на земній поверхні та карті. К. визначає просторові межі дії державного суверенітету. Морські К. встановлюються законодавчим шляхом по зовнішніх межах територіальних вод. Типи К.: *орографічні* – лінія, проведена з врахуванням рельєфу місцевості; *геометричні* – лінія проведена без прив'язки до природніх об'єктів; *астрономічні* або *географічні* – лінія проходить через певні географічні координати і прив'язана до географічної сітки; *комбіновані* – лінія є поєднанням трьох попередніх типів. У випадку геополітичних змін для визначення лінії К. застосовуються кілька основних принципів: легітимізм; ревізіонізм; федералізм; лібералізація; пролонгація.

КРАЇНА – політичне, національне, соціальне і культурне співтовариство, організоване державою, із акцентом на його географічному (просторовому) положенні в світі (К. Західної Європи, К. Північної Америки). Поняття К. є синонімом поняттю держава, проте має більш місткий культурно-історичний або соціально-економічний, аніж політичний зміст (країни, що розвиваються, розвинуті країни, «культурні країни» та ін.). Об'єднує поняття народу, побуту та звичаїв, мови («іноземні мови»), особливостей суспільства («чужа країна», «дальні країни»).

КРАЇНА-АГРЕСОР – країна (група країн), що першою застосовує збройну силу проти іншої держави, здій-

снюючи тим самим агресію. К.-а.: оголошує війну іншій державі; зайшла з озброєними силами на території іншої держави, навіть без оголошення війни; бомбардує наземні об'єкти іншої країни за допомогою сухопутних сил, з повітря або моря; застосовує морську блокаду узбережжя або портів іншої держави; надає підтримку озброєним групам, які були організовані на території країни і роблять напади на територію іншої держави. 27.01.2015 р. український парламент визнав Російську Федерацію К.-а. Це дозволило звернутися до парламентів інших країн, міжнародних організацій за аналогічним визнанням із метою посилення політичного, економічного та дипломатичного тиск на Російську Федерацію.

КРАЇНА-ПРОВІДНИК – держава, що виступає посередником у відносинах інтеграції або розширенні співробітництва між певною міжнародною організацією та окремою країною. Метою посередницької діяльності К.-п. може бути як набуття повноцінного членства, так і якісне розширення співробітництва між вказаними суб'єктами в енергетичній, митній, освітній, правоохоронній, торгівельній, фінансовій та ін. сферах. Прикладами К.-п. є Литва та Польща у контексті євроінтеграції України, у т. ч., прямування до членства України в ЄС.

КСЕНОФОБИЯ – вороже ставлення до іноземців і всього чужого – мови, способу життя, стилю, мислення тощо.

КУРС ПОЛІТИЧНИЙ (лат. *cursus* – рух, швидко рухатися) – відносно тривале спрямування діяльності держави, політичних партій, рухів, у ході якої досягається (не досягається) вирішення певних задач; системні дії

влади, спрямовані на досягнення внутрішніх та зовнішніх цілей. Елементами К.п. є державний устрій, політична тактика й економічна політика. К. п. відображає мету окремого державного політика або суспільства в цілому, спільноти, яка реалізує свою владу, досягнення політичних цілей, шляхом їх сприйняття і визнання міжнародною спільнотою. К.п. закріплюється й аргументується у програмних документах, деклараціях, законах, де формулюються його цілі, тактичні та стратегічні задачі.

Л

ЛАТЕНТНИЙ КОНФЛІКТ – протистояння між двома та більше учасниками, яке знаходиться у прихованому стані, тобто може не усвідомлюватися чітко обома сторонами. У Л.к. спроба нейтралізувати противника, завдати йому шкоди чи відсторонити його відбувається в прихованій або завуальованій формі. На цій стадії вже є всі елементи конфлікту, за винятком зовнішніх дій. Л.к. характеризується напруженістю відносин, загостренням суперечностей. Л.к. виникає при наявності об'єктивних обставин та за умови настання суб'єктивних умов переростає у власне конфлікт. В залежності від характерів учасників Л.к. може тривати невизначено довго.

ЛЕГАЛЬНІСТЬ – законність. Означає формально-юридичну законність, об'єктом якої може бути влада, політичні інститути, політична діяльність. Ш,Ч.

ЛЕГІТИМНІСТЬ (від лат. *legis*– закон, законний, правомірний) – здатність того чи іншого політичного

режиму досягти суспільного визнання та виправдання обраного політичного курсу, прийнятих ним політичних рішень, кадрових або функціональних змін у структурах влади.

ЛЕТАЛЬНА ЗБРОЯ – оборонна зброя, яка включає в собі протитанкові ракети, розвідувальні безпілотні апарати, броньові машини, радары, які визначають місце розташування ворожих ракетних та артилерійських установок, а також засоби комунікації, які не дозволяють спецслужбам перехоплювати переговори. У зв'язку з відкритою військовою агресією Росії проти України постачання такої зброї в Україну із США та деяких країн НАТО (Польщі, країн Балтії, Канади і Великої Британії) значно б зміцнило оборонний потенціал України.

ЛІБЕРАЛІЗМ (від *лат. liberali* – вільний) – політична та ідеологічна течія, що об'єднує прихильників парламентського ладу, вільного підприємництва і демократичних свобод. Основоположники лібералізму – Дж. Локк, Ш.Л. Монтеск'є, А.Сміт, Дж.С. Мілль.

ЛІДЕР (від *англ. leader* – ведучий, керівник) – особа, здатна впливати на інших з метою спільної діяльності, спрямованої на задоволення інтересів цього суспільства.

ЛІДЕРСТВО ПОЛІТИЧНЕ – процес взаємодії між людьми, в ході якого наділені реальною владою авторитетні люди здійснюють легітимний вплив на суспільство (чи його певну частину), котра добровільно віддає їм частину своїх політико-владних повноважень і прав.

ЛІГА – союз, спілка, товариство, асоціація, об'єднання окремих осіб, організацій або держав.

ЛІГА АРАБСЬКИХ ДЕРЖАВ (ЛАД) – організація, створена в 1945 р. на Конференції представників арабських країн у Каїрі. Згідно зі статутом ЛАД – це «добровільна організація суверенних арабських держав, яка ставить своєю метою зміцнення тісних зв'язків між ними, координацію їх політичної діяльності, досягнення прогресу між країнами Арабського Сходу». Пакт, або Статут ЛАД, за формою є міжнародним договором, надає важливого значення спів-робітництву в галузях економіки, фінансів, транспорту, культури. Члени – 21 держава: Алжир, Бахрейн, Джібуті, Єгипет, Йорданія, Ірак, Катар, Кувейт, Ліван, Лівія, Єменська Республіка Мавританія, Марокко, ОАЕ, Оман, Саудівська Аравія, Сірія, Сомалі, Судан, Туніс, ОВП.

ЛІМІТРОФ (лат. *limitrophus* – прикордонний) – категорія геополітики, що застосовується для означення прикордонної держави, геополітичний простір якої знає домінуючого впливу і контролю з боку могутнішого геополітичного актора (держави, альянсу держав, недержавних акторів). Сучасне позиціонування Л. відбувається в контексті з'ясування геополітичної, геоекономічної і геокультурної динаміки світу, модель якої вибудовується як вертикаль взаємодій від надпотужних суб'єктів геополітики («геополітичні тьютори») до периферійних малих держав із найнижчим геополітичним статусом. Політична орієнтація Л. визначається державою, під патронатом якої він знаходиться. Л. не є самостійним суб'єктом геополітики, він радше є об'єктом геополітич-

них маніпуляцій великих держав та інших акторів міжнародних відносин.

ЛОБІЗМ ПОЛІТИЧНИЙ (англ. *lobby* – кулуари) – сукупність форм і методів артикуляції (представництва) політичних, економічних та інших інтересів суспільних агентів (формальних і неформальних груп інтересів), що відображує модальність (спрямованість) взаємин між групами інтересів і владними структурами та має системний характер. Л.п. значною мірою сприяє формуванню стійкого «балансу сил» у суспільстві, який створюють групи інтересів, сприяє досягненню політичного консенсусу в суспільстві. Сучасний Л.п. визначається як процес агрегування інтересів та організованого впливу на прийняття рішень структурами законодавчої і виконавчої влади за допомогою спеціально призначених для цього професійних груп – «посередників» (лобістів).

ЛОКАЛЬНА ВІЙНА (лат. *localis* – місцевий) – воєнні (бойові) дії між двома і більше державами з використанням порівняно нечисленних збройних сил при слабкій насиченості їх озброєннями та військовою технікою. Л.в. обмежені невеликим географічним регіоном, що, як правило, знаходиться на території однієї з протилежних сторін. Л.в. можуть бути різної тривалості, вестися з рішучими або обмеженими цілями. Їхні масштаби, напруженість і інтенсивність вирішальною мірою залежать від прямої чи непрямої участі великих держав. Нерідко при цьому випробовуються новітні системи зброї та техніки. Іноді як синоніми вживаються поняття «обмежена війна», «мала війна» і «конфлікт низької інтенсивності».

ЛОЯЛЬНІСТЬ (від англ. *loyal* – відданий) – прихильне ставлення до влади й чинних законів. У жорстких суспільствах авторитарними й тоталітарними політичними режимами Л. трактується як суто зовнішня прихильність до законності. Демократичне розуміння Л. засноване на вірі в переваги законослухняного типу поведінки. У наш час поняття «Л.» набуло широкого змісту. Лояльною називають людину, котра сприймає загальноприйняті принципи політичного життя як свої власні норми політичної поведінки. Лояльним громадянином вважається людина, яка живе згідно з традиційно існуючими структурами влади на макро-, мезо- і мікрорівнях.

«ЛУГАНСЬКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА» (ЛНР) – воєнізоване сепаратистське угруповання, що діє на частині території Луганської області, завдяки збройній допомозі Російської Федерації. Кваліфікується Генеральною прокуратурою України як терористична організація. Характеризується великою кількістю озброєних загонів, без чіткої системи підпорядкування, які систематично викрадають людей і транспортні засоби, скоюють інші протиправні дії. 12.05.2014 р. на підставі проведеного 11.05.2014 р. псевдореферендуму про суверенітет ЛНР, було проголошено незалежність. 18.05.2014 р. на засіданні «Верховної Ради ЛНР», затверджено Конституцію ЛНР як тимчасовий закон самопроголошеної республіки. 27.01.2015 р. Верховна Рада України прийняла урядовий законопроект про визнання ЛНР терористичною організацією. СПЛ

М

МААСТРИХТСЬКИЙ ДОГОВІР – Договір про Європейський Союз, підписаний у Маастрихті 7 лютого 1992 р.

МАГРИБ – регіон Північної Африки, що включає Алжир, Марокко й Туніс.

МАЖОРИТАРНА ВИБОРЧА СИСТЕМА – найдавніша система визначення результатів виборів, завдяки якій депутатські мандати отримують кандидати, які отримали встановлену законом більшість голосів, а всі інші кандидати вважаються необраними. Виборчі округи переважно одномандатні. Різновиди М.в.с.: абсолютної більшості, відносної більшості, кваліфікованої більшості. М.в.с. сприяє формуванню дво- чи трипартійних систем. М.в.с. може вдало застосовуватися у суспільствах із вже сформованою політичною системою. М.в.с. є менш придатною для застосування у нестабільних фрагментованих суспільствах. (О. Вагіна).

МАЙДАН – поле, поле битви, площа; урбанонім – площа, широка частина вулиці; головна площа Києва та інших населених пунктів України, де проходять народні віче, зібрання, народні акції протесту. Назву «М.» отримав масовий народний рух в Україні, спрямований проти свавілля влади та за громадський контроль над діями влади. В грудні 2000 р. друзями Г. Гонгадзе створено сайт «М.». Навички комунікації, координації та самоорганізації, напрацьовані тоді, були використані під час Помаранчевої революції 2004–2005 рр. – Першого

(Помаранчевого) М. Другий М. (Євромайдан), розпочався 21.11.2013 р. як реакція на урядове рішення про призупинення євроінтеграційного процесу. Ухвалення ВР України 16.01.2014р. «диктаторських законів» стало поштовхом до переходу протистояння з мирного в збройне. Мобільним підрозділом Євромайдану став Автомайдан. На протывагу М. прокотилася хвиля Антимайдану – мітинги на підтримку курсу владних Партії регіонів та Комуністичної партії України. Між Першим і Другим М. відбулося кілька менших за масштабом виступів, спрямованих на розв'язання локальних проблем: Податковий М. (2010 р.), Чорнобильський М. (2011 р.), Мовний М. (2012 р.).

МАРІОНЕТКОВА КРАЇНА (ДЕРЖАВА) – країна (держава), яка керована ззовні, неспроможна проводити власну зовнішню політику й підтримується іншими державами. Основні тлумачення терміну: 1) залежна країна чи суверенна держава, існування якої залежить повністю від іншої держави й зовнішня політика котрої повністю співпадає в усіх ключових питаннях із позицією іноземної держави, від якої вона залежить; 2) держава, виникнення якої пов'язане з іноземною військовою інтервенцією внаслідок порушення правил суверенної правонаступності й яка підтримується зовнішніми силами, коаліціями держав або окремими державами. Класичним прикладом М.к.(д.) є держава Маньчжоу-Го, створена Японією на території Північно-Східного Китаю у 1932 р.

МЕМОРАНДУМ – один з видів дипломатичного листування, в який вкладається фактична, юридична або документальна частина питання, з приводу якого він

надсилається як додаток до дипломатичної ноти або як окремий документ.

МЕТРОПОЛІЯ (від гр. *метрополіс* – місто-мати) – держава, що на певному історичному етапі володіє колоніями, тобто має залежні території. З руйнацією світової колоніальної системи термін поступово виходить з ужитку. На сучасному етапі залежні володіння утримують вісім держав світу: Великобританія, Франція, США, Австралія, Нідерланди, Нова Зеландія, Іспанія, Данія.

МИРНЕ СПІВІСНУВАННЯ – ідеологічна концепція, покладена в основу зовнішньополітичної ідеології і пропаганди СРСР в 60-80-х рр. ХХ ст., унаслідок ядерного паритету з США і НАТО. М.с. є апріорною вартістю системи сучасного міжнародного права. Змістовими акцентами сучасної концепції М.с. є: відсутність стану війни, активна міжнародна співпраця та боротьба за зміцнення миру, запобігання війнам, заперечення неминучості війн, співпраця держав і реалізація права на самовизначення, відмова від участі у воєнних блоках. Альтернативним є розуміння М.с. як необхідної умови толерантності в суспільстві. Йдеться про М.с. людей із різною історією, культурою, ідентичністю.

МИРНІ ДОГОВОРИ – міжнародні угоди про припинення стану війни і відновлення офіційних відносин, врегулювання територіальних та інших питань між країнами, що перебували в стані війни. МР

МИРНІ ЗАСОБИ РОЗВ'ЯЗАННЯ МІЖНАРОДНИХ СПОРІВ – міжнародно-правові засоби врегулю-

вання спорів між державами мирним шляхом відповідно до принципів міжнародного права. Серед мирних засобів розв'язання міжнародних спорів виділяються переговори, обстеження, посередництво, примирення, арбітраж, судовий розгляд, звернення до регіональних органів, угоди тощо.

МИРОТВОРЧІ СИЛИ ООН (миротворчі контингенти ООН) – військові контингенти, які формуються з національних військових сил держав-членів ООН згідно зі Статутом ООН з метою запобігання збройним конфліктам або ліквідації загрози миру, безпеки, усунення чи обмеження міждержавних, міжетнічних, міжконфесійних та інших конфліктів і суперечностей, а також для демілітаризації суспільної свідомості. Основна форма виконання М.с. ООН миротворчих функцій – операції та місії з підтримання миру й безпеки. Вперше М.с. ООН було застосовано у 1948 р. під час арабо-ізраїльської війни для підтримання миру на Близькому Сході.

МИТНИЙ СОЮЗ – об'єднання держав для проведення спільної митної політики.

МІГРАЦІЯ НАСЕЛЕННЯ – переміщення населення, пов'язане зі зміною місця проживання.

МІЖНАРОДНА ІЗОЛЯЦІЯ (*англ. isolation – самотній*) – обмеження або виключення будь-якої країни із системи міжнародних відносин. Характеристикою такого стану є введення економічних санкцій, дипломатична ізоляція, відсутність надійної підтримки у галузі безпеки та неможливість участі у міжнародних структурах.

М.і. піддаються диктаторські режими, країни-агресори і т. зв. «невизнані держави», які, як правило, за військової підтримки чужої країни, створюють свої уряди (Абхазія, Північний Кіпр, Крим, ЛНР, ДНР).

МІЖНАРОДНА ОРГАНІЗАЦІЯ – міжнародний інститут, який об'єднує держави, національні громадські організації, асоціації, окремих осіб, створений на основі міжнародного договору та, відповідно до принципів міжнародного права, є результатом узгодження цілей і волі її членів. М.о. є організаторами та координаторами співробітництва і спілкування держав та інших суб'єктів на міжнародній арені. Держави передають М.о. функції та повноваження, котрі не можуть здійснити самостійно. Такі організації називаються міжурядові, або міждержавні (МДО), володіють певною автономією в прийнятті рішень щодо держав-членів, аж до застосування санкцій. Неурядові або недержавні міжнародні організації (НДО) об'єднують фізичних та юридичних осіб, котрі не представляють державних інститутів. Існують М.о., які поєднують ознаки МДО і НДО, а їхніми членами є представники і офіційних державних інститутів, і недержавних громадських організацій.

МІЖНАРОДНЕ АГЕНТСТВО З АТОМНОЇ ЕНЕРГІЇ (англ. *International Atomic Energy Agency / МАГАТЕ*) – міжнародна установа, яка встановлює стандарти ядерної безпеки і захисту довкілля, надає країнам-членам технічну допомогу, заохочує обмін науковою і технічною інформацією щодо ядерної енергії, здійснює контроль за мирним використанням атомної енергії. МАГАТЕ надає поради і практичну допомогу урядам різних країн щодо

здійснення програм використання атомної енергії, збирає інформацію стосовно кожного аспекту ядерних технологій і поширює її за допомогою своєї Міжнародної ядерної інформаційної системи у м. Відні. Створене у 1956 р.

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО – система правових принципів і норм, створених шляхом угод між країнами, що регулюють відносини між ними та іншими суб'єктами міжнародного права (держави, міжнародні організації, специфічні політико-територіальні одиниці), основою якої є принцип мирного співіснування. Джерелом міжнародного права є міжнародні договори. Серед основних норм міжнародного права виділяються принципи незастосування сили або погрози силою, мирного розв'язання міжнародних спорів, рівноправності держав, принцип невтручання тощо, які виконуються за допомогою міжнародних організацій.

МІЖНАРОДНИЙ БАНК РЕКОНСТРУКЦІЇ ТА РОЗВИТКУ (МБРР) – міжнародна фінансова організація, головна установа Світового банку, завданням якої є скорочення бідності в країнах з середнім рівнем доходів, а також бідних платоспроможних країн шляхом сприяння сталому розвитку за рахунок надання позичок, гарантій, інструментів управління ризиками і (некредитних) аналітичних і консультаційних послуг. Членами МБРР є 184 країни, які виступають акціонерами банку. Вищий орган МБРР – рада управляючих, що збирається щорічно. Кожна країна представлена національним управляючим (міністр фінансів або голова центробанку). Заснована у 1944 р.

МІЖНАРОДНИЙ ВАЛЮТНИЙ ФОНД (МВФ) – міжурядова спеціалізована установа ООН, метою якої є координація валютно-фінансової політики країн-членів і надання короткострокових, середньострокових, частково – довгострокових позик для врегулювання платіжних балансів, підтримки валютних курсів. Капітал МВФ складається з внесків країн-членів відповідно до наданих їм квот. Заснований в 1944 р.

МІЖНАРОДНИЙ ПОРЯДОК (*англ. international order*) – відносно стабільна, певним чином упорядкована сукупність взаємин між суб'єктами міжнародних відносин. Концепція М.п. сформувалась і тривалий час реалізовувалась під впливом інтерпретацій, які виходять із сприйняття М.п. як створеного через принцип і практики державного суверенітету, який підтримується інструментами балансу сил і міжнародних інститутів (реалістична та ліберальна традиції, англійська школа, постструктуралізм). Кардинальні зміни обставин міжнародних відносин створили умови для появи підходів, що проголошують «кінець порядку», принаймні в тих формах, в яких він до цього часу існував та осмислювався (критичні теорії, постструктуралізм).

МІЖНАРОДНІ САНКЦІЇ – колективні або односторонні примусові заходи, які застосовуються одними державами чи міжнародними організаціями до інших, що порушили норми міжнародного права. Можуть вживатися в односторонньому порядку, або на багатосторонній основі.

МІЖНАРОДНІ СПОСТЕРІГАЧІ – особи, делеговані міжнародними організаціями та іноземними держа-

вами вести спостереження за голосування, підрахунком голосів, іншою діяльністю учасників виборів (референдуму) в період голосування та при встановленні їх результатів. М.с. реєструються ЦВК, мають свій правовий статус, тобто повноваження, права й обов'язки. Завдання М.с. полягає у формуванні незалежного, незаангажованого уявлення про законність виборчого процесу. М.с. не можуть чинити вплив на перебіг виборів і його результати. Місії М.с. мають такі міжнародні організації, як Бюро з демократичних інститутів та прав людини (OSCE/ODIHR), Європейська платформа за демократичні вибори (EPDE), Міжнародна неурядова організація «CANADEM», Європейська мережа організацій зі спостереження за виборами (ENEMO), Світовий конгрес українців та інші, а також окремі іноземні країни.

МІЖУРЯДОВА КОНФЕРЕНЦІЯ – переговори між урядами країн-членів ЄС з метою внесення змін і доповнень до угод щодо інституційної та юридичної структури ЄС, здійснення інституційних реформ в умовах розширення Європейського Союзу.

МІЛІТАРИЗАЦІЯ (від лат. *militaris* – *воєнний*) – здійснення політики милітаризму, виховання населення у військовому дусі; поширення законів воєнного часу та військової дисципліни на невійськові галузі народного господарства, економіку.

МІНІМАЛЬНА ДЕРЖАВА – модель держави, яка обмежує діяльність вузьким колом завдань (гарантією внутрішньої і зовнішньої безпеки, захистом індивідуальних громадянських прав, гарантією мирної конкуренції

членів суспільства і под.) і не втручається у економічне життя. Позначається також як «нічний сторож». Поняття виникло в середині XIX ст. у класичному лібералізмі на позначення держави, яка обмежує свою діяльність захистом особистої свободи та власності громадян від насильства, крадіжки, обману, забезпечує дотримання договорів. М.д. розглядає людей як окремих недоторканих індивідів, які не можуть використовуватися іншими як засіб чи інструмент. Держава не повинна: перерозподіляти ресурси; підтримувати чи субсидувати окремі групи населення; володіти засобами виробництва і отримувати прибутки. Вона має залишатися нейтральною і не мати жодних преференцій щодо індивідів чи груп. Насправді, вплив держави на економіку і суспільство у всі часи виходив за ці межі, тож М.д. має ознаки утопічності.

МІНІСТЕРСТВО ЗАКОРДОННИХ СПРАВ УКРАЇНИ (The Ministry of Foreign Affairs of Ukraine) – головний (провідний) орган у системі центральних органів виконавчої влади з питань забезпечення реалізації державної політики в сфері зовнішніх зносин України та координації відповідних заходів, зокрема тих, що спрямовані на досягнення стратегічних цілей зовнішньої політики держави, забезпечення входження України в європейський простір і створення передумов для набуття нею членства в Європейському Союзі. МЗС узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до його компетенції, розробляє пропозиції, спрямовані на вдосконалення цього законодавства та у встановленому порядку вносить їх на розгляд президента України і Кабінету Міністрів України.

МІНСЬКИЙ ФОРМАТ ПЕРЕГОВОРІВ – мирні переговори Україною за допомогою спеціального посланника без дипломатичних рангу і статусу та офіційних повноважень (екс-президента Л. Кучми) з представниками невизнаних проросійських збройних угруповань (ЛНР і ДНР) за відсутності взаємного визнання сторін і дипломатичних відносин при участі однієї із сторін конфлікту (посла Російської Федерації М. Зурабова) як «посередника». У сучасній зовнішній політиці України є прикладом реалізації поширеної в глобальній політиці з другої половини ХХ ст. нетрадиційної (багатосторонньої недержавної) дипломатії з міжнародним посередництвом. З боку глобальних акторів заохочення України до М.ф.п. є свідченням їх зацікавленості у формалізації та вирішенні конфлікту.

МІНСЬКІ УГОДИ (ДОМОВЛЕНОСТІ) – усталений узагальнюючий термін на позначення:

1) Мінського протоколу – угоди про тимчасове перемир'я у Війні на сході України, досягнутої на переговорах у Мінську 5 вересня 2014 року (так звана «Перша Мінська угода»).

2) Комплексу заходів щодо виконання Мінських угод – узгодженого на саміті в Мінську 11-12 лютого 2015 року лідерами Німеччини, Франції, України та Росії у форматі «нормандської четвірки», і підписаного контактною групою (Тальявіні, Кучма, Зурабов, а також Захарченко і Плотницький). Так звана «Друга Мінська угода».

МІСІЯ УКРАЇНИ ПРИ НАТО – закордонна дипломатична установа України, представництво України при міжнародній організації, що заснована з метою за-

безпечення постійного співробітництва України з НАТО та участі в Раді Євроатлантичного Партнерства з метою забезпечення реалізації державної політики України щодо співробітництва з НАТО, представництва України при НАТО, її органах та підтримання з цією організацією офіційних відносин, забезпечення постійних контактів з політичними і військовими структурами НАТО, представництва України в РЄАП та її органах, прийняття участі у роботі органів РЄАП, Програмі НАТО “Партнерство заради миру”, Комісії Україна-НАТО та інших спільних органів. Заснована в 1997 р.

МІСЦЕВИЙ ПРИКОРДОННИЙ РУХ – регулярний перетин спільного кордону держав-учасників Угоди про М.п.р. мешканцями прикордонної зони держави однієї Договірної Сторони з метою перебування у прикордонній зоні держави іншої Договірної Сторони, зокрема, з суспільних, культурних або родинних мотивів та обґрунтованих економічних міркувань, які відповідно до національного законодавства держави іншої Договірної Сторони не визначаються прибутковою діяльністю. М.п.р. також називають Малим п.р. Україна уклала Угоди про М.п.р. з Угорщиною, Словаччиною, Польщею та Румунією. Громадяни країн ЄС перетинають український кордон безвізово.

МІЦНЕ ЯДРО – обмежена група держав-членів ЄС, які виявили бажання започаткувати «посилену співпрацю» та спроможні її розвивати. Санкціонована Амстердамським договором та здійснюється шляхом запровадження механізму посиленого співробітництва, який надав можливість певній кількості держав-членів поглиблювати інтеграцію у межах правової та інституційної системи ЄС.

«**МОДУС ВІВЕНДІ**» (від лат. *modus vivendi* – спосіб життя) – у міжнародному праві це тимчасова угода, яка укладається сторонами, коли обставини не дозволяють досягти постійного або довготривалого договору. ЗПУ

МОНАРХІЯ (грец. *μοναρχία* – єдиновладдя) – форма державного правління. Сутнісною характеристикою М. є концентрація, зосередження в руках одного особи – монарха – верховної влади, яка передається в спадщину. М. із точки зору монархістів – принцип верховної влади, що ґрунтується на виконанні монархом волі Бога, від якого надано йому влада. За цією ознакою монархісти відрізняють М. від республіки (де верховна державна влада дається людині в результаті консенсусу – загальних виборів) і аристократії (де верховна влада належить меншості шляхетних представників суспільства).

МОНДІАЛІЗМ (лат. *mundus*, фр. *monde* – світ) – суспільно-соціальний рух за об'єднання світу і його окремих регіонів на федеративній основі із загальним всесвітнім урядом, що є необхідною умовою для створення постіндустріального суспільства. Під ним можна розуміти становище, коли світовою політикою керує лише один полюс сили за домінування США, інтереси яких практично збігаються зі встановленням М. у світі. Це також, доктрина, згідно якої національне і державне, не мають права на існування, або, принаймні, є другорядними. Основами стають світова економіка і торгівля, які в ідеалі мають бути майже абсолютно вільними від національних обмежень.

МОРАТОРІЙ (від лат. *moratorius* – такий, що затримує, уповільнює) – відстрочка, затримка набуття

чинності, початку виконання якогось договору, зобов'язань або вимог, відкладання певних дій.

МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМ – стан, процеси, ідеологія та політика визнання культурного розмаїття, співіснування в одному суспільстві багатьох культур, шанобливе ставлення більшості населення до меншин, однаковий статус різних культурних традицій, право індивіда на вибір ідентичності, культурний, політичний, ідеологічний, релігійний плюралізм, визнання прав меншин на суспільному та державному рівні. Поняття «М.», за одними відомостями, ввійшло до наукового обігу 1957 р., коли постала потреба схарактеризувати політику Швейцарії, спрямовану на формування єдиної нації з різних етнокультурних спільнот. За іншою – з'явилося в Канаді в 60-х. рр. ХХ ст. на позначення стану етнокультурної, расової, релігійної різноманітності населення країни. В основі М. є три принципи: 1) визнання державою культурного плюралізму як важливої характеристики громадянського суспільства; 2) усунення перешкод, котрі заважають соціалізації маргінальних культурних груп; 3) підтримка відтворення та розвитку різних культур.

М'ЯКА СИЛА (англ. *soft power*) – здатність домогтися бажаного результату через добровільну участь суб'єктів міжнародної взаємодії, а не за допомогою примусу чи виплат. Автором концепції М.с. є американський політолог Дж. Най (книга «Гнучка сила. Як домогтися успіху у зовнішній політиці», 2004) виділив три основні джерела М.с.: культуру, політичні цінності та зовнішню політику. Коли політика країни визнається легітимною, тоді й зміцнюється її здатність до м'якого впливу. Остан-

ній включає в себе й пропагандистські впливи, однак є поняттям значно ширшим за пропаганду. Помилково вважати М.с. однозначно гуманнішою за жорстку, адже кінцевою метою переконання також можуть бути дії, які цілком суперечать інтересам об'єкта впливу.

Н

НАДДЕРЖАВА – держава, яка вирізняється своєю економічною та військовою потужністю (обов'язково включаючи стратегічну ядерну зброю в сучасному світі), політичною вагою, справляє вирішальний вплив на міжнародне життя. Н. домінує у коаліції союзних держав і змагається з іншими Н. за вплив серед держав, які не є її союзниками. Термін «Н.» вперше з'явився в книзі В. Фокса «Наддержава» (1944) для характеристики країн «Великої трійки», значного ж поширення отримав у 1960-і рр. у теорії «трьох світів» Мао Цзедуна (1964).

НАДЗВИЧАЙНИЙ СТАН – передбачений конституцією або конституційними законами правовий режим діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, котрий тимчасово допускає обмеження в здійсненні окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав юридичних осіб, а також покладає на них додаткові обов'язки.

НАДНАЦІОНАЛЬНІСТЬ – особливість повноважень інститутів, що передбачає можливість прийняття ними рішень, обов'язкових для виконання країна-

ми-членами, які заснували ці інститути і делегували їм відповідні повноваження.

НАЙБІЛЬШОГО СПРИЯННЯ РЕЖИМ – принцип міжнародного права, згідно з яким держави надають одна одній той самий сприятливий режим (прав, пільг тощо) у галузі торговельно-економічних та інших відносин, який наданий або буде наданий у майбутньому кожною з цих держав будь-якій третій державі.

НАЙМАНЦІ – озброєні громадяни якоїсь держави, що беруть участь у бойових діях на території іншої держави на боці однієї зі сторін без належних легітимних на те підстав. Міжнародними угодами й законами багатьох країн найманство кваліфікується як злочин. У разі поло-ну на найманців не поширюється статус військовополо-нених.

НАРОДНА ДИПЛОМАТІЯ – участь представників громади однієї держави (учених, спортсменів, діячів культури, викладачів, студентів тощо) у спілкуванні, налагодженні співробітництва, реалізації спільних проєктів із колегами з інших держав, що позитивно впливає на розвиток офіційних міждержавних відносин і сприяє налагодженню комунікації між народами цих країн.

НАТО – *див.* ОРГАНІЗАЦІЯ ПІВНІЧНОАТЛАНТИЧНОГО ДОГОВОРУ

НАЦІОНАЛІЗМ (*від лат. natio – народ*) – світогляд і система політичних поглядів, яка проголошує пріоритет національних цінностей щодо усіх інших.

НАЦІОНАЛЬНА ДЕРЖАВА – основний тип сучасних держав, що утворені націями, або з населення яких сформувались сучасні нації. Для розуміння специфіки Н.д. важливо мати на увазі, що їх кордони здебільшого не співпадають з кордонами одного етносу. За своїм характером вони швидше нагадують держави міні-цивілізацій, на території яких проживає низка етнічних груп (корінних і прийшлих), які об'єднані спільним ментальним та культурним ядром. Поняття «Н.д.» (national state) не рівнозначне поняттю «державо-нація» (nation state). Останнє близьке за змістом до поняття «етнічна держава», коли одна нація має одну державу. Таких держав у світі лише біля 10%.

НЕВИЗНАНІ ДЕРЖАВИ – специфічна група політико-територіальних утворень, які, маючи у більшості випадків ключові ознаки державності (в першу чергу, здатність до ефективного внутрішньо легітимізованого контролю над основною територією), водночас повністю або частково позбавлені офіційного визнання міжнародним співтовариством. Більшість Н.д. є субнаціональними регіонами, які відокремились від своїх держав. Деякі з Н.д. користуються військовою, економічною, політичною а також неформальною дипломатичною підтримкою третіх країн, зацікавлених у їх існуванні. Прикладами Н.д. є Абхазія, Південна Осетія, Придністровська Молдавська Республіка, Нагірно-Карабаська Республіка, Сомаліленд та ін. Проблема Н.д. може торкнутися й України з огляду на терористичні воєнізовані організації «Донецька народна республіка» та «Луганська народна республіка».

НЕЗАЛЕЖНІСТЬ КРАЇНИ – політична самостійність, суверенітет, що запроваджений на окремій території, яка має визначенні кордони та населення, господарство та політичну владу, проводить власну внутрішню та зовнішню політику, має міжнародне визнання та державну символіку. Н.к. визначається взаємними правами й обов'язками влади та громадян, а також національною ідеєю, почуттям любові, патріотизму, відчуттям побратимства.

НЕЙТРАЛІТЕТ (від лат. *neutralis* – нічийний) – міжнародно-правовий статус держави, яка не бере участі у війні, що її ведуть інші держави, зберігає з воюючими сторонами мирні відносини. Н. – політика невтручання у чужі суперечки, в боротьбу між собою інших держав чи сторін.

НЕОЛІБЕРАЛІЗМ (від грец. *neos* – новий і лат. *liberalis* – вільний) – сучасна політична теорія, різновид традиційної ліберальної політики, що наполягає на збереженні вірності принципам демократії, вільної конкуренції, приватного підприємництва.

НЕУРЯДОВІ ОРГАНІЗАЦІЇ (НУО) (англ. *non-governmental organizations, NGO*) – добровільні організації локального, національного чи міжнародного рівня, що працюють із громадянами або від їх імені заради суспільного добра на неприбутковій основі. Синонімами терміну НУО є НПО (неприбуткова організація) та НДО (недержавна організація). НУО створюються з ініціативи громадян, на добровільній основі, і цим є подібні до інших громадських організацій (ГО). Особливістю НУО є те, що вони займаються розв'язанням проблем не сво-

їх членів, а інших людей, надаючи їм певні послуги чи допомогу, допомагаючи вирішувати суспільні проблеми.

НОВА ХОЛОДНА ВІЙНА (англ. *the new cold war*) – стан відносин між Заходом і Російською Федерацією, який характеризується становленням конфронтаційного типу взаємин. Виникає як наслідок принципової відмінності західної та російської моделей зовнішньої політики, базованих на кардинально різних баченнях постбіполярного міжнародного порядку. Якісно несумісними характеристиками є, насамперед, ліберальний інтернаціоналізм західної та неоімперіалізм путінської міжнародної стратегії. Походження терміну Н.х.в. пов'язане з терміном «холодна війна». Н.х.в. і «холодна війна» мають низку подібностей: ідеологічна природа конфронтації, тенденція до набуття нею тотального характеру, наявність загрози прямого військового зіткнення.

НОРМАНДСЬКИЙ ФОРМАТ (фр. *format normand*) – тип зустрічей у чотиристоронньому форматі: Україна-Німеччина-Франція-Росія, щодо вирішення збройного конфлікту на сході України 2014-2017 рр.

О

ОБОРОНОЗДАТНІСТЬ (англ. *defensive potentialities*) – стан військового, соціально-політичного, економічного, морально-психологічного потенціалу та організації держави, що забезпечує надійний захист її суверенітету, цілісності територій та здатність відбиття зовнішньої агресії. Основу О. складає бойовий потенціал

збройних сил та інших силових структур. На О. впливає: характер військової політики, рівень підготовки збройних сил, стан інфраструктури та рівень розвитку промисловості, мобілізаційні можливості, морально-психологічне налаштування населення, ефективне управління військово-політичного керівництва держави.

ОКУПАЦІЯ (від лат. *occupatio* – загарбання, оволодіння) – тимчасове захоплення збройними силами однієї держави частини або всієї території іншої держави.

ОМБУДСМЕН – посадова особа, що призначається Європарламентом; має повноваження розслідувати скарги про порушення прав людини, а також про недоліки в організації діяльності органів ЄС.

ОПОЗИЦІЯ – 1) протидія, опір, протиставлення власних поглядів, власної політики іншим поглядам й іншій політиці. 2) Партія або група партій, які опонують правлячій проурядовій більшості.

ОПОРИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ – основні структурні елементи ЄС:

«перша опора» – діяльність ЄС в економічній і соціальній сферах, що передані згідно з установчими договорами у повну або часткову компетенцію органів ЄС, які виступають як наднаціональний механізм прийняття рішень і контролю за їхнім у виконанням з боку держав-членів, юридичних і фізичних осіб;

«друга опора» – діяльність ЄС у сфері спільної зовнішньої політики і політики безпеки, що здійснюється згідно з принципами міждержавного співробітництва;

«третя опора» – діяльність ЄС у сфері внутрішніх справ і юстиції, що здійснюється згідно з принципами міждержавного співробітництва.

ОРГАНІЗАЦІЯ З БЕЗПЕКИ ТА СПІВРОБІТНИЦТВА В ЄВРОПІ (ОБСЄ) – найбільша регіональна організація з безпеки, метою якої є запобігання виникненню конфліктів в регіоні, врегулювання кризових ситуацій, ліквідація наслідків конфліктів. ОБСЄ покликана здійснювати контроль над поширенням озброєнь, економічною і екологічною безпекою, приймати дипломатичні зусилля по запобіганню конфліктів, здійснювати заходи з побудови відносин довіри і безпеки, захисту прав людини тощо. До ОБСЄ входять держави Європи, Центральної Азії і Північної Америки, які мають рівний статус. Рішення ОБСЄ приймаються на основі консенсусу і не носять обов'язкового характеру. Структура ОБСЄ складається з Саміту (зустріч на вищому рівні), Ради міністрів іноземних справ, Вищої ради, Постійної ради під керівництвом Голови.

ОРГАНІЗАЦІЯ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ – міжнародна організація, завданням якої є підтримання і зміцнення миру та розвиток співробітництва між країнами. Членами ООН є 191 держава. Головні органи ООН: Генеральна асамблея та Рада Безпеки. До складу Генеральної асамблеї входять представники усіх держав-членів ООН, її рішення мають рекомендаційний характер. Очолює ООН Генеральний секретар. До системи ООН входить більше 30 міжнародних організацій. Діяльність ООН має на меті ліквідацію злиднів та голоду, забезпечення загальної початкової освіти, заохочення рівності чоло-

віків та жінок, розширення прав і можливостей жінок, скорочення дитячої смертності, поліпшення охорони материнства, боротьбу з ВІЛ/СНІД, малярією та іншими захворюваннями, забезпечення сталого екологічного розвитку, формування глобального партнерства з метою розвитку.

ОРГАНІЗАЦІЯ ПІВНІЧНОАТЛАНТИЧНОГО ДОГОВОРУ (*North Atlantic Treaty Organization / NATO / НАТО*) – Воєнно-політичний блок країн Європи і Північної Америки, що виник 4 квітня 1949 р. у США у вигляді трансатлантичного форуму (державами-членами НАТО стали США, Канада, Ісландія, Великобританія, Франція, Бельгія, Нідерланди, Люксембург, Норвегія, Данія, Італія, Португалія), який декларував проведення країнами-членами консультацій з питань, що стосуються їх життєво важливих інтересів, становлять загрозу їх безпеці, а також протистояння можливій агресії щодо країн-членів з боку третіх країн, у тому числі передбачаючи можливість застосування військової сили проти агресора (але при цьому країни-члени НАТО не обов'язково вступають у збройний конфлікт з агресором, маючи право вибору щодо засобу реагування на агресію). Відповідно до договору про НАТО, сфера дії Альянсу обмежена Європою та Південною Америкою. Попри це, на практиці НАТО вдається до відвертого маніпулювання політичним керівництвом країн-членів, здійснюючи військові операції не тільки за межами відведеної Альянсу сфери впливу, але й не зв'язані з цілями забезпечення протистояння зовнішній агресії проти країн-членів з боку третіх країн.

ОФШОРНА ЗОНА (англ. *offshore, off-shore*, букв. – віддалений від берега, за межами країни; від *off* – віддалений і *shore* – земля на березі моря) – зона сприятливих умов для ведення бізнесу. За допомогою офшорної фірми можна отримати доступ до кредитних ресурсів іноземних банків, міжнародного ринку депозитів і послуг, а також управління капіталом та інвестиціями. У власника офшорної фірми є широкий вибір фінансових посередників та схем підприємницької діяльності. Розміщення за допомогою офшорної фірми коштів у провідних закордонних банках надає можливість власникам цих коштів забезпечити їх захист від політичних та економічних криз.

ОХЛОКРАТІЯ (грец. *ochlos* – натовп + *kratos* – влада, сила) – домінування в політичному житті суспільства впливу натовпу, «маси». Поняття О. вперше використав Полібій у праці «Загальна історія» (II–I ст. до н.е.), розглядаючи її як вироджену форму демократії, виникаючи унаслідок граничного розвитку та доведення до абсурду демократичних тенденцій – правління черні, гірших. О. на практиці можлива як епізодичне явище у періоди глибоких соціально- економічних криз чи революцій. Це поняття пов'язане із теорією масового суспільства (Г. Лебон, Г. Тард та ін.). Сьогодні поняття О. є синонімом домінування під час установлення політичної стратегії та вироблення певного політичного курсу авантюристично налаштованих, безвідповідальних та некомпетентних соціальних прошарків, орієнтованих на популістські гасла та вимоги, котрі сповідають анархічні, антидержавні, загалом антисистемні погляди.

ОЧИЩЕННЯ ВЛАДИ (ЛЮСТРАЦІЯ) (*лат. lustratio* – очищення через жертвопринесення) – перевірка осіб, які обіймають посади в органах державної влади, місцевого самоврядування, інших державних організаціях або претендують на ці посади, щодо їх співробітництва з органами влади попереднього, репресивного політичного режиму. При встановленні фактів співробітництва громадянин позбавляється права обіймати посаду. О.в.(л.) здійснюється у посткомуністичних державах для усунення від влади функціонерів колишнього комуністичного режиму. О.в.(л.) є механізмом легітимації нового політичного режиму. В Україні О.в.(л.) розпочата з прийняттям 16.09.2014 р. Закону України «Про очищення влади».

П

ПАРАФУВАННЯ (*від лат. parafhe* – приписую, описую) – попереднє підписання міжнародного документа уповноваженими особами, які брали безпосередню участь у його розробці. П. підтверджує тільки досягнуту згоду з предмета переговорів. Остаточної ж сили документу надає його ратифікація.

ПАРЛАМЕНТСЬКА АСАМБЛЕЯ РАДИ ЄВРОПИ (ПАРЄ) – інституція, дорадчий орган Ради Європи, покликаний сприяти європейському співробітництву на якнайширшій основі. Складається з Комітету міністрів (до нього входять міністри закордонних справ), а також Асамблеї. Діяльність базується на повазі до фундаментальних засад плюралістичної демократії, прав людини та верховенства права. Роботу ПАРЄ забезпечують Комітети, се-

ред яких Об'єднаний комітет, Моніторинговий комітет та Комітет у справах правил процедур та недоторканності, спеціалізовані комісії з питань політичних, правових, захисту прав людини, соціальних, охорони здоров'я та сім'ї, культури і освіти, охорони навколишнього середовища, регіонального планування та місцевих влад, науки і техніки, сільського господарства та розвитку сільської місцевості, економічного розвитку, зв'язків з країнами, що не є членами Ради Європи, міграцій, біженців і демографії, парламентських та громадських зв'язків.

ПАРТНЕРСТВО ЗАРАДИ МИРУ – ініціатива, запропонована НАТО на Брюссельському саміті Північноатлантичної ради в 1994 році, метою якої є зміцнення стабільності та безпеки в усій Європі. У ПЗМ беруть участь держави-учасниці Ради північноатлантичного співробітництва (РПАС) та держави-учасниці Наради з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ). ПЗМ зосереджена на співпраці в оборонній галузі, спрямована на досягнення реального партнерства, допомогу у розширенні та інтенсифікації політичного і військового співробітництва в Європі. Сприяє посиленню стабільності, зменшенню загрози миру та розбудові зміцнених відносин безпеки. Учасники ПЗМ є також членами РЄАП, яка створює загальні рамки співпраці між НАТО та її партнерами. Партнерство заради миру ґрунтується на двосторонніх відносинах між НАТО і кожною країною, яка приєдналась до ПЗМ.

ПАТРІОТИЗМ (від грец. *patris* – батьківщина, *вітчизна*) – любов до батьківщини, почуття відповідальності за її долю, готовність і здатність служити її інтересам.

сам та сприяння її інтересам та сприяння її успіхам у сферах внутрішнього життя й на міжнародній арені.

ПІВНІЧНОАТЛАНТИЧНА РАДА – орган НАТО, повноваження якого визначено в Північноатлантичному договорі. Виконує важливі представницькі функції, приймає декларації і комюніке, в яких пояснюються політика і рішення Альянсу громадськості та країнам, які не є членами НАТО. Складається з постійних представників усіх країн-членів, наділений реальною політичною владою і повноваженнями приймати рішення. Засідання проводяться також на вищому рівні за участю міністрів закордонних справ, міністрів оборони або глав урядів, при цьому її повноваження зберігаються повною мірою, а рішення, прийняті на зустрічах будь-якого рівня, мають однаковий статус і чинність. Кожен уряд представлений у Раді постійним представником у ранзі посла. Допомогу постійному представникові у його роботі надає політичний та військовий персонал, або делегація при НАТО, кількість членів яких може варіюватися (формат «Постійна рада»).

ПОГЛИБЛЕННЯ – процес посилення можливостей і збільшення інструментів комунітарних органів, необхідних для здійснення ними нових компетенцій.

ПОЛІТИКА (від гр. *polis* – місто, держава й *politika* – все, що пов'язане з містом, державою) – організаційна й регулятивно-контрольна сфера суспільства. П. – це об'єктивна реальність, що постає як теоретичне знання та форма діяльності. Матеріалізація П., приведення її в дію у предметній формі досягається створенням відповідних інструментів або засобів: політичних інститутів (виборності, призначень,

представництв, органів, установ); інститутів влади-уряду, його апарату; в документах, політичних програмах, статутах, доповідях, промовах, розпорядженнях, інструкціях, наказах, декретах; у прилюдній, аудіовізуальній формі – пропаганді, гаслах, засобах масової інформації, в кінематографії, театрі, літературі, в наукових дослідженнях.

ПОЛІТИЧНИЙ СОЮЗ – союз держав, які проводять спільну зовнішню й оборонну політику.

ПРИТУЛОК ПОЛІТИЧНИЙ – надання державою можливості уникати переслідування на її території особам, які є громадянами інших держав, якщо вони зазнають утисків у себе вдома через їхні політичні погляди, позиції чи дії.

ПРЕВЕНТИВНА ДИПЛОМАТІЯ – це використання дипломатичних методів для попередження виникнення суперечок, попередження переростання їх у збройний конфлікт, якщо він виникає, і, у разі невдачі, попередження розширення збройного конфлікту.

«ПРОЗОРИ КОРДОНИ» – метафоричне позначення певної умовності кордонів між членами СНД, демаркація яких спочатку не супроводжувалася впровадженням таких неодмінних ознак будь-якого державного кордону, як контрольно-пропускні пункти, митниці, торговельні квоти тощо, а здійснювалася головним чином для територіального розмежування повноважень органів влади різних суб'єктів СНД. Це кордони, які не заважали пересуванню й спілкуванню людей, здійсненню гуманітарних та господарських зв'язків.

ПРОЛОНГАЦІЯ (від лат. *prolongo* – продовжую) – продовження терміну чинності договору, угоди.

ПРОТОКОЛ (від грец. *protocollon* – перший/аркуш) –
1) одна з назв міжнародного договору, рішення міжнародної конференції;

2) сукупність загальноприйнятих у міжнародних відносинах правил, які визначають порядок здійснення різноманітних дипломатичних актів, форми зносин між дипломатами та керівними державними діями різних країн.

Р

РАДА БЕЗПЕКИ ООН – один з головних постійно діючих органів ООН, відповідальний за підтримання міжнародного миру і безпеки. Діяльність спрямована на мирне врегулювання, розробку планів створення системи регулювання озброєнь, розв'язання питань про створення і функціонування Збройних сил ООН, встановлення наявності акта агресії тощо. Діє на основі принципу одноголосності постійних членів.

РАДА (МІНІСТРІВ) ЄС – інститут ЄС, до компетенції якого входить розробка законодавства ЄС, визначення його політичних цілей, координація національної економічної політики, врегулювання розбіжностей між країнами-членами. Приймає рішення, обов'язкові для виконання на всій території ЄС. Складається з представників урядів (міністрів) усіх країн-членів.

РАДА ЄВРОПИ – міжурядова організація європейських країн, заснована в 1949 р.

РАСИЗМ – політичні ідеологія й практика, теоретичною основою яких є сукупність антинаукових концепцій про фізичну та психічну неповноцінність людських рас і вирішальний вплив расових відмінностей на історію й культуру людства. Для Р. характерні людиноненависницькі ідеї споконвічного поділу людей на вищі та нижчі раси, з яких перші є нібито єдиними творцями цивілізації, покликаними до панування, а другі не здатні до створення й навіть засвоєння високої культури й тому приречені бути об'єктами експлуатації.

РАТИФІКАЦІЯ (від лат. *ratus* – затверджений) – затвердження верховним представницьким органом державної влади міжнародного договору, який після цього набуває юридичної сили для цієї держави.

РЕВАЛЬВАЦІЯ – офіційне підвищення золотого вмісту грошової одиниці країни або фактичне підвищення її валютного курсу.

РЕПАТРІАЦІЯ (від лат. *repatriatio* – повернення на батьківщину) – повернення до держави її громадян, що з якихось причин раніше її покинули: військовополонених, біженців, емігрантів (з поновленням у правах громадянства, якщо вони були його позбавлені).

РЕСПУБЛІКА (від лат. *res* – справа та *publicus* – суспільний, всенародний) – одна з форм державного правління, за якої верховні органи державної влади оби-

раються на певний термін у тому чи іншому встановленому законами порядком. Розрізняють республіки президентські, парламентські та змішаного типу.

РИМСЬКИЙ КЛУБ – Міжнародна неприбуткова та неурядова організація, «глобальний мозковий центр та осередок інновацій та ініціатив». Клуб засновано у 1968 р. італійським економістом та громадським діячем А. Печчеї. Він об'єднує найавторитетніших науковців (багато з яких є нобелівськими лауреатами), бізнесменів, міжнародних чиновників високого рангу, голів держав та екс-голів держав з усього світу, «які переконані у тому, що майбутнє людства не визначено раз і назавжди і що кожна людина може зробити свій внесок у покращення наших суспільств». Основними напрямками діяльності Римського клубу є: аналіз стратегій розвитку цивілізації, обґрунтування небезпечності неоколоніалізму та гонки озброєнь, пошук альтернатив розвитку людства, об'єднання зусиль світової громадськості заради збереження довкілля й досягнення соціальної справедливості у світі. Основна форма діяльності Римського клубу – підготовка наукових праць у вигляді доповідей. Перша ж така доповідь під назвою «Межі росту» (автори: Денніс Міддууз та ін.), опублікована у 1972 р., викликала широкий резонанс в усьому світі, змусила керівництво багатьох країн та міжнародних організації всерйоз замислитися над глобальними проблемами людства. На сьогоднішній день підготовлено та опубліковано 33 доповіді Римського клубу. Крім того, під егідою організації здійснюється випуск інших публікацій, проводяться міжнародні конференції тощо. До складу Римського клубу входить 100 дійсних членів, які не займають високих офіційних по-

сад і не представляють інтересів окремих держав, а також асоційовані, почесні та інституційні члени. Дійсні та асоційовані члени обираються на 5 років з можливістю продовження терміну.

РИМСЬКІ ДОГОВОРИ – Договір про заснування Європейського Економічного Співтовариства й договір про заснування Євратому.

С

САМІТ (від англ. *summit conference*) – двосторонні або багатосторонні міждержавні переговори на найвищому рівні представництва – за участю глав держав чи глав урядів.

САМОВРЯДУВАННЯ – певне функціонування соціальної системи, визначальним принципом управління якою є безпосереднє прийняття та виконання керівного рішення й контроль за цим. Причому в даній системі об'єкт і суб'єкт управління збігаються. В основі даного процесу лежить спосіб виробництва й відповідний йому тип системи С.

САТЕЛІТ (від лат. *satelles* – охоронець, супутник) – держава, яка формально є незалежною, але фактично підпорядкована іншій, геополітично могутнішій державі.

СВІТОВА ОРГАНІЗАЦІЯ ТОРГІВЛІ – міжнародна організація (аббревіатура – СОТ), мета діяльності якої по-

лягає у регулюванні торговельно-економічних відносин учасників на основі пакета угод Уругвайського раунду багатосторонніх торгових переговорів (1986-1994 рр.). СОТ сприяє подальшій лібералізації світової торгівлі, створенню умов для стабільного і передбачуваного розвитку світової економіки, забезпеченню справедливих умов конкуренції між виробниками товарів та послуг різних країн. У рамках організації здійснюється вплив на державну торговельну політику шляхом вироблення правил світової торгівлі. СОТ була утворена 1 січня 1995 р. на базі Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ), яка була підписана у 1947 р. і вступила в дію у 1948 р. На сьогоднішній день СОТ є найбільшим і найавторитетнішим міждержавним форумом для врегулювання проблем багатосторонніх торговельних відносин.

СВІТОВИЙ БАНК – об'єднання міжнародних фінансових організацій з єдиним керівництвом, до якого входять Міжнародний банк реконструкції і розвитку (IBRD), Міжнародна фінансова корпорація (IFC), Міжнародна асоціація розвитку (IDA), Міжнародна агенція з інвестиційних гарантій (MIGA), Міжнародний центр врегулювання інвестиційних суперечок (ICSID), що функціонує як форум спілкування інвесторів та країн, що потребують інвестицій. Входить до системи ООН. Головною метою Світового банку є сприяння економічному зростанню та соціальному розвитку країн, що розвиваються. Членами організації є 184 країни.

СЕПАРАТИЗМ – соціально-політичні й ідеологічні устремління до відділення однієї частини держави від іншої.

СЕПАРАЦІЯ – відділення, поділ на складові частини.

СИСТЕМА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН – сукупність економічних, політичних, ідеологічних, правових, дипломатичних, гуманітарних зв'язків і взаємовідносин між народами, державами і об'єднаннями держав, між основними соціальними, економічними і політичними силами та організаціями, що діють на світовій арені.

СПЕЦІАЛІЗОВАНІ УСТАНОВИ ООН – міжнародні міжурядові організації, створені для здійснення співпраці в спеціальних галузях та пов'язані з ООН через Економічну і соціальну раду ООН на основі укладання спеціальних угод між ними і ООН (ЮНЕСКО, ВООЗ – Всесвітня організація охорони здоров'я, МАГАТЕ тощо).

СПІВДРУЖНІСТЬ НЕЗАЛЕЖНИХ ДЕРЖАВ (СНД) – міжнародно-політичне утворення котре виникло згідно з Угодою про створення Співдружності Незалежних Держав від 8 грудня 1991 р. та Протоколом до неї від 21 грудня 1991 р.

СПІЛЬНА ДІЯ – дія у сфері зовнішньої політики й політики безпеки, яка здійснюється країнами-членами ЄС згідно з орієнтирами, схваленими Європейською радою і Радою ЄС.

СПІЛЬНА ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА І ПОЛІТИКА БЕЗПЕКИ – до ратифікації Договору про Європейський Союз координація у сфері зовнішньої політики в країнах – членах ЄЕС здійснювалась у рамках Європейсько-го політичного співробітництва. СЗПБ відрізняється від

процесу ЄПС тим, що в її рамках країни-члени не лише координують й узгоджують зовнішньополітичні заходи, а й визначають принципи й основні напрями СЗПБ, спільні стратегії, узгоджують спільні дії і позиції. Процес СЗПБ залишається міжурядовим за змістом і згідно з Договором про ЄС рішення у сфері СЗПБ приймаються на основі консенсусу.

СПІЛЬНИЙ РИНОК, ЄДИНИЙ ВНУТРІШНІЙ РИНОК – митний союз, який забезпечує вільне переміщення товарів, послуг, капіталу, працівників між країнами-учасницями. Країни-учасниці проводять спільну комерційну політику, підпорядковану меті скасування немитних бар'єрів і дотримання норм вільної конкуренції.

СТОЛИЦЯ – головне місто держави, місце перебування вищих органів державної влади, центральних установ і відомств. Нерідко у деяких державах столиці виділяються в самостійну адміністративну одиницю, для неї встановлюється особливий порядок управління.

СУБСИДІАРНІСТЬ – у перекладі українською мовою термін «субсидіарність» означає доповнюваність. Стосовно відносин між ЄС і країнами-членами принцип субсидіарності передбачає, що поза сферою безпосередньої компетенції органів ЄС вони можуть діяти лише тоді, коли проблема, що виникла, може бути ефективно розв'язана на комунітарному рівні, а не на рівні окремих країн-членів або регіонів.

СУВЕРЕНІТЕТ (від франц. *первісно* – вершина, верховна влада, з лат. – верхній) – повнота влади держави;

самостійність держави, її незалежність від інших держав у внутр. і зовн. політиці. Є одним з принципів міжнародного права; закріплений у Статуті ООН, ряді міжнародних договорів і декларацій.

Т

ТЕРОРИЗМ – соціальне явище, яке засноване на використанні чи загрозі використання насилля у вигляді терористичного акту з метою наростання атмосфери страху та безвиході у суспільстві в ім'я досягнення цілей суб'єктів терористичної діяльності. Т. – практика нелегітимного насилля, що реалізується ворогуючими державі силами й організаціями. Сутність Т. – насилля з метою залякування. Суб'єкт терористичної насилля – окремі особи або неурядові організації. Об'єкт насилля – влада в особі окремих державних службовців чи суспільство в особі окремих громадян (у т.ч. іноземців, або держслужбовців інших країн), крім того – приватне та державне майно, інфраструктура, система життєзабезпечення. Мета – домогтися бажаного для терористів розвитку подій (революції, дестабілізації суспільства, розв'язання війни з іноземною державою, здобуття незалежності певною територією, падіння престижу влади, політичні поступки влади тощо).

ТИМЧАСОВИЙ ПЕРЕСЕЛЕНЕЦЬ – юридичний термін, яким позначено одне з явищ загальносвітового процесу міграції, у т.ч. й у сучасній Україні. Тимчасовість переселення великої кількості громадян зі Сходу України та АР Крим (бл. 1 млн осіб) підкреслена у Законі «Про

правовий статус осіб, які вимушені залишити місця проживання внаслідок тимчасової окупації Автономної Республіки Крим та м. Севастополя та обставин, пов'язаних із проведенням антитерористичної операції на території України» (Президент України наклав на нього вето). У Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 р. підкреслюється тимчасовий характер отримання статусу вимушених переселенців – п'ять років.

ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНА ТЕРИТОРІЯ УКРАЇНИ – частина земель української держави, яка всупереч міжнародному праву і режиму міждержавних договірних відносин відібрана (анексована, окупована) в Україні іншою державою. Прикладом таких Т.о.т. можуть служити зайняті кайзерівською Німеччиною землі Української Народної Республіки в 1918 р. або анексований Російською Федерацією навесні 2014 р. Кримський півострів.

ТИТУЛЬНИЙ ЕТНОС – народ, що дав найменування тому або іншому національно-державному утворенню.

«ТІТУШКИ» – молоді люди міцної статури, часто – спортсмени, що негласно використовуються за грошову винагороду для протизаконних методів перешкоджання конституційним організованим проявам громадського спротиву. Визначення «Т.» виникло в Україні в травні 2013 р. – після бійок між учасниками опозиційної акції та найнятими спортивними молодими людьми – за прізвиськом одного з учасників бійки (В. Тітушка). Під «Т.» можуть також розумітися спеціально підготовлені групи людей спортивної статури, найманців, основних завдан-

ням яких є проведення провокаційних заходів і дій, що призводять до масових заворушень, фізичний вплив, психологічний тиск, хуліганські дії з метою провокації прихильників їхніх політичних опонентів. Тепер термін «titushki» використовують і західні ЗМІ.

ТОТАЛІТАРИЗМ (від лат. *totalis* – *цільний, повний*) – політичний режим, при якому держава намагається здійснювати повний контроль за всіма сторонами суспільного життя.

ТОЧКОВІ САНКЦІЇ – обмежувальні заходи, що приймаються світовою громадськістю, як реакція на події у певній країні у формі візових, фінансових та інших обмежень щодо визначених осіб (компаній). Зокрема, від середини березня 2014 р. західні держави почали вводити Т.с. щодо фізичних і юридичних осіб, причетних до дестабілізації в Україні (насамперед, підтримка анексії Криму, сепаратизм). Обсяги Т.с. на підтримку України у міру ескалації конфлікту на Донбасі збільшувалися; вони запроваджуються як щодо громадян України, так і щодо громадян Російської Федерації та її компаній. Від липня 2014 р. намітився перехід ЄС і США від точкових санкцій проти окремих фізичних осіб і компаній до заходів проти низки секторів економіки Російської Федерації (секторальних санкцій). Політику Т.с. на підтримку України здійснюють Канада, Австралія, Японія, Швейцарія та ін. держави.

ТРАНС'ЄВРОПЕЙСЬКІ МЕРЕЖІ (англ. *Trans-European Networks, TEN*) – концепція, яка виникла наприкінці 1980-років у зв'язку з програмою єдиного рин-

ку. Щоб забезпечити функціонування великого ринку та свободу пересування товарів, капіталів, людей і послуг потрібні добре розвинені національні й регіональні транспортні й комунікаційні мережі, пов'язані між собою сучасною та ефективною інфраструктурою. Договір про Європейський Союз заклав законодавче підґрунтя транс'європейських мереж (ТЄМ), як ключового елемента створення єдиного ринку та зміцнення економічної і соціальної згуртованості. З огляду на ці завдання, Спільнота розробляє директиви, в яких визначає цілі; пріоритети; проекти, що являють собою спільний інтерес; та широкий спектр заходів у трьох відповідних секторах (транспорт, енергетика і телекомунікації).

ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО – спільні конструктивні дії, спрямовані на розвиток відносин між територіально-адміністративними одиницями або місцевими і регіональними органами влади в рамках юрисдикції двох або більше держав (на географічно суміжних територіях, включаючи території відділені морем), які передбачають укладення відповідних угод між ними. Основні завдання Т.с.: подолання існуючих стереотипів та упереджень по обидві сторони кордону; усунення політичних та адміністративних бар'єрів між народами-сусідами; створення господарської, соціальної та культурної інфраструктури; вирішення екологічних проблем і под. Загальні політичні принципи Т.с.: непорушність і недоторканність державних кордонів, територіальна недоторканність, невтручання у внутрішні справи, співробітництво, мирне вирішення суперечок, загальна повага до прав людини.

ТРАНСНАЦІОНАЛЬНА ТЕРОРИСТИЧНА МЕРЕЖА – децентралізована міжнародна структура терористичних організацій, у межах якої діють розрізнені індивіди та групи, об'єднані спільною метою, цінностями або реалізацією схожих завдань із застосуванням терористичних методів. Т.т.м. не має єдиного ієрархічного командування, це вільна взаємодія між автономними осередками, які можуть мати стратегічне керівництво, але зберігати тактичну незалежність. Структура Т.т.м. відрізняється гнучкістю, високим рівнем адаптації до навколишніх змін і власних потреб, має здатність регенерувати себе. Відрізняють Т.т.м. типу SPIN (сегментована, поліцентрична, ідеологічно інтегрована мережа), «ланцюг» (лінійна мережа), «зірка» (кругова мережа), багаточільові терористичні групи (відсутня ідеологічна цілісність).

ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІ КОРПОРАЦІЇ (ТНК) (англ. *multinational corporations*) – компанії, які через відділення, філії або інші організації займаються значною комерційною або іншою економічною діяльністю в державах, відмінних від держави, де знаходиться контролюючий (приймаючий) рішення центр. ТНК є основними операторами в системі міжнародних економічних відносин. Зростає вплив ТНК на суверенні держави, національну і світову економіку. Використовуючи власну економічну могутність, ТНК здатні впливати й на політику держави. ТНК реалізують переважну частину міжнародного економічного обігу, є головними учасниками міжнародної торгівлі, реалізують майже всі міжнародні інвестиції, забезпечують основну частину міжнародних платежів.

У

УГОДА ПРО АСОЦІАЦІЮ УКРАЇНИ З ЄС (повна назва – *Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони; англ. Association Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community and their member states, of the one part, and Ukraine, of the other part*) – документ, підписаний між Україною та Європейським Союзом, який замінює Угоду про партнерство та співробітництво між Європейськими співтовариствами і Україною та дає змогу перейти від партнерства і співробітництва до політичної асоціації та економічної інтеграції. Угоду було підписано у два етапи: політичну частину угоди – 21 березня 2014 р., економічну частину – 27 червня 2014 р. (ратифікована 16 вересня 2014 р.). Угода про асоціацію – це всеосяжна рамкова угода, положення якої поширюються на весь спектр відносин між Україною та ЄС. Одним з важливих пунктів Угоди є прагнення створити поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі (ПВЗВТ), що веде до поступової інтеграції України до Внутрішнього ринку ЄС.

УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ – угоди, що встановлюють особливі зв'язки між ЄС і третіми країнами; регламентують економічне співробітництво, взаємну торгівлю, політичний діалог, фінансову допомогу. Існують дві основні категорії таких угод: угоди, спрямовані на підготовку третьої країни до можливого членства у Співтоваристві; перша відповідна угода, яка стала моделлю для наступних угод, була укладена ЄЕС із Грецією в 1961 р.;

угоди, спрямовані на підтримання особливих відносин країн-членів ЄС із третіми країнами; наприклад, Яундські конвенції.

УКРАЇНО-РОСІЙСЬКА ВІЙНА – неоголошена війна між Україною та Росією, яка почалась із окупації Криму наприкінці лютого 2014 р. Війна стала результатом агресивної російської політики, спрямованої на попурання своїм імперським амбіціям і бажанням відвернути увагу населення Російської Федерації від політичних та економічних проблем. Війна ведеться в гібридній формі, яка поєднує використання регулярної армії та іррегулярних формувань російських найманців та українських колабораціоністів. У.-р.в. поляризувала українське суспільство, поглибивши розкол між прихильниками різних векторів зовнішньополітичної орієнтації. У.-р.в. породила в Україні потужний волонтерський рух.

УЛЬТИМАТУМ (від *лат. ultimus* – найостанніший) – у міжнародних відносинах це дипломатична нота з категоричною вимогою однієї держави до іншої про виконання у визначений термін певних дій або про утримання від них, супроводжувана погрозою застосування санкції.

УНІТАРНО-ДЕЦЕНТРАЛІЗОВАНА ДЕРЖАВА (*лат. unitas* – єдність, однорідність) – форма територіального устрою держави у якій відсутні місцеві органи виконавчої влади загальної компетенції, і на всіх субнаціональних рівнях функціонують органи місцевого самоврядування. У.-д.д. інколи називають регіональними, оскільки значна частина повноважень передана на міс-

ця. Ознаки У.-д.д.: наявність територіальних утворень, наділених у законодавчо визначених межах, відповідною самостійністю у сфері правотворчої та іншої діяльності; органи місцевого самоврядування в У.-д.д. не є агентами держави; у системі публічного управління обов'язково присутні органи місцевого самоврядування; інститут місцевого самоврядування утворюється та функціонує на кожному рівні адміністративно-територіального поділу; виборні органи місцевого самоврядування перебувають під опосередкованим контролем центральних владних структур. До У.-д.д. можна віднести Велику Британію, Грецію, Данію, Іспанію, Македонію, Фінляндію, Японію.

УРЯД ПОЛІТИЧНИЙ – найвищий колегіальний виконавчий орган державного управління, що формується з політиків, керівників органів державного управління країни та інших державних службовців, або загальна система державного управління. У.п., як правило, складається з членів уряду (міністрів) і очолюється головою, який може бути одночасно очільником держави. Основне завдання – втілювати в життя закони, прийняті вищим законодавчим органом держави. З цією метою У.п. та інші органи державного управління випускають підзаконні акти, які мають, як правило, силу закону. Уряді країн У.п. має право законодавчої ініціативи: його голова може звертатися до законодавчого органу країни з ініціативою прийняти, змінити або скасувати будь-який закон.

УРЯД ТИМЧАСОВИЙ (англ. *provisional government*) – уряд, що формується в державі (або в будь-якому її регіоні) на час перехідного періоду або надзвичайного

стану, як правило, при зміні політичного устрою або політичного режиму. На практиці У.т. створюється під час війни або революції; він складається з осіб, які відповідають народним настроям і є найбільш гідними для виконання дорученого їм завдання. У.т. має повноваження до створення постійного уряду. Основне завдання такого уряду провести вибори. У.т. складається із представників як опозиції, так і влади, основним завданням якого є формування нового уряду та якісно нової влади за результатами виборів.

Ф

ФЕДЕРАЛІЗМ – система правління, за якої політична влада поділена на конституційних засадах між центральним правлінням і регіональними одиницями правління; кожний рівень правління має власні політичні компетенції та інституціональну структуру; кожний рівень правління має бути самостійним у рамках власних сфер юрисдикції, де його влада є ексклюзивною, а не насадженою згори; сучасні приклади федеративних держав – Німеччина, США, Швейцарія, Нігерія.

ФЕДЕРАЦІЯ (від лат. *federatio* – союз, об'єднання) – форма децентралізованого державного устрою, за якої ознаки державного утворення притаманні як державі в цілому, так і її складовим частинам (штати, провінції, кантони, землі, республіки і т.д.), що вважаються суб'єктами Ф., а вищі органи як держави в цілому, так і суб'єктів Ф. мають широку сферу власної виключної компетенції.

ФОРМАТИ МІЖНАРОДНИХ ПЕРЕГОВОРІВ (КОНФЛІКТ В УКРАЇНІ) – форми проведення міжнародних перемовин щодо українського питання у період після анексії АР Крим та м. Севастополя та початку бойових дій на Донбасі. Основні формати: 1) «Женевський» – за участю США, ЄС, України та Російської Федерації; 2) «Нормандський» – за участю ФРН, Франції, України та Російської Федерації; 3) «Мінський» – за участю Російської Федерації, України, представників ЄС і ОБСЄ; 4) «Веймарський» – за участю членів «Веймарського трикутника» ЄС: Польщі, ФРН і Франції. Мета кожного із форматів – припинення вогню, виведення військ і техніки, звільнення заручників. Є втіленням інституту посередництва у міжнародному праві як мирного засобу розв'язання міжнародних спорів.

ФУНКЦІОНАЛІСТСЬКИЙ МЕТОД – метод інтеграції, який передбачає поетапну секторальну інтеграцію та її поширення з економічної на політичну сферу.

Х

ХАРТІЯ ПРО ОСОБЛИВЕ ПАРТНЕРСТВО МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ОРГАНІЗАЦІЄЮ ПІВНІЧНОАТЛАНТИЧНОГО ДОГОВОРУ – угода, підписана Президентом України Л.Д. Кучмою, Генеральним секретарем НАТО Х.Соланою та лідерами 16 країн – членів НАТО 9.07.1997 р. у м. Мадриді (Іспанія). Хартія набула чинності з моменту її підписання. Складається з 5 розділів, 19 статей. Документ регулює відносини України з НАТО та визначає політичні зобов'язання сторін на найвищому

рівні і необхідність розвивати відносини особливого та ефективного партнерства з метою сприяння більшій стабільності і просуванню спільних демократичних цінностей у Центрально-Східній Європі.

ХВИЛІ МОБІЛІЗАЦІЇ – етапи планомірного переходу держави на функціонування в умовах особливого періоду та воєнного часу, котрих, згідно Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», може бути чотири. Перші три Х.м. відносять до часткової, а четвертий – до повної мобілізації. В умовах неоголошеної війни на Сході України, в країні у 2014 р. була оголошена часткова мобілізація та відбулися її три хвили. Враховуючи загострення ситуації, президентським указом передбачене проведення у 2015 р. ще трьох Х.м.

ХОЛОДНА ВІЙНА – глобальна геополітична, економічна та ідеологічна конфронтація між Радянським Союзом і його союзниками з одного боку, та США, країнами Західної Європи і їх союзниками – з іншого, що тривала з середини 1940-х до початку 1990-х років, призвела до розпаду СРСР та переросла в сучасне протистояння між РФ та Заходом.

Ц

ЦЕНЗИ ВИБОРЧІ (лат. *censeo* – роблю опис, перепис) – встановлені законом умови, що обмежують допуск особи до набуття й здійснення виборчого права. Ц.в. регламентують активне виборче право (право голосувати) і пасивне (право бути обраним). Виділяють технічні

(віковий ценз, осілість, громадянство, дієздатність, судимість, освітній, мовний, релігійний та ін.), охоронні (службовий, судимість за злочини проти держави, банкрутство й ін.) й дискримінаційні (становий, майновий, статевий, расовий, ценз національності) Ц.в. У деяких країнах упроваджені специфічні цензи – моральний, партійний, несумісності, невиборності тощо.

ЦИФРОВА ДИПЛОМАТІЯ (*англ. digital diplomacy*) – один із різновидів публічної дипломатії, що передбачає використання інформаційно-комунікаційних технологій для реалізації дипломатичних завдань. Для позначення поняття Ц.д. експертами Силіконової долини (США) була запропонована назва Дипломатія Веб 2.0. Метою Ц.д. є пояснення того, чому прийняте те чи інше рішення, до яких результатів воно призведе, як вплине на зовнішньополітичний процес. Завдяки Ц.д. відкривається доступ широкої громадськості до результатів діяльності традиційної дипломатії. Ц.д. покликана оперативно надавати адекватну інформацію, спростовувати некоректні відомості, підтверджувати відомості з офіційних джерел.

Ч

«ЧЕТВЕРТА ВЛАДА» (інша назва – «медіакратія», «інформаційна влада») – термін, що відображає силу й особливості впливу ЗМІ на суспільні процеси у демократичних країнах одночасно з іншими трьома владами – законодавчою, виконавчою та судовою. У демократичному суспільстві вплив ЗМІ на владні інститути через реалі-

зацію функцій контролю та критики уряду зумовлюються їх провідною роллю у формуванні громадської думки й сприяє ефективності та демократизації державного управління, врахування якнайширшого спектра проблем і думок. Моделі сучасних демократій характеризуються залежністю урядів, політичних еліт, партій від політичних уподобань і вибору електорату і неможливі без використання інформаційних засобів з метою переконання та впливу на розум, почуття й емоції людей, їхню поведінку. Сила впливу ЗМІ на політичний процес виявляється і через маніпуляційні можливості, котрі можуть використовувати в інтересах панівного класу, окремих політичних сил і лідерів. Оскільки ЗМІ не беруть безпосередньої участі у прийнятті політичних рішень, то термін розуміється у переносному сенсі.

«**ЧОРНИЙ ЛЕБІДЬ**» (*англ. the black swan*) – непередбачувана аномальна подія, що стається всупереч очікуваним прогнозам і радикально змінює існуючий суспільно-політичний чи (та) економічний устрій. Поняття «Ч.л.» уведене американським економістом ліванського походження Н. Н. Талебом. За нею будь-які катаклізми, що спричиняють злам і зміну існуючої суспільної, економічної та політичної парадигми не можуть бути передбачувані шляхом застосування наукових методів. Ознаки «Ч.л.»: 1) аномальність (оскільки ніщо в минулому його не віщувало); 2) потужна сила дії (значний вплив на існуючий світовий порядок); 3), знаходження обґрунтованої аргументації ситуації після того, як вона сталася. Прикладами «Ч.л.» політичній історії є: прихід А. Гітлера до влади, початок Другої світової війни, розпад СРСР, економічна криза 1987 р., теракти 11 вересня 2001 р. на тери-

торії США і под. «Ч.л.» української політичної історії є анексія АР Крим Російською Федерацією у 2014 р.

III

ШЕНГЕНСЬКА УГОДА – договір «Про скасування паспортного митного контролю між країнами Європейського Союзу», первинно підписаний 14.06.1985 р. Бельгією, Нідерландами, Люксембургом, Францією, ФРН, Португалією та Іспанією. Ш.у. набула чинності 26.03.1995 р. Підписана в м. Шенгені (Люксембург). 15.03.2006 р. прийнято Шенгенський кодекс про кордони, що змінював Шенгенську конвенцію. Країни-підписанти Ш.у. погодилися поступово скасовувати контроль на спільних кордонах і запроваджувати свободу пересування для всіх громадян країн ЄС, які підписали цю угоду, ін. держав-членів і громадян третіх країн. Ці ж п'ять країн підписали 19.06.1990 р. Шенгенську конвенцію, у якій викладено заходи та гарантії щодо запровадження свободи пересування. Сьогодні Ш.у. діє у 26 країнах: Австрії, Бельгії, Данії, Фінляндії, Франції, ФРН, Ісландії, Італії, Греції, Ліхтенштейні, Люксембурзі, Нідерландах, Норвегії, Португалії, Іспанії, Швеції, Естонії, Латвії, Литві, Польщі, Словаччині, Словенії, Угорщині, Чехії, Швейцарії. Усі країни Ш.у., окрім Ісландії, Ліхтенштейну, Норвегії та Швейцарії, є членами ЄС.

ШОВІНІЗМ (від франц. *chauvinisme*) – агресивна форма націоналізму, проповідь націоналістичної виключності, протиставлення інтересів однієї нації інтересам інших, розпалювання національної ворожнечі й ненависті.

ШОКОВА ТЕРАПІЯ (фр. *chok* – удар, поштовх, грец. *therapeia* – лікування) – комплекс радикальних заходів, спрямованих на оздоровлення економіки, що порушують звичний перебіг господарських відносин, явищ і негативних наслідків, які їх супроводжують: інфляція, падіння зайнятості, позбавлення підприємств більшої частини оборотних коштів, катастрофічне зростання бідності, різке зниження рівня зобов'язань держави перед населенням та ін.

Ю

ЮНЕСКО – спеціалізована агенція Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури, яка випрацьовує ідеї, встановлює стандарти, збирає та поширює інформацію, сприяє міжнародному співробітництву в зазначених сферах. Заснована 16 листопада 1945 р. і налічує 191 члена та 6 асоційованих членів. Згідно з прийнятими ООН «Цілями тисячоліття», ЮНЕСКО має на меті зменшити вдвічі кількість гранично бідних людей, досягти загального поширення початкової шкільної освіти в усіх країнах, ліквідувати нерівність жінок в освіті. Україна є членом ЮНЕСКО з 12 травня 1954 р., а з грудня 1962 р. в Парижі функціонує Постійне представництво України при ЮНЕСКО. Метою співробітництва з ЮНЕСКО є зміцнення інтелектуального потенціалу країни та залучення його до загальносвітових процесів у гуманітарній сфері, а також використання в національних інтересах можливостей ЮНЕСКО та міжнародного досвіду в галузях її компетенції.

Я

ЯДЕРНА ЗБРОЯ УКРАЇНИ – ядерні боеприпаси та засоби їх доставки, які успадкувала Україна після розпаду СРСР. Станом на 1991 рік, Україна мала третій за розміром ядерний арсенал світу. Україна втратила ядерний статус 2 червня 1996 року.

ЯДЕРНЕ НЕРОЗПОВСЮДЖЕННЯ – принцип діяльності держав, що підписали Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (1968), тобто неможливість передавати будь-кому ядерну зброю або інші ядерні вибухові пристрої, а також контролювати їх прямо чи опосередковано, жодним чином не допомагати, не заохочувати і не спонукати певну державу, що не володіє ядерною зброєю, до виробництва або придбання будь-яким іншим чином ядерної зброї або інших ядерних вибухових пристроїв. Згідно з Договором про нерозповсюдження ядерної зброї (п. 3 ст. IX), «державою, що володіє ядерною зброєю, є держава, яка створила і підірвала ядерну зброю або інший ядерний вибуховий пристрій до 1 січня 1967 р.».

НАУКОВИЙ ДОРОБОК АВТОРА

І. Монографії (одноосібні та розділи у колективних монографіях)

- **Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України:** монографія /І.В. Артьомов. – Ужгород: Ліра, 2009. – 520 с. – (Серія: «Євроінтеграція: український вимір»; Вип. 13).
- **Інтеграція в європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи:** монографія /редкол. Ф.Г. Ващук, І.В. Артьомов, О.М. Ващук. – Ужгород: ЗакДУ, 2011. – 560 с. – (Серія: «Євроінтеграція: український вимір»; Вип.16).
- **Філософія інтеграції:** монографія / І.В.Артьомов, В.Д.Бондаренко, О.М.Ващук; За заг. ред. В.Д Бондаренка, Ф.Г. Ващука. – Ужгород: ЗакДУ, 2011. – 544 с. – (Серія: «Євроінтеграція: український вимір»; Вип. 18).
- **Транскордонне співробітництво України: стан, проблеми, перспективи:** монографія / За заг.ред. І.В. Артьомова. – Ужгород: МПП «Гражда», 2012. – 520 с.
- **Моделі і механізми регулювання єврорегіонального співробітництва України:** монографія / За заг. ред. І.В.Артьомова, О.М.Ващук, О.М.Руденко. – Ужгород: МПП «Гражда», 2013. – 612 с. – (Серія «Євроінтеграція: український вимір»; Вип. 21).
- **Інноваційний університет: концепція становлення і розвитку:** монографія / І.В. Артьомов, І.П. Сту-

деняк, О.М. Слюсаренко та ін.; за заг. ред. І.В. Артьомова. – Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2016. (Серія «Євроінтеграція: український вимір». Вип. 30).

II. Навчальні посібники та навчально-методичні комплекси

- **Проблеми і перспективи входження України в Європейський Союз: навчальний посібник / І. В. Артьомов.** – Ужгород: Ліра, 2007. – 384 с. – (Серія: «Євроінтеграція: український вимір»; Вип.7). **Рекомендовано МОН України (лист №1/П-6250 від 29.07.2009 р.).**
- **Інститути ЄС і НАТО. Глосарій основних термінів та понять: навчальний посібник / Укладачі: І.В.Артьомов, Д.В.Вітер, Л.І.Загайнова, О.М.Казакевич, О.М.Руденко.** – Ужгород: Ліра, 2007. – 220с. – (Серія «Євроінтеграція: український вимір»; Вип. 4). **Рекомендовано МОН України (лист №1.4/18-Г-2168 від 15.12.2007 р.).**
- **Нормативно-правове забезпечення стратегічного курсу України на європейську та євроатлантичну інтеграцію: навчальний посібник-хрестоматія: у 2-х частинах. Ч.1 / Уклад. і коментар: І.В.Артьомов, Д.В.Вітер, Л.І.Загайнова та інші.** – Ужгород: Ліра, 2007. – 452с. – (Серія: «Євроінтеграція: український вимір»; Вип.5). **Рекомендовано МОН України (лист №1.4/18-Г-2166 від 15.12.2007р.).**
- **Нормативно-правове забезпечення стратегічного курсу України на європейську та євроатлантичну інтеграцію: навчальний посібник-хрестоматія: у 2-х частинах. Ч.2 / Уклад. і коментар: І.В.Артьо-**

- мов, Д.В.Вітер, Л.І.Загайнова, О.М. Руденко. – Ужгород: Ліра, 2007. – 346 с. – (Серія «Євроінтеграція: український вимір»; Вип.5). **Рекомендовано МОН України (лист №1.4/18-Г-2166 від 15.12.2007 р.).**
- **Український вимір європейської та євроатлантичної інтеграції:** навчальний посібник: у 2-х книгах. Книга 1: Україна-Європейський Союз / І. В. Артьомов. – Ужгород: Ліра, 2008. – 476 с. – (Серія: «Євроінтеграція: український вимір»; Вип.11). **Рекомендовано МОН України (лист №14/18-Г-2898 від 29.12.2008 р.).**
  - **Український вимір європейської та євроатлантичної інтеграції:** навчальний посібник. Книга 2: Україна – НАТО /І.В.Артьомов. – Ужгород: Ліра, 2008. – 370 с. – (Серія: «Євроінтеграція: Український вимір»; Вип. 11). **Рекомендовано МОН України (лист №14/18-Г-2898 від 29.12.2008р.).**
  - **Актуальні проблеми зовнішньої політики України:** навчально-методичний посібник і робоча програма навчальної дисципліни /І.В.Артьомов. – Ужгород: Ліра, 2008. – 180 с.
  - **Європейська та євроатлантична інтеграція:** український вимір: навчально-методичний посібник і робоча програма навчальної дисципліни /І.В.Артьомов. – Ужгород: Ліра, 2008. – 136 с.
  - **Міжнародна інтеграція:** навчальний посібник /І.В.Артьомов, В.Д.Бакуменко, О.М.Ващук та ін. – Ужгород: Ліра, 2009. – 472 с. – (Серія: «Євроінтеграція: український вимір»; Вип. 14). **Рекомендовано МОН України (лист №14/ 18-Г-2904 від 29.12.2008 р.).**
  - **Механізми регулювання інтеграційних процесів в Україні:** навчальний посібник /Автор. кол.: І.В.Ар-

- тьомов, В.Д.Бакуменко, В.Д.Бондаренко, О.М.Ващук та ін. – Ужгород: Ліра, 2009. – 656 с. – (Серія: Євроінтеграція: український вимір; Вип.15). Рекомендовано МОН України (лист №14/18-Г-14 від 09.01.2009 р.).
- **Артёмов І.В., Ващук О.М.** Концептуальні і правові основи формування європейського освітнього простору: навчальний посібник /За ред. Ф.Г.Ващука, В.І.Лугового. – Ужгород: ЗакДУ, 2011. – 568 с. – (Серія: «Євроінтеграція: український вимір»; Вип. 17). Рекомендовано МОНМС України (лист № 1/П-П445 від 06.12.2011).
  - **Артёмов І.В., Ващук О.М.** Навчальна книга: організація і методика створення: посібник. – Ужгород: ЗакДУ, 2012. – 238 с.
  - **Артёмов І.В., Ващук О.М.** Єврорегіональне співробітництво України: проблеми і перспективи: навчальний посібник. – Ужгород: МПП «Гражда», 2013. – 500 с. (Серія: «Євроінтеграція: український вимір»; Вип. 20). Рекомендовано МОН України (лист № 1/П-2265 від 11.02.2014 р.).
  - **Артёмов І.В., Діус Н.О.** Єврорегіональне співробітництво України: проблеми і перспективи: навч.-метод. посібник. – Ужгород: ПП «Шарк», 2014. – 368 с. (Серія: «Євроінтеграція: український вимір»; Вип. 22).
  - **Інновації у вищій освіті:** вітчизняний і зарубіжний досвід: навч. посіб. / І.В. Артёмов, І.П. Студеняк, Й.Й. Головач, А.В. Гусь. – Ужгород: ПП «АУТДОР – ШАРК», 2015. – 360 с. (Серія «Євроінтеграція: український вимір». Вип. 23).
  - **Концептуальні і правові основи інновацій у вищій освіті:** навчальний посібник-хрестоматія /

- за ред. І.В.Артьомова. – Ужгород: ПП «АУТДОР – ШАРК», 2015. – 336 с. (Серія «Євроінтеграція: український вимір». Вип. 24).
- **Інновації у вищій освіті:** глосарій термінів і понять / за ред. І.В. Артьомова; [уклад.: І.В. Артьомов, А.В. Шершун, С.В. П'ясецька-Устич]. – Ужгород: ПП «АУТДОР – ШАРК», 2015. – 160 с. (Серія «Євроінтеграція: український вимір». Вип. 25).
  - **Інновації у вищій освіті:** актуальні аспекти: робоча програма і методичні рекомендації до вивчення дисципліни / упорядкування і загальна редакція І.В. Артьомова. – Ужгород: ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 2016. – 212 с. (Серія «Євроінтеграція: український вимір». Вип. 26).
  - **Артьомов І.В.** Актуальні проблеми зовнішньої політики України: навчальний посібник. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2021.
  - **Актуальні проблеми зовнішньої політики України:** навчальний посібник-хрестоматія / уклад. і коментар: І.В.Артьомов, А.А. Артьомова. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2021.
  - **Актуальні проблеми зовнішньої політики України:** робоча програма і методичні рекомендації до вивчення дисципліни/уклад.: І.В.Артьомов. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2021.
  - **Актуальні проблеми зовнішньої політики України:** термінологічний словник-довідник/ уклад.: І.В.Артьомов, Я.І.Чіжмодій. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2021.

III. Наукові статті

Наукові статті у фахових виданнях

- **Вступ до СОТ – важливий етап євроінтеграції України до європейської спільноти** // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. – Випуск 16. – Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2006. – С. 4-13.
- **Стан реалізації Плану дій «Україна-ЄС» на 2005-2007 рр.: проблеми, перспективи** // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія/Міністерство освіти і науки України; Ужгородський національний університет; [редкол.: М.М. Вегеш (голова) та ін.]. – Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2007. – 172 с.
- **Україна на шляху до Світової організації торгівлі: актуальні проблеми дослідження** // Проблеми балканістики, сходознавства та міжнародних відносин: Збірник наукових праць Інституту історії України НАН України. – К., 2007. – С.93-102.
- **Стан українсько-угорського транскордонного співробітництва в контексті євроінтеграційного курсу держави** // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. – Вип.38. – К., 2008. – С. 179-190.
- **Вступ України до СОТ – важливий крок на шляху євроінтеграції** // Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства. – К.: Українське агентство інформації та друку «Рада», 2008. – Т. XXI. – 512 с. – С.399-410.
- **Транскордонне співробітництво – важлива складова соціально-економічного розвитку України**

- // Збірник наукових праць Донецького державного університету управління: «Перспективи розвитку економіки України в контексті європейської інтеграції». – Серія «Економіка». – Т. X. – Вип. 123. – Донецьк, 2009. – С.309-318.
- **Ставлення населення Закарпатського регіону до перспектив вступу України в ЄС і НАТО: інформаційно-аналітичні матеріали** // Науковий журнал Україна-НАТО. №1 (26). – Київ «НВЦ «Євроатлантик-інформ», 2009р.- С.63-80 (англійською мовою).
  - **Виконання Україною Плану дій з лібералізації ЄС візового режиму: перші успіхи та виклики** // Актуальні проблеми міжнародних відносин: збірник наукових праць. Випуск 100. Частина I (у двох частинах). К.: Київський інститут міжнародних відносин, 2011. – 271 с. – С. 70.
  - **Інтеграція вищої освіти України у світовий освітній простір: внесок закарпатського державного університету** // Актуальні проблеми міжнародних відносин: збірник наукових праць. – Вип. 108. – Ч.І. К.: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин, 2011. – С.29-37.
  - **Сучасні концепції міжнародних відносин** // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (історичні науки), №6 (241), березень 2012 р.
  - **Взаємне визнання дипломів – необхідна умова інтеграції України до європейського освітнього простору** // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України; Державний вищий

навчальний заклад «Ужгородський національний університет»; [Редкол.: М.М.Вегеш (голова) та ін.]. – Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2012. – Вип. 28. – 214 с. – С.64-70.

- **Гносеологія конфліктогенних чинників у сучасних українсько-румунських відносинах** // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки, №10 (235), 2012 р. – С.10-14.
- **Інтеграція вищої освіти України у світовий освітній простір: внесок Закарпатського державного університету** // Збірник наукових праць «Актуальні проблеми міжнародних відносин» Київського національного університету імені Тараса Шевченка, вип.108 (Частина 1). – С.29-37.
- **Транскордонне співробітництво України та його інтеграційний потенціал** // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України; Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет»; [Редкол.: М.М.Вегеш (голова) та ін.]. – Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2012. – Вип.29. – С.48-58.
- **Еволюція поглядів на єдиний «старий світ»: історичний погляд** // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки / редкол.: В.С.Степанков (відпов. редакт.) та ін. – Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2012. – Вип.5.: На пошану професора М.Б.Петрова. – С.26-32.
- **Конфліктогенні чинники сучасних румуно-українських відносин та шляхи їх мінімізації** // Науковий вісник Волинського національного уні-

- верситету імені Лесі Українки. – Історичні науки. – №11 (236), 2012 р. – С.97-101.
- **Транскордонне співробітництво як важливий чинник підвищення регіональної конкурентоспроможності** // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Історія / Міністерство освіти і науки; Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет»; редкол.: О.С.Мазурок (голова) та ін. – Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2013. – Вип.2 (31). – С.44-51.
  - **Концептуальні засади сучасної регіональної політики в Україні** // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім.Лесі Українки. – № 12 (261). Серія: Історичні науки. – 2013.
  - **Транскордонна статистика як інструмент управління регіональним розвитком** // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім.Лесі Українки. – № 7 (284). Серія: Історичні науки. – 2014.
  - **Регіональна політика країн Вишеградської четвірки: досвід для України** // Український історичний збірник. 2014.
  - **Актуальні аспекти нормативно-правового забезпечення транскордонного співробітництва України** // Історія торгівлі, податків та мита. 2014.

Геополітика України: історія і сучасність

- **Євроінтеграційні аспекти сучасної української політики** // Геополітика України: історія і сучас-

- ність: збірник наукових праць. Вип.1.– Ужгород: Ліра, 2009.– С.194-209.
- **Регіональні аспекти перспектив вступу України в ЄС і НАТО (на матеріалах Закарпатської області)** // Геополітика України: історія та сучасність: збірник наукових праць. Вип. 2. – Ужгород: ЗакДУ, 2010. – 320 с.
  - **Перезавантаження українсько-євросоюзівських взаємовідносин – вимога часу** // Геополітика України: історія та сучасність: збірник наукових праць. Вип. 3. – Ужгород: ЗакДУ, 2010. – 378 с.– С.130-146.
  - **Сучасна прикордонна інфраструктура – передумова ефективного транскордонного співробітництва (Співавтор О.Вайнраух)** // Геополітика України : історія та сучасність: збірник наукових праць. Вип. 4. – Ужгород: ЗакДУ, 2011. – 317 с. – С. 68-79.
  - **Artjomov I., Vajnrauh O. – Liberalization of visa regime by the European Union as a necessary precondition for the efficient transborder cooperation** // Geopolitics of Ukraine: history and modern times: collection of scientific papers. – Uzhhorod: TSU, 2011.– 288 p.
  - **Артџомов І.В., Вашук О.М. – Результати Болонського процесу та інтеграційні перспективи загальноєвропейського освітнього простору** // Геополітика України: історія і сучасність: зб.наук. праць за матеріалами міжнародної науково-практичної конференції «Підвищення якості освіти в університетах» (Ужгород (Україна) – Кошице (Словаччина)). – Вип.6. – Ужгород: ЗакДУ, 2011. – С.55-82.
  - **Концепції міжнародних відносин у глобальному вимірі сучасності: інтеграційний аспект** // Гео-

- політика України: історія і сучасність: зб.наук.праць. Вип.7. – Ужгород: ЗакДУ, 2012. – 332 с.
- **На шляху до безвізового режиму ЄС і України: моніторинг проблеми** // Геополітика України: історія і сучасність: зб.наук.пр. Вип.8 / Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Шляхи підвищення ефективності транскордонного співробітництва на новому Східному кордоні Європейського Союзу», м.Стара Лесна, Словацька Республіка, 18-19 вересня 2012 р. – Ужгород: ЗакДУ, 2012. – С.116-122.
  - **Visa-free entry EU and Ukraine: the monitoring of problems** // Geopolitics of Ukraine: history and modern times: collection of scientific papers. Issue 9. / Materials of the international scientific and practical conference “Ways to improve efficiency of cooperation at new Eastern border of EU”, Stara Lesna, Slovak Republic, September, 18-19, 2012. – Uzhgorod: ZakSU, 2012. – P.183-188.
  - **Транскордонна статистика як інструмент управління регіональним розвитком** // Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип. 10 / Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Методологія та інструментарій соціологічного аналізу транскордонного співробітництва», м. Ужгород, 24-25 січня 2013 р. – Ужгород: ЗакДУ, 2013. – 256 с.
  - **Cross-border statistics as an instrument of regional development** // Geopolitics of Ukraine: history and modern times: collection of scientific papers. Issue II./ Proceedings of the international scientific – practical conference “Methodology and tools for sociological analysis of transborder cooperation”, held in Uzhgorod,

- Ukraine on January 24-25, 2013.– Uzhgorod: ZakSU, 2013. – 236 p.
- **Основні завдання і базові принципи державної регіональної політики** // Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип. 1 (14). /ред. кол.: І.В.Артёмов (голова) та ін. – Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2015. – 236 с.
  - **Артёмов І.В., Сіра В. – Стан реалізації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом** // Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип. 1 (16). /н.. Кол.: І.В.Артёмов (голова) та н.. – Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2016. – 312 с.
  - **Інноваційний університет – важливий інструмент інтегрування в європейський освітній і науковий простір** // Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип. 2 (17). /ред. кол.: І.В.Артёмов (голова) та ін. – Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2016. – 356 с.
  - **Трансформаційні процеси у вищій освіті та науці країн В-4 : досвід для України** // Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип. 1 (18). /ред. кол.: І.В.Артёмов (голова) та ін. – Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2017. – 196 с.
  - **Україна в геополітичному просторі сучасності: актуальні аспекти** // Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип. 2 (19). / ред. кол.: І.В. Артёмов (гол.ред.) та ін. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2017. 244 с.
  - **Правові та зовнішньополітичні засади національної безпеки України: актуальні аспекти** // Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип. 1 (20). /ред. кол.: І.В.Артёмов (го-

- лова) та ін. – Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2018. – 292 с.
- **Десятиліття Східного партнерства: проблеми та перспективи** // Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип. 1 (22). / ред. кол.: І.В. Артьомов (гол.ред.) та ін. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2019. 262 с.
  - **Сучасні міграційно-демографічні виклики для України та шляхи їх мінімізації** // Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип. 2 (23). / ред. кол.: І.В. Артьомов (гол.ред.) та ін. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2019. 190 с.
  - **Артьомов І.В, Черевко І. – Українсько-російські відносини 1992-2020 рр.: зовнішньополітичний аспект** // Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип. 1 (24). / ред. кол.: І.В. Артьомов (гол.ред.) та ін. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2020. 184 с.
  - **Мінські угоди, їх наслідки та значення для України** // Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип. 1 (24). / ред. кол.: І.В. Артьомов (гол.ред.) та ін. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2020. 184 с.
  - **Анексія Криму та її вплив на національну безпеку України** // Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип. 2 (25). / ред. кол.: Л. М. Газуда (гол. ред.) та ін. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2020. – 244 с.
  - **Артьомов І.В, Черевко І. Безпекові фактори зовнішньої політики України** // Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип. 1 (26). / ред. кол.: Л. М. Газуда (гол. ред.) та ін. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2020.

Міжнародний науковий вісник

- **Лібералізація візового режиму ЄС – необхідна умова інтегрування вищої школи України в Європейський освітній простір** // Міжнародний науковий вісник: збірник наукових статей за матеріалами XXIV Міжнародної науково-практичної конференції, Ужгород – Кошице – Мішкольц, 8-11 травня 2012 р. /Ред. кол. Ф.Г.Вашук (голова), Х.М.Олексик, І.В.Артёмов та ін. – Ужгород: ЗакДУ, 2012. – Вип. 5(24). – 582 с.
- **Необхідність модернізації системи вищої освіти України в умовах глобалізації** // Міжнародний науковий вісник: збірник наукових статей за матеріалами XXIII Міжнародної науково-практичної конференції, Ужгород – Кошице – Мішкольц, 29 листопада – 2 грудня 2011 р. /Ред. Кол. Ф.Г.Вашук (голова), Х.М.Олексик, І.В.Артёмов та ін. – Ужгород: ЗакДУ, 2012. – Вип. 4(23). – Ч.1. – 400 с.
- **Інтеграція в Європейський освітній простір: досвід закарпатського державного університету** // Міжнародний науковий вісник: збірник наукових статей за матеріалами XXV Міжнародної науково-практичної конференції, Ужгород – Кошице – Мішкольц, 27 – 30 листопада 2012 року /ред. кол. Ф.Г.Вашук (голова), Х.М.Олексик, І.В.Артёмов та ін. – Ужгород: ЗакДУ, 2013. – Вип. 6(25). – 610 с.
- **Vladimír Macháček, Артёмов І.В. – Регіональна політика країн Вишеградської четвірки: досвід для України** // Міжнародний науковий вісник: збірник наукових статей за матеріалами XXVI Міжнародної науково-практичної конференції, Ужго-

- род– Кошице– Мішкольц, 21-24 травня 2013 року / н. Кол. Ф.Г.Ващук (голова), Х.М.Олексик, І.В.Артёмов та ін. – Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2013. – Вип. 7(26). – 400 с.
- **Інноваційна педагогіка: актуальні аспекти** // Міжнародний науковий вісник: збірник наукових праць /ред. кол. І.В.Артёмов (голова) та ін. – Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2014. – Вип. 2(9). – 400 с.
  - **Інноваційний потенціал транскордонного співробітництва в євроінтеграційній стратегії України** // Міжнародний науковий вісник: збірник наукових статей за матеріалами ХХVII Міжнародної науково-практичної конференції, Ужгород – Будапешт, 26-29 листопада 2013 року /ред. кол. В.І.Смоланка (голова), І.В.Артёмов та ін. – Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2014. – Вип. 8(27). – 376 с.
  - **Роль транскордонного співробітництва в євроінтеграційній стратегії України** // Міжнародний науковий вісник: збірник наукових праць /ред. кол. І.В.Артёмов (голова) та ін. – Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2015. – Спецвип. 2(II). – 300 с.
  - **Інноваційний університет – важливий інструмент інтегрування в європейський освітній і науковий простір** // Міжнародний науковий вісник: збірник наукових праць /ред. кол. І.В.Артёмов (голова) та ін. – Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2015. – Спецвип. I(10). – 440 с.
  - **Артёмов І.В., Зуб С.В. – Інституційно-правове забезпечення інноваційної діяльності у вищій освіті та науковій сфері країн Вишеградської четвірки** // Міжнародний науковий вісник: збірник наукових статей за матеріалами Міжнародної

- науково-практичної конференції «Науковий парк як універсальна регіональна структура інноваційної діяльності», Ужгород-Кошице, 3 березня 2016 року /н.. Кол. В.І.Смоланка (голова), І.В.Артёмов та ін. – Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2016. – Вип. 1(12). – 254 с.
- **Артёмов І.В., Артёмова А. А. – Інноваційна якість університету в контексті світових тенденцій розвитку вищої освіти // Міжнародний науковий вісник: збірник наукових праць / ред. кол. І.В.Артёмов (голова) та ін. – Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2017. – Спецвип. 1-2 (14-15). – 300 с.**
  - **Еволюція поглядів на єдиний “старий світ”: історичний огляд // Міжнародний науковий вісник: збірник наукових праць / ред. кол. І.В.Артёмов (голова) та ін. – Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2017. – Вип. 3(16). – 196 с.**
  - **Створення наукових продуктів світового зразка як критерій соціальної інноваційності ВНЗ // Міжнародний науковий вісник: збірник наукових праць / ред. кол. І.В.Артёмов (голова) та ін. – Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2018. – Вип. 1(17). – 116 с.**
  - **Нормативно-правова основа та методологічні засади трансформації традиційного університету в інноваційний // Міжнародний науковий вісник: збірник наукових праць / ред. кол. І.В.Артёмов (голова) та ін. – Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2018. – Вип. 2(18). – 112 с.**
  - **Виклики збройної агресії як каталізатор переважанення зовнішньої політики України // Міжнародний науковий вісник: збірник наукових праць / ред. кол. І.В.Артёмов (голова) та ін. – Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2019. – Вип. 1-2 (19-20). – 304 с.**

- **Артёмов І.В., Черевко І. – Сучасні міграційно-демографічні виклики для України та шляхи їх мінімізації // Міжнародний науковий вісник: збірник наукових праць / ред. кол. І.В.Артёмов (голова) та ін. – Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2020. – Спецвип. 1 (21). – 208 с.**
- **Артёмов І.В., Черевко І. Євроінтеграційні аспекти розвитку потенціалу вищої освіти України в контексті сучасних викликів // Міжнародний науковий вісник: збірник наукових праць / ред. кол. І.В.Артёмов (голова) та ін. – Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2021. Спецвип. 1-2 (23-24).**
- **Іван Артёмов, Людмила Середа. Формування міжнародних науково-дослідницьких колективів для спільних досліджень проблем транскордонної співпраці у сфері вищої освіти (з досвіду УжНУ) викликів // Міжнародний науковий вісник: збірник наукових праць / ред. кол. І.В.Артёмов (голова) та ін. – Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2021. Спецвип. 1-2 (23-24).**
- **Іван Артёмов, Ірина Черевко. Інноваційний розвиток як стратегічна парадигма конкурентоспроможності університету // Міжнародний науковий вісник: збірник наукових праць / ред. кол. І.В.Артёмов (голова) та ін. – Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2021. Спецвип. 1-2 (23-24).**
- **Іван Артёмов, Ірина Черевко. Євроінтеграційні аспекти розвитку потенціалу вищої освіти України в контексті сучасних викликів // Міжнародний науковий вісник: збірник наукових праць / ред. кол. І.В.Артёмов (голова) та ін. – Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2021. Спецвип. 1-2 (23-24).**

- **Іван Артёмов. Університетські комплекси як центри розвитку регіональної системи неперервної освіти // Міжнародний науковий вісник: збірник наукових праць / ред. кол. І.В.Артёмов (голова) та ін. – Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2021. Спецвип. 1-2 (23-24).**

Зарубіжні видання

- **Актуальні аспекти регіонального співробітництва України в контексті досвіду країн Вишеградської четвірки. / Important aspects of Ukraine`s Euroregional Cooperation in the Context of the Visegrad Four`s Experience // Збірник наукових праць за результатами круглого столу «Україна та Вишеградська четвірка: на шляху до взаємовигідних відносин». Братислава грудень 2010 (українською та англійською мовами).**
- **Стан проблеми і перспективи українсько-румунських відносин // Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність: збірник наукових праць за матеріалами III Міжнародної науково-практичної конференції «Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність»; 30-червня-1 липня 2009 року, м. Сату-Маре (Румунія)/ ред.кол.: І.І.Вовканич(голова), І.-Л. Горват, В. Чубота та ін. – Ужгород – Сату-Маре, 2011. – 577 с.**

IV. Наукові розробки та робочі програми

- **Концепція інноваційного розвитку ДВНЗ «Ужгородський національний університет» на 2015-**

- 2025 рр.:** наукова розробка за результатами реалізації стандартного гранту № 21470150 Міжнародного Вишеградського фонду (2015-2016рр.) / В.І. Смоланка, І.В. Артьомов, В.П. Приходько та ін. – Ужгород: ПП «А.А. Демидов», 2016. – 81 с.
- **Концепція Наукового парку ДВНЗ «УжНУ».** Каталог інноваційних проектів: наукова розробка за результатами реалізації стандартного гранту № 21470150 Міжнародного Вишеградського фонду (2015- 2016 рр.) / В.І. Смоланка, І.П. Студеняк, І.В. Артьомов, А.В. Гусь та ін. – Ужгород: ПП «А.А. Демидов», 2016. – 143 с.
  - **Інноваційна діяльність університетів України: аналітичний огляд: інформаційний бюлетень наукового проекту “Інноваційний університет – інструмент інтеграції в європейський освітній і науковий простір”.** Вип. 1. – Ужгород, 2015 / за заг. ред. керівника наукового проекту к.і.н., доц. Артьомова І.В.
  - **Науковий парк УжНУ як регіональна інноваційна структура: інформаційний бюлетень наукового проекту “Інноваційний університет – інструмент інтеграції в європейський освітній і науковий простір”.** Вип. 2. – Ужгород, 2015 / за заг. ред. керівника наукового проекту к.і.н., доц. Артьомова І.В.
  - **Інновації в освіті і науці країн Вишеградської групи – інформаційний бюлетень наукового проекту “Інноваційний університет – інструмент інтеграції в європейський освітній і науковий простір”.** Вип. 3. – Ужгород, 2015 / за заг. ред. керівника наукового проекту к.і.н., доц. Артьомова І.В.

- **Інновації в освіті і науці окремих країн Європи, Азії та Америки – інформаційний бюлетень наукового проекту “Інноваційний університет – інструмент інтеграції в європейський освітній і науковий простір”.** Вип. 4. – Ужгород, 2015 / за заг. ред. керівника наукового проекту к.і.н., доц. Артьомова І.В.
- **Впровадження освітніх інновацій в Україні – важлива передумова інтегрування в європейський освітній і науковий простір – інформаційний бюлетень №5 наукового проекту “Інноваційний університет – інструмент інтеграції в європейський освітній і науковий простір”.** Вип. 5. – Ужгород, 2015 / за заг. ред. керівника наукового проекту к.і.н., доц. Артьомова І.В.
- **Інновації у вищій освіті: У 2 частинах.** Ч. I. Аналітичний огляд / упорядкування і загальна редакція І.В. Артьомова. – Ужгород: ПП «АУТДОР – ШАРК», 2016. – 384 с.
- **Інновації у вищій освіті: У 2 частинах.** Ч. II. Наукові розробки / упорядкування і загальна редакція І.В. Артьомова. – Ужгород: ПП «АУТДОР – ШАРК», 2016. – 324 с.
- **Робоча програма та методичні рекомендації до навчальної дисципліни «Соціологія транскордонних процесів» / Розробники: Устич С.І., Артьомов І.В. та ін.** – Ужгород, 2014. – 64 с.
- **Інновації у вищій освіті: актуальні аспекти: робоча програма і методичні рекомендації до вивчення дисципліни / упоряд. І заг. н. І.В. Артьомова.** – Ужгород: ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 2016. – 212 с. (Серія «Євроінтеграція: український вимір». Вип. 26).

- **WORK PROGRAM AND RECOMMENDATIONS FOR ACADEMIC DISCIPLINE “INNOVATIONS IN HIGHER EDUCATION: ACTUAL ASPECTS”** / edited by I.Artjomov. – Uzhhorod: SU «Uzhhorod National University», 2016. – 74 p. (A series of «European Integration: Ukrainian dimension»).

Держава	Населення в тисячах	Населення % від загального у ЄС	Площа км ²	Площа % від загальної площі ЄС	Густота населення чол/км ²
Європейський Союз	502519.9	100	4324782	100	116.0
Австрія	8404.2	1.67	83858	1.9	99.7
Бельгія	10951.7	2.15	30510	0.7	352.0
Болгарія	7504.4	1.49	110912	2.5	68.5
Кіпр	804.4	0.16	9250	0.2	86.6
Чехія	10532.8	2.1	78866	1.8	132.8
Данія	5560.6	1.1	43094	1.0	128.1
Естонія	1340.2	0.27	45226	1.0	29.6
Фінляндія	5375.3	1.07	337030	7.6	15.8
Франція	65075.3	12.95	643548	14.6	99.6
Німеччина	81751.6	16.27	357021	8.1	229.9
Греція	11325.9	2.25	131957	3.0	85.4
Угорщина	9985.7	1.99	93030	2.1	107.8
Ірландія	4480.8	0.89	70280	1.6	64.3
Італія	60626.4	12.06	301320	6.8	200.4
Латвія	2229.6	0.44	64589	1.5	35.0
Литва	3244.6	0.65	65200	1.5	51.4
Люксембург	511.8	0.1	2686	0.1	190.1
Мальта	417.6	0.08	316	0.00007	1305.7
Нідерланди	16655.8	3.3	41526	0.9	396.9
Польща	38200.0	7.6	312685	7.1	121.9
Португалія	10636.9	2.12	92931	2.1	114.4
Румунія	19043.8	4.26	238391	5.4	90.2
Іспанія	47190.4	9.18	504782	11.4	93.4
Словаччина	5435.3	1.08	48845	1.1	110.8
Словенія	2050.1	0.41	20253	0.5	101.4
Швеція	9415.6	1.87	449964	10.2	20.6

РЕЦЕНЗІЇ

РЕЦЕНЗІЯ

на навчально-методичний комплекс
з дисципліни «Актуальні проблеми зовнішньої
політики України»

(за заг. ред. к.і.н. І.В. Артьомова,
Ужгород, УжНУ, 2021)

У сучасних умовах прискореної глобалізації світу зовнішня політика посідає все більш вагоме місце в діяльності будь-якої суверенної держави. Не становить виняток і Україна, де з кожним роком відзначається зростання уваги до міжнародних проблем, місця і ролі нашої держави в сучасному геополітичному просторі. Саме тому вивчення зовнішньополітичної діяльності України, аналіз еволюції її зовнішньої політики відповідно до нових викликів, ризиків, загроз і завдань, з'ясування її найбільш актуальних проблем є питанням стратегічним для держави, що дозволить отримати адекватну відповідь на виклики сучасного процесу глобалізації та події, що привели до тимчасової окупації Криму Російською Федерацією і розгортання нею гібридної війни на Сході України, прослідкувати реакцію на ці події в світі, зокрема наших партнерів в США і Європейському Союзі.

Саме ці фактори спонукали автора до підготовки потрібного для студентів і викладачів навчально-методичного комплексу з дисципліни «Актуальні проблеми зов-

нішньої політики України», який складається з чотирьох складових:

I. «Актуальні проблеми зовнішньої політики України: навчальний посібник». У пропонованому навчальному посібнику висвітлюються вузлові проблеми сучасного стану зовнішньої політики України. Логіка викладення матеріалу загалом відповідає базовим теоретичним та правовим засадам зовнішньої політики України в умовах тимчасової окупації Криму та гібридної війни на Донбасі. За структурою посібник побудовано згідно з основними етапами становлення, розвитку та реалізації зовнішньополітичних пріоритетів України в глобальних аспектах сьогодення. Особливу увагу приділено стану реалізації стратегічних пріоритетів України на шляху європейської та євроатлантичної інтеграції та регіональному виміру зовнішньої політики України. Визначається місце і роль України в сучасному геополітичному просторі.

II. «Актуальні проблеми зовнішньої політики України: робоча програма і методичні рекомендації до вивчення дисципліни». Робоча програма і методичні рекомендації є важливою частиною рецензованого комплексу. Видання вміщує робочу програму навчальної дисципліни відповідно до Рекомендацій з навчально-методичного забезпечення навчальних дисциплін у закладах вищої освіти та змісту робочої програми (Лист МОН України №1/9-434 від 09.07.2018). Друга складова навчального видання присвячена актуальним питанням методичних та методологічних підходів до вивчення та засвоєння дисципліни. Автор прагнув того, щоб видання увібрало в себе найбільш актуальні теми, методичні прийоми, розмаїття методологічних підходів до викладання й вивчення навчальної дисципліни.

III. **«Актуальні проблеми зовнішньої політики України: навчальний посібник-хрестоматія»**. У виданні наводяться і коментуються документи чи витяги з них щодо питань нормативно-правового забезпечення і концептуальних засад зовнішньої політики України, регулювання процесів європейської та євроатлантичної інтеграції держави.

IV. **«Актуальні проблеми зовнішньої політики України: термінологічний словник-довідник»**. У виданні, адаптованому до вимог навчальної дисципліни, зібрано та впорядковано близько 400 термінів, що стосуються її проблематики.

Загалом, навчально-методичний комплекс ґрунтується на значному методологічному, нормативно-правовому та фактологічному доробку, є результатом творчого осмислення проблематики зовнішньої політики України, її найбільш актуальних аспектів в сучасних умовах. Особливу увагу автор цілком правомірно приділяє висвітленню перспективи успішної реалізації стратегічних зовнішньополітичних пріоритетів України щодо європейської та євроатлантичної інтеграції, шляхів припинення військових дій на Сході України, повернення Криму та окремих територій Донбасу.

Комплекс навчальних видань розрахований на студентів-міжнародників, аспірантів, викладачів і науковців, а також буде корисним для широкого кола фахівців, представників органів державної влади та місцевого самоврядування.

З огляду на достатню повноту розкриття тематики навчальної дисципліни «Актуальні проблеми зовнішньої політики України», творчого осмислення сучасних тенденцій розвитку безпекових принципів зовнішньої

політики, а також доступність та чіткість викладу теоретичного і конкретно-історичного матеріалу, рецензовані видання, що входять до навчально-методичного комплексу, можуть бути рекомендовані до друку.

Рецензент:

С.В. Віднянський,
доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України, завідувач відділу історії
міжнародних відносин і зовнішньої політики України
Інституту історії України НАН України.
Київ, 25 січня 2021 р.

РЕЦЕНЗІЯ
на навчально-методичний комплекс
з дисципліни «Актуальні проблеми зовнішньої
політики України»

(за заг. ред. к.і.н. І. В. Артѳомова,
Ужгород, УжНУ, 2021)

До навчально-методичного комплексу «Актуальні проблеми зовнішньої політики України 1992-2020 рр.» увійшли:

- *навчальний посібник - курс лекцій;*
- *навчальний посібник - хрестоматія;*
- *термінологічний словник-довідник;*
- *робоча програма і методичні рекомендації щодо вивчення дисципліни.*

Комплекс створено на основі навчального предмету «Актуальні проблеми зовнішньої політики України», який автор викладав на факультеті історії та міжнародних відносин Ужгородського національного університету.

Слід зазначити, що в Україні гостро відчувається нестача сучасної навчально-наукової літератури, в якій фундаментально розглядались би проблеми міжнародних відносин та зовнішньої політики України, особливо в період анексії Криму та війни на Сході України. Найбільш потужні розробки цих проблем у 2015-2020 рр. здійснені лише В. Горбуліним та його соратниками, публікації яких широко використані автором. Серед інших слід відзначити авторів-дослідників: Віднянського С. В., Тодорова І. Я., а також авторів наукового щорічника «Україна дипломатична». Саме тому видання

навчально-методичного комплексу є своєчасним та актуальним.

За своїм змістовим наповненням, логікою викладання матеріалу та вирішенням поставлених завдань навчально-методичний комплекс «Актуальні проблеми зовнішньої політики України 1992-2020 рр.» має важливе практичне значення.

Тематика лекційних матеріалів, що лягли в основу навчально-методичного підручника - курсу лекцій, дає змогу використовувати його у системі навчального процесу бакалаврів та магістрів, що досліджують питання зовнішньої політики і міжнародних відносин.

Важливо, що дослідження проблематики зовнішньої політики України здійснюються у навчально-методичному комплексі з урахуванням складності міжнародних процесів в умовах анексії Криму та війни на Донбасі (2014-2020 рр.).

Слід також відзначити такі позитивні ознаки видання:

по-перше, навчальний посібник - курс лекцій, який максимально осучаснено;

по-друге, матеріал викладено системно та послідовно на основі залучення значних наукових розробок з проблематики дослідження;

по-третє, підручники написані простою та зрозумілою мовою; по-четверте, навчально-методичний комплекс орієнтований не лише на освітні, але і на практичні потреби студентів.

Отже, за своїм змістом, структурою, логікою викладення матеріалу та вирішенням поставлених завдань навчально-методичний комплекс «Актуальні проблеми зовнішньої політики України 1992-2020 рр.» має прак-

тичне значення і буде корисним не лише студентам та аспірантам, а і молодим викладачам.

На підставі викладеного вище вважаю, що навчально-методичний комплекс має усі підстави бути опублікованим.

Рецензент:

І.І. Вовканич,

*професор, декан факультету історії та міжнародних відносин Ужгородського національного університету
м. Ужгород, 10 лютого 2021 р.*

РЕЦЕНЗІЯ
на навчально-методичний комплекс
з дисципліни «Актуальні проблеми зовнішньої
політики України»

(за заг. ред. к.і.н. І.В. Артьомова,
Ужгород, УжНУ, 2021)

Навчально-методичний комплекс «Актуальні проблеми зовнішньої політики України 1992-2020 рр.» підготовлений для використання, для викладання цього нормативного курсу для студентів освітнього рівня «магістр». Сучасний світ переживає переоцінку системи цінностей, напрацьованої людством. Ми живемо на зламі цивілізацій. Процеси глобалізації, євроінтеграції, демократизації є глобальними за масштабом і поглиблюються та поширюються з великою швидкістю. Жодна держава, економіка, суспільство не можуть бути осторонь цих процесів та явищ. Сучасні міжнародні відносини також є складними та різноманітними. В умовах здійснення агресивної зовнішньої політики РФ, актуальними залишаються питання війни та миру, збереження стабільного розвитку людської цивілізації.

Навчально-методичний комплекс ґрунтується на відповідних методологічних та нормативно-правових засадах. Автор креативно опанував проблематику української зовнішньої політики останніх 30 років.

Комплекс включає: навчальний посібник (курс лекцій); навчальний посібник (хрестоматія); термінологічний словник-довідник; робочу програму і методичні рекомендації щодо вивчення дисципліни. В курсі лекцій розкрито вузлові проблеми зовнішньої політики Укра-

їни. Важливо, що викладення матеріалу ґрунтується на теоретичних та нормативно-правових засадах вітчизняної зовнішньої політики України. Відповідно посібник побудовано на основі хронологічно-проблемного підходу. Принципову увагу приділено стратегічним пріоритетам України, закріпленого в Конституції європейського та євроатлантичного покликання. В робочій програмі і методичних рекомендаціях до вивчення дисципліни містяться конкретні практичні поради студентам. В хрестоматії зібрані і прокоментовані найважливіші документи з зовнішньої політики України, регулювання процесів європейської та євроатлантичної інтеграції держави. В словнику-довіднику наведені принципові терміни з тематики комплексу.

І.В.Артёмов небуденно розкриває історичні передумови і приводи «русской весны», здійснюють відповідне прочитання сучасної геополітичної ситуації та місця України в ній. Російсько-українська війна триває вже сьомий рік, що виходить за пересічні терміни сучасних воєн. Таку історичну розлогість можна пояснити міжцивілізаційним зіткненням, бо саме війни на межі цивілізаційного розлому, згідно зі спостереженнями С.Гантінгтона, тривають пересічно довше, ніж «звичайні» війни всередині окремих цивілізацій. З огляду на дії В.Путіна в Сирії та спецоперації, здійснені проти ФРН, США, Великої Британії, зміцнюється думка, що конфлікт з Україною є частиною більш розлогих подій, тобто - лише «українським фронтом» у боротьбі Кремля проти Заходу. Ось чому, допомога, яку Україна отримує від США та європейських країн є наслідком усвідомлення, що Україна займає ключове геополітичне становище на сході Європи, і жертвувати «новою демократією» ніяк не можна.

Між Балтійським і Чорним морями проходить невидимий, але реальний кордон поміж принципово різними культурними світами. І якщо Росія в черговий раз кидає виклик Заходу, то нам своєму боці треба мати усіх потенційних союзників. Війна пришвидшила розворот до західного світу навіть на тих українських теренах, які російські політики доволі умоглядно вважали «ісконно руськими» територіями.

В навчально-методичному комплексі «Актуальні проблеми зовнішньої політики України» розкриті природа російсько-української війни, історичні обставини нападу сусідньої держави. Російсько-українська війна перетворилася на частину світової гібридної війни, яка триває. Українцям треба зробити - щеплення від московської пропаганди, аби знівелювати мільярди доларів, які Кремль вкидає в інформаційну війну. Виклики демократичним цінностям в умовах вторгнення Російської Федерації в Україну включають міжнародно-правові, економічні, політичні та інформаційні аспекти. Росія розглядає Україну, як і Захід, в якості свого екзистенційного ворога. Російська Федерація не сприймає право України на існування як незалежної держави і переслідує свою кінцеву мету - повне знищення її як суб'єкта міжнародного права та геополітичної реальності. Автор посібника аргументовано пояснює, що з початком російської агресії, українська влада рухається у вузькому діапазоні можливостей, що визначалися об'єктивною слабкістю країни та порядком денним, накладеним на неї Росією як ініціатором та рушійною силою «сепаратистського» руху. До того ж впливовими в середині держави залишаються позиції промосковської п'ятої колони.

Рецензований комплекс навчальних видань може бути корисний не лише на студентів-міжнародників, а й аспірантів, викладачів і науковців. Сучасна національна вища школа має потребу в таких виданнях. Також він буде цікавим держслужбовцям, українським політичним партіям та громадським організаціям. Варто також зазначити, що Навчально-методичний комплекс має непересічний виховний потенціал.

Отже, навчально-методичний комплекс з дисципліни «Актуальні проблеми зовнішньої політики України» заслуговує високої оцінки. Він написаний доступною мовою і є актуальною, новаторською за своєю концепцією і змістом роботою, котра відповідає всім сучасним вимогам. І, відповідно, може бути рекомендований до друку.

Рецензент:

І.Я. Тодоров,
*доктор історичних наук,
професор кафедри міжнародних студій
та суспільних комунікацій,
директор Центру міжнародної безпеки та
євроатлантичної інтеграції
Ужгородського національного університету*

Навчальне видання

Артьомов Іван Володимирович

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗОВНІШНЬОЇ
ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ**

Навчальний посібник

Комп'ютерне верстання: Р. Кокіна

Дизайн обкладинки: А. Артьомова

Коректура: Л. Серета

Підписано до друку 30.11.2021. Гарнітура Constantia. Формат 60x84/16.
Ум.друк.арк. 39,3. Зам. № 62. Наклад 200 прим.

Оригінал-макет виготовлено та видруковано:
ТОВ «РІК-У», 88000, м. Ужгород, вул. Гагаріна, 36
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 5040 від 21.01.2016 р.

Видавництво УжНУ «Говерла»:
88000, м. Ужгород, вул. Капітульна, 18.
Свідоцтво Серія Зт № 32 від 31 травня 2006 року

Артёмов І.В.

A43 Актуальні проблеми зовнішньої політики України: навчальний посібник. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2021. – 676 с.

ISBN 978-617-7825-51-6

У пропонованому навчальному посібнику висвітлюються вузлові проблеми сучасного стану зовнішньої політики України. Логіка викладення матеріалу відповідає базовим теоретичним та правовим засадам зовнішньої політики України в умовах анексії Криму та гібридної війни на Донбасі.

За структурою посібник побудовано згідно з основними етапами становлення, розвитку та реалізації зовнішньополітичних пріоритетів України в глобальних аспектах сьогодення. Особливу увагу приділено стану реалізації стратегічних пріоритетів України на шляху європейської та євроатлантичної інтеграції. Визначається місце і роль України в сучасному геополітичному просторі.

Для студентів, аспірантів та викладачів закладів вищої освіти, усіх, хто цікавиться проблематикою зовнішньої політики України.

УДК 327(477)(075.8)